

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Γ΄. ΤΕΥΧΟΣ Γ΄.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1912

Ἐξεδόθη τὴν 21 Μαρτίου 1912.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΜΕΛΕΤΑΙ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ. Ἐν Ἀθήναις 1899—1902. Τέσσαρες τόμοι, ἐκ σελίδων ἐν ὅλῳ 2752. Τιμὴ ἑκάστου τόμου δρ. 8.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ. Ἐν Ἀθήναις 1904. Δύο τόμοι ἐκ σελ. 1348. Τὸ ἔργον θὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς προσεχοῦς ἐκδόσεως καὶ τρίτου τόμου. Τιμὴ τῶν δύο τόμων δρ. 20.

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

Τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα συνταοσόμενον καὶ ἐκδιδόμενον ὑπὸ ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ.

Ἐν Ἀθήναις 1904—1911. Τόμοι Α΄—Γ΄ ὁμοῦ δρ. 40. Τόμ. Δ΄—Ζ΄ ἀνὰ δρ. 16.

ΔΙΠΥΛΟΝ

Δημοσίευμα συντασσόμενον ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ΔΗΜ. Κ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ.

Ἕκαστον ἔτος ἀποτελεῖται ἐξ 24 φύλλων. Ἐτησία συνδρομὴ Δρ. 12.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ

Ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα Ἱδρύθη τῷ 1908. Διευθυντὴς ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ.

Συνδρομὴ ἐτησία φρ. 25.—Εἰς τοὺς συνδρομητὰς ἀποστέλλεται δωρεὰν ὁ ΠΑΝΤΑΙΝΟΣ, ἑβδομαδιαῖον παράρτημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ φάρου.—Ἀλεξάνδρεια (Rue Gessi Pacha 10).

ΦΟΡΜΙΓΞ

Μουσικὴ ἐφημερὶς ἐκδιδομένη δὶς τοῦ μηνός. Διευθυντὴς Ι. Θ. ΤΣΩΚΛΗΣ.

Ἐτησία συνδρ. δρ. 6.

ΠΥΡΟΜΑΝΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΜΠΥΡΟΣΚΟΠΙΑ

ΠΑΡΑ ΤΩ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΛΑΩ

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

Ἐν Ἀργαλαστῇ τῆς Μαγνησίας, κατ' ἀνακοίνωσιν, ἡ ὁποία δημοσιεύεται κατωτέρω ἐν τῷ τμήματι τῶν Συμμίκτων, *ὅταν κουβεντιάζῃ ἡ φωτιὰ* ἐπιλέγουσι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπῳδήν τινα. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς συνηθείας ταύτης δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ σημειώσωμέν τινα περὶ τῶν δοξασιῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἐν τῇ ἑστίᾳ καιομένων ἀνθράκων ἢ ξύλων ἀκουομένους κρότους, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν ἂν αἱ δοξασίαι αὗται διετήρησαν λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας μαντικῆς.

Λέγουσιν ὅτι *ἡ φωτιὰ κουβεντιάζει* ἤτοι ὁμιλεῖ,[1]) ὅταν τὰ καιόμενα ξύλα ἢ τὰ κάρβουνα κροταλίζωσιν ἢ ὅταν χλωροὶ δαυλοὶ ἐμβαλλόμενοι εἰς τὸ πῦρ σίζωσιν ἐκ τοῦ μὴ καιομένου ἄκρου αὐτῶν. Ὑπολαμβάνουσι δὲ τοὺς ἀκουομένους κρότους ὡς ἀπηχήσεις μακρινῶν λόγων καὶ πιστεύουσι κοινῶς ὅτι εἶναι τοῦτο σημεῖον εἴτε κακολογίας τοῦ οἰκοδεσπότου ἤ τινος τῶν περὶ τὴν πυρὰν καθημένων, γινομένης ἔξω τῆς οἰκίας κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, ἢ ἁπλῶς λόγων περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἄδηλον δ' ὅμως ἂν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν.

[1]) *Κουβεντιάζω* ῥ. ἀπὸ τοῦ *κουβέντα* (ἡ) = ὁμιλία. Ἡ λ. αὕτη, ἐκ τοῦ λατ. conventus, ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις, φερομένη ὑπὸ τοὺς τύπους *κονβέντος, κομβέντος, κομβέντον, κόμβενδον* κλπ., διετήρησε τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν τῇ λατινικῇ, τῆς συνόδου, συνελεύσεως. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δημώδη ἐνίοτε ἔχει τὴν σημασίαν ταύτην, οἷον ἐν τῷ τυπικῷ στίχῳ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων: «πό χουν οἱ κλέφταις μάζωξη, πό χουν *κρυφὴ κουβέντα.*» Εἰς τὴν κουτσοβλαχικὴν ἡ λ. πλησιάζει πρὸς τὸν νεοελληνικὸν τύπον, *κουβέννtă* (ῥωμουνιστὶ cuvînt), ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀλβανικήν, *κουβένdι* = ὁμιλία, διάλογος. Παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς διετήρησεν ὁμοίως καὶ τὴν πρώτην σημασίαν αὐτῆς· δὲν ἀναγράφεται μὲν αὕτη ἐν τοῖς λεξικοῖς τοῦ G. Meyer καὶ τοῦ Χριστοφορίδου, ἀλλ' ὡς ἐνθυμοῦμαι οὕτως ἐκάλουν οἱ Μιρδῖται τὰς ἐνόπλους συνελεύσεις αὐτῶν κατὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀλβανικοῦ συνδέσμου (*λίγας*) ἐν ἔτει 1878.

Τοιαῦται δοξασίαι ἐπικρατοῦσιν εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἐξ ὅσων δὲ περὶ αὐτῶν γινώσκομεν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι εἶναι πανελλήνιοι. Ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἐβεβαιώθην περὶ τούτου ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων, ὅτι ὁ ῥοῖζος τῶν ἀνημμένων ἀνθράκων καὶ ὁ σισμὸς τῶν χλωρῶν δαυλῶν θεωροῦνται ὡς σημεῖον λόγων περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, διαμειβομένων ἐκτὸς ταύτης. [1]) Ἀλλ' ὑποτίθεται ὅτι συνηθέστερον ὁ λόγος εἶναι δυσάρεστος, καταλαλία ἢ συκοφαντία ἢ ὕβρις. Ἐν Πλαγιᾷ τῆς Βονίτσης, ὅταν *ἡ φωτιὰ φυσᾷ* λέγουν ὅτι κάπου μᾶς κακολογοῦν. [2]) Ἐν Ἠπείρῳ ὁ σισμὸς δᾳδὸς ἢ δαυλοῦ εἶναι σημεῖον καταλαλιᾶς, [3]) ἐπίσης καὶ ὁ ῥοῖζος τῶν φλογῶν δεικνύει ὅτι *κάπου σὲ ἀναβάλλουν*. [4]) Ἐν Λακκοβικίοις τοῦ Παγγαίου (Μακεδονία) ἡ συρίζουσα φλὸξ ὁμοίως πιστεύεται ὅτι σημαίνει κακολογίαν. [5]) Ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν Ἠπείρῳ πιστεύουσιν, ὅτι ἐνδέχεται νὰ μηνύωσι τὰ τοιαῦτα σημεῖα καὶ εὐμενεῖς λόγους, καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπιλεγομένων καὶ ἐκεῖ ἐπῳδῶν.

Τὰ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὸ ἀσφαλὲς τοῦ μαντεύματος γεννώμενα συναισθήματα εἶναι πρῶτον μὲν ἡ περιέργεια ἂν εὐμενὴς ἢ δυσμενὴς εἶναι ὁ γινόμενος λόγος καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀποκαλύψεως τοῦ κακολογοῦντος· δεύτερον δὲ ἡ προσπάθεια ὅπως διὰ μαγικῶν τρόπων κατασιγάσωσιν ἢ βλάψωσι τὸν ἐχθρόν.

Περὶ τοῦ πρώτου γινώσκομεν μόνον ὅτι ἐν Λέσβῳ ὅταν ἀκουσθῇ ὁ δαυλὸς σίζων ἐν τῇ ἑστίᾳ λέγουν *Σώπα!* Καὶ ἂν μὲν ὁ ἦχος ἀμέσως

[1]) Ὁ *Α. Καραγιάννης* (Δεισιδαιμονίας δοκίμιον, ἐν Σμύρνῃ 1872 σ. 133) γράφει, ὅτι ἂν ἐκ τῶν καιομένων ξύλων ἀκουσθῇ φύσημα διὰ τὴν ὑγρότητα αὐτῶν πιστεύουσιν ὅτι λόγος γίνεταί που περὶ ἡμῶν. Καίτοι δὲν ὁρίζει τὸν τόπον, ὅπου ἐπιχωριάζει ἡ δοξασία, φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του, ἥτις ἴσως εἶναι ἡ Ἀργολίς. Ὁ δὲ *Lawson* (Modern Greek Folklore, Cambridge 1910 σ. 328), ἄνευ μνείας τῆς πηγῆς ὁπόθεν παραλαμβάνει, ἀναφέρει ὡς κοινὴν ἐν Ἑλλάδι δοξασίαν, ὅτι ὁ τριγμὸς τῶν ἀνθράκων ἐν τῇ πυρᾷ προμηνύει ὅτι θὰ ληφθῶσι καλαὶ εἰδήσεις ἢ θὰ ἔλθῃ φίλος. Εἰς ταῦτα παρατηρεῖται σύγχυσις, ἐκ σφάλματος τῆς μνήμης ἴσως, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

[2]) Κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐστ. Α. Λάζαρη δημοδιδασκάλου (1888).

[3]) Ζωγράφ. Ἀγὼν σ. 14.

[4]) Αὐτ. σ. 193. 198.

[5]) *Γουσίου*, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 72 καὶ ἐξ ἀνακοινώσεως Ι. Πρωΐου (1892).

καταπαύσῃ πιστεύουν ὅτι ἐχθρὸς ἐκακολόγει, εἰδεμὴ ὅτι φίλος λέγει καλά.[1]) Ἐν δὲ Ῥεκούνῃ τοῦ δήμου Λαγκαδίων τῆς Γορτυνίας διὰ νὰ μάθωσι τίς ὁ κακολογῶν, ὅταν ἀκούωσι φύσημα δαυλοῦ, ἀναφέρουσι τὰ ὀνόματα ἐκείνων, περὶ ὧν ἔχουσιν ὑπόνοιαν, πιστεύοντες ὅτι τὸ φύσημα θὰ παύσῃ ὅταν ἐκφωνηθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἐνόχου.[2])

Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοῦ κακοῦ ἐν Πελοποννήσῳ λέγουν ἐπῳδὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐν Ἀργαλαστῇ συνηθιζομένην, κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνακοίνωσιν τοῦ Χατζιώτη: «Ἂν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ κι' ἂν εἶν' ὀχτρὸς νὰ σκάσῃ.»[3]) Ἐπίσης καὶ ἐν Ἠπείρῳ.[4]) Ἐν Λευκάδι συμπληροῦσι τὴν ἐπῳδὴν διὰ δευτέρου στίχου, καταρώμενοι τὸν κακολογοῦντα τυχὸν γείτονα:

κι' ἂν εἶναι κακογείτονας, κακὴ φωτιὰ ν' τὸν κάψῃ![5])

Ὁμοίως καὶ ἐν Σύμῃ προσθέτουσι δεύτερον στίχον παλιλλογοῦντες:

Ἂν εἶσαι φίλος νὰ χαρῇς, ἂν εἶσ' ὀχτρὸς νὰ σκάσῃς,
κι' ἂν εἶσαι καταναλιστής, νὰ σκάσῃς, νὰ πλαντάξῃς![6])

Αἱ δοξασίαι αὗται εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Ἐν Παλέρμῳ τῆς Σικελίας ὅταν κροτῇ ἢ βομβῇ ἡ πυρὰ πιστεύουν ὅτι μακρινὸν πρόσωπον ὁμιλεῖ δι' αὐτούς.[7]) Οἱ Βλάχοι τῆς Βουκοβίνας τὸν κρότον τῶν ἀνθράκων ἐν τῇ ἑστίᾳ ὑπολαμβάνουν ὡς σημεῖον ὅτι κακολογεῖται ὁ οἰκοδεσπότης καὶ πρὸς ἀποτροπὴν ἀναδεύουν τοὺς ἄνθρα-

[1]) *Georgeakis* et *Pineau* Folklore de Lesbos σ. 352.

[2]) Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Παπαπολυχρονίου δημοδιδασκάλου, διὰ τοῦ γυμνασιάρχου Κωνστ. Κασιμάτη (1894).

[3]) Ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων. — Ὁ *Λ. Καραγιάννης*, ἔνθ. ἀν. παραφράζει τὴν ἐπῳδὴν ὡς ἑξῆς: «Ἂν μὲν φίλος ἂς χαρῇ, ἂν δ' ἐχθρὸς ἂς σκάσῃ.»

[4]) Ζωγρ. ἀγὼν σ. 198: («Ἂν εἶσαι φ. νὰ χαρῇς, κι' ἂν εἶσαι ὀ. νὰ σκάσῃς.») Παραπλησίαν ἐπῳδὴν λέγουν ἐν Ἠπείρῳ καὶ ὅταν βλέπουν ἀράχνην περιπατοῦσαν, εὑρισκόμενοι ἐν ἀμφιβολίᾳ ἂν εἶναι αἴσιος ἢ ἀπαίσιος οἰωνός. «Ἂν εἶσαι φίλος νὰ σταθῇς, κι' ἂν εἶσαι ὀχτρὸς νὰ φύγῃς» (αὐτ.).

[5]) Κ.Π. Σύλλογος τ. Η' σ. 423.

[6]) Ζωγράφ. ἀγὼν σ. 214. Ἐν Σύμῃ λέγουν ὅτι ἡ φωτιὰ *σπᾷ* ἢ *κομματίζει* ἐπὶ τῶν κρότων τῶν ἀνθράκων.

[7]) *G. Pitrè* Usi e costumi, credenze e pregiudizi del popolo Siciliano τ. IV σ. 458 Ἀλλαχοῦ τῆς Σικελίας ὅταν κροτῇ ἡ φωτιὰ καὶ ὁ λύχνος ἀναπτόμενος *κουβεντιάζῃ* (parla) χύνουν ἐπάνω πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ἁγιασμὸν τοῦ μεγάλου Σαββάτου (αὐτ. σ. 457).

κας μὲ τὴν πυράγραν.[1]) Πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας ὁ κρότος τῶν ἀνθράκων ἐξηγεῖται ὡς σημαίνων κακολογίαν ἢ ἔριδας, πρὸς ἀποτροπὴν δὲ πτύουν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἢ ῥίπτουν εἰς αὐτὴν ἅλας διὰ νὰ πάθῃ ὁ κακολογῶν.[2]) Ἔριδας δ' ἐν τῇ οἰκίᾳ σημαίνει κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Βουλγάρων.[3])

Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἄλλα προγνωστικὰ συνάγουσιν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ πυρός. Ἐν Τήνῳ λέγουσιν «ὅταν πετᾷ ἡ φωτιὰ σπίθαις, ξένος θὰ σ' ἔλθ'.»[4]) Ἐν Πλαγιᾷ τῆς Βονίτσης ὅτι ὅταν ὁ φοῦρνος *λαλῇ* προμηνύει τὴν ἔλευσιν φίλου. Ἐν Ῥεκούνῃ τῆς Γορτυνίας ὅτι ὅταν ἐκ τῆς πυρᾶς ἀναπηδήσῃ μετὰ κρότου ἄνθραξ ἀναμένεται *μουσαφίρης*.[5]) Καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὁμοίως ἐπικρατεῖ ἡ δοξασία, ὅτι ὅταν σπινθηρίζῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ ἑστίᾳ προμηνύεται ἐπίσκεψις, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅταν τρίζῃ τὸ πῦρ ἐν τῇ θερμάστρᾳ ἢ πέσουν ἔξω τῆς θερμάστρας ἄνθρακες.[6]) Ἐν Οὐκραίνῃ σημεῖον ἐπισκέψεως θεωρεῖται ὁ σπινθηρισμὸς τῆς ἑστίας,[7]) ἐν δὲ τῇ Κάτω Νορμανδίᾳ τὸ φύσημα τοῦ καιομένου χλωροῦ δαυλοῦ.[8])

Παρατηροῦσι δὲ καὶ τὴν πύρωσιν τοῦ τρίποδος (κοινῶς *σιδεροστιᾶς* ἢ *πυροστιᾶς*), ὅταν ἐξάγεται ἐκ τῆς ἑστίας, καὶ μαντεύονται ἐκ τῆς σπινθηροβολίας αὐτοῦ. Ἐν Πλαγιᾷ τῆς Βονίτσης σπινθῆρες ἐκπεμπόμενοι ἐκ τοῦ τρίποδος κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς πυρᾶς, ἕνεκα ἀναφλέξεως τῆς καπνιᾶς αὐτοῦ, προμηνύουσιν εἴσπραξιν χρημάτων. Τὸ αὐτὸ πιστεύουσιν καὶ ἐν Λακκοβικίοις τῆς Μακεδονίας (κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Πρωΐου). Ἀλλ' ἐν Ῥεκούνῃ τῆς Γορτυνίας θεω-

[1]) Zeitschrift f. österreich Verein f. Volksk. τ. III σ. 118,198. Ἐπίσης ὑπολαμβάνουν ὅτι προμηνύουν ἄνεμον ἢ καταιγίδα (αὐτ. σ. 118,197).

[2]) *Wuttke* der deutsche Volksaberglaube ³ § 294 σ. 211. Βλ. καὶ *Kuhn* u. *Schwartz* Norddeutsche Sagen σ. 463 (ὅτι ἐν Stendal σημαίνουν ἔριδας).

[3]) *Ad. Strausz* die Bulgaren σ. 282.

[4]) Κατ' ἀνακοίνωσιν Στυλιανῆς Καραλῆ, δημοδιδασκάλου (1888).

[5]) Ὁ *Lawson* ἔνθ' ἀν. σ. 328 σημειώνει, ὅτι ἂν σπινθῆρες ἢ στάκτη πέσουν ἐκ τῆς ἑστίας εἰς τὸ ἔδαφος θεωρεῖται σημεῖον ἐνοχλήσεων καὶ ἐπικειμένων κακῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοθεν, οὐδὲ βεβαιώνει ἂν ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως τὸ γινώσκει.

[6]) *Wuttke* αὐτ.

[7]) Revue des trad. popul. τ. VI σ. 648.

[8]) Αὐτ. τ. IX σ. 560.

ρεῖται ὡς σημεῖον ὅτι «μᾶς γλωσσοτρώγουν,» ἤτοι ταυτίζεται πρὸς τὸ ἐκ τῶν κρότων τῶν ἀνθράκων μάντευμα.— Παραπλήσιοι δοξασίαι φέρονται καὶ παρ᾽ ἄλλοις λαοῖς. Ἐν Ἰσνέλῳ τῆς Ἰταλίας, ἂν εἰς τὴν καπνιὰν τῆς χύτρας, ἐπὶ τῆς πυρᾶς εὑρισκομένης, ἐπιφαίνωνται λαμπροὶ σπινθῆρες, ἐξηγοῦνται ὅτι σημαίνουσι προσεχῆ καὶ ἀσφαλῆ ἐπάνοδον ἀποδημοῦντος, ἂν δ' ἀμυδροί, ἔξοδον ἢ δυστυχίαν.[1]) Ἐν Γερμανίᾳ (Erzgebirge) ἂν εἰς τὴν χύτραν κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῆς ἐκ τῆς πυρᾶς μείνωσι προσκεκολλημένοι ἄνθρακες, ὑποτίθεται ὅτι προμηνύουσι προσεχῆ ἐπίσκεψιν.[2])

Καὶ ἡ ἀναλαμπὴ λύχνου ἢ κηρίου θεωρεῖται ὡς προαγγέλλουσα συμφοράν, κατὰ τὸν Lawson ἔνθ. ἀν. (ἀδήλου τόπου). Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει καὶ ἑτέραν διὰ τοῦ πυρὸς μαντικήν, δυστυχῶς ἐπίσης ἄνευ δηλώσεως τοῦ τόπου, ὅπου ἐπικρατεῖ ἢ τοῦ ἀνακοινώσαντος περὶ ταύτης. Εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς μαντικῆς προσφεύγουσιν οἱ ἀρραβωνισμένοι. Ἐπὶ ἀνημμένου ἄνθρακος τῆς ἑστίας, ὡς λέγει, ἐπιθέτουσι δύο φύλλα βασιλικοῦ· καὶ ἂν μὲν ταῦτα μείνωσιν ἀσάλευτα καὶ καῶσιν ἀψοφητί, εἶναι σημεῖον ὅτι τὸ ἀνδρόγυνον θὰ διανύσῃ ἐν ἁρμονίᾳ τὸν βίον· ἂν δὲ σπινθηροβολήσωσι δὲν θὰ διέλθωσιν ἄνευ συγχύσεων καὶ ἐρίδων τὸν ἔγγαμον βίον αὐτῶν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, τοὺς ὁποίους ἐκπροσωποῦσι τὰ φύλλα τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ἂν τέλος καῶσι μετ᾽ ἰσχυροῦ κρότου καὶ ἐκπηδήσωσιν ἐκ τοῦ ἄνθρακος, τοῦτο φανερώνει ἀσυμφωνίαν χαρακτήρων καὶ δεικνύει ὅτι ὁ μελετώμενος γάμος εἶναι ἀνάρμοστος.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον μαντεύονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τακτὴν ἡμέραν, τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους, ὅτε ἐκ παλαιᾶς συνηθείας ἀπὸ τῶν πρώτων βυζαντινῶν χρόνων διατηρηθείσης δοκιμάζουσι παντοιοτρόπως τὴν τύχην των. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς μαντικῆς ἔχει ἴδιον ὄνομα, ἐν Κύπρῳ μὲν *Ἅη Βασίλης* καλούμενος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑορταζομένου τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἁγίου Βασιλείου, ἐν Παγγαίῳ δὲ *Χαρβασίλα* (ἀπὸ τῆς ἐπιφωνήσεως τῶν παίδων γειὰ χαρά, γειὰ Βασίλη), ἐν Θρᾴκῃ δὲ *σοῦρβα*, ὡς καλεῖται πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας (καὶ *σούρουβα*) ἡ νὺξ τῆς πρωτονρονιᾶς καὶ ὁ κατ'

[1]) Archivio per le tradiz. popolari 1898 σ. 322.
[2]) *Wuttke* ἔνθ. ἀν.

αὐτὴν ἀγυρμὸς τῶν παίδων. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως ταύτης νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ διαλάβωμέν πως πλατύτερον.

Ὁ Gustav Meyer [1]) τὸν τύπον *σούρουβα* (τά), ὃν εὗρεν εἰς τὴν Μελέτην τοῦ Μπουντώνα περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, [2]) σημαίνοντα τὴν νύκτα τῆς πρωτοχρονιᾶς, [3]) καταλέγει μεταξὺ τῶν σλαβικῶν λέξεων, ἃς παρέλαβεν ἡ ἑλληνική, καὶ ἀναφέρει ἐκ τῆς βουλγαρικῆς τὰς λ. *σούραβα γιοδούνα* καὶ *σοῦρβα γιοδούνα* καὶ *σούρβακ*, σημαινούσας τὸ νέον ἔτος· ἐνδοιάζων δ᾽ ὅμως παρατηρεῖ ὅτι ἡ λ. εἶναι μονήρης καὶ ἄδηλος. Ἀλλ᾽ ὁ Abbott [4]) ἀδιστάκτως θεωρεῖ τὴν λέξιν βουλγαρικήν, σημαίνουσαν τὸν κλῶνα. Ἀπορῶ πῶς διέφυγε τὸν Meyer [5]) ἡ ἀληθὴς ἐτυμολογία τῆς λ. ἐκ τοῦ λατινικοῦ sorbum· ἡ σοῦρβα ἢ σουρβιὰ καὶ ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ *υὖβα* (ἑλλ. οὖα, ὄα) εἶναι ἡ Sorbus domestica L. [6]) Ἔλαβε δ᾽ ἡ πρώτη τοῦ ἔτους τὸ ὄνομα *σούρβα* ἢ *τὰ σούρουβα*, διότι μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τὴν ἡμέραν ταύτην (ἐνιαχοῦ, ὡς ἐν Βιζύῃ τῆς Θρᾴκης, τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανίων, ἴσως δὲ καὶ ἐν Βελβεντῷ θὰ γίνεται ἢ θὰ ἐγίνετο τοῦτο, ὡς δεικνύει τῆς ἡμέρας ἡ ὀνομασία *τὰ σούρουβα*) ποιοῦσιν ἀγυρμόν, κρατοῦντες κλάδους *σουρβιᾶς (τοῖς σουρβιαῖς)* δι᾽ ὧν *σουρβίζουν* (κτυποῦσι) τοὺς ἐντυγχάνοντας ἐπιφωνοῦντες «Σοῦρβα, σοῦρβα! γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί, ὅλο γειὰ καὶ δύναμη καὶ

[1]) Neugriechische Studien II σ. 59.

[2]) Ἀρχεῖα τῆς νέας ἑλληνικῆς Α΄, 2 σ. 106.

[3]) Οὕτως ὁ Meyer, καὶ ταύτην ἀληθῶς τὴν σημασίαν ἔχει πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ᾽ ὁ Μπουντώνας, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται, λέγει ὅτι ἐν Βελβεντῷ σημαίνει τὴν πρὸ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων νύκτα.

[4]) Macedonian Folklore σ. 81.

[5]) Ὁ *Meyer* Neugr. St. III 62 γινώσκει τὰ ὀνόματα *σοῦρβα* καὶ *σουρβιὰ* (ἡ) καὶ ὀρθῶς ἐτυμολογεῖ αὐτὰ ἐκ τῆς λατινικῆς ἢ ἐκ τῆς ἰταλικῆς (sorba). Ἀλλὰ δὲν διέκρινεν ὅτι τὰ *σούρουβα* εἶναι ἄλλος τύπος τούτων καὶ εἴκασεν ὅτι εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως· διότι μόνον τὴν ἐν Βελβεντῷ χρῆσιν γινώσκων δὲν ἦτο δυνατὸν ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς σημασίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ταὐτότητα τῶν λέξεων.

[6]) Βλ. *Σπ. Μηλιαράκην* ἐν Ἐπιστημ. ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπ. Δ΄ σ. 269. Ὁ *Langkavel* Botanik der späteren Griechen σ 8.9 ἀναφέρει ὀνόματα *σοῦρβα* καὶ *σοῦλβα* τῆς μεσπιλιᾶς (Mespilus germanica L.) καὶ *σοῦβρον* καὶ *σουρβία* τῆς Sorbus domestica L.

τοῦ χρόν' γεροί!»[1]) Σοῦρβα δὲ λέγονται προσέτι καὶ οἱ κλάδοι τῆς σουρβιᾶς, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς μαντείαν τίθενται εἰς τὴν ἑστίαν, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς μαντικῆς ἔχουσι καὶ οἱ Βούλγαροι. Τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιᾶς κόπτονται τόσοι κλάδοι κρανείας, ὅσοι εἶναι οἱ ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ ὁ οἰκοδεσπότης ῥίπτει εἰς τὸ ὄνομα ἑκάστου ἀνὰ ἕνα κλάδον εἰς τὴν ἑστίαν λέγων «Ἂν θὰ περάσῃ γερὸς τὸν καινούριο χρόνο, νὰ βροντήξῃ.» Καὶ ἂν μὲν ὁ κλάδος τρίξῃ, ἐκεῖνος ὃν ὠνομάτισε θὰ περάσῃ καλά, εἰ δὲ μὴ δὲν θὰ διέλθῃ ὑγιὴς τὸ ἔτος, καὶ ἂν ὁ κλάδος ὅλος καῇ ἀψοφητὶ θ' ἀποθάνῃ.[2]) Ὅθεν πιθανώτατον φαίνεται ὅτι οἱ Βούλγαροι παραλαβόντες τὴν συνήθειαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων συμπαρέλαβον καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ γλώσσῃ των σημαίνει μόνον τὴν πρωτοχρονιάν, ὄχι δὲ καὶ τὸ δένδρον καὶ τοὺς κλάδους αὐτοῦ, ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ.

Διὰ κλάδων τῆς σουρβιᾶς μαντεύονται ἐν Θρᾴκῃ· ἐν Βιζύῃ τὴν

[1]) *Βιζυηνὸς* ἐν Ἑστίᾳ 1883 τ. ΙϚ' σ. 670 (Βιζύη). Ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας οἱ παῖδες τύπτουσι τοὺς ἐντυγχάνοντας μὲ χλωροὺς κλάδους κρανείας ἢ ἐλαίας, ἐπιφωνοῦντες: «Σοῦρβα, σοῦρβα, καὶ τοῦ χρόνου γεροὶ σὰν τὴ σοῦρβα.» (*Abbott* ἐνθ. ἀν. σ. 80-1). Ἐν Λακκοβικίοις τοῦ Παγγαίου, οἱ παῖδες μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ποιοῦσιν ἀγυρμὸν κρατοῦντες κλάδους ἐλαίας καὶ ᾄδοντες τὸ ᾆσμα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, πρὸ δὲ τῆς λειτουργίας, ὅταν σημάνωσιν οἱ κώδωνες περιέρχονται τὴν κωμόπολιν κρούοντες διὰ ξύλων καὶ ῥοπάλων τὰς θύρας πασῶν τῶν οἰκιῶν καὶ κράζοντες συνάμα: «Γειά, χαρὰ κι' Ἅη Βασίλης, πολλὰ σιτάρια, πολλὰ κριθάρια, πολλὰ πιδούδια» (*Γουσίου*, ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 37-8 = *Abbott* σ. 80) Ἐν Ῥοδολίβη τοῦ Παγγαίου νέοι κρατοῦντες κοντὰ ῥόπαλα περιέρχονται ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, κρούοντες τὰς θύρας καὶ ἐπιλέγοντες ῥυθμικῶς πρὸ ἑκάστης οἰκίας. «Χαρβασίλα, τουμασίλα, πουλὺ σιτάρ, πουλὺ κριθάρ, πουλὺ μπιρκὲτ [ἀφθονία, λ. τουρκ.], γιοὺ χαρά, γειὰ Βασίλη, μάλαμα κι' ἀσῆμι κὶ χρουσὸ προυζύμ» καὶ ᾄδοντες εὐχετικὰ ᾄσματα, ἀνθ' ὧν φιλοδωροῦνται παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀγγέλου Παπακωνσταντίνου, φ. φ.). Ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς περιέρχονται τὰς ὁδοὺς θορυβοῦντες μετημφιεσμένοι φέροντες κώδωνας, καλούμενοι *μπουμπουσάρια* (*Πολίτου* Παραδόσεις σ. 1274 καὶ κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Δ. Σαχίνη). Τὰ κτυπήματα τῶν ἐντυγχανόντων διὰ χλωρῶν κλάδων συνηθιζόμενα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ εἰς ἄλλας ἑορτάς, ἀνάγονται εἰς ἄλλην κατηγορίαν ἐθίμων, κοινῶν καὶ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλοις πολλοῖς λαοῖς. Περὶ τούτων ἴσως διαλάβωμεν ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ διὰ μακρῶν.

[2]) *Ad. Strausz* die Bulgaren σ. 331.

παραμονὴν τῶν Θεοφανίων θέτουσιν εἰς τὴν ἑστίαν ἐκ τοῦ κλάδου ἕνα ὀφθαλμὸν *(σοῦρβο)* ἐπ' ὀνόματι ἑνὸς μέλους τῆς οἰκογενείας καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀναφλέξεως αὐτοῦ προοιωνίζονται περὶ τοῦ μέλλοντος. Καλλίστην περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου ἔχει ὁ Βιζυηνὸς ἐν τῷ διηγήματί του «Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου.» Ἕν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας φέρει *μιὰ σουρβιά*. «Ἕνα μεγάλο κλωνὶ γεμᾶτο σφιχτὰ καὶ πράσινα μάτια.» Μὲ αὐτὸ θὰ ἰδοῦν ὅλοι τὴν τύχην των. Κάθηνται 'ς τὸ παραγῶνι καὶ χωρίζουν τὴ φωτιὰ σὲ δυὸ μεριαῖς. Ἐκεῖνος ποῦ ἔφερε τὴ σουρβιὰ ἀρχίζει νὰ βάζῃ τὰ σοῦρβα 'ς τὴ μέση, «πὰ 'ς τὴν καυτερὴ τὴν πλάκα», ὀνοματίζων τὸ καθέν. Ἂν τὸ σοῦρβον βροντήξῃ καὶ πηδήξῃ καὶ ἐβγῇ ἀπ' τὴ στιά, εἶναι καλὸν σημεῖον. Ἂν δ' ὅμως καπνίσῃ μόνον καὶ μαυρίσῃ καὶ μείνῃ 'ς τὸν τόπο, εἶναι σημεῖον θανάτου.[1]) Ἐν Λακκοβικίοις μαντεύονται τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιᾶς διὰ φύλλων ἐλαίας, ὄχι δὲ περὶ ὑγείας καὶ ζωῆς ἀλλὰ περὶ ἀγάπης. «Μετὰ τὸ δεῖπνον κάθηνται πάντες πέριξ τῆς ἑστίας καὶ θέτουσιν ἐπὶ ἡσύχου πυρᾶς ἀνὰ δύο φύλλα ἀγριελαίας, ἥτις ὀνομάζεται *χαρβασίλα*. Ὁ θέτων ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὰ φύλλα ταῦτα λέγει κατὰ διάνοιαν, ὅτι τὸ ἓν φύλλον παριστᾷ τὸν δεῖνα νέον καὶ τὸ ἕτερον τὴν δεῖνα παρθένον. Εἶτα παρατηρεῖ, ἂν τὰ φύλλα ταῦτα πηδήσωσι καὶ πλησιάσωσιν ἄλληλα, συμπεραίνουσιν ὅτι ὁ νέος καὶ ἡ παρθένος, οὓς παριστῶσι τὰ φύλλα τῆς *χαρβασίλας* ἀνταγαπῶνται, τοὐναντίον δέ, ἂν ἑκάτερον φύλλον λάβῃ ἀντίθετον διεύθυνσιν. Ἂν δὲ πάλιν ἀμφότερα τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς φύλλα καῶσι, συμπεραίνει ὅτι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη εἶναι μεγίστη.»[2]) Ἀλλαχοῦ τῆς Μακεδονίας ἀντὶ φύλλων ἐλαίας θέτουν δύο *κράνα* ἐπ' ὀνόματι ἑνὸς νέου καὶ μιᾶς νέας· καὶ ἂν μὲν τὸ ἕτερον τῶν κράνων καῇ καὶ ἐκπηδήσῃ ἐκ τοῦ πυρός, συνάγουσιν ἐκ τούτου ὅτι ὁ εἷς τοῦ ζεύγους συμπαθεῖ πρὸς τὸν ἄλλον, ἂν δ' ἀμφότερα ἀναφλεχθῶσι καὶ ἐκπηδήσωσιν ὅτι ἡ συμπάθεια εἶναι ἀμοιβαία, καὶ ὅτι εἶναι ἀδιάφοροι ἂν δὲν ἀναφλεχθῶσι τὰ κράνα.[3]) — Διὰ φύλλων ἐλαίας μαντεύονται τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους καὶ ἐν Κύπρῳ. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Σακελλαρίου «ἐκ τῶν κλαδίων

[1]) Ἑστία 1883 τ. ΙϚ' σ. 670.
[2]) *Γούσιος* ἔνθ. ἀν. σ. 49 = *Abbott* σ. 78.
[3]) *Abbott* σ. 78-9.

τῆς ἐλαίας κόπτοντες τὰ φύλλα συναθροίζουσιν αὐτὰ καὶ καθήμενοι περὶ τὴν φωτίαν παίζουσι τὸν Ἄην Βασίλην, ἤτοι ῥίπτουσι ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν φωτίαν ἕκαστος φύλλον ἐλαίας, καὶ λέγοντες:

Ἄη Βασίλη βασιλεά,
ποῦ ξουσιάζεις τὸν τουνιᾶν,
τσ'αὶ δεῖξε τσ'αὶ φανέρωσε,
ἂμ μ' ἀγαπᾷ ὁ δεῖνα (ἡ δεῖνα)

παρατηροῦσι μετὰ προσοχῆς τὰς ἐντὸς αὐτῆς κινήσεις αὐτοῦ· διότι νομίζουσιν ὅτι ἐκ τῆς ζωηρᾶς κινήσεως ἐξάγεται συμπέρασμα ζωηρᾶς ἀγάπης, ἐκ δὲ τῆς ἀσθενοῦς, ἀσθενοῦς ἀγάπης, καὶ ἐκ τῆς ἄνευ κινήσεως ὁλοκαυτώσεως αὐτοῦ, παντελοῦς ἐλλείψεως ἀγάπης. Τἀποτελέσματα δ' αὐτοῦ συνοδεύονται μετ' ἀναλόγων ἐνδείξεων χαρᾶς ἢ ἀθυμίας ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων, γελώτων δὲ καὶ εἰρωνείας καὶ θορύβου ἐκ μέρους τῶν συνδιασκεδαζόντων.» [1])—Ἐν Σύμῃ ἐπίσης δι' ἐλαίας γίνεται ἡ μαντεία τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους. Αἱ μεμνηστευμέναι «ῥίπτουν ἐπὶ τοῦ πυραύνου ἐλαίας κλῶνον χλωρὸν αὐθημερὸν κοπέντα· ἐὰν κροτῇ οἰωνίζονται ὅτι ἀνταγαπῶνται. Τοῦτο πράττουσι καὶ ἄλλοι ἄγαμοι καὶ ἔγγαμοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὁρίζοντες θέμα τι, τοῦ ὁποίου λαμβάνουσι θετικὴν ἀπάντησιν ὅταν τὰ φύλλα κροτήσωσιν, ἀρνητικὴν δὲ ὅταν καῶσιν.» [2])—Ἐν Τραπεζοῦντι παιδία συνήθως εἶναι τὰ μαν-

[1]) *Ἀθ. Σακελλαρίου* Κυπριακά, Ἀθ. 1890 τ. Α' σ. 716. Τὸ ἔθιμον περιγράφει καὶ ἀνώνυμος Κύπριος ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι Ἑστίᾳ τῆς 31 Δεκ. 1896, ὁπόθεν περίληψις ἐν Revue des tradit. populaires 1897 σ. 242. Ἕτερος δ' ἐν Κρητικῷ ἀστέρι τ. Α' σ. 89 (30 Ἀπρ. 1907). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐν Λεμεσῷ Ξ. Π. Φαρμακίδου, οἱ συνερχόμενοι εἰς ἑσπερίδας τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιᾶς εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον συγγενεῖς. Κάθηνται δὲ πάντες περὶ τὸ πύραυνον (*φουκοῦν*), κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας κλῶνον ἐλαίας. Ἐκ τούτου ἀποκόπτων ἕκαστος φύλλα θέτει ταῦτα ἀνεστραμμένα ἐπὶ τῶν ἀνθράκων, ἐπάδων τὴν ἐπῳδὴν ἧς ὁ δεύτερος στίχος λείπει παρὰ Φαρμακίδῃ. Καὶ ἂν μὲν τὸ φύλλον τῆς ἐλαίας θερμαινόμενον ἀναπηδήσῃ καὶ ἀνατραπῇ μετὰ κρότου θεωρεῖται ὡς ἔνδειξις, ὅτι ὁ ὀνομασθεὶς ἐν τῇ ἐπῳδῇ ἀγαπᾷ τὸν μαντευόμενον, ἂν δὲ τοῦτο δὲν συμβῇ, ὅτι δὲν τὸν ἀγαπᾷ. Ἡ μαντεία ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τρὶς ἢ καὶ πλέον πρὸς μείζονα βεβαίωσιν. Πάντως δ' ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ζητεῖται νὰ γνωσθῶσι τὰ συναισθήματα πρέπει νὰ εἶναι συγγενὴς τοῦ μαντευομένου, διότι εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐκείνας συναθροίσεις θεωρεῖται ἀπρεπὴς ἡ πολυπραγμοσύνη περὶ ἐρωτικῶν σχέσεων.

[2]) Ζωγράφ. ἀγὼν σ. 213.

τευόμενα διὰ φύλλων ἐλαίας ἐν οἰκογενειακῇ συναθροίσει κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιᾶς ἂν τ' ἀγαπᾷ ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὠνομάτισαν ἐπιθέτοντες τὸ φύλλον ἐπὶ τῆς πυρᾶς· ἡ μετὰ κρότου ῥῆξις τοῦ φύλλου θεωρεῖται καὶ ἐνταῦθα σημεῖον ἀγάπης, ἡ δὲ ἄψοφος καῦσις ἀδιαφορίας.[1])—Ἐν Λέσβῳ δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τὰ κοράσια θέτουν εἰς τὸ πῦρ πρινάριον καὶ ἐκ τοῦ κρότου αὐτοῦ καιομένου μαντεύονται περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου των, καὶ περὶ ὅλων ἐν γένει τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτὰ ζητημάτων, ἂν λ. χ. ἡ φοράδα θὰ γεννήσῃ πουλάρι καὶ τὰ παρόμοια.[2])—Παραπλήσιος μαντικὸς τρόπος εἶναι ὁ συνειθιζόμενος ὁποτεδήποτε καὶ ὄχι ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ, εἰς Γκιουμουλτζίναν τῆς Θρᾴκης, διὰ τῆς καύσεως καρυοφύλλου εἰς τὴν φλόγα τῆς λαμπάδος τῆς Ἀναστάσεως.[3])

Τῶν ἄλλων λαῶν οἱ Βούλγαροι μόνοι, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, γινώσκουσι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μαντικῆς, πιθανώτατα παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραλαβόντες. Διετηρήθησαν δ' ὅμως παρά τισι συνήθειαί τινες προϋποθέτουσαι τὴν ἐπικράτησιν ἐν τῷ παρελθόντι τοιούτων δοξασιῶν. Παρὰ τοῖς Λέτταις κατὰ τοὺς γάμους των ὁ γαμβρὸς καὶ ἡ νύμφη ἀνάπτουσι πῦρ ἐκ ξύλων σημύδας· ἂν ἀθορύβως καῶσι τὰ ξύλα εἶναι σημεῖον ὅτι ἐν ὁμονοίᾳ θὰ διέλθωσι τὸν βίον, ἂν δὲ τρίζοντα καὶ σπινθηροβολοῦντα προοιωνίζονται διχόνοιαν καὶ ἔριδας.[4]) Ἐν τοῖς περιχώροις τοῦ Μὲτς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καύσεως κόκκων σίτου ῥιπτομένων εἰς τὸ πῦρ κατὰ τὸ δωδεκαήμερον μαντεύονται ὁποία θὰ εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ σίτου.[5]) Ἐν Οὐαλίᾳ προοιωνίζοντο τὸ μέλλον ἐκ τοῦ κρότου τῶν εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ῥιπτομένων καρυδίων.[6]) Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπίσης ἦτο ἐν χρήσει μαντικὴ διὰ καρυδίων κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου).[7])

Ἡ προέλευσις τῶν τοιούτων δοξασιῶν εἶναι μὲν δυσδιάγνωστος, ἐπειδὴ αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ἀρχαίας μαντικῆς πολλὰ ἔχουσι χά-

[1]) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου 1886 τ. Β' 46.
[2]) Folk—Lore 1896 VII σ. 146.
[3]) Λαογραφ. Β' 410, 46.
[4]) Archiv. f. Religionsw. 1899 τ. II σ. 3.10.
[5]) Revue des trad. popul. τ. XI σ. 93.
[6]) Revue de l'hist. des religions 1898 τ. 38 σ. 337.
[7]) The Book of the Days τ. I σ. 550 παρὰ Abbot σ. 80.

σματα, οὐδὲν ἧττον βασιζόμενοι ἐπί τινων ἐνδείξεων δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι διετηρήθησαν ἐν αὐταῖς λείψανα μαντικοῦ εἴδους τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Lawson [1]) ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουίδου (λ. οἰώνισμα) ἀνάγει τὰς σημερινὰς διὰ τοῦ πυρὸς μαντικὰς συνηθείας εἰς τὸ οἰκοσκοπικὸν λεγόμενον εἶδος τῆς ἀρχαίας μαντικῆς, συνταυτίζων ταύτας πρὸς τὸ παρὰ Σουίδᾳ παράδειγμα τοῦ εἴδους τούτου «εἰ τρισμὸς ἐγένετο ξύλων.» Ἂν τοῦτο ἦτο ἀκριβὲς οὐδεμία θὰ ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τῆς προελεύσεως τῶν σημερινῶν δοξασιῶν. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ πόρισμα τοῦ Lawson ὀφείλεται εἰς παρανόησιν τοῦ χωρίου τοῦ Βυζαντινοῦ λεξικογράφου. Ἡ πολύτιμος μαρτυρία περὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀρχαίας μαντικῆς εὑρίσκεται ὄχι μόνον εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Σουίδου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν σχολιαστὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ Νόννον [2]) καὶ τὸν χρονογράφον Γεώργιον τὸν μοναχὸν (τὸν Ἁμαρτωλόν). [3]) Φαίνεται δ' ὅτι οὔτε ὁ Σουίδας, οὔτε ὁ κατὰ ἕνα αἰῶνα παλαιότερος αὐτοῦ χρονογράφος ἀντέγραψαν τὸ σχόλιον τοῦ κατὰ τὸν ς΄ αἰῶνα ζήσαντος Νόννου, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ἤντλησαν ἐκ παλαιοτέρας τινὸς πηγῆς. Συνάγομεν δὲ τοῦτο ἐξ ἐπουσιωδεστέρων τινῶν διαφορῶν τῶν κειμένων καὶ ἐκ τῆς παραλείψεως ὑπὸ τοῦ Νόννου παραδειγμάτων τινῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ τρισμοῦ τῶν ξύλων. Εἶναι δ' ὁ τρισμὸς τῶν ξύλων ὄχι ὁ τρισμὸς τῶν καιομένων ἐν τῇ ἑστίᾳ ξύλων, the cracling of logs on the fire, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Lawson, ἀλλ' οἱ κρότοι, οἱ ἀκουόμενοι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκ τῆς διαστολῆς ἢ οἱουδήποτε ἄλλου λόγου τῶν ξύλων, τῶν ἐπίπλων, τῶν θυρῶν, τῶν παραθύρων, τῆς στέγης κττ. Τοὺς κρότους τούτους καθὼς καὶ τοὺς κρότους οἵτινες φαίνονται προερχόμενοι ἐκ τῶν λίθων τῶν τοίχων ἢ ἐκ τῶν κεράμων ἐξακολουθεῖ καὶ ἡ σημερινὴ δεισιδαιμονία νὰ θεωρῇ ὡς προμηνύοντας τὸ μέλλον. Ὅτι τοιαύτην ἔννοιαν ἔχει τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Σουίδου εἶναι αὐτόδηλον· ἀλλ' ὡς ἐκ περισσοῦ ἐπιβεβαιώνει τοῦτο καὶ ἡ *Ὁμολογία* τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, ἐν ᾗ ὑποτίθεται λέγων ὁ ἅγιος ὅτι ὅτε ἦτο

[1]) Modern Greek Folklore σ. 327.328.

[2]) Εἰς Γρηγορ. Ναζιανζ. κατὰ Ἰουλιανοῦ Α΄ 72 τ. 36 στ. 1024 Migne.

[3]) *Γεωργίου μοναχοῦ* χρονικὸν σ. 53 Muralt, τ. I. σ. 75 De Boor. (Ἀπόσπασμα τούτου τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη παρὰ *Cramer* Anecdota graeca Oxon. τ. IV σ. 240).

μάγος πλὴν τῶν ἄλλων μαγικῶν τεχνῶν ἐγίνωσκε «καὶ φωνὴν τρισμοῦ *παντὸς ξύλου καὶ λίθου*·»[1]) πρὸς δὲ καὶ ἡ ἐπικὴ παράφρασις τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ ὑπὸ τῆς Αὐγούστης Εὐδοκίας, ἥτις τὴν ῥῆσιν ἐκείνην τῆς Ὁμολογίας παραφράζει διὰ τοῦ ἑξῆς στίχου:

βόμβους δουρατέων σανίδων, *πετρῶν δὲ θ' ὁμοίως*.[2])

Ὅθεν οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι τὰ ἀπὸ τῶν καιομένων ξύλων ἢ ἀνθράκων προμηνύματα πρὸς τὸ οἰκοσκοπικὸν εἶδος τῆς ἀρχαίας μαντικῆς. Ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐμαντεύοντο ἐκ τῶν κρότων τούτων οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον. Ῥωμαῖοι ποιηταὶ ἀναφέρουσι μαντικὰς παρατηρήσεις ἐκ τοῦ πταρμοῦ ἤτοι τοῦ ἀποσπινθηρισμοῦ τῆς φλογὸς τῶν λύχνων.[3]) Ῥητῶς δ' ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει δεισιδαίμονας δοξασίας περὶ τοῦ ἐν τῇ φλογὶ γινομένου ψόφου, «ὃν καλοῦσι οἱ μὲν τὸν Ἥφαιστον γελᾶν, οἱ δὲ τὴν Ἑστίαν, *οἱ δ' ἀπειλὴν τούτων*.»[4]) Ψόφον δ' ἐννοεῖ, ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων καταφαίνεται, τὸν ἐκ τῶν ῥηγνυμένων ἐν τῷ πυρὶ ξύλων, ὅστις ὑπολαμβάνεται ὑπό τινων ὡς σημεῖον ἀπειλῆς θεοτήτων τοῦ πυρός, ἀπαίσια τουτέστι προμηνύων. Ἀτελέστατα γινώσκομεν τὰ τῆς ἀρχαίας ἐμπυροσκοπίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων γνωστῶν ἡμῖν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν συνάφειάν τινα τῶν σημερινῶν δοξασιῶν πρὸς τὰ «ἔμπυρα σήματα.» Οἱ Ἰαμίδαι ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἴσως δὲ καὶ οἱ Πυρκόοι ἐν Δελφοῖς, ἐμαντεύοντο προπάντων «ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς ἀναδόσεως.» Κοινῶς δ' ἐθεωρεῖτο αἴσιον σημεῖον ἡ μεγάλη καὶ λαμπρὰ φλόξ·[5]) ἡ δὲ βραδεῖα ἄνευ φλογὸς καῦσις τοῦ ἱερείου ἐνομίζετο προάγγελος μεγάλων κακῶν, ὡς σήμερον ἡ μὴ ἀνάφλεξις μετὰ κρότου τῶν ῥιπτομένων εἰς τὴν ἑστίαν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιᾶς σούρβων. Διδακτικὴ δ' εἶναι ἡ σύγκρισις τῶν παρατηρήσεων τοῦ Τειρεσίου ἐν Σοφοκλ. Ἀντιγ. 1006 κέ. (ἐπὶ σποδῷ μυδῶσα κηκὶς μηρίων ἐτήκετο κἄτυφε κλπ.) πρὸς

[1]) *Bollandi* Acta SS. Septemb. τ. VII σ. 222.

[2]) *Εὐδοκίας* περὶ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ Β' 68. Ludwich.

[3]) *Propert.* IV, 3,60. *Ovid.* Heroid. XIX 151-2 «sternuit et lumen-et nobis prospera signa dedit».

[4]) *Ἀριστοτέλ.* Μετεωρολ. Β' 9 σ. 369.

[5]) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Stengel* Opferbräuche der Griechen, Berlin 1910 σ. 98.

τὴν διήγησιν τοῦ Βιζυηνοῦ ἐν τῇ Ἑστίᾳ (1883 τ. ΙϚ' σ. 670) περὶ τῆς διὰ σούρβων μαντείας. Τὸ σοῦρβον τοῦ μελλοθανάτου ἀδελφοῦ του, ὥς λέγει, «ἔμεινε πά 'ς τὴν πλάκα ποῦ τό βαλε, σιγανὸ καὶ ἀκίνητο, ὥστε ποῦ ἐμαύρισε κ' ἐκάπνισε κ' ἔγειρεν ὀλίγο καὶ ἐκάηκε.» Ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Εὐριπίδου Φοινισσῶν στ. 1269 κἑ., εἰς ὃ περιλαμβάνονται σχεδὸν πάντα ὅσα περὶ τῆς ἀρχαίας ἐμπυροσκοπίας ἠξεύρομεν, ἀναφέρεται ὅτι οἱ μάντεις «ἐμπύρους - ῥήξεις ἐνώμων,» ἐπεσκόπουν δηλ. τὰς ῥήξεις τῶν καιομένων ἐν τῷ πυρὶ μελῶν τοῦ ἱερείου, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην ἑρμηνείαν τοῦ Δ. Ν. Βερναρδάκη, βασιζομένην καὶ εἰς τὰς ἐξηγήσεις τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν, τὰς ὁποίας πολλοὶ τῶν ἄλλων ἐκδοτῶν ἀπορρίπτουσιν ἢ παρερμηνεύουσιν. Ἐκ παρατηρήσεων δὲ τῶν ῥήξεων, εἴτε τῶν ἐν τῇ ἑστίᾳ ξύλων εἴτε τῶν ἐν αὐτῇ τιθεμένων φύλλων ἢ κλάδων, συνίστανται καὶ αἱ σημεριναὶ μαντικαὶ δοξασίαι καὶ μαντικαὶ ἐν τακτῇ ἡμέρᾳ συνήθειαι. Καὶ ἡ μὲν παρατήρησις τῶν κρότων τῶν καιομένων ξύλων δυνατὸν καὶ ὡς πυρομαντεία νὰ ὁρισθῇ, ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καύσεως τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐμβαλλομένων εἰς τὴν πυρὰν φύλλων μαντικὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐμπυροσκοπία. [1])

Εἰς τὴν ἐμπυροσκοπίαν καταλέγεται καὶ ἡ τοσοῦτον παρ' ἡμῖν συνήθης ὠμοπλατοσκοπία, περὶ τῆς ὁποίας ἰδιαίτερος λόγος θὰ γίνῃ προσεχῶς.

---

[1]) Ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐσυνηθίζετο ἐν Ἑλλάδι ὅμοιος τρόπος μαντικῆς ἐμφαίνει τὸ κεφάλαιον τοῦ νομοκάνονος τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν περαιτέρω, ὅπου γίνεται λόγος περὶ γυναικῶν, αἵτινες «ρίκτουσιν εἰς τὴν ἑστίαν τὸ ῥαβδί.»

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΑ CARMINA GRAECA MEDII AEVI ΤΟΥ G. WAGNER

ΥΠΟ

ΦΑΙΔΩΝΟΣ ΚΟΥΚΟΥΛΕ

Τριάκοντα καὶ ὀκτὼ παρῆλθον ἔτη ἀφ' ὅτου παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα ὁ Wagner τὰ μεσαιωνικὰ ἐκεῖνα ποιήματα, ἅτινα ἐπέγραψε Carmina Graeca medii aevi, κείμενα, ἅτινα μικρὸν κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ προσελκύωσι τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν, οἵτινες καὶ ἀρκετὰ σχετικὰ πρὸς αὐτὰ μέχρι τοῦδε ἐδημοσίευσαν.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξεδόθη ἡ συλλογὴ καὶ κώδικες τὰ ποιήματα αὐτῆς περιέχοντες ἦσαν ὀλίγοι γνωστοὶ καὶ ἡ κριτικὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκδοσιν εὑρίσκετο οὐχὶ εἰς ὃ σημεῖον ἀπαιτεῖ σήμερον ἡ ἐπιστήμη, ἕνεκα δὲ τούτου παρ' ὅλην τὴν ἀξιοθαύμαστον ἐργασίαν τοῦ ἐκδότου ἐξακολουθοῦσι νὰ παραμένωσιν ἐν αὐτῇ πολλὰ τὰ ἀμφισβητήσιμα καὶ τὰ διορθώσεως χρῄζοντα, περί τινα δὲ τούτων θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐν τῇ παρούσῃ ἡμῶν διατριβῇ.

Προτοῦ ἐν τούτοις εἰς τὸ κύριον θέμα μας προβῶμεν, ὀρθὸν κρίνομεν νὰ σημειώσωμεν ἐν συντόμῳ καὶ κατὰ ποῖον σημεῖον πρέπει νὰ διευθυνθῇ ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ τοιαῦτα ποιήματα ἔρευνα, ἵνα τὰ ἐκ ταύτης πορίσματα ὄχι μόνον τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν σπουδὴν προαγάγωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς τότε ἐποχῆς ἀκριβέστερον καθορίσωσι.

Μέχρι τοῦδε δυστυχῶς δὲν ἔχει γραφῇ νεώτερον καὶ περιεκτικὸν βιβλίον πραγματευόμενον τὰ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Βυζαντίνων, [1]) εἰς τὸν θέλοντα δὲ νὰ ἐγκύψῃ εἰς τοιαύτας μελέτας καὶ νὰ διδα-

[1]) Τὸ ἔργον τοῦ J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχει ἀπαρχαιωθῆ, δὲν ἐξετάζει, ἐλλείψει τῶν σχετικῶν μονογραφιῶν, καὶ ὅλα τὰ θέματα τὰ πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν βίον σχετιζόμενα.

χθῇ ἐξ αὐτῶν ἡ μικρὰ συλλογὴ τοῦ Wagner εἶναι τῶν ἀρίστων πηγῶν. Περιλαμβάνουσα κείμενα γραφέντα ἢ μεταγραφέντα ἀπὸ τοῦ ΙΒ′ μέχρι τέλους τοῦ ΙϚ′ αἰῶνος, παρέχει ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ τότε βίου, ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις, γραφεῖσαν πολλάκις λίαν ῥεαλιστικῶς παρ' ἀνδρῶν, οἵτινες ἔζησαν καὶ ἔδρασαν ἐν μέσῳ τοῦ ἁπλοῦ λαοῦ, οὗ ἦσαν τέκνα καὶ οὗ τὸν βίον καὶ τὴν ψυχολογίαν οἱ μὲν τεχνικώτερον οἱ δὲ ἀτεχνότερον ἀπεικόνισαν εἰς τὰ στιχουργήματά των.[1])

Δὲν ὑπάρχει θέμα εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῆς τότε ἐποχῆς ἀναγόμενον, περὶ οὗ νὰ μὴ δίδωνται σύντομοι ἢ καὶ ἐκτεταμέναι πληροφορίαι ἐν αὐτοῖς τοῖς κειμένοις Μὲ μεγάλην ἀφέλειαν καὶ χάριν περιγράφουσιν ἐπεισοδιακῶς οἱ ποιηταὶ τίνα φορέματα ἐφόρουν οἱ σύγχρονοί των, πῶς ταῦτα ὠνομάζοντο καὶ τίνα κοσμήματα ἔφερον (36, 121. 50, 582. 97,521. 158, 498).[2]) Μετὰ τὰ ἐνδύματα ἔρχεται ἡ διευθέτησις τῆς κόμης, πρὸ πάντων τῶν γυναικῶν, ἥτις μετὰ καὶ τοῦ στολισμοῦ αὐτῶν εὑρίσκει ἀκριβῆ περιγραφὴν ἐν τοῖς ἡμετέροις κειμένοις, ἐν οἷς καὶ περὶ τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς ὁ προσήκων γίνεται λόγος (35, 108. 151, 301. 172, 325 173, 927.) Οὐδ' ἡ ὑπόδεσις τῶν ἀστῶν καὶ χωρικῶν μένει ἀνεξέταστος, ἀλλ' ἐν ὀλίγοις στίχοις δίδονται ἐνδιαφέρουσαι καὶ περὶ αὐτῆς πληροφορίαι (73, 278. 76, 343).

Ὁ οἶκος ἦτο καὶ εἶναι ἐν Ἑλλάδι ὁ κόσμος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῇ καὶ κινεῖται ἡ γυνή, εἶναι ὁ χῶρος ἐκεῖνος, ὅστις ὀφείλει κατ' αὐτὴν νὰ εἶναι ὡραῖος. Ἡ ὑφαντικὴ καὶ τὸ κέντημα πολλάκις τοῦτον ἔχουσι τὸν σκοπὸν ἐν τοῖς χωρίοις, πῶς νὰ καλλωπισθῇ δηλαδὴ δι' αὐτῶν ὁ οἶκος καὶ οὕτως ἀναδειχθῇ ἡ οἰκοδέσποινα ἀξία νοικοκυρά. Σκηνὰς οἰκιακὰς ὡραίας ἔνθα ἡ γυνὴ ἢ ἡ νέα ἐνυφαίνει ἄνθη εἰς τὰ ὑφάσματά της ἢ κεντᾷ ἢ περὶ τὰ οἰκιακὰ ἀσχολεῖται, τοιαύτας λέγω σκηνὰς μᾶς ἐπιδεικνύουσιν εἰς ῥέοντας ἐνίοτε στίχους τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς (37, 172. 109, 103. 158, 485. 162, 618. 171, 880. 173, 921).

Οὐδ' ἐργάζεται βεβαίως μόνον ἡ γυνή· ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἔχει νὰ παλαίσῃ χάριν τῆς οἰκογενείας ὁ ἀνήρ, περὶ δὲ τῶν ἀσχολιῶν καὶ

[1]) Περὶ Κρήτης μάλιστα καὶ Ῥόδου αἱ πληροφορίαι εἶναι ἄφθονοι. Ὅρα τὰ ποιήματα τοῦ Γεωργιλλᾶ, Σαχλίκη καὶ Σκλάβου.

[2]) Αἱ παραπομπαὶ γίνονται κατὰ σελίδας καὶ στίχους τῆς τοῦ Wagner ἐκδόσεως. Ἐννυεῖται ὅτι εἰς τὰς παραπομπάς μας ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὄχι πάντα τὰ σχετικὰ χωρία, ἀλλὰ τὰ κυριώτερα. Τὸ πρῶτον θὰ ἦτο ἔργον εἰδικῆς μελέτης.

ἐπαγγελμάτων αὐτοῦ πολλὰ καὶ ἐπανειλημμένως ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν μανθάνομεν (40, 244. 152, 312. 154, 389. 157, 481. 159, 514. 161, 596. 162, 623. 163, 629. 232, 266. 333, 365).

Τί ἔτρωγον κατὰ τὸν ΙΒ′ αἰῶνα οἱ Ἕλληνες, πῶς τὰ διάφορα φαγητὰ παρεσκεύαζον καὶ πῶς τὰ παρασκευάσματα ὠνόμαζον μανθάνομεν εὐτυχῶς μετὰ λεπτομερειῶν πρώτιστα μὲν ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Πτωχοπροδρόμου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, ὅστις εἰς τὰς παρεκβολάς του ἀρκετὰς καὶ σπουδαίας πληροφορίας περὶ τοῦ θέματος τούτου παρέχει. Πάντως ὅμως ἡ γνῶσις τῆς τότε ὀψαρτυτικῆς καὶ τοῦ τότε ὀψολογίου θὰ ἔμενεν ἀτελής, ἐὰν μὴ ἐλαμβάνοντο ὑπ᾽ ὄψιν καὶ ὅσαι σχετικαὶ περὶ τροφῶν πληροφορίαι ἔχουσι κατασπαρῇ εἰς τὴν παροῦσαν συλλογὴν (153, 341. 154, 365. 161, 597 καὶ 600. 163, 630 ὡς καὶ ὁ Πουλολόγος), αἵτινες πάλιν, ὡς εἶναι φυσικόν, συμπληροῦνται καὶ κατανοοῦνται τελείως, ἐὰν μόνον πρὸς τὰς παλαιοτέρας μαρτυρίας συνδεθῶσι.

Πῶς τότε ἐτελεῖτο ὁ γάμος, ἐκ ποίας ὕλης κατεσκευάζοντο τὰ στέφανα, ποῖαι διασκεδάσεις ἐγίνοντο κατ᾽ αὐτὸν καὶ πῶς, ὅλα ταῦτα συντόμως καὶ μὲ ζωηρότητα περιγραφόμενα δύναταί τις ἐπ᾽ ἴσης εἰς τὰ αὐτὰ ποιήματα νὰ εὕρῃ (17, 400. 25, 639. 46, 440. 235, 376. 268, 601). Οὐδὲ λείπουσιν ἐξ αὐτῶν σκηναὶ διασκεδάσεως καὶ πότου καὶ ἐρίδων, μεταξὺ χωρικῶν μάλιστα [1]) (42, 312. 177, 1042) ὡς καὶ σκηναὶ τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ δρόμου. (149, 231. 164, 666. 182, 93 193,483).

Καὶ ἔτι περαιτέρω ὅμως· ὁ Ἕλλην καὶ νὰ ἀστεΐζεται γνωρίζει καὶ εὐέξαπτος εἶναι, μεταξὺ δὲ τοῦ ἀστεϊσμοῦ καὶ τῆς ὕβρεως πολλάκις ἐλαχίστη ὑπάρχει διαφορά, οὕτως ὥστε ἡ μετάπτωσις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τὸ ἕτερον νὰ καθίσταται πολὺ εὔκολος. Ἐντεῦθεν τὰ συχνὰ παρωνύμια καὶ αἱ ὕβρεις παρ᾽ ἡμῖν, αἵτινες εἰς ἀρκετὰ εὐρεῖαν κλίμακα ἀντιπροσωπεύονται εἴς τε τὴν παιδιόφραστον διήγησιν τῶν τετραπόδων ζῴων, πρὸ πάντων δ᾽ ὅμως εἰς τὰ ποιήματα τοῦ πικρολόγου Κρητὸς Σαχλίκη (πβ. καὶ 104, 685 181. 68). Παροιμίαι (42, 336. 46,440.

[1]) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ μνημονευθῶσι δύο σχετικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ξανθουδίδου α′.) Τὰ ζάρια, ἐν Κρητικῷ λαῷ τόμ. Α′ σ. 7-11 καὶ β′.) ὁ ποιητὴς Σαχλίκης καὶ οἱ δικηγόροι Κρήτης πρὸ πέντε αἰώνων ἐν Παναθηναίων τόμ. ΙΗ′. σ. 177-180.

66, 96 καὶ 108. 67, 125. 156, 424) δημώδεις φράσεις (5, 97. 14, 340. 210, 235. 234, 338. 235, 362. 248, 9. 257, 271) προλήψεις (153, 347. 171, 882. 194, 492), μῦθοι (299, 802), λαϊκὴ ἰατρικὴ (170, 851), λαϊκὰ περὶ πτηνῶν καὶ ζῴων ἀνέκδοτα [1]) (166, 700. 182, 101. 183, 145. 184, 172. 193, 474. 197, 610) πάντα ταῦτα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κατεσπαρμένα μᾶς εἶναι πολύτιμα βοηθήματα πρὸς σπουδὴν τῆς λαϊκῆς ψυχῆς.

Λεξικὸν ἑλληνικόν, ὅπερ οὐδέποτε θὰ γραφῇ εἶναι τὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς μὴ ἐχούσης λέξεις, τὸ τῶν ἑλληνικῶν δῆλα δὴ χειρονομιῶν καὶ σχημάτων. Ἐκ κλιματικῆς ἐπιδράσεως ζωηροὶ ἐξωτερικεύομεν πολλάκις τὰς σκέψεις καὶ συναισθήματά μας διὰ μιᾶς κινήσεως τῆς χειρὸς ἢ τῶν μερῶν τοῦ προσώπου καὶ ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦτο ἀνάγκη πολλῶν λέξεων ἓν καὶ μόνον μεταχειριζόμεθα νεῦμα. Πόσην χρῆσιν σχημάτων κάμνομεν σήμερον δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι παρ' ἡμῖν τὸ κάνω νεῦμα ἢ κυρίως εἰπεῖν τὸ *κάνω* σημαίνει *λέγω*. [2]) Εἰς τὸ μέγα λοιπὸν τοῦτο περὶ σχημάτων κεφάλαιον καλλίστην συμβολὴν προσφέρουσι καὶ τὰ ἡμέτερα ποιήματα, ἐν οἷς πολλαχοῦ γίνεται περιγραφὴ σχημάτων, ἅτινα κάμνουσιν οἱ χαιρετῶντες, οἱ πενθοῦντες, οἱ δεόμενοι, οἱ ἐσθίοντες, οἱ ἀνυπομονοῦντες, οἱ ἐπαιτοῦντες ὡς καὶ οἱ ἐκπλησσόμενοι. (46, 441. 100, 597. 223, 69. *225, 49.* 232, 273. 233, 306. 240, 541. 275, 844. 305, 24. 319, 508. 341, 631. 360, 397. 366, 600. 372, 797. 376, 942.)

Τὰ ξένα· κἄτι μὲ τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν συνέδεσεν ὁ Ἕλλην τὴν λύπην καὶ τὸν πόνον καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἔγραψε τοὺς παθητικωτέρους τῶν στίχων του. Τὰ ξένα εἶναι τὸ ὑποκείμενον ἑνὸς ἀρκετὰ μακροῦ ποιήματος τῆς συλλογῆς, ὅπερ παρ' ὅλας τὰς ἀτελείας του μᾶς εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς ἑξῆς δύο ἐπόψεις λίαν χρήσιμον, πρῶτον διότι μᾶς

[1]) Πβ. *P. Kretschmer,* Der Esel Νῖκος BZ. 6,569-70. *D. Hesseling* Zwei mittelgriechische Tiernamen ἔ. ἀ. 8,146 *O. Crusius,* Νῖκος νικᾷ τὸν ὀνηλάτην ἔ ἀ. 8,483-4 καὶ *Πολίτου,* Παραδόσεις σ. 925 κἑ

[2]) Περὶ τῶν παρ' Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις σχημάτων ἔγραψε κάλλιστον βιβλίον ὁ Κ. *Sittl,* Die Gebärden der Griechen und Römer. Ὁ συγγραφεὺς μάλιστα ἔλαβεν ἐνιαχοῦ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ Βυζαντινὰ καὶ νέα ἑλληνικὰ σχήματα. Τὸ ὑλικὸν ἐν τούτοις δι' ἀμφοτέρας τὰς τελευταίας περιόδους εἶναι ἄφθονον, ἂν δὲ σὺν Θεῷ ἀχθῇ εἰς πέρας ἡ σχετικὴ περὶ σχημάτων διατριβή μου, τότε θὰ φανῇ τί δύναταί τις νὰ διδαχθῇ ἐξ αὐτῶν.

περιγράφει πῶς ἐστέλλετο καὶ ἐλαμβάνετο τότε μία ἐπιστολὴ καὶ δεύτερον διότι μᾶς δεικνύει τίνα τύπον εἶχον τότε πολλὰ τῶν μοιρολογίων.

Ὁ ξενιτευμένος ἀποφασίζει νὰ γράψῃ καί τις τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν πατρίδα ἀναλαμβάνει νὰ κομίσῃ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ πατρίδι οἰκείους τοῦ δυστυχοῦς. Ἡ μάννα εἶναι ἐκείνη, ἥτις μετ' ἀνυπομονησίας κάθεται εἰς τὴν θύραν τῆς αὐλῆς της καὶ ἐρωτᾷ τοὺς διαβάτες· αὐτὴ δακρυσμένη τρέχει πρὸς ἕκαστον νεωστὶ ἐρχόμενον καὶ ζητεῖ πληροφορίας διὰ τὸν ξενιτευμένον της. Ἡ εὐχάριστος στιγμὴ φθάνει, ὁ πεζὸς κομίζει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ προσφιλοῦς τέκνου· καταφιλεῖ τὸ γράμμα ἐκείνη, φιλοδωρεῖ τὸν κομιστήν, ἀλλὰ φεῦ! δὲν γνωρίζει γράμματα. Πρέπει νὰ κληθῇ ὁ γραμματικός, διὰ νά της ἀναγνώσῃ τὸ πιττάκι. Ἡ ἐπιστολὴ ἀνοίγεται καὶ ἡ μάννα ἀκούει μὲ προσοχὴν τὸν ἀναγινώσκοντα. Σκηναὶ αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ δώσουν κάλλιστον θέμα εἰς ἐμπνευσμένον ζωγράφον. Αὐτὰ τὰ ὁποῖα περιγράφονται εἰς τὸ ποίημα τῆς ξενιτείας (214, 360. 215, 392. 399, 405) εἶναι εἰλημμένα ἐκ πραγματικῶν σκηνῶν, ὧν τὴν ἀλήθειαν θὰ διημφισβήτει μόνον ὁ ἀγνοῶν κατὰ βάθος τὸν βίον ἡμῶν.

Ξενιτειὰ - θάνατος καὶ μοιρολόγι εἶναι ἔννοιαι πολλάκις στενῶς συνδεόμεναι, οὐδόλως δ' ἄπορον ὅτι εἰς ποιήματα ὑπόθεσιν ἔχοντα τὴν ξενιτειὰν πολὺ ὑπάρχει τὸ θρηνικὸν στοιχεῖον. Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸ ἑξῆς ζήτημα. Οἱ γράψαντες δῆλα δὴ τὰ ποιήματα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συλλογῆς ἦσαν ἄνθρωποι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν βεβαίως τι δυνάμενοι νὰ παραγάγωσι, πρὸ πάντων ὅμως ἄνθρωποι μελετήσαντες καὶ προηγουμένων ἐποχῶν φιλολογικὰ προϊόντα, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡρισμένως ἀναφέρουσι τοῦτο, ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου πολλὰ τὰ δάνεια εὕρηνται ἐν τοῖς στιχουργήμασί των. Τοῦτο μᾶς εἶναι ἐν μέρει εὐχάριστον, διότι δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ νὰ ἔχωμεν τὴν παλαιοτέραν μνείαν δημοτικῶν ᾀσμάτων.

Οὕτω π. χ. εἰς τὸ ποίημα τῆς ξενιτειᾶς σελ. 216, 412 ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς στίχοι

ὅτι ὄφις μ' ἐτριγύρισεν, βούλεται νά με φάγῃ
'ς τὰ γόνατά μου γεύεται, 'ς τὰ στήθη μου δειπνάει
κι' εἰς τὰ ξανθά μου τὰ μαλλιὰ ἔποικε τὴν φωλιάν του,

οΐτινες είναι σήμερον γνωστών μοιρολογίων στίχοι [1]). Μοιρολόγια δ' ύποκρύπτονται καί έν 211,258. 212,287. 302.

Ό τι ισχύει διά τά μοιρολόγια τό αυτό ρητέον καί διά τά δημώδη άσματα, ών πολλοί έπ' ίσης στίχοι εύρηνται έν τη ημετέρα συλλογή. Πας δέ τις έννοεί όποίαν σημασίαν έχει ή παρακολούθησις τούτων προκειμένου νά καθορισθώσι χρονικά όρια διά δημοτικά ποιήματα, πράγμα τό όποίον ούτε εύκολον ούτε δυνατόν πάντοτε είναι [2]).

Καί μερικά ζητήματα είς τήν τέχνην καί σύνθεσιν τών ποιημάτων άναφερόμενα δέν πρέπει νά μείνωσιν άνεξέλεγκτα. 'Εσχάτως ό Καλιτσουνάκις έν διατριβή του περί τού ποιήματος τής ξενιτείας [3]) έπειράθη ν' άποδείξη ότι τούτο δέν είναι ένιαίον, άλλ' άποτελείται έκ πολλών μικροτέρων άσμάτων, έπιτυχής δ' ύπήρξεν ή παρατήρησίς του. Ό τι έλέχθη διά τό περί ξενιτείας ποίημα δύναται καί διά πολλά άλλα τής συλλογής νά έφαρμοσθή καί νά καθορισθή έπομένως, άν όντως είναι ένιαία όσα ώς τοιαύτα μάς παρουσιάζονται ή άν άποτελώνται έκ πολλών τμημάτων καί πού έκαστον τούτων άρχεται, έργασία ή όποία άπαιτεί λεπτήν παρατήρησιν καί πολλήν προσοχήν, ίνα μή χωρισθώσι τά συνδεόμενα ή τάνάπαλιν.

Τέλος πρέπει νά στραφή ή προσοχή τών ειδικών καί είς τάς έν τοίς ποιήμασιν έπαναλήψεις, τών όποίων ή άκριβής μελέτη δύναται καί τάς πηγάς πολλάκις τών στιχουργημάτων νά εύρη καί ν' άποδείξη ίσως, είς εύρείαν γινομένη κλίμακα, κατά πόσον ύπήρχε σταθερά παράδοσις ήν ήκολούθησαν οί στιχοπλόκοι, είς ποίαν σχέσιν πρός αύτήν εύρηνται τά έργα των, ώς καί ποίαν άξίαν ώς πρός τήν οίκονομίαν τού ποιήματος έχουσιν οί έπαναλαμβανόμενοι στίχοι, θέμα ένδιαφέρον, όπερ δέν διέφυγε τήν λεπτήν παρατήρησιν τού

[1]) Όρα *Φαίδωνος Κουκουλέ*, Οίνουντιακά σ. 107. Ε. *Καπετανάκου*, Λακωνικά περίεργα σ. 91.

[2]) Ό Ν. Πολίτης φρονεί ότι πρέπει νά γραφή ιδιαιτέρα μονογραφία έξετάζουσα ποίοι στίχοι δημωδών άσμάτων έχουσι παρεμβληθή είς τά ποιήματα τής ημετέρας συλλογής. Πόσον σπουδαία θά είναι τα πορίσματα τής τοιαύτης έργασίας, έάν μάλιστα έπεκταθή αύτη καί έπί άλλα σύγχρονα ή καί παλαιότερα ποιήματα, πάς τις έννοεί.

[3]) Joh. Kalitsunakis, Lesenotizen zu einem mittelgriechischen Texte έν ταίς Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen XIV τμήμα II σ. 213. (Πρβλ. Λαογραφ. Γ' 339 κέξ.).

καθηγητοῦ μου Heisenberg, ὅστις καὶ εἰδικὸν περὶ αὐτοῦ προεκήρυξε διαγωνισμόν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ desiderata εἰς αὐτὰ τὰ ποιήματα, ἅτινα, ὡς θὰ ἐπείσθη ὁ ἀναγνώστης, μᾶς παρέχουσι σπουδαίας πληροφορίας καὶ εἶναι κείμενα ἀναγκαιότατα διὰ τὴν ἔρευναν. Εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τῶν ἡμετέρων τις λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε δημοσιευθείσας σχετικὰς ἐργασίας ὡς καὶ πάντας τοὺς κώδικας τοὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Wagner γνωστοὺς γενομένους τοὺς περιέχοντας τὰ ἴδια κείμενα, προέβαινεν εἰς νέαν τῶν ποιημάτων κριτικὴν ἔκδοσιν.

Καὶ νῦν ἐπὶ τὰς διορθώσεις. [1])

Ε. ΓΕΩΡΓΙΛΛΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΙΚΟΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος τούτου εὕρηνται καὶ οἱ ἑξῆς στίχοι 51, 630.

Ἤλθαμεν εἰς τὰ Γάδειρα καὶ θέλω νὰ σχολάσω
καὶ τ' ἄρμενα καὶ τὰ κουπιὰ θέλω νὰ τὰ ***φουρνιάσω***.

Φουρνιάζω παρ' ἡμῖν σημαίνει θέτω τι ἐντὸς τοῦ φούρνου, ἵνα ψήσω αὐτό, τοῦθ' ὅπερ ἥκιστα ἁρμόζει ἐνταῦθα. Ποῖον σκοπὸν ἔχει τὸ φούρνισμα τῶν παννιῶν καὶ τῶν κουπιῶν μετὰ τὸν κατάπλουν εἰς τὸν λιμένα δὲν ἐννοῶ. Βεβαίως δὲν θὰ εἶναι τὸ τοιοῦτον ἡ ἀμοιβὴ τῶν ἀψύχων τῶν ἐπιβοηθησάντων τὸν πλοῦν. [2]) Νομίζω ὅτι ἵνα εὕρωμεν τὸ ὀρθὸν νόημα, πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν *φουρκάσω*, ἤτοι θὰ περιδέσω διὰ φούρκας ἤτοι θηλειᾶς τὰ παννιὰ καὶ τὰ κουπιὰ καὶ θὰ τὰ θέσω ἐπάνω εἰς «τοὶς φοῦρκες» τὰ διχαλωτὰ δῆλα δὴ ἐκεῖνα ξύλα ἐφ' ὧν, εἰς τὰ μικρὰ μάλιστα πλοῖα, περιδενόμενα τίθενται τὰ παννιὰ καὶ τὰ κουπιά. [3]) Ἐν ἄλλαις λέξεσιν· ἔφθασα εἰς τὸν λιμένα·

[1]) Αἱ παραπομπαὶ γίνονται, ὡς προεῖπον, κατὰ σελίδας καὶ στίχους τῆς τοῦ Wagner ἐκδόσεως.

[2]) Τὸ φουρνιάσω συνέδεσεν ὁ Du Cange πρὸς τὸ furnire, praebere, μεταξὺ ὅμως τῶν δύο ρημάτων οὐδεμία σχέσις ὑπάρχει.

[3]) *Φουρκάζω* λέγεται σήμερον ἐν Κύπρῳ καὶ σημαίνει περιενδύω, περιβάλλω τι π. χ. τὸ βιβλίον ἵνα μὴ φθαρῇ, αὐτόθι δὲ τὸ περίβλημα καλεῖται *φούρκασμα*: Τὸ *φούρκα* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ διχαλωτοῦ ξύλου (furca) εἶναι πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ γνωστόν.

τώρα θὰ περιδέσω καὶ θὰ θέσω κατὰ μέρος τὰ παννιὰ καὶ τὰ κουπιά, θὰ τελειώσω δῆλα δὴ τὸ ποίημα.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΤΟΥ ΣΑΧΛΙΚΗ ΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΣΤΙΧΟΙ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ

Εἰσερχόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν ἐξέτασιν κειμένων, ἅτινα δίδοντα ἀφ' ἑνὸς ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ Κρητικοῦ βίου, δὲν διακρίνονται ἀφ' ἑτέρου διὰ τὸ μεμετρημένον τῆς φράσεως τῆς ὑπερβαινούσης πολλαχοῦ τῆς εὐκοσμίας τὰ ὅρια· ἂν λοιπὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διατριβῇ περιστραφῇ περὶ σκανδαλώδη ζητήματα ἡ συζήτησις, τὸ τοιοῦτον ἂς βαρύνῃ τὸν πολύπλαγκτον μόνον ποιητήν.

Ἡ ὡραία ἐργασία τοῦ Σ. Ξανθουδίδου [1]) μᾶς ἐστέρησε τῆς εὐκαιρίας νὰ διορθώσωμεν πολλὰ τῶν πλημμελῶς παρὰ Σαχλίκῃ ἐκδοθέντων, νομίζομεν ὅμως ὅτι ἔμειναν ἀκόμη τινὰ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ὁποίων προβαίνομεν.

Πολλοὶ τῶν περὶ τὰ πορνεῖα καὶ τὰς ἑταίρας ἀναστρεφομένων ἐπιτυγχάνουσι, κατὰ τὸν Σαχλίκην, πολλοὶ ὅμως πολλάκις ἀπέτυχον

65. 71 *καὶ βάλαν τους 'ς τὴν ἀφεντειὰ καὶ σύρασιν τὴν πίσσαν*

Τὸ σύρω τὴν πίσσαν δὲν ἐννοῶ· πιθανῶς θὰ εἶχε γράψει ὁ ποιητὴς καὶ σύρασιν *'ς τὴν* πίσσαν, εἰς τὰς σκοτεινὰς δῆλα δὴ καὶ ἀνηλίους φυλακάς. [2]) Δὲν θὰ παρεῖλκε δ' ἴσως, ἂν ἐσημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι καὶ σήμερον ἐν Παλαμηδίῳ μία τῶν φυλακῶν διὰ τὸ σκοτεινὸν καὶ ἀνήλιον αὐτῆς καλεῖται 'Αράπης, χαρακτηρίζεται δῆλα δὴ διὰ λέξεως ἀντιστοίχου πρὸς τὴν τοῦ Σαχλίκη πίσσαν.

---

89. 318 *πιστεύετε νὰ δώσουσιν ἄγγελον τὴν ψυχήν των;*

Περὶ τῶν φυλάκων τῆς εἱρκτῆς του προκειμένου ὑποβάλλει τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὁ ποιητής. Ἡ σύνταξις δίνω ἄγγελον τὴν ψυχὴν

[1]) Σ. Ξανθουδίδου, Διορθώσεις εἰς τὰ ποιήματα Στεφάνου Σαχλίκη ἐν Βυζαντίδι τ. Α', 341-371. Παράβαλε καὶ ὅσα σχετικὰ παρετήρησεν ὁ Ν. Πολίτης ἐν Λαογραφίᾳ τ. Β' 133 κέξ. Κατὰ τὴν ἐργασίαν μου ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ὑπὸ Σ. Παπαδημητρίου ἔκδοσιν τῆς Παραξένου ἀφηγήσεως τοῦ Σαχλίκη (ἐν 'Οδησσῷ 1896 ρωσσιστὶ) εἰς ταύτην δὲ καὶ ἐνίοτε θὰ παραπέμπω προτάσσων ἑκάστης παραπομπῆς τὸ γράμμα Π.

[2]) Πρβ. καὶ τὴν φράσιν· εἶναι σκοτάδι, πίσσα.

μου, εἰς τὸ κρητικὸν μάλιστα ἰδίωμα, μοῦ φαίνεται ὕποπτος. Ἡμεῖς σήμερον λέγομεν δίνω τ᾽ ἀγγέλου μου νερό, δίνω ψυχὴ 'ς τὸ θεό, οὐχὶ δὲ κατ' αἰτιατικήν. Δι' αὐτὸ θὰ προετίμων ν' ἀναγνωσθῇ ἐνταῦθα πιστεύετε νὰ δώσουσιν *ἀγγέλου* τὴν ψυχήν των· ἣν ἀνάγνωσιν ἔχει καὶ τὸ τοῦ Παπαδημητρίου (537) κείμενον.

Ἓν τῶν πρὸς τοὺς νέους παραγγελμάτων τοῦ Σαχλίκη εἶναι νὰ μὴ παραδίδωνται οὗτοι εἰς συνεχεῖς ἀφροδισιασμούς, ν' ἀρέσκωνται δὲ καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν

93. 402 *κατὰ καιρὸν πηδᾶτέ τες, συχνὰ μηδὲν ὑπάτε*
καὶ νὰ περνᾶτε σιγανά, ὅλους νὰ τοὺς τιμᾶτε.

Τὸ ὅλους νὰ τοὺς τιμᾶτε, νομίζω ὅτι δὲν ἔχει ἐν τῷ εἱρμῷ τῶν ἰδεῶν ἐνταῦθα οὐδεμίαν θέσιν. Πρόκειται περὶ ἀνηθίκων γυναικῶν, ἕπονται στίχοι εἰς αὐτὰς ἀναφερόμενοι ἐν τῷ μέσῳ δὲ παρεμβάλλεται σύστασις πρὸς τοὺς νέους νὰ τιμῶσιν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀθυροστόμου ποιητοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν νομίζω ὅτι μᾶλλον ἁρμόζει ἡ ἑξῆς ἀνάγνωσις.

καὶ νὰ περνᾶτε σιγανὰ **ὅλαις νὰ ταὶς** *τιμᾶτε.* [1])

Ἄλλο χωρίον ὅπου νομίζω ὅτι αἰσχρολογεῖ πάλιν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ὁ ποιητὴς εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς.

98, 535. *ἡ Κατερίνα ἡ μαστόρισσα* **ἀπὸ τ' ὀξὺ μαντήλι,**
ἦλθε μὲ τὴν Προφύλαινα κι' ἀγάλι ἀγάλι ἐμίλει.

Ὅπου ἡ δυσνόητος φράσις, ἐκεῖ ὁ μὲν κῶδιξ P παρέχει τὸ ξύμαντύλη ὁ δὲ M τὸ ξηνμαντίλην, ταῦτα δέ, νομίζω, λύουσι τὸ αἴνιγμα, ἂν μόνον ὀρθῶς ἀναγνωσθῶσιν. Ἀνάγνωθι λοιπὸν ἀποῦ (= ἥτις) τὸ ξύμαν (κοινῶς ξύσιμο) θέλει, γλῶσσα ἥτις οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀπέχει τῆς Σαχλικείου.

---

[1]) Τὸ ὅλους νὰ τοὺς τιμᾶτε θὰ ἦτο ἀνεκτόν, ἂν ὁ στίχος ἄλλως πρὸς τὰ προηγούμενα συνεδέετο ὡς π. χ. Π, 638

καὶ νὰ μιλᾶτε φρόνιμα καὶ πάλιν νὰ σουπᾶτε
καὶ νὰ περνᾶτε σιγανά, ὅλους νὰ τοὺς τιμᾶτε.

84, 172-175 *ἀμμ' ἤθελα νὰ εὑρέθηκεν εἰς ποταμὸς μεγάλος*
τίτοιος ὡσὰν τὸ ***θέλει τον*** *νά χεν τὴν χάριτάν του,*
ὡσὰν τὰ ῥίπτουσιν ἐκεῖ τὰ βρέφη ὁποῦ γεννοῦνται
καὶ πλέουν τὰ εὐλογητικὰ καὶ τὰ μπαστάρδια σύρνει
νὰ ἔσυρνε καὶ τοὺς κακούς, ὅλους τοὺς ἐπιβούλους.

Τὸ τὸ θέλει τον, Λήθαιον Λέτεον ἐπειράθησαν ν' ἀναγνώσωσιν ὅ τε Παπαδημητρίου καὶ ὁ Ξανθουδίδης,[1]) οἵτινες εἴκασαν ὅτι περὶ τοῦ ἐν Ἅδου ποταμοῦ τῆς Λήθης ὁμιλεῖ ὁ ποιητής. Εἰς τοῦτο βεβαίως ἤγαγε τοὺς ὀξεῖς παρατηρητὰς ἡ ἐσφαλμένη γραφή. Ἐνταῦθα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν μνείαν τῆς θεοκρισίας ἐκείνης, ἥτις ἐγίνετο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Κελτικοῦ Ρήνου καὶ περὶ ἧς σχετικὰ εὑρίσκομεν εἰς τοὺς ἐκ παλαιοτέρων πηγῶν παραλαμβάνοντας[2]) συγγραφεῖς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐννοῶ Εὐστάθιον τὸν Μακρεμβολίτην,[3]) τὸν Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον[4]) καὶ Ἰωάννην τὸν Τζέτζην.[5]) Εἰς πάντας τοὺς συγγραφεῖς τούτους γίνεται λόγος περὶ τοῦ *Κελτικοῦ* Ρήνου «τοῦ λεγομένου τὰ νόθα τῶν γνησίων διορίζειν γεννήματα», ὁ Κελτικὸς δ' οὗτος ποταμός, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, μνημονεύεται καὶ εἰς τὸν στίχον 173, ὅστις οὕτως ἀναγνωστέος

τίτοιος ὡσὰν τὸν ***Κελτικὸν*** *νά χεν τὴν χάριτάν του.*

Καὶ μίαν ἀκόμη παρατήρησιν.

Εἰς τὸν στ. 174 τὸ «ὡσὰν τὰ ῥίπτουσιν» διορθοῖ ὁ Ξανθουδίδης «ὡσά 'ντε ρίχτουσιν». Ἡ γλῶσσα, ὅπως καὶ ἂν ἀναγνώσωμεν, πάντοτε θὰ μένῃ ἀνώμαλος, δι' ὃ θὰ προετίμων τὸ κείμενον νὰ μείνῃ ὡς ἔχει, οὕτω δὲ κατὰ συντακτικὴν σειρὰν ν' ἀναγνωσθῇ. «Θὰ ἤθελα νὰ ἔσυρνε ὅλους τοὺς ἐπιβούλους ὡσὰν (σύρνει) τὰ βρέφη ὁποῦ γεννοῦνται τὰ (= τὰ ὁποῖα) ρίπτουσιν ἐκεῖ.

---

[1]) Βυζαντίδος τ. Α' 355

[2]) Ὑπῆρχε καὶ παροιμία «ὁ Ρῆνος ἐλέγχει τὸν νόθον» Paroem. Gr. II. 569. Ἔπιθι καὶ Λαογραφίας τ. Γ' 296

[3]) *Εὐσταθίου τοῦ Μακρεμβολίτου*, Τὰ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν Η, 7. ΙΑ, 17 ἔκδοσις Herscher τ. II 241. 282 Πρβ. καὶ Λαογραφίας τ. Γ' 134.

[4]) *Tafel*, Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula 259, 30 καὶ *Εὐσταθίου*. Ὑπομνήματα εἰς Διονύσιον τὸν περιηγητὴν 1, 142, 25 (*Bernhardy*, geographi minores).

[5]) Παρὰ *Α. Παπαδοπούλῳ - Κεραμεῖ*, Varia Graeca sacra σ. 97.

Ὁ Σαχλίκης παραπονούμενος λέγει· οἱ γονεῖς μου ἐφρόντισαν νὰ μὲ στείλωσιν εἰς τὸ σχολεῖον, ἐν ᾧ

II. στ. 31 *κατάχερα ἐκ τὸ στόμα μου οὐδὲν ἔλειψε τὸ γάλα.*

Τὸ κατάχερα τοῦτο, ὅπερ παρεδέχθη ὁ Παπαδημητρίου, προτείνει ὁ Ξανθουδίδης[1]) νὰ γραφῇ κατάκαιρα = κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἀπογαλακτισμοῦ. Τὸ κατάχερα, νομίζω ὅτι δύναται νὰ μείνῃ καὶ νὰ ἑρμηνευθῇ ἐκ τῆς φράσεως «βάνω χέρι νὰ» δῆλα δὴ ἀρχίζω νά. Κατὰ ταῦτα τὸ «κατάχερα ἐκ τὸ στόμα μου οὐδὲν ἔλειψε τὸ γάλα» θὰ ἐσήμαινε δὲν εἶχε λείψει καλὰ καλὰ ἀπὸ τὸ στόμα μου τὸ γάλα.[2])

Τὸ σχολεῖον ὅμως δὲν ἦτο εὐχάριστος τόπος διατριβῆς διὰ τὸν Στέφανον, ὅστις μᾶς διηγεῖται περαιτέρω καὶ τὰ ἑξῆς·

Π. 51 *ἀφῆκα ὁ κακορρίζικος γράμματα καὶ χαρτία*
ἐξύπνησέ με ἡ τύχη μου εἰς τὸ πολιτικαρεῖον.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τὸ δεύτερον ῥῆμα, ὅπερ νομίζω ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς, ξυπνῶ τινα εἴς τι δὲν θεωρῶ λογικόν, πρέπῃ νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Στέφανος ἐπίστευεν ὅτι ἡ μοῖρα ἦτο ἡ ἀφορμὴ παντὸς ὅπερ συνέβη εἰς αὐτόν, αὐτὴ ἦτο ἡ ὠθοῦσα αὐτὸν ἑκάστοτε εἰς τὴν εὐθεῖαν ἢ τὴν σκολιὰν ὁδόν. Ἀναγινώσκω λοιπὸν «*ἐξήμπωσέ* με ἡ τύχη μου εἰς τὸ πολιτικαρεῖον» ἤτοι μὲ ὤθησε, ῥῆμα ὅπερ καὶ σήμερον εἰς παρομοίας περιστάσεις λέγεται. Πρβ. «μὲ σπρώχνει ἢ μ' ἀμπώθει ἡ τύχη μου».

Μεμψιμοιρῶν ὁ Στέφανος διότι τὸν συνεβούλευσεν ἡ τύχη του νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ χωριό, ἀναφωνεῖ

Π. 123 *ἐπάμπωσέ με ἡ τύχη μου, εἶπέ μου γεῖρε, φύγε.*

Τὸ ἐπάμπωσε ἐθεωρήθη πάλιν ἐνταῦθα ὡς μὴ ὑγιῶς ἔχον, ἐπόμ-

[1]) Βυζαντίδος τ. Α'. 361.

[2]) Τὸ κατέχερα ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ περίπου, ὡς ἔγγιστα, λέγεται σήμερον ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου, καταχερῶς δ' ἀντὶ τοῦ παντελῶς εἶπε ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς.

πεψε δ' ἢ ἐκόμπωσε εἰκάσθη ἀντ' αὐτοῦ. [1]) Τὸ ῥῆμα, ὅπερ καὶ κατωτέρω (στ. 587) ἀναφέρεται, ἔχει ὀρθῶς, λέγεται δὲ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ σήμερον ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ τυφλώνω ἐξαπατῶ τινὰ [2]) (θαμπώνω - παμπώνω). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον πρέπει νὰ μείνῃ ὡς ἔχει· οὕτως ἔχομεν παρὰ Σαχλίκῃ τὴν πρώτην μνείαν τοῦ ῥήματος.

Συμβουλίου πορνῶν συγκληθέντος ἔρχεται καὶ ἡ χήρα Πιλάταινα, ἥτις

Π. 710 *τὴν ἀνεψιάν της ἔσυρνε τὴν* ***ἐγνιογαμημένην***.

Τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς τελευταίας λέξεως τοῦ στίχου ὁ μὲν ἐκδότης Παπαδημητρίου συνδέει πρὸς τὸ νέος, ὁ δὲ Ξανθουδίδης πρὸς τὸ νύξ, δι' ὃ γράφει νυκτογαμημένην. Ὁ αἰσχρολόγος ὅμως Στέφανος ὁ μένεα πνέων κατὰ τῶν πορνῶν, δι' ἃς τόσα χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα ἔπλασε, θέλει κἄτι καυστικώτερον ἀκόμη νὰ εἴπῃ ἐνταῦθα. Τὸ νὰ συνευρεθῇ ἡ ἑταίρα μετὰ νέου δὲν ἦτο προσβλητικόν, οὐδὲ τὸ νὰ πράξῃ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα· ἀμφότερα ταῦτα εἶναι φυσικά. Ἡ ὕβρις ὅμως γίνεται πολὺ πειρακτική, ἄν, ἐλάχιστον τὸ παραδεδομένον μεταβάλλοντες, ἀναγνώσωμεν *ἐχνιογαμημένην* [3]) ἤτοι τὴν ὑπὸ ἐχνῶν ἤτοι ζῴων [4]) περαινομένην. Δὲν εἰσάγω δὲ διὰ τῆς ἀναγνώσεώς μου λέξιν ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ καὶ νῦν, ὡς πληροφοροῦμαι, ἄνευ ὅμως τοῦ ι, λεγομένην εἰς τὸ χωρίον Μυριοκέφαλα τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης.

ΣΥΝΑΞΑΡΙΟΝ ΤΟΥ ΤΙΜΗΜΕΝΟΥ ΓΑΔΑΡΟΥ

Ἡ ἀλώπηξ ἐμπαίζουσα τὸν ὄνον διὰ τὴν ἀσχημίαν του λέγει ὅτι τὰ χαρακτηριστικά του

113, 54 *ὅλα 'ναι* ***παρασουλικὰ*** *μετὰ τῆς θεωρίας*

[1]) Βυζαντίδος τ. Α' 362.

[2]) Ἐν Λάστᾳ λέγεται πῶς μὲ πάμπωσε, δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω, ἤτοι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω πῶς μὲ ἠπάτησε. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας λέγομεν σήμερον καὶ στραβώνω = ἀπατῶ καὶ «μὲ στράβωσε ἡ τύχη μου»· μὲ ἀπεμώρωσε.

[3]) Ὁ Σαχλίκης εἶπε καὶ εἶνιαι ἀντὶ εἶναι Π. 309, 469.

[4]) Ἐν Κρήτῃ καὶ σήμερον τὰ κτήνη λέγονται ἔχνη· εἶναι δ' ἡ λέξις ἡ αὐτὴ πρὸς τὸ ἔθνη (προβάτων, μελισσῶν κτλ.).

Τί σημαίνει παρασουλικὰ ὁμολογεῖ ὁ Wagner ὅτι ἀγνοεῖ, ἔχει δὲ δίκαιον, διότι τοιαύτη λέξις δὲν ὑπάρχει. *Παράσουμος* λέγεται σήμερον ἐν Κρήτῃ [1]) ὁ παράσημος, ὁ σωματικόν τι ἐλάττωμα ἔχων, ὁ σημαδιακός· τοῦτο δὲ τὸ ἐπίθετον εὑρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν ἀναγνώσωμεν

ὅλα 'ναι ***παρασούμικα*** *μετὰ τῆς θεωρίας.*

Εὕρηται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ποιήμασι δὶς τὸ *ἀσούσουμος* (179,7. 194,496) καὶ δὶς τὸ *παράσημος* (173,937; 173,942) ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ δύσμορφος.

Διηγούμενος ὁ ὄνος εἰς τὴν ἀλώπεκα τὰ βάσανά του λέγει· ὁ κύριός μου ἐκοπάνιζε

118, 232 *μὲ* ***ρέκλαν στραβοδίκωλον*** *τὸ κωλοκούκουρόν μου.*

Ἀντὶ τοῦ ρέκλαν γράφε ρέγκλαν (regulam, reglam, σήμερον ρήγλαν) ἀντὶ δὲ τοῦ στραβοδίκωλον, *στραβοδίκελλον. Δικέλλα* δῆλα δὴ ἢ *στραβομαγκοῦρα* λέγεται σήμερον. εἰς τὰ περὶ τὴν Κόρινθον μέρη ράβδος κατὰ τὰ ἄκρα διχαλωτὴ χρησιμεύουσα κατὰ τὴν φόρτωσιν, ἡ ἀλλαχοῦ *φορτωτήρα* ἢ *φορφωτήρα* καλουμένη. Ὅτι δ' αὕτη εἶναι ἡ ὑφ' ἧς ἔπασχον τὰ νῶτα τοῦ ὄνου εἶναι λίαν πιθανόν.

Ὁ ὄνος θέλων νὰ πλήξῃ τὸν λύκον ζητεῖ διὰ πανουργίας νὰ τὸν τοποθετήσῃ εἰς κατάλληλον μέρος καὶ κατόπιν

121, 310 *ὁ γάδαρος* ***βολύσσει*** *τον τζιλιπουρδᾶ καὶ κρού τον*

Τὸ βολύσσει προὐτάθη [2]) ν' ἀναγνωσθῇ βωλίσει = βωλίζει, νομίζω ὅμως ὅτι ἄλλη πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνάγνωσις· ὁ γάδαρος *βολέσει* τον τζιλιπουρδᾶ καὶ κρού τον, εὑρὼν δῆλα δὴ ὁ ὄνος βολήν, ἢ ὡς ἄλλως λέγομεν, ἅμα τοῦ βόλεσε, ἐλάκτισε τὸν λύκον.

Αἱ πονηρίαι τοῦ ὄνου δὲν ἰσχύουσι ν' ἀπομακρύνωσι τὸν λύκον καὶ τὴν ἀλώπεκα, ἥτις πλήρης ὀργῆς τὰ ἑξῆς λέγει·

[1]) *Φ. Κουκουλέ,* Λαογραφικὰ σύμμικτα ἐκ Βάμου τῆς Κρήτης ἐν Λαογραφίας τ. Α' 305.

[2]) *S. Lambros,* Collection de Romans Grecs σ. 4 τῆς εἰσαγωγῆς. Πβ. καὶ Korsch, Κριτικὰ εἰς τὸ συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου ἐν Βυζαντιν. Χρονικ. Γ' 547.

127, 97. *ἐδὰ θωρῶ, κὺρ γάδαρε,* ***κάνει*** *ψυχή μου χέρι*
κι' ὀργίζεταί σε περισσὰ σὰν τὸ κακὸν μαχαίρι.

Τὸ κ παρανεγνώσθη. ἐνταῦθα ἀντὶ β, ἐξέπεσε δὲ διὰ τὸ ὁμόηχον καὶ τὸ ἄρθρον· ἀνάγνωθι λοιπὸν βάνει ἡ ψυχή .μου χέρι Τὸ *βάνω χέρι* σημαίνει ἀρχίζω, εἶναι δὲ σήμερον πολλὴ γνωστὴ φράσις. [1])

ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΑΙΔΙΟΦΡΑΣΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΠΟΔΩΝ ΖΩΩΝ.

141, 17 *ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς πάντων τῶν τετραπόδων*
λέων ὁ ἀγριόφθαλμος καὶ ***γακλαδοραδᾶτος.***

Τὸ τελευταῖον ἐπίθετον ἤρχισε νὰ θεωρῆται ὡς μὴ καλῶς κείμενον, ζητοῦνται δὲ διορθώσεις αὐτοῦ. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰς τὸ ρέκλαν, ἔχομεν μόνον κακὴν ἀπόδοσιν τοῦ φθόγγου g διὰ τοῦ κ, ἂν δὲ γράψωμεν γαγκλαδοραδᾶτος, τότε ἔχομεν σύνθετον, οὗ τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶναι τὸ γάγκλα τὸ δὲ δεύτερον ἡ οὐρά. *Γάγκλα* ἢ *gágla* ἢ *διάγκλα* λέγεται σήμερον ἡ ἑλικοειδὴς γραμμή, ἡ καμπή. Κατὰ ταῦτα γαγκλαδοραδᾶτος λέων εἶναι ὁ ἑλικοειδῶς περιστρέφων, ὁ κάμπτων τὴν οὐράν του λέων.

142, 44 *ἔβαλαν οὖν διαλαλητὴν λαγὸν τὸν* ***μεγαλόπτην.***

Ἐκεῖνο ὅπερ πρὸ πάντων διεγείρει τὴν προσοχὴν εἶναι ὄχι βεβαίως οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλὰ τὰ ὦτα τοῦ λαγοῦ, ὅστις ἀρκετοὺς στίχους κατωτέρω 152, 327 χαρακτηρίζεται ὡς μεγαλαύτης· γράφε λοιπόν· ἔβαλαν οὖν διαλαλητὴν λαγὸν τὸν *μεγαλάπτην.*

Ἐνταῦθα κρίνω καλὸν νὰ κάμω μικράν τινα παρέκβασιν ὑποστηρίζων ἀντὶ τοῦ μεγαλαύτην τὸν τύπον μεγαλάπτην, ὃν νομίζω ὅτι ἔγραψεν ὁ συγγραφεύς. Ἐθεωρεῖτο δῆλα δὴ ὑπὸ τῶν ἡμιμαθῶν στιχουργῶν τὸ ἀπτὶ κομψότερον τοῦ αὐτί, δι' ὃ καὶ τὸ προετίμων, ὡς σήμερον πολλάκις τὸ Δεπτέρα θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν κομψότερον τοῦ Δευτέρα καὶ τὸ ἀπτὸς πάλιν τοῦ αὐτός. [2]) Τὸ 'πτὶν τ' ἀπτιὰ καὶ τὸ μεγαλάπτης ἐγράφησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὰ ἡμέ-

[1]) Ἰδὲ καὶ ὅσα ἀνωτέρω ἔγραψα ὁμιλῶν περὶ τοῦ κατάκαιρα.

[2]) Τὰ αὐτὰ περίπου παρετήρησε καὶ ὁ Ν. Πολίτης ἐν Λαογραφίας τ. Β΄ 135,

τερα κείμενα (40, 246. 249. 142, 44, 152, 327) κακῶς δ' ὑπὸ τοῦ ἐκδότου διωρθώθησαν.[1])

Ὁ κύων ὑβρίζων τὴν ἀλώπεκα τῆς λέγει·

149, 243 *ἐπεθυμεῖς καὶ τὸ νερὸν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας*
τότε τὴν νύκταν νὰ ἐβγῇς καμένη ἀπὸ τὴν δίψαν,
νὰ εὕρῃς πούπετα νερὸν καὶ νά το **ἀποφρύξῃς.**

Πιθανὸν μοῦ φαίνεται ὅτι ἀντὶ τοῦ *τότε*, *πότε* ἔγραψεν ὁ στιχουργὸς (πβ. τὰς φράσεις κοιτάζει πότε νὰ βγῇ, νὰ φύγῃ), ἀντὶ δὲ τοῦ *ἀποφρύξῃς* ἐξ ἅπαντος ἀπορφήξῃς ἤτοι ἀπορροφήσῃς.

Ἐπαινῶν ὁ χοῖρος τὸ νόστιμον κρέας του ἀπαριθμεῖ τί ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζουσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ προσθέτει

154, 376 *καὶ βάνουν με εἰς τὸ σταμνὶν καὶ μέσα 's τὸ πιθάριν*
καὶ πολεμοῦσι μὲ **πτικὴν** *μὲ ἄλλα τὰ τοιαῦτα*

Τὸ ὀρθὸν εἶναι· καὶ πολεμοῦσί *με πηκτὴν* μὲ ἄλλα τὰ τοιαῦτα. Εἶναι δὲ *πηκτή*, σήμερον πηχτή, τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς κεφαλῆς μάλιστα τοῦ χοίρου παρασκεύασμα.

Πολλὰ τὰ καλὰ ἔχω, λέγει τὸ πρόβατον, καὶ δὴ τὸ δέρμα μου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦσιν.

159, 519 *εἰς σέλας εἰς ῥαψίματα ἐντελημπροστελλίνων.*

Ἵνα ἔχῃς τὸ ὀρθόν, ἀνάγνωθι *ἐντελῆ μπροστελλίνων.* Εἶναι δὲ ἡ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος ἀναφερομένη *μπροστελλίνα*[2]) (στ. 642 καὶ 761) τὸ λωρίον ἐκεῖνο, ὅπερ περιβάλλον τὸν λαιμὸν τοῦ φορτηγοῦ ζῴου συνδέει ἑκατέρωθεν τὰ ἐμπρόσθια μέρη τοῦ σάγματος.

[1]) Καὶ ὁ Σαχλίκης ἔγραψε τ' ἀπτί μου, νάπτες, σκάπτες II, 172,307,327,598.

[2]) Ὁ κῶδιξ V δίδει ἐντεληνομπροστέλων. Καὶ τοῦτο θὰ ἠδύνατο χωριζόμενον νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, διότι ἡ καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ *μπροστελλίνα* ἀλλαχοῦ, εἰς τὰ περὶ τὴν Κόρινθον π. χ. μέρη, λέγεται *μπροστέλλα*. Πρέπει δ' ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ σήμερον οἱ μπροστελλίνες κοσμοῦνται δι' ἐνειρμένων λευκῶν, ἐρυθρῶν πρασίνων ἱμάντων ἐκ δέρματος προβάτου.

ΠΟΥΛΟΛΟΓΟΣ

Περὶ τοῦ ποιήματος τούτου ὡς καὶ περὶ τοῦ τῆς ξενιτείας θὰ ἠδυνάμεθα πολλὰ νὰ γράψωμεν ἀφορμὴν λαμβάνοντες ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος 701 τοῦ περιέχοντος ἀμφότερα, περιοριζόμεθα ὅμως εἰς ἐλαχίστας σχετικὰς πρὸς τὸ θέμα μας παρατηρήσεις, καὶ τοῦτο διότι ὁ Ν. Βέης ἐξετάσας τὸν κώδικα πρὸ ἐτῶν καὶ ἔγραψέ τινα περὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ποιημάτων [1]) καὶ λεπτομερεστέραν ἔρευναν μᾶς ὑπεσχέθη περὶ τοῦ κώδικος.

180, 28 *Καὶ σὺ τολμᾷς, κατηγορεῖς* ***χρυσόγερον*** *τὸν κύκνον;*

λέγει πρὸς τὸν πελαργὸν ὁ κύκνος. Τὸ χρυσόγερον ὅπερ ἔχει καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ Wagner καὶ ὁ Ἀθηναϊκὸς κῶδιξ δὲν ἔχει ὀρθῶς. Ὁ λευκοφόρος κύκνος (στιχ. 24) ὁ ἀντιδιαστέλλων τὸ λαμπρὸν πτέρωμά του πρὸς τὸ τεφρῶδες τοῦ πελαργοῦ θὰ ἐλέγετο μᾶλλον *χρυσόπτερος*. Ὁμολογῶ δ' ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο ὡς κοσμητικὸν μόνον δύναται νὰ ἔχῃ ἐνταῦθα τὴν θέσιν του, οὐδαμῶς ὅμως πρὸς τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ πτερώματος τοῦ κύκνου ἀνταποκρίνεται.

181, 54 *κι' ἀποθηκάριν τὸν τοῦ Μωσὲ γιομᾶτον κιλινέας*

τὴν ὕβριν ταύτην ἀπευθύνει ἡ ὠτὶς πρὸς τὸν πελεκᾶνον. Ἡ λέξις *κλινέα* εἰς ἐμὲ τοὐλάχιστον εἶναι ἄγνωστος, νομίζω δ' ὅτι ἀντ' αὐτῆς πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ καβαλλῖνες [2]) = κόπρον, ἥτις λέξις πρὸς τὸ ἄση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος κάλλιστα ἀντιστοιχεῖ.

180, 43 *ἐσὺ ὅπου τρώς ἐκ τὸ πουρνὸν* ***ὁλώματους*** *ἰχθύας*

Αὐτὴ εἶναι ἡ κατηγορία ἣν κατὰ τοῦ πελεκάνου ἐπιρρίπτει ἡ ὠτίς. Χώρισον *ὁλώμα τοὺς ἰχθύας* καὶ παρατήρησον εἰς πόσον γελοίους σχηματισμοὺς μᾶς ἄγει ἡ προσπάθεια τῶν βιβλιογράφων νὰ

[1]) Ὁ πουλολόγος τοῦ κώντικα 701 τῆς Ἐθν. βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας, Νουμᾶς Δ΄ (1906) ἀρ. 209 210. 211. 214. 216.

[2]) Stercus caballinum, ἤτοι ἱππεία κόπρος, κατόπιν δὲ καὶ ἡ τοῦ ὄνου καὶ ἡμιόνου.

ἐξελληνίσωσι τὰς λέξεις, ὅπου δὲν πρέπει. Τὸ πρωτότυπον θὰ εἶχεν ὁλώμα (= ἐντελῶς ὠμὰ) τὰ ὀψάρια [1]), ὁ ἀντιγραφεὺς ὅμως ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ ὁλώμα ἀπέρριψε τὸ ὀψάρια καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔθηκε τὸ κατὰ τὴν κρίσιν του κομψότερον ἰχθύας, οὕτω δ' ἐσχηματίσθη ὁ τραγέλαφος ὁλώμα τοὺς ἰχθύας.

Αἱ ὕβρεις ἐξακολουθοῦν, ὁ δὲ πελεκᾶνος ἐμπαίζεται, διὰ τῶν ἑξῆς·

180, 46 *ὁμοιάζεις καὶ τὸν σφόνδυλον τοῦ φούρνου* ***φουρνοκόπην***

ἀνθ' οὗ στίχου ἡ 'Αθηναϊκὸς κῶδιξ ἔχει

ὁμοιάζεις καὶ τὸν σφόνδυλον ὥσπερ τὸν φουρνοκόντι

ὅπερ εἶναι καὶ ὀρθὸν μὲ τὴν μικρὰν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ τοῦ δευτέρου τὸν πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν τό. Ἔχεις δῆλα δή, λέγει ἡ ὠτὶς πρὸς τὸν πελεκᾶνον, τόσον μακρὸν τὸν σφόνδυλον, ὅσον μακρὸν εἶναι τὸ *φουρνοκόντι,* [2]) ἡ ράβδος δῆλα δὴ ἐκείνη, δι' ἧς ὠθοῦνται οἱ θάμνοι εἰς τὸν κλίβανον ἢ μετακινοῦνται τὰ ἐν αὐτῷ ψηνόμενα.

Δὲν εἶμαι βλαβερὸν πτηνὸν ἀποκρίνεται ὑβριζόμενος ὁ ὄρτυξ· εἶμαι μικρὸν βόσκον εἰς τὰς ἀμπέλους ὅπου

194, 500 ***κι' ἀποθέτην με*** *πολεμοῦν καὶ τρών με ὅταν θέλουν.*

ὁ Βικέλας διώρθωσε *καὶ ποθητήν*, ἥτις διόρθωσις δὲν μὲ ἱκανοποιεῖ.

Ἂν ἡ διόρθωσίς μου *μ' ἀποθετήν,* ἤτοι μὲ ἀπόχην, γίνῃ δεκτή, τότε ἔχομεν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ποιήματι τὸ ἔθιμον τῆς δι' ἀπόχης συλλήψεως τῶν ὀρτύγων, ὅπερ, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον ἐγὼ γνωρίζω, σήμερον μόνον ἐν Θήρᾳ, Κυθήροις καὶ Μάνῃ διατηρεῖται.

Ἡ σύλληψις δὲ τῶν ὀρτύγων δι' ἀπόχης, ἁλιευτικοῦ κυρίως ὀργάνου, μοῦ φέρει εἰς τὸν νοῦν καὶ δύο ἄλλα παραδείγματα τοιαύτης ἐναλλαγῆς. Εἰς τὰ περὶ τὴν Σπάρτην δῆλα δὴ χωρία συλλαμβάνουσι σήμερον οἱ χωρικοὶ τὰς κίχλας δ' ἀγκίστρων, ἐφ' ὧν ἔχουσι θέσει ὡς δόλωμα μικροὺς σκώληκας, ἐν Χανίοις δὲ τῆς Κρήτης οὐχὶ ἅπαξ οἱ ἰχθύες κέφαλοι συλλαμβάνονται τουφεκιζόμενοι.

---

[1]) Ὁλώμα τὰ ὀψάρια φέρεται ἐν τῷ 'Αθηναϊκῷ κώδικι.

[2]) Τὸ φουρνοκόντι καλεῖται οὕτω σήμερον ἐν Σάμῳ, ἐν Κρήτῃ φουρνοκόνταρο, εἰς πολλὰ δ' ἄλλα μέρη φουρνόξυλο.

196, 575 *χαλκερὰ μὲ τὰ καθημερνά, χαλκωματᾶ βρωμάρι,*
καταργουμένε *κόρακα, διάβολε 'ς τὸ χρῶμα*

οὕτως ὑβρίζει ἡ περιστερὰ τὸν κόρακα. Τί πάλιν τὸ καταργουμένε τοῦτο σημαίνει δὲν ἐννοῶ· ἀναγινώσκω *κατηραγμένε,* οὕτω δ' εἰσάγω λέξιν, ἥτις παρὰ τὸ διάβολε (=μαῦρε) κάλλιστα δύναται νὰ ἐννοηθῇ.[1])

Πλήρης ὀργῆς ὁ βασιλεὺς τῶν πτηνῶν ἀετός, διότι ταῦτα κατέτειναν τὸν ἐν λόγοις ἀγῶνα ὑπὲρ τὸ δέον μακρόν, ἀναφωνεῖ

198, 637 ὄρνεα καὶ πουλλία μου μικρά τε καὶ μεγάλα
οὐδὲν σᾶς ἤφερα ἐδῶ, διὰ νὰ *λογογεννᾶσθε*

καὶ ὁ ἐκδότης· ἴσως γενολογᾶσθε. 'Ορθὸν θὰ ἦτο μόνον

οὐδὲν σᾶς ἔφερα ἐδῶ, διὰ νὰ ***λογοπαινᾶσθε.***

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΕΙΑΣ [2])

Ὁ μέλλων νὰ περιγράψῃ τὰ δεινὰ τῆς ξενιτείας μᾶς δηλοῖ ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματός του ὅτι ἐπιθυμεῖ ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου καὶ

203, 3 *νὰ γράψῃ ὁ πολύθλιβος ὀλίγον* ***κατ' ὀλίγον***

'Αντὶ τοῦ ἀνοήτου κατ' ὀλίγον ὁ 'Αθηναϊκὸς κῶδιξ ἔχει καταλόγην ἤτοι *καταλόγιν,* τοῦτο δ' εἶναι τὸ μόνον ὀρθόν. Καταλόγι(ο)ν ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς ποίημα μὴ ψαλλόμενον,[3]) ἔπειτα δὲ ποίημα καθ' ὅλου, ποίημα σατιρικόν, ποίημα λυπηρόν. Τοῦτο δὲ τὸ πένθιμον ποίημα ἐπιθυμεῖ νὰ συντάξῃ ὁ ποιητής.

Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν λέγει ὁ ποιητὴς ὅτι θὰ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ τοῦ κυρίου λέγοντος·
217, 463 «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην *ἡμῖν* βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» κείμενον εἰς πεζὸν λόγον παρατιθέμενον, ἀνθ' οὗ ὁ 'Αθηναϊκὸς κῶδιξ ἔχει

[1]) Πβ. καὶ τὴν φράσιν· μαυρίζει σὰν τὸν καταραμένο.
[2]) Περὶ τῆς εἰδικῆς πραγματείας τοῦ Καλιτσουνάκι βλ. ἀνωτέρω σ. 363.
[3]) Καθ' Ἡσύχιον καταλογὴ τὸ ᾄσματα μὴ ὑπὸ μέλει λέγειν.

καὶ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου. Τὰ δύο ταῦτα συνδυάζων ἀναγινώσκω τὸν ἑξῆς στίχον,

οἱ εὐλογημένοι δεῦτε τοῦ πατρὸς καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ λόγου.

Ὁ βιοὺς κακὸν βίον ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει ὁ ποιητής.

219, 502 *βρυχᾶται ὁ ταλαίπωρος νύκτες καὶ τὲς ἡμέρες*
ποσῶς οὐκ ἔχει ἄνεσιν οὐδέ ’ς τὴν γὴν ***μὲ δῶρα***

Ὁ Bursian προὔτεινε ν’ ἀναγνωσθῶσιν αἱ τελευταῖαι λέξεις οὐδὲ στιγμὴ καθ’ ὥρα, ὁ δὲ Καλιτσουνάκις [1]) οὐδὲ στιγμὴν μηδ’ ὥραν. Ἀμφότεραι αἱ διορθώσεις φαίνονται πιθαναί, τὸ ὀρθὸν ὅμως καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ, δίδει ὁ Ἀθ. κῶδιξ γράφων οὐδὲ ’ς τὴν γῆν *μοιράδι*. Ὁ κακὸς δὲν ἔχει οὐδὲ ’ς τὴ γῆ μοιράδι, οὐδὲ μετέχει δῆλα δὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς, δὲν ἔχει, ὡς σήμερον λέγομεν, οὐδὲ ’ς τὸν ἥλιο μοῖρα, εἶναι ἐν ἄλλοις λόγοις δυστυχής.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΟΛΥΠΑΘΟΥΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΥΡΟΥ

Ὁ Ἀντίοχος ἀπέκτησε θυγάτριον, ὅπερ

248, 8 *ἐγένετο* ***ἀπὸ θανὴ*** *τῆς ἑαυτῆς μητέρας.*

Τὸ ἀπὸ θανὴ πρέπει ν’ ἀναγνωσθῇ μία λέξις καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὰ πολλὰ θηλυκὰ εἰς -ὴ σχηματισθέν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκπλαγῇ ὁ ἀναγνώστης διὰ τὸ ἀποθανὴ τῆς ἑαυτῆς μητέρας. Ὁ ποιητής, ὡς κατωτέρω θὰ λάβωμεν ἀφορμὴν ν’ ἀναφέρωμεν, ἐτόλμησε πολλὰ τοιαῦτα ὅμοια καὶ δεινότερα ἀκόμη.

Καταδιωκόμενος ὁ Ἀπολλώνιος κατέφυγε πρὸς τὸν φίλον του Στραγγάλιον καὶ

252, 113 *κεῖνος εἶχ’* ***ἀναγυιωτὴν*** *ὄνομα Διονυσίαν.*

Ὑπὸ τὸ ἀναγυιωτὴν δυσκόλως θὰ διΐδῃ τις τὸ ἄνα μνηστὴν = ἕνα (μίαν) μνηστήν. Ἡ ἀνάγνωσις εἶναι ἐκτὸς παντὸς γραμματικοῦ κανόνος,

[1]) Ἔνθ’ ἀνωτέρω σ. 217.

ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη δυνατὴ καὶ πιθανή. Μήπως ὁ αὐτὸς ποιητὴς δὲν εἶπε στιχ. 6 μονογενῆ θυγάτηρ, 305 ἡ δὲ λαβοῦσα τὴν γραφὴν καὶ γνοὺς τὸ τ' εἶχε μέσα, 573 ἐκείνη πάλιν ἐγερθείς, 559 ἄκων καὶ μὴ βουλόμενη. Γεγραμμένον λοιπὸν θὰ ἦτο

κεῖνος εἶχε ἕνα μνηστὴν ὄνομα Διονυσίαν,

ἥτις Διονυσία ἀρκετοὺς στίχους κατωτέρω (στιχ. 422) φέρεται πλέον ὡς σύζυγος

εἶχε γυναῖκα καὶ αὐτὸς κυρὰ Διονυσία.

Ἀποθνήσκει ἡ σύζυγος τοῦ Ἀπολλωνίου, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν

261, 39 *φέρνουν κιβούριν* ***πιάνουν*** *την πισσώνουν ἔσω κι' ἔξω.*

Ἀνάγνωθι *φέρνουν κιβούριν* ***βάνουν*** *την πισσώνουν ἔσω κι' ἔξω*

καὶ παράβαλε τὸν στ. 453-4

εἰς κιβούριν τὴν ***ἐβάλασι*** *μετὰ πολλῶν χρημάτων*
καλαφατίζουν καὶ πισσοῦν 'ς τὸ πέλαγος τὸ ρίπτουν.

Πενθῶν ὁ Ἀπολλώνιος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆν νεαρᾶς συζύγου του ὡρκίσθη, ἐὰν δὲν ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του,

263, 459 *εἰς γῆν ποτὲ μηδὲν ἐβγῇ τὰ γένεια του νὰ* ***σώσῃ***

Ὡς γνωστόν, καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ πενθοῦντες δὲν κείρουσι οὐδὲ διευθετοῦσι τὸ γένειον, τοῦτο δ' ἠθέλησε νὰ δηλώσῃ ὁ ποιητὴς ἐν τῷ στίχῳ του, ὅστις, συμφώνως καὶ πρὸς τὸν κώδικα, οὕτως ἀναγνωστέος·

εἰς γῆν ποτὲ μηδὲν ἐβγῇ τὰ γένεια του νὰ ***σάσῃ***

Οἱ ζητοῦντες νὰ δολοφονήσωσι τὴν Ταρσίαν, ἵνα ἀποκρύψωσι τὸ ἔγκλημά των, διέδωκαν ὅτι αὕτη ἀπέθανε, κατασκευάσαντες δὲ φέρετρον τὸ ἔκλεισαν καὶ ἀντὶ τῆς ὑποτιθεμένης νεκρᾶς

265, 526. *καὶ ξύλον κλώνου ἔβαλαν μέσα εἰς τὸ κιβούριν*

Ξύλον κλώνου δέν μου φαίνεται ὀρθὸν καὶ ἂν ἀκόμη ὑποτεθῇ

ὅτι τὸ κλώνου κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ δένδρου. Τὸ ἐντεθὲν ξύλον ἔπρεπε νὰ εἶναι βαρὺ «νὰ ἔχῃ βάρος ὡς νεκρὸν» στ. 527, τοιοῦτο δ' εἶναι τὸ τοῦ πρίνου ξύλον. Τοῦτο λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, πρὸς δὲ ὅτι πολλάκις ὁ ἐκδότης κ ἀντὶ π ἀνέγνωσε, προτείνω ν' ἀναγνώσωμεν

καὶ ξύλον ***πρίνου*** *ἔβαλαν μέσα εἰς τὸ κιβούριν.*

Ἡ δυστυχὴς Ταρσία ὑπὸ τοῦ αὐθέντου της ἐκδικουμένου ἀναγκάζεται νὰ σταθῇ ἐπ' οἰκήματος, παρθένος αὐτὴ οὖσα. Αἱ παρακλήσεις της ἐν τούτοις ἴσχυσαν νὰ κάμψωσι τοὺς ἐπισκέπτας, ὧν ὁ πρῶτος μηδὲν πράξας ἀπῆλθε καὶ

266, 569 *λίτραν χρυσάφιν* ***ἔλαβεν*** *ὡς διὰ τὴν ψυχήν του.*

Τὸ ἔλαβε μοῦ φαίνεται ὕποπτον, διότι καὶ ἡ μετάπτωσις τῶν προσώπων εἶναι ἐντελῶς ἀπότομος.

Κατὰ παραμύθιον ἐκ Κυθήρων [1]) πραγματευόμενον τὸ ἴδιον θέμα ἡ Ταρσία ἔλεγε πρὸς ἕκαστον ἐπισκέπτην· «μὴ μ' ἀγγίξῃς, μοναχά, ἄνε θέλῃς, ρῖξε τὰ φλουρία 'ς τὸ σεντούκι καὶ μή με πειράξῃς, γιατὶ ὁ τύραννος εἶπε ὅτι θὰ τσῆ δώσῃ τὴ λευτεριά τση, ἃ γεμίσῃ μὲ ἄτιμες πράξες, αὐτὸ τὸ σεντούκι, νὰ ποῦμε, φλουρία» Ἡ διήγησις αὐτὴ μὲ ἄγει ν' ἀναγνώσω

λίτραν χρυσίου ***ἔβαλεν*** *ὡς διὰ τὴν ψυχήν του.*

Ἂν ἡ διόρθωσίς μου εἶναι ὀρθή, τότε ἔχομεν καὶ ἄλλο τι νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτῆς. Ὁ ποιητὴς δῆλα δὴ θὰ ἐγνώριζεν ἐκ τῆς παραδόσεως τὰ περὶ πληρώσεως τοῦ κιβωτίου διὰ χρυσῶν νομισμάτων, τὸν ὑπαινιγμὸν διαβλέπω εἰς τὸ ἔβαλεν, διὰ λόγους ὅμως οἰκονομίας τοῦ ποιήματός του τὰ ἀπεσιώπησεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ κυθηραϊκὸν παραμύθιον ἵσταται κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς διηγήσεως πολὺ ἐγγύτερον πρὸς τὴν παράδοσιν ἢ τὸ ἡμέτερον ποίημα.

ΕΜ. ΓΕΩΡΓΙΛΛΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΒΕΛΙΣΑΡΙΟΥ

Ὁ νικηφόρος στρατὸς ἐπανέρχεται, οἱ δὲ στρατιῶται

[1]) *Σ. Στάθη*, Τὸ παραμύθι τοῦ Ἀπολλωνίου ἐν Λαογραφ. τ. Α' 73

334, 400 *σηκώνουσι τὰ φλάμμουρα τοῦ βασιλέως τότε*
κατὰ ***ξαμύτου*** *ταῦτα δὲ μετὰ τῶν κουδουνίων.*

Ἀντὶ τῶν δύο λέξεων ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου στίχου θ' ἀνεγίνωσκον μίαν, *καταξαμίτου* [1]) καὶ θὰ συνέδεον αὐτὴν πρὸς τὸ τῶν Βυζαντίνων ἑξάμιτον καὶ τὸ σημερινὸν *σάμιτο* ἤτοι πολυτελὲς καὶ χρυσοποίκιλτον ὕφασμα. Τὰ φλάμμουρα δῆλα δὴ δὲν ἦσαν ἐξ ὑφάσματος ὑποδεεστέρας ποιότητος, ἀλλ' ἐξ ἑξαμίτου, εἶχον δὲ καὶ κουδούνια.

Ὁ Βελισάριος τυφλὸς ἐπαιτεῖ, μετ' ὀργῆς δ' ἐπιστρέφει ἓν φλωρίον δοθὲν αὐτῷ ὑπὸ βυζαντίνου ἄρχοντος, πρὸς ὃν καὶ λέγει·

345, 748 *στρέψε το 'ς τὸ σακκούλιν συυ καὶ σφίξε τὸ λουρίν σσυ.*

Στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ στ. 939 βάλε το 'ς τὸ σακκούλι σου, σφίξε το 'ς τὸ λουρί σου, ὅστις μὲ μικράν τινα ἐννοίας διαφορὰν δίδει καλυτέραν ἔννοιαν, ἀναγινώσκω

στρέψε το 'ς τὸ σακκούλιν σου καὶ σφίξε το 'ς τὸ λουρίν σου.

Ὁ ἄρχων δῆλα δὴ παρακαλεῖται νὰ θέσῃ τὸ νόμισμα ἐντὸς τοῦ σακκουλίου του, τῆς φούνδας ὅπως τότε τὴν ὠνόμαζον, καὶ κατὰ τὴν τότε συνήθειαν νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὸ σφίγγων καλῶς τὴν ζώνην του.

Ἐπανερχομένων τῶν νικητῶν ὅλοι ἔσπευδον ἐκ τῶν περιχώρων πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, ἵνα τοὺς ἴδωσι καὶ

362, 457 *τὴν πόλιν ἐτριγύριζαν ὡς* ***λέγει ἡ διόπτρα***
μετὰ μαργαροζάφειρα χρυσᾶ σηκώνουν σκῆπτρα·

Οἱ στίχοι, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ὁμοιοκατάληκτοι, μόνον λοιπὸν τὸ διοπήτρα θὰ εἶχεν ἐνταῦθα τὴν θέσιν του, ὅπερ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι παρανεγνώσθη ἀντὶ τοῦ *διοβήτρα* ἤτοι *διαβήτρα*. Διαβήτρα ἀντὶ διαβήτης λέγουσι σήμερον, ὡς πληροφοροῦμαι, εἰς

[1]) Ἡ κατὰ ὡς πρῶτον συνθετικὸν σημαίνει καὶ ἐπίτασιν πβ. κατάσπρος, κατακόκκινος κ τ.λ. Κατὰ ταῦτα καταξαμίτου σημαίνει ἐντελῶς, μόνον ἀπὸ ἑξάμιτον.

τὰ περὶ τὴν Κόρινθον μέρη. Ὁ στίχος ὅμως νοσεῖ καὶ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ῥῆμα, τὸ ὁποῖον πολλάκις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσω ὅτι κεῖται ἀντὶ τοῦ θέλει. Μετὰ τὰς δύο ταύτας διορθώσεις ἀνάγνωθι·

τὴν πόλιν ἐτριγύριζαν ὡς ***θέλει ἦν διαβήτρα***

ὁ λαὸς δῆλα δὴ ἐστάθη περὶ τὴν πόλιν διαγράψας τὸ σχῆμα ἐκεῖνο ὅπερ διαγράφει ὁ διαβήτης ἐπὶ οἱουδήποτε ἐπιπέδου κινούμενος, τὸ κυκλικὸν δῆλα δή.

Ὅλα τὰ στρατηγήματα, δι᾿ ὧν δύναται ὁ στρατηγὸς νὰ ἐξαπατήσῃ καὶ καταπλήξῃ τοὺς ἐχθροὺς διδάσκει ὁ Βελισάριος πρὸς τὸν υἱόν του, πρὸς ὃν λέγει· ταῦτα θὲς εἰς ἐνέργειαν

371,779 *κι᾿ εὐθὺς νὰ* ***παίσῃς*** *τοὺς ἐχθροὺς νὰ τοὺς* ***συγκαύσῃς*** *στρόφος,*

Πρὶν ἢ διορθώσω τὸν στίχον, ἀνάγκη εἶναι νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι ἀρχαιόθεν ὁ στρόφος τῆς κοιλίας ἐθεωρεῖτο δεῖγμα δειλίας. Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, παρ᾿ οἷς τὸν ἔκοψε κόψιμο ἢ τὸν πῆγε νά, μετὰ τῆς σχετικῆς χειρονομίας, λέγονται ἐπὶ δειλοῦ. Ταῦτα ἀρκοῦσι, νομίζω, ἵνα ὑποστηρίξωσι τὴν ἑπομένην ἀνάγνωσιν τοῦ στίχου

κι᾿ εὐθὺς νὰ ***ποίσῃς*** *τοὺς ἐχθροὺς νὰ τοὺς* ***συγκόψῃ*** *στρόφος.*

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν οἵ τε πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἀναγκάζονται συντόνως νὰ βαδίζωσιν, ἕνεκα δὲ τούτου

372, 809 *οἱ ἄνθρωποι ἐκουράστησαν ἄλογα καὶ* ***γεωργάδες.***

Πρὶν ἢ πάλιν τὴν τελευταίαν λέξιν διορθώσω, ἢ μᾶλλον πρὶν ἢ ἀποκαταστήσω τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ κώδικος *γιοργάδαις,* ἀνάγκη νὰ εἴπω ὅτι ἄλογα ἐννοοῦνται ἐνταῦθα ὄχι οἱ ἵπποι, ἀλλ᾿ ἐν γένει τὰ ὑποζύγια. Ἐν στιχ. 807 εἶπεν ὁ ποιητὴς

καὶ τ᾿ ἄλογα χρεμέτιζαν ὁμάδι μὲ τοὺς ἵππους.

Τῆς λέξεως ἄλογα [1]) μὴ ἐκφραζούσης ἐνταῦθα τοὺς ἵππους μένει νὰ ἐκφράζωσιν αὐτοὺς οἱ γιοργάδες. Τί δ᾿ εἶναι γιοργάδες;

[1]) Περὶ τῆς σημασίας καὶ παραγωγῆς τῆς λέξεως ἄλογον διέλαβεν ἐν ἐκτά-

Γοργὰ καὶ ἐν Κρήτῃ, περὶ ἵππων μάλιστα ὄντος τοῦ λόγου, γιοργὰ [1]) σημαίνει ταχέως. Γοργάδες ἄρα εἶναι οἱ ταχεῖς ἵπποι, οἵτινες μετὰ τῶν ἄλλων φορτηγῶν ζῴων ἕνεκα τῆς διηνεκοῦς πορείας ἐκουράσθησαν. Ἀνάγνωθι λοιπὸν

οἱ ἄνθρωποι ἐκουράστησαν ἄλογα καὶ γιοργάδες.

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΓΟΗΤΕΙΩΝ ΜΑΝΤΕΙΩΝ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

Α΄.

Ὁ ὑπ' ἀρ. 734 κῶδιξ τῆς ἁγιορειτικῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἰβήρων, χαρτῷος τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος εἰς σχῆμα 16ον, περιέχει Νομοκάνονα καί τινα βραχύτατα παραπληρώματα, ἤτοι α΄) Μέθοδον περὶ εὑρέσεως τοῦ Πάσχα, β΄) Ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ καὶ γ΄) Ὀνόματα μοναχῶν καὶ μοναστριῶν κατ' ἀλφάβητον πρὸς μνημόνευσιν ἐπ' ἐκκλησίας. [2]) Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ Νομοκάνονος τούτου δημοσιεύεται ὧδε κατ' ἀντίγραφον, γενόμενον τῇ παρακλήσει μου τῷ 1895 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωκράτους Β. Κουγέα, ἀκολουθοῦντος τῷ συναδέλφῳ μου κ. Σπ. Π. Λάμπρῳ, κατὰ τὴν δευτέραν ἔρευναν αὐτοῦ τῶν ἁγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν.

Τὸ δημοσιευόμενον τοῦτο κεφάλαιον περιέχει ἀναγραφὴν δημωδῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ μαγικῶν πράξεων, τὰς ὁποίας ὑποδεικνύει ὡς καταδικαζομένας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τοιοῦτο κεφάλαιον εὑρίσκεται εἰς πάντας τοὺς Νομοκάνονας· αἱ πρόχειροι αὗται συλλογαὶ τῶν

σει ὁ *Hatzidakis*, Einleitung 34 καὶ 35. Παρατηρῶ ὅτι ἐνιαχοῦ τῶν παπύρων ἄλογα κατ' ἐξοχὴν λέγονται οἱ ὄνοι

[1]) Ἡ ταχύτης λέγεται ἐν Κορίνθῳ γιοργάδα

[2]) *Σπ. Π. Λάμπρου* Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγ. Ὄρους ἑλλην. κωδίκων τ. Β΄ σ. 215.

πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, μικρὸν πρὸ τοῦ ΙΒ′ αἰῶνος ἀναφανεῖσαι,[1]) ἐπὶ τουρκοκρατίας δ' ἀποτελοῦσαι μετὰ τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου τὰς κυριωτάτας πηγὰς τοῦ δικαίου, περιελάμβανον ἀναγκαίως εἰς ἓν ἢ δύο κεφάλαια καὶ σύνοψιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν διατάξεων τοῦ κώδικος καὶ τῶν κανόνων τῶν συνόδων περὶ μάγων καὶ ἀστρολόγων, περὶ ἐπαοιδῶν καὶ φαρμακῶν, περὶ γοητειῶν, περιάπτων καὶ τῶν τοιούτων. Ἡ παλαιοτέρα διασκευὴ τῶν συλλογῶν τούτων, ἤτοι ὁ εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον ἀποδιδόμενος νομοκάνων, διαλαμβάνει περὶ τούτων εἰς τὸ 25 κεφ. τοῦ Θ′ τίτλου καὶ παραπεμπτικῶς εἰς τὸ 20 τοῦ ΙΓ′ τίτλου.[2]) Ἐν τῷ Νομοκάνονι τούτῳ τοῦ Φωτίου καὶ ταῖς πιστῶς εἰς τὸ διάγραμμα τούτου προσκειμέναις διασκευαῖς ἡ ὑποτύπωσις τῶν καταδικαζομένων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας δεισιδαιμόνων δοξασιῶν καὶ πράξεων δὲν εἶναι σαφής, πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀοριστίαν ἐν τῇ γενικότητι τῆς ἐκφράσεως, ὥστε νὰ εἶναι δυσχερὴς ἡ ἀναγνώρισις ἂν πρόκειται περὶ πραγμάτων ὑπὸ τῶν διατάξεων τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων μνημονευομένων, πρὸ πολλοῦ δ' ἐκλελοιπότων, ἢ ἀναφέρονται εἰς τὴν σύγχρονον κατάστασιν.

Ἀλλ' εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας συντεταγμένους Νομοκάνονας, πλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Μαλαξοῦ καὶ τῶν πλείστων διασκευῶν αὐτοῦ,[3]) τὰ περὶ τῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν κεφάλαια κινοῦσιν εἰς ἄκρον τὸ διαφέρον. Οἱ μάγοι καὶ οἱ ἀστρολόγοι, οἱ μαθηματικοὶ καὶ οἱ

[1]) Βλ. *Krumbacher* Geschichte d. byzant. Litteratur § 258 σ. 607 κέ. (ἑλλ. μεταφρ. Σωτηριάδου τ. Β′ σ. 398 κέ.).

[2]) *Ῥάλλη* καὶ *Ποτλῇ* Σύνταγμα κανόνων τ. Α′ σ. 188-200. 321. Πρὸς τὰ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου ἀντιστοιχοῦσι τὸ κεφ. 23 τοῦ Θ′ τίτλου καὶ 19 τοῦ ΙΓ′ ἐν τῷ παλαιοτάτῳ χειρογράφῳ νομοκάνονι (ΙΓ′ αἰῶνος κῶδ. Ἐθν. Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν ἀρ. 1377), τὸν ὁποῖον περιέγραψεν ὁ *Ἀντ. Μομφερρᾶτος* ἐν Δελτίῳ ἱστορ. ἑταιρ. τ. Δ′ σ. 309 κέ. Βλ. ἰδίως σ. 323-329. Ἐν τῇ συνόψει ἥτις φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Βακτηρία ἀρχιερέων* (κῶδ. Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν ἀρ. 11 τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ′ αἰῶνος) τὸ 146 κεφ. διαλαμβάνει «περὶ μάγων, μάντεων, μαθηματικῶν, ἀστρολόγων, ἐπαοιδῶν, γοητειῶν, φαρμακειῶν καὶ περιάπτων» (Βλ. *Μομφερρᾶτον* ἔνθ. ἀν. τ. Γ′ σ. 170).

[3]) Ἐν τῷ Νομοκάνονι τοῦ Μαλαξοῦ τὸ 59 κεφάλαιον ἀντιστοιχεῖ πως πρὸς τὸ κεφ. 25 τοῦ Θ′ τίτλου τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου, διαλαμβάνον περὶ ἱερέως κυνηγοῦ ἢ πουλοπιάστου, μαντεύοντος ἢ μαντευομένου. (Βλ. *Λ. Σγούτα* Θέμιν 1856 τ. Ζ′.) Ἄξια δ' ὅμως πολλοῦ λόγου ἐν αὐτῷ ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως εἶναι τὰ κεφάλαια περὶ τῶν ἀφωρισμένων.

οἰωνοσκόποι, εἰς ὧν τὴν ἐξόντωσιν ἀπεσκόπουν οἱ νόμοι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν συνόδων οἱ κανόνες, εἶχον συνεξαφανισθῇ ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὰ δὲ μαγικὰ βιβλία, ὧν τὴν φθορὰν διέτασσον οἱ νόμοι ἐκεῖνοι, ἀπέκειντο, ὅσα εἶχον περισωθῇ, λησμονημένα καὶ ἄχρηστα εἰς ἀπροσίτους βιβλιοθήκας. Πρὸς ἀπαρέγκλητον δὲ τήρησιν τῶν περὶ μάγων συνοδικῶν καὶ πολιτικῶν διατάξεων εἰς τοὺς κατὰ τόπους ἐπισκόπους ἀπέμενεν μόνον ἡ φροντὶς πρὸς ἀποσκοράκισιν τῶν τελευταίων ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχαίας μαγείας, ἂν διέκρινον τοιαῦτα εἰς τὰς συνηθείας καὶ τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Ὅθεν οἱ πρὸς χρῆσιν τῶν ἐπισκόπων γράφοντες τοὺς νομοκάνονας ἐφιλοτιμοῦντο νὰ σημειώνωσιν ἐπιμελῶς τὰ κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν παραδείγματα παραβάσεως τῶν διατεταγμένων, συλλεγόμενα ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ συγχρόνου βίου τοῦ λαοῦ. Ὑπόδειγμα κάλλιστον παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἑρμηνεία τῶν συνοδικῶν κανόνων τοῦ Βαλσαμῶνος (ἰδίως τοῦ 62 καὶ 66 κανόνος τῆς Ϛ´ οἰκουμενικῆς συνόδου). Ἕκαστος δὲ βιβλιογράφος προσέθετεν εἰς τὰ σχετικὰ κεφάλαια ὅσα ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων ἔκρινεν ἀναγκαῖα παραδείγματα καὶ ἐντεῦθεν αἱ μεγάλαι διαφοραὶ πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς κεφαλαίοις τούτοις τῶν φερομένων νομοκανόνων. Μεγάλην δ' ἐλευθερίαν καὶ εὐκολίαν εἰς τὰς προσθήκας παρεῖχεν εἰς τοὺς βιβλιογράφους ἡ μακαρονίζουσα καὶ εἰς τὴν χυδαίαν μᾶλλον ἀποκλίνουσα γλῶσσα τῶν βιβλίων τούτων. Διότι, ὡς παρετηρήσαμεν ἀλλαχοῦ, [1]) τὰ εἰς κοινὴν γλῶσσαν γεγραμμένα ἔργα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὡς κοινὸν κτῆμα, καὶ οἱ βιβλιογράφοι, ἐνῷ πιστῶς ἀντέγραφον τὰ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν κείμενα, ἐνόμιζον ἐπιτρεπομένην πᾶσαν μεταβολὴν καὶ προσθήκην εἰς τὰ δημώδη.

Ἕνεκα τούτου οἱ ἐπὶ τουρκοκρατίας γραφέντες νομοκάνονες εἶναι πηγὴ ἀφθόνων καὶ ἀσφαλῶν λαογραφικῶν εἰδήσεων· ἀσφαλῶν, διότι σκοπὸν ἔχοντες πρακτικόν, τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐπικρατουσῶν δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, ἀφωρμῶντο ἐκ παρατηρήσεως τοῦ συγχρόνου βίου καὶ οἱ γράφοντες αὐτοὺς κατήγγελλον ὅσα τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν γινομένων ὑπελάμβανον ἀντιστρατευόμενα πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Διὰ τὴν μεγάλην δὲ σπάνιν λαο-

[1]) Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων σ. 7.

γραφικῶν εἰδήσεων μέχρι τῶν μέσων τοὐλάχιστον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὅτε ἐξεδόθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀλλατίου de quorundam hodie Graecorum opinationibus, ἡ πηγὴ αὕτη ἀποδεικνύεται πολυτιμοτάτη, πλουτίζουσα μὲν τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς τότε πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ δὲ τῆς βεβαιώσεως περὶ ὑπάρξεως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἢ τοὺς πρότερον πολλῶν τῶν σημερινῶν συνηθειῶν ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ὅθεν εὐκταία εἶναι ἡ περισυναγωγὴ καὶ ἡ δημοσίευσις τῶν τοιούτων λαογραφικῶν ἀποσπασμάτων πάντων τῶν πολυπληθῶν εἰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας νομοκανόνων. [1])

Πλουσιωτάτην λαογραφικὴν συγκομιδὴν μᾶς δίδει τὸ δημοσιευόμενον ὧδε κεφάλαιον τοῦ νομοκάνονος τῶν Ἰβήρων. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν αὐτῷ ἀναγραφομένων διατηροῦνται μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὀλίγιστα δ' εἶναι ἐκεῖνα, περὶ ὧν δὲν γινώσκομεν ἂν ἐξακολουθοῦσιν ἐπίσης ὑφιστάμενα. Ἀλλὰ διὰ τὴν βραχυλογίαν τῆς ἐκθέσεως, πρόσθες δὲ καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς γλώσσης, πολλὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἶναι τὰ ἀσαφῆ καὶ δυσνόητα. Διὸ ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον δι' ὡς ἔνεστι συντομωτάτου ὑπομνηματισμοῦ, ὃν θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς προσεχὲς τεῦχος, νὰ διευκρινήσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν τἄγνωστα, νὰ καταδείξωμεν δὲ τὴν ταὐτότητα τῶν λοιπῶν πρὸς σημερινὰς δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ δοξασίας.

Ἕπεται τὸ κεφάλαιον. — Τὸ χειρόγραφον βρίθει ἀνορθογραφιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ σημειώσωμεν εἰμὴ τὰς ἐν τοῖς πρώτοις δέκα στίχοις,

[1]) Ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Λονδίνῳ λαογραφικῆς Ἑταιρείας (Folk-lore 1899 τ. X σ. 151.152.153) ὁ W. H. D. Rouse δημοσιεύει ἀποσπάσματα ἐκ χειρογράφου νομοκάνονος ἀνήκοντος εἰς αὐτόν. Τἀποσπάσματα ἀναφέρονται πάντα εἰς γοητείας καὶ μαγείας, καὶ εἶναι παραπλήσια πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦ Ἰβηριτικοῦ κώδικος. Ἐπειδὴ δὲν συνεδημοσίευσε περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου ἀγνοοῦμεν τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι δύο νομοκάνονες, οὓς μνημονεύει, ὡς ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ τῶν ὀλίγων ἀποσπασμάτων, ἅτινα δημοσιεύει, δὲν εἶναι νομοκάνονες, ἀλλ' ἰατροσόφια.

ΕΚ ΤΟΥ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΟΣ ΤΩΝ ΙΒΗΡΩΝ

Περὶ πάσης γοητείας καὶ μαντείας καὶ ἀποδεμάτων, καὶ ἐξορχήσεων καὶ γητείας καὶ ἑτέρων ἑλληνικῶν ἠθῶν, ὅσα ποιοῦσιν αἱ ἄγνωσται γυναῖκες τάχα ὡς διὰ ὑγείαν καὶ ἀνάρρωσιν, ὡς ληροῦσιν, τῆς ἀσθενείας, ἀναγκαζόμεναι ὑπὸ τῶν πονηρῶν δαιμόνων· ἅπερ εἰσὶν ἐναντία τῆς πρώτης ἐντολῆς ὅπου λέγει «κύριον τὸν θεόν [φ. 94β] σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» *Κεφάλαιον ρξδ΄.*

Ὅσοι μαντεύουσι ἢ μαντεύονται ἢ ἀστρονομοῦνται ἢ χύνουσι κηρί, ἢ μολίβα ἢ ρίκτουσι κουκκία ἢ ρεβίθια ἢ ρίκτουσι εἰς τὸ φεγγάρι, ἢ εἰς τὸ ἄστρον, ἢ γητεύουσι πόνους: Εἰς λούγκα ἢ κεφαλαλγίαν, ἢ εἰς σπλῆναν, ἢ εἰς ὀδόντων ρευματικόν, ἢ σφαγία, ἢ κόψιμον καρδίας, ἢ βῆχαν, ἢ κόψιμον σώματος, ἢ μαντεύονται εἰς ἀλλόφυλαν νὰ κάμουν παιδία, ἢ δάγκαμα σκύλου, ἢ καμάδα, ἤτοι καύτραν τῶν παιδίων, [φ. 95α] ἢ γητεύουν μὲ ἀσ. . . ἢ μὲ κόκκαλον ἢ καὶ μὲ κόπρον σκύλου, ἢ μὲ τρίχας τῶν ἀσθενῶν πιάνουσι τὴν ἀσθένειαν, τάχα διὰ τὸν βασκαμόν, ἢ μὲ κάποιον χόρτον ὁποῦ τὸ λέγουν λαβοχόρτι ἢ στριγλοχόρτι, ἢ μὲ κάποιον χόρτον ὁποῦ τὸ ὀνομάζουν αὐτοὶ λαμπαρδικὰ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους· ἢ περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τρύπαις ὁποῦ ταῖς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς· ἢ περοῦσι τὰ παιδία των ἀπὸ στόμα λύκου, τάχα διὰ νὰ ζήσουν, ἢ ἔχουσι τὰ ὀδόντια ἢ τὰ κόκκαλα ἢ τὰ ὀμμάτια τοῦ λύκου ὡς διαφύλαξιν, ὡς ληροῦσιν· ἢ τὰ σταυρώνουν μὲ βάματα ἢ τοὺς δένουσι σχοινία εἰς τοὺς τραχήλους ἢ [φ. 95β] καὶ εἰς τὰ ζῶα αὐτῶν, ἢ σκολαρίκια ἢ ἄλλα τοιαῦτα· ἢ παίρνουσι λίθους τὴν νύκτα ἀπὸ τρία σύνορα ἢ ἀπὸ τρία σταυροδρόμια, ἢ τὸ νερὸν ἄκριτον τὴν νύκταν καὶ βράζουσι μὲ κάποια χόρτα ὀλόγυμνοι μὲ μίαν ἑστίαν καὶ ποτίζουσι τοὺς ἀσθενεῖς· ὅτι καὶ καπνίζουσιν αὐτοὺς ὡς διὰ ὑγείαν ἢ μυρίζονται ἀπὸ τὰς ἀμασχάλας αὐτῶν, ὡς διὰ ὑγείαν, ἢ τὰ γλύφουσι μὲ σκοπὸν πῶς νὰ τὰ ὑγιάνουν, ἢ τρίβουσι τὰς χεῖρας εἰς τὸν ἥλιον διὰ νὰ φύγῃ ἡ ἀσθένεια αὐτῶν· ἢ ἀποδένουσι τοὺς πόνους τοῦ λαιμοῦ, ἢ τὸ ἀνεμοπύρωμα, ἢ τοὺς ποτίζουσι καὶ ἄλλα

1. μαντίας 2. γητίας 3 ὑγίαν ἀνάρωσιν λυροῦσι 4. ἀσθενίας 6. προσκυνήσης λατρεύσης—Ματθ. δ΄ 10. 8 μολύβα κουκία ρεβίθεια ρήκτουσι φεγκάρι 9 κεφαλγίαν 13 μεας 15 στριγλωχόρτι 22 πέρνουσι 23-24 τὸν νερον

διάφορα τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ ἀντισύκωτα καὶ ἕτερα ἀκάθαρτα· [φ 96α] ἢ καὶ ἀπὸ χόρτα μαγικὰ ὅταν γεννοῦσιν αἱ γυναῖκες, βάνουσιν ἄνωθεν ἐκεῖ ὅπου κείτονται σχοινία, ἢ ῥίχτουσι ⟨εἰς τὴν⟩ ἑστίαν τὸ ῥαβδί, ἢ ῥίκτουσιν ἅλας εἰς τὴν ἑστίαν ἢ σκρούμους· ἢ κρατοῦσι τὸ ἔνδυμα τοῦ παιδίου ὁποῦ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν μήτραν καὶ τὸ μαντεύονται, ἢ τὸ δίδουσι τοῦ σκυλίου νὰ φάγῃ, ἀλίμονον εἰς αὐταῖς, τάχα νὰ κάμουν ἀρσενικά, ἢ νὰ ζήσουν τὰ παιδιά, ἢ κρατοῦσι τὸν ὀμφαλὸν τοῦ παιδίου καὶ τὸν γυρίζουν ὡς διὰ νὰ κάμουσιν ἀρσενικά, ἢ ῥίκτουσι τὰ θηλυκὰ μὲ φακὴν ἢ μὲ μαυρομάνικον μαχαῖρι, ἢ τρώγουσι κάποια βότανα μαντεμένα ὡς διὰ νὰ κάμουσι τὰ παιδία αἱ στεῖραι, ἢ νὰ κάμουσι τὰ ἀρσενικά. ἢ κά-[φ. 96β]μνουσιν τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν μάγια νὰ ταῖς ἀγαποῦν ἢ τοὺς ποτίζουσιν ἀπὸ τὸ οὖρος αὐτῶν ἢ ἀπὸ τὸ γάλα αὐτῶν, ἢ τὸ μαννόγαλον, ὁποῦ λέγουν, ἢ βάνουσι ζυμάριν εἰς τὴν φύσιν αὐτῶν ἢ ἄλευρον καὶ τὸ δίδουσι, νὰ τὰ φάγουν οἱ ἄνδρες, ἢ ἄλλην τίποτες μαντείαν κάμνουσι διαβολικὴν διὰ ταῦτα, ἢ ἀπὸ τὸ ποκάμισον αὐτῶν τὸν πάτον, καὶ ἄλλα τὰ τοιαῦτα ποιοῦσιν. Ὅσοι ἀποδένουσι ἀνδρόγυνα ἢ ἐξαμποδένουσιν ἀνδρόγυνα μὲ διαβολικὴν ἐνέργειαν, ἢ ἀποδένουσι ζάλας· ἢ καρφώνουσι [ἢ] τὸν λύκον μὲ κάρβουνα ἢ μὲ τὰ λανάρια νὰ μὴ φάγῃ τὰ ζῶα· ἢ ἀποδένουσι τὰ σκουλήκια ἀπὸ τὰς πληγάς, ἢ ἀποδένουσι τὸ χαλάζι μὲ μαυρομάνικον μαχαῖρι, ἢ τὴν βροχὴν ἢ τὸ γέννημα νὰ μὴν τὰ φάγουν τὰ ζῶα ἢ τὰ πουλία, ἢ ἀποδένουσι τὸν ἀετὸν εἰς τὸ νὰ μὴν ἁρπάζῃ τὰς ὄρνιθας, ἢ ἄλλα ζωΰφια ἀπὸ τὰ λάχανα, ἢ ἀποδένουσιν καὶ ἄλλα θηρία καὶ ἑρπετά· τὰ ὁποῖα ὅλα εἶναι διαβολικὴ πλάνη. Ὅσοι πιστεύουσιν εἰς ὀνείρατα καὶ ῥιζικὸν καὶ τύχην καὶ γένος κακὸν ἢ καλόν, ἢ ἡμέραν κακὴν ἢ καλήν, ἢ ἕτερα· ἢ τοῦ ἀνθρώπου τὸ συναπάντημα κακόν, ἢ τὰς ἀρχιμηνίας παρατηροῦσιν, ἢ τὸν Μάϊον μῆνα βάνουσι χόρτα διάφορα καὶ κρεμοῦσιν εἰς τὰς πύλας τῶν οἴκων αὐτῶν, τάχα ὡς διὰ ὑγείαν, ἵνα εὐ-[φ. 97β] τυχοῦσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν ἢ τὰ ζῶα αὐτῶν, ὡς ληροῦσι διὰ τὸ γάλα καὶ φλυαροῦσι ὡς ἄγνωστοι: πῶς τοὺς νικοῦσι τὰ πουλία, ὁποῦ λαλοῦσι τὴν ἄνοιξιν, οἱ τάλανες, ἢ ὁ κόραξ, ἢ ἄλλον κάποιον πουλίον λέγουσι πῶς ὡσὰν λαλήσῃ ἔρχεται θάνατος εἰς ἄνθρωπον· ἢ σηκώνονται τὴν αὐγὴν καὶ τρώγουν

1 ἀντισύκοτα 3 ϱ. ἐστείαν 5 ἀλήμονον 18 καρφόνουσι μετὰ λ. 25 ἔντερα 29 ἢ τὰ ζῶα αὐτῶν (δὶς) 32 συκόνονται τὴν αὐχὴν

διὰ νὰ εἶναι χορτᾶτοι, νὰ μὴ τοὺς νικήσουσι τὰ πουλία, ἢ καὶ ἐὰν εἶναι καὶ νηστεία τὴν χαλοῦσιν, οἱ τάλανες· ἢ βαστάζουσι φυλακτὰ ἀπὸ βότανα ἢ ἀπὸ σχοινία, ἢ χαρτία γραμμένα γράμματα, ὁποῦ δὲν διαβάζονται, ἢ χαρακτῆρας ἢ πεντάλφες, ἢ ῥευματοχάρτια, ἢ κόμ- [φ. 98α] πους δεμένους, ἢ μετάξια, ἢ βάνουσι φύλλα τὴν νύκτα ἔξω νὰ ἰδοῦσι ποῖος ἀσθενεῖ καὶ ποῖος οὐχὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅσοι ἀφόβως γελοῦσιν ἄτακτα καὶ μετεωρίζονται ἐμπαθῶς καὶ τραγουδοῦσι καὶ χορεύουσι καὶ παίζουσι, καὶ ὑβρίζουσι καὶ καταρῶνται καὶ ἐχθρεύονται καὶ ἀγαποῦσι τὸ κακὸν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἐγκαλοῦσι τὸ σφάλμα ἑτέρου καὶ κατακρίνουσι καὶ βλασφημοῦσι καὶ παραδίδουσι καὶ ἀναθεματίζουσι καὶ μουζώνουσι, καὶ ἐπικαλοῦνται τὸν Θεὸν διὰ κακὸν ἑτέρου· ἢ κρατοῦσι τὴν ἀρχιμηνίαν τὴν φωτίαν, ἢ τὸ βράδυ, ἢ ἄλλον τίποτες δόσιμον ὅποιος τοὺς [φ. 98β] ζητᾷ· ἢ σκουπίζουσι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ῥίκτουσι τὰ φιλοκαλίσματα εἰς ἑτέρου σπίτιον διὰ βλάβην· ἢ βάνουσι κουκκία εἰς τὰς κανδήλας διὰ κακὸν ἀνθρώπου· ἢ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Λαμπρᾶς μεταχειρίζονται κάποια πράγματα, τάχα διὰ καλοσύνην· ἢ σμίγονται τὰ ἀνδρόγυνα ὅταν ψάλλουν τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν διὰ νὰ χαλάσουν τὰ ἐμπόδια αὐτῶν· ἢ κάμνουσι φωτίας εἰς τὰς ἀμπέλους αὐτῶν, ὡς τάχα νὰ μὴ γαλατωθῇ ἡ ἄμπελος· ἢ τὴν μεγάλην Πέμπτην μοιράζουσι κόλλυβα καὶ συγχωροῦσι τὴν χάλαζαν νὰ μὴ πέσῃ· [φ. 99α] ἢ δὲν δίδουσιν ὀξίδιον τὸ ἑσπέρας ὡς διὰ κακόν· ἢ δὲν βάνουσιν ἅλας εἰς τὸ κόλλυβον, τάχα νὰ μὴν ἀποθάνῃ ἄλλος· ἢ ὅταν πέφτῃ τὸ χαλάζι ῥίπτουσι σίδηρα ἔξω διὰ ἐμπόδιον· ἢ παίρνουσι τὸ νερὸν τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ βάνουσιν εἰς τὴν πηγὴν βούτυρον, ὡς τάχα διὰ τὰ ζῶα νὰ πληθαίνουν· ἢ τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου Βασιλείου κάμνουσι κάποια ψωμία κλειστὰ καὶ τὰ βάλλουσιν εἰς τὰ κέρατα τῶν βόων αὐτῶν νὰ ἰδοῦσι, καρπίζουσιν οἱ καρποὶ τῶν χωραφίων αὐτῶν· καὶ κάμνουσιν οἱ τάλανες ἑλληνισμόν· ἢ καὶ πολλοὶ βάνουσιν ὑψουμένην [φ. 99β] Παναγίαν εἰς τὴν ἄμπελον αὐτῶν ἢ μέγα ἁγίασμα καὶ καταπατεῖται ὡς τὸ ὕστερον καὶ χάνεται· ἢ βάνουσιν ὕψωμα εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν παίδων αὐτῶν, ἢ βάνουσι κάποια σπειρία, τάχα ὡς διὰ νὰ μὴ βασκαίνουνται· ἢ πτύουσιν εἰς τὸ στόμα αὐτῶν νὰ μὴ βασκαθοῦσι· ἢ

8 καὶ κατακαιρῶνται (τὸ δεύτερον καὶ διαγεγραμμένον). 15 κακοῦν ἀνθρώπουν 17 σμίγοντας 31 σποιρία

ὀμώνουσι τὸν θεόν, ἤ τινα ἄλλα ὁποῦ ἐμποδίζει ἡ ἐκκλησία· ἢ αἱ γυναῖκες ὁποῦ καρφώνουν τὰ συνήθιά τους εἰς τὸ νὰ μὴ κάμνουσι παιδία, ἢ βοτανίζουν τὴν μήτραν εἰς τὸ νὰ μὴ συλληφθῶσιν· ἢ καρφώνουσι τὰ ζῶα αὐτῶν εἰς τὸ νὰ μὴν ἀποθάνουσι· ἢ γη- [φ. 100α] τεύουσι μὲ κόκκαλον ἀποθαμένου ἀνθρώπου ἀσθένειαν, ἢ γητεύουσιν ἀσθένειαν μὲ λινάρι, ἢ μὲ κανάδι μέσα εἰς τὰ λαγκάδια ὁλόγυμνοι· ἢ ἀναθεματίζουν τὸν ἄνεμον ἢ τὴν βροχὴν ἢ τὰ ξύλα ἢ τὰ λιθάρια ἢ τὴν φωτίαν· ἢ δουλεύουσι τὰς ἑορτὰς τοῦ χρόνου, ἢ δὲν παγαίνουν τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἢ κρένουν μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν στέκονται μὲ εὐλάβειαν καὶ φόβον, ἢ κρατοῦν ἔχθραν καὶ παγαίνουν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, ἢ καὶ κοιμοῦνται καὶ κάνουν τὴν ἐπιθυμίαν τους εἰς τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας· ἢ μήπως καὶ μολύνονται συναλλήλως των [φ. 100β] ὁπόταν αἱ γυναῖκες δὲν εὑρίσκωνται καθαραί· ἢ βλασφημοῦσι τὴν μοῖραν αὐτῶν· ἢ στολίζονται αἱ γυναῖκες μὲ κακὸν σκοπὸν διὰ νὰ φανοῦν εἰς τοὺς ἄνδρας, ἢ ἀλείφονται μὲ ψιμῦθι ἢ καὶ μὲ ἄλλον φτιάσμα καὶ παγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ νὰ ταῖς βλέπουσιν οἱ ἄνδρες ὡς ὡραῖες καὶ δὲν ἀκροάζονται τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας μὲ εὐλάβειαν, ἀλλὰ στέκονται ἄφοβα καὶ συντυχαίνουν λόγια ἀνωφελῆ· καὶ εἶναι χρεώστης ὁ χριστιανὸς νὰ λυπᾶται διὰ ταῖς ἁμαρτίαις του καὶ νὰ κλαίῃ καὶ νὰ ἐνθυμᾶ⟨ται⟩ [φ. 101α] τὴν κόλασιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν ὁποῦ μέλλομεν νὰ λάβωμεν καὶ νὰ μὴν ἀσχολῇ ὁ νοῦς του εἰς τὰ βιοτικὰ πράγματα μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁποῦ ὁ θεὸς δοξάζεται. Αὐτὰ ὅλα τὰ ἁμαρτήματα ὁ διάβολος μᾶς παρακινάει καὶ τὰ ἐργαζόμεσθεν καὶ ἀλίμονον εἰς τὸν ἄνθρωπων ὁποῦ νὰ μὴ διορθώσῃ τοῦ λόγου του ἕως ζῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, νὰ ἐξομολογηθῇ νὰ μετανοήσῃ νὰ κλαύσῃ καὶ νὰ κάμῃ τὸ κανόνα του ὁποῦ τοῦ δώσῃ ὁ πνευματικός του πατήρ, διότι θέλει κολασθῇ. [φ. 101β] Ἀκόμα ὅσοι μαντεύονται εἰς Ἑβραίους καὶ εἰς Ἀγαρηναῖς, ἢ ἐκεῖνοι ὅπου τρώγουν κάποιον ἑρπετὸν ἀκάθαρτον ὁποῦ τὸ λέγουν σαλαμάνδρα διὰ τὴν ζάλην, καὶ τὴν λειτουργοῦν οἱ ἱερεῖς ἡμέρας σαράντα, ὑποκάτω ⟨εἰς⟩ τοὺς πόδας αὐτῶν, ὡς πλανεμένοι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Ἀκόμα ⟨ὅσοι⟩ ἐξαμποδένουν ἀνδρόγυνα τὴν νύκτα εἰς τοὺς λάκκους μὲ μαχαῖρι· ἢ ἀκόμα φλυαροῦσι καὶ λέγουσι πῶς νὰ χαλᾶται ἡ δύναμις τοῦ σατανᾶ

44 ἐνθυμα

μὲ χόρτα καὶ εὑρίσκουσι χόρτον καὶ εἶναι περασμένος ἀπὸ ὀμμάτι κεφαλῆς ἵππου ἀποθαμένου [φ. 102α] λέγουσι νὰ χαλᾷ τὰ ἐμπόδια. Ἔτι δὲ λαμβάνουσιν ὕδωρ ἐκ πηγῆς καὶ βάλλουσιν αὐτὸ εἴς τι σκεῦος μὲ τὴν βελόνα ἔσωθεν.

Ὅσαις γυναῖκες γητεύουσι μὲ τὰ δρέπανά τι πάθος νοσήματος, ἐκεῖνοι ὁποῦ γράφουσιν εἰς κουλλούρια ἄρτων ἢ εἰς μῆλα ἢ εἰς ἄλλα τὰ τοιαῦτα, τάχα διὰ τὴν θέρμην, γράμματα καὶ χαρακτῆρας καὶ ἀξήγητα στοιχεῖα· ἢ γράφουσι γράμματα εἰς χάρτην καὶ τὰ δίδουσι καὶ τρώγουν, ὡς διὰ ὑγείαν, φλυαροῦσι ἢ ληροῦσι· οἱ ὁ- [φ. 102β] ποῖοι σφάλλουσι σφόδρα εἰς τὴν ἁγίαν πρώτην ἐντολὴν τοῦ κυρίου καὶ οὐαὶ αὐτοῖς ἐὰν μὴ γνησίως μετανοήσωσι, νὰ κανονισθοῦσι, ὡς ὁρίζουν οἱ θεῖοι νόμοι καὶ νὰ ποιήσωσιν ἀποχὴν τοῦ κακοῦ· εὐχέλαιον, ἔχθραις ὄπισθεν τοῦ φίλου. (Ἕπονται αἱ δέκα ἐντολαί.) Αὗται εἰσὶν οἱ δέκα ὁρισμοὶ τοῦ Θεοῦ ἀπαρασάλευτοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ φυλάσσωνται ἀπὸ ὅλους. Εὐχέλαιον ποιεῖν περὶ τοῦ ἐμετοῦ, διὰ τὰ συνήθια, περὶ τῶν νηστειῶν, ἀκοινώνητοι ἢ ἀβάπτιστοι, ἔθανε φαγοῦσα βότανον, ρίπτουσα θηλυκά, περὶ γάμου β'. ἢ γ'. περὶ πάσης γοητείας ἢ μαντείας, περὶ γυναικῶν [φ. 103α] νέων διὰ τὰ νήπια, περὶ στειροβοτάνων καὶ ἄλλων ὁμοίων· περὶ ὁποῦ νὰ γεννοῦσι τὰ ἄρρενα, περὶ δευτέρου καὶ τρίτου γάμου, περὶ τοῦ ποιεῖν εὐχέλαιον ἀναγκαῖον· περὶ γητείας διὰ ὀστέων καὶ βοτάνων καὶ ἄλλων ἐθῶν ἑλληνικῶν· μῆνα ἔβαλε ἀδύνατον εἰς δυνατοῦ χεῖρας, μὴ ἔχει ἀφορισμὸν ἢ ὅρκον· ἢ ἐκρίθη εἰς ἀσεβῶν κρίσεις ἔξω ἀπὸ τὸν ἐδικόν μας νόμον καὶ ἐπῆρε τι παράνομον εἶδος ἢ ἀγκάλεσε ἄνθρωπον εἰς κακὸν καὶ ἐσυκοφάντησέ τινα ἄνθρωπον.

---

13 Ἔξοδ. κ' Ζ κέ.

ΑΓΝΕΙΑΣ ΠΕΙΡΑ

ΥΠΟ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Γ΄. — ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ

Ε΄.

ΤΑ ΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΣΤΥΓΙΑ ΥΔΑΤΑ

1. Ἱεροτελεστία τῆς δοκιμασίας. Ἡ ἱεροτελεστικὴ ἐκτέλεσις τῆς δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου, ἡ ἐν ἱερατικῇ λέξει ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἡ ἐν σοφιστικῇ χάριτι ἐν τοῖς Ἀποκρύφοις, περιέχει πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς τελέσεως τῆς θεοκρισίας κατὰ πᾶσαν τὴν ἐξέλιξιν τῆς δοξασίας καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς πρωτογενοῦς παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς τελέσεως μέχρι τῶν εἰδυλλιακῶν καὶ λογοτεχνικῶν περιγραφῶν τῶν ἑλληνικῶν σοφιστικῶν μυθιστορημάτων.

Ἡ ἀρχικὴ τέλεσις τῆς θεοκρισίας προῆλθεν εἰς καιροὺς θεομηνίας, ἥτις ἐνέσκηψεν εἰς τὴν φυλήν, θεομηνία δὲ τοιαύτη φοβερωτέρα δὲν ἦτο ἄλλη ἢ ὁ ἐνσκήπτων εἰς τὴν φυλὴν λοιμός. Εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πρωτογενοῦς ἀνθρώπου ἡ ἰδέα τοῦ φυσικοῦ θανάτου εἶναι ἐντελῶς ξένη, ἐθεωρήθησαν δὲ πάντοτε ἡ ἀσθένεια καὶ ὁ θάνατος ἔργα κακοποιῶν διὰ μαγικῶν ἐπηρειῶν, διὰ μαγγανειῶν συντελούμενα [1]. Ὑπάρχει λοιπὸν ἔνοχός τις, ὅστις ἐπάγει τὴν μῆνιν τοῦ θείου δι' ἀσέβειαν ἢ διὰ μαγείαν. Τὸ πνεῦμα ἐκδικεῖται δι' ὕβριν, τὴν ὁποίαν

[1]) Βλ. Revue des traditions populaires τ. VII σ. 129. — Ἐντεῦθεν συχνὰ οἱ θάνατοι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἀπεδόθησαν εἰς μαγγανείας: «πᾶς ὕποπτος ὤν, εἰ μόνος τις ἐπὶ *μαγγανείαις* κατηγοροίη» (*Παχυμέρης*, τ. I σ. 32 ἑξ. Βόνν.). Τοιοῦτοι μυστηριώδεις θάνατοι καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Ῥώμῃ ἀπεδόθησαν εἰς μαγγανείας γυναικῶν εὐγενῶν αἵτινες μάλιστα ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν διὰ δηλητηρίου ὀρδαλίαν. Βλ. *S. Reinach* Une ordalie par le poison à Rome ἐν *Cultes, mythes et religions* τ. Γ΄ σ. 254 ἑξ. (βλ. ἀνωτ. σ. 81).

ὑπέστη καὶ ἡ συμφορὰ μόνον διὰ τῆς τιμωρίας τοῦ ἐνόχου δύναται νὰ κοπάσῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη νὰ καταζητηθῇ ὁ ἔνοχος πάλιν διὰ μέσων μαγικῶν, ἐντεῦθεν ἡ πρώτη δικαστικὴ πρᾶξις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρᾶξις θρησκευτικὴ πρὸς κατευνασμὸν τοῦ ἐξοργισθέντος Θεοῦ, — τύπος κάλλιστος, χωρὶς ν' ἀναζητῶμεν πολὺ μακρὰν εἰς τὰς λογοτεχνικὰς ἡμῶν ἀναμνήσεις, εἶναι ἡ ὡραία σκηνή, ἥτις ἀνοίγει τὸ ἔπος τῆς Ἰλιάδος, ἡ μῆνις τοῦ Ἀπόλλωνος: «*ἀγορήνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς*».

Τὴν θρησκευτικὴν ταύτην πρᾶξιν πρὸς κατευνασμὸν τῶν θεῶν, ἐπακολουθεῖ καὶ ἔλεγχος πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐνόχου [1]), ἡ πρωτογενὴς τοῦ κατα φύσιν ἀνθρώπου δικαστικὴ πρᾶξις [2]). Κατὰ τὸν ἔλεγχον τοῦτον ὑλικαί τινες πράξεις συνοδευόμεναι δι' ἐξορκισμῶν καὶ ἐπῳδῶν *καθιερωμένων* ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσωσι τὰ πνεύματα, τὰ ἐνοικοῦντα εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, μάλιστα εἰς τὸ *πῦρ* καὶ τὸ *ὕδωρ* [3]), νὰ δηλώσωσι διὰ *σημείου* ὁρατοῦ τὸν ἔνοχον καὶ τὸν ἀθῶον. Λοιπὸν τηροῦνται κατὰ τὸν ἔλεγχον τοῦτον αἱ αὐταὶ θρησκευτικαὶ πράξεις, αἱ αὐταὶ ἱεροτελεστίαι, ὡς κατὰ τὰς θυσίας καὶ τὰς μαντείας, ἐκ τούτου καὶ ὁ διὰ τῆς θεοκρισίας ἔλεγχος συνδέεται μὲ τὰς μαγικὰς πράξεις [4]) καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρμοῦ. Συχνὰ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ἰδίως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὀρδαλία καλεῖται purgatio. [5])

[1]) Τοῦτο ἀκριβῶς ἔγινεν εἰς τὴν παλαιὰν Ῥώμην (βλ. προηγ. σημ.) πρβ. Revue des trad. pop., ἔνθα ἀν.

[2]) Χαρακτηρίζουσα βαθμὸν πρωτογενοῦς πολιτισμοῦ (Anthropologie, τ. XI, 1900 σ. 355).

[3]) Ἕδρα διαρκὴς ἢ πρόσκαιρος τῶν πνευμάτων εἶναι πᾶν ἀντικείμενον ζῶν ἢ ἄψυχον (fétiche, factitium) Καὶ οὕτω, κατὰ τὰς φετιχικὰς θεωρίας, τὰ πνεύματα εἰσχωροῦσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα μετὰ τῶν τροφῶν καὶ ἐπιφέρουσι τὸν θάνατον ἤ, ἂν εὕρωσιν ἀθώαν τὴν καρδίαν τοῦ δοκιμαζομένου, δὲν τοῦ προξενοῦν οὐδὲν κακόν· RTP. τ. VII, σ. 280. *Reinach* Cultes τ. III σ. 263.

[4]) Συνηθεστάτη εἶναι ἡ ὀρδαλία διὰ μαγείαν, ἰδίως παρὰ τοῖς ἀγρίοις ὡς εἰκὸς δὲ καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα: RTP. τ. XIX σ. 156. VII σ. 129, 132 κπλλχ. — *Reinach* Cultes τ. III σ. 258 ἑξ. — Παρασκευὴ δηλητηρίου διὰ χόρτων μαγικῶν, RTP. τ. VIII σ. 20. — Ὁ Ῥενὰκ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ διὰ δηλητηρίου ὀρδαλία συνηθίζεται εὐρύτατα εἰς τὸ Κόγγον καὶ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Ἀφρικῆς, εἰς χώρας δηλαδὴ ἐντελῶς πρωτογενοῦς βίου, ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ πίστις εἰς τὴν μαγείαν εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἐνδημική (Cultes τ. III σ. 264)

[5]) Εὔλογον, ὅτι διὰ τῆς ὀρδαλίας ἐπέρχεται καὶ καθαρμός. θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω τὴν ἐξαγνιστικὴν δύναμιν τοῦ πυρός. μάλιστα τοῦ ὕδατος.

Ἡ θεοκρισία κατὰ ταῦτα, ὡς ἀληθὴς ἱεροτελεστία, διεξάγεται ἐν μέσῳ *λαοῦ*, ὑπὸ τῶν μάγων καὶ μάντεων εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς τοὺς προηγμένους κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ ἰδίαν ἔχοντας ἱερατικὴν τάξιν: παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὁ ἱερεύς, ὁ μέγας Ποντίφιξ δοκιμάζει τὰς Ἑστιάδας, οἱ βραχμᾶνες τοὺς Ἰνδούς, ὁ μέγας ἱερεὺς τὴν Ἑβραίαν μοιχαλίδα καὶ τὴν Θεοτόκον [1]. Ἐκ τούτου ὁ μάγος ἢ ὁ ἱερεὺς ὑποκαθιστάνει ἐνίοτε τὴν κρίσιν αὐτοῦ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ, [2] δυσπίστως δὲ πολλάκις οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν εἰς τὰς *θαυματοποιίας* ταύτας ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις μάλιστα κοινωνίας. [3]

Εἶναι δὲ ἡ ἑβραϊκὴ δοκιμασία ἀληθὴς ἱεροτελεστία, *ἱεροποιία* [4] «ἔναντι Κυρίου», ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ «ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ» αὐτοῦ. Ὁ Ἰωσὴφ μετὰ τῆς Μαρίας

[1] Παρὰ τοῖς Μαλγάσοις τῆς Μαδαγασκάρης ὁ παρέχων τὸ δηλητήριον εἶχε τὸν τίτλον τοῦ Ὑπουργοῦ καὶ διέμενε παρὰ τῷ βασιλεῖ (*Scopelitis* Mœurs de Madagascar ἐν Λαογραφίας τ. Β΄ σ. 6 σημ. 2). — Τὰ κατὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν ποντίφικα βλ. ἀνωτ. σ. 64 ἑξ. 110 ἑξ.

[2] Ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τοὺς θεούς, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων, καὶ παρεῖχε τὰ μέσα σωτηρίας εἰς τὸν δοκιμαζόμενον (*Glotz*, L'ordalie, σ. 50 ἑξ.) Συνήθης δὲ εἶναι ὁ δόλος τοῦ ἱερέως καὶ δὴ τοῦ μάγου ἢ μάντεως εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, ὅστις δεκαζόμενος δίδει ἀντίδοτα καὶ ἐμετικά, φετίχας καὶ ταῦτα, εἰς τοὺς διὰ τοῦ δηλητηρίου δοκιμαζομένους, τὰ ὁποῖα ἐξουδετερώνουσι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ (Revue des traditions τ. VII σ. 129, 280. 616. 623. τ. XVIII, σ. 277), ἢ παρέχει ἀβλαβὲς δηλητήριον (Anthropologie τ. XI, 1900 σ. 355)· *ὁ ὑπουργὸς* παρὰ Μαλγάσοις δὲν ἀναμιγνύει εἰς τὴν ὄρυζαν οὐδόλως ἢ ἀναμιγνύει ἐλάχιστον δηλητήριον (*Scopelitis* ἔνθα ἀνωτ.). — Ἀπὸ παρομοίας ἀπάτης ἐπροφυλάττοντο κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἀκόμη καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι (*Hirzel* Der Eid σ. 205 σημ. 2), καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μνημονεύουσι ταῦτα: «*ἐπισεσημασμένος* (ὁ δοκιμαζόμενος) καὶ τὴν χεῖρα κεκρυφάλῳ καὶ βούλλῃ ὡς μή τις ἐπιχειροίη ἀλείφων τισὶν ἐφ' ᾧ μὴ ψαῦσαι μηδὲ καῦσαι τὸ πῦρ» (*Παχυμέρης*, Μιχ. Παλ. ἐκδ. Βόννης τ. Ι σ. 32 ἑξ.).

[3] Ἐμφαντικώτατον παράδειγμα παρέχει Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, βαθεῖαν δεικνύων περιφρόνησιν πρὸς τὰ βάρβαρα ταῦτα ἔθιμα καὶ ζητῶν νὰ κριθῇ *Ῥωμαῖος αὐτὸς κατὰ νόμους ῥωμαϊκοὺς* (βλ. ἀνωτ. σ. 73 ἑξ.). Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐδυσπίστουν (*Hirzel*, σ. 207 σημ. 1). Ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς ἀφρικανικῆς φυλῆς ἐξαναγκαζόμενος νὰ βυθισθῇ εἰς τὸ ὕδωρ λίμνης πρὸς δοκιμασίαν κηρύττει ὅτι διὰ τὸν λαὸν ἐξευρέθη ἡ λίμνη αὕτη (RTP. τ. VII, σ. 621).

[4] *Διοδ.* Ε΄ 2. *Θεοπρέπεια* (ὁ αὐτ.) «Ἱερὰ ἁγιστεία» (Ζώσιμος) ἐν Ἀφάκοις τῆς Συρίας (βλ. κατ.).

προσάγεται, ἐν μέσῳ «παντὸς τοῦ λαοῦ» εἰς τὸ «*κριτήριον*» [1]) — ὁμοίως εἰς «λαμπρὸν» κριτήριον» τελεῖται ἡ μονομαχία τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου. [2]) Ἡ Δυτικὴ δὲ μάλιστα Ἐκκλησία οὕτως εἶχε καθιερώσει τὰς πράξεις ταύτας, ὥστε καὶ *τυπικὰ* αὐτῶν ὑπῆρχον, [3]) ἐπιβάλλεται δ' ἐξαγνισμὸς πρὸ τῆς δοκιμασίας διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς. [4]) Στυγνὴ ἱεροτελεστία εἶναι ἡ δοκιμασία τῆς ἐγκληθείσης Ἑστιάδος, ὅτι παρέδωκε τὸ σῶμα. [5]) Εἰδυλλιακαὶ δ' εἶναι, τῆς αὐτῆς ὅμως θεμελιώδους ἐννοίας γεννήματα, αἱ περιγραφαὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν μυθιστορημάτων. Τοιαύτη ἡ τελετή, ἡ γινομένη κατὰ τὴν δοκιμασίαν τῆς Χαρικλείας τοῦ Ἡλιοδώρου, — «ἡ νενομισμένη θυσία» ἐνώπιον τῶν γυμνοσοφιστῶν. [6]) Εἰς δίκην ἀληθῆ ἐπὶ δικαστηρίου μὲ ῥήτορας κατηγόρους καὶ ὑπερασπιστὰς ἐνώπιον τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς προσάγεται νὰ δικασθῇ, ἤτοι νὰ ὑποστῇ τὴν δοκιμασίαν, ἡ ἡρωῒς τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου Λευκίππη. [7]) Ἡ δοκιμαζομένη στολίζε-

[1]) «*Πᾶς ὁ λαὸς*» (ΠΡ⟨ωτευαγγέλιον⟩, κεφ. XVI, — ἐκδ. Tischendorf, σ. 30), — «congregata est *multitudo populi,* — detegas me in conspectu *omnium populorum,* — *populi* et sacerdotes *et virgines* (Ψ⟨ευδο⟩Μ⟨ατθαῖος⟩, κεφ. XII, σ. 71). — Καὶ ἡ παράστασις ἐν τῇ τέχνῃ εἶναι πανηγυρικὴ εἰς τὴν καθέδραν τοῦ Μαξιμιανοῦ (*Λαογραφ.* τ Α' σ. 475), ἐν μέσῳ λαοῦ εἰς τὰς μικρογραφίας τοῦ Ἰακώβου (αὐτ. σ. 525).

[2]) *Γ. Ἀκροπολίτης*, σ. 94 ἑξ. (ἐκδ. Heisenberg). Βλ. ἀνωτ. σ. 73 ἑξ.

[3]) *Ordines judiciorum Dei,* τυπικὰ τοῦ Θ' — Ι' αἰ. «quibus ritibus ac ceremoniis peragetur judicium Dei» (*Du Cange*, Gloss. Lat. ἐν λ. Judicium, Ferrum, ἰδίως ἐν λ. Aqua. Βλ. καὶ ἀνωτ. σ. 70, 75 ἑξ.).

[4]) Σαφῶς ὁ ἐξαγνισμὸς ἐπιτάσσεται κατὰ τὴν δεινὴν δοκιμασίαν τῶν Παλλικῶν «Προσιέναι δὲ *ἁγιστεύοντας* χρὴ... ἀπό τε παντὸς ἄγους καὶ συνουσίας, — *καθηραμένων* τῶν προκληθέντων», — ἐπιβάλλουσι δὲ οἱ ἱερεῖς *κάθαρσιν* καὶ εἰς τοὺς περιγινομένους (*Πολέμων* FHG. III σ. 141 καὶ εἰς *Παραδοξογρφ.* Westermann, σ. 181 ἑξ.). Βλ. ἀνωτ. σ. 137 καὶ κατωτ. Καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς: «πρότερον τρισὶν ἡμέραις τοῦ ταῦτα γίνεσθαι νηστείᾳ καθηγνισμένοι καὶ προσευχῇ» (*Παχυμέρης*, ἔνθα ἀν.).

[5]) Βλ. τὰς θεοκρισίας τῶν Ἑστιάδων ἀνωτ. σ. 111 ἑξ.

[6]) «Τὰ πάτρια τελείσθω» — «κατὰ τὸν νόμον τὸν αἰθιοπικὸν» (*Ἡλιοδ.*, Αἰθιοπ. σ. 275 ἑξ. 278. 282. 284). Ἡ Χαρίκλεια κλαίει διὰ τὰς «δᾷδας οὐ γαμηλίους, ἀλλ' ἐπιβωμίους» (σ. 290). Βλ καὶ τὴν ἄλλην. τὴν πρώτην, δοκιμασίαν τῆς Χαρικλείας (σ. 226 ἑξ. ἐκδ Bekker. — Βλ. ἀνωτ. σ 132 ἑξ.)

[7]) «Δικάζει δὲ τὴν δίκην ἡ σύριγξ» (Erotici scriptores, ἐκδ. Hercher, τ. I σ. 195, πρβ σ. 204). «Πρόγραψον εἰς αὔριον τὰς περὶ ἡμῶν δίκας» (σ. 196, πρβ. σ. 205). — Οἱ δικαστικοὶ λόγοι τῶν ῥητόρων, σ. 197-204. — Εἰς τσεχικὴν ἐπικὴν παράδοσιν: «ἡ φλόξ, ἥτις *δικάζει* τὸ δίκαιον» (RTP. τ. VIII σ. 329 ἑξ.).

ται «*τὴν νενομισμένην ἱερὰν στολήν*», [1]) φέρουσα χιτῶνα ποδήρη, ζώνην κατὰ μέσον χιτῶνα, ταινίαν περὶ τὴν κεφαλὴν φοινικοβαφῆ, ἀσάνδαλον ἔχουσα τὸν πόδα, ἐστεφανωμένη δὲ «πίτυος κόμαις». [2]) Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν μοιχαλίδα τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τῆς ὁποίας ὁ ἱερεὺς ἀποκαλύπτει τὴν καφαλὴν καὶ λύει τὴν κόμην πρὸς μείζονα καταισχύνην: «καὶ ἀποκαλύψει (ὁ ἱερεύς), λέγει ἡ Παλαιά, τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικός», ἐντόνως δὲ παριστάνει τὴν δεινότητα τῆς ἱεροτελεστίας μεταγενέστερος ἑρμηνευτὴς τοῦ ταλμουδικοῦ νόμου, ὁ περίφημος νομοδιδάσκαλος τοῦ ΙΒ´ αἰ. Μαϊμονίδης: «καὶ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων, λέγει, θὰ ἔδιδον βεβαίως πᾶν ὅ,τι εἶχον, διὰ ν' ἀπαλλαχθῶσι τῆς πράξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ γυνὴ αὐτῶν ὤφειλε νὰ ὑποβληθῇ, καὶ θὰ ἐπροτίμων τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν καταισχύνην ν' ἀφήσουν νὰ γυμνώσῃ (ὁ ἱερεὺς) τῆς γυναικὸς τὴν κεφαλήν, νὰ λύσῃ τὴν κόμην της, νὰ σχίσῃ τὰ ἐνδύματά της μὲ τρόπον, ὥστε ν' ἀποκαλυφθῇ τὸ στῆθός της, καὶ νὰ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ κάμῃ τὸν κύκλον τοῦ ἱεροῦ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ἐνώπιον τῆς μεγάλης συνόδου». [3]) Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν δεινὸν τόπον

[1]) Ἡ στολὴ τῆς Λευκίππης σ. 195, 206 (ἐκδ. Hercher). Ἡ Χαρίκλεια, ἡ ἡρωῒς τοῦ Ἡλιοδώρου, ἐνδύεται «τὸν ἐκ Δελφῶν *ἱερὸν χιτῶνα*... καὶ οἷον *κάτοχος* φανεῖσα... ἐφήλατο τῇ ἐσχάρᾳ» (πρὸς τὴν δοκιμασίαν, σ. 281 ἐκδ. Bekker). Πρβ. τὴν *στολὴν τὴν ἁγίαν* τῶν Ἑβραίων *Λευϊτ.* ις´ 32, — «στολαὶ ἁγίου» ,*Ἐξδ.* λς´ 7 ἑξ., λθ´ μ´, — «χιτῶνα ἡγιασμένον», *Λευϊτ.* ις´ 4). Ὁ Ἀαρὼν φέρει «στολὴν τῷ θεῷ *καθωσιωμένην*» (*Ἰωσήπου* Ἰουδ. Ἀρχ. Γ´ 8, 1 ἐκδ. Niese τ. Ι σ. 196). Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν ταῖς ἱερουργίαις: *στολὴ λευκή*, *στολὴ καθαρά*, *Wächter*, Reinheitsvorschriften, ἴδ. κεφ. «Kleidung», σ. 15-24. Πρβ *Fehrle*, Die kult. Keusch. σ. 70.

[2]) Κατὰ τὴν δοκιμασίαν τῶν Παλλικῶν ὁ «ὀρκούμενος», ἤτοι ὁ δοκιμαζόμενος, προσήρχετο «ἐστεμμένος» καὶ «θαλλὸν κραδαίνων» (*Πολέμων*, ἔνθ. ἀν., κἄλλ.).

[3]) *Ἰώσηπος*: (ὁ ἱερεὺς) «τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἀφελὼν»· ὁ δὲ Φίλων, ἤδη αὐτός, παρατηρεῖ τὴν καταισχύνην: «τοὐπίκρανον ἀφελών, ἵν' ἐπικρίνηται γεγυμνωμένῃ τῇ κεφαλῇ, *τὸ τῆς αἰδοῦς περιῃρημένη σύμβολον*, ᾧ ταῖς εἰς ἅπαν ἀναιτίοις ἔθος χρῆσθαι» (βλ. ἀνωτ. σ. 61 καὶ σημ. 5).—Τὰ τοῦ Μαϊμονίδου βλ. παρὰ *L. G. Lévy* La famille dans l'antiquité israélite (thèse), 1904, σ. 230 (εἰς σ. 228 ἑξ. τὴν ἑρμηνείαν τοῦ νόμου τῆς *ζηλοτυπίας*). — Ἡ αὐτὴ ἔννοια τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῆς γυναικὸς καὶ παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς (*Stoll*, Das Geschlechtsleben, σ. 161 ἑξ.).

τῶν Παλλικῶν, ὁ προσερχόμενος νὰ δοκιμασθῇ εἶναι «ἐστεμμένος», ἀλλ' *ἄζωστος καὶ μονοχίτων.* [1])

'Η ἐπιβάλλουσα ἱεροτελεστία τελεῖται διότι πρόκειται νὰ προκληθῇ τὸ θεῖον, ὅπως κάμῃ τὴν *ἐπιφάνειαν* αὐτοῦ, ὅπως δηλαδὴ διὰ θαύματος ἐπιδείξῃ τὴν ἐνοχὴν ἢ τὴν ἀθωότητα, ἡ δὲ πρόσκλησις αὐτοῦ γίνεται δι' εὐχῶν, ἐπῳδῶν καὶ ἀρῶν. 'Η ἐπιφάνεια τοῦ θεοῦ θέλει ἐκδηλωθῇ διά τινος τῶν στοιχείων τῆς φύσεως καὶ δὴ διὰ τῶν γνωριμωτάτων καὶ τῶν κινδυνωδεστάτων, — τοῦ *πυρὸς* καὶ τοῦ *ὕδατος*· τὸ στοιχεῖον τοῦτο κατ' ἀκολουθίαν, ὡς φορεὺς τῆς θείας βουλήσεως, εἶναι *ἅγιον*, sanctum, *ἱερὸν τῷ θεῷ.* [2])

Εἰς τὸ ἅγιον τοῦτο ἀντικείμενον ἀποτείνει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχήν. 'Ο βραχμὰν εὔχεται εἰς τὸ πῦρ: «Ὦ πῦρ, σὺ μόνον γνωρίζεις, ὅσα οἱ θνητοὶ ἀγνοοῦσιν...» 'Ο χριστιανὸς ἱερεὺς εἰς τὸ ὕδωρ: «Adjuro te, aqua, in nomine Dei». 'Αλλ' ἰδίως εἰς τὸν οἰκεῖον θεὸν ἀποτείνεται ὁ δοκιμαζόμενος ἢ ὁ ἱερεύς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι τῆς 'Εστιάδος ἡ ἐπίκλησις πρὸς τὴν προστάτιδα αὐτῆς θεάν: «*'Επιφάνηθί μοι,* ἐπικαλεῖται ἡ 'Εστιάς, καὶ βοήθησον καὶ μὴ περιίδῃς τὴν σεαυτῆς ἱέρειαν τὸν οἴκτιστον μόρον ἀποθανοῦσαν· εἰ δὲ ἀνόσιόν τι πέπρακταί μοι *ταῖς ἐμαῖς τιμωρίαις* τὸ τῆς πόλεως *ἄγος ἀφάγνισον*». [3])

'Η εὐχὴ τοῦ εἰς δοκιμασίαν ὑποβαλλομένου κορύφωμα ἔχει τὸν 2.— Ο ὅρκος καὶ ἡ ἀρά.

[1]) *Πολέμων*, ἔνθα ἀνωτ. κἄλλ.

[2]) 'Ο *ὅρκος ἅγιος* (τῶν Παλλικῶν), ὁ *μύδρος ἅγιος* ('Ακροπολίτης), μάλιστα δὲ τὸ *πῦρ ἅγιον* ('Ηλιόδωρος), καὶ ἀκόμη περισσότερον *τὸ ὕδωρ ἅγιον*, ἱ «τὸ τῆς ἱερᾶς Στυγὸς ὕδωρ» 'Αχιλλ. Τατίου, — τὸ *ἅγιον ὕδωρ* τῶν Τσέχων τοῦ Μεσαιῶνος. (ΚΤΡ. τ. VIII σ. 329 ἑξ.). — Βλ. ἀνωτ. σ. 93 ἑξ. καὶ αὐτ. σημ. 1 περὶ τῆς ἐννοίας τῶν λ. *ἅγιος, ἱερός.*

[3]) «Τὴν θεὸν ἐπικαλεσαμένην ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ γενέσθαι» (*Διον. 'Αλικ.*'Ρ. 'Αρχ. II, 69) — «exstat Tucciae vestalis incerti *deprecatio, qua usa* aquam in crebro tulit» (*Plinius*, N. Hist. XXVIII, 2). 'Ο Κικέρων, ὁ Πλίνιος ἀποδίδουσι μαγικὴν δύναμιν εἰς τὴν προσευχὴν τῆς 'Εστιάδος· πρβ. *Fehrle*, Die kultische Keuscheit, σ. 220 καὶ *Sittl*, ἔνθα ἀν. σ. 174 ἑξ. 'Ορθῶς δὲ ὁ *Von Lasaulx* (Der Fluch σ. 159) ὁμιλεῖ περὶ τῆς «πίστεως εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς θελήσεως ἐν τῇ προσευχῇ» καὶ τῆς «πίστεως εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἀρᾶς» καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῆς προσευχῆς κατὰ τὴν χριστιανικὴν δοξασίαν. — Βλ. *Glotz* παρὰ Daremberg, τ. III 1, σ. 748-751 τὴν § «L'invocation aux divinités». — *Grimm*, D. Rechtsalt. § «Ausrufung der Götter», σ. 894 ἑξ.

ὅρκον, [1]) ὁ δὲ ὅρκος ἐπακολούθημα τὴν ἀράν. [2]) Τὴν ἐνυπάρχουσαν ἀρχικὴν ἰδέαν, τοὺς ποικίλους τύπους καὶ τὴν εἰς ἀπείρους τοῦ βίου περιστάσεις ἐφαρμογήν, τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ ἀνέλιξιν τῆς ἰδέας τοῦ ὅρκου ἀπὸ τῆς παλαιοτάτης θρησκευτικῆς δοξασίας, τῆς μετὰ τῆς θεοκρισίας συνδέσεως, [3]) μέχρι τῶν ἐν τῇ τελείᾳ ἀναπτύξει τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἐφαρμογῶν αὐτοῦ, [4]) δὲν ἐπιχειρῶ

[1]) *Ὅρκος, Βιβλιογραφία*: *Ern. von Lasaulx*, ἐν τοῖς Studien des classischen Alterthums, 1854, τὰς ἑξῆς παλαιάς, ἀλλ' ἀξίας μνείας διατριβάς: Die Gebete der Griechen und Römern σ 137-158, — Der Fluch bei Griechen und Römern, σ. 159-176. — Der Eid bei den Griechen, σ. 177-207. — Der Eid b. d. Römern, σ. 208-232. — Γενικὰ παρὰ *L. Schmidt*, Die Ethik der alten Griechen, 1882, τ. I. σ. 85-92 (τῆς ἑλλ. μεταφράσεως Δ. 'Ολυμπίου τ. Α' σ. 108 κέ.) — *Sittl*, Die Gebärden d. Griechen u. R., Λιψ. 1890, σ. 138 ἑξ. — Σχετικώτερα μὲ τὰς θεοκρισίας: *Grimm*, D. Rechtsalt., 1828, κεφ. VII: Eid, σ. 892-908, — μάλιστα *L. Valckenäer*, De ritibus in jurejurande a veteribus observatis, 1838, ὀλίγα, ἀλλὰ σπουδαῖα, παρὰ *F. Dümmler*, Στυγὸς ὕδωρ, ἐν Delphica, (Kl. Schr. τ. II, 1901, σ. 127 ἑξ.), — καὶ δὴ τὰ νεώτατα, τὸ κάλλιστον ἄρθρον τοῦ *G. Glotz*, Jusjurandum, παρὰ Daremberg-Saglio, τ. III, 1, 1904 ἀναδημ. ἐν Études (1906), κεφ. III Le Serment, σ. 99-185, — καὶ μάλιστα τὸ πολλάκις μνημονευθὲν ἴδιον ἀξιολογώτατον βιβλίον τοῦ *R. Hirzel*, Der Eid. 1902.

[2]) «*Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τευλευτᾷ* τῆς ἐπιορκίας, κατάρα δὲ δύσφημον καὶ σκυθρωπόν» *Πλουτ*. 'Ηθ., σ. 275 D. — «'Ο ὅρκος, λέγει ὁ Gruppe (Griech. Myth. σ. 767 σημ. 2), κατὰ τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν εἶναι κατάρα διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἐπιορκίας (τοῦτο λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος), τῆς ὁποίας ἐκδικηταὶ εἶναι αἱ 'Ερινύες, — εἶναι δ' αἱ 'Ερινύες συνώνυμοι μὲ τὰς '*Αράς*».

[3]) Τυπικὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρκου διαβλέπομεν εἰς τὸν «μέγαν ὅρκον», τὸν ὁποῖον ὤμοσεν ὁ Κάλλιππος, μηνυθεὶς ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ Δίωνος, τυράννου τῶν Συρακουσῶν. 'Επιορκήσας ὁ Κάλλιππος διαπράττει καὶ ἱεροσυλίαν ἅμα, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπισύρει ἐφ' ἑαυτὸν τὰς ἀράς: «καταβὰς εἰς τὸ τῶν Θεσμοφόρων τέμενος... *ἱερῶν* τινων γενομένων περιβάλλεται τὴν πορφυρίδα τῆς θεοῦ, καὶ λαβὼν δᾷδα καιομένην ἀπόμνυσι» (*Πλουτ*. Δίων 56 ἑξ. πρβ. *Glotz*, L'ordalie, σ. 119 ἑξ.). 'Ο Κάλλιππος, ἔνοχος ὤν, ἠπάτησε τὴν θεότητα, ἡ τιμωρία τοῦ ἐπιόρκου εἶναι δεινή. 'Ο ὅρκος τὸν ὁποῖον ἔδωκε δὲν ἦτο ὁ συνήθης, ἀλλ' ἦτο ὅρκος καὶ θεοκρισία συγχρόνως. Βλ. τοῦ *Hirzel* τὸ κεφ. «Ursprung des Eides aus dem Gottesurtheil», ἔνθα ἀν. σ. 176-182.

[4]) Τὸ βιβλίον τοῦ *Hirzel* παρέχει πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐξελίξεως τῆς ἰδέας τοῦ ὅρκου βλ. μάλιστα τὰ κεφ. «Versuche einer Reform des Eides», σ. 90 ἑξ. — «Geringschätzung des Eides in Athen», σ. 124 ἑξ. — «Der Eid an Stelle des Gottesurtheils», σ. 210 ἑξ. — παρὰ δὲ τῷ *Glotz*, Jusjurandum, εὑρίσκεις σοφὴν περίληψιν ἐν τοῖς τμήμασι: «La serment dans la vie judiciaire», — «dans la vie sociale» (Études σ. 115 ἑξ.).

νὰ ἐρευνήσω ἐνταῦθα. Εἰς δύο οὐσιώδη σημεῖα, ἰδιάζουσαν ἔχοντα σημασίαν διὰ τὴν ἔρευνάν μου, ἐφιστῶ τὴν προσοχήν: τὸ πρῶτον εἶναι ἡ *ἀρά*, ὁ ὀμνύων ἐπαρᾶται ἑαυτὸν ἢ τοὺς περὶ αὐτόν, καὶ ἔπειτα ὑλική τις πρᾶξις συνοδεύουσα τὸν ὅρκον. Εἰς πολιοὺς χρόνους παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς τῶν θεῶν μύθους συνήθης ἤδη εἶναι ἡ ἀρά, [1]) κείμενα δὲ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς νομοθεσίας ἐπιβάλλουσιν ἢ καὶ ὑπαγορεύουσι τὴν ἀράν, καὶ πρὸς πολιτικοὺς σκοποὺς χρησιμεύουσαν, [2]) ποικιλώτατοι δ' εἶναι οἱ τύποι αὐτῆς, ὁποῖοι καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν λαὸν ἡμῶν σώζονται. [3]) Εἶναι δὲ ἡ ἀρὰ καὶ εὐχὴ καὶ κατάρα συνάμα, ἡ εὐχὴ εἶναι κατάρα ἀντεστραμμένη, ὡς αὕτη εἶναι εὐχὴ ἀντεστραμμένη. [4]) Ὁ ὅρκος τελεῖται πάντοτε ὄχι μόνον ἐπὶ προσώπου προσφιλοῦς, τοῦ ὁποίου ἅπτεται ὁ ὀμνύων, [5]) πατρός, συζύγου, παίδων, [6]) — καὶ καθόλου ἐπὶ ἐμψύ-

[1]) Τὴν παλαιότητα τῆς χρήσεως τῆς ἀρᾶς παρ' Ἑβραίοις καὶ Ἕλλησι βλ. παρὰ *von Lasaulx*, Der Fluch, ἔνθα ἀνωτ. σ. 164 ἑξ.

[2]) Τὰ ἐπίσημα κείμενα ἐπιβάλλουσιν ἐνίοτε τὴν ἀράν: «τῶι δὲ ὅρκωι τὰν ἀρὰν ἰνῆμεν» (βλ. *Glotz* παρὰ Daremberg, σ. 752α). — Πρὸς πολιτικοὺς σκοποὺς ἐγένετο ἡ ἀρὰ τῶν Τηΐων: «Οἵτινες τιμουχέοντες | τὴν ἐπαρὴν μὴ ποιήσεια|ν... Ὅς ἂν ταστήλ|ας, ἐν ᾗσιν ἠπαρὴ γέγρ|απται, ἢ κατάξῃ...» (CIG. II, σ. 629. ἀρ. 3044. πρβ. *Von Lasaulx*, σ. 168 ἑξ.). Βλ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 877 σημ. 10. — Τοιαύτη ἡ διὰ μύδρων, ὡς θὰ ἴδωμεν, γνωστὴ ἀρὰ τῶν Φωκαέων.

[3]) Τύπος συνήθης: «οὕτω τὰ καὶ τὰ θεὸς δοίη. — εὐορκοῦντι μὲν εἴη ἀγαθά...». (βλ. *Hirzel*, σ. 137 ἑξ. καὶ σημειώσεις). — Τύπους ἀρῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις βλ. παρὰ *Lasaulx*, ἔνθα ἀν. σ. 164 ἑξ. 175 ἑξ., καὶ σημ πρβ. *Glotz* παρὰ Daremberg (ἔνθα ἀν.) σ. 752α. Σήμερον παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἐν *Λαογραφίας* τ. Α' σ. 416. Β' σ. 167-171. 687-9.

[4]) *Von Lasaulx*, Der Fluch, ἔνθα ἀν. σ. 162. — *Schmidt*, ἔνθα ἀν. «Die religiöse Bedeutung des Fluches», σ. 85 ἑξ. — «ἐξ ὧν *κατάραι καὶ θεοκλυτήσεις* ἐγίγνοντο κατὰ τοῦ βασιλέως», λέγει ὁ Πολύβιος (XXIV 8, 7). Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν βλ. καὶ εἰς τὰς ἀρὰς τοῦ Θησέως διὰ τῶν ὁποίων ἐτιμώρησε τὸν Ἱππόλυτον· «ἀλλ', ὦ πάτερ Πόσειδον, ἃς ἐμοί ποτε *Ἀρὰς* ὑπέσχου τρεῖς» (*Εὐριπ.* Ἱππόλ. στ. 887 ἑξ.). — Βλ. καὶ *Glotz* παρὰ Daremberg «L'imprécation. σ. 752 ἑξ.

[5]) Τύπος ὁ ὅρκος τῆς Ἑστίας, ἥτις ὤμοσε «μέγαν ὅρκον *ἁψαμένη κεφαλῆς* πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο» (*Ὁμηρ. ὕμν.* εἰς Ἀφρ. στ. 26 ἑξ.). Ἡ Ἥρα ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ὀμνύει εἰς τὴν *ἱερὰν κεφαλὴν* τοῦ Διὸς (Ο 39). Ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. ὡς εἰς τὸν ὅρκον τοῦ Βελισσαρίου: «μὰ τὴν *χρυσῆν* σου *κεφαλὴν* καὶ μὰ τὴν βασιλειάν σου» (*Γεωργιλλᾶ* Περὶ Βελισσαρίου στ. 202, ἐκδ. *Wagner*, Med. greek texts, 1870, σ. 121. — Carm. gr, 1874 σ. 328). Βλ. *Sittl*

χου, [1]) ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἰδέας ἢ πράγματος: ὁ φίλος ὀμνύει ἐπὶ τῆς φιλίας, ἡ γυνὴ ἐπὶ τῆς συζυγικῆς κλίνης, ὁ ξένος ἐπὶ της ἑστίας, [2]) ἀλλὰ καὶ καθόλου ἐπὶ παντὸς πράγματος, ἔστω καὶ «παρατυχόντος». «Θεὸν γὰρ ὀκνεῖ, φασίν, ἐπομόσασθαι, δεδιὼς τὸ τὸ τοῦ ὅρκου δυσέκβατον.» [3]) Ἱερώτατος δ' εἶναι, ὡς εἰκός, ὁ ὅρκος ὁ ἐπὶ πραγμάτων ἱερῶν διδόμενος [4]): οἱ βασιλεῖς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς καὶ οἱ δικασταί, ὀμνύουσι ἐπὶ τοῦ σκήπτρου· [5]) παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, [6]) ἐπὶ τῆς ἁγίας εἰκόνος, [7]) ἐπὶ τοῦ τάφου ἁγίου, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπὶ

Die Gebärden, σ. 139 ἑξ. καὶ σημ. — *Hirzel*, σ. 33 ἑξ. καὶ σημ. — *Glotz*, Jusjurandum (παρὰ Daremberg, σ. 752β ἑξ.). — *Grimm*, D. Rechtsalt. σ. 895 ἑξ.

[6]) «Σὴ θ' ἱερὴ κεφαλὴ καὶ νωΐτερον λέχος αὐτῶν Κουρίδιον», ὀμνύει ἡ Ἥρα πρὸς τὸν Δία (Ο 39 ἑξ.), ὅρκον ἱερόν, διότι, λέγει τοῦτο «οὐκ ἂν ποτε μὰψ (ἐπὶ ματαίῳ) ὀμόσαιμι».

[1]) Ὁ ἱππεὺς ὀμνύει ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ (*Hirzel* σ. 30 σημ.), ὁ Ἰνδὸς πολεμιστὴς ἐπὶ τοῦ ἐλέφαντος (*Sittl*, Die Gebärden der Griechen, σ. 139 σημ. 4), ὁ αἰπόλος ἐπὶ τῆς αἰγός, ὁ βοσκὸς ἐπὶ τοῦ προβάτου (*Sittl* σ. 140 καὶ σημ. 5 καὶ 6).

[2]) Βλ. *Glotz*, Jusjurandum (παρὰ Daremberg) σ. 753 α. Οὕτω καὶ ὁ ἡνίοχος ὀμνύει «per lora, per flagella, per frena» (*Hirzel* σ. 30, σημ.), ὁ ναυτίλος ἐπὶ τοῦ πλοίου (*Grimm*, ἔνθα ἀν. σ. 899).

[3]) «Ὅτι θυμῷ ἐλαυνόμενος ὁ Ἀχιλλεύς... οὐ Δία ἢ τοιοῦτόν τι ἐπόμνυται, ἀλλ'... ἐκ τοῦ *παρατυχόντος* πράγματος τὸν ὅρκον πορίζεται... Εἰ δέ τῳ μὴ ἀρέσκει ὁ εἰς τὸ σκῆπτρον ὅρκος διὰ τὸ ἀφελές τε καὶ εὐτελές, ἐνθυμείσθω... τοὺς ὀμνύοντας τὴν πλάτανον ἢ τὸν χῆνα ἢ τὰ τοιαῦτα» (*Εὐστάθιος* εἰς Ἰλ. Α 234, ἐκδ. Λιψ. 1827, σ. 77). Πρβ. *Hirzel*, σ. 25 σημ. 1, 100 σημ. 3.

[4]) «Ὤμοσε τὸν Ἀπόλλωνα *τῆς δάφνης ἁψάμενος*» (*Ἀντωνίου Λιβεράλι* Μεταμορφ. α', εἰς δὲ τοὺς Παλλικοὺς ὁ ὁρκούμενος «*ἐφαπτόμενος τοῦ κρατῆρος* ἐξ ὑποβολῆς δίεισι τὸν ὅρκον» (*Πολέμων* ἐν Παραδοξογράφοις ἐκδ. Westerm. σ. 182).

[5]) Τὴν ἱερότητα τοῦ ἐπὶ τοῦ σκήπτρου ὅρκου ἐπιδεικνύει ὁ Εὐστάθιος, λέγων ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ὀμνύει εἰς τὸ σκῆπτρον «ὡς θεῖόν τι καὶ τίμιον... βασιλείας ὑπουργὸν καὶ δίκης σύμβολον... ὡς εἰς αὐτὴν τὴν Διὸς ἀρχὴν ἢ εἰς τὴν δίκην ἢ εἰς τὴν θέμιν φησί· ναὶ μὰ τόδε τὸ σκῆπτρον...» (εἰς Ἰλ. Α 234, ἐκδ. Λιψ. 1827, σ. 77). Βλ. καὶ Η 412, Κ 328. ἄλλα χωρία παρὰ *Von Lassaulx*, Der Eid, σ. 184 ἑξ. Πρβ. *Grimm*, σ. 899, *Sittl*, De Gebärde σ. 139 ἑξ. σημ. 7.

[6]) Περὶ τῶν χριστιανικῶν ὅρκων βλ. *Von Lassaulx* σ. 189 ἑξ. καὶ σημ. — Πρβ. *Grimm* σ. 896 ἑξ. *Sittl* σ. 145 καὶ σημ. *Hirzel* σ. 175 σημ.

[7]) Ἱερώτατος παρ' ἡμῖν ὅρκος ὁ ἐπὶ τῆς ἁγίας εἰκόνος, (*Λαογραφ*. Α' σ. 416 ἑξ.).

τοῦ βωμοῦ [1]), ἀκόμη καὶ ἐπὶ τάφων ὡρκίζοντο, [2]) ἐπὶ ἁγίων ὀρέων, βράχων, λίθων. [3])

3. — Συμβολισμὸς τοῦ ὅρκου.

Ἡ δύναμις τοῦ ὅρκου καὶ τῆς ἐπακολουθούσης αὐτὸν ἀρᾶς καθίσταται αἰσθητὴ διὰ τῆς ἱεροτελεστικῆς καὶ τῆς ὑλικῆς πράξεως, ἥτις ἀκολουθεῖ τὸν ὅρκον. [4]) Ἡ ἀρὰ ἐξηγεῖ διατί ὁ ὀμνύων ἅπτεται προσφιλοῦς ὄντος ἢ πράγματος. [5]) Κατὰ τὴν αὐτὴν δοξασίαν τὸν ὅρκον ἀκολουθοῦσι τελεταὶ καὶ ἄλλαι πράξεις ὑλικαί, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ καταστῇ φανερὸν τὸ ἀποτέλεσμα ἐν περιπτώσει ἐπιορκίας, καὶ αἵτινες ἄλλοτε εἶναι παρομοίωσις, ἄλλοτε συμβολισμός. [6]) Ὁ οἶ·

[1]) *Von Lasaulx* σ. 196 σημ. 89. *Sittl* σ. 142.

[2]) *Grimm* σ. 897. *Von Lassaulx*, σ. 175 ἑξ. *Hirzel* σ. 157 σημ. «Ναμασσῶνες Λίβυες, ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (IV 172) ὀμνύουσι «τῶν τύμβων ἁπτόμενοι».

[3]) *Glotz* παρὰ Daremberg σ. 751α πρβ. *Von Lasaulx* σ. 195. *Sittl* Die Gebärden. σ. 140 σημ. 8, 142. *Grimm*, σ. 897.— «τρισὶν ὤμοσα πέτραις» ('Ανθολ. Παλ. Ε' 245). — Παλαιότατος τῶν Ῥωμαίων ὅρκος ἦτο ὁ ὅρκος ὁ «διὰ λίθων», κατὰ τὸν ὁποῖον κυλίοντες λίθον ὤμνυον «ἐκπέσοιμι ὡς ὅδε λίθος νῦν» (*Πολυβ.* III, 25, 6-9. εἰς τὴν φᾶν: «ὅρκος ὁ ῥωμαϊκὸς *ὁ διὰ λίθων*»). Τοιοῦτος ὅρκος καὶ παρ' ἡμῖν τελεῖται, εἰς χωρία τῆς Ἑλλάδος ὡς εἰς τὰ Τρίκαλα τῆς Κορινθίας, εἰς τὸν δῆμον 'Αρακυνθίων τῆς Εὐρυτανίας, ὅπου, ὡς ἀναφέρει ὁ Δ. Τσάτσος ὁ ὅρκος τελεῖται δι' ἀνυψώσεως ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν πέτρας εὐμεγέθους, εἶναι δὲ βαρύτατος, ὡς καὶ ἡ πέτρα, τὴν ὁποίαν «παίρνει στὴν ψυχή του» (*Λαογραφ.* Α' 417 ἑξ.). Κατὰ ταῦτα δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι παρὰ Πολυβίῳ γραπτέον «ὤμνυον *διὰ λίθων*» καὶ ὄχι «ὤμνυον *Δία λίθον*», καίτοι Λατῖνοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἐπὶ ὅρκου lapidem Jovem (πρβ. *Von Lasaulx*, σ. 215 καὶ σημ. 36). Εἰς τοὺς ὅρκους τούτου τοὺς *διὰ λίθων* περιεσώθη λείψανον φυσιολατρείας καὶ φετιχισμός, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ λίθος τιμᾶται ὡς θεός, προῆλθε δ' ἡ τιμὴ αὕτη ἐκ τῶν λίθων τῶν οὐρανίων, τῶν μετεώρων λίθων (βλ. ἴδιον ἄρθρον: *C. Wunderer*, Die aelteste Eidesformel der Römer, ἐν *Philologus*, τ. 56, 1897, σ. 189-192. Πρβ. *Hirzel*, σ. 127 σημ. 1, σ. 199 σημ. 1). — Περὶ τῆς λατρείας τῶν λίθων (Steinfetische) βλ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 773 ἑξ.

[4]) Βλ *Valckenaër*, De ritibus in iurando a veteribus Hebraeis maxime et Graecis observatis, Opuscula, (1838) I καὶ ἰδίᾳ σ. 26 ἑξ., ὅπου πλεῖστα ἀρχαίων χωρία. Τὰ νεώτατα περὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν τοῦ ὅρκου παρὰ *Stengel* Kultusalt. [2] σ. 79. Πρβ. *Glotz*, Études σ. 114. *Hirzel* Der Eid σ. 23 ἑξ., ὅστις παρέχει καὶ ἐκ τῶν νεοελληνικῶν δοξασιῶν παραδείγματα.

[5]) *Glotz*, Jusjur. σ. 752 β. ἑξ.

[6]) Αὐτὸς ὁ Εὐστάθιος θεωρεῖ τὸ σκῆπτρον τοῦ 'Αχιλλέως, ὅτι ἂν τὸ θεωρήσωμεν ἁπλῶς ξύλον «καλόν ἐστιν εἰς ὅρκον, *συμβολικώτερόν* τε καὶ ἀφελέστερον. Ὡς γὰρ αὐτὸ οἷα ξύλον... οὔ ποτε τοῦ λοιποῦ φύλλα καὶ ὄζους φύσει... οὔ-

νος ὅστις ῥέει, [1]) τὸ ζῶον τὸ ὁποῖον σφάζεται, παριστάνουσι τὴν τύχην, ἥτις περιμένει τὸν ἐπίορκον. [2]) Συμβολισμὸς εἶναι ὁ ὅρκος ὁ «διὰ λίθων», [3]) ὁ ὅρκος ὁ «διὰ μύδρων», ὁποῖοι ἦσαν οἱ μύδροι τῶν Φωκαέων, τῶν ὁποίων τὰ ὅρκια «*αἰώνια* ὑπάρχει — *μέχρις κεμένῃ μέγας Εἰν ἅλι μύδρος*», λέγει ὁ Καλλίμαχος.

«Ἰσχυρὸς» ἦτο ὁ *διὰ μύδρων* ὅρκος, ἡ Φωκαέων *ἀρά*, [4]) καὶ ὁ ὅρκος τοῦ Ἀριστείδου ὀμόσαντος ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἴωνας, [5]) ὀνομαστοὶ γενόμενοι καὶ οἱ δύο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, [6]) δὲν

τως οὐδὲ ἡμεῖς... τὸ τῆς φιλίας ἐνδειξόμεθα θάλος ἐσύστερον καὶ συμβησόμεθα» (εἰς Ἰλ. Α. 234, σ. 77). Πρβ. *Von Lasaulx*, σ. 186 καὶ σημ. *Glotz*, Jusjur. σ. 752 β. *Τοῦ αὐτοῦ* Études σ. 113. *Gruppe*, σ. 877.

[1]) Ὁπότεροι ἂν ἐπιορκήσωσιν «ὧδε σφ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέοι, ὡς ὅδε οἶνος» (*Ἰλ.* Γ 269 ἑξ. μάλιστα στ. 295 ἑξ.). Καὶ σήμερον οἱ χωρικοὶ ἡμῶν κατὰ τὸν ὅρκον ἐπιχύνοντες οἶνον προσθέτουσιν: «ἔτσι νὰ χυθῇ τὸ αἷμά μου» (*Λαογραφ.* Α' σ. 416) Βλ *Dümmler*, Kl. Schr. τ. II σ. 127· πρβ. *Hirzel*, σ. 212 σημ. 2. *Glotz*. ἔνθα ἀν.

[2]) «Εἰ δέ τι τῶνδ' ἐπίορκον, ἀναφωνεῖ ὁ Ἀγαμέμνων, ἐμοὶ θεοὶ ἄλγεα δοῖεν, Πολλὰ μάλ', ὅσσα διδοῦσιν, ὅ τέ σφ' ἀλίτηται ὀμόσσας», ταῦτα εἶπε «καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε νηλέι χαλκῷ» (Τ 264 ἑξ.). Παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς διετηρήθη ὁ συμβολισμός: τέμνοντες εἰς τεμάχια ταῦρον ἔχυνον ἐπ' αὐτὰ οἶνον, ἐκ τούτου δὲ ἡ παροιμία «*Βοῦς ὁ Μολοττῶν*... Οἱ γὰρ Μολοττοὶ *ἐν τοῖς ὁρκομωσίοις* κατακόπτοντες εἰς μικρὰ τοὺς βοῦς, τὰς συνθήκας ἐποιοῦντο» (Ζηνόβ. 183). — Ἐπισήμως ὁρκίζεσθαι λέγεται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν *ὅρκια ταμεῖν*. Ὁ Ὅμηρος τὰ ζῶα τῆς θυσίας αὐτὰ καλεῖ ὅρκια πιστὰ (Γ 245, — ἵνα *ὅρκια πιστὰ τάμητε*, Γ 252). Βλ. *Glotz* Jusjur. σ. 751 β. Études σ 114. Πρβ. *Von Lasaulx* σ. 186 σημ 52. *Sittl* σ. 143 καὶ σημ. 6.

[3]) Βλ. τὴν ἀνωτ. σημ. 3 σ. 399. Ὁ παρ' ἡμῖν *διὰ λίθου* ὀμνύων, θέτων τὸν λίθον ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐπιλέγει: «νὰ τό 'χω βάρος 'ς τὴν ψυχή μου» (*Λαογραφ.* τ. Α' σ. 417) — Τὴν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐξασθένησιν τῆς παλαιᾶς συμβολικῆς πράξεως, ὡς πρὸς τὸν οἶνον, ὡς πρὸς τὴν κύλισιν λίθου βλ. παρὰ *Hirzel* σ. 212 σημ. 2.

[4]) «*Ἰσχυρὰς* κατάρας» ἐποιήσαντο οἱ Φωκεῖς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Α 165). «*Πρὸς δὲ ταύτῃσι καὶ μύδρον σιδήρεον κατεπόντωσαν* καὶ ὤμοσαν μὴ πρὶν ἐς Φώκαιαν ἥξειν πρὶν ἢ τὸν μύδρον τοῦτον ἀναφανῆναι»,—«μύδρους εἰς τὴν θάλασσαν βαλόντες, λέγει ὁ Σουίδας (ἐν λ. *Φωκαέων ἀρά*), καὶ *ἐπαρασάμενοι* μὴ πρότερον ὑποστρέψειν εἰς τὴν ἑαυτῶν, ἢ τούτους ἀνενεχθῆναι».

[5]) «καὶ ὤμοσεν (ὁ Ἀριστείδης) ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, *μύδρους ἐμβαλὼν ἐπὶ ταῖς ἀραῖς* εἰς τὴν θάλατταν» (*Πλουτ.* Ἀριστείδ. 25.—*Ἀριστοτέλ.* Ἀθην. Πολιτ. 23).

[6]) Πόσον ἐθρυλήθησαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι αἱ ἀραὶ αὗται δεικνύει τοῦ Σουίδα ἡ ἔκφρασις *Φωκαέων ἀρά*, ὡς καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, *Ἀθην. Πολιτ.* 23: «καὶ τοὺς ὅρκους ὤμοσε τοῖς Ἴωσιν... *ἐφ' οἷς* καὶ τοὺς *μύδρους* ἐν τῷ πελάγει καθεῖσαν».

ἦτο δέ, φαίνεται, σπάνιος ὅρκος,[1]) ἰσχυρὰν ἐνέχων συμβολικὴν δύναμιν. Διότι, κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ πάλιν δοξασίαν, ὁ ὀμνύων ἐπαρᾶται πάντοτε ἑαυτόν, ἐπισύρει δ' ἐφ' ἑαυτὸν ἐπιορκοῦντα τὴν τιμωρίαν τῶν θεῶν, καὶ ἐπιδεικνύει τὸν τρόπον αὐτῆς, εἴτε ἐγγίζων προσφιλὲς ὂν ἢ πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου ἡ καταστροφὴ θὰ εἶναι καὶ ἡ τιμωρία αὐτοῦ, εἴτε αὐτὸ τὸ ὄργανον τῆς δίκης, ὡς αὐτὸ τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον θ' ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἐπιόρκου. — «Ἴστω σίδηρος, *ὅρκιόν τέ μοι ξίφος*». Διὰ τοῦ ξίφους θὰ κατισχύσῃ ἡ ἀλήθεια καὶ θὰ θριαμβεύσῃ τὸ δίκαιον.[2]) Ἐμφαντικώτερον δὲ ἡ ἐνυπάρχουσα θεοκριτικὴ ἰδέα ἀναδεικνύεται εἰς τὸ ἔθος, τὸ παρὰ βαρβάροις μάλιστα ἰδιάζον, τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ σιδήρου εἰς τὸ αἷμα τοῦ θυομένου ζώου.[3]) Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὁ δεσμὸς τῶν ὁρκιζομένων γίνεται ἱερώτερος καὶ ὁ

[1]) *«εἰώθασι* γὰρ οἱ ὀμνύοντες ταῦτα ποιεῖν· *μύδρους γὰρ αἴροντες ἐπαρῶνται»* μένειν τὰ ὅρκια ἕως αὐτοὶ φανῶσι καὶ ῥίπτουσιν αὐτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπως Βλ. ἀνωτ. σ. 79 σημ. 1. Πρβ. *Von Lasaulx* σ. 189.— *Glotz* Jusjur. σ. 752α.

[2]) Οὕτω λανθάνεται ὁ Εὐστάθιος καταλέγων τὸν εἰς τὸ ξίφος ὅρκον, «ἴστω σίδηρος ..» μεταξὺ ἄλλων ὅρκων, τοὺς ὁποίους ποριζόμεθα «ἐκ τοῦ παρατυχόντος» (εἰς Ἰλ. Α. 234, σ. 77 ἑξ.). Ὁ ἐπὶ τοῦ ξίφους ὅρκος (πρβ. *Grimm* σ. 896) ἐνέχει σημασίαν βαρυτέραν, διότι μέλλει τοῦτο ν' ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἐπιόρκου (*Sittl* Die Gebärden σ. 139 καὶ σημ. 4). Διὰ ἱεροτελεστίας (religione) ἐμφαντικωτέρας ἀκόμη ὀμνύουσιν οἱ στρατιῶται τοῦ Ἰουλιανοῦ πίστιν εἰς αὐτόν, ἐπιθέτοντες τὰ ξίφη ἐπὶ τῶν αὐχένων, «solemniter gladiis cervicibus suis admotis sub exsecrationibus diris verbis iuravere conceptis» (*Amm. Marcellin.* XXV, 5, 10). Τὴν ἔννοιαν καθιστάνει σαφῆ δίστιχον τοῦ λαοῦ ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Sittl καὶ τοῦ Hirzel (σ. 40 σημ. 2) ἀναφερόμενον: «Μὰ τὸ μαχαῖρι ποῦ κρατῶ... Ἂν ἴσως καὶ δὲν σ' ἀγαπῶ, νὰ μπῆ μέσ' τὴν καρδιά μου». Τὸ μαχαῖρι, τὸ ὁποῖον ὁ ὀμνύων καλεῖ ὡς μάρτυρα θὰ εἶναι καὶ τῆς δίκης τὸ ὄργανον. Ὅταν ἡ Φρεδεγόνδη, γυνὴ τοῦ Χιλπερίκου τοῦ Α' βασιλέως τῶν Φράγκων (ϛ' ἑκ.), ἠθέλησε νὰ πιστώσῃ ὅτι ὁ υἱός της ἦτο ἀληθῶς τέκνον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐκάλεσε καὶ 12 πολεμιστὰς νὰ ἐνισχύσωσι τὸν ὅρκον· καὶ ὅταν ὡρκίσθη, ὅτι ἦτο ἀθῶα ἀπὸ τὸν φόνον τοῦ ἀνδρὸς ἑβδημήκοντα καὶ δύο πολεμισταὶ ἐνίσχυσαν αὐτὴν (cojuratores). Οἱ πολεμισταὶ οὗτοι ἔρριπτον εἰς τὸν ζυγὸν τὴν βαρύτητα τῆς ἐντιμότητος, ἀλλὰ καὶ τὴν βαρύτητα τοῦ ξίφους (*Alfr. Rambaud* Hist. de le civilisation franç. τ. I. σ. 106.

[3]) *Αἰσχυλ.* Ἑπτὰ στ. 43 ἑξ. «Ταυροσφαγοῦντες ἐς μελάνδετον σάκος Καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου» *Ξενοφ.* Ἀναβ. Β, 2, 9: «ταῦτα δ' ὤμοσαν σφάξαντες ταῦρον καὶ κάπρον καὶ κριὸν εἰς ἀσπίδα. *οἱ μὲν Ἕλληνες βάπτοντες ξίφος, οἱ δὲ βάρβαροι λόγχην»*. Βλ. *Ἡροδ.* Δ' 70. Πρβ. *Glotz* Jusjur. σ. 752α. *Sittl* Die Gebärden σ. 138 ἑξ.

ὅρκος μεταλαμβάνει τῆς ἱερότητος τοῦ αἵματος τοῦ θύματος, αὐτὸ δὲ τὸ αἷμα συχνάκις, ὡς εἴδομεν, χρησιμεύει καὶ εἰς θεοκρισίαν. [1])

Οὕτω βλέπομεν ὅτι οἱ μύδροι καὶ τὸ ξίφος, ἐπὶ τῶν ὁποίων τελοῦνται ὅρκοι καὶ ἀραὶ *ἰσχυραί*, καθιεροῦνται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς θείας δίκης, καὶ ὅτι ἡ πρᾶξις τοῦ ἐπ' αὐτῶν ὅρκου καὶ ἀρᾶς εἶναι ἐξησθενημέναι θεοκρισίαι. [2]) Διότι θεοκρισία εἶναι «ὅρκος ἐν τῇ πράξει, ὡς ὁ ὅρκος εἶναι θεοκρισία ἐν λόγῳ.» Τοιαύτη θεοκρισία κρύπτεται εἰς τὸν ὡραῖον ἀλλὰ καὶ *μέγαν* ὅρκον τοῦ 'Αχιλλέως: «ναὶ μὰ τόδε τὸ σκῆπτρον· *τὸ μὲν οὔ ποτε φύλλα καὶ* ὄζους Φύσει . . . ὁ δέ τοι *μέγας* ἔσσεται *ὅρκος*.» [3]) Τὸ σκῆπτρον τοῦ 'Αχιλλέως ἐνθυμίζει τὰς ῥάβδους τοῦ Μωϋσέως, τὰς ῥάβδους τοῦ 'Ιωακεὶμ τῶν 'Αποκρύφων, αἵτινες ἐμφαντικώτερον χρησιμεύουσι πρὸς θεοκρισίαν. [4]) 'Ιδίως ὅμως ὡς γνώρισμα ἀλάθητον τῆς θείας δίκης καὶ δεινὸν αὐτῆς ὄργανον ἐνίσχυσαν τὸν ὅρκον κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας τὰ δύο κινδυνωδέστατα καὶ γνωριμώτατα εἰς τὸν ἄνθρωπον στοιχεῖα, — τὸ *πῦρ*, πρωτίστως δὲ τὸ *ὕδωρ*: «*Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*, λέγει ἡ Γραφή, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.»

'Η ἐξαγνιστικὴ δύναμις τοῦ πυρός [5]) παράγει τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ὅρκου, — «διὰ τοῦ πυρὸς ὀμνύναι», ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, — δύναμιν συνδεομένην μὲ τὴν θεοκρισίαν, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῇ φράσει «καὶ τὸ πῦρ διαπορευόμενοι ὤμνυον». [6]) Τὸ στοιχεῖον

[1]) Βλ. τὴν δι' αἵματος ταύρου καὶ καθόλου τοῦ θύματος δοκιμασίαν τῶν ἱερειῶν ἀνωτ. σ. 109 ἑξ.

[2]) Βλ. τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξασθενήσεως παρὰ *Hirzel* Der Eid σ. 215 σημ. 3.

[3]) *'Ιλ.* Α 234 ἑξ. ὀρθῶς ἑρμηνευθεὶς ἐν τῇ μιμήσει τοῦ Βιργιλίου, *Αἰν.* XII 206 ἑξ.: «ut sceptrum hoc... Numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras», - καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, ὅστις διὰ μακρῶν, (εἰς 'Ιλ. Α 234 σ. 77-8), ὡς καὶ ἀνωτ. ἐσημείωσα, ἐκθέτει τὰ τοῦ ὅρκου τούτου.

[4]) «Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἂν ἐκλέξωμεν αὐτόν, ἡ ῥάβδος αὐτοῦ ἐκβλαστήσει» (*Ἀριθμ.* ιζ' 5), καὶ ἡ ῥάβδος τοῦ 'Ααρὼν «ἐξήνεγκε βλαστὸν καὶ ἐξήνθησεν ἄνθη». Πρβ. *'Εξδ.* δ' 17. — *Hirzel* σ. 215 σημ. 3. — Καὶ ἀκόμη καταφανέστερον ἐκ τῆς ῥάβδου τοῦ 'Ιωσὴφ κατὰ τὴν δοκιμασίαν τῶν μνηστήρων ἀφίπταται περιστερὰ ('Απόκρυφα).

[5]) Συχνὴ παρ' 'Εβραίοις «πυρὶ περικαθαίρων» (Φίλων).

[6]) 'Η συνήθεια τῆς διὰ τοῦ πυρὸς διαβάσεως εἶναι κοινοτάτη ἐν 'Ιαπωνίᾳ,

δ' ὅμως τῆς φύσεως, τὸ ὁποῖον ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἀνὰ πάντας τοὺς αἰῶνας ἐνισχύει τὸν ὅρκον, τὸν ὁποῖον καθαίρει, κρίνει καὶ ἐλέγχει, τιμωρεῖ εἴτε δικαιώνει, εἶναι *τὸ ὕδωρ.*

Ὁ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ *ὕδατος τῆς Στυγὸς* ὅρκος τῆς Ἥρας παρέχει εἰς ἡμᾶς ἀφ' ἑνὸς τὸν τύπον τὸν ὑψηλὸν τῆς ἱεροτελεστίας τοῦ ὅρκου καθόλου, ἀφ' ἑτέρου τὴν μετάβασιν εἰς τὴν δοξασίαν τῆς διὰ τοῦ ὅρκου δυνάμεως τοῦ ὕδατος. Ἡ βασίλισσα τοῦ οὐρανοῦ ὀμνύει « ἀάατον Στυγὸς ὕδωρ », [1]) καὶ συμβολικῶς διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς λαμβάνει «χθόνα πουλυβότειραν, τῇ δ' ἑτέρῃ ἅλα μαρμαρέην», *ἵνα ἐπικαλεσθῇ μάρτυρας* τοὺς «ἔνερθε θεούς», τοὺς « ὑποταρταρίους» θεούς, τοὺς Τιτᾶνας, [2]) προσέτι καὶ τὴν γῆν καὶ τὸν εὐρὺν οὐρανὸν καὶ τὴν θάλασσαν. [3]) Εἰς τὸν «μέγιστον καὶ δεινότατον» τοῦτον ὅρκον τῶν μακάρων θεῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐν ὑψηλῷ συνδέσμῳ συνενώνουσι τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὴν Στύγα, καὶ ὅστις ἀνέρχεται οὕτως εἰς τοὺς τρισγέροντας χρόνους τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, [4]) ἔχομεν ὡς ἐν τύπῳ σεμνῷ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἑρμηνείαν συγχρόνως τῶν παρ' ἀνθρώποις ὅρκων. Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐπικαλεῖται μάρτυρας τὸν Δία, τὸν ἥλιον, τοὺς ποταμούς, τὴν γῆν, τοὺς ὑπένερθε θεούς [5]), καὶ πάντες οἱ δοθέντες ὅρκοι ἐνώπιον τῶν θεῶν, ὡς μαρτύρων ἐδόθησαν. Ὅρκος δ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ διδόμενος καὶ ἀθετούμενος εἶναι ἱεροσυλία, διότι ὁ ἐπίορκος « τῶν θεῶν καταγελᾷ », ὡς ὁ Κάλλιππος ἐν τῇ στυ-

ὅπου ἀνάπτουσιν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ἱερῶν πυράς. ὡς ἀνανέωσιν τοῦ ἱεροῦ πυρός. — Βλ. ἀνωτ. σ. 80, ὅπου καὶ ἄλλαι παρόμοιαι φράσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. πρβ. *Hirzel* σ. 199 σημ. 1. 209 σημ. 1. *Von Lasaulx* σ. 186 σημ. 52.

[1]) Ἰλ. Ξ 271 ἑξ. Σημειωτέον ὅτι ἡ Στὺξ δὲν κομίζεται, *Dümmler* Kl. Schr. II σ. 127.— Πρβ. *C. Putschius,* De vi et natura iuramenti Stygii et de illustrando inde vocabulo *ἀάατος*, Λιψ 1832.

[2]) «Ἵνα νῶιν ἅπαντες Μάρτυροι ὦσ' οἱ ἔνερθε θεοὶ» (Ξ 273 ἑξ.).

[3]) «*Ἴστω* νῦν τόδε *γαῖα καὶ οὐρανὸς* εὐρὺς ὕπερθεν. Καὶ τὸ κατειβόμενον *Στυγὸς ὕδωρ,* ὅς τε μέγιστος Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν» (Ο 35 ἑξ. ἐκ τούτου ε 184 ἑξ.).

[4]) *D'Arbois de Jubainville*, Ét. sur le droit celtique, I σ. 16 ἑξ. παρὰ *Glotz*, Jusjurandum σ. 748 β.

[5]) Γ 275 ἑξ. — Οἱ θεοὶ ὡς *μάρτυρες, ἵστορες, μεσῖται καὶ ἐγγυηταὶ* τοῦ ὅρκου: *Hirzel* σ. 27 ἑξ. ὅπου καὶ πολλὰ χωρία Πρβλ. *Sittl* σ. 141 ἑξ. *Dümmler* Kl. Schr. II, σ. 127.

γνῇ ἱεροτελεστίᾳ τοῦ ὅρκου, τὸν ὁποῖον, κρατῶν δᾷδα εἰς τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἁλουργίδα τῆς Περσεφόνης ἐνδυθείς, ὤμοσε καταβὰς εἰς τὸ τέμενος τῶν Θεσμοφόρων. [1]) Καὶ ἐντεῦθεν ὁ ὅρκος καθίσταται καὶ ὀρδαλία, [2]) πολλάκις δὲ κατὰ τὰς δοκιμασίας γίνεται ῥητὴ μνεία τῆς ἐπιορκίας. [3]) Τὸν μέγαν ὅρκον τοῦ *ὕδατος τῆς Στυγὸς* ὀμνύουσα ἡ Ἥρα καὶ διὰ τῶν χειρῶν λαμβάνουσα τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν παρέχει τὸν τύπον τῆς συμβολικῆς πράξεως τοῦ ὅρκου, τῆς ἐπὶ τιμίου πράγματος ἐπιθέσεως τῆς χειρός. Ἡ δίκη τῆς Ἥρας ἂν ἐψεύδετο θὰ ἐπήρχετο διὰ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός, τοῦ ὁποίου τὰς *δεινὰς δυνάμεις* διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἱερατικὴ τῶν Δελφῶν παράδοσις. Ὡς δὲ ὁ ὅρκος οὗτος εἶναι ὁ τύπος ὁ σεμνὸς τῶν παρ' ἀνθρώποις ὅρκων, οὕτω καὶ τοῦ «ὠγυγίου ὕδατος τῆς Στυγὸς αἱ δειναὶ δυνάμεις» μετέρρευσαν εἰς τὰ ἄπειρα καὶ *πολυώνυμα*, ὡς καὶ ἡ Στύξ, ἐν τῇ γῇ διαδεδομένα «ὅρκια, στύγια ὕδατα».

4.—Δυνάμεις τῶν ὑδάτων.

Ταῦτα τὰ *στύγια, τὰ ὅρκια ὕδατα* ἔχουσι τὴν δύναμιν τῆς πρὸς δοκιμασίαν ἐνισχύσεως τοῦ ὅρκου. Ἡ δύναμις αὕτη τοῦ ὕδατος συνδέεται βεβαίως μὲ τὴν οὕτω δραστικὴν ἐξαγνιστικὴν καὶ καθαρτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. [4]) Ἡ Θεοτόκος, πιοῦσα τὸ *Ὕδωρ τοῦ Ἐλεγμοῦ*, κα-

[1]) *Πλουτάρχ.* Δίων 56 Πρβ. *Glotz*, Jusjur. σ. 752α. — *Τοῦ αὐτοῦ*, L'ordalie, σ. 119 ἑξ., Études, σ. 83 ἑξ.

[2]) Ἤδη εἰς τὸν κώδικα τοῦ Χαμμουραβῆ (2500 π. Χ.) συχνότατος «ὁ ὅρκος ἐνώπιον τοῦ θεοῦ» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διὰ θεοκρισίας ἀποδείξεως: ὁ κατηγορούμενος ὀφείλει νὰ προσαχθῇ «*ἐνώπιον τοῦ θεοῦ*» (μετάφρ. Welcker, § 107), νὰ ἐξαγνισθῇ «ἐνώπιον τοῦ θεοῦ» (§ 266). — «Ὅρκος, λέγει ἡ Γραφή, ἔσται τοῦ Θεοῦ» (*Ἔξοδ.* κβ', 11). Καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, τοῦ Πλάτωνος τοῦ Ἀριστοτέλης, ὁ ὅρκος θεωρεῖται ὡς «θεοῦ κρίσις». Πρβ. τοῦ *Hirzel* τὸ κεφ. «Der Eid an Stelle des Gottesurtheils» σ. 210 ἑξ. καὶ *Glotz* Études σ. 94.

[3]) Ἡ ἐσχάρα τοῦ Ἡλιοδώρου (X, 8 ἐκδ. Bekker σ. 280 ἑξ.) «τὸν μὴ καθαρὸν *καὶ ἄλλως ἐπιορκοῦντα*» κατακαίει, ἡ δὲ ἡρωῒς τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου ἂν *ἀψευδῇ τὸν ὅρκον* μένει ἀπαθής, *ἂν δὲ ψεύδηται* τὸ ὕδωρ τῆς *ἱερᾶς Στυγὸς* τιμωρεῖ αὐτὴν (βλ. ἀνωτ. σ. 133 ἑξ.). — Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ μοιχαλὶς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου τιμωρεῖται δεινῶς ὡς ψευσαμένη τὸν ἄνδρα ἐπὶ τοῖς γάμοις καὶ τὸν θεὸν ἐπὶ τοῖς ὅρκοις» (*Ἰώσηπος*, III, 10, 6), — «μὴ ψευδομαρτύρει, ἀλλὰ λέγε τὸ ἀληθές», λέγει ὁ ἱερεὺς πρὸς τὸν Ἰωσὴφ (*ΠΡ* κεφ. XV σ. 29), — κατὰ τῆς Θεοτόκου, ἂν ψευσθῇ θὰ ἐπέλθῃ τοῦ Θεοῦ ἡ ὀργή, ira Dei (*ΨΜ.* κεφ. 12 σ. 71 ἑξ.).

[4]) Ἰσχυρὰ καὶ πάγκοινος εἶναι ἡ δοξασία τῆς ἐξαγνιστικῆς δυνάμεως τοῦ

θαίρεται, καθίσταται purgata. [1]) Τὴν ἐξαγνιστικὴν ταύτην δύναμιν κατέχουσι πάντα τὰ ὕδατα, κρηναῖα, πηγαῖα, ποτάμια, ὡρισμένα ὅμως ὕδατα ἔχουσι δύναμιν ἰδιάζουσαν ὄχι ἁπλῶς ἐξαγνιστικήν, ἀλλὰ καὶ μαντικὴν καὶ θεοκριτικήν, ἥτις ὄχι μόνον αὐτὰ κατέστησεν ὀνομαστά, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν τόπον ἀνέδειξαν τόπον ἱερόν, τόπον λατρείας καὶ δεινῆς ἅμα θεοκρισίας. Τόποι τοιοῦτοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔλαβον τὴν καθιέρωσιν διά τινος *ἐπιφανείας* τῆς θεότητος καὶ τῆς διαρκοῦς αὐτῆς *παρουσίας*, [2]) εἰς τούτους δὲ τοὺς τόπους ὁ προσκυνητὴς προσέρχεται ἵνα πλησιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν μὲ προσευχὰς καὶ μὲ δῶρα [3]) καὶ ἵνα ζητήσῃ ὁδηγίας τοῦ βίου. Οὗτοι συγχρόνως εἶναι καὶ οἱ τόποι ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους, πρὸς μείζονα ἐπιβολήν, ἐδόθησαν οἱ ἱερώτατοι τῶν ὅρκων, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐζητήθησαν ἱεραὶ μαντεῖαι κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ *ἐπιφάνεια* τοῦ Θεοῦ πρὸς θεοκρισίαν.

Κατὰ τὰς λατρευτικὰς δεισιδαίμονας πρωτογενεῖς δοξασίας ἡ ἀρχεγόνος δικαστικὴ πρᾶξις, τὸν τύπον θεοκρισίας περιβαλλομένη, ὡς εἴ-

ὕδατος. Ἐν τῇ ΠΔ. εἰς πᾶσαν πρᾶξιν ἐπιβάλλεται ὁ διὰ τοῦ ὕδατος καθαρμός, ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου «νίπτεται ὕδατι» κατὰ *νόμιμον αἰώνιον* (*Ἔξοδ* λ' 18 ἑξ.). Συχνότατα: «καὶ λούσεις αὐτοὺς ὕδατι» (*Ἔξοδ.* μ' 12· πρβ. *Λευιτ.* ια' 36, ιε' 5 ἑξ.), — «τῷ ὕδατι τοῦ ἁγνισμοῦ» (Ἀριθμ. λα' 23). «Τό γε μὴν σῶμα, λέγει ὁ Φίλων (τ. V σ. 63)... λουτροῖς καὶ *περιρραντηρίοις* καθαίρει». Ὁ Μωϋσῆς τοῦ Λευῒ τὴν φυλὴν «*ἱερὰν ἐσομένην ἥγνιζε* πηγαίοις ὕδασι καὶ ἀενάοις» (*Ἰωσήπου* Ἰ. Ἀρχ. ΙΙΙ, 11). Βλ. περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις «λατρευτικῆς ἁγνείας» *I. Benzinger*, Hebräische Archäologie², Τυβίγγη 1907 σ. 404-412. — Πᾶσα ἡ ἁγνεία, λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος (8, 33) εἶναι «διὰ καθαρμῶν καὶ λουτρῶν καὶ περιρραντηρίων». Τὰ λουτρὰ καὶ τὰς *ἀπολούσεις* εἰς σπουδαίας τοῦ βίου περιστάσεις βλ. παρὰ *Wächter*. Reinheitsvorschriften, σ. 25. 47 ἑξ. 55 ἑξ. καὶ *Fehrle*, Die kult. Keuscheit. σ. 25 ἑξ. — Εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Αἰγυπτίων ὑπάρχουσι «*περιρραντήρια* πρὸς τὸ τοὺς εἰσερχομένους περιρραίνεσθαι» (*Heisenberg*, Grabeskirche, Λιψ. 1908, τ. 1 σ. 36. — *Πορφύριος* IV. 7). — Τὰς *διηνεκεῖς* ταύτας *νίψεις* πρὸς ἁγνείαν συνοψίζει ὁ Κεδρηνὸς (τ. Ι, σ. 349 Βόνν.).

[1]) ΨΜ. κεφ. 12. Tischendorf, σ. 72. Οὕτω καὶ ὁ Φιλόστρατος (βλ. κατωτ.): «ἐνταῦθα Ἰνδοὶ *καθαίρονται*», ὑποβάλλονται εἰς δοκιμασίαν. Βλ. ἀνωτ. σ. 391.

[2]) *Smith*, Religion of the Semites σ. 165 Βλ. κατωτ. τὰ περὶ Ἀφάκων ὡς ἱστοροῦσιν αὐτὰ ὁ Ζώσιμος καὶ ὁ Σωζομενὸς πρβ. *Smith* ἔνθα ἀν. σ. 107, 175 σημ. 1.

[3]) «Καὶ ἐπεῖδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ, — Ἐπὶ δὲ Κάϊν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε» (*Γεν.* δ' 4 ἑξ.). Πβρ. *Smith*. ἔνθα ἀν. σ. 178 ἑξ.

δομεν, δὲν εἶναι ἡ εἰδικὴ περίπτωσις μαντείας. Τοιαῦται εἶναι αἱ τὴν σήμερον συνηθιζόμεναι *παρθενομαντεῖαι* (βλ. ἀνωτ. σ. 124 ἑξ.). Εἰς τὰς λατρείας τῶν προηγμένων ἱστορικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος δὲν διεσώθησαν, φαίνεται, σαφῆ τὰ ἴχνη παραδόσεως, συνδεούσης πρὸς τὰς μαντείας τὰς δεισιδαίμονας τῆς θεοκρισίας τελετάς. [1]) Ἴχνη τοιαῦτα ἔχομεν εἰς τοὺς παμπαλαίους χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἰσχύει ἡ παράδοσις ἡ ἱερατικὴ περὶ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός. Σαφέστερα δὲ ἴχνη μαντείας ἅμα καὶ θεοκρισίας θὰ εὕρωμεν εἰς τοὺς λίαν μεταγενεστέρους ἑλληνικοὺς χρόνους, ὅτε ἀθρόαι εἰσέρρευσαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον αἱ ἀνατολικαὶ δεισιδαιμονίαι, καὶ συναπετελέσθη παράδοξον συνονθύλευμα μυθολογικῶν, μαγικῶν καὶ χριστιανικῶν δοξασιῶν, τὸ ὁποῖον ἡ σχολὴ ἡ ἀλεξανδρινὴ ἀντέταξεν εἰς τὸν θριαμβεύοντα χριστιανισμόν. Παμπάλαιον ἦτο καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ λατρείᾳ τὸ ἔθιμον θυσιῶν καὶ δώρων, ἅτινα ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ὕδωρ. [2]) Ἰδίως ὅμως παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς καὶ δὴ τοῖς σημιτικοῖς λαοῖς προσφιλεῖς ἦσαν αἱ τοιαῦται συνήθειαι τοῦ ῥίπτειν πλακοῦντας εἰς τὰς πηγὰς ἢ τὰς λίμνας πρὸς μαντείαν. Εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπόκειται καὶ ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ κρατοῦσα δοξασία τῆς εἰς τὰς χθονίας θεότητας τοῦ ὕδατος θυσίας καὶ ἀφιερώσεως δώρων, δοξασίας, ἥτις ἐπάγει καὶ τὴν διὰ τῶν δώρων τούτων αἴτησιν μαντείας εἰς τὰ χθόνια μαντεῖα, κατ' ἀκολουθίαν καὶ θεοκρισίας [3]). Εἰς τὰς θυσίας ταύτας ὑποκρύπτονται, ὡς ἐξέθηκα ἤδη (ἀνωτ. σ. 114, 136 ἑξ.), δοξασίαι καὶ ἔθιμα ἀρχέγονα, τῶν ὁποίων ἀπήχησιν ἔχομεν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, τῆς ἀφιερώσεως ἀντὶ δώρων ἀνθρώπων, οἵτινες οὕτω παραδίδονται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ, δεκτοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι ἐξακολουθοῦσι τὸν ὑπὸ τὴν γῆν βίον καὶ *ἀφηρωΐζονται* (Ἀμφιάραος, Λευκοθέα).

[1]) *Dümmler*, Kl. Schr. II 137 ἑξ.

[2]) Βλ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 812.

[3]) Μετὰ τοιούτων χθονίων μαντικῶν συνδέει ὁ Dümmler (Kl. Schr. II σ. 129) καὶ τὴν δοκιμασίαν τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ ἱερείας τῆς Γῆς (βλ. ἀνωτ. σ. 109 ἑξ.). — Πολυαρίθμων τόπων, οἵτινες ἐθεωρήθησαν ὡς εἴσοδοι εἰς τὸν Ἅδην (*χαρώνεια βάραθρα, χάσματα*) ἡ λατρεία συνεδέθη μὲ πηγάς, αἵτινες ἐξαφανίζονται ὑπὸ τὴν γῆν, ὁποῖαι ἡ δελφικὴ Κασσοτὶς (*Dümmler* σ. 137), ἡ βοιωτικὴ Τέλφουσα, ὡς καὶ ποταμοὶ ἄγοντες εἰς τὸν Ἅδην ὡς ὁ Ἀϊδωνεύς, ὁ Ληθαῖος, ὁ Ἀχέρων, ἡ Στύξ. Βλ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 815 ἑξ.

Ἄπειρα ῥέουσιν εἴτε πηγάζουσι τὰ καθιερωμένα ταῦτα ὕδατα εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ δὴ τὰς σημιτικὰς χώρας, ὅπου τὸ ὕδωρ καθόλου κατέχει δύναμιν μαγικήν, [1]) εἰς τὰ ὁποῖα προσερχόμενοι οἱ πιστοὶ καθαίρονται, ὁρκίζονται, μαντεύονται, δοκιμάζονται. [2]) Τοιαύτη εἶναι ἡ μαντεία τοῦ ἱεροῦ *ὕδατος τῆς Ἰνοῦς* ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ Λιμηρᾷ, εἰς τὸ ὁποῖον, λέγει ὁ Παυσανίας, [3]) ἐμβάλλουσιν ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Ἰνοῦς μάζας, τὰς ὁποίας *«ἐπὶ μὲν αἰσίῳ τοῦ ἐμβαλόντος καταδεξάμενον ἔχει τὸ ὕδωρ· εἰ δὲ ἀναπέμψαιτο σφᾶς, πονηρὸν κέκριται σημεῖον»*. Σαφέστερον δὲ τὴν σύνδεσιν τῆς μαντείας μετὰ τῆς θεοκρισίας, ὡς καὶ τὴν σύνδεσιν μετ' ἄλλων θεοκριτικῶν ὑδάτων, δεικνύουσι τὰ τελούμενα εἰς τὴν πολυθρύλητον ἐν Ἀφάκοις συριακὴν λίμνην. Κατὰ τὸν Λίβανον ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ ἵδρυται ναὸς «ἐπισημότατος καὶ σεβάσμιος» Ἀφροδίτης τῆς Ἀφακίτιδος, καὶ πλησίον τούτου λίμνη ἱερά. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἱερόν, εἰς ἡμέρας τακτάς, «πῦρ ἐπὶ τοῦ ἀέρος λαμπάδος ἢ σφαίρας φαίνεται δίκην... Ἐν δὲ τῇ λίμνῃ εἰς τιμὴν θεοῦ δῶρα προσέφερον οἱ συνιόντες ἔκ τε χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποιημένα, καὶ ὑφάσματα μέντοι λίνου τε καὶ βύσσου καὶ ἄλλης ὕλης τιμιωτέρας. *Καὶ εἰ μὲν δεκτὰ ἐφάνη*, παραπλησίως τοῖς βάρεσι καὶ τὰ ὑφάσματα *κατεδύετο· εἰ δὲ ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα, αὐτά τε ἦν ἰδεῖν ἐπιπλέοντα τῷ ὕδατι* τὰ ὑφάσματα, καὶ εἴτι περ ἦν ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἄλλαις ὕλαις, *αἷς φύσις οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι*». Διὰ τῆς *ἱερᾶς* ταύτης *ἁγιστείας*, καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἀφηγουμένου ταύτην Ζωσίμου (Ϛ' ἑκ. μ. Χ.) σεβαστῆς, ἐδήλωσεν ἡ

[1]) Περὶ τῆς μαγικῆς δυνάμεως τοῦ ὕδατος παρὰ τοῖς Σημίταις βλ. *Blau*, Das Altjudische Zaubervesen 1898 σ. 158 (παρὰ *A. J. Reinach*, ἔνθα ἀν. σ. 345).

[2]) Ἰδίαν καλλίστην μελέτην ἔχομεν τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη τοῦ *R. Smith*, Sanctuaries, natural and artificial Holy Waters, trees, caves and stones ἐν Lectures on the Religion of the Semites νέα ἔκδ. Λονδ. 1894 σ. 165-212.—Πρβ. *Frazer*, Paus. τ. III σ. 388. *A. J. Reinach*, la lutte de Jahvé avec Jacob et avec Moïse et l'origine de la circoncision, Revue des études ethnographiques et sociologiques, τ. I 1908 σ. 345. Ὁ *Smith* ἔνθα ἀν. σ. 174 ἑξ. μνημονεύει ὀνομαστὶ πολλὰς τοιαύτας ἱερὰς πηγὰς ἐν Ἀραβίᾳ, ἐν Παλμύρᾳ, καὶ δὴ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ. Πρβ. *A. J. Reinach* ἔνθα ἀν. σ. 345. — Ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς θὰ ἴδωμεν· λίμνη ἱερὰ ἐν Αἰγύπτῳ, παρ' *Ἡροδ*. Β' 170.

[3]) *Παυσαν*. Γ' 23, 5. Βλ. ἀνωτ. σ. 136 καὶ σημ. 5.

θεὰ εἰς τοὺς Παλμυρηνοὺς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἅλωσιν τῆς πόλεως αὐτῶν. [1])

Εἰς τὰς ἱεροτελεστίας ταύτας τῶν λίαν μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν χρόνων βλέπομεν σαφῆ τὴν μαντείαν μετὰ τῆς θεοκρισίας συνδεομένην, ἀφοῦ εἰς τὸ ἐν Ἀφάκοις ἱερὸν ὕδωρ ἐπιπλέουσιν ὅσα «ἄδεκτα καὶ ἀπόβλητα» καὶ ἂν ἡ φύσις αὐτῶν ἦτο «οὐκ αἰωρεῖσθαι ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καταδύεσθαι.» Ὁμοίαν ἔχει δύναμιν καὶ ὕδωρ ἱερὸν κατὰ τὴν Ἀραβίαν: «Τῶν δὲ ῥιπτουμένων τῷ ὕδατι ἀναθημάτων τὰ μὲν *καταδύεται εἰς ἄβυθον*, κἂν ἐλαφρὰ ᾖ, οἷς εὐμενῶς ἔχει τὸ θεῖον· οἷς δὲ μή, ταῦτα δὲ ἄρα, *κἂν βαρύτατα ᾖ, ἐπιπολάζει* καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς ἀποπτύεται θαυμαστόν τινα τρόπον.» [2]) Τοιαῦται διηγήσεις περὶ θαυμασίων δυνάμεων ὡρισμένων ὑδάτων ἐγένοντο συνήθεις ἰδίως κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς χρόνους. κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκλιπούσης τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ηὔξησεν «ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν ποικιλίαν καὶ τὸν παντοειδῆ ῥῶπον καινοφανῶν καὶ περιέργων γνώσεων ... ἐπαγωγόται ἦσαν αἱ ἐκθέσεις περὶ παραδόξων καὶ μυθωδῶν φαινομένων τῆς φυσικῆς ἱστορίας.» [3])

Ἀρκούντως πολυάριθμα ἴδια πονημάτια τῶν ἀρχαίων περὶ θαυμασίων ὑδάτων παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς μνείας ποικίλας τοιούτων παραδόξων δυνάμεων ὡρισμένων ὑδάτων. Ἀποσπάσματα τοιαῦτα ἔχομεν τοῦ Πολέμωνος τοῦ Ἰλιέως *Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν*, γράψαντος πιθανώτατα καὶ *Περὶ λιμνῶν καὶ κρηνῶν*, [4]) τοῦ

[1]) *Ζωσίμου*, Ἱστορίας νέας Α΄ 58 — *Σωζομενός*, Ἐκκλησιαστ. ἱστορ. II 5 (*Migne*, τ. 67, στλ. 948): «Ἐν Ἀφάκοις δὲ κατ' *ἐπίκλησίν* τινα καὶ ῥητὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀκρωρείας τοῦ Λιβάνου πῦρ διαΐσσον, καθάπερ ἀστὴρ εἰς τὸν παρακείμενον ποταμὸν ἔδυνεν». *Εὐσέβιος*, Εἰς τὸν β. Κωνστ. Γ΄ 55 Heikel: «ἄλσος δὲ τοῦτο ἦν καὶ τέμενος». — Βλ. *Smith*, Religion σ. 175 σημ. 1, σ. 178. — *Glotz*, L'ordalie σ. 78. *Bouché-Leclerq*, Hist. de la divin. τ. III) σ. 411.

[2]) *Δαμασκίου* Βίος Ἰσιδώρου παρὰ *Φωτίῳ* Βιβλ. κωδ. 242 (ἐκδ. Bekker σ. 347-348).

[3]) *W. Christ* Griech. Litt.³ σ. 730 (ἑλλην. μεταφρ. Ν. Γ. Πολίτου τ. Β΄ σ. 483). Ἰδία μελέτη *Hailer* Ein Beitrag zur antiquen Paläontologie (Bayer. Gymn. Blätt 1895 σ. 556 ἑξ.).

[4]) *Macrobius* V 18, 26 (ἐκδ. Fr. Eyssenhardt, Λιψ. 1893, σ. 336 ἑξ.). — F. H. G. τ. III σ. 139 β, 141 α. — Ἀποσπάσματα παρὰ *Westermann* Παραδοξογράφοι.

;ωτίωνος *Τῶν σποράδων περὶ ποταμῶν καὶ κρηνῶν καὶ λιμνῶν παραοξολογουμένων* [1]) Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους παραδίδουσιν οἱ ἀρχαῖοι ερὶ θαυμασίων ὑδάτων γράψαντας, καὶ δὴ ὁ Πλούταρχος [2]) ὡς γράαντας *Περὶ ποταμῶν*, [3]) οἵτινες καὶ περὶ τῶν «τιμίων λίθων» τῶν ν αὐτοῖς γεννωμένων ὁμιλοῦσιν, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἔχουσι καὶ θεοριτικὰς δυνάμεις, [4]) ὡς καὶ βοτάναι καὶ ῥάβδοι ἐν αὐτοῖς φυόμεαι. [5]) Θαυμασίας δὲ περὶ ὑδάτων διηγήσεις εὑρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς ενικώτερον περὶ θαυμασίων φαινομένων γράψαντας, ὡς *Περὶ ἀπίτων*, [6]) *Περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ θαυμάτων*, [7]) *Περὶ θαυμασίων*

[1]) 'Αποσπάσματα παρὰ *Westermann Παραδοξογράφοι* σ. 183-191.

[2]) Εἰς τὸ *Περὶ ποταμῶν καὶ ὀρῶν ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων* κδ. Βερναρδ. τ. VII σ. 282-328). Τὸ πονημάτιον, λίαν παράδοξον, φαίνεται τοβολιμαῖον· βλ. *F. de Mély*, Le traité des fleuves de Plutarque (Revue des t. gr. 1892, σ. 327-340).

[3]) «Καθὼς ἱστορεῖ Χρύσερμος (Κορίνθιος) ἐν γ' *περὶ Ποταμῶν*» (ἐκδ. Βεραρδάκη, τ. VII σ. 295. 318). 'Ομοίως: Δημάρατος (σ. 299), 'Αγάθων ὁ Σάμιος, Ἀγαθοκλῆς ὁ Μιλήσιος (σ. 313), Κτησίας (σ 317), «'Αριστοτέλης ἐν δ' περὶ Ποαμῶν» (σ. 328).

[4]) Εἶπον ἀνωτ. (σ. 125) πῶς διὰ τοῦ γαγάτου λίθου κατὰ τὸν Ψελλὸν καὶ οῦ ἀετίτου κατὰ γερμανικὴν μεσαιωνικὴν παράδοσιν δοκιμάζεται ἡ παρθενία.) ἀετίτης λίθος εἶναι *κλεπτέλεγχος* (*'Αετίου 'Αμιδηνοῦ*, Βιβλ. ἰατρικῶν Ε ρξ' ρξα'), βλ. ἀνωτ. σ. 76). — 'Εν τῷ 'Ινδῷ ποταμῷ γεννᾶται λίθος φύλαξ τῆς παρενίας (*Πλουτάρχ.* περὶ ποταμῶν σ. 327), — ἐν τῷ Τανάϊδι λίθος, ὅστις τὸν ;οντα ἀναδεικνύει βασιλέα (σ. 306). — 'Εν τῷ 'Ινάχῳ τῆς 'Αργείας «λίθος βηύλλῳ παρόμοιος· ὃν ἐὰν κρατήσωσιν οἱ ψευδομαρτυρεῖν ἐθέλοντες μέλας γίνεαι» (σ. 313).

[5]) 'Εν τῷ 'Αράξῃ τῆς 'Αρμενίας γεννᾶται «βοτάνη 'Αράξα καλουμένη τῇ αλέκτῳ τῶν ἐγχωρίων, ἥτις μεθερμηνευομένη λέγεται *μισοπάρθενος*· ἅμα γὰρ ρεθῆναι τὴν προειρημένην ὑπὸ παρθένων αἵματος ποιησημένη καταφορὰν μαίνεται» (*Πλουτ.* ἔνθα ἀνωτ. σ. 324). — 'Εν δὲ τῷ Φάσιδι ποταμῷ τῆς Σκυίας γεννᾶται «ῥάβδος ὀνομαζομένη λευκόφυλλος... ἣν οἱ ζηλότυποι τῶν ἀνρῶν δρεπόμενοι ῥίπτουσι περὶ τὸν παρθένιον θάλαμον καὶ ἀνόθευτον τηροῦσι ὸν γάμον (πρβ. ἀνωτ. τὸν λίθον, τὸν φύλακα τῆς παρθενίας.) 'Εὰν δέ τις προπετέστερον ἀποστραφῇ τῶν ἀσεβεστέρων διὰ μέθην καὶ εἰς τὸν τόπον εἰσέλθῃ, ῶν *σωφρονούντων ἀφαρπάζεται λογισμῶν* κα. εὐθὺς ὁμολογεῖ πᾶσιν ὅσα παρανόως ἢ ἔπραξεν ἢ *μέλλει πράττειν*» (*Πλούτ.* σ. 290). 'Η θεοκρισία, βλέπομεν, ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ μελετώμενα, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ 'Οβιδίου ἀναφερομένην ηγὴν (βλ. κατωτ.).

[6]) 'Ισιγόνου τοῦ Νικαέως. Πρβ. *Christ* Gr. Litt.[3] σ. 733 καὶ σημ. 5, λλην μεταφρ. Πολίτου τ. Β' σ. 489 καὶ σημ. 3).

[7]) «Διηγήματα Κτησίου Κνιδίου περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ θαυμάτων»

ἀκουσμάτων, [1]) περὶ «παραδόξων ἱστοριῶν.» [2]) Πολλὰ ἐπίσης κα εἰς τοὺς γεωγραφήσαντας τῶν ἀρχαίων, ὡς εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τὸ Στράβωνα, καὶ εἰς τοὺς περὶ τὰ φυσικὰ ἀσχοληθέντας, μάλιστα εἰ τὸν Πλίνιον. [3])

Ἄφθονα δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν διαρρέουσι τὴν Παλαιστί νην τὰ θαυμάσια ταῦτα ὕδατα, πολλάκις δὲ περὶ αὐτῶν ὁμιλοῦσιν α Γραφαὶ καὶ ὁ Ἰώσηπος. Ἐξαιρετικῶς δὲ πλουσία πηγὴ τοιούτων διη γήσεων εἶναι τὰ *Προσκυνητάρια,* τὰ καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἀπ τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου [4]) ἐξόχως διαδεδομένα. Ποταμοί, χείμαρ ροι, πηγαί, κρῆναι, λίμναι, θάλασσαι, κολυμβῆθραι, δεξαμεναί, [5]) ὕδατ παντοῖα, τὰ ὁποῖα καθιέρωσεν αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ τῆς *ἐπιφανείας* αὐ τοῦ, ἐδεικνύοντο ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὸν εὐσεβῆ προσκυνητὴν καὶ μετ εὐλαβείας εἰς τὰς περιηγήσεις αὐτῶν καθ' ἑκάστην σελίδα ἀναγρά φονται. Εἰς τὸ ἀπέραντον λαογραφικὸν μεταλλεῖον τῶν *Προσκυνητα ρίων*, πολὺ ὀλίγον ἐξερευνηθέν, θὰ εὕρωμεν ἀξιοσημείωτα παραδεί γματα θεοκριτικῆς τῶν ὑδάτων τούτων δυνάμεως καὶ συγγένειαν αὐ τῶν πρὸς τὰ καθιερωμένα ὕδατα τῆς ἑλληνικῆς λατρείας, μεμαρτυ ρημένα δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν, παραδείγματα τῆς ταυτίσεως ὡρισμένω παλαιστινείων ὑδάτων πρὸς τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς *ὅρκια* καὶ *στύγι ὕδατα.*

Βλ. ἔκδ. Κτησίου ὑπὸ C. Müller (παρὰ Didot, Παρισ. 1862) σ. 86 β, γράψαν τος καὶ *Περὶ ποταμῶν* (αὐτ. σ. 3 α)

[1]) Ψευδεπίγραφον εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, παρὰ Westermann, *Παραδοξογράφο* σ. 1-60. Ὁ Πλούταρχος ἀποδίδει εἰς τὸν Ἀριστοτέλη πονημάτιον *Περὶ ποταμῶ* (ἔνθα ἀν. σ. 328)

[2]) Ὡς τοῦ Ἀντιγόνου, *Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγὴ* (ἔκδ. Beckmann καὶ παρὰ Westermann σ. 61 ἑξ.), καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ κεφ. 148 ἑξ.: *Περὶ τῶ ποταμῶν καὶ κρηνῶν* (Beckmann σ. 195 ἑξ.).

[3]) Πολλὰ περὶ θαυμασίων ἰδιοτήτων τῶν ὑδάτων λέγει ὁ Πλίνιος, II 106 καὶ δὴ XXXI 2 ἑξ. «in nulla parte naturae majora esse miracula», XXXI 18)

[4]) Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου *Περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων* τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐκδ. Er. Klostermann, Λιψ. 1904 (Griech. christl. Schriftst. τ. III. τεῦχ. 1).

[5]) Πηγαὶ Μωϋσέως, πηγαί, ἐν αἷς ὁ Χριστὸς ἐβάπτιζε, πηγὴ τῆς Παρθένου πηγαὶ προφητῶν διαφόρων, αἱ κολυμβῆθραι Σιλωάμ, Βεθεσδά, τὰ φρέατα τ πολυάριθμα, ἔδιδον τροφὴν εἰς ποικίλας εὐσεβεῖς διηγήσεις τῶν προσκυνητῶν. — «θερμῶν ὑδάτων λουτρά»· τοποθεσίαι ἀναφερόμεναι συχνότατα ὑπὸ τοῦ Εὐ σεβίου.

Θαυμάσιαι τῶν ὑδάτων τούτων ἰδιότητες ἐθρυλήθησαν αἱ ἰαματικαὶ αὐτῶν δυνάμεις. [1]) Ἰδιαιτέρως δὲ μνημονεύω τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τὴν γονιμότητα ἢ τὴν στειρότητα τῆς γυναικός, διότι τὸ *ὕδωρ τοῦ 'Ελεγμοῦ* ἔχει καὶ τὴν δύναμιν ταύτην, νὰ δίδῃ «σπορὰν καὶ γένεσιν τέκνων» εἰς τὴν ἀδίκως ἐγκληθεῖσαν γυναῖκα. [2]) Ποικίλαι ἄλλαι τῶν ὑδάτων ἰδιότητες, ὁποῖαι πυκνότης συστάσεως, ὥστε νὰ ἐπιπλέωσιν ἐπ' αὐτῶν βαρέα σώματα, νὰ μὴ δύνανται νὰ ζήσωσιν ἐν αὐτοῖς ἔμψυχα, λίμναι πίσσης, πετρελαίου, νάφθης καὶ σήμερον γνωσταί. Οὕτως ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐθρυλήθησαν ἡ *'Ασφαλτῖτις* τῆς Παλαιστίνης, [3]) πηγαὶ τῆς Ζακύνθου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναβλύζει ὕδωρ μετὰ πίσσης. [4]) Τὰ εἰς τὰς λίμνας ταύταις ἐμβαλλόμενα, καὶ ἂν βαρέα εἶναι, ἐπιπλέουσιν, ὡς εἰκός. [5]) καὶ εἰς ἄλλας πάλιν λίμνας ἀντιθέτως καὶ τὰ ἐλαφρότατα βυθίζονται. [6]) Ποικίλας δὲ ἄλλας φυσι-

[1]) Πλεῖστα ἰαματικὰ ὕδατα ἀναφέρει ὁ *Πλίνιος* H. N. II 106 καὶ δὴ XXXI 2 ἑξ

[2]) Βλ. ἀνωτ. σ. 59 καὶ σημ. 2. — Πηγαὶ ἄλλαι γονιμότητα παρέχουσαι εἰς τὰς γυναῖκας, ἄλλαι «ἀπαμβλύνουσαι» τὰς γονὰς αὐτῶν, *Plin.* XXX 7· πρβ. IV 12. Πηγαὶ τοιαῦται ἐν Παλαιστίνῃ, *Ἰώσηπ.* 'Ι. Π. IV 8, 3. Βλ *Wesselingius*, Vetera roman. itiner. σημ. 596 πρβ. σ. 586. Ὕδατα τοιαῦτα καὶ σήμερον, *Saintyves*, Les Vierges mères σ. 41 ἑξ.

[3]) «Nihil in Asphaltite Judaeae lacu... mergi potest». (Plin. II 106. Τὴν φύσιν τῆς 'Ασφαλτίτιδος διηγοῦνται πολλοί, μάλιστα ὁ *'Ιώσηπος* 'Ι Π IV 8, 4.— Τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῆς 'Αρσηνῆς λίμνης κατὰ τὴν 'Αρμενίαν, ἥτις εἶναι *νιτρῖτις* καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἐμβαλλόμενα αἰωρεῖ (*Στράβ.* σ. 529. Βλ. ἐκδότην Κτησίου παρὰ Didot, σ. 104 α, ὅπου καὶ ἄλλα χωρία). Τοιαύτας λίμνας πυκνῆς συστάσεως γνωρίζουν οἱ σημερινοὶ γεωγράφοι πολλάς.

[4]) Ὁ Ἡρόδ. ἀναφέρει λίμνας πίσσης ἐν Λιβύῃ καὶ ἐν Ζακύνθῳ (IV 195). Καὶ ὁ Κτησίας, γνωρίζει ἐν Ζακύνθῳ «κρηνῖδας ... ἐξ ὧν αἴρεται πίσσα», ἔνθα ἀν σ. 94 α, ὅπου καὶ βιβλιογρφ.

[5]) Ὁ Κτησίας ἱστορεῖ κρήνην ἐν 'Ινδοῖς, ἥτις τοὺς λουομένους ἐκβάλλει ἄνω: «Οὐκ ἀνθρώπους δὲ μόνους ἀναρρίπτει, ἀλλὰ .. καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ ἐμβαλλόμενα» (ἐκδ. Didot, σ. 86 α). Τὰ αὐτὰ ὁ 'Αντίγονος παρὰ τοῦ Κτησίου παραλαμβάνων (διορθωτ. «μὴ καταδέχεσθαι», *Παραδοξγρφ.* Westerm. σ. 96), καὶ μνημονεύων παρομοίας λίμνας καὶ ἐν Σικελίᾳ καὶ παρὰ Μήδοις. 'Επίσης καὶ ὁ Σωτίων (*Παραδοξγρφ.* σ. 183). Ὁμοίως ὁ Ψευδαριστοτέλης ἀναφέρει *λιμνίον*, τὸ ὁποῖον ἐκβάλλει «μετέωρα τὰ σώματα τῶν λουομένων ἔξω εἰς τὸ ἔδαφος» (*Παραδοξγρφ.* σ. 38 ἑξ.) Βλ. καὶ ἐκδ. Κτησίου (Didot, σ. 103 ἑξ.) ὅπου καὶ ἄλλα χωρία. Πρβ *Plin.* XXXI 15 ἑξ.

[6]) «Τὴν δὲ ἐν τοῖς 'Ινδικοῖς κρήνην Σίλαν οὐδὲ τὸ κουφότατον τῶν ἐμβληθέντων ἐᾶν ἐπιμένειν, ἀλλὰ πάντα καθέλκειν. Καὶ ταῦτα δὲ πλείους εἰρήκασιν

κὰς ἰδιότητας ἔχουσιν ἄλλαι λίμναι, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ εἶναι «προσηνέστερον ἐλαίου,» [1]) εἴτε ὁμοιάζει πρὸς μέλι, εἴτε πρὸς αἷμα, εἴτε πρὸς οἶνον, [2]) ἔχει μάλιστα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πινοντων αὐτό. [3]) Περὶ ἄλλας δὲ λίμνας καὶ κρήνας, εἴτε ἀπὸ τοῦ ὕδατος αὐτῶν καπνὸς καὶ φλὸξ ἀναδίδεται καὶ πᾶν τὸ προσαγόμενον κατακαίεται. [4]) Καὶ ἄλ-

καὶ ἐπὶ πλειόνων ὑδάτων» (*Ἀντίγονος* κεφ. 161. Βλ. Κτησίου ⟨Didot⟩, σ. 104 α, ὅπου καὶ χωρία ὡς καὶ παρ' Ἀντιγ. ἐκδ. Beckm. σ. 206). Ἐκ τοῦ Κτησίου καὶ ὁ Πλίνιος, «stagnum in Indis, in quo nihil innatet, omnia mergantur (XXXI 18). Εἰς δὲ τὴν Ἄορνον παρὰ τὴν Κύμην τῆς Ἰταλίας λίμνην καὶ τὰ «ἐμπίπτοντα φύλλα ἢ κάρφη ἀφανῆ γίνεται βυθιζόμενα παραχρῆμα» (Westerm. σ. 188. βλ. καὶ Plin. XXX 18, ὅπου καὶ ἄλλαι λίμναι). Ἐν δὲ τῇ Ἱσπανίᾳ, λέγει ὁ Πλίνιος (II 106), «duo fontes juxta fluunt, alter omnia respuens, alter absorbens».

[1]) Εἰς Ἰνδικὴν λίμνην, ἱστορεῖ ὁ Κτησίας «κατὰ τὰς εὐδιαζούσας ἡμέρας ἐπιπολάζειν ἔλαιον» (*Ἀντίγονος*, Westrm. σ. 96, -κεφ. 165). Βλ. Κτησίαν (Didot), σ. 82 α, («ἐπάνω τῆς λίμνης ἔλαιον ἐφίσταται», σ. 105 α. — Ὕδατα «λιπαρὰ» καὶ «ἐλαίου πηγὰς» ἀναφέρει ὁ Εὐστάθιος (εἰς *Ἰλ.* Β 754, σ. 336).

[2]) «Καὶ ποταμόν φησιν ἐκ πέτρας ῥέοντα *μέλι*» (Κτησίας, Didot, σ. 82 α. πρβ. σ. 98 α). — «Καὶ ἐν Νάξῳ κρήνην, ἐξ ἧς *οἶνος* ἐνίοτε ῥεῖ καὶ μάλα ἡδὺς» (*Κτησίας*, ἔνθα ἀν. σ 94 α, ὅπου καὶ ἄλλα χωρία). — Πηγαὶ οἴνου, μέλιτος καὶ γάλακτος σχετίζονται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ λατρείᾳ μὲ τοὺς περὶ τοῦ Διονύσου μύθους, βλ. *Gruppe* Griech. Myth. σ. 1426 σημ. 4 (καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἰουδαϊκὴν καὶ χριστιανικὴν μυστικήν). — Καθόλου δέ, λέγει ὁ Πλίνιος «mutantur et colores aquarum» (XXXI 30). Ὁ ἐν Ἰταλίᾳ ποταμὸς Κρᾶθις ξανθίζει τὰς τρίχας (*Ἀντίγονος* κεφ. 149 ἐκδ. Beckmann, σ. 197), ἐκ πηγῆς δέ τινος πίνοντα καὶ ζῶα καὶ ἄνθρωποι γίνονται λευκοί, ἐξ ἄλλης μαῦροι (*Plin.* XXXI 9 ἑξ. πρβ. II 106).

[3]) Ὁ Κτησίας καὶ ὁ Φίλων, ὁ τὰ Αἰθιοπικὰ συγγράψας, ἱστοροῦσιν «ἐν Αἰθιοπίᾳ κρήνην, ἥτις τὸ ὕδωρ ἔχει «ἐρυθρόν, ὡσανεὶ κιννάβαρι» (*Ἀντίγονος* κεφ. 160, ἐκδ. Beckm. σ. 205, ὅπου καὶ ἄλλα χωρία. *Σωτίων* Παραδοξγρ. Westerm. κεφ. 17. *Κτησίας*, Didot, σ. 26 β, ὅπου καὶ ἄλλα χωρία) *Στράβ.* XVI σ. 1125 Β: «ἐρευθὲς καὶ μιλτῶδες ὕδωρ» (*Διόδ.* II 14). Τοὺς δὲ πίνοντας ἀπὸ τῆς κρήνης ταύτης λέγεται «παράφρονας γίγνεσθαι» Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὕδωρ, τὸ ὁποῖον «vini modo temulentos facit» (II 106· ὅμοια XXXI 13). Εἰς τὴν Κιλικίαν ῥέει ὁ *Νοῦς*, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ πίνοντες λέγεται, «subtiliores sensus fieri». Ἐν δὲ τῇ νήσῳ Κέῳ πηγὴ «que hebetes fiant» (*Plin.* N. H. XXXI 12).—Κατὰ τὸν Θεόφραστον εἰς Φρυγίαν «sunt fontes *Claeon* et *Gelon*, ab affectu graecorum nomine dicti», καὶ ἐν τῇ Κυζίκῳ πηγή, fons Cupidinis, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ πίνοντες, λέγεται, amorem deposere (*Plin.* XXXI 16).

[4]) Ὁ Ἀντίγονος μνημονεύει κρήνην περὶ Καρχηδόνα «τῆς μὲν ἡμέρας καπνὸν ἀναφέρουσαν, καὶ πνέουσαν θερμόν· ἐν δὲ τῇ νυκτί, φλογὸς πληρουμένην» (κεφ. 154, ἐκδ. Beckm. σ. 200), καὶ κρήνην εἰς τὴν ὁποίαν, λέγεται, ἐάν τις φρύ-

λων πάλιν λιμνῶν τὸ ὕδωρ ἐκλείπει εἰς ὡρισμένους καιρούς, [1]) καὶ ἄλλαι συνενώνουσι ποικίλας ἰδιότητας. [2])

Τοιαῦται θαυμάσιαι τῶν ὑδάτων δυνάμεις, φθαρτικαὶ εἴτε εὐεργετικαί, [3]) ἰδιάζουσαι εἰς «νιτρώδη καὶ στύφοντα ὑγρὰ καὶ ἀσφαλτώδη ... καὶ λιπαρά», [4]) εἰς θειοῦχα καὶ ἁλατοῦχα ὕδατα, κατέστησαν ὀνομαστοὺς τοὺς τόπους, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐπήγαζον, ὡς τόπους ἱεροὺς λατρείας, [5]) ἐθρυλήθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα τῆς θεότητος εἴτε τοῦ χώρου εἴτε τῆς φύσεως αὐτῶν: *τὸ ὕδωρ τῆς Ἰνοῦς, τὸ ὕδωρ τῆς Μηδείας, τὸ χρυσοῦν ὕδωρ.* [6]) Ὡς ἐπιφάνειαι τῆς θεότητος θεωρηθεῖσαι αἱ θαυμάσιαι φυσικαὶ δυνάμεις αὗται ἀνέδειξαν *ἅγια, καθιερωμένα* τὰ ὕδατα ταῦτα, καὶ σήμερον εἰς πάντα σχεδὸν λαὸν λατρευόμενα, ὡς τὰ σπουδαιότατα σημεῖα διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζει ὁ Θεὸς τὴν θέλησιν καὶ τὴν κρίσιν αὐτοῦ. Ἡ σὺν τῷ χρόνῳ διαμορφωθεῖσα ἱερατικὴ παράδοσις ἐνίσχυσε τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας, ἐξεμεταλλεύθη δ' αὐτὰς μετὰ τέχνης ἡ ἱερατικὴ τάξις. Ὁ τρόπος τῆς πρὸς θεοκριτικοὺς σκοποὺς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ὑδάτων τούτων δεικνύεται εἰς τὴν ἄρνη- 5.—Μαντεῖαι καὶ θεοκρισίαι.

γανον ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων προσενέγκῃ μετὰ φλογὸς καίεσθαι» (κεφ. 163, σ. 208, βλ. καὶ τὰ αὐτ σχόλια)

[1]) Ὡς εἰς ἱερὰν κατὰ τὴν Καρχηδόνα λίμνην, τὴν ὁποίαν θὰ ἴδωμεν.

[2]) Ἐν Δωδώνῃ, ἀναφέρει ὁ Πλίνιος (H. N. II 106) *πηγὴν τοῦ Διός,* ἥτις τὰς ἀνημμένας δᾷδας σβύνει, τὰς ἐσβεσμένας ἀνάπτει, ἐκλείπει δὲ πάντοτε τὴν μεσημβρίαν, ἐξ οὗ καὶ ὕδωρ *Ἀναπαυόμενον,* ὡς ἑλληνιστὶ λέγει, ἀποκαλεῖται.

[3]) «Aquatilium sequntur in medicina *beneficia*» (*Plin.* N. H. XXX 1), «E diverso *miracula* alia *dira*» (XXXI 19).

[4]) *Εὐστάθιος* εἰς Ἰλ. B 754 (σ. 336). Ὁ αὐτ. ἐξηγεῖ φυσικῶς «τὸ ἐπιπολαστικὸν» τοῦ Τιταρησίου ποταμοῦ «ἢ διὰ κουφότητα ὕδατος... ἢ διὰ γλισχρότητα μεταλλικήν». Ἐκ τοῦ μεταλλικοῦ τῶν ὑδάτων πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὴν αἰώρησιν τῶν βαρέων ἀντικειμένων πρβ. *C. Müller* καὶ ἄλλους εἰς ἔκδ. Κτησίου (Didot), σ. 104 α.—Ἐκ τοῦ ἀναρριπισμοῦ τοῦ ὕδατος τῶν Παλικῶν ὁ Michaelis (Die Paliken, παρὰ *Glotz,* σ. 85 σημ. 1) ἐξηγεῖ τὴν αἰώρησιν τοῦ πινακιδίου. Ὅμοια καὶ ὁ Dümmler (Kl. Schr. II σ 137) περὶ τῶν ἡφαιστειωδῶν φαινομένων.

[5]) *Gruppe* Griech. Myth. σ. 814 ἑξ.

[6]) *Τὸ χρυσοῦν ὕδωρ, Φιλοστρ.* Τὰ ἐς Ἀπολλ III 45 πρβ. C. Müller εἰς ἔκδ. Κτησίου (Didot), σ. 88 α — *Χρυσοῦν ὕδωρ* ἀναφέρει καὶ ὁ Εὐστάθιος, «ὅπερ ἦν λιβάδες ἑβδομήκοντα», καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν ἔπινεν ἢ μόνος ὁ βασιλεύς, ἂν δ' ἄλλος τις ἤθελε πίει θάνατος ἦτο ἡ ποινὴ (εἰς Ἰλ. Φ. 8, σ 1301). Ἴσως τοῦτο ἦτο τὸ *Χοάσπειον ὕδωρ* (ὁ *Ἡρόδ.* I 188. *Εὐστάθ.* ἔνθα ἀνωτ., Σουΐδας ἐν λ., *Κλήμης Ἀλεξ.* Παιδαγ. II, 2 καὶ σημ. Migne τ. 8 στλ. 425 κλπ.).

σιν ἀρχηγοῦ ἀφρικανικῆς φυλῆς, ὅστις, ἐξαναγκαζόμενος νὰ ὑποστῇ δοκιμασίαν διὰ τοῦ ὕδατος λίμνης τινός, ἀναφωνεῖ, ὅτι πρόγονός του εἶναι ὁ ἀνακαλύψας τὴν λίμνην ταύτην καὶ ὅτι δὲν εἶναι μυστικὸν δι' αὐτὸν ὅ τι εἶναι μυστικὸν διὰ τὸν λαόν. [1])

Κατὰ πάσας τὰς ποικιλωτάτας ἐκδηλώσεις τῶν θαυμασίων φυσικῶν δυνάμεων τῶν ὑδάτων τούτων εὑρίσκομεν μεμαρτυρημένα ἴχνη, ἀκόμη καὶ σαφεῖς μαρτυρίας, τῆς πρὸς θεοκριτικοὺς σκοποὺς ἐν ταῖς ἀρχαίαις λατρείαις χρήσεως αὐτῶν. Καὶ γενικώτερον γίνεται λόγος περὶ ἰαματικῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ἐνέχουσι καὶ θεοκριτικὴν δύναμιν. [2]) Οὕτως ἀναφέρονται πηγαὶ θερμαί, αἵτινες πλὴν ἄλλων εὐεργετημάτων καὶ ὀφθαλμῶν παθήσεις θεραπεύουσιν. Ἀλλ' εἰς τὰ ὕδατα ταῦτα ἐνυπάρχει καὶ δύναμις πρὸς ἔλεγχον τῶν κλεπτῶν: ὅστις τὴν κλοπὴν *δι' ὅρκου* ἀρνεῖται, βλέπει καθαρώτερον, ἂν εἶναι ἀθῷος, ἂν μή, «διὰ τῆς τυφλώσεως τὸ κακούργημα ἀποκαλύπτεται, καὶ πηρωθεὶς τὰς ὄψεις ὁμολογεῖ τὸ ἔγκλημα». [3]). Παρόμοιαι διηγήσεις πολλαὶ ὑπάρχουσιν, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ κακοῦργοι διὰ τῶν ὑδάτων ἀποκαλύπτονται. Οὕτως ἡ ἐν Αἰθιοπίᾳ κρήνη ὄχι μόνον παράφρονας ποιεῖ τοὺς πίνοντας, ἀλλὰ «καὶ πάνθ' ἃ πρότερον διέλαθεν ἁμαρτήσας ἑαυτοῦ κατηγορεῖν.» [4]) Τὴν «παράδοξον *δύναμιν*» ταύτην βλέπομεν σαφέστερον ὡς θεοκριτικήν, εἰς ὅσα ὁ Κτησίας ἱστορεῖ περὶ ἄλλης τινὸς πηγῆς, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ πήγνυται ὡς τυρός, οὗτος δὲ ὁ πηκτὸς πινόμενος τετριμμένος ἐν ὕδατι κάμνει νὰ ἐξαγγέλλῃ τις παραφρονῶν πάντα ὅσα ἔπραξεν· «Χρᾶται δὲ αὐτῷ ὁ βασιλεύς, ἐφ' ὧν κατηγορου-

[1]) Revue des trad. popul. τ. VII σ. 621.

[2]) *Τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως* θεωρεῖται, θὰ ἴδωμεν, καὶ ἰαματικὸν ὕδωρ. — Τὸ ἀνωτ. μνημονευθὲν ἰνδικὸν ὕδωρ τοῦ Κτησίου, τὸ ὁποῖον αἰωρεῖ τὰ ἐμβαλλόμενα «καθαίρει... ἀλφοὺς καὶ ψωριῶντας Καλεῖται δὲ ἰνδιστὶ βαλλάδη, ἑλληνιστὶ δὲ ὠφελίμη» (ἡ κρήνη, ἐκδ. Didot σ. 86 α· πρβ *Ἀντίγονον* κεφ. 153, ἐκδ. Beckm. σ 199 ἑξ)

[3]) «Sed qui oculis medentur, et coarguendis valent furibus: nam quisquis *sacramento* raptum negat, lumina aquis attrectat: ubi periurium non est, cernit clarius, si perfidia abnuit, detegitur facinus caecitate, et captus oculis admissum fatetur» (*Solini*, Collect. rerum memorab IV 6 ἑξ. ἐκδ. Th. Mommsen, Βερλ. 1864. σ. 52). Πρβ. *Glotz*, L'ordalie, σ. 84 καὶ σημ. 1.

[4]) *Διοδ.* II 14. «τοὺς δὲ πίνοντας παραλλάττειν τὴν διάνοιαν, ὥστε καὶ τὰ κρυφίως πεπραγμένα ὁμολογεῖν» (*Σωτίων*, παρὰ Westermann σ. 185).

ένων *τἀληθὲς εὑρεῖν ἐθελήσει*· κἂν μὲν ἐξείπῃ, προστάσσεται ἀπο-
αρτερῆσαι· ἂν δὲ μηδὲν ἐλεγχθῇ ἀφίεται.» [1]) Περὶ ἄλλης δὲ κρήνης
ν ἱερῷ κατὰ τὴν Καρχηδόνα, ἐξ ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ εἶναι
ἐλαίου προσηνέστερον», ἱστορεῖ ὁ Ψευδαριστοτέλης, ὅτι ἐκλείπει
ἂν μή τις ἁγνὸς προσίῃ» [2]), διότι κινδυνῶδες εἶναι διὰ τὸν μὴ
ιγνὸν νὰ ἔρχηται εἰς συνάφειαν μὲ τὸ ἱερὸν στοιχεῖον. [3])

Παρομοίας πηγάς, ἀπὸ τοῦ ὕδατος τῶν ὁποίων οἱ περίοικοι μαν-
είαν καὶ θεοκρισίαν ζητοῦσι «responsa petunt, — in auguriis
ιabentur,» ἀναφέρει ὁ Πλίνιος: πηγήν, ἥτις εἰς τὰ πέριξ διαχέε-
αι «*portendens* aliquid.» Μαντείαν δὲ ζητοῦσιν οἱ κάτοικοι ἀπὸ
οὺς ἰχθῦς «cibo quem rapiunt annuentes: si vero eventum
ιegent, caudis abigunt,» [4]) κακὰ δὲ προμηνύουσιν ἄλλαι πηγαί,
ῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ δὲν ῥέει διά τινας τῶν θεωμένων. [5]) Μαντείαν
:αὶ θεοκρισίαν, ὡς εἴδομεν, νὰ πορισθῶσιν ζητοῦσιν οἱ περίοικοι τῆς
ν Ἀφάκοις λίμνης καὶ τοῦ ἀραβικοῦ στυγίου ὕδατος ἐκ τῆς αἰω-
ρήσεως εἴτε καταβυθίσεως τῶν εἰς τὸ ὕδωρ ἐμβαλλομένων δώρων.

Τὰ καθιερωμένα ταῦτα ὕδατα, ὡς καὶ σήμερον τὰ ἁγιάσματα, εὑ-
ρίσκονται εἰς ἄντρα, εἰς τὸν περίβολον πεφημισμένων ἱερῶν, ὡς εἰς
:οὺς *Ἁγίους Τόπους* καθ' ἕκαστον βῆμα συναντῶμεν καὶ καθ' ἑκά-
στην σελίδα τῶν Προσκυνηταρίων. [6]) Εἰς τὰς ἰνδικὰς παγόδας λίμναι
ερᾳί, ἐν ταῖς ὁποίαις φύεται τὸ ἱερὸν τοῦ λωτοῦ ἄνθος, παρέχουσι
:ὸ ὕδωρ τῶν θρησκευτικῶν ἀπολούσεων καὶ τῶν θεοκρισιῶν. [7]) Ἐν

[1]) *Κτησίας* (Didot) σ. 82 β.

[2]) *Περὶ θαυμασ ἀκουσμ.* κεφ. 113. Πρβ. *Smith* Religion of the Semites 1894) σ. 179.

[3]) *Smith* ἔνθα ἀν. σ. 180.

[4]) *Plin.* N. H. XXXI 18.

[5]) «dirum est non profluere eos aspicere volentibus». Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ Πλίνιος (ἔνθα ἀν.) ἐπιφέρων καὶ παράδειγμα τὸν Λικίνιον, ὅστις μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀπέθανεν. Ἀναφέρει δὲ καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ ποταμόν, ὅστις «sabbatis omnibus siccatur».

[6]) Ἄντρα καὶ σπήλαια συνήθη ἐν ταῖς διὰ τοῦ ὕδατος θεοκρισίαις τῶν ἑλληνικῶν μυθιστορημάτων. — Τὸ ἄρθρον τοῦ Smith κάμνει εὐρὺν λόγον περὶ τῶν ἱερῶν ἄντρων τούτων καὶ σπηλαίων. — Εἰς τὰ *Προσκυνητάρια* πάντοτε τὰ ἰαματικὰ ὕδατα εἶναι ἐν σπηλαίοις, ἐν ναοῖς, ἐν μοναῖς.

[7]) Περὶ τῶν σημερινῶν καθιερωμένων παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ὑδάτων βλ. καὶ *Saintyves* σ. 45 ἑξ. 106.

δὲ τῇ ἑλληνικῇ λατρείᾳ τόποι τοιοῦτοι ἱερῶν ὑδάτων, εἶναι τόποι «ἱε ·ρᾶς ἁγιστείας» καὶ σεμνῆς «θεοπρεπείας.» Ἐπὶ τοιούτων ὑδάτων κα θυσίαι δημοτελεῖς μετὰ θεοκρισιῶν τελοῦνται, [1]) καὶ *ὅρκοι μεγάλοι* [2]) δίδονται πληροῦντες τὴν ψυχὴν «σεβασμίου φόβου,» [3]) εἰς ἀνάμνη σιν τῆς ἱερᾶς Στυγός, ἥτις «ἐκ πέτρης καταλείβεται ὑψηλῆς» καὶ ῥέε «καταστυφέλου διὰ χώρου». Ὁμοίως τὸ ἀραβικὸν Στύγιον ὕδωρ το Δαμασκίου ἀποτόμως «ἀναρρήγνυται εἰς ἄβυθον πέτραις πανταχόθε συνηρεφές... Θέαμα τοῦτο καὶ φύσεως ἔργον *σεμνὸν καὶ φρικῶδες* οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ἀνήρ, ὃς ἰδὼν οὐκ ἂν πληρωθείη σεβασμίου φόβου.» [4])

Τὸν εἰς τὸ Στύγιον τοῦτο ὕδωρ ὅρκον «πεφρίκασι διὰ πείρας ο ἐπιχώριοι» καὶ ἐπίορκος «οὐδεὶς τὴν δίκην διέφυγεν.» Ἱεροὶ ἦσα πάντοτε οἱ ὅρκοι οἱ εἰς τὰ καθιερωμένα ὕδατα, [5]) ἀλλ' «οἱ μέγιστο καὶ φρικωδέστατοι τῶν ὅρκων» ἦσαν οἱ ὅρκοι οἱ εἰς ἐπίτηδες πρὸς ὁρ κισμὸν καὶ θεοκρισίαν καθιερωμένα ὕδατα, τὰ *ὕδατα τὰ ὅρκια,* [6]) ἀληθ

[1]) Ὡς εἰς τὴν ἐν Ἀφάκοις λίμνην «συνόδων γινομένων εἰς ἡμέρας *τακτάς*» — Θεοκρισίαν ὑποκρύπτει τὸ τελούμενον κατὰ τὴν «ἐπιφανῆ πανήγυριν» τῶ Συρακουσίων παρὰ τὴν πηγὴν Κυάνην, κατὰ τὴν ὁποίαν «δημοσίᾳ ταύρους βυ θίζουσιν ἐν τῇ λίμνῃ» (*Διοδωρ.* V 4).

[2]) *Μέγας ὅρκος*, συχνὸν παρ' Ὁμήρῳ (Α 239 κλ.), *μέγιστος ὅρκος δεινότα τός τε* (Ο 37), ὅρκος *ἐπὶ μεγίστοις* (*Παυσαν.* IV 20, 2), ὅρκος *ἅγιος, οἱ μέγιστο* τῶν ὅρκων (ἐν Παλλικοῖς), *φρικώδεις* ὅρκοι, λέγει ὁ Ἰώσηπος (Ἰ. Π. II 8, 7 V 10, 3), καὶ ὁ ἡμέτερος Σολωμὸς «φριχτότατος ὅρκος». Οἱ Φωκαεῖς ὀμνύου σιν «ἰσχυρὰς κατάρας». Βλ. *Εὐστάθιον* εἰς Ἰλ. Α 234, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ὅμη ρος εἰπὼν μέγας ὅρκος «ἐπεσημήνατο τοῦ ὅρκου *τὸ μεγαλεῖον*».

[3]) Τόποι καθιερωμένοι. ὅπου δίδεται ὁ ὅρκος: «Καὶ δώσεις εὐλογίαν ἐπ ὄρος Γαριζίν, καὶ τὴν κατάραν ἐπ' ὄρος Γαιβάλ», *Δευτ.* ια' 29. κη' 12. — Παρ Ἕλλησιν *ἀρατήριον* ὁ τόπος ὁ ἱερὸς τῶν ἀρῶν. Βλ. *Von Lasaulx,* Der Fluc σ. 166 ἑξ. Der Eid σ. 187 ἑξ πρβ. *Glotz,* Jusjur. σ. 751 ἑξ.

[4]) Εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν ὁρκίων ὑδάτων καὶ τῶν ἱερῶν τούτων χώρω «τὸ σεμνὸν καὶ φρικῶδες» αὐτῶν ἐξαίρεται. Βλ. τὰ περὶ Παλλικῶν.

[5]) Πάντοτε ἱεροὶ ἦσαν οἱ ὅρκοι οἱ περὶ τὸν χῶρον τῶν καθιερωμένων ὑδά των διδομένοι, «jurare in fontibus». Βλ. *Grimm.* D. R. (1828) σ 798 ἑξ. 897 — «Μὰ θ' ἱερὰ κύματα» *Εὐριπ.* Κύκλ. 265 — «ὄμνυμί σοι φύλλα πάντα καὶ πη γάς» (Βάβριος, πρβ. Bekker εἰς *Ἀριστοφ.* Ὄρν. στ. 194, 1829 τ. IV σ. 12 ἐκδ. Blaydes, 1882, σ. 211, ὅπου περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ παρῳδουμένο ὅρκου τοῦ Δημοσθένους· πρβ. καὶ Εὐστάθ. σ. 1928). *Σοφ.* Οἰδ. Κ. στ. 1332 «πρός νύν σε κρηνῶν». Πρβ. *Hirzel,* σ. 203 ἑξ. σημ. *Bergk* N. Jahr. Phil. u Paed. 1860 σ. 403 σημ 19.

[6]) *Ὅρκιος* Ζεύς, — ὅρκιοι Θεοί, — ὅρκιον ξίφος, — ὁρκία Θέμις, — σέβας ὅρ κιον, καὶ τὸ τῆς ΠΔ «ἐν ἀρᾷ καὶ ἐνόρκιον.»

στύγια ὕδατα ἀναδεικνυόμενα, ὡς καὶ ἀπεκαλοῦντο, καὶ ἐκ τῆς ὠγυγίου ἱερᾶς Στυγὸς ἀπορρέοντα.

Ποταμοὶ καὶ φρέατα ὡρισμένα ἐτιμῶντο ὡς *ὅρκια* ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατρείᾳ, ποταμοὶ δὲ καὶ *Ὅρκοι* ἁπλῶς ἐκαλοῦντο. Χαρακτηριστικὸς ἦτο ὁ ποταμὸς *Ὅρκος* ὁ Βιθυνικός, «ὃς φρικωδέστατος τῶν ὅρκων τοῖς ἐκεῖ ἐνομίζετο, πρὸς βίαν ἕλκων τὸν ἐπίορκον.» [1]) Ἄλλου ἐν Βιθυνίᾳ πάλιν ποταμοῦ «gurgitem perjuri negantur pati,» [2]) ὅμοιος ποταμὸς ἀναφέρεται καὶ παρὰ τὸν βοιωτικὸν Ὀρχομενόν, [3]) τοιοῦτος καὶ ὁ εἰς τὸν Πηνειὸν ἐκβάλλων Τιταρήσιος ποταμός, εἰς τὸν ὁποῖον «ὀμνύουσιν οἱ ἐγχώριοι.» [4]) Κρῆναι δὲ καὶ φρέατα ἱερὰ πολλὰ μνημονεύονται, τὸ δὲ Καλλίχορον ἐν Ἐλευσῖνι φρέαρ ἐτιμᾶτο ὡς φρέαρ ὅρκιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὀμνύουν ἁγνείαν αἱ ἀδίκως ἐγκαλούμεναι γυναῖκες. [5])

Τὰ *ὅρκια* ταῦτα *φρέατα*, παρὰ τὰ ἱερὰ εἴτε ἐν τοῖς ναοῖς ἀναβλύζοντα, συνήθη μάλιστα εἶναι εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας. Ἐν τῇ Παλαιᾷ μνημονεύονται ποικίλων ὀνομασιῶν φρέατα, [6]) μάλιστα δὲ σεβάσμιον εἶναι τὸ φρέαρ τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις «ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου *Φρέαρ ὁρκισμοῦ*, ὅτι ἐκεῖ ὤμοσαν ἀμφότεροι,» ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ Ἀβιμέλεχ, [7]) τὸ φρέαρ τοῦ Ἰσαάκ, ὅστις, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ 6 — Τὰ ὅρκια φρέατα.

[1]) «Κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀρριανοῦ», Εὐστάθιος εἰς Ἰλ. Β 754 (FHG. τ. III σ. 595 ἀπ. 43). Πρβ. *Hirzel*, σ. 199 σημ. 2.

[2]) *Plin.* XXXI 18. Πρβ. *Glotz*, L'ordalie σ. 78 σημ. 3, ὅστις ὑπενθυμίζει τὰς ὀρδαλίας τῆς διαπλεύσεως ποταμῶν μὲ κροκοδείλους ἢ θαλάσσας μὲ καρχαρίας ἐν τῇ Ὠκεανίᾳ καὶ τῇ Μαδαγασκάρῃ.

[3]) Τὸν ποταμὸν τοῦτον θὰ ἴδωμεν κατωτ.

[4]) Βλ. Εὐστάθιον εἰς Ἰλ. Β 754 (σ. 336).

[5]) Καὶ αἱ παρθένοι παρθενίαν, διότι τὸ φρέαρ ἐκαλεῖτο καὶ *Παρθένιον*, *Ἄνθιον* φρέαρ· βλ. ἀνωτ. σ. 89 καὶ σημ 4. Πρβ. *Gruppe*, Griceh. Myth. σ. 812 σημ. 5. — Ἄξιον ἀναγνώσεως εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Ἀλκίφρονος, ὅπου μαθὼν Μνησίλοχός τις «τὴν τῆς γαμετῆς ἀσέλγειαν», ἠρκέσθη «ὁ χρυσοῦς» δι' ὅρκου νὰ βεβαιωθῇ: «Ἀγαγοῦσα οὖν αὐτὸν ἡ γυνὴ εἰς τὸ Καλλίχορον τὸ ἐν Ἐλευσῖνι φρέαρ ἀπωμόσατο καὶ ἀπεδύσατο τὴν αἰτίαν» (*Ἀλκίφρ.* Ἐπιστ. III 69. Πρβ. Ὁμηρ. ὕμν. Δημ. στ. 99. *Παυσαν.* Α' 39).

[6]) Ὁ Ἰσαὰκ ὀρύσσει φρέατα «καὶ ἐπωνόμασεν αὐτοῖς ὀνόματα» (*Γεν.* κϛ' 18 ἑξ.): «φρέαρ Ἀδικίας, — Ἐχθρίας, — Εὐρυχωρίας».

[7]) *Γεν.* κα' 14, 31 ἑξ. κβ' 19. κς' 23. μς' 1. — «ὑπέρ τινος φρέατος ποιούμενοι τὸν ὅρκον», ἐξ οὗ *Ὅρκου φρέαρ* καλεῖ αὐτὸ ὁ Ἰώσηπος, Ἰ. Ἀ. Ι. 12,1.

Ἑλλάδι ἀπεκλήθησαν ποταμοὶ Ὅρκοι, «ἐκάλεσεν αὐτὸ *Ὅρκος.*» [1]) Τὸ *Φρέαρ τοῦ ὅρκου*, (Π. Δ.), εἴτε *ὅρκιον φρέαρ* (Ἰώσηπος) [2]) τοῦ Ἀβραάμ, τὸ φρέαρ τοῦ Ἰσαάκ, μετ' εὐλαβείας ἀπὸ τοῦ Εὐσεβίου καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἀναγραφόμενα εἰς τὰ *Προσκυνητήρια* [3]), ἦσαν τόποι ἱεροὶ θυσίας καὶ κρίσεως. [4]) Καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἀκόμη τοῦ Ἀβραὰμ τὸ φρέαρ κατ' ἐξοχὴν ἐτίμων, καὶ οὗτοι καὶ οἱ ἑλληνίζοντες χριστιανοὶ θυσίας ἐτέλουν καὶ ἔρριπτον ἐν αὐτῷ παντοῖα ἄλλα δῶρα καὶ *πόπανα* «νόμῳ ἑλληνικῷ» λέγει ὁ Σωζομενός. [5]) Διάφορος δὲν εἶναι ἡ λατρευτικὴ ἔννοια τῶν θυσιῶν τούτων εἰς τὰ παμπαλαίας παραδόσεως ἑβραϊκὰ *ὅρκια φρέατα*, περὶ τὰ ὁποῖα κάμνει ὁ Ἰεχωβὰ τὴν *ἐπιφάνειαν* αὐτοῦ [6]), ἀπὸ τὰ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς Ἰνοῦς καὶ τὴν ἐν Ἀφάκοις λίμνην ἐμβαλλόμενα δῶρα τῶν ἐθνικῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα ἐπιφαίνεται ἡ θεότης αὐτῶν.

Εἶναι δὲ καὶ *φρέατα κρίσεως* [7]) τὰ φρέατα καὶ ὕδατα ταῦτα. Τρισγερόντων χρόνων παράδοσις κατέστησεν ἱερὰν τὴν *Πηγὴν τῆς κρίσεως*, Mérîbah, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Κύριος ἔδωκεν εἰς τὸν Μωϋσῆ τὰ θεῖα ῥήματα καὶ «*ἐπείρασε*» [8]) τὸν λαὸν αὐτοῦ. Οὕτως ἱερὸς τόπος,

[1]) *Γεν.* κϛ' 33, καὶ *Φρέαρ ὅρκου* (αὐτ.).

[2]) *Ἰωσ.* Ἰ. Ἀ. II, 7, 2.

[3]) Ἤδη ὁ Εὐσέβιος εἰς τὸ *Ὀνομαστικόν* του. Σύνηθες εἰς τὰ *Προσκυνητάρια*: «ubi Abraham puteum fodit». Βλ. *Wesselingius,* Vetera rom. itiner. σ. 599 σημ. — «putei quos foderunt Abraham et Iacob, hoc est, *puteus coniurationis* et puteus calumniae» (Itineraria ἐκδ. Parthey — Pinder, σ. 180) Puteus Iacobi, — Rebeccae, — Rachel, — puteus pacis» (αὐτ. σ. 20, 65, 68, 137, 270 κλ.).

[4]) «Ἦλθεν ἐπὶ τὸ *φρέαρ τοῦ ὅρκου* (ὁ Ἰακώβ)· καὶ *ἔθυσε θυσίαν* τῷ Θεῷ» (*Γεν.* μϛ' 1). *Ἰωσήπου* Ἰ. Ἀ. II, 7, 2.

[5]) «*Νόμῳ* γὰρ *ἑλληνικῷ*, λέγει ὁ Σωζομενός, οἱ μὲν λύχνους ἡμμένους ἐνθάδε ἐτίθεσαν· οἱ δὲ οἶνον ἐπέχεον ἢ *πόπανα* ἔρριπτον· ἄλλοι δὲ νομίσματα ἢ μύρα ἢ θυμιάματα» (*Ἐκκλησ. ἱστ.* II δ', ἐκδ. *Migne*, P. Gr. τ. 67, στλ. 944).— Πρβ. *Wesselingius*, ἔνθα ἀνωτ. Ἐπὶ τοῦ τόπου ἔκτισεν ἐκκλησίαν ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα μὴ μιαίνωσιν αὐτὸν «ἅγιον ὄντα» οἱ ἐθνικοὶ «σπονδαῖς καὶ θύμασι βεβήλοις».

[6]) «Καὶ ὤφθη αὐτῷ (τῷ Ἰσαὰκ) Κύριος», εἰς τὸ Φρέαρ τοῦ ὅρκου· *Γεν.* κϛ 24. Πρβ. μϛ' 2.

[7]) Καὶ *Φρέαρ τῆς κρίσεως* ἀποκαλεῖ ὁ Εὐσέβιος τὸ φρέαρ, παρὰ τὸ ὁποῖον μάχην συνῆψαν, «ἐκρίνοντο», οἱ ποιμένες Γεράρων μετὰ τῶν ποιμένων Ἰσαάκ. (*Γεν.* κϛ' 20).

[8]) Τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τῆς λ. σημαινούσης τὴν θεοκρισίαν βλ. ἀνωτ. σ. 97 ἑξ. Βλ. *J. Wellhausen,* Prolegomena zur Gesch. Israels[6] (1905), σ. 342.

ἦτο ἀπὸ αἰώνων τόπος ἀπονομῆς κρίσεως καὶ δικαιοσύνης, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἱερὸν ἦτο κριτὴς ἀνώτατος εἰς τὰς διαφοράς, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐτόλμα αὐτὸς νὰ ἐπιλύσῃ. [1])

Πεφημισμένον προσκύνημα, ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀμώς, εἶχε καταστῇ τοῦ Ἀβραὰμ τὸ φρέαρ ἤτοι αἱ *Ἑπτὰ πηγαί* αἱ ῥέουσαι περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Beersheba, εἰς τὰς ὁποίας «*ὅρκος ἱλασμοῦ*», λέγει ἡ Παλαιά, ἐτελεῖτο. [2]) Ἰδιάζουσα ἱερότης περιέβαλλεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς σημιτικοῖς λαοῖς τὸ ἄθροισμα τῶν ἑπτὰ πηγῶν, διὰ τὴν ἱερότητα τοῦ ἀριθμοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ Στράβων (ΙϚ΄ 782) ἀναφέρει ἐν Ἀραβίᾳ τόπον καλούμενον τὰ *Ἑπτὰ φρέατα*. Τόπον ἱερὸν θεοκρισίας σαφῶς μαρτυρεῖ ὁ Φιλόστρατος ἐν Καππαδοκίᾳ τὸ *Ἀσβαμαῖον ὕδωρ*, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐκ συριακῆς λέξεως προελθὸν σημαίνει καὶ τοῦτο «ἑπτὰ ὕδατα.» [3]) Εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν ἐτιμᾶτο τὸ ὕδωρ τοῦτο ὡς «*ὕδωρ Ὁρκίου Διός*, — εὐόρκοις μὲν ἵλεών τε καὶ ἡδὺ ὕδωρ, ἐπιόρκοις δὲ παρὰ πόδας ἡ δίκη . . . καὶ *οὐδ ἀπελθεῖν* δυνατόν, ἀλλ' αὐτόθι ἔχονται καὶ ὀλοφύρονται πρὸς τῷ ὕδατι ὁμολογοῦντες ἃ ἀπιώρκησαν. [4]) Ἄλλο «*φρέαρ ὅρκιον, φρέαρ ἐλέγχου*» εἶδεν Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς εἰς τὴν Ἰνδικήν, εἰς τὴν χώραν τῶν Βραχμάνων, τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ ἐθεωρεῖτο «ἀπόρρητον» εἰς πᾶσαν τὴν πέριξ Ἰνδικήν, καὶ ἐτιμᾶτο ὡς «*ὕδωρ ὅρκιον*». Πλησίον

[1]) «*ἡ Πηγὴ τῆς Κρίσεως*, αὕτη ἐστί Κάδης» (*Γεν.* ιδ' 7), Quadesh, Mérîbah. Βλ. *Smith* Religion, σ. 181. Πρβ. Α.-J. *Reinach* ἐν Revue des Ét. ethnogr. τ. I, 1908, σ. 345. Εἰς τὰ ἐν τῇ *Πηγῇ τῆς κρίσεως* δοθέντα θεῖα ῥήματα ἀνάγει ὁ *Wellhausen* (ἔνθα ἀνωτ. σ. 341 ἑξ.) τὴν ἀρχὴν τῆς Torah, τῆς προφορικῆς παραδόσεως

[2]) *Ἀμὼς* η' 14. Βλ. Smith ἔνθα ἀνωτ. σ. 182. *Βηρσαβεὲ* ΠΔ., *Βηροσοβὰ* Εὐσέβ., *Βηρσουβαὶ* Ἰώσηπος.

[3]) *Shab' ā maya*, Smith ἔνθα ἀν. σ. 182.

[4]) *Φιλοστρ.* Τὰ εἰς Ἀπολλ. Α' VI, ἐκδ. Kayser (1844) σ. 3 ἑξ. Τὰ αὐτά, ἐκ τοῦ Φιλοστράτου πιθανὸν παραλαμβάνων, ὁ Ψευδαριστοτέλης § 152. (*Παραδοξογράφ.* ἐκδ. Westerm. σ. 55). «Καλοῦσι δὲ αὐτό, λέγουσι καὶ οἱ δύο, *Ἀσβαμαῖον* . . παφλάζει δέ, ὥσπερ ὁ θερμαινόμενος λέβης» (ὥστε τὸ ὕδωρ ἦτο ἡφαιστειῶδες). Θερμὰς πηγὰς τοῦ Ἀπόλλωνος τιμωρούσας τὸν ἐπίορκον (cujus ferventibus aquis perjuria puniuntur) ἀναφέρει ὁ Εὐμένιος (Panegyr. Constant. XXI *Migne*, P. L. τ. 8 στλ. 638). — Περὶ τοῦ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τοῦ *Ἀσβαμαίου* ὕδατος βλ. καὶ *Ammian. Marcell.* XXIII, 6, 17. — Βλ. καὶ *Smith* ἔνθ. ἀν. σ. 180. 182. Πρβλ. *Valckenaër* Opusc. I σ. 72 ἑξ.

δὲ τοῦ ὕδατος τούτου ὑπῆρχε κρατὴρ πυρός. «'Ενταῦθα 'Ινδοὶ *καθαίρονται* τῶν ἀκουσίων, ὅθεν οἱ σοφοὶ τὸ μὲν *φρέαρ ἐλέγχου* καλοῦσι, τὸ δὲ *πῦρ ξυγνώμνης»*, [1]) τελεῖται δηλαδὴ καὶ εἰς τὸ βραχμανικὸν *ὅρκιον φρέαρ* ὅ τι καὶ εἰς τὴν ὠγυγίαν πηγὴν τῆς Βερσαβεὲ κατὰ τὴν Παλαιάν, *ὅρκος ἱλασμοῦ.*

'Αλλὰ καὶ τὸ *ὕδωρ τοῦ 'Ελεγμοῦ*, ἀπὸ *φρέαρ ἐλέγχου* ἀντλεῖ ὁ μέγας ἱερεὺς Περίεργος ἀλλὰ λίαν σημαντικὴ λεπτομέρεια εἰκονογραφικὴ τῆς οὕτω ἰδιοτρόπου παραστάσεως τῆς δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου, συνάμα δὲ καὶ παράδοσις λογοτεχνικὴ προσδίδει εὐρυτέραν λατρευτικὴν σημασίαν εἰς τὸ ἑβραϊκὸν ὕδωρ. Εἰς τὰς παλαιοτάτας ἐπὶ ἐλεφαντίνων ὀστῶν παραστάσεις τῆς δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου τοῦ Ε΄ αἰ., καὶ δὴ εἰς τὴν καθέδραν τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ τὸ δίπτυχον τοῦ Οὐβάρωφ, εἰκονίζεται δυσερμήνευτος εἰκονογραφικὴ λεπτομέρεια· εἰκονίζεται φρέαρ, τὸ ὁποῖον οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ τὰ δίπτυχα ταῦτα ἀσχοληθέντων ἡρμήνευσαν εἰς τὸ φρέαρ. τῆς Σαμαρείτιδος. [2]) Τὸ φρέαρ τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο ἢ αὐτὸ *τὸ φρέαρ τοῦ ἐλεγμοῦ*, τὸ φρέαρ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤντλησεν ὁ ἱερεὺς τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλέγχου, τὸ ὁποῖον ἐπότισε τὴν Θεοτόκον. Μετὰ λεπτῆς δὲ διορατικότητος, καίτοι μὴ γινώσκων τὴν ἐκ τῆς εἰδικῆς ἐρεύνης προκύπτουσαν σημασίαν τῆς λεπτομερείας ταύτης, ἐνθυμεῖται ὁ Στριγόφσκης τὰ φρέατα τῶν ἀλεξανδρινῶν μυθιστοριογράφων, [3]) ὀρθότερον, τὰ *ὅρκια φρέατα* τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν παραστάσεων τέχνης ταχέως ἐλησμονήθη ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Φρέατος τῆς ἐλέγξεως μετὰ τὸν Ε΄ αἰ. Εἰς *Προσκυνητάρια* δ' ὅμως ἐξηκολούθησεν ἡ μνεία αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μοναχοῦ 'Επιφανίου, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ΄ αἰῶνος: «Καὶ πρὸς δύσιν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, λέγει ὁ 'Επιφάνιος, ὡς ἀπὸ μιλίων τεσσάρων, ἐστὶ *τὸ ὕδωρ τῆς 'Ελέγξεως*». [4]) Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους καθίσταται συχνοτέρα ἡ

[1]) *Φιλοστρ.* Τὰ εἰς 'Απολλ. Γ' XIV (ἐκδ. Kayser σ. 48).

[2]) Βλ. Λαογραφ. Α' 474, 476 ἑξ. 490. Βλ. *Aïnalof*, Sossouda iz Kertschi ἐν Japiski Imperat. rousk. archeol. obschestva τ. V (νέας σειρᾶς) 1892, σ. 205. Πρβ. *Redin*, Diptich Etschmiadjinskoi bibl. αὐτ. σ. 220

[3]) *Strzygowski*, Das Etschmiadjin-Evangeliar (1891), σ. 45.

[4]) *Διήγησις περὶ τῶν ἁγίων Τόπων*, παρὰ *Migne*, P. Gr. τ. 120. στλ. 264 (ἐκδ. καὶ ὑπὸ τοῦ Vassiljevski ἐν τῇ *Παλαιστινείῳ* συλλογῇ μετὰ ῥωσ. μεταφρ. καὶ πολυτίμων ὑπομνημάτων).

μνεία τοῦ φρέατος 'Ο τὸν ΙΓ' αἰ. (1250) ἐν στίχοις πολιτικοῖς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος περιγράψας Περδίκκας μνημονεύει τὸ Φρέαρ, ὡς κείμενον ὄπισθεν τοῦ ναοῦ, ὅπου καὶ ἱερόν: «'Εν οἷς καὶ *φρέαρ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ* πεφύκει», ἐκεῖ δ' ἐδεικνύετο μέχρι τῆς μετατροπῆς τοῦ ναοῦ εἰς τέμενος.[1]) Οἱ προσκυνηταὶ τοῦ ΙϚ' αἰ. δεικνύουσιν αὐτό, ὡς ὁ 'Επιφάνιος, μακρὰν τῆς ἁγίας πόλεως μίλια η' εἰς τὴν 'Ορεινήν, εἰς τὴν ὁποίαν συχνὰ ἐπορεύετο ἡ Μαριάμ,[2]) ὅπου ἐγεννήθη ὁ ἅγιος 'Ιωάννης ὁ Πρόδρομος, καὶ ὅπου καὶ ναὸς αὐτοῦ: «Κατὰ νότου δὲ τοῦ ναοῦ, ὡσεὶ λίθου βολή, εἶναι τὸ *ὕδωρ τῆς 'Ελέγξεως*».[3]) Καὶ ἡ σημερινὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀκόμη δεικνύει τὸ Φρέαρ παρὰ τὴν 'Ιερουσαλήμ, εἰς τὸ σημερινὸν "Αϊν-Καρὴμ εἰς τὴν αὐτὴν πηγήν, τὴν ἄλλως καλουμένην τῆς Μαρίας εἴτε τοῦ Ζαχαρίου [4]) 'Αλλ' ἰδίας ἀναγραφῆς ἄξια εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ 'Ρώσου ἱεροδιακόνου Ζωσίμου (1419-1422) παραδιδόμενα, ὅστις μνημονεύει τὸ Φρέαρ ὡς φρέαρ ὕδατος ἰαματικοῦ καὶ συγχρόνως ὕδατος θεοκριτικοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ παρέχει θεοκρισίας πρὸς ἔλεγχον τῆς παρθενίας: «Καὶ ὑπάρχει ἐκεῖ (εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Προδρόμου) φρέαρ, καὶ λέγουν ἂν τὰ κορίτσια πίουν ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτό, καὶ δὲν ἔχουν φυλάξει τὴν παρθενίαν των, τότε τὰ χείλη των γίνονται κίτρινα σὰν τὸ χρυσάφι· τὸ νερὸ αὐτὸ εἶναι γιὰ δοκιμασίαν τοῦ ὅρκου».[5])

Τῆς γενετικῆς ὅμως σχέσεως τῶν ἀνατολικῶν τούτων ὑδάτων καὶ δὴ τοῦ *ὕδατος τοῦ 'Ελεγμοῦ* πρὸς τὰ ἑλληνικὰ *ὅρκια ὕδατα* ἔχομεν καὶ ἐσωτερικὰ τεκμήρια, ἀναφερόμενα εἰς τὴν πίστιν περὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν. Τὰς παραδόσεις δὲ ταύτας δύο οὕτω διαφόρων κόσμων φέρει 7.—'Η ἀναγραφὴ τοῦ ὅρκου.

[1]) *Περδίκκου* πρωτονοταρίου, "Εκφρασις, *Migne*, P. Gr. τ. 130 στλ. 968. — "Εκδ. καὶ ὑπὸ *Παπαδοπ.-Κεραμέως* ἐν Pamiatniki Drevnei Pissmenosti 1891

[2]) Πρὸς τὴν «συγγενίδα αὐτῆς 'Ελισσάβετ», ὅπου καὶ μετὰ τὴν δοκιμασίαν ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἱερέως· ΠΡ. XVI, σ. 29· πρβ. XII, σ. 23. *Λουκ.* α' 39 Βλ. τὰς μικρογραφίας τοῦ μοναχοῦ 'Ιακώβου, Λαογρ. Α' σ. 526 ἑξ.

[3]) *Τρία ἀνώνυμα ἑλληνικὰ προσκυνητάρια* ἐκδ. ὑπὸ Παπαδοπ.-Κεραμέως ἐν τῇ Παλαιστινείῳ Συλλ., Πετρπλ. 1896 σ. 28. 102 (βλ. καὶ ῥωσ. προσκυνητ. σ. 87). — «καὶ εἰς στάδια β' ἔναι *τὸ ὕδωρ τῆς 'Ελέγξεως*» (*Migne*, τ. 130 στλ. 985).

[4]) *T. Tobbler*, Topogr. von Jerusalem, Βερλν. τ. II, 1854, σ. 351 σημ. 2.

[5]) 'Εκδ. τοῦ 'Ρώσου περιηγητοῦ ὑπὸ *Zacharof* Skazanie rousk. naroda τ. II βιβλ. γ' σ. 67, καὶ παρὰ *Khitrovo* Itinéraires russes.

πλησίον ἀλλήλων ἢ ἐν τῇ Ἰνδικῇ *δοκιμαστηρία λίμνη*, ἡ ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου εἰς τὸ *Περὶ Στυγὸς* μνημονευομένη, εἰς ἣν ἄν τις τῶν Ἰνδῶν κατηγορῆται ὅτι ἡμάρτησεν εἰσάγεται, «εἰ ἐθέλει διὰ τοῦ ὕδατος γενέσθαι τὴν ἐξέτασιν.» Εἰς τὸ ὕδωρ καταβαίνουσι καὶ αὐτοὶ οἱ Βραγμᾶνες «*δοκιμασθησόμενοι* μὴ συκοφαντῶσιν.» [1]) Τὸ βάθος τοῦ ὕδατος εἶναι ἄχρι τῶν γονάτων, καὶ ὁ κατηγορούμενος, «ἀναμάρτητος μὲν ὢν *ἀδεῶς διέρχεται ἄχρι τῶν γονάτων ἔχων τὸ ὕδωρ*, ἁμαρτὼν δὲ ὀλίγον προβὰς βαπτίζεται μέχρι κεφαλῆς.» Ἀλλ' ἐνταῦθα καὶ ἄλλη θεοκρισία τελεῖται εἰς παρακείμενον «αὐτόματον» σπήλαιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀνδριάς: «ὅσοι καθαροὶ ἀπὸ τῆς φαυλότητος τοῦ βίου εἰσέρχονται ἀνεμποδίστως εὐρυνομένης τῆς θύρας... οἱ δὲ ἐν καταγνώσει ὄντες πολὺ θλίβονται εἰσελθεῖν... καὶ οὐ δύνανται στενουμένης ..» [2])

Ἡ «δοκιμαστηρία λίμνη» τοῦ Πορφυρίου καὶ ὁ ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτῆς ἔλεγχος ἔχουν ἀναντιρρήτως σχέσιν γενετικὴν μὲ τὸ *ὅρκιον φρέαρ ἐλέγχου* τοῦ Φιλοστράτου [3]) καὶ μὲ τὸ ὕδωρ τῆς *ἱερᾶς Στυγός*, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη, [4]) τῶν ἑλληνικῶν μυθιστορημάτων τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς. Εἰς τὸ φρέαρ τοῦ Φιλοστράτου οἱ Ἰνδοὶ *καθαίρονται* [5])τῶν ἀκουσίων, εἰς τὴν δοκιμαστηρίαν λίμνην τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἑκουσίων ἁμαρτημάτων, «ἀκουσίων δ' ὁμοῦ καὶ ἑκουσίων καὶ ὅλως ὀρθοῦ βίου δοκιμαστήριον» εἶναι τὸ σπήλαιον τὸ αὐτόματον. Τοιοῦτον δοκιμαστήριον ἦτο, εἰκάζω, τὸ *πῦρ ξυγγνώμης* τοῦ Φιλοστράτου, εἶναι δ' αὐτὸ τὸ σπήλαιον τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται πρὸς δοκιμασίαν ἡ

[1]) Καὶ ὁ κατηγορῶν δοκιμάζεται κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀντίληψιν τὴν ἐπικρατήσασαν μάλιστα κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

[2]) «Πορφυρίου ἐκ τοῦ *Περὶ Στυγός*», παρὰ *Στοβαίῳ*, Φυσικ. I 3, 51 (τ. I σ. 37-40 ἐκδ. Meineke).

[3]) Καὶ αὐτὸς ὁ Πορφύριος ὑπονοεῖ τὴν σχέσιν: «οἶμαι δὲ τούτου καὶ Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα μεμνῆσθαι τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ λέγω· γράφων γὰρ τοῖς Βραχμᾶσιν ὅρκον τινὰ ὀμνύει «οὐ μὰ τὸ *Ταντάλειον ὕδωρ*, οὔ με ἐμυήσατε» (*Στοβ.* I 3, 56, τ. I σ. 40.)

[4]) Βλ. τὰς περιγραφὰς ἀνωτ. σ. 133 ἑξ.

[5]) Τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν μεταχειρίζεται καὶ ὁ Ὀβίδιος (Fast. V τέλ.), ὁμιλῶν περὶ πηγῆς τοῦ Ἑρμοῦ: «*Ablue* praeteriti perjuria temporis», ἥτις μάλιστα καὶ τὰς μελλούσας ἐπιορκίας *καθαίρει*, «et pereant veniente die perjuria nobis.»), ὡς καὶ ἡ «λευκόφυλλος ῥάβδος» (βλ. ἀνωτ. σ. 409 σημ. 5).

ἡρωΐς τοῦ 'Αχιλλέως Τατίου Λευκίππη,[1]) ὁ δ' ἐν τῷ σπηλαίῳ ἀνδριὰς εἶναι τὸ χρυσοῦν τῆς 'Αρτέμιδος εἴδωλον τοῦ βυζαντινοῦ μυθιστοριογράφου, τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου ἐκ παλαιοῦ σοφιστικοῦ βεβαίως μυθιστορήματος τὸ ἐπεισόδιον παραλαβόντος. Τὴν αὐτὴν δ' ἀκριβῶς δύναμιν ἔχουσι τὸ *δοκιμαστήριον ὕδωρ* τῶν 'Ινδῶν καὶ τὸ ὕδωρ τῆς *ἱερᾶς Στυγὸς* τοῦ 'Αχιλλέως Τατίου· ὡς καὶ εἰς ἐκεῖνο, καὶ εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ σοφιστοῦ μυθιστοριογράφου διὰ τὸν ἁγνὸν «μένει κατὰ χώραν ἡ πηγή», διὰ τὸν ἔνοχον «τὸ ὕδωρ ὀργᾷ καὶ ἀναβαίνει μέχρι δέρης καὶ *τὸ γραμματεῖον ἐκάλυψε*».

Τὸ ὕδωρ *τὸ γραμματεῖον ἐκάλυψεν*, εἶναι οὗτος ὁ σημαντικώτατος χαρακτηρισμός, ὅστις συνδέει πρὸς ἀλλήλας τὰς διὰ τῶν ὑδάτων θεοκριτικὰς ταύτας δοξασίας καὶ παραδόσεις καὶ ἄγει ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τὸ *ὕδωρ τοῦ Ἐλεγμοῦ*. Δὲν εἶναι ἄλλο τὸ *γραμματεῖον* τῆς ἀλεξανδρινῆς παραδόσεως ἢ αὐτὸ τὸ *πινακίδιον* τοῦ περὶ τὸ τέμενος τῶν Παλλικῶν ὕδατος, αὐτὸ τὸ *βιβλίον*, ἡ διφθέρα τοῦ ὕδατος τοῦ 'Ελεγμοῦ. Τὸ σημαντικώτατον κατὰ τὴν δεινὴν «θεοπρέπειαν» τῶν Παλλικῶν ἦτο ὁ ὅρκος: «*ὅσα γὰρ ὄμνυσί τις γράψας εἰς πινακίδιον ἐμβάλλει εἰς τὸ ὕδωρ.*»[2]) Τὸ πινακίδιον τοῦτο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ ὅρκος ἐπιγράφεται κατ' ἔθος σύνηθες ἄλλως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις,[3]) ἀντικατέστησεν,

[1]) Τὰ ἱερὰ ὕδατα ῥέουσι συχνότατα ἐν σπηλαίοις, ὡς εἶπον ἤδη, καὶ ὡς ὁ Smith εἰδικώτερον ἐξετάζει.

[2]) *Ψευδοαριστ.* παρὰ Westermann σ. 17 ἑξ. Στέφανος ὁ Βυζάντιος: «ὅσα γὰρ ὀμνύει τις εἰς πινάκιον γράψας βάλλει αὐτὸς εἰς τὸ ὕδωρ...». 'Ο Πολέμων μὴ ἐννοῶν τὴν πρᾶξιν λέγει: «οἱ ὁρκωταὶ *γραμμάτιον* ἔχοντες ἀγορεύουσι τοῖς ὁρκουμένοις, περὶ ὧν ἂν χρήζουσι τοὺς ὅρκους» (Westermann σ. 182. FHG III σ. 141 α). 'Ο ὅρκος τῶν Παλλικῶν ἦτο *ὅρκος ἅγιος*, *μέγιστος*, ὑπὲρ τῶν μεγίστων, λέγει ὁ Σωτίων (Westerm. σ. 184).

[3]) «Καὶ *ἐπιγράψας μῆλον*, ἔρριψεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς 'Αρτέμιδος... *ἐγέγραπτο δὲ ὅρκος* κατὰ τῆς 'Αρτέμιδος» (*'Αντων. Λιβεράλι*, Μεταμορφ. α'.) Ποικιλώτατοι οἱ τύποι ἀρῶν οἱ ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων εὑρισκομένων μολυβδίνων ἐλασμάτων ἢ *ἐπὶ χάρτου ἱερατικοῦ* ἀναγραφόμενοι ἐκδοθ. ἐν C.I.A ὑπὸ *R. Wuensh*, Defixionum tabellae atticae Βερλ. 1897. — Θεοκρισίαν νομίζει ὁ *Glotz* (L'ordalie, σ. 129 ἑξ.) καὶ τὴν *κατὰ τὸν μυστικὸν θεσμὸν* ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱεροφάντου ἐπὶ πινακίδος καὶ βύθισιν αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ ἱεροφάντης ἦτο *ἱερώνυμος* καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἡ θάλασσα *ἀμαιμακέτοις* ἐγκατέκρυπτε *βυθοῖς* (*Φίλιος* ἐν 'Εφημ. 'Αρχαιολ. 1883 σ. 79 ἀρ. 7. — CIG. III ἀρ. 900). 'Η ἀνωτ. (σ. 397) μνημονευθεῖσα ἀρὰ τῶν Τηΐων ἦτο γεγραμμένη εἰς *στήλας*. Καὶ ὁ Μωϋσῆς *ἀνέγραψε* τὰς εὐλογίας καὶ τὰς κατάρας «ὡς μηδέποτε ἐκλιπεῖν τὴν μάθησιν

ὡς καὶ ἀνωτέρω (σ. 138) εἶπον, εἰς χρόνους πεπολιτισμένους τὰ πρωτογενῆ ἔθιμα τῆς εἰς τὸ ὕδωρ πρὸς θεοκρισίαν βυθίσεως αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐξέθηκα δ' ἀνωτέρω τὰς εὐρύτατα διαδεδομένας δοξασίας τῆς διὰ τῆς εἰς τὸ ὕδωρ ἐκθέσεως τῶν νεογνῶν καὶ τῶν γυναικῶν δοκιμασίας τοῦ γένους. [1]) Τὸν κρίκον τῆς διαβάσεως παρέχει ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου λογοτεχνικῶς διαμορφωθεῖσα ἀλεξανδρινὴ παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Λευκίππη «ἐγγράψασα τὸν ὅρκον γραμματείῳ μηρίνθῳ δεδεμένῳ περιεθήκατο τῇ δέρῃ», καὶ οὕτως εἰσέβη εἰς τὴν πηγήν. Καὶ ὡς τὸ *πινακίδιον* τὸ εἰς τὸ ὕδωρ τῶν Παλλικῶν ῥιπτόμενον «ἐπιπολάζει» ἂν ὁ δοκιμαζόμενος εἶναι ἁγνός, ἂν δ' ἔνοχος βαρὺ γινόμενον ἀφανίζεται, ὁμοίως καὶ διὰ τὸν δοκιμαζόμενον εἰς τὸ ἰνδικὸν *δοκιμαστήριον ὕδωρ* καὶ εἰς τὸ ὕδωρ τῆς *ἱερᾶς Στυγὸς* τοῦ Τατίου «μένει κατὰ χώραν» ἡ πηγή, ἂν εἶναι ἁγνός, ἂν ἡμάρτησε τὸ ὕδωρ «ὀργᾷ καὶ ἀναβαίνει μέχρι δέρης». Καὶ ὁμοίως ἀκόμη ὁ *Ὅρκος* ὁ βιθυνικὸς καὶ οἱ ἄλλοι ποταμοὶ Ὅρκοι καλούμενοι, εἰς τὰς δίνας, «πρὸς βίαν ἕλκουσι τὸν ἐπίορκον.»

Τὸ ὕδωρ τῆς ἀλεξανδρινῆς παραδόσεως ἀναβαίνει μέχρι δέρης καὶ «*τὸ γραμματεῖον ἐκάλυψε*,» τὸ γραμματεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι γεγραμμένος τῆς ἑλληνίδος ἡρωΐδος ὁ ὅρκος. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἑβραίας μοιχαλίδος κατὰ τὸν λευϊτικὸν νόμον ὁ ὅρκος ἐπιγράφεται ἐπὶ περγαμηνῆς, καὶ δὴ *ἡ ἀρὰ τοῦ ὅρκου*: [2]) «Καὶ γράψει ὁ ἱερεὺς τὰς ἀρὰς ταύτας εἰς βιβλίον.» Ἔπειτα ὁ ἱερεὺς προβαίνει εἰς πρᾶξιν μόνον ἐν τῇ λευϊτικῇ ταύτῃ θεοκρισίᾳ καθοριζομένην: «καὶ *ἐξαλείψει* (ὁ ἱερεὺς τὰς ἀρὰς ταύτας) *εἰς τὸ ὕδωρ* τοῦ ἐλεγμοῦ τοῦ ἐπικαταρωμένου,» ὅ ἐστι ὁ ἱερεὺς ἐξαλείφει διὰ τοῦ ὕδατος τὰς *καθωρισμένας* ἀράς, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ἐπὶ εἰλητοῦ περγαμηνῆς, [3]) ἐπιχύνων ἐπ' αὐτὸ ἐκ τοῦ ὕδατος

αὐτῶν» εἰς βιβλίον, τελευτῶν δὲ καὶ εἰς τὸν βωμὸν (*Ἰώσηπος*, Ἰ. Ἀ. IV 8, 44. V 1, 19).

[1]) Εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους λαοὺς διαδεδομένας, βλ. ἀνωτ σ. 141 ἑξ. καὶ καθόλου περὶ τοῦ ὕδατος σ. 134 ἑξ.

[2]) «Καὶ ὁρκιεῖ ὁ ἱερεὺς τὴν γυναῖκα *ἐν τοῖς ὅρκοις τῆς ἀρᾶς ταύτης*» (*Ἀριθμ.* ε' 24), — «adjurera la femme *par le serment d'imprécation*», εἶναι ἡ κατὰ λέξιν μετάφρ. τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου (μετάφρ. A. Crampon, 1905· βλ ἀνωτ. σ. 56 σημ. 1) πρβ. «ἐν ἀρᾷ καὶ ἐνόρκιον». — Βλ. ἀνωτ. τὰ περὶ ὅρκου καὶ ἀρᾶς.

[3]) *Βιβλίον* ἡ Π. Δ.; *διφθέραν* λέγει ὁ Ἰώσηπος, *χαρτίδιον* ὁ Φίλων· πρβ. τὸν

τοῦ Ἐλεγμοῦ, εἴτε ἐμβαπτίζων αὐτὸ εἰς τὸ ἀγγεῖον, ἕως ὅτου τὸ ὕδωρ ἐξαλείψει αὐτάς. [1])

Τίς εἶναι ὁ λόγος τῆς τοιαύτης πράξεως τοῦ ἱερέως; Ἡ δύναμις τῆς ἀρᾶς ὡς ἀντιστρόφως ἡ δύναμις τῆς εὐχῆς, εἶναι δύναμις μαγικὴ καὶ φθοροποιός, [2]) καὶ τὴν δύναμιν ταύτην τὴν φθοροποιὸν μεταδίδει ἐξαλειφομένη ἡ ἀρὰ εἰς τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον οὕτω καθίσταται *«ὕδωρ ἐπικαταρώμενον,»* καὶ διὰ τοῦ ὕδατος εἰς τὴν πίνουσαν αὐτὸ γυναῖκα: *«καὶ εἰσελεύσεται* εἰς αὐτὴν τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ τὸ ἐπικαταρώμενον» [3]) Καὶ οὕτως ἡ ἀρὰ καθίσταται *διὰ τοῦ ὕδατος* αὐτὸ τὸ ὑλικὸν ὄργανον τῆς θείας δίκης. [4]) Ἡ παμπαλαία ἑβραϊκὴ ἱεροτελεστία, μὲ δύναμιν πρωτογενῆ παραδοθεῖσα εἰς τὸν λευϊτικὸν νόμον, παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν λησμονηθεῖσαν ἑρμηνείαν παρομοίων ἀνατολικῶν καὶ ἑλληνικῶν πράξεων καὶ δοξασιῶν.

Τὸ ὕδωρ τὸ ἐπικαταρώμενον εἶναι ὕδωρ πραγματικῶς βλαβερόν, εἶναι ὕδωρ δηλητηριῶδες, ἢ τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς ἀρᾶς φέρον ἐν ἑαυτῷ καθίσταται ὀλέθριον εἰς τὸν ἔνοχον; Μετὰ ποίας τέχνης ἡ ἱερατικὴ τάξις τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐξεμεταλλεύθη πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀπὸ τῆς θεότητος φόβου τὰς θαυμασίας δυνάμεις τῶν ὑδάτων ἐξέθηκα ἤδη, δὲν ἀμφιβάλλω δὲ ὅτι ἡ παμπαλαία περὶ τοῦ *ὕδατος τοῦ Ἐλεγμοῦ* παράδοσις ἀπὸ φθαρτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐπήγασεν. 8.—Ἡ ἐπήρεια τοῦ ὕδατος.

ἱερατικὸν χάρτην τῶν ἑλληνικῶν καταδέσμων (Βλ. ἀνωτ. σ. 58 ἑξ. καὶ σημ. 4).— *Γραμματεῖον* λέγει ὁ Ἀχιλλ. Τάτιος, *γραμμάτιον* ὁ Πολέμων, — *πινάκιον* καὶ *πινακίδιον* περὶ τοῦ ὅρκου τῶν Παλλικῶν (βλ. τὰ χωρία ἀνωτ).

[1]) «Καὶ *ἐξαλείψει εἰς τὸ ὕδωρ*» λέγει τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον. Τοῦτο φαίνεται ὑπονοῶν καὶ ὁ Ἰώσηπος: «Τῶν δ' ὅρκων τελειωθέντων, τῆς διφθέρας ἀπαλείψας τοὔνομα (τοῦ Θεοῦ) *εἰς φιάλην ἐκπιέζει* (τ. I σ. 274 ἐκδ. Niese). Βλ. *Anthropologie* τ. XI, 1900, σ. 356· πρβ. *Lévy* La famille israélite, σ. 229. Κατὰ τὸν Φίλωνα ὁ ἱερεὺς *ἀπαλείφει* τὰς ἀρὰς «τῷ κατὰ τὸ ἀγγεῖον ὕδατι» (τ. V σ. 167, ἐκδ. Cohn-Wendland). Πρβ. ἀνωτ. σ. 56 ἑξ.

[2]) Βλ. *Von Lasaulx*, Der Fluch, σ. 162· πρβ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 878.

[3]) «Καὶ *εἰσῆλθεν ὡσεὶ ὕδωρ* εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ» (*Ψαλμ.* ρη΄, 18. βλ. ἀνωτ. σ 62 σημ. 3). Πρβ. *Levy*, La fam. israélite, σ. 229.

[4]) Ὡς λέγει ἡ Π Δ. «ἀθῶος ἀπὸ τοῦ ὅρκου, ἀπὸ τῆς ἀρᾶς», οὕτω καὶ ἐνταῦθα *«ἀθώα ἴσθι ἀπὸ τοῦ ὕδατος* τοῦ ἐλεγμοῦ.» (*Ἀριθμ.* ε΄ 19). Τοιαύτας ἐκφράσεις βλ. *Γεν.* κδ΄ 41. *Ἀριθμ.* ε΄, 31. *Κριτ.* ιε΄ 3. *Β΄ Βασιλ.* γ΄ 28. *Ἰὼβ* ι΄ 14 κλ. Οὕτω καὶ τὸ *ΠΡ* «καθαρός εἰμι ἐξ αὐτῆς.»

Παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς σήμερον πάντες οἱ ἐθνογράφοι γνωρίζουσι τὰς καθιερωμένας λίμνας, τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ εἶναι πραγματικῶς δηλητηριῶδες, θεωρεῖται δ' ὅμως *ὕδωρ ἅγιον*, ὡς καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἐπικαταρώμενον καλεῖται ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ. [1]) 'Εν πομπῇ οἱ κατηγορούμενοι πηγαίνουν νὰ πίουν ἐξ αὐτοῦ εἰς ἐποχὰς ὡρισμένας, [2]) ὡς καὶ εἰς τὴν ἐν 'Αφάκοις λίμνην κατὰ «ἡμέρας *τακτάς*.» Οὕτω δὲ φοβερὸν εἶναι τὸ «δηλητήριον τῆς δοκιμασίας» τοῦτο, ὥστε παρά τισι φυλαῖς μόλις δύο ἢ τρεῖς ἐπὶ ἑκατὸν δοκιμαζομένων διαφεύγουσι τὸν θάνατον. [3]) Τὴν χρῆσιν δηλητηρίου πρὸς θεοκρισίαν εὕρομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις 'Ρωμαίοις, ὡς δηλητήριον δ' ἐθεωροῦντο, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ὡρισμένα στύγια ὕδατα παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, παρὰ τοῖς ὁποίαις ὀνομασταὶ ἦσαν καὶ λίμναι δηλητηριώδεις, ὡς τὸ *Μηδείας ὕδωρ*, οὕτω κληθὲν «διὰ τὸ κακοῖς πεφαρμάχθαι φαρμάκοις», [4]) εἰς τῶν ὁποίων τὸ ὕδωρ ἡ ἄσφαλτος καὶ ἄλλαι φυσικαὶ συστάσεις παρεῖχον δηλητηριώδεις οὐσίας, ὥστε νὰ καθίσταται τοῦτο *ἄποτον*, ἐνίοτε δὲ καὶ «πικρὰ ὕδατα» ν' ἀποκαλοῦνται ταῦτα. [5])

Πικρὰ ἐπίσης *ὕδατα* λέγει τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τὸ ὑπὸ τῶν Ο' ἐπονομασθὲν «ὕδωρ τοῦ 'Ελεγμοῦ», — *τὰ ὕδατα τὰ πικρὰ τῆς κατάρας, τὰ ὕδατα τὰ πικρά, τὰ ὁποῖα φέρουσι κατάραν.* [6]) Τὰ ὕδατα ταῦτα εἶναι ἀληθῶς πικρὰ ἢ ἐκ τῆς κατάρας καθίστανται πικρά; Αἱ ἀραί, τὰς ὁποίας οὕτως ἰσχυράς, ὡς σύνηθες ἄλλως εἰς τὴν ἑβραϊκὴν παράδοσιν, [7]) ἐπι-

[1]) «Eau sainte» λέγει ἐν τῇ μεταφράσει αὐτοῦ ὁ Crampon, σ. 124 ἑξ.

[2]) Περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἀγρίοις καθιερωμένων τούτων λιμνῶν βλ. *Anthropologie* «Les ordalies ou jugements divins», τ. XI, 1900, σ. 354-356. Βλ. καὶ ἀνωτ. σ. 68 ἑξ.

[3]) Παρὰ τοῖς Βολάντοις, φυλῆς μαύρων (Antropologie, ἔνθα ἀνωτ. σ 355). Παρὰ τοῖς Μαλγάσοις καταδικασθείς τις τῶν παρεχόντων τὸ δηλητήριον ὡμολόγησεν, ὅτι αὐτὸς ἐδηλητηρίασε περισσοτέρους τῶν 15000 ἀνθρώπων (βλ. *Scopelitis* ἐν Λαογραφ. τ. Β' σ. 6 σημ. 2)

[4]) *Κτησίας* (Didot, σ. 104 α)· «διὰ τὸ πεφαρμάχθαι καυστικοῖς φαρμάκοις... καλεῖται δὲ *νάφθα*» (*Σωτίων* (*Westerm.* σ. 190).

[5]) 'Ο 'Ιερώνυμος ἱστορεῖ ἐν 'Αραβίᾳ *λίμνην πικράν, ἀσφαλτίτιδα* (παρὰ *Σωτίωνι*, Westermann σ. 188), τῆς δ' ἀρμενιακῆς 'Αρσηνῆς, λίμνης *νιτρίτιδος*, τὸ ὕδωρ ἀποκαλεῖ *ἄποτον* ὁ Στράβων (σ. 529)

[6]) «Les eaux amères de malédiction, — les eaux amères qui apportent la malédiction» μεταφράζει ὁ Crampon (σ. 124 ἑξ.). Βλ. καὶ ἀνωτ. σ. 62 σημ. 4.

[7]) Πλήρης ἀρῶν εἶναι ἡ Π. Δ. ἀπὸ τῆς κατάρας τοῦ ὄφεως (*Γεν.* γ' 14).

βάλλει ὁ ἱερεὺς καὶ ἐπισύρει ἐφ᾽ ἑαυτὴν ἡ δοκιμαζομένη ἐπιλέγουσα «γένοιτο, γένοιτο», ὥστε ἀληθῶς «δύσφημον καὶ σκυθρωπόν», ὡς καὶ ἡ ὅλη ἑβραϊκὴ ἱεροτελεστία, νὰ καθίστανται,[1]) αἱ ἀραὶ αὗται εἶναι καθωρισμέναι. Ἂν ἡ γυνὴ εἶναι «μεμιασμένη» αἱ ἀραὶ διὰ τοῦ ὕδατος ἐπιφέρουσι παραχρῆμα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν, οἰδαίνεται τὴν κοιλίαν καὶ ὁ μηρὸς αὐτῆς ἀπονεκροῦται.

Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπήρειαν τῶν ἑβραϊκῶν πικρῶν ὑδάτων ἀνευρίσκομεν τὴν συγγένειαν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς περὶ τῶν στυγίων ὑδάτων παραδόσεις. Ἂν τίς ποτε ἐπιορκήσῃ εἰς τὸ στύγιον ἀραβικὸν ὕδωρ, «εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀπόλλυται, φασί, φυσηθεὶς *ὑδέρῳ* τὸ σῶμα.»[2]) Τὸ Ἀσβαμαῖον ὕδωρ, «τὸ ὕδωρ τοῦ Ὁρκίου Διὸς» τοῦ Φιλοστράτου, «ἀποσκήπτει καὶ ἐς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐς χεῖρας καὶ ἐς πόδας, καὶ *ὑδέροις* ἁλίσκονται καὶ φθόαις.» Ὁμοίως καὶ εἰς ποταμὸν παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν ἐπιορκήσας[3]) ὁ προδότης Λυκίσκος «κατηράσατο σαπῆναι», καὶ πραγματικῶς μετά τινα χρόνον ἡ νόσος κατενεμήθη εἰς τοῦ σώματός του τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἔβρεξεν εἰς τὸν ποταμόν.[4]) Τὴν σχέσιν μὲ τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις ἴσως δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν καὶ εἰς τοῦ Φίλωνος τὴν ἔκφρασιν «γαστρὸς ὄγκον οἰδούσης καὶ *πιμπραμένης.*»[5])

Νόσος λοιπὸν καταλαμβάνει τοὺς ἐπιόρκους εἰς τὰ στύγια ὕδατα καὶ δὴ ὑδρωπικία καὶ νέκρωσις μελῶν τοῦ σώματος, Οὕτως ἐπενερ-

Οὐδεὶς λαὸς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπῆρξεν οὕτως ἰσχυρὸς εἰς κατάρας ὡς ὁ ἑβραϊκός. Βλ. τὰς ἀρὰς τῆς Π. Δ. παρὰ *Von Lasaulx* σ. 162. Ἡ κατάρα εἶναι προσφιλὴς εἰς τοὺς πρωτογενεῖς καὶ τοὺς θεοκρατουμένους λαούς.

[1]) *Πλουτ.* Ἠθ. σ. 275 D. Κατὰ ταῦτα οὐχὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐπιγράφεται ἐπὶ τῆς διφθέρας, ὡς νομίζει ὁ Ἰώσηπος, ἀλλ᾽ ὅλη ἡ ἀρὰ (βλ. ἀνωτ. σ. 58).

[2]) *Δαμασκίου*, Β. Ἰσιδ. Photii Bibl. κῶδ. 242, σ. 348 (ἐκδ. Bekker). — «Ἑλλανικός φησι περὶ Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ Σιπύλου πηγὴν εἶναι ἀφ᾽ ἧς τοὺς πίνοντας *κοιλίαν ἀπολιθοῦσθαι*» (*Σωτίων* ἐν Παραδοξογρφ. Westerm. σ. 185).

[3]) *Φιλοστρ.* Τὰ ἐς τὸν Τυανέα, Α΄ 6 (ἐκδ. Kayser, σ. 3. ἑξ.). *Ψευδοαριστ.* παρὰ Westerm. σ. 55.

[4]) *Πλουτ.* Ἠθ. σ. 548 F ἑξ.

[5]) Βλ. τὰ κείμενα ἀνωτ. σ. 57 ἑξ. — Τὸ «πῦρ ξυγγνώμης» τοῦ Φιλοστράτου ἐνθυμίζει τοὺς κρατῆρας τῶν Παλλικῶν, ὅπου, λέγεται, τὸν ἔνοχον «πίμπρασθαι». Ποταμὸν ἐν Βιθυνίᾳ οἱ ἐπίορκοι φοβοῦνται «velut flammam urentem» (*Plin.* XXXI 18). Καὶ αὐτὸς ὁ *Glotz* (L'ordalie, σ. 85 σημ. 3) παρατηρεῖ τὴν ἀοριστίαν τῆς λ. «πίμπρασθαι». «Καταπίμπρασθαι» ἐπὶ θανάτου ἐπιβαλλομένου ὑπὸ τῶν θεῶν, λέγει ὁ Εὐσέβιος (*Προπαρασκ. Εὐαγγελ.* VIII 14, 33).

γεῖ καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ 'Ελεγμοῦ. Πρὸ ὀλίγου ἀκόμη εἰς χωρίον τῆς παρὰ τὴν 'Αλσατίαν Γαλλίας ὁ ἀνὴρ ὁ ὑποπτευόμενος τὴν γυναῖκα, τὴν ἠνάγκαζε νὰ βυθίσῃ τὴν χεῖρα εἰς πηγὴν θαυματουργόν, ἂν ἦτο ἔνοχος ἐπήρχετο παράλυσις καὶ μαρασμὸς τῆς χειρός. [1]) 'Η παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Νίγηρος οἰκοῦσα φυλὴ δοκιμάζει τὴν ἄπιστον γυναῖκα διὰ τοῦ ὕδατος λίμνης· ἂν ἡ γυνὴ εἶναι ἔνοχος ἡ κοιλία αὐτῆς οἰδαίνεται καὶ ἀποθνήσκει ἀμέσως. Εἰς τοὺς ἄλλους ἐπίσης κατὰ φύσιν λαοὺς τοὺς συνηθίζοντας τὴν διὰ τοῦ ὕδατος δηλητηριωδῶν λιμνῶν δοκιμασίαν ἐπιφέρει τοῦτο ἀσθένειαν καὶ τέλος τὸν θάνατον [2]).

"Οχι δὲ μόνον ὁ τρόπος, ἀλλὰ καὶ ὁ χρόνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπενεργοῦσι τὰ στύγια ταῦτα ὕδατα συμβάλλει εἰς τὴν ἔρευναν τῶν περὶ αὐτῶν δοξασιῶν. 'Η δίκη τοῦ ἐπιόρκου ἐπέρχεται «παρὰ πόδας», ἢ «ὀπισθόποδες δίκαι» ὑπολαμβάνουσιν αὐτόν; Εἰς τοὺς Παλλικοὺς τῆς Σικελίας «σύντομος ἡ κόλασις» τοῦ ἐπιόρκου ἐπέρχεται. Τὸ 'Ασβαμαῖον ὕδωρ τοῦ Φιλοστράτου ἐπάγει παρὰ πόδας» τὴν δίκην, ὁμοίως καὶ τὸ ὕδωρ τῶν ἑλληνικῶν μυθιστορημάτων. [3]) "Αλλα πάλιν ὕδατα, ὡς τὸ ἀραβικὸν τοῦ Δαμασκίου, ὁ βοιωτικὸς ποταμὸς τοῦ Πλουτάρχου, ἐπιφέρουσι *νόσον*, ἐκ τῆς ὁποίας μετά τινα χρόνον, ὡς «εἴσω τοῦ ἐνιαυτοῦ», ἀπόλλυται ὁ ἐπίορκος. Νόσον ἐπιφέρει καὶ τὸ *ὕδωρ τοῦ 'Ελεγμοῦ*. 'Ο 'Ιώσηπος λέγει, ὅτι ἡ γυνὴ «μετ' αἰσχύνης καταστρέφει τὸν βίον»· ἡ καταστροφὴ ἐπήρχετο παραχρῆμα ἢ ἐκ τῆς νόσου ἢ καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτιμωρεῖτο ἡ μοιχαλίς; [4]) 'Η μεταγενεστέρα παράδοσις, ἡ ἐν τοῖς 'Αποκρύφοις διατηρηθεῖσα, παριστάνει ἀβλαβὲς σχεδὸν τὸ *ὕδωρ τῆς 'Ελέγξεως*, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπήρεια εἶναι ἁπλῶς διὰ *σημείου* νὰ δεικνύῃ τὸν ἔνοχον, ἁπλῶς νὰ *φανερώνῃ* τὰ ἁμαρτήματα. Τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον δίδει ὁ Θεός, εἶναι

[1]) Εἰς τὴν χώραν Briey τοῦ νομοῦ Meurthe et Moselle, *Anthropologie* τ. XI σ. 355.

[2]) Παράδειγμα ἐκ τῆς Revue des trad. pop. — 'Ομοίως καὶ παρὰ τοῖς Μαλγάσοις τῆς Μαδαγασκάρης ὁ ἔνοχος οἰδαίνεται ἀμέσως τὴν κοιλίαν καὶ διαρρήγνυται. ὡς ἐπίσης καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ (Scopelitis ἐν Λαογραφίας τ. Β' σ. 6 σημ. 2).

[3]) «Αὐτίκα τὴν δίκην ἔσχεν» ἡ ἐν 'Αχαΐᾳ ἱέρεια· — «ἐμποδὼν τελευτᾷ» ὁ ἐπίορκος εἰς τοὺς Παλλικούς, λέγει ὁ Πολέμων (βλ. τὰ χωρία ἀνωτ. σ. 110. 137).

[4]) Δικαίως καὶ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ βιβλικοῦ χωρίου συνεζητήθη. Βλ. ἀνωτ. σ. 63 σημ. 3.

κηλίς, ἥτις, μετά τινα χρόνον [1]) ἤθελεν ἐμφανισθῇ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπιόρκου. [2]) «Εἰ Κύριος ὁ Θεός, λέγει ὁ ἱερεύς, *οὐκ ἐφανέρωσε* τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν, οὐδὲ ἐγὼ κρίνω ὑμᾶς.» [3]) Ὁ ὕπατος καὶ δικαιότατος κριτὴς κρίνει μόνον· ἡ δίκη ἐπαφίεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους. [4])

Τὴν κρίσιν καὶ τὴν δίκην ἅμα *δι' ἑνὸς πλήγματος* ἐπάγει ὁ Κύριος ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῆς συστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῆς θρησκείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· «καὶ ὤφθη ἡ *δόξα* Κυρίου.» [5]) Κατὰ τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας ἡ δίκη, ἡ ὑπὸ τῶν θεῶν ἐπιβαλλομένη, ἐπισκόπων τοῦ ὅρκου καὶ τῆς ἀσαλεύτου τάξεως τοῦ σύμπαντος, τὴν ὁποίαν παραβιάζει ὁ ἐπίορκος, [6]) δύναται νὰ ἐπέλθῃ

[1]) Κατὰ τὸ ΠΡ. οἱ δοκιμαζόμενοι ἀποστέλλονται εἰς τὴν ὀρεινὴν καὶ ἐκεῖ ἀναμένουσι τὴν ἐμφάνισιν τῆς κηλῖδος (κεφ. XVI, σ. 29 ἑξ.). Ὁμοίαν διορίαν δύο ἢ τριῶν ἑβδομάδων χρειάζεται καὶ τὸ ἡγιασμένον ὕδωρ τῶν Ἰνδῶν· ἀνακηρύσεται ὁ δοκιμαζόμενος ἀθῶος ἂν εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δὲν ἐπισυμβῇ εἰς αὐτὸν δυστύχημα (*Glotz*, L'ordalie σ. 115). Κατὰ τὸν ΨΜ. «ἑπτάκις περιτρέχει» ὁ πίνων τὸ ὕδωρ τὴν ἁγίαν τράπεζαν (κεφ. XII, σ. 71). Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἀφήγησιν τοῦ Μαϊμονίδου, καθ' ἣν ἡ πίνουσα τὸ ὕδωρ γυνὴ ἔκαμνε τὸν κύκλον τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν (παρὰ *Lévy*, La fam. israél. σ. 230). Δοκιμαζομένη γυνὴ κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν ἔχουσα ἀνὰ χεῖρας σίδηρον πεπυρακτωμένον περιέρχεται τρὶς «τὸν ἱερὸν σκίμποδα» (βλ. ἀνωτ. σ. 128). Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ὁ δοκιμαζόμενος μύδρον ἔχων διέρχεται δι' ἑπτὰ κύκλων (*Glotz*, L'ordalie, σ. 108). Πρβ. παρὰ τοῖς Κάφροις Rev. des trad. pop. τ. VII σ. 131. 133 ἑξ.

[2]) Καὶ τὸ *σημεῖον* εἶναι ἀκαταμάχητον: «quod signum magnus in te apparebit quam hoc quod prodit conceptus ventris tui»? ἐρωτᾷ ὁ ἱερεὺς (*ΨΜ.* κεφ. XII σ. 72).

[3]) Βλ. τὸν διάλογον μεταξὺ ἱερέως καὶ Μαρίας καὶ τὴν προσευχὴν αὐτῆς· *ΠΡ.* XV σ. 28. *ΨΜ* XII σ. 72. «Ποτιῶ ὑμᾶς τὸ ὕδ. Ἐλ. Κυρίου καὶ *φανερώσει* (ὁ Κύριος) τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν»,—«Domine... conscius secretorum... detegas me»,— «te manifestet».

[4]) Τὴν ἰδέαν μου καθιστάνουσι σαφῆ τὰ κατὰ τὸν μεσαιῶνα συνήθως τελούμενα. Ἡ διὰ τῆς θεοκρισίας μονομαχία ἐλέγχει τοῦ Γανελὼν τὴν προδοσίαν καὶ κατόπιν ὁ βασιλεὺς Κάρολος ἐπιβάλλει εἰς αὐτόν, ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης τοῦ κόσμου, τὴν ποινὴν τοῦ διαμελισμοῦ. Ὁ χωρισμὸς σαφέστερος δεικνύεται, ὅταν θεοκρισία καὶ ποινὴ ἐπὶ διαφόρων προσώπων κατανέμονται, ὡς εἰς τοὺς δι' ἀντιπροσώπων κατὰ τὸν μεσαιῶνα μονομαχοῦντας. Βλ. *Hirzel*, Der Eid. σ. 182 ἑξ.

[5]) «Καὶ ἐξαναλώσω αὐτοὺς *εἰσάπαξ*... Καὶ ἠνοίχθη ἡ γῆ καὶ κατέπιεν αὐτούς» (*Ἀριθμ.* Ιϛ' 20 ἑξ.). Ἐπειδὴ *ἐπείρασαν* τὸν Κύριον ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Σάπφειρα ψευσθέντες πίπτουσι νεκροὶ παραχρῆμα (*Πράξ.* ε' 1 ἑξ.).

[6]) Βλ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 878. *Hirzel*, Der Eid. σ. 142 ἑξ.

καὶ ἐν Ἅδου καὶ μετὰ δευτέραν καὶ τρίτην γενεάν, καὶ εἰς τὴν ὠκύπουν ἀντιτίθεται «ἡ ἀτρέμα καὶ *βραδεῖ ποδὶ* κατ' Εὐριπίδην καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπιπίπτουσα Δίκη τοῖς πονηροῖς.» [1])

9.—Στυγὸς ὕδωρ.

Τὸν τύπον καὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἂν μὴ τὴν γένεσιν, τῶν θεοκριτικῶν τούτων δοξασιῶν εὑρίσκομεν εἰς τὸν *μέγαν ὅρκον* τῶν θεῶν, τὴν *στυγερὰν Στύγα,* ἥτις τὴν δίκην τὴν δικαίαν ἀπονέμει, «ὀρθόδικος Στὺξ» ἀποκληθεῖσα, [2]) καὶ ἀκριβέστερον εἰς τὸ *ἀμείλικτον Στυγὸς ὕδωρ.* [3]) Μετ' αἰσθήματος δέους θρησκευτικοῦ παραδίδουσιν οἱ ἀρχαῖοι τὰς «δεινὰς δυνάμεις» [4]) τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός. Ἡ Στὺξ εἶναι ἡ προσωποποίησις τοῦ ὅρκου τῶν θεῶν, [5]) καλεῖται καὶ *Ὅρκος* ἁπλῶς, ἐκδηλοῦται δ' ἡ δύναμις αὐτῆς διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ «ἱεροῦ ποταμοῦ», ὅστις ῥέει «διὰ νύκτα μέλαιναν—καταστυφέλου διὰ χώρου», καὶ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου δίδεται ὁ ὅρκος τῶν θεῶν. Παριστάνει δὲ τὸν ποταμὸν τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον «ἐκ πέτρης καταλείβεται ὑψηλῆς,» [6]) καὶ τὸ ὁποῖον φέρει «ἐν χρυσέῃ προχόῳ» ἡ Ἶρις, τὴν δὲ ῥοὴν τοῦ ποταμοῦ ἡ τελουμένη σπονδή. [7]) Τὸν μυθικὸν «ἱερὸν ποταμὸν» τῆς Στυγὸς ἐνετόπισεν ἡ

[1]) *Πλουτάρχ.* Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων σ. 549.

[2]) Βλ. *Gruppe,* ἔνθα ἀν. σ. 1084.

[3]) ***Στυγὸς ὕδωρ***, *Βιβλιογραφία*: Πλὴν τῶν παρ' Ὁμήρῳ καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων χωρίων τὸ κύριον τὸ τοῦ *Ἡσιόδου* Θεογ. στ. 775 ἑξ. καὶ τὸ τοῦ *Παυσαν.* Η' 18, 2. *C. Böttiger,* Ideen zur Kunstmyth. 1836, τ. Β' σ. 130 σημ. —*Funkhänel* Gottesurtheil (ἐν Philologus, τ. II, 1847 σ. 395 ἑξ.). *Δημητροπούλου* τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς (ἐν Πανδώρᾳ τ. Ϛ' 1855 σ. 172-6)—κυρίως *Th. Bergk,* Die Geburt der Athena (ἐν Neue Jahrb. f. Phil. u. Paed. 1860, κεφ. IX. σ. 401-408 καὶ ἐν Kl. Schr. II 69 ἑξ.). *F. Dümmler* Στυγὸς ὕδωρ (ἐν Delphica, Kl. Schr. τ. II 1901, σ. 126-140). *Hirzel,* Der Eid σ. 171-182. *Frazer,* Pausan. τ. IV σ. 248 ἑξ.

[4]) *Πλατ.* Φαίδ. σ. 113 C.

[5]) *Στύξ,* — θεῶν ὅρκος· *Gruppe* σ. 571, 878, 993.

[6]) Ἡ ἀπὸ κρημνοῦ ὑψηλοῦ καταφορὰ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς ἐκπλήττει τοὺς συγγραφεῖς, ἀπὸ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ὁμήρου ἕως τοῦ Παυσανίου καὶ τοῦ Ἀπουληΐου. Ὁ Εὐστάθιος (εἰς Κ 515, σ. 1668) νομίζει αὐτὴν τὴν *Λευκάδα πέτραν.* Καὶ ὁ Τζέτζης ἀκόμη θαυμάζει «Στυγὸς κελαινῆς ὕδωρ» (εἰς *Λυκόφρονος* Ἀλεξάνδραν στ. 706 ἐκδ. Sheer). Διεξοδικὴν δὲ οὐσιώδη ἑρμηνείαν εὑρίσκομεν παρὰ τῷ *Εὐσταθίῳ* εἰς Ἰλ. Β 605 (σ. 301), Θ 369 (σ. 718), Κ 515 (σ. 1668), Φ 8 (σ. 1220).

[7]) Βλ. *Κ. Σίττλ* εἰς Ἡσιόδου Θεογ. στ. 787, 793 (ἐκδ. Φιλ. Συλλ. ΚΠ. 1889, σ. 170 ἑξ.).

λατρευτικὴ φαντασία τῶν ἀνθρώπων εἰς τοποθεσίαν ὡρισμένην, εἰς ὕδωρ ἀπὸ κρημνοῦ ὑψηλοῦ παρὰ τὴν Νώνακριν τῆς Ἀρκαδίας στάζον, εἰς τοποθεσίαν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβάλλουσα μεγαλοπρέπεια δώσασα τὸν τύπον καὶ εἰς τὰς τοποθεσίας τῶν ἄλλων στυγίων ὑδάτων, ἠδύνατο ἀληθῶς νὰ φέρῃ τὴν φαντασίαν εἰς τὸ *ἀμείλικτον ὕδωρ* καὶ τὸν *μέγαν ὅρκον* τῶν θεῶν. [1])

Ἡ *Στὺξ* εἶναι καὶ θεὰ καὶ ὅρκος καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ἡ τοποθεσία αὐτοῦ, ἰδίως δ' ὅμως τὸ *ὕδωρ τῆς Στυγὸς* ἐθρυλήθη ὡς «ὕδωρ δοκιμαστήριον», καὶ *αἱ δειναὶ δυνάμεις* εἶναι αἱ δυνάμεις αὐτῆς πρὸς θεοκρισίαν. Ἡ ἐπήρεια τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς εἰς τὸν ἐπίορκον, ἐπήρεια ἀσαφὴς ἀκόμη εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, τὴν ὁποίαν δ' ὅμως διέσωσεν διὰ τοῦ Ἡσιόδου ἡ παλαιὰ ἱερατικὴ ποίησις, σαφῶς δεικνύει τὴν θεοκριτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Διπλῆ εἶναι, ἀκριβέστερον δύο στάδια διατρέχει τοῦ ἐπιόρκου θεοῦ ἡ δίκη. Καὶ πρῶτον μὲν καταλαμβάνει αὐτὸν «*νόσος*» βαρεῖα, «κεῖται *νήϋτμος* τετελεσμένος εἰς ἐνιαυτόν,— *ἀνάπνευστος καὶ ἄναυδος* Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι, κακὸν δὲ ἑ *κῶμα* χαλέπτει.» Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην δίκην, «ἐπεὶ νοῦσον τελέσῃ μέγαν εἰς ἐνιαυτόν,» ἐπέρχεται «*ἄλλος ἐξ ἄλλου χαλεπώτερος ἄεθλος*». Εἶναι δ' οὗτος μακρὸς ὡρισμένος ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν θεῶν, τῆς βουλῆς καὶ τῶν συμποσίων αὐτῶν, «εἰνάετες δὲ θεῶν ἀπομείρεται αἰὲν ἐόντων».

Σαφέστερον τοῦ Ἡσιόδου οἱ Ὀρφικοὶ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον τῆς δίκης θεωροῦσιν ὡς ποινὴν ἐξορίας καὶ φυλακίσεως τοῦ ἐπιόρκου θεοῦ εἰς «Τάρταρον ἠερόεντα,» ποινὴν ἐπιβαλλομένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διός. [2]) Ἀλλ' ὅτι ἡ κακὴ *νόσος*, ἡ καταλαμβάνουσα τὸν ἐπίορκον, [3]) ἐξ ἐπηρείας τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς ἐπέρχεται, δεικνύει ἡ μεθ'

[1]) Κάλλιστα περιγράφουν τὴν τοποθεσίαν ὁ *Curtius*, Peloponn. σ. 194 ἑξ. καὶ σημ. 18 σ. 212 ἑξ. μάλιστα ὁ *Frazer*, Pausan. τ. IV σ. 248 ἑξ. Βλ. ἀνωτ. σ. 416 περὶ τοῦ ἀραβικοῦ στυγίου καὶ τῶν ἄλλων *ὁρκίων* ὑδάτων.

[2]) *Ἰλ.* Θ 13. Τὴν δοξασίαν τῶν Ὀρφικῶν παραδίδει ὁ Σέρβιος εἰς Aen. VI 565. Βλ. *Hirzel*, σ. 180 ἑξ. καὶ σημειώσεις. Πρβ. *Gruppe*, σ. 877_{11}. *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 134. Ἐντεῦθεν «Στυγὸς *ὑστερόποινον* ὕδωρ» (*Νόννου* Διονυσ. Θ' 135), ἐπίθετον ὅπερ καὶ εἰς τὰς Ἐρινύας καὶ εἰς τὴν Νέμεσιν δίδεται (πρβ. *Hirzel*, σ. 215 σημ. 2).

[3]) Νόσος καταλαμβάνει τὸν ἐπίορκον καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν καὶ παρ' Ἰνδοῖς· *Hirzel*, σ. 181 σημ. 3.

ὅρκου τελουμένη σπονδή, «ὅς κεν *τὴν ἐπίορκον* ἀπαλείψας ἐπομόσσῃ», τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν νόμον τῶν σπονδῶν ἐπακολουθεῖ βεβαίως καὶ πόσις τοῦ ὕδατος. [1])

Εἶναι δ' αἱ διὰ τοῦ ὕδατος σπονδαὶ αὗται, ὡς καὶ αἱ προπόσεις, αἱ παλαιότаται, συνδεόμεναι μεθ' ὅρκου καὶ εὐχῶν καὶ θυσιῶν, ἀκόμη καὶ εἰς μαντεῖα πολλά, «εὐδόκιμα παρ' Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις», ὁ ἱερεὺς «*ὕδατος*, ἀλλ' οὐχὶ οἴνου σπείσας ἀποφθέγγεται τὰ ἐκ τοῦ τρίποδος», καὶ οἱ τὸ ὕδωρ τὸ καθιερωμένον πίνοντες νομίζονται «θεοφόρητοι καὶ νυμφόληπτοι καὶ βάκχοι». [2])

Ὕδωρ λοιπόν, ὕδωρ ἁγνόν, ὁποῖον οὐδέποτε λείπει ἀπὸ πᾶσαν θρησκευτικὴν πρᾶξιν, ἐνέχει δύναμιν λατρευτικήν, καὶ ἡ δοξασία ἦτο παμπαλαία ἐπὶ δημώδους ἐθίμου στηριζομένη, κατὰ τὸ ὁποῖον, ὡς ὁ Ἔφορος παραδίδει, «τὸ ὕδωρ 'Αχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς ὅρκοις καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ἐν ταῖς θυσίαις». [3]) Εἶναι δ' ὁ 'Αχελῷος αὐτὸς ὁ 'Ωκεανός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ *ὕδωρ τῆς Στυγὸς* εἶναι ὕδωρ «ὠγύγιον», ὕδωρ οὐράνιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ γένεσις παντὸς ὕδατος γηΐνου, πασῶν τῶν πηγῶν καὶ τῶν θαλασσῶν. [4]) Τῆς ἱερᾶς τῶν θεῶν πηγῆς τὸ ὕδωρ εἶναι «πολυώνυμον», καὶ ἀληθῶς μὲ πολλὰ ὀνόματα καὶ ἰδιότητας [5]) διεχύθη ἀνὰ τὴν γῆν εἰς τὰ ἐπ' αὐτῆς φημιζόμενα *στύγια ὕδατα*, [6]) εἰς τὰ ὁποῖα ἔδωκε καὶ τῆς θεοκρισίας καὶ

[1]) *Σίττλ* ἔνθα ἀνωτ. εἰς στ. 793. σ. 171. «'Επεὶ σπεῖσαν τ' ἔπιον» (Ο 258, πρβ. *Πλάτ.* Νόμ. 7, 799 Β. 806 Ε). Πρβ. *Stengel*², Kultusalt. σ. 103. *Hirzel* σ. 179.

[2]) *Φιλοστρ.* Τὰ ἐς 'Απολλ. Β' 37 (ἐκδ. Kayser, σ. 41).— «ὕδατι σπένδοντες» (μ 363). Περὶ τῶν δι' ὕδατος προπόσεων τῶν παλαιῶν βλ. *'Αθην.* Γ' σ. 123. Πρβ. τὰ περὶ ὑδάτων «μισαμπέλων» θρυλούμενα ὑπὸ τῶν Παραδοξογράφων, τὰ ὁποῖα μεθύσκουσιν «ὡς ἀπὸ οἴνου» (*Σωτίων*, Westerm. σ. 185 ἑξ).—Τὸ ὕδωρ ἐνομίζετο ἱερὸν καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς 'Εβραίοις Α' *Βασιλ.* ζ' 6. Β' *Βασιλ.* κγ' 16 «ἔσπεισεν (ὕδωρ) τῷ Κυρίῳ». Βλ. *Benzinger* Hebr. Alterth. σ. 364, 400· πρβ. *Lévy*, La fam. israél. σ. 229 σημ. 3.

[3]) *'Ιστοριῶν* Β', παρὰ Μακροβίῳ V 18, 8 (ἐκδ. 1893 σ. 327).

[4]) *Bergk* ἔνθα ἀνωτ. σ. 395 ἑξ. 405. Πρβ. *Gruppe* σ. 394 σημ. 6. *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 134.

[5]) Βλ. *Bergk* ἔνθα ἀνωτ. σ. 407 ἑξ.

[6]) Εἴδομεν τὸ *Στύγιον* εἴτε *Στυγαῖον* ἀραβικὸν ὕδωρ τοῦ Δαμασκίου (ἀνωτ. σ. 408) ἐν 'Αραβίᾳ, ὅπου καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἀναφέρει «Στυγὸς ὕδατος πηγὴν» (*Γεωγρ. ὑφηγ.* VI 7, 20, 40)· τὸ ὕδωρ τῆς ἱερᾶς Στυγὸς τοῦ 'Αχιλλ. Τατίου (ἀνωτ.

τοῦ ὅρκου τὴν δύναμιν ἀποκληθέντα καὶ *ὅρκια ὕδατα*. *Πέπλασται* δέ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, ἡ Στὺξ ἐν Ἅδου, «διὰ τὸ στυγητὰ εἶναι τὰ κάτω»· οἱ ποταμοὶ δὲ τοῦ Ἅδου εἶναι ἀπορρῶγες τῆς Στυγός, ἀλλ' *ἡ ἱστορία*, ἐξακολουθεῖ ὁ Εὐστάθιος γνωρίζει «ποταμὸν ἀληθῶς ὑπὲρ γῆς Ἀχέροντα καὶ Πυριφλεγέθοντα καὶ Κωκυτὸν καὶ πηγήν τινα Στύγα, *ἐξ ὧν τὰ ἐν Ἅδου πλάττονται*». [1]) Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τῶν θεῶν κλίνει νὰ εὑρίσκῃ πάντοτε τὸ ἰδανικὸν πλάσμα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. [2]) Ἐντεῦθεν αἱ ἀπὸ τῆς Στυγὸς καὶ τῶν ἐπὶ γῆς *στυγίων ὑδάτων* «δειναὶ δυνάμεις», δυνάμεις μετὰ μαντείας καὶ ὅρκου καὶ θεοκρισίας συνδεόμεναι. Αὐτὸς ὁ Εὐστάθιος μνημονεύει ὑπὲρ γῆς στύγια ὕδατα, [3]) ἐν τοῖς πρώτοις δὲ τὸν Τιταρήσιον ποταμόν, ὅστις, ἤδη κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, «ὅρκου δεινοῦ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ.» [4]) Καὶ αὐτὴν τὴν περὶ τὸν Φενεὸν ἀρκαδικὴν Στύγα, ὡς πλάσμα τῆς ἐν Ἅδου Στυγὸς μνημονεύει. [5]) *Ὕδωρ Στυγός* καλεῖται ἀκόμη καὶ ἡ ἐν Δελφοῖς πηγὴ *Κασσοτίς*, [6]) καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος πηγῆς ἱερᾶς μαντικῆς ἄγει ἡμᾶς εἰς κατανόησιν σαφεστέραν τῆς φύσεως τῶν στυγίων τούτων ὑδάτων.

σ. 133 ἑξ.), ἀπὸ τῆς ἀρκαδικῆς Στυγὸς προελθὸν διὰ τῶν ἐκ τῆς Ἀχαΐας μετοικησάντων Ἰώνων (*Gruppe*, σ. 280· πρβ σ. 1282 σημ. 1). — Οἱ φθονεροὶ Τελχῖνες δι' ὕδατος Στυγός, «ὕδασι Ταρταρίοισι», ξηραίνουσι τὴν εὔκαρπον Ῥόδον (*Νόννου*, Διονυσ. ΙΔ 45 ἑξ. Στραβ σ 654. Πρβ. *Bergk*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 405). Καὶ Στύγα ἐν Εὐβοίᾳ ἔχομεν (*Νόννου*, Διονυσ. ΙΓ' 162). Ὁ Κούρτιος (Χ, 10) ἀναφέρει ἐν Μακεδονίᾳ πηγὴν Στύγα, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω. Ἄλλα Στύγια ὕδατα ἔχομεν παρὰ τὴν Κύμην τῆς Ἰταλίας (*Στράβ*. σ. 244. Εὐστάθ. εἰς Κ 514 (σ. 1667), ἐν Ταινάρῳ (*Πλουτ*. Ἠθ. σ. 954 D), ἐν Αἰγύπτῳ (βλ. χωρία παρὰ *Gruppe*, σ. 1581 σημ. 2). Καὶ ὅσα ὁ Εὐστάθιος, ὡς λέγω κατωτέρω, μνημονεύει.

[1]) *Εὐστάθ*. εἰς Ἰλ. Κ 514 (σ. 1667) πρβ. εἰς Κ 113 (σ 1650) κλ. Βλ. *Dümmler*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 136.

[2]) Ἀκριβῶς περὶ Στυγὸς ὁμιλῶν ὁ *Bergk* σ. 407.

[3]) Ὡς παρὰ τοῖς Κιμμερίοις, περὶ τὸν ἐν Βαΐαις κόλπον, τὸ τῆς βοιωτικῆς κρήνης Τιλφώσσης (εἰς Κ 514, 515, σ. 1667 ἑξ.)

[4]) *Ὁμ*. Β 751 ἑξ. Πρβ. *Παυσαν*. Η' 18,1 *Φιλοστρ* Εἰκ. ΙΙ 14. *Εὐσταθ*. εἰς Ἰλ. Β 754 (σ. 336) πρβ. εἰς Θ 369 (σ. 718). Βλ. *Bergk*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 407. *Dümmler* ἔνθα ἀνωτ. σ. 135 πρβ. *Gruppe*, σ. 553 σημ. 1.

[5]) Εἰς Κ 514 (σ. 1667).

[6]) Ὅπου *Στυγὸς ὕδωρ* ἦτο καὶ ἱερὸν καὶ μαντεῖον (ὡς ἐν Ἰταλίᾳ, *Στράβ*. σ 244), καὶ δὴ μαντεῖα χθόνια, ἀφοῦ μάλιστα ἐξ Ἅδου ἐθεωρεῖτο ῥέον τὸ ὕδωρ (Βλ. *Dümmler*, σ. 137).

Καὶ εἰς ταύτην βοηθεῖ ἡμᾶς ἡ εἰκονογραφία. Ὑπεράνω τῆς Κασσοτίδος πηγῆς, εἰς τὴν Λέσχην τῶν Κνιδίων, ἦσαν αἱ γραφαὶ τοῦ Πολυγνώτου, τῶν ὁποίων ἡ ἑτέρα παρίστανε τὴν εἰς Ἅδου κατάβασιν τοῦ Ὀδυσσέως. Ἐν τῇ γραφῇ ταύτῃ ἱερόσυλος ἀνὴρ ὑπέχει δίκην, «γυνὴ δὲ ἡ κολάζουσα αὐτὸν φάρμακα ἄλλα τε καὶ ἐς αἰκίαν οἶδεν ἀνθρώπων.» Οἱ τὰς ἐν τῇ Λέσχῃ γραφὰς τοῦ Πολυγνώτου ἀναπλάσαντες, καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐξηγητὰς δυσνοήτους, εὑρίσκονται εἰς ἀπορίαν πῶς νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ γυνὴ κολάζει τὸν ἱερόσυλον. [1]) Ἀναμφίβολον ὅτι ἡ φαρμακὶς ἔδιδε ποτὸν εἰς τὸν κακοῦργον νὰ πίῃ, [2]) κατ' ἀκολουθίαν εὐλόγως ὑπετέθη ὅτι ὁ Πολύγνωτος ἔγραψε σκηνὴν διὰ δηλητηρίου τιμωρίας ἐν Ἅδου. Ἡ Τισιφόνη, λέγει ὁ Βαλέριος Φλάκκος pocula bibat, tormenti genus.» [3]) Ἀλλ' ἡ δίκη κατὰ τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας, ὡς εἴδομεν, ἐπέρχεται μετὰ τὴν κρίσιν, ἔπειτα τοῦ ἱεροσύλου ἡ τιμωρία δὲν εἶναι ἡ δηλητηρίασις ἀλλ' ἡ ἀπὸ πετρῶν κατακρήμνισις. Δὲν ἔγραψε λοιπὸν ὁ Πολύγνωτος αὐτὴν τὴν διὰ δηλητηρίου τιμωρίαν, ἀλλὰ τὴν διαιώνισιν τῆς «ἀλγεινοτάτης στιγμῆς τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἐνόχου διὰ τῆς πόσεως ποτοῦ, τὸ ὁποῖον, ἀβλαβὲς διὰ τὸν ἀθῷον, ἦτο μόνον διὰ τὸν ἐπίορκον ὀλέθριον. Ἡ διὰ πόσεως ποτοῦ θεοκρισία ἦτο ὑβριστικὴ συνέχισις τῆς ἐπιορκίας, καὶ τοῦ ἐπιόρκου ἡ ἐνοχὴ ἀκόμη βαρυτέρα καθίστατο. Ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν διατὶ ἡ Κασσοτὶς *Στυγὸς ὕδωρ* καλεῖται δι' ἐκεῖνον, ὅστις κατὰ τῶν θεῶν τῶν ἐπιχωρίων ἡμάρτησεν.» [4])

Τὴν καλλίστην ἑρμηνείαν τῆς γραφῆς τοῦ Πολυγλώτου, διὰ πολλῶν μετ' ἐξαιρέτου ἐμβριθείας ὑπὸ τοῦ Dümmler ἐκτιθεμένην, εὐ-

[1]) Ἀναπαράστασιν ἔγραψεν ὁ *C. Robert,* Die Nekyia des Polygnot (16ον Hallisches Winckelmannsprogr. 1892). Βλ. τὸν πίνακα καὶ σ. 60. Ὁ Robert κακῶς ἐνθυμηθεὶς τὴν περιγραφὴν τῆς Λάρνακος τοῦ Κυψέλου (*Παυσαν.* Ε' 18, 1), ἐνόμισεν, ὅτι ἡ γυνὴ διὰ ῥοπάλου ἐτιμώρει τὸν ἱερόσυλον· βλ. *Dümmler* Kl. Schr. σ. 138. — Τὴν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν γραφῶν τοῦ Πολυγνώτου πλήρη εὑρίσκεις παρὰ *Frazer*, Pausan. τ. V. σ. 360.

[2]) Τοῦτο καὶ ὁ Welcker νομίζει (παρὰ Robert, σ. 60), καὶ ὁ Frazer (Pausan. τ. V σ. 374), ἰδίως δὲ ὁ *Dümmler*, διὰ σημαντικῶν, ὡς θα ἴδωμεν ἐπιχειρημάτων βεβαιώνει. Βλ. παρὰ τῷ Frazer ἔνθα ἀνωτ. τα τῶν Rohde, Schöne καὶ Dieterich.

[3]) *Dieterich* Nekyia σ. 68 καὶ σημ. 2. *Dümmler* Kl. Schr. σ. 139.

[4]) *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 139 ἑξ.

ρίσκω εὐφυέστατα προσαρμοζομένην πρὸς τὴν ὅλην τῆς δοξασίας τῆς διὰ τοῦ ὕδατος θεοκρισίας ἐξέλιξιν. Τὸ *ὕδωρ τῆς Στυγὸς* ἀποκαλύπτει τὸν ἔνοχον θεόν, ὡς τὸ *ὕδωρ τῆς Ἐλέγξεως* θ' ἀπεκάλυπτε τὴν Θεοτόκον. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπιχωρίου ἱερατικῆς παραδόσεως ἔγραψε βεβαίως ὁ Πολύγνωτος τὴν γραφὴν αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἡσίοδος παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς περιγραφὴν τοῦ *ὕδατος τῆς Στυγὸς* ὄχι προσωπικήν, ἀλλὰ τῆς ἱερατικῆς παραδόσεως. [1])

Ἡ γραφὴ δὲ τοῦ Πολυγνώτου ἦτο ὑπὲρ τὴν Κασσοτίδα πηγήν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι δηλητηριώδης. Φέρει ὅμως τὸ ὄνομα τὸ στυγνὸν τοῦ ὁρκίου ὕδατος τοῦ Ἅδου, αὐτὴ ἡ πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πίνων ἔνθους καθίσταται. Αὐτὸς ὁ Πλούταρχος, ὁ παραδίδων ὅτι ἡ Κασσοτὶς ὕδωρ Στυγὸς ἐκαλεῖτο δὲν πιστεύει τὴν ὀνομασίαν, διότι γνωρίζει «τὰς Μούσας – παρέδρους τῆς μαντικῆς.» [2]) Ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῶν Μουσῶν ὕδωρ ἦτο καὶ *Στυγὸς ὕδωρ*. Τὰ ὑπὸ τῶν σοφιστῶν τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς ἀναφερόμενα *στύγια ὕδατα* θεωροῦνται ὡς ὕδατα καθαρμοῦ, εἰς τὸ «δοκιμαστήριον ὕδωρ» τοῦ Πορφυρίου, τὸ ὁποῖον μνημονεύει εἰς τὸ *Περὶ Στυγός*, ἐλέγχονται ἀλλὰ καὶ καθαίρονται ἅμα οἱ Βραχμᾶνες. Διότι καὶ τῆς ἐν Ἅδου Στυγὸς τὸ ὕδωρ εἶναι ὕδωρ ἱερόν, [3]) καὶ ἀκόμη σημαντικώτερον εἶναι καὶ *ὕδωρ ζωῆς*. Ἡ Στύξ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουσι πᾶσαι αἱ πηγαὶ καὶ οἱ ποταμοὶ εἶναι καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ πηγὴ τῆς ἀθανασίας. [4]) Ἡ Θέτις, ἵνα καταστήσῃ ἀθάνατον τὸν Ἀχιλλέα τὸν βαπτίζει εἰς τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός.

«Λιβάδιον *ὀλεθρίου* ὕδατος, λέγει ὁ Στράβων (σ. 389) τὴν Στύγα, νομιζόμενον *ἱερόν*.» Εἶναι δ' ὀλέθριον τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς διότι

[1]) «Πολύτιμον λείψανον, παλαιᾶς ἱερατικῆς ποιήσεως», ὀνομάζει ὁ Bergk (ἔνθα ἀνωτ. σ. 402). τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἡσιόδου. Βλ. καὶ *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 133.

[2]) *Πλουτάρχ. Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν* 17.

[3]) «Νομιζόμενον ἱερὸν» *Στράβ.* σ. 389. *Εὐστάθ.* εἰς Ἰλ. Κ 514 (σ. 1667). Ὁ Τάτιος λέγει «τὸ τῆς ἱερᾶς Στυγὸς ὕδωρ» (Η' 12), καὶ οἱ Ὀρφικοὶ «Στυγὸς ἱερὸν ὕδωρ» (πρβ. *Gruppe*, σ. 767 σημ. 3), «ἄχραντον ῥεῦμα» βλ. *Hirzel*, σ. 203 σημ.

[4]) *Bergk*, σ. 405· πρβ. *Dümmler*, τ. II σ. 134 ἑξ. *Hirzel*, σ. 201 σημ. 1. *Gruppe*, σ. 816 σημ. 9.

εἶναι *ὕδωρ ψυχρόν*, ὡς ἀποκαλεῖ ἤδη αὐτὸ ὁ ῾Ησίοδος, «ὕδωρ ψυχρὸν καὶ παγετῶδες», λέγει ὁ Πλούταρχος τὸ *φάρμακον* τῆς Στυγός, καὶ ἔκτοτε τὸ παγετῶδες τοῦ ὕδατος εἶναι ἡ σπουδαιοτάτη οὐτοῦ διὰ τῶν αἰώνων παραδοθεῖσα ἰδιότης. [1]) ᾿Αλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ παγετῶδες τοῦ ὕδατος καθιστάνει αὐτὸ καὶ ἅγιον καὶ ζωῆς πηγήν. «᾿Επίστανται δ᾿ οἱ παλαιοί, λέγει ὁ ᾿Αθήναιος, καὶ τὸ πάνυ ψυχρὸν ὕδωρ ἐν ταῖς προπόσεσιν.» [2]) *῞Υδωρ ψυχρὸν* εὔχονται οἱ ᾿Ορφικοὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν, [3]) οἵτινες, ὡς οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ὁδοιπόροι, κατά τινα μῦθον δημώδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀναφερόμενον, μακρὰν πορεύονται πορείαν ἐν ῞Αδου εἰς τὸ πεδίον τῆς Λήθης «κενὸν δένδρων, — διὰ καύματός τε καὶ πνίγους δεινοῦ.» [4])

Εἶναι αὕτη τῶν ἀρχαίων ἡ *ἀθάνατος, φυσίζοος πηγή*, τὸ *ὀδυνήφατον, τὸ ἀθάνατον ὕδωρ*, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς παραδόσεις καὶ τὰ παραμύθια τοῦ ἡμετέρου λαοῦ θρυλεῖται ὡς τὸ *ἀθάνατο νερό*. Πολύτιμος παράδοσις, ἀποθησαυριθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ἀποδίδει καὶ εἰς τὸ σημερινὸν παρὰ τὸν Φενεὸν ὕδωρ, τὸ *Μαυρονέρι*, [5]) τὴν ἰδίαν δύναμιν, ὀλεθρίαν ἀλλὰ καὶ ζωοποιόν, ἀποκαλοῦσα αὐτὴν

[1]) Οἱ ἀρχαῖοι δὲν παύουν νὰ ἀναφέρουν τὴν ψυχρότητα τοῦ ὕδατος. — *Πλουτ.* ᾿Αλέξ. 77.—«Hanc putant *nimio frigore* esse noxiam, utpote quum profluens ipsa lapidescat» (*Plin.* XXXI 19), «illico necat» (αὐτ. καὶ II 106 XXX 53). Βλ. *Εὐστάθ.* ἐν ᾿Ιλ. Κ. 515 (σ. 1668) Χημικὴ ἀνάλυσις τοῦ ὕδατος τούτου δὲν ἔδειξεν ἐν αὐτῷ δηλητηριώδεις οὐσίας, *Frazer* Pausan. τ. IV σ. 253.

[2]) *᾿Αθήν.* Γ΄ σ. 123, καὶ ἐξακολουθῶν ἐπαινεῖ ὁ ᾿Αθήναιος τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, προσφιλὲς εἰς τοὺς ἀρχαίους, λέγει δὲ καὶ λαούς, οἵτινες «καὶ χιόνα ἔπινον».

[3]) Εἰς ἐπιγραφὰς τῶν μεταγνεστέρων ἑλληνικῶν χρόνων συχνόν: «Εὐψύχει, κυρία, καὶ δοίη σοι ὁ ῎Οσιρις τὸ ψυχρὸν ὕδωρ»,— «Doe se Osiris to psychron hydor» (βλ. *Bergk*, σ. 407 σημ. 129. *Rohde*², Psyche, 1898 τ. II σ. 391 σημ 1. *Dieterich*, Nek. σ. 95. Gruppe σ 1039 σημ) «ἐν τόπῳ ἀναψύξεως» λέγουσιν οἱ χριστιανοί. (*Dieterich*, ἔνθα ἀν.) «τῶν ὑδάτων αἱ ρύσεις, λέγει ὁ Εὐστάθιος (εἰς *᾿Ιλ.* Φ 8, σ. 1301), *ζωτικαὶ* πᾶσαί εἰσι πινόμεναι»· πρβ. εἰς Ζ 87 (σ. 1553).

[4]) *Πλάτ.* Πολιτ. Χ 621α. Καταλλήλως ὁ Bergk (ἔνθα ἀνωτ.) ὑπενθυμίζει πόσον πολύτιμον εἶναι διὰ τὸν ὁδοιπόρον τὸ ψυχρὸν ὕδωρ εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας μετὰ πορείαν εἰς χώραν ξηρὰν καὶ καιομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου.

[5]) ῾Η Δημήτηρ ἐχρωμάτισε μέλαιναν τὴν πηγήν, *Gruppe*, σ. 1187 σημ. 6, 1140 σημ. 1. — «fontis atri» λέγει ὁ ᾿Απουλήϊος, «ὕδωρ κελαινῆς Στυγὸς» ὁ Τζέτζης (εἰς Λυκόφρ. ᾿Αλεξ στ. 706). Καὶ εἰς τὸν περιηγητὴν σήμερον μακρόθεν μέλαν φαίνεται τὸ χρῶμα. *Frazer* Pausan. τ. IV σ. 250 ἑξ. πρβ. *Curtius* Peloponn. σ. 196.

ἀθάνατο νερό. Ἡ παράδοσις ἑρμηνεύει διατὶ τὸ ἀθάνατο αὐτὸ νερὸ δὲν ἔδωκε εἰς κανένα τὴν ἀθανασίαν· πρέπει νὰ πιῇ κανεὶς ἀπ᾽ αὐτὸ «μιὰ ἡμέρα προσδιωρισμένη τὸ χρόνο. *Κανεὶς ὅμως δὲν ἠξεύρει* ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἡμέρα,» ἢ τὸ νερὸ «μόνο στὸ νύχι ἀστεράτου ἀλόγου ποῦ δὲν ἐκαλλιγώθη ἐπιανότανε.» [1])

Θαυμασίως οὕτως ὁ ἡμέτερος λαὸς διετήρησεν ἀκριβῆ τὴν δοξασίαν τῶν προγόνων του περὶ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς καὶ τῶν στυγίων ὑδάτων. Τὴν σύνδεσιν τῶν παμπαλαίων καὶ τῶν σημερινῶν παραδόσεων ὡς καὶ τὴν καλλίστην καὶ ἀληθεστάτην ἀπεικόνισιν τῆς ἀγρίας μεγαλοπρεπείας τοῦ ἀπὸ πέτρας ὑψηλῆς καταλειβομένου ὕδατος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὸ περὶ *Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς* διήγημα τοῦ Ἀπουληΐου. Εἰς τὸ ἀρχαῖον τοῦτο παραμῦθι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἄθλων, τοὺς ὁποίους ἡ Ἀφροδίτη ἐπιβάλλει εἰς τὴν Ψυχήν, εἶναι νὰ φέρῃ εἰς αὐτὴν «ἐκ τῆς ἱερωτάτης πηγῆς *τὰ δεινὰ* ἐκεῖνα *Στύγια ὕδατα,* τὸ ψυχρὸν ὕδωρ,— rorem rigentem.» [2]) Ὁ ἆθλος εἶναι χαλεπώτατος, διότι τὸ ὕδωρ τὸ ἱερὸν φυλάσσεται ὑπὸ δύο φοβερῶν δρακόντων. Ὁ ἀετὸς τοῦ Διὸς γεμίζει τὴν κάλπην τῆς Ψυχῆς ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός. [3]) Δὲν εἶναι τοῦτο ἄλλο ἢ τὸ *ὕδωρ ζωῆς, τὸ ἀθάνατον ὕδωρ,* τὸ ὁποῖον φυλάσσει εἰς τὴν κρήνην ὁ δράκων εἴτε ὁ *λέων ὁ κρηνοφύλαξ,* [4]) καὶ τὸν ὁποῖον

[1]) *Παραδόσεις* (Μέρ. Α΄) σ. 610, ἀρ. 978. 979. Αἱ παραδόσεις αὗται δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς τὸν κ. Πολίτην εἰς πολλὰς παρατηρήσεις μὴ δημοσιευθείσας ἀκόμη. Τὴν παράδοσιν ἀναφέρει καὶ ὁ *Schwab*, Arkadien (βλ. Bergk, σ. 405) καὶ ὁ Κούρτιος Peloponn. σ. 196, μόνον ὡς πρὸς τὴν ὀλεθρίαν δύναμιν, ὑπὸ τῶν ποιμένων δὲ καὶ σήμερον ὀνομάζεται *ἀθάνατο νερὸ* (*Γ. Παπανδρέου*, Ἀζανιάς, 1886, σ. 77). *Ἀθάνατος πηγή, ἀθάνατον ὕδωρ, ἀθάνατο νερὸ* βλ. *Rohde* Psyche², τ. II σ. 389 ἑξ. *Bergk* ἔνθα ἀν.

[2]) «*Ὥσπερ δρόσον* λεπτὴν ἀναλαμβάνοντες», *Πλούτ.* Ἀλέξ. 77. «γλίσχρως συλλειβόμενον» *Πλούτ.* Ἠθ. 954 D, εἶναι ἡ αὐτὴ εἰκὼν μὲ τὴν τοῦ Ἀπουληΐου. Καὶ σήμερον ὁμοίως «καταλείβεται» τὸ ὕδωρ ἀπὸ καταρράκτου ὑψηλοῦ καὶ φρικτοῦ, ὥστε δυσκόλως κατὰ σταγόνας ἀντλεῖται (*Παπανδρέου,* Ἀζανιάς, σ. 74 ἑξ.).

[3]) *Apuleii* Psyche et Cupido VI 13 ἑξ. ἐκδ. Otto Jahn, Λιψ. 1873, σ. 52 ἑξ. Βλ. *Ad Zinzow* Psyche und Eros 1881, σ. 268 ἑξ. Πρβ. *Frazer*, Pausan. τ. IV σ. 252.

[4]) Περὶ τοῦ δράκοντος ὡς κρηνοφύλακος *Frazer*, τ. V σ. 43 ἑξ. (εἰς *Παυσαν.* Θ΄ 10,5) πρβ. *Zinzov* ἔνθα ἀνωτ. σ. 270. *Λέων κρηνοφύλαξ* ἐν σχέσει μὲ τοὺς ἐν ταῖς κρήναις «λεοντοπροσώπους κρουνοὺς» διατριβὴ *B. Bogajevskii* ῥωσιστὶ ἐν τῷ Περιοδ. τοῦ ῥωσικοῦ Ὑπουργ. Παιδ. 1911, 1.

ἐφόνευσεν ὁ Κάδμος τῶν ἑλληνικῶν, ὁ ἅγιος Γεώργιος τῶν χριστιανικῶν καὶ ὁ Σιγφρεῖδος τῶν γερμανικῶν παραδόσεων, εἰκὼν συχνὴ εἰς τὴν μυθολογίαν, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ παραμύθα τῶν λαῶν, εἶναι αὐτὸ τὸ *ἀθάνατο νερό*, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνεύρεσις εἶναι τὸ προσφιλέστατον στοίχημα τοῦ ἥρωος τῶν παραμυθιῶν τοῦ λαοῦ μας. [1])

Τὸ *ὕδωρ* τοῦτο *ζωῆς* εἶναι καὶ ὕδωρ ὀλέθρου διὰ τὸν ἐπίορκον. Κοινὴ ἦτο ἡ δοξασία ὅτι τὰ *στύγια ὕδατα* ἦσαν ὕδατα δηλητηριώδη, ὡς παρεδόθη λόγος περὶ τῆς φαρμακείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, « περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς.» [2]) Δηλητήριον ἐπίσης καὶ τὸ αἷμα ταύρου ἐθρυλεῖτο. [3]) Ἡ ἐν Ἀχαΐᾳ ἱέρεια τῆς Γῆς τῆς Εὐρυστέρνου — «πίνουσα αἷμα ταύρου δοκιμάζεται», καὶ ἂν μὴ *ἁγιστεύῃ* «αὐτίκα ἐκ τούτου τὴν δίκην ἔχει.» [4]) Ἡ ἱέρεια ἔδιδεν ὅρκον πρότερον, [5]) καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν δηλητηριώδη ἐπήρειαν τοῦ αἵματος ταύρου ἐξ ἀμυδρᾶς ἀναμνήσεως παλαιᾶς αὐτοῦ χρήσεως πρὸς δοκιμασίαν μεθ' ὅρκου συνδεομένην προῆλθεν, εἰς πάντα δὲ τὰ θρυλούμενα παραδείγματα ἐκ τούτου δηλητηριάσεως ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, θὰ εὕρωμεν ἐνυπαρχαυσαν τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιορκίας εἴτε τῆς αἰτήσεως τῆς κρίσεως τοῦ θεοῦ πρὸς κατήληψιν τῆς ἀρχῆς, «πρὸς δοκιμασίαν τοῦ κρείττονος.» [6]) Ἡ Ἑλένη προτιμᾷ «αἷμα ταύρειον» νὰ πίῃ, ἵνα μὴ περισσοτέρας «δυ-

[1]) Ἄπειρα τὰ παραμύθια μας ἰδίως τοῦ κύκλου τῆς *Ὡραίας τοῦ κόσμου*.

[2]) «*Vim* autem *veneni*... Stygem appellant fontem, ex quo pestiferum virus emanat», *Curtii Rufi* X 10, 14 ἑξ. «Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς» πολλοὶ τῶν ἀρχαίων (*Παυσαν.* Η΄ 18. *Πλούτ.* Ἀλέξ. 77)· καὶ Βυζαντινῶν ἀκόμη ὡμίλησαν, ὡς καὶ τῶν νεωτέρων πολλοί. Τὰ χωρία πάντα μετὰ ὑπομνημάτων πολλῶν τοῦ Freinshem καὶ ἄλλων εἰς ἔκδ. τοῦ Κουρτίου, Λονδ. 1825, σ. 1543 ἑξ. τ. III. Πρβ. *Frazer*, Pausan. τ. IV σ. 256.

[3]) Ἡ δοξασία ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη, ἐπέδρασε δὲ ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἰατροὺς (*Διοσκουρίδου* Περὶ εὐπορίστων, τ. II σ. 335 ἐκδ. Sprenger, Λιψ. 1829). Βλ. *Glotz* σ. 112 καὶ σημ. 2. *Hirzel* σ. 183 σημ. 3, ὅπου καὶ τὰ χωρία.

[4]) *Παυσαν.* Η΄ 25, 13. *Frazer* εἰς τὸ χωρίον, τ. IV σ. 175 ἑξ.

[5]) «ἣ δ' ἂν αὐτῶν τύχῃ μὴ ἀληθεύουσα» (Παυσαν.).

[6]) Ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀννίβας, ὡς προδόται τῆς πατρίδος, κατέστησαν ἐπίορκοι. Εἰς τὴν δευτέραν σειρὰν τῶν παραδειγμάτων ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ Σμέρδις ζητοῦσι τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ διὰ τὴν βασιλείαν. Διὰ πολλῶν πειστικῶς ἐξετάζει ταῦτα ὁ *Dümmler* Kl. Schr. II σ. 132· πρβ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ. 877_{11}.

σφημίας» ἀκοῇ.[1]) Ὁ ὅρκος ἁγνείας, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ ταυρείου αἵματος ὁ Μενέλαος ζητεῖ παρὰ τῆς Ἑλένης, εἶναι ὁ ὅρκος, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ *ὕδατος τοῦ Ἐλεγμοῦ* κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν νόμιμον πᾶς Ἑβραῖος ἠδύνατο παρὰ τῆς γυναικὸς νὰ ζητήσῃ.[2]) Παροιμιῶδες κατέστη τὸ *ταύρειον πόμα*, δοκιμασίας δ' ἴσως δύναμιν εἶχε καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν Τροιζῆνι ποταμοῦ Ταύρου ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους ἀποκληθὲν *Ταύρειον ὕδωρ.*[3])

Ἡ ἁγνότης ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀνθίσταται εἰς τὸ δηλητήριον τοῦτο, ὡς αἷμα ἱερείου ὀλέθριον διὰ τὸν ἐπίορκον, καὶ τὴν «ἁγιστεύουσαν» τῆς Γῆς ἱέρειαν ἀβλαβῆ ἀφήνει. Ἡ δοξασία τῆς θεοκρισίας συμφύρεται ἐνταῦθα μὲ τὴν παλαιὰν δοξασίαν, ἰδίως κατὰ μεταγενεστέρους ἑλληνικοὺς χρόνους πάγκοινον ἐν τοῖς μυστηρίοις καταστᾶσαν, τῆς μετὰ θείου σώματος μεταλήψεως. Δὲν εἶναι διάφορος ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς ἐνέχουσι τὰ δηλητηριώδη ὕδατα τῶν καθιερωμένων λιμνῶν, τὰ ὁποῖα ἐν ἱεροτελεστίᾳ πίνουσιν οἱ δοκιμαζόμενοι. Κατὰ τὸν κώδικα τοῦ Βιχνοῦ οἱ Ἰνδοὶ πίνουσι πρὸς δοκιμασίαν ὕδωρ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπλύθη τοῦ θεοῦ τὸ εἴδωλον.[4]) Μέχρις ἐσχάτων παρὰ τοῖς Κόπταις διετηρήθη ἡ διὰ τοῦ ὕδατος ἐλέγχου δοκιμασία τῆς γυναικὸς συμφώνως πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν νόμιμον.[5]) Καὶ σήμερον ἡ αὐτὴ συνήθεια διατηρεῖται εἰς κατὰ φύσιν λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς, οἱ δὲ Ἰάπωνες γνωρίζουν τὸ *ποτὸν ἁγνείας*,[6]) κοινὸς δὲ εἰς πολλὰς χώρας εἶναι ὁ μετὰ πόσεως ὕδατος ὅρκος. Εἰς τὴν Καμβόδγην καὶ τὸ Σιὰμ δὶς τοῦ ἔτους δίδεται ὅρκος ὑποτελείας εἰς τὸν βασιλέα ὑπὸ τῶν μανδαρίνων

[1]) Σοφοκλ. Ἑλένη, ἀπόσπ. 185 (*Dindorf* Scenici, 1869, σ. 130), ἐξ οὗ καὶ Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Ἱππ. 84 βλ. καὶ *Ἀθήν.* Γ' σ. 122 ἑξ.

[2]) *Ἡρόδ.* VI 67 ἑξ. Οὕτως ὁ Dümmler, καὶ ὀρθῶς, ἑρμηνεύει τὰς πίστεις, τὰς ὁποίας ὁ Δημάρατος ζητεῖ παρὰ τῆς μητρὸς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ.

[3]) «Ταύρειον ὕδωρ» ὠνόμασεν ὁ Σοφοκλῆς· *Ἀθήν.* Γ' 122. Ἡσύχ. ἐν λ. *Ταύρειον πόμα*· «οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι *Ταύρειον ὕδωρ* πιεῖν, λέγει ὁ Ἀθήναιος, ὅπερ σὺ οὐκ οἶσθα τί ἐστιν». *Εὐστάθιος* εἰς *Ἰλ.* Λ 728 (σ. 881, 22).

[4]) *Anthropologie*, τ. XI, 1900, σ. 355. *Glotz*, 114 σημ. 1. 115. *Hirzel* σ. 200 σημ. 1. *Gruppe* σ. 877 $_{11}$. — Περίεργον παρ' ἡμῖν δοκιμασίαν ὄχι ἀνθρώπου, ἀλλὰ τῶν ἁγίων λειψάνων εἰς ὕδωρ μετὰ οἴνου ἀναφέρει ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Pouqueville (Vog. de Grèce, 1827 τ. VI σ. 159).

[5]) *Anthropologie*, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 356.

[6]) Εἶπον περὶ τῆς φυλῆς παρὰ τὸν Νίγηρα. Βλ. καὶ *Grimm*, D. R. σ. 937.

καὶ τῶν ἄλλων ἐν τέλει· ὁ ὅρκος συνοδεύεται διὰ πόσεως ὕδατος, ἐν τῷ ὁποίῳ μάλιστα ἐβαπτίσθησαν τοῦ βασιλέως τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα θὰ διαπεράσουν τὸν ἐπίορκον ἄνδρα. [1]) Εἰς χρόνους μεταγενεστέρους ἐθεωρήθη ἀρκετὸς ὁ ὅρκος ὁ ἐπὶ τῶν καθιερωμένων ὑδάτων. 'Εν χρόνοις ὅμως παλαιοῖς ἱερώτατος ἦτο ὁ ὅρκος, τὸν ὁποῖον ἐπηκολούθει πόσις τοῦ ἁγίου ὕδατος ἐν τῷ τόπῳ τῷ ἱερῷ συνοδευομένη ὑπὸ τῆς νενομισμένης ἱεροτελεστίας. [2]) Καὶ ὡς τὸ δηλητήριον ἀφήνει ἀβλαβῆ τὸν ἁγνόν, οὕτω καὶ τὸ ὕδωρ τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀβλαβὲς ἁγιαζόμενον, διὰ τῆς ἐνυπαρχούσης καταχθονίου δυνάμεως καθίσταται ὀλέθριον εἰς τὸν πίνοντα αὐτὸ ἐπίορκον [3]).

Τύπος καὶ γένεσις τῶν παρ' Ἕλλησι δοξασιῶν τούτων εἶναι αὐτὴ ἡ πηγὴ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς στυγίων ὑδάτων, τὸ ὕδωρ τὸ «τιμιώτατον» [4]) καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός. Εἰς τὴν ἀρκαδικὴν Στύγα ἐντοπισθὲν τὸ ὕδωρ τοῦτο ἐπίνετο βεβαίως ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων πρὸς ὅρκον καὶ θεοκρισίαν. Τὴν σπονδὴν τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς ὑπὸ τῶν θεῶν ἐπακολουθεῖ κατὰ τὸν τῶν σπονδῶν νόμον ἡ πόσις τοῦ ὑπολειπομένου, [5]) εἴτε ἐξ ἄλλου θρησκευτικοῦ ἐθίμου μετενεχθεῖσα

[1]) *Frazer*, τ. IV σ. 254 ἑξ., ὅπου σπουδαιότατα παραδείγματα καὶ παραπομπαί. Βλ. ἀν. σ. 401 σημ. 2, τὸ ἑλληνικὸν δίστιχον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ μαχαῖρι θὰ τιμωρήσῃ τὸν ἐπίορκον. Τὴν ἰδέαν ἐκφράζουν ἐναργῶς τὰ ἐν Βιρμανίᾳ μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων χωρίων τελούμενα κατὰ τὴν σύναψιν εἰρήνης· αἱ πίστεις δίδονται διὰ τῆς μεθ' ὅρκου πόσεως τοῦ «εἰρηνοποιοῦ ὕδατος», ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναμιγνύουσιν αἷμα ζώου καὶ ῥινίσματα ξίφους καὶ ἀκοντίου (πρβ. τὰ παρὰ *Ξενοφ*. 'Αναβ. Β 2, 9· βλ. ἀνωτ. σ. 401). Καὶ εἰς νήσους τῶν Α. Ἰνδιῶν δίδεται ὅρκος μετὰ πόσεως ὕδατος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναλύεται ἅλας καὶ βαπτίζεται μάχαιρα καὶ ἀκόντιον (*Frazer* ἔνθα ἀνωτ.).

[2]) Πρβ. *Smith*, Religion of the Semites, σ. 180.

[3]) Δὲν εἶναι παράδοξον, ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ *Dümmler* (Kl. Schr. II σ. 130), ὅτι ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἐνοχῆς ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψωσιν εἰς τὸν δοκιμαζόμενον φυσιολογικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς φαινόμενα ἀμέσου δηλητηριάσεως, και τότε θὰ εἴχομεν παθολογικὴν αὐθυποβολήν. Πρβ. *Anthropologie*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 356.

[4]) Τὴν Στύγα καὶ τὸν ὅρκον «οἱ πρῶτοι θεολογήσαντες» ἐποίησαν «τῆς γενέσεως πατέρας»· «τιμιώτατον μὲν γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὅρκος δὲ τὸ τιμιώτατόν ἐστιν» (*'Αριστοτ.* Μετὰ τὰ φ. Ι 4, σ. 983). Πρβ. *Hirzel*, σ. 15. Βλ. *Bergk*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 403. Ὁ *Von Lasaulx* (Der Eid, σ. 184 καὶ σημ 35) ἀναφέρει καὶ ἄλλας ἑρμηνείας τοῦ εἰς τὴν Στύγα ὅρκου τῶν θεῶν.

[5]) *Σίττλ* Ἡσίοδος εἰς στ. 793, σ. 171.

ἡ σπονδὴ ἀντικατέστησε τὴν παλαιὰν πόσιν τοῦ ὕδατος τῆς Στυγός.[1]) Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης, καὶ *ἄλλους ὅρκους* ἐπιβάλλει εἰς τοὺς προεστῶτας τῶν Ἀρκάδων «καὶ δὴ καὶ ἐς Νώνακριν πόλιν πρόθυμος ἦν τῶν Ἀρκάδων τοὺς προεστῶτας ἀγινέων *ἐξορκοῦν τὸ Στυγὸς ὕδωρ*».[2])

Ἡ παράδοσις, ὅτι μόνον *ὁπλῆν ἵππου* ἢ *ὄνου* δὲν βιάζει τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ[3]) προῆλθεν ἐκ παμπαλαίου λατρευτικοῦ ἐθίμου, κατὰ τὸ ὁποῖον προηγεῖτο τοῦ ὅρκου θυσία ἵππου, ἢ τοὐλάχιστον ἐκ θρησκευτικῶν λόγων μόνον δι' ὁπλῆς ἵππου ἐπίνετο πρὸς θεοκρισίαν.[4]) Τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός, ὕδωρ ὀλέθρου, ἠδύνατο νὰ καταστῇ καὶ ὕδωρ ζωῆς. Τὴν περὶ ὁπλῆς ἵππου δοξασίαν ἑρμηνεύει, νομίζω, ἡ πίστις, ὅτι θανατηφόρον φάρμακον εἰς ἔκπωμα ἐκ κέρατος ἵππου ἢ ὄνου μονόκερω δὲν εἶναι ὀλέθριον.[5]) Τὸ ἔκπωμα τοῦ μονόκερω ἵππου τῶν ἀρχαίων εἶναι τὸ «νύχι τοῦ ἀστεράτου καὶ ἀκαλλιγώτου ἀλόγου,» ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ τὸ νύχι «καὶ γι' αὐτὸ οὖλοι πεθαίνουνε».

Ἐπὶ παλαιῶν χριστιανικῶν ἀγγείων φέρεται συχνὰ ἡ ἐπιγραφὴ ΠΙЄ ΖΗϹΑΙϹ.[6]) Τὸ *ἀθάνατον ὕδωρ* τῶν παλαιῶν μυστικῶν λατρειῶν, τὸ *ἀθάνατο νερὸ* τῶν σημερινῶν παραδόσεών μας, εἶναι τὸ χριστια-

[1]) *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 134 *Frazer*, τ. IV σ. 253 ἑξ. Πρβ. *Gruppe* σ. 877 ₁₁.

[2]) *Ἡρόδ.* ϛ' 74. Ὁ Bergk (σ. 403 σημ. 19) νομίζει, ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν ἐνόει τὴν ἀρκαδικὴν Στύγα, ἀλλ' ἐθεώρει τὸν ὅρκον τοῦτον ἁπλῆν ἀνάμνησιν τοῦ ὅρκου τῶν θεῶν. Ἄλλοι νομίζουσι τὴν ἰδέαν τοῦ Κλεομένους ὡς ῥωμαντικὴν ἀνάμνησιν (πρβ. *Hirzel*, σ. 175 σημ. 2). Τεκμήριον θεωρῶ αὐτήν, μετὰ τοῦ *Frazer* καὶ τοῦ *Dümmler*, τῆς μεθ' ὅρκου πόσεως τῆς ἀρκαδικῆς Στυγός.

[3]) «*Ungulae iumenti* dumtaxat patiens» *Curtius Rufus*, X 10. *Παυσαν.* Η' 18. *Πλούτ.* Ἀλέξ. 77. καὶ *Ἠθ.* 954 D, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι συγγραφεῖς (συνειλεγμένα τὰ χωρία εἰς ἔκδ. Κουρτίου, 1825, σ. 1453 τ. III, καὶ παρὰ *Frazer* τ. IV σ. 255, ὅπου ὑπομνήματα εἰς τὰ σχετικὰ χωρία).

[4]) Πιθανωτάτη γνώμη τοῦ *Dümmler*, Kl. Schr. II σ. 135. Πρβ. *Hirzel*, σ. 203 σημ.

[5]) «Ἵππους μονόκερως γῆ Ἰνδικὴ τίκτει, φασί, καὶ ὄνους μονόκερως... καὶ γίνεται καί γε ἐκ τῶν κεράτων τῶνδε ἐκπώματα. Καὶ εἴ τις ἐς αὐτὰ ἐμβάλῃ φάρμακον θανατηφόρον, ὁ πιών, οὐδὲν ἐπιβουλὴ λυπήσει αὐτόν», *Αἰλιαν.* Γ' 41. *Κτησίας* (Didot), σ. 85α, 102α.

[6]) *Aïnalof* ἐν Zapiski, τ. V σ. 213. *Dieterich,* Nek. σ. 98.

νικὸν *ζῶν ὕδωρ, ὕδωρ ζωῆς.* [1]) Ὁ «ποταμὸς ὕδατος ζωῆς» τῆς Παλαιᾶς [2]), τὰ παλαιστίνεια ὕδατα τῶν προφητῶν, [3]) τὸ βάπτισμα «ἐν ὕδασι ζωῆς αἰωνίου,» [4]) τὸ *ὕδωρ* τοῦτο *ζωῆς* τῶν Γραφῶν κατέστη τὸ ὑψηλὸν σύμβολον τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἐξ οὗ καὶ ὁ λειτουργικὸς καὶ εἰκονογραφικὸς συμβολισμὸς τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγνείας, τῆς Θεοτόκου ὡς *Πηγῆς* καὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς ἰχθύος, ὁ συμβολισμὸς τῆς *Ζωοδόχου Πηγῆς*, ἐκ τῆς ὁποίας πηγάζει ὁ *Λόγος ζωῆς.* [5])

Ὕδωρ ζῶν, ἅγιον ἀποκαλεῖ ὁ ἱερατικὸς κῶδιξ τὸ *ὕδωρ τοῦ Ἐλεγμοῦ,* [6]) ὕδωρ ζωῆς, *ἱερὸν* εἶναι τὸ *ὕδωρ τῆς Στυγός.* Πότερον τῶν δύο, τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς ἢ τὸ τοῦ Ἐλεγμοῦ ἀπέρρευσεν ἀπὸ τοῦ ἄλλου, καὶ ἂν ἡ δοξασία ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Ἀνατολήν, δὲν εἶναι τῆς ἐρεύνης μου ἀντικείμενον. [7]) Ἀλλ' ἀπὸ χρόνων τρισγερόντων ἀπορρεύσαντα καὶ τὰ δύο *ἅγια ὕδατα* ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἐπέβαλλον εἰς τοὺς ἀνθρώπους «δέος σεβάσμιον,» ἓν εἶδος θρησκευτικοῦ τρόμου. *Τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς* ἐν ἀναμνήσει ἐπεσκιασμένῃ διεγείρει

[1]) *Ἰω.* δ' 10. 14. ζ' 37 ἑξ.

[2]) *Ἰεζεκ.* μζ' 9 ἑξ. ἐκ τούτου *Ἀποκάλ. Ἰω.* κβ' 22.

[3]) Λίμναι καὶ κολυμβῆθραι περὶ τῶν ὁποίων εἶπον ἀνωτέρω: «ἐλουσάμην ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Δαβείδ», The Oxyr. pap. τ. V σ. 9. Τὸ λουτρὸν «συμβόλου χάριν» (*Κλήμης Ἀλεξ.* Migne, τ. 8 στλ. 1352).

[4]) «Λουτρὸν παλιγγενεσίας» *Εὐσέβ.* Εὐαγγελ. ἀποδεὶξ. Β' 57. *Παῦλ.* Α' Κορινθ. ϛ' 11· καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις δοξασίαις· *Bergk* ἔνθα ἀνωτ σ. 385 ἑξ. *Rohde*², Psyche, τ. II σ. 390 σημ. 1. *Dieterich*, Nek. σ. 94 ἑξ. *Gruppe* σ. 1617 σημ. 2. Πρβ. τὰ μυθολογικὰ λουτρά, τὰ ἀποδίδοντα τὴν παρθενίαν (ἀνωτ. σ. 90 ἑξ.).

[5]) Εἰς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἀφιεροῦται μέρος τῆς πραγματείας μου, *Λαογραφίας* τ. Β' σ. 521-547. Οὕτω καὶ «ὕδωρ ὕδατος τοῦ ἐν ἐμοὶ ὕδατος», *Dieterich*, Mitraslit. σ. 4_1. Ἡ Θεοτόκος *Πηγὴ* κατ' ἀρχαίας δοξασίας, *Gruppe*, σ. 1613 σημ. 2.

[6]) *Ὕδωρ ἅγιον* ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ· *ὕδωρ ζῶν* μεταφράζουσιν οἱ Ο' (*Ἀριθμ.* Ε' 17). Τὴν ἔκφρασιν θεωρεῖ ὁ *Smith* (Religion of the Semites, σ. 181) ἐπιβίωσιν παμπαλαίας ἐκφράσεως καὶ ὑπενθυμίζει τὰς παμπαλαίας *πηγὰς κρίσεως*, περὶ τῶν ὁποίων εἶπον ἤδη (ἀνωτ. σ. 417 ἑξ.).

[7]) Τὸ περὶ τοῦ νόμου τῆς *ζηλοτυπίας* κείμενον εἶναι ἐκ τῶν παλαιοτάτων τῆς πεντατευχικῆς νομοθεσίας, ἀνάγεται δὲ εἰς παλαιὰς προφορικὰς πηγὰς (*Hofmann* Das Leben Iesu nach den Apocryphen, Λιψ. 1851). Ἡ διὰ τοῦ ὕδατος γενικῶς δοκιμασία εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν κώδικα τοῦ Ἁμμουραβῆ (2500 π. Χ. βλ. ἀνωτ. σ. 135 ἑξ.), ὅστις μεγάλην ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ παλαιοτάτου ἑβραϊκοῦ βίου καὶ δικαίου (*Benzinger*², Hebräische Archäologie 1907, σ. 265 ἑξ.), καὶ

ιἴσθημα μυστηριῶδες καὶ «φρίκην ῥιγεδανήν», [1]) τὴν ὁποίαν ποικιλορόπως καὶ παρατεταμένως ἡ παλαιὰ ποίησις ἀπηχεῖ. *Τὸ ὕδωρ τοῦ 'Ελε-μοῦ*, σαφεστέραν διατηρῆσαν τὴν δοξασίαν, ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς μεσώθη εἰς τὴν ἱεροτελεστίαν τοῦ ἑβραϊκοῦ νομίμου, ἑρμηνεύουσαν :αὶ τὴν λησμονηθεῖσαν τοῦ ἑλληνικοῦ ὕδατος τῆς Στυγός, καὶ ὁ τρόιος τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσαν τὰ *πικρὰ ὕδατα* μὲ τὴν πένθιμον αὐτῶν ερoτελεστίαν ἐπέβαλλεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν 'Εβραίαν γυναῖκα τὴν σώρρονα ὑποταγήν. [2])

'Αλλ' ἂν δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω πότερον, *τὸ ὕδωρ τοῦ 'Ελε-μοῦ* ἢ *τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς* εἶναι τὸ πρεσβύτερον, βέβαιον ὅμως)εωρῶ, ὅτι τὸ *ὕδωρ τῆς 'Ελέγξεως*, ἡ ἐν τοῖς 'Αποκρύφοις μεταγε-εστέρα τῆς δοξασίας διατύπωσις, ἐκ παλαιῶν τῆς 'Ανατολῆς παρα-)όσεων ἀπορρέει, τὰς ὁποίας ὅμως διεμόρφωσε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα :ῶν σοφιστῶν λογοτεχνῶν τοῦ δύοντος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου.)ἱ 'Εβραῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐπροσπάθησαν, προϊούσης τῆς κοινω-ικῆς ἀναπτύξεως, νὰ περιορίσωσι τὴν πρωτογενῆ ἔθιμα διατηρήσασαν ερoτελεστίαν τῆς *ζηλοτυπίας*, ἥτις ἦτο ἤδη κατηργημένη καὶ πρὸ τῆς :αλμουδικῆς ἐποχῆς [3]). Κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἀπόκρυφα κείμενα τὰ τεριγράφοντα τὴν ἱεροτελεστίαν δὲν φαίνονται ἐμπνεόμενα ἐξ ἀμέσου

:ξ οὗ πιθανὸν ν' ἀπορρέῃ τὸ ἑβραϊκὸν νόμιμον (*L. G. Lévy*, La famille israé-i:e, σ. 226. *A.—J. Reinach* ἐν Revue des Et. etnogr. τ. I σ. 345). Λέξεις σχε-:ικαὶ μὲ τὰς δοξασίας ταύτας εἶναι σημιτικαί· ἡ λ. *'Ασβαμαῖος* εἶναι συριακὴ (βλ. ἰνωτ. σ. 419). Αὐτῶν τῶν θεῶν *Παλλικῶν*, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη ὁ Αἰσχύλος ὡμί-ιησεν εἰς τὴν τραγῳδίαν του *Αἰτναίας* (*Macrobius* V 19,24), τὴν λατρείαν εὑρίσκει)Isid. Lévy φοινικικὴν (Dieux siciliens, ἐν Revue Arhéol. τ. 34, 1899, σ. 256-281 τρβ. *Dümmler*, Kl. Schr. τ. II σ. 137).

[1]) Ἔκφρασις τοῦ Εὐσταθίου (εἰς *'Ιλ.* K στ. 113, σ 1650).

[2]) Τὸ ζήτημα τῆς ὑπόπτου ἀπιστίας γυναικὸς (*sotah*) καὶ τῆς περὶ αὐτῆς ερoτελεστίας ἀπησχόλησε πολὺ τοὺς 'Εβραίους νομοδιδασκάλους τῆς ταλμουδι-:ῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ταλμουδικὴν ἑρμηνείαν ὁ νομοθέτης ἐπεζήτησε διὰ τῆς ερoτελεστίας ταύτης νὰ ἐπιφέρῃ κώλυμα εἰς τὴν διάλυσιν τῶν οἴκων· «πᾶσα γυνή, λέγει ὁ περίφημος τοῦ IB' αἰῶνος ῥαββῖνος Μαϊμονίδης, *τρέμουσα τὰ πι-κρὰ ὕδατα*, ἐφυλάττετο μ' ἐξαιρετικὴν φροντίδα μὴ προξενήσῃ θλῖψιν εἰς τὸν ἄνδρα αὐτῆς», εἴδομεν δ' ἀνωτέρω (σ. 394) τὴν ὑπὸ τοῦ Μαϊμονίδου ζωηρὰν ιεριγραφὴν τῆς διαπομπεύσεως τῆς δοκιμαζομένης γυναικός. Τὰ οὐσιώδη περὶ :οῦ ζητήματος εὑρίσκεις παρὰ τῷ *Lévy*, La fam. israél. 225-231.

[3]) Οἱ 'Εβραῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐπροσπάθησαν ποικιλοτρόπως νὰ περιορί-σουν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ βαρβάρου ἐθίμου (βλ. *Lévy*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 231), τέ-

παρατηρήσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ νομίμου, [1]) ἀλλὰ σχετίζονται μὲ αὐτὸ τ ἑβραϊκὸν κείμενον, στενότερον μὲ τὰς ἐκ στοιχείων ἀνατολικῶν δια πλασθείσας ἑλληνικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις [2]) τῶν χρόνων, κατ τοὺς ὁποίους τὴν δύσιν τῆς ἀρχαίας διαδέχεται ἡ γένεσις τῆς χρι στιανικῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγει ἡμᾶς ἡ ἡμετέρα ἔρευνα καὶ κατ τὸ λαογραφικὸν καὶ κατὰ τὸ εἰκονογραφικὸν αὐτῆς μέρος. Ὁ ἐλέ φαντουργός, ὅστις πρῶτος ἐχάραξεν ἐπὶ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ τὴν οὕτω ἰδιότυπον παράστασιν τῆς δοκιμασίας τῆς Θεοτόκου εἶχεν εἰς τὸ νοῦν συγκεχυμένην τὴν ἀνάμνησιν τοῦ *ὕδατος τοῦ Ἐλεγμοῦ*, [3]) ζωη ροτέραν τὴν ἐπίδρασιν τῶν *ὁρκίων ὑδάτων*, τὰ ὁποῖα, ἐκ παμπαλαίω παραδόσεων πηγάζοντα, οὕτως ἄφθονα καθίστανται εἰς τὰς παρα δόσεις καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν ἐσχάτων ἑλληνικῶν χρόνων. Ὁ δ' ἄγνω στος μικρογράφος τῶν Ἐγκωμίων τῆς Θεοτόκου γράφει ἀπεικόνισι τῆς Θ. Κοινωνίας. [4]) Ἡ Θεοτόκος πίνει τὸ *ὕδωρ τῆς Ἐλέγξεως Κυ ρίου*, ὡς οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ πίνουσι τὸ *ποτήριον τοῦ Κυρίου*. [5]) Ἡ εἰκονογραφικὴ ἔρευνα ἐπικυρώνει τὰς παλαιὰς λατρευτικὰς δοξασίας ὡς καὶ ἡ ἐν Ἅδου τοῦ Πολυγνώτου γραφὴ τῆς δοκιμασίας τοῦ ἱερο σύλου ἀνδρός. Εἰς τὸ Συναξάριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου σαφῶς εὑρί σκω διατυπουμένην τὴν ἔννοιαν. Ὁ ἅγιος ὑποβάλλεται εἰς δοκιμασία δηλητηρίου. «Δύο ἀγγεῖα πήλινα» παρουσιάζονται εἰς αὐτόν, τὸ ἓ περιέχει ποτόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπήρεια εἶναι «νὰ εὔγῃ ἔξω ἀπὸ τὸ νοῦν του», τὸ ἄλλο δηλητήριον· «Κύριε Ἰ. Χριστέ, εὔχεται ὁ ἅγιος

λος κατήργησαν αὐτὸ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα (*Olitzki*, Flavius Josephus und di Halacha σ. 22).

[1]) Τῆς γνώμης ταύτης εἶναι καὶ ὁ κ. Isid. Lévy, διευθυντὴς τοῦ θεολογικοῦ τμήματος τῆς École des H^tes Ét., ὡς εὐμενῶς εἰς ἐπιστολήν του (τῆς 17/3(Νοεμβρ. 1911) μοὶ ἀνεκοίνωσε.

[2]) Μέχρι τοσούτου σημείου κατέστησαν ἑλληνικαὶ αἱ δοξασίαι αὗται, ὥστε περὶ τῶν εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἀφάκων θυσιῶν, ἐθίμου ἀνατολικοῦ, ὁ Σωζομενὸς ὁμιλῶν (βλ. ἀνωτ. σ. 407 ἑξ.) λέγει ὅτι αὗται ἐτελοῦντο «νόμῳ ἑλληνικῷ».

[3]) Ἐν τοῖς Προσκυνηταρίοις ἐπικρατεῖ ὁ τύπος τῶν Ἀποκρύφων, *ὕδωρ Ἐλέγ ξεως*. Βλ. ἀνωτ. τ. Β' σ. 553.

[4]) Βλ. τὸ Εἰκονογραφικὸν μέρος, *Λαογραφίας* τ. Β' σ. 554 ἑξ.

[5]) «ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου», Α' Κορινθ. ια' 27 *Dieterich* Mitrasli σ. 106.

ὁ εἰπὼν περὶ τῶν εἰς σὲ πιστευόντων, ὅτι κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ.» Ἡ βυζαντινὴ εἰκονογραφία ἐξεικόνισε καὶ ταύτην τὴν παράστασιν, ἐξεικόνισε τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅστις «πίνει τὸ φάρμακον μὲ πήλινον στενόστομον ἀγγεῖον,» [1]) ἀκριβῶς ὡς ἡ Θεοτόκος πίνει τὸ *ὕδωρ τῆς Ἐλέγξεως*. Καὶ ὅπως τὸ «θανάσιμον φάρμακον» πίνων ὁ πιστεύων «ἡδὺ πόμα ἐκπίνει», ὁμοίως καὶ τὸ ἀβλαβὲς ὕδωρ εἶναι ποτὸν ὀλέθριον διὰ τὸν ἀνάξιον. Ποτὸν ἀθάνατον ἔπινον οἱ μυούμενοι εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνιστικῆς Ἀνατολῆς, τὸ ποτὸν δὲ τοῦτο ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ ὕδωρ ἁπλοῦν: [2]) «ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις. . . ἄρτος καὶ *ποτήριον ὕδατος* τίθεται ἐν ταῖς τοῦ μυουμένου τελεταῖς,» καὶ τοῦτο, ἐπάγεται ὁ Ἰουστῖνος, γίνεται κατὰ μίμησιν τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. [3]) Τὸ *ἀθάνατον* τοῦτο *ὕδωρ* τῶν παλαιῶν μυστηρίων εἶναι συγχρόνως καὶ *φρικτὸν ὕδωρ*. [4]) Τοιαύτη εἶναι καὶ τῆς Θ. Κοινωνίας ἡ ἔννοια, μεθ' ὅρκου ἐν ἱεροτελεστίᾳ εἰς ἐπισήμους περιστάσεις συνοδευομένης, ἥτις φέρει «σωτηρίαν καὶ χαρὰν» εἰς τὸν ἁγνόν, ἀλλὰ «πῦρ ὑπάρχει τοὺς ἀναξίους φλέγον.» [5])

Τὸ *σημεῖον*, διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖ ἡ Θεοτόκος, πίνουσα τὸ *ὕδωρ* Ἐλέγξεως *Κυρίου*, νὰ ἐπιδείξῃ ὁ Κύριος τὴν *ἐπιφάνειαν* αὐτοῦ, [6]) ἐκδηλοῦται πανηγυρικῶς. Ἡ Θεοτόκος πίνει *ἀβλαβὴς* τὸ χριστιανικὸν στύ-

[1]) *Ἑρμηνεία*, ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, σ. 184· βλ. ἀνωτ. *Λαογραφ.* τ. Α' σ. 554. Ἡ *Ἑρμηνεία* ἀκολουθεῖ τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν. Τὰ παλαιότερα κείμενα βλ. παρὰ *Krumbacher* Der Heilige Georg, 1911, σ. 67 ἑξ. πρβ. σ. 5.21.

[2]) Εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἴσιδος τὸ ἅγιον ὕδωρ τοῦ Νείλου δίδει ζωὴν αἰώνιον, *A. Moret* Rois et dieux d'Égypte, 1911, σ. 180 ἑξ. Εἰς τοιχογραφίαν τοῦ Ἡρακλείου παρίσταται ὁ ἱερεὺς ἱστάμενος πρὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ παρουσιάζων πρὸς λατρείαν εἰς τοὺς μεμυημένους τὸ πλῆρες ὕδατος τοῦ Νείλου ἀγγεῖον. Ἅγιον ὕδωρ, ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ ἁγίου Ἰω. τοῦ Προδρόμου ἁγιασθέν, πίνουσι βαπτιζόμενοι οἱ τῆς αἱρέσεως ταύτης· *Saintyves*, Les Vierges mères, σ. 263 ἑξ. — Ποτὸν ἀθάνατον εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ἄττιδος, *Dieterich*, Mitraslit. σ. 102, εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν τῆς Σαμοθράκης, αὐτ. σ. 104.

[3]) *Ἰουστίνου* Ἀπολογ. Α' 66 (*Migne*, τ. 6 στλ. 429).

[4]) *Φρικτὸν ὕδωρ* ἐν τῷ κειμένῳ τῆς τοῦ Μίθρα λειτουργίας, παρὰ Dieterich σ. 4_{16}.

[5]) Τὴν ἔννοιαν ἀντιλαμβάνεσαι ἀναγινώσκων τῶν πατέρων τὰς εὐχὰς τῆς Μεταλήψεως· πρβ. ἀνωτ. σ. 75,110. Πρβ. *Dümmler*, Kl. Schr. τ. II. 130

[6]) *Σημεῖον, — ἐπιφάνεια* τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς διὰ δοκιμασίας κρίσεως αὐτοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ θέλω ἑρμηνεύσει.

γιον ὕδωρ καὶ μένει «ὁλόκληρος», οὐδεμία *κηλίς*, *macula*, ἐπιφαίνεται εἰς τὸ ἅγιον αὐτῆς πρόσωπον, καὶ δοξάζει «ἅπας ὁ λαὸς» τὸν Κύριον, ὅτι καθιέρωσεν αὐτὴν *ἁγίαν καὶ ἀμόλυντον*, *sanctam et immaculatam*. Ἡ ἱερὰ ὀρθόδοξος ἡμῶν παράδοσις καὶ τέχνη ἐξύμνησεν ἐν ὅλῃ τῇ ἰδεώδει χριστιανικῇ ἐξάρσει τὴν ὄντως *Παρθενομήτορα*, ἥτις ἐπεσκότισε πᾶσαν ἄλλην ἁγνὴν κόρην τοῦ ἀρχαίου κόσμου.[1] Τὸ στεφάνωμα δὲ τῆς ἁγιότητος ἐπέθηκεν ἡ κατ' ἀρχαίας πάλιν παραδόσεις διὰ τοῦ *ὕδατος* τῆς *ἁγνείας* αὐτῆς *πεῖρα*, ἥτις καὶ διὰ τῆς τέχνης ὑμνηθεῖσα, ἐπέβαλε σιγὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αἱρέσεων εἰς πάντα ψίθυρον ἀμφιβολίας καὶ κρηπῖδα ὑπέρλαμπον εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα. Τὸ σπέρμα τῆς Θεοτόκου *ἐλαλήθη*, κατὰ τὸν λόγον Κυρίου, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ «Θεοῦ υἱὸς τὸ τεχθὲν» ἀνεδείχθη. Μίαν θριαμβευτικὴν χάριν, ὡς ἀπάντησιν εἰς τοὺς ζητοῦντας νὰ κρίνωσιν αὐτήν, ὑψώνει ἡ Θεοτόκος εἰς τὰς μικρογραφίας τῶν Ἐγκωμίων αὐτῆς πινακίδα, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι γεγραμμένον: ΙΔΟΥ Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ,— ΔΕΔΟΞΑΣΜΕΝΗ.

---

[1]) Βλ. *Dieterich*, Der Untergang der antiken Religion ἐν Kl. Schr. 1911, σ. 538 *τοῦ αὐτοῦ*, Nekyia σ.187. Πρβ. *Gruppe*, Griech. Myth. σ 1613 σημ. 2.

ΑΙΣΜΑΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΕΚ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟΥ

ΥΠΟ

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Σ. ΔΙΑΜΑΝΤΑΡΑ

Α'. ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1. Ἡ λυερή.

Μιὰ τσεργιατσ῾ὴν τσαὶ μιὰ λαμπρὴ 'ς τὸ μέγα παναΰρι,
μιὰ λυερὴ καυσήστητσε, Χάροντα δὲφ φοᾶται,
ποῦ ναιν τὰ σπίδια της ψηλὰ τσ' ἄντρας της παλληκάριν,
ἔσ῾ει τσαὶ δώδεκ' ἀερφοὺς ποῦ παίζουν τὸ λιθάρι.
Αἱ Χάροντας σὰν τό κουσεν, πολλὰ τοῦ κακοφάνη,
μαῦρον πουλλὶν ἐίνητσε 'ς τὸ παναΰριν πάει,
μὲ τὴ σαΐταν τὴ χτυπᾷ, τσαὶ παίρνει την τσαὶ πάει.
Αἱ μάνα της βγάλλει φωναῖς μὲ τὰ μαλλιὰ 'ς τὸ σ῾έρι.
«Χάρε, κακὸν ποῦ τό καμες 'ς τὴν ἀκριβήμ μου κόρη!
Τὴν ἔλουνα 'ς τὰ σκοτεινά, τὴν ἔπλεννα 'ς τὸ φέγγος
τσαὶ τὴν ἐκαλοχτένιζα μὲ τἄστρη μὲ τὴν πούλια!
— Αἱ κόρη σου καυσήστητσε Χάροντα δὲφ φοᾶται,
ποῦ ναὶν τὰ σπίδια της ψηλὰ τσ'ἄντρας της παλληκάριν,
ἔσ῾ει τσαὶ δώδεκ' ἀερφοὺς ποῦ παίζουν τὸ κοντάρι.
Μὰ βώ μ' αἱ μαῦρος Χάροντας τὸ πρῶτον παλληκάρι.»

«Κόρη μου, ποῦ καυσ῾ήστητσες Χάροντα δέφ φοᾶσαι,
τσ' ἦρτεν αἱ πικροχάροντας τσ' ἐμαυροθέρισέ σε!
— Μάνα μ', ἂν ἔρτῃ ἄντρας μου, μὴν τὸν κακομιλήσῃς,
στρῶσ' τον τραπέζι γιὰ νὰ φά, τραπέζι νὰ δειπνήσῃ,
τσέρασ' τον τσαὶ γλυκὸν κρασί, γιὰ νὰ μὲ συχχωρήσῃ·
τσ' ἄνοιξε τὴν κασσέλλαμ μου τὴμ μαυροξαλειμμένη,
δός τον τοῖς ἀρραῶνες του, ἄλλην νὰ πά νὰ πάρῃ.»
'Ακόμη λόος ἔστετσεν τσ' αἱ γῆς ἐπῆεν τσ' ἦρτεν,
ἐφάνητσεν τσ' αἱ ἄντρας της 'ς τἄλεβον καββαλλάρης.
Μπροστὰ πηαίνουν τὰ βιολιά, τσαὶ πίσω τὰ λαοῦττα.
Θωρᾷ λαὸ 'ς τὴ γειτονιάν, τσαὶ κόσμο 'ς τὰ σουκκάτσα.
«Παιδιά, σωπᾶστε τὰ βιολιά, τσ' ἀφῆστε τὰ λαοῦττα,
'ς τῆς πεθθερᾶς μου τὸ στενὸ σταυρὸν ἔσ῾ει 'ς τὴν πόρτα.

Γιὰ πεθθερά μου πέθανε γιὰ πεθθερός μου διάβη,
γιὰ ποὺ τὰ ναικαδέρφια μου καέναν ἐσκοτώθη.»

Δίδει τοῦ μαύρου του βιτσιὰ...
βρίσκει τὸν πρωτομάστορην πό καμνεν τὸ σουντοῦτσιν.
«Ὥρα καλή σου, μάστορη, τούνους σουντοῦτσιν κάμνεις;
— Τῆς λυερῆς τοῦ Γιάννη ναιν, ποῦ λείπει 'ς τὸ σεφέρι.»
Βγάλλει τὸ γαντζαράτσιν του, 'ς τὸν οὐρανὸν τὸ δείχτει,
'ς τὸ στῆθος του τὸ κούμπησεν τσαὶ 'ς τὴν καρδιὰν ἐμπήχτη
Τοὺς ἔκλαψεν αἱ γειτονιά, τοὺς ἔκλαψεν τσ' αἱ χώρα,
τσαὶ τοὺς ἐμοιργιολόησαν χώραις τσαὶ πανωχώρια.
Ἕνα μνημοῦριν ἔσκαψαν τσαὶ τοὺς ἐβάλαμ μέσα·
τσ' ἦβγεν αἱ κόρη λεμονιὰ τσ' αἱ νέος τσυππαρίσσιν,
κάθε μεάλην πασκαλιάν, κάθε λαμπρὴν ἡμέραν
τὸ τσυπαρίσιν ἔτσυβγεν τὴν λεμονιὰν ἐφίλειε.

ΣΗΜ. Στ. 18 Ἄλλως: ἂν ἔρτῃ Γιάννης μου 24 ἐφάνητσεν τσ' αἱ Γιάννης της [Παραλλαγὴ τοῦ ᾄσματος τῆς κόρης καὶ τοῦ Χάρου. Βλ. Λαογραφ. Β΄ 597-8. Γ΄ 261-2. — Σ. τ. Δ.]

2. *Τὸ τραοῦδι τ' ἅη Γιωργιοῦ.*

Ἕνα μικρὸν τουρκόπουλλον, τοῦ βασιλιᾶ τἀγγόνι,
μιὰ ῥωμοπούλλαν ἀγαπᾷ, μὰ τσείνη δὲν τὸ θέλει.
Τὴν τσυνηᾷ 'ς τοῖς γειτονιές, τὴν τσυνηᾷ 'ς τ'ἀμπέλια.
Ῥίχτει τὰ ὄρη πίσω της τσαὶ τὰ βουνὰ μπροστά της,
τσ' ἡ μοῖρα της τὴν ἔβγαλε 'ς τ' ἅη Γιωργιοῦ τὴν πόρτα.
«Ἁγιέ μου Γιώργη ἀφέντη μου, τσαὶ χρουσοκαβαλλάρη,
γλύτωσ' μ' ἀφ' τὸ κακὸν Τουρτσίν, ποῦ θέλει νά με πάρῃ,
νὰ σὲ θυμιάζω μάλαμαν νά σε καπνίζ' ἀσῆμι,
νὰ κάμω τὸ κουβοῦκλι σου νοῦλο μαργαριτάρι.»
Ἔννοιξ' αἱ πόρτα μουνασή, τσ' ἦμπεν αἱ κόρη μέσα.
Τρέσει τσαὶ τὸ τουρκόπουλλο 'ς τἅη Γιωργιοῦ τὴν πόρτα.
Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιχτή, σφιχτομανταλωμένη.
«Ἁγιέ μου Γιώργη' ἀφέντη μου τσαὶ μεαλόχαρέ μου,
δός με τὴν κόρην π'ἀγαπῶ, δός με τη γιὰ γυναῖκα,
νὰ δαφτιστῶ 'ς τὴ χάρη σου τσαὶ Γιώργη νά με βγάλουν,
νά σε θυμιάζω μάλαμαν, νὰ σὲ θυμιάζ' ἀσῆμι,
νὰ κάμω τὸ κουβοῦκλι σου νοῦλο μαργαριτάρι,
νὰ φέρνω μάτσες τὰ τσαιριά, τσαὶ μάτσες τὰ λιβάνια,

τσαὶ μὲ τὰ βουαλόπετσα νὰ κουαλῶ τὸ λᾶδι.»
Ἔννοιξ' αἱ πόρτα μουνασὴ τσ' ἦβγεν αἱ κόρη ὄξω,
σουντίζει τὸ τουρκόπουλλον ἀφ' τὸ βρουλὶν τὴν πιάνει.
«Ἄφσ' με, Τοῦρκ', ἀφ' τὸ βρουλὶν τσαὶ πιάσ' μ' ἀπού τὸ σ῾έρι.»
'Αφήνει την ἀφ' τὸ βρουλλίν, πιάννει την ἀφ' τὸ σ῾έρι,
τσαὶ 'ς τὸν παπᾶν τὴν ἔφερε γιὰ νὰ τὴν κάμῃ ταῖρι.

ΣΗΜ. [Παραλλαγὴ τοῦ ᾄσματος τῆς κλεφτοπούλας καὶ τοῦ Σαρακηνοῦ. Βλ. Λαογραφ. Α΄ 598-600 Β΄ 84-5. — Σ. τ. Δ.].

3. Τοῦ 'Ρήγα ὁ γιός.

'Ομορφονιὸς ἐμίσσεψεν ἀπού τὰ γονικά του
— μὲ πόνους τσαὶ μὲ βάσανα
καμοὺς τσ' ἀνεστενάσματα
τσαὶ μὲ τὸν ταμπουρᾶν του,
ποῦ σεν πόνο 'ς τὴν καρδιάν του. —
Τσ' αἱ μοῖρα του τὸν ἔφερε
εἰς ὡραῖον περιβόλιν
ὁποῦ τὸ ζουλεῦγαν ὅλοι.
Μέσ' 'ς τὸ περιβόλι μπαίνει
κλαί' αἱ νιὸς τσαὶ δὲ μωρώννει.
Κόρηθ θωρεῖ τσ' ἐνίβγουταν
τσ' ἐχρουσοστολίζουταν
εἰς ἐμιὰ μηλιὰν πού κάτω,
'ς τὸ δροσιὸν τὸ ζαφαρᾶτο.
Αἱ γῆς ποῦ πάτειεν ἀργυρῆ,
αἱ τάβλα πό τρωε χρουσή,
τὰ πιάταν ἀσημένα,
ὢ χαριτωμένης γέννα!
Στέτσεται συλλοΐζεται
αἱ νιὸς τσαὶ πιργιονίζεται,
κατὰ πῶς νὰ τὴ μιλήσῃ
τσαὶ τῆς λυερῆς ν' ἀρέσῃ.
Νὰ τὴν εἰπ' ἄστρον τῆς αὐγῆς; τσ' ἐτσεῖνο βασιλεύγει.
Ἂς τὴν ἐπῇ χρουσόβεργα μ' ἀτίμητα πετράδια.
«Ὥρα καλή σου λυερή,
χρουσόβεργά μου φουντωτή.
— Καλὸ 'ς τοῦ 'Ρήα τὸ παιδί.
Ἔλα μέσα νὰ γευτοῦμεν

τσαὶ τὰ πάθη μας νὰ ποῦμεν.
Ἔχω τσαὶ σκλάβαις δώδεκα τσαὶ μ' ὅποια θέλεις πέσε.
—Ἔχω κατάρα γονιτσά,
νὰ ζῇς ἀγάπη μου γλυτσά,
μὲ σκλάβα νὰ μὴ μείνω,
μετὰ σέ, χρουσό μου μῆλο.»
Βγάλλει τἄσούφρωτον πουντσὶ τσ' ἀμέτρητα τὴ δίει.
Τσαὶ μέσα τὴ βαθειὰν αὐγὴ ἄρσεῖ τσαὶ μεταννοιώννει.
Ἀρσεῖ τσαὶ μεταννοιώννει,
κλαίει νιὸς τσαὶ δὲ μωρώννει.
Ἀφ' τὸ κεμέρι βγάλλει τα,
πιάννει τσαὶ λοαριάζει τα,
δώδεκα σιλιάδες γρόσα,
βάσανα ποῦ τὸ πλακῶσα.
«Γιὰ ξύπνα, ξύπνα, λυερή,
— Ῥήα, τσαὶ τί 'ν' αἵ ἀφορμή;
— Ξύπν' ἆ μὲ δώτσῃς τἆσπρα μου
γιατ' ἔφαα τὰ νιᾶτα μου,
μὲ δώτσῃς τἄρματά μου,
γιατὶ τὰ πονεῖ καρδιά μου.
— Ἐμεῖς καδῆν τὸν ἔχουμεν τσαὶ πάμεν νὰ κριθοῦμεν,
τσαὶ τὴν κρίση μας νὰ ποῦμε.»
Φεύγουν τσαὶ πᾶσι 'ς τοῦ καδῆ.
«Ὥρα καλ', Ἀφεντοκαδῆ.
— Καλό 'ς τηνε τὴ λυερή.
Τί ναιν τὰ κρισίματά σας
πό σ'ετεν ἐσεῖς τὰ δυό σας;
— Μαργαριτάριν ἔσπερνα 'ς τὰ δέντρη μου πουκάτω,
'ς τὸ δροσιὸν τὸ ζαφαρᾶτο.
Τοῦ Ῥήα γιὸς ἐπέρασε
μὲ μαργιολὲς μ' ἐγέλασεν,
ἔδωτσεν τσαὶ τὸ καππάρο
γιὰ νὰ πάρῃ τὸ πρωτᾶτο.
Τσαὶ μέσα τὴ βαθειὰν αὐγὴ ἄρσεῖ τσαὶ μετανοιώννει,
κλαίει νιὸς τσαὶ δὲ μωρώννει·
τσ' ἐγύρεψέ με τἆσπρα του,
γιατ' ἔφαεν τὰ νιᾶτα του,
γυρεύγει τἄρματά του,
γιατὶ τὰ πονεῖ καρδιά του.
Μὲ πόνους τσαὶ μὲ κλάματα

καμοὺς τσ' ἀναστενάσματα
γυρεύγει τὸ καππάρο,
μὰ ἐβὼ θὲ νά τον πάρω.
— Βρὲ σύ, βρὲ σὺ ππεζεβεγκὶν ποῦ πῆρες τὸ πρωτᾶτο,
'ς τὸ δροσιὸν τὸ ζαφαρᾶτο,
πολλὰ μὴν κουντραστάρῃς
τσαὶ τὴ νιὰ θὲ νά την πάρῃς.»

ΣΗΜ. Στ. 1. Αλλως Τοῦ 'Ρήγα γιὸς ἑ.

4. *Τὸ ἐρωτικὸ πουλλί.*

"Εναμ πουλλὶν ἐρωτικὸ
'ς τὸ δάσος μπαίνει μουναχό.
πάω τσ ἐβὼ κοντά του,
ν' ἀκούσω τὴ λαλιάν του.
Μὰ τσεῖνο ὄντας θά με δῇ
γλυκ' ἀρσινᾶ νὰ τραουδῇ,
τσαὶ παράπονα νὰ λέῃ,
νὰ τἀκού' κανεὶς νὰ κλαίῃ.
«"Αδ δὲν πάρω τὸ πουλλί μου,
Χάρε, πᾶρε τὴ ζωή μου,
τσ' ὄντας θὲ νὰ ξεψυσ῾ήσω
μιὰν παραντζελιὰ θ' ἀφήσω.
Νά ρτουφ φίλοι νά με δοῦσι
οὖλοι νά με λυπηθοῦσι.
Νά ρτουσιν τὰ κοριτσάτσα,
σὰν τοῦ μᾶ τὰ λουλουδάτσα.
Νά ρτῃ μέναν τὸ πουλλί μου,
ἀκριβαγαπητιτσή μου.
— "Αχ, πουλλὶ μ' ἀγαπημένο,
τ' ἔσ῾εις τσ' εἶσ' ἀρρωστημένο;
τσ' ἀδικοθανωτισμένο;
— 'Ρώστησ' ἀποὺ τὸν καμό σου
τσαὶ τὸ κρῖμα 'ς τὸλ λαιμό σου.
Σύρε, πᾶρε τοὺς πανώργιοι,
νὰ μὲ πᾶν 'ς τὸν ἅη Γιώργη,
νὰ μ' ἀνοίξουσι μνημοῦρι
ὅσον τοῦ σπαθιοῦν αἱ μούρη,
νά με βάλλουν προστσεφάλι

τσιτρολεμονιᾶς κλωνάρι,
τσ' ἀοὺ πάν ἀφ' τὸ μνημειό μου,
πάνω 'ς τὸ προστεφαλιό μου,
φύτειψε μιὰμ μαντζουράνα,
νά με κλαί' διτσή μου μάνα.
Κάθε σάββατον τὸ βράδυ
νὰ μ' ἀνάφτῃς τὸ φανάρι,
νὰ ξιμπλέσῃς τὰ μαλλιά σου
νά με κλαὶς μὲ τὴν καρδιά σου.»

5. Ἡ Λυερή.

Σὲ περιβόλιν ἔμπηκα,
νὰ πά' νὰ κόψ' ὀπωρικὰ
τσαὶ δυόσμους τσαὶ βασιλικά.
Βασιλικὰ δὲν εὕρηκα,
μιὰ λυερὴν ἀισσάστηκα,
τσ' εἶδα την τσ' ἐτρελλάθηκα.
Νὰ σὲ παινέσω, λυερή,
νὰ πιάσ' ἀποὺ τὴν τζεφαλή,
πό σ'εις τὰ μαλλιὰ μετάξι
τσαὶ μπλεμένα μὲ τὴν τάξη.
Τὸ κούτελλο σου τὸ πλατὺ
αἵ δύση τσ' αἵ ἀνετολή·
ἔσ'εις φρύδι σὰ γατάνι,
ποῦ ζωγράφος δέν τα κάμνει.
Ἔσ'εις δυὸ μάδια σὰν ἐλιὲς
ποῦ ναι γεμᾶτα μαργιολιές.
Τὰ μάουλά σου στράφτουσι,
χρουσᾶ καντήλια τσ' ἅφτουσι.
Ἔσ'εις μούτην κοντυλάτην
τίνα δίεις τσαὶ φιλᾷ την;
Ἔσ'εις σείλη ζαχαρένια,
δόντια μαργαριταρένια.
Ὡς τσ' αἵ λαιμός σου ναι χυτὸς
τσαὶ μαρμαροπελετσητός.
Ἔσ'εις δυὸ βυζιὰ 'ς τὸν κόρφον,
ποῦ μυρίζου σὰν τὸ μόσκον.
Τὰ δυό σου χεροκάλαμα,
ᾀσῆμι μὲ τὸ μάλαμα.

Ἔσ῾εις τὴ μέσην τὴ λεγνή,
ζωσμένη μὲ τὸ λαχουρί.
Τσαὶ τὰ δέκα σου δαχτύλια,
τοῦ γραμματικοῦ κοντύλια.
Ἔσ῾εις τὴ φτέρναν τουρνευτὴ
τσαὶ ᾿ς τὸ χαρτὶ ζωγραφιστή.
Τῆς κουντούρας σου τἀχνάρι
ὥς τσ᾿ ἐτσεῖνο ἔσ῾ει χάρη.

ΣΗΜ. Στ. 12 Ἄλλως: οὖλον τὸν μουχαλλᾶν κρατεῖ. — Στ. 22 23 Ἄλλως: Ἔσ῾εις σ῾είλη βαρζαμᾶτα, δόντια μαργαριταρᾶτα. [Παραλλαγὴ τοῦ ῥοδίου γαμηλίου ᾄσματος ἐν Πανδώρ. τ. ΙΒ΄ σ 590. — Σ. τ. Δ.]

6. (*Ἀπόσπασμα*)

Σεράντα σκάλαις ν᾿ ἀνιβῇ ν᾿ ἀνιβοκατιβαίνῃ,
μέσα ᾿ς τὴμ μέσην τοῦ σπιδιοῦ εἶναιν τὸ κρεβατάτσι.
. . . .
Αἱ νιὸς ἐβαροπάτησεν τσ᾿ ἐσάχτην τὸ κρεβάτιν.
«Κόρη, τ᾿ ἔσ῾εις τσαὶ σάζεσαι τσαὶ παίζει τὸ κρεβάτι;
— Μάνα, κοριὸς μ᾿ ἐγιάκκασε ᾿ς τὴ ῥόβαν τοῦ βυζιοῦ μου.
— Δὲν εἶναι γιάκκαμμαν κοριοῦ. . .
. . . .
Γιὰ δές το τὸ μαργιόλλικον, τσαὶ τὸ μαργιολλεμένο,
βάλλει στραὰ τὸ φέσιν του σὰν νά ναι μεθυσμένο.
Τσεῖνο ἒ εἶν᾿ ἀποὺ κρασὶν τὸ δόλιο μεθυσμένο,
μιὰ λυερὴν ἐγάπησεν τσ᾿ εἶναιν κουζουλλεμένο.

ΣΗΜ. Στ. 5. 6. Ἄλλως: Μ. ψύλλος μ᾿ ἐ. — Δὲν εἶ. ψύλλου γ. — [Παραλλαγὴ τοῦ ᾄσματος τῆς ἐγκαταλειφθείσης ἐρωμένης, περὶ οὗ βλ. Λαογραφ. Α΄ 387-392 — Σ.τ.Δ.]

7. *Αἱ ῥίμα τοῦ Παπαγιώργη.*

Εἰς τὰ χίλια ὀχτακόσα τσαὶ ᾿ς τὰ σαρανταενιὰ
μιὰν ἡμέραν ἦταν σκόλη, ἦταν τσαὶ πρωτομηνιά.
Μιὰν ἡμέραν ποῦ ταν σκόλη ποῦ ταν τσαὶ πρωτομηνιὰ
ἦβγεν αἱ παπᾶς νὰ γιάσῃ ᾿ς τὴν παλιάν του γειτονιά.
Δυὸ παιδάτσα μὲ καλάθια τσ᾿ ἕνα μὲ τὸμ μαστραπᾶ

ΣΗΜ. [Στ. 4-7. *γιάσῃ* (ἁγιάσῃ) *φωτίσῃ*, *συνώνυμα.*

— ἀγρικᾶτε τί θὰ τρέξῃ εἰς ἐτοῦτον τὸν παπᾶν.
Μέσα 'ς ἕνα σπίτι μπαίνει νὰ φωτίσῃ τσαὶ νὰ βγῇ,
αἱ κουπέλλα ἦταν μόνια, δὲ γυρίζει νὰ τὸν δῇ.
Μὰ αὐτὸς τὴν ἐφωνάζει ὕστερ' ἀφ' τὸν ἁγιασμό,
νά ρτῃ τ' ἅγιασμαν νὰ πάρῃ, νὰ φιλήσῃ τσαὶ σταυρό.
Αἱ κοπέλλα ἐστοχάστη τσ' ἐφοήθην τὸν παπᾶ,
πιάνει τὸ εἰκοσαράτσι ῥίχτει το 'ς τὸν μαστραπᾶ.
Πάλε ἐμεταστοχάστη «τὸν παπᾶ θὰ φοηθῶ;»
τσύβγει, κάμνει μιὰ μετάνοιαν, νὰ φιλήσῃ τὸ σταυρό.
Σὰν ἐφίλησεν ἡ κόρη τὸ σταυρόν, τὸ σ῾έριν του,
αἱ παπᾶς τὴν ζαυλακώνει μὲ τὸ πετρασ῾ῆλιν του·
τὴν ἁρπᾶ αἱ γεροπόρνος, τσαὶ γιακκᾷ τη 'ς τὸλ λαιμό,
μήτε ἁγιασμοὺς κυττάζει, μήτε τίμιο σταυρό.
Μὰ αἱ κόρη δέν το δέχτη τσ' ἐπετάχτη 'ς τὸ στενό,
τσ' αἱ παπᾶς τὴν ἐτραυοῦσε, βρὲ παιδιά, μὲ τὸ στανιό.
Βγάλλει ταῖς φωνὲς αἱ κόρη τσαὶ χαλᾷ τὴ γειτονιά,
τσ' αἱ παπᾶς τὴν ἐτραυοῦσεν ἀποὺ τὰ ξαθθὰ μαλλιά.
Αἱ παπᾶς τὸ ἐστοχάστην, τσαὶ γιακκᾷ τὰ σ῾είλη του,
βάλλει τὸ σταυρὸ 'ς τὸν κόρφο μὲ τὸ πετρασ῾ῆλιν του·
τσ' ἀποὺ τὸν πολὺν τὸ φόο, τσ' ἀφ' τὸ καρδιοχτύπιν του
χάννει αἱ παπᾶς τὸ δρόμο, χάννει τσαὶ τὸ σπίτιν του.
Τρέχουν αἱ γονιοὶ τῆς κόρης τσαὶ 'ς τοῦ ἐπιτρόπου πᾶν
νὰ γκαλέσουσιν τὸν πόρνον, τσαὶ τὸν ἄτιμον παπᾶν.
Αἱ ἐπίτροπος τοὺς λέει νὰ παρατηρήσουμεν,
τσαὶ ἂν τό χῃ καωμένον νὰ τὸν περμπερίσουμεν.
Λέσιν αἱ γονιοὶ τῆς κόρης «ἔχουμεν τσαὶ μάρτυρα,
ἄλλοι βλέπαν ἀφ' τοῖς πόρτες, τσ' ἄλλ' ἀφ' τὰ πανάθυρα.»
Μιὰν ἡμέραν αἱ παπάδοι οὗλοι μαζευτήκασι
τσαὶ 'ς τὸ σπίτιν του πηαίνουν νὰ τὸν ἀρωτήσουσι.
Τσαὶ τὸν λέσιν «Παπᾶ Γιώργη, τ' εἶν' αὐτὸ π' ἀκούστηκε;
τσαὶ 'ς τὸν κόσμον ἐτσηρύχτη, τσ' αἱ λαὸς συχχύστηκε;»
'Εσωπᾶσαν αἱ παπάδες τσ' ἀρσινᾷ αἱ παπαδιά.
«Ρεζιλίκιν ποῦ ἐγίνη 'ς τὰ δικά μου τὰ παιδιά!
Ἄχ, παπᾶ, δὲν ἐφοήθης μήτε τὸ Πάτερ ἡμῶν
τσ' ἔρπαξες τὴν κουπελλίτσαν ἀπουκάτ' ἀφ' τὸ λαιμό;
μὲ τὶ μοῦτρα θὰ γυρίσῃς τσαὶ θὰ πᾷς 'ς τὴν ἐκκλησιά;
δυὸ καντάρια ξύλα θ' ἅψω νὰ σὲ κάτσω 'ς τὴ φωτιά.»
Ποιητὴς εἶν' αἱ Καρίπης, τσαὶ γραφὲς Παρασκευᾶς,
τσ' αἱ Μεχάλης τῆς Μαρούλας ἔπαιζεν τὸν ταμπουρᾶ.

ΣΗΜ. Στ. 4. 7. *γιάσῃ* (ἁγιάσῃ) *φωτίσῃ*, συνώνυμα. — Στ.

5 *μαστραπᾶς* κοινὴ ὀνομασία ὑαλίνου ἢ πηλίνου ἢ μεταλλίνου ἀγγείου, ἐκ τοῦ τουρκ. *μασ̔ραπὰ* (=ποτήριον χαλκοῦν ἢ λευκοσιδήρου, ἢ προχόη χρυσῆ ἢ ἀργυρᾶ). Εἰδικῶς ἐνταῦθα σημαίνει τὸ μετάλλινον δοχεῖον τοῦ ἁγιασμοῦ, τὴν ἀλλαχοῦ λεγομένην *ἁγιαστήρα* ἢ *ἁγιαστοῦρα*. —Στ. 16 *τσούβκει*=κύπτει] — Στ. 16 *ζαυλακώνει* = περιπτύσσεται. — Στ. 17 *γιακκᾷ*=δάκνει, δαγκάνει. — [Στ. 30 *περμπερίζω*=ξυρίζω περὶ ἱερέων λεγόμενον ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν, διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς γενειάδος. Ἡ λ. ἐκ τοῦ τουρκ. *μπερμπέρ*, ὅπερ ἐκ τοῦ ἰταλ. barbiere, ἐξ οὗ καὶ ὁ κοινότερος ἑλληνικὸς τύπος *μπαρμπέρης*. — Τῶν ᾀσμάτων περὶ γεγονότων τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος, περὶ ὧν διὰ βραχέων διελάβομεν ἐν Λαογραφ. Β΄ 184, τὰ πλεῖστα ἔχουσι χαρακτῆρα σατιρικόν, ὡς τὸ προκείμενον. Τὸ περίεργον δὲ τοῦτο δεῖγμα ἐπιχωρίου σατιρικῆς ποιήσεως, ὅπερ δὲν εἶναι ἄμοιρον χάριτος ἐν τῇ σκωπτικῇ ἀλλ' ἀκριβολόγῳ καὶ πραγματικωτάτῃ ἐκθέσει τῶν γεγονότων, ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι ἀναφέρει ἐν τέλει τὰ ὀνόματα, ὄχι μόνον τοῦ ποιήσαντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γράψαντος καὶ τοῦ τραγουδήσαντος τὸ ᾆσμα δι' ὑποκρούσεως τοῦ ταμπουρᾶ. — Σ. τ. Δ.].

Β΄. ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

1.

Παντά λεέμ μ' αἱ μάνα μου, πάντα παράντζελλέμ μου,
ὁποῦ τσ' ἆδ δῇς τὴν ὄμορφην, ἀγάπα την, ὑγιέ μου.

2.

Βάλε τὸν κάντιο 'ς τὸ νερὸ νὰ λειώσῃ νὰ τὸμ πιοῦμε,
νὰ γλυκαθθοῦν τὰ σ̔είλη μας νάρτω νὰ φιληθοῦμε.

3.

Τὸν τοῖχον τοῖχομ πουρπατῶ νῶς πουρπατᾷ τὸ φίδι,
νὰ μὴν τ' ἀκούσ' ἡ ἀγαπῶ τσαὶ σηκωρτῇ τσαὶ φύῃ.

4.

'Εβ' ἀγαπῶ σε εἴκοσι τσ' αἱ νοῦς μ' ἄλλα τιργιάντα, [1])
τσ' αἱ λοϊσμός μου νὲκατόν, τσαὶ δὲν ἠξέρω γιάντα.

[1]) [Τριάντα.]

5.

Καρφέττης [1]) διπλοπρόσωπος, κάμπος μὲ τὰ λουλούδια,
ἀδ δέσ σ' ἐγάπουμ, μάδια μου, δὲσ σ' ἔλεα τραούδια.

6.

Ἂμ πᾶς 'ς τὰ ὄρη 'ς τὰ βουνά, τσ' ἄμ πᾶς τσαὶ 'ς τὸ Μισίρι, [2])
ἐβῶ θὰ κάμω πεθθερὸν τὸν ἐδικόσ σου τσύρη.

7.

Πάνω 'ς τὰ ὄρη 'ς τὰ βουνά, ποῦ βγαίνει μαντζουράνα,
ἐβῶ θὰ κάμω πεθθερὰν τὴν ἐδιτσήσ σου μάνα.

8.

Ἀνίσως τσαὶ μ' ἀπαρνιστῇς τσαὶ μ' ἀπαλλησμονήσῃς,
σὲ Τούρκου σ'έρια νὰ πιαστῇς τσαὶ ν' ἀλλαξοπιστήσῃς.

9.

'Σ τὸν οὐρανὸν τσ' ἂν ἀνιβῇς, 'ς τὰ σύννεφα τσ' ἂν τρέξῃς,
'ς τοῦ νήλιου τὴγ κορφὴν τσ' ἂμ πᾶς, 'ς τὰ σ'έρια μου θὰ μπλέξῃς.

10.

Νά μουν εἰς τὸ γελέκισ σου κουμπὶν ἀσημωμένο,
μαντῆλιν τσιλανιώτικο ς τὴν τσέπη σου βαρμένο.

11.

Μὰ τοῖς σαρανταπέντ' ἐλιές, ποῦ ναιμ μέσα 'ς τὸ κάστρο,
λάμπει τὸ προσωπάτσι σου σὰν τοῦ πουνέντη τἄστρο.

12.

Μαριά, μαροῦλλιν νὰ ἐνῇς κάτ' ἀποὺ τὴν Μπροάδα, [3])
τσ' ἐβῶ μελίσσιν νὰ ἐνῶ νὰ παίρω τὴ γλυκάδα.

13.

Αἴ Στροντζυλὴ μὲ τὴδ Δασειὰν [4]) ἂμ πάῃ νὰ κολλήσῃ,
τότες θὰ σ' ἀρνηστῶ τσ' ἐβῶ, λεγνόμ μου τσυπαρίσσι.

14.

'Σ τὸν οὐρανόθ θὲν ν' ἀνιβῶ, 'ς τὰ δέκα πέντε νέφκια, [5])
γιὰ νὰ ρωτήξω νά με ποῦν, ἂν παίρνουνται ξαέρφκια.

[1]) [Καθρέπτης, κάτοπτρον].

[2]) *Μισίρι* τὸ Κάιρον.

[3]) *Μπροάδα* και *Μπροβάδα*, τοπωνυμία ἐν Καστελλορίζῳ ἐκ τοῦ προβάδα. θέσις ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου, λεγομένου καὶ Μύλοι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προβαίνει τις ἵνα ἴδῃ τὸ Μανδράκι.

[4]) Νῆσοι πρὸς ἀνατολὰς κείμεναι τοῦ Καστελλορίζου. Στρογγυλὴ καὶ Δασεῖα.

[5]) Νέφη.

15.

'Σ τὸν οὐρανὸν τσ' ἂν ἀνιβῇς, 'ς τἄστρη τσ' ἅμ πᾷ νὰ κάτσῃς,
'ς τοῦ νήλιου τὴγ κορφὴν τσ' ἆμ πᾷς, πουλλίμ μου, νὰ μὲ γράψῃς.

16.

"Εφκες τσαὶ δὲν ἦρτες νὰ πῇς, σ' ἀφήνω γειάμ, πουλλίμ μου·
πεισματικὰ μὲ τό καμες νὰ φτείρῃς τὴ ζωήμ μου.

17.

'Επῆες τσ' ἦρτες, ῥήα μου, ὡσὰν τῆς γῆς τὸ ζώδιο,
δέσ σὲ πα καλῶς ὥρισες, δὲσ σέ πα καταυόδιο.

18.

Σὰν ἦρτες τσ' ἔφητσές με γειὰ τσ' ἐστέκουσου 'ς τὴμ πόρτα,
ἐσάχτην αἵ καρδοῦλλα μου τσ' ἐπῆρεμ μέσα βόρτα.

19.

Σὰν ἦρτες τσ' ἔφητσές με γειὰν τσ' ἐπιάσες με τὸ σ῾έρι,
μέσ' 'ς τὴγ καρδοῦλλαμ μ' ἔδωτσες πληγὴμ μὲ τὸ μασ῾αῖρι.

20.

῾Ως τρέμει τἀχλαδόπιδο 'ς τῆς ἀχλαδιᾶς τὸγ κλῶνο,
ἐτσὰ τρέμει καρδοῦλλα μου σάθ θὰ σὲ δῶ 'ς τόδ δρόμο.

21.

῾Ως τσαὶ τοῖς πέτρες ποῦ πατεῖς τσ' ἐτσείναις τοῖς γρωνίζω,
τσύβγω τσαὶ τοῖσε σ῾αιρετῶ τσαὶ δάκρυα τῆς γεμίζω.

22.

'Εμέναν αἵ λεβέντης μου τοῦ βασιλιᾶ τσατίρι,
σοφρᾶ τοῦ καπιτὰν πασᾶ, τσαὶ γοῦνα τοῦ βεζίρη.

23.

'Εμέναν αἵ λεβέντης μου εἶν' οὐρανὸς μὲ τἄστρη,
τσαὶ Παρμπαργιὰ μὲ τὰ σπαθιά, τσαὶ Πόλη μὲ τὰ κάστρη.

24.

Τσ' αἵ Παναγιὰ Καθολιτσή, τσ' αἵ Παναγιὰ Τσαμπίκα, [1])
ἔχω δυὸ χρόνια νὰ σε δῶ 'ς τὰ τρία τώρα μπῆκα.

25.

Οὗλα τὰ ἄστρα πᾶν ὀμπρὸς τσ' αἵ τραμουντάνα μένει,
οὗλ' ἀγαποῦσι λέφτερες τσ' ἐβὼ μιὰμ παντρεμένη.

[1]) 'Εκκλησίαι ἐν 'Ρόδῳ.

26.

Τῆς θάλασσας τὰ τσύματα χτυποῦμ. μὲ τὸ νοπέτι, [1])
τέσσαρα χρόνια σ' ἀγαπῶ, μὰ τρέλλανές μ' ἐφέτι.

27.

῾Αγιέ μου Κωσταντῖνε μου, τσαὶ Παναγιὰ ἀφ' τ' 'Αντράτσι [2]),
φέρε με τὸλ λεβέντημ μου ν' ἀρράξῃ 'ς τὸ Μαντράτσι.

28.

'Αλίμονο φωτιά φαα, τσαὶ κάρβουνα κατάπια,
ποῦ δέμ με τὴν ἐσβύσασιν ὅσα νερὰ τσ' ἂν τά πια.

29.

Τὰ μάδια σου τἀλόμαυρα παίζουν ἁλωνιστάρια,
τριύρου γύρου θάλασσα τσαὶ μέσα παίζου ψάρια.

30.

Καταμεσῆς 'ς τὸ στῆθος σου ἔσ῾ει μιὰμ μαύρη βοῦλλα,
ὅσα τσ' ἂν ἔσ῾ῃς 'ς τὴν καρδιὰν ἐβῶ τὰ ξέρω οὗλα.

31.

Σκίσετε τὴν καρδοῦλλα μου μὲ συρματένιαν τρίχα,
νὰ δῆτε τὴν ἀγάπη μου πόσοβ βαθιὰ τὴν εἶχα.

32.

Ὦ μαργαριταρόρριζα τσ' ἀτίμητο ζαφεῖρι,
ποιός σε τὸν ἐξωγράφησεν τὸν ἔρωτα 'ς τὰ σ῾είλη;

33.

Σὰν τὴμ μεάλην πασκαλιὰν ὁποῦ ναι ξακουσμένη,
ἐτσά ναιν τσ' αἱ ἀγάπη μου 'ς τὸν κόσμο ξακουσμένη.

34.

Καταμεσῆς 'ς τὰ φρύδια σου τσαὶ 'ς τὰ ξαθθὰ μαλλιά σου
κάθεται αἱ ἀγάπη μου τσαὶ γράφει τὄνομά σου.

35.

Τρεῖς ἄσπρες ἐμαλλώνασιν πάνω 'ς τὴν ὀμορφιάν τως,
τσ' ἐπέρασ' αἱ μελαχρενὴ τσ' ἔκαψεν τὴν καρδιάν τως,

36.

Μέσα 'ς τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς, τσαι 'ς τῆς ψυσ῾ῆς τὸν τόπο
ζωγράφησα τὰ κάλλη σου γιὰ πεῖσμαν τῶν ἀνθρώπω.

[1]) [Μὲ τὴν σειράν].
[2]) 'Ανδράκι παρὰ τὰ Μύρα τῆς Λυκίας.

37.

Μέσα ’ς τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς τσ’ ἀκόμα παραμέσα
ζωγράφησα τὰ κάλλη σου, γιατὶ πολλὰ μ’ ἀρέσα

38.

Αἵ νοῦς μου δὲν ἐγύριζεμ μὲ δεκοχτὼ ῥολόγια,
ἐσὺ μὲ τὸν ἐγύρισες μὲ τὰ γλυκά σου λόγια.

39.

Βασιλικὸν κριτήριον ῥι.ότατόμ μου [1]) πρᾶμα,
κάμε την τὴν ἀπέφασιν νὰ τσοιμηθοῦμ’ ἀντάμα

40.

Καμπάνα τριοκάμπανη μὲ μολιβένια κιούμπια,
παλιὰν ἀγάπην τὴν κρατῶ τσ’ ἀφήνω τὴν τσουνούργια.
ἢ
παλιὰν ἀγάπην παρατῶ νὰ κάμ’ ἄλλην τσουνούργια.

41.

Ἡ ἀγάπη πώ χω πάνω σου χαράμι νὰ σὲ γένῃ
ἀποὺ τὰ σπλάχνα τῆς καρδιᾶς μαῦρος καπνὸς ἶβγαίνει.

42.

Ἔλα νὰ κουβεντιάσουμεν ἄσπρομ μου τσιρμπαχάρι,
τσ’ ἆβ βασιλέψη νἦλιος, φεύγεις μὲ τὸ φεγγάρι.

43.

Ὅντας σὲ βλέπω χαίρομαι, τὴν τύχημ μου δοξάζω,
τσ’ ὅντας θὰ φύῃς ἀφ’ τὰ μὲ κλαίω τσ’ ἀναστενάζω.

44.

Ἐλιὲς ἔσ῾εις ’ς τὸ μάουλο, Χριστὲ νὰ τῆς ἐπούλειες,
νὰ γίνουμουν ἀγουραστὴς τσαὶ νά της πάρω οὗλες.

45.

Ἐπόνισα τὰ μάδια μου ἀποὺ τὸ θώρει θώρει,
πότε θὲ νά ρτῃ νὰ φανῇ τῆς πόστας τὸ παπόρι.

46.

Πάνω ’ς τὰ ὄρη ’ς τὰ βουνὰ μὲ τό πασιν ἐμένα,
πῶς τῆς καρδιᾶς σου τὰ κλειδιὰ νἄλλοῦ τά σ῾εις δοσμένα.

47.

Ἀνάμεσα ’ς τὰ φρύδια σου δυὸ βολονιὲς χρυσάφι,
αἵ μιὰ χτυπᾷ ’ς τὸν ἔρωταν τσ’ αἵ ἄλλη ’ς τὴν ἀγάπη.

[1]) Ὡραιότατον.

48.

Μέσα ’ς τὰ σπλάχνα τῆς καρδιᾶς, ’ς τοῦ τσι.εργιοῦ τὸ πλάι,
ἐτσεῖ ναιν αἵ ἀγάπη σου τσαὶ πουρπατεῖ τσαὶ πάει.

49.

Μέσα ’ς τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς, ’ς τὸ μαῦρον τὸ συκῶτι
ἔχω την τὴν ἀγάπη σου τσαὶ τσύβγω τσαὶ θωρῶ τη.

50.

Τὴν καλησπέρα, σ’ ἔφερα, χρουσό μου καναρίνι,
μαγνήτην ἔσ‘ ἥ πόρτα σου, νὰ φύω δέμ μ’ ἀφήνει

51.

’Εβώ ναιν αἵ λεβέντης μου τοῦ παραδείσου βοῦλλα,
τὸ τσυπαρίσιν τὸ λεγνὸν πό σ‘ει τὰ χάδια οὖλα.

52.

Τὰ μάδια σου ντρανὰ ντρανὰ τσαὶ μέσα ψεχαλίζουν,
ὄντας θὰ δοῦν τὸν ἄθρωπο χαμᾶς τὸν ξεπλανίζουν.

53.

Τὰ μάδια σου ναι μάδια μου, τὰ φρύδια σου δικά μου,
τὰ λόγια σου χρουσᾶ κλειδιὰ π’ ἀνοίουν τὴν καρδιά μου.

54.

Τὰ μάδια σου ναιν καστανὶ τσαὶ τὰ δικά μου μαῦρα,
πότε θὲ νὰ τὰ σμίξουμεν νὰ σβύσουμεν τὴλ λαύρα.

55.

’Απάνω ’ς τὸ γυαλὶ γυαλίν, τσαὶ ’ς τὸ γυαλὶν ποῦ λέσι,
σὰδ δέ σε δοῦν τὰ μάδια μου νύχταν τσαὶ μέραν κλαῖσι.

56.

Τῆς ἄσπρης τὰ φιλήματα κάντιος ἀφ’ τὸ Μισίρι,
μ’ ἀλήθεια τῆς μελαχροινῆς ἀτίμητο ζαφεῖρι.

57.

’Σ τὴν πόλιν ἥμουν τσ’ ἔκουσα αἱ ἄσπραις δὲ φελοῦσι,
μ’ ἀλήθκεια αἵ μελαχρεναὶς πολλαῖς καρδιαῖς χαλοῦσι.

58.

Αἵ νῆλιος ἐβασίλεψεν τρέξε, πουλλί μου, πιασ’ τον
’ς τὰ κάλλη τσαὶ ’ς τῆς ὀμορφιὲς ἐσὺ θαρρῶ περνᾷς τον.

59.

Παλιὰ φιλιὰ τρανταφυλλιά, τσουνούργια, φύε πίσω,
τσαὶ τὴν παλιὰ θὰ κάμω νιὰν τσαὶ σὲ θὰ παρατήσω.

60.

Ἐβὼ χω τὴν ἀγάπη σου μέσ 'ς τὴν καρδιὰν κρυμμένη,
πότε θά με τὸ πῇς τσαὶ σύ, μηλιά μου ζουλεμένη;

61.

Ἀκόμη δὲν ἐλάργαρα δυὸ μίλλι' ἀφ' τὸλ λιμιῶνα,
τσαὶ τρέχουν τὰ ματάτσα μου σὰ βρύσες τοῦ χειμῶνα.

62.

Ἀπ' ὥς ταν ἔφκες, κρίνε μου, τσ' ἦβγες ἀφ' τὸλ λιμιῶνα,
'ς τὴμ μέση μου δὲν ἔβαλα μεζαρουλένο ζῶσμα. [1])

63.

Ἁγιοκωσταντινᾶτο μου μὲ τὸ σταυρὸ 'ς τὴμ μέση,
τὸ καμαροφρυδάτσι σου ἄλλη καμιὰ δὲν τό σ῾ει.

64.

Ἀκόμη δὲν ἐμίσσεψες τσ' ἐρσ῾ίνησα νὰ κλαίω,
τῆς καϊμένης θάλασσας παράπονα νὰ λέω.

65.

Ἄσπρον τσερί μου μὴν καβῇς, λαμπάδα μου μὴ σβήσῃς,
αὐτοῦ π' ἆ πᾷς, λεβέντη μου, μή μ' ἀπαλησμονήσῃς.

66.

Ἐμίσσεψεν αἶ κρίνος μου, δὲν πάει γιὰ ν' ἀργήσῃ,
'ς τοῖς δέκα τ' ἀλλουνοῦ μηνοῦ θὰ πάῃ νὰ γυρίσῃ.

67.

Ἐσ' ἀπ' αὐτοῦ τσ' ἐβ' ἀποὺ δῶ, τσαὶ θάλασσα 'ς τὴμ μέση,
ἕνας τὸν ἄλλο δὲν μπορεῖ παρηβοριὰ νὰ δώσῃ.

68.

Ἦρτες τσ' οὗλαις μὲ σ῾αιρετοῦν γιὰ τὸ καλῶς τ' ἀδέχτης
ποῦ ρτ' αἶ γιαλένιος μαστραπᾶς, Βερουτιανὸς καρφέττης.

69.

Ἐσ' ἀπ' αὐτοῦ πικραίνεσαι, τσ' ἐβ' ἀποὺ δῶ λυπῶμαι,
πότε θὰ σμίξουμεν τὰ δυό, τὰ πάθη μας νὰ ποῦμε;

70.

Ἐβ' ἀγαπῶ τὸν κεμιτσῆ [2]) ὄντας βραχῇ τσ' ἀλλάξῃ,
ποῦ θά με γλυκοθθυμηθῇ νὰ βαργιανεστενάξῃ.

[1]) [*Μεζαροῦλ'* εἶδος ὑφάσματος μεταξωτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πωλουμένου· ἐκ τούτου κατασκευάζονται τὰ καβάδια τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ζώσματά των. Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Γ. Πετρίδου].

[2]) [Τὸν ναύτην. Λ. τουρκ.].

71.

Ἐξώφλησα τὸν ἔρωταν τσ' ἐπῆρα τὰ χαρτιά του,
θὰ πάρω τσαὶ τὸν ἀγαπῶ νὰ κάθωμαι κοντά του.

72.

Ἦρτε τσαιρὸς τοῦ μισεμοῦ, πουλλί μου, νὰ μισέψω,
'ς τῆς Ἀλεξάντρας τὰ νερὰ νὰ πά νὰ ταξιδέψω.

73.

Ἔφκαν τὰ κεμιτσόπουλλα, ἔφκαν τὰ διαολάτσα,
ποῦ βγάλλουσιν τῆς κουπελιὲς εἰς τὰ παναθυράτσα.

74.

Ὅντας σὲ γλυκοθθυμηθῶ πάνω 'ς τὸν παμπαφίγκο,
τρέμουν τὰ γονατάτσα μου τσαὶ τὴν καρδιά μου σφίγγω.

75.

Θωρεῖς ἐτσεῖνο τὸ βουνὸν π' ἀνάβγει τσαὶ καπνίζει,
κανεὶς ἀγάπην ἔχασεν ἐτσεῖ τσαὶ τριυρίζει.

76.

Ἀέρας σεῖ τὴλ λεμονιὰν τσαὶ πέφτει φύλλο φύλλο,
μέσ' 'ς τὴν καρδιά μου σ' ἔχω βὼ μαλαματένιο στύλλο.

77.

Καταμισῆς 'ς τὸ πέλαος θὰ χτίσω μαναστῆρι,
ἐσένα θά χω Παναγιὰν τσ' ἐβὼ θά μαι καντῆλι.

78.

Καταμεσῆς 'ς τὸ πέλαος θὰ μπήξω ναν περνάρι,
σὰθ θὰ περνᾷ λεβέντης μου νὰ δένῃ παλαμάρι.

79.

Καταμεσῆς 'ς τὸ πέλαος ἔσ'' ἕναν πεαδάτσι,
ὁποῦ ξιπλένουν τοῖς καρδιὲς τσαὶ βγάλλουν τὸ φαρμάτσι.

80.

Τὴν ὥραν ποῦ θὰ φεύγουμεν ἔβγα πάνω 'ς τὸ δῶμα,
τσαὶ πέ με «καταυόδιο σου» μὲ τὸ γλυκό σου στόμα.

81.

Μισεύγω τσαὶ σ' ἀφήνω γιά, χρυσὴ βαγιὰ μπλεμένη,
ἂν παίρνω τὸ κορμάτσι μου αἱ νοῦς μου δῶ πομένει.

82.

Μισεύγω, παραντσέλλω σε 'ς τὴν πόρτα μὴν καθήσῃς,
'ς τὸ παναΰριν μὴν ἐβγῇς, ἀλλοῦ μὴν ἀγαπήσῃς.

83.

Μουσουκαρφιὰ τὰ κλώνια σου φέρε νὰ τ' ἀσημμώσω,
τσ' ὅρκο σὲ κάμνω 'ς τὸ Χριστὸν κλωνάρι νὰ μὴ δώσω.

84.

Μισεύγω τσ' οὗλα τὰ πουλιὰ κλαῖσιν τὸμ μισσεμόμ μου,
τσαὶ μιὰ γειτονοποῦλλα μου τὸν ἀποχωρισμό μου.

85.

Μῆλο μου, μὴ μαραίνεσαι τσαὶ χάνεις τὴ θωριά σου,
τσ' ἄλλην καμιὰν δὲν ἀγαπῶ ὥσὰν τὴν ἀφεντιά σου.

86.

Νὰ χαμηλώναν τὰ βουνά, νὰ θώρουν τὰ πελάη,
ποῦ ταξιδεύγει κρίνος μου τσαὶ Θιὸς νὰ τὸφ φυλάῃ.

87.

Ὄντας σὲ γλυκοθθυμηθῶ ἀπάνω 'ς τὸ τιμόνι,
χάνω τὴρ ῥόταν ποῦ βαστῶ τσ' αἱ πλοίαρχος θυμώνει.

88.

Αἱ Γιαηλᾶς [1]) χαμοβροντᾷ, τσ' αἱ Κασαπᾶς [2]) χιονίζει,
τσ' αἱ νοῦς μου 'ς τὸλ λεβέντη μου γυρίζει τριυρίζει.

89.

Ὀμορφοχαδεμένε μου, τὰ λόγια σου θυμοῦμαι,
οὗλοι ἐστεῖλα γράμματα τσαὶ τὸ δικό σου ποῦ ναι;

90.

'Στὸν οὐρανὸ θὲ ν' ἀνιβῶ νὰ διπλωθῶ νὰ κάτσω,
νὰ πιάσω πένναν τσαὶ χαρτίν, τὰ κάλλη σου νὰ γράψω.

91.

Σύρε, φωνή μου πέλαος τσ' ἀρμένισε σὰν ἄστρο
τσ' ἄμε χαιρέτισέ μέ τον τὸν κρίνομ μου τὸν ἄσπρο.

92.

Σὰν πουρπατᾷ ναἱ κρίνος μου πολλή ναιν αἱ χαρά του,
θὰ κόβγ' ἀποὺ τὰ χρόνια μου νὰ βάλλω 'ς τὰ δικά του.

93.

'Σ τὸν κοντραπαμπαφίγκο μας σ' ἔχω ἱστορισμένη,
τσ' ὄντας τὸμ μαϊναίρουμε σ' εὑρίσκω μπερδεμένη.

[1]) [*Γιαηλᾶς* πᾶν ὑψηλὸν μέρος, εἰς ὃ τὸ θέρος καταφεύγουν οἱ φερέοικοι οὖρκοι, καταλείποντες τὰς χειμερινὰς παραθαλασσίους κατοικίας των. — Κατ' ανακοίνωσιν Μ. Γ. Πετρίδου].

[2]) [Συνοικισμός.]

94.

Σὲ γέμπω σ̔αιρετίσματα μὲ τὸ πουλλὶν τἀδόνι,
καὶ μὲ τὴθ θάλασσα γραφὴν τσαὶ μὲ τὸ σ̔ιλιδόνι.

95.

Σὲ σένα μπρέπει, μπέη μου, χαρτὶ τσαὶ καλαμάρι,
γοῦνα τσαὶ σαμουρόγουνα τσαὶ λαχουρὶ ζουνάρι.

96.

Ψηλὰ βουνὰ τσαὶ πράσινα κάτσετε νὰ πετάξω,
νὰ πά' νὰ δῶ τὸν κρίνομ μου νὰ βαριανεστενάξω.

97.

Ψιλομελαχρενοῦλλα μου, ποῦ τό βρες τὸ μελάνι;
τσ' ἐμαύρισες τὰ φρύδια σου τσ' ἦρτες νὰ μὲ τραλλάνης;

98.

Βάσανα πίκρες καὶ καμοὶ πάψετε μόνο μόνο,
τσ' ἀφῆστέ με νὰ τσοιμηθῶ μιὰν ὥραν χωρὶς πόνο.

99.

Ἂ σκίσης τὴν καρδοῦλλα μου νὰ δῇς μέσα τί ἔσ̔ει,
'ς τὸ ἕνα μέρος εἶσαι σύ, τσαὶ 'ς τἆλλο γαῖμαν τρέσ̔ει.

100.

Τὸ μερακλίδικον πουλλὶ ποτὲ φωλιὰ δὲν κάμνει,
πάντα του βασανίζεται νὄσον ποῦ θὰ πεθάνη.

101.

Ξενιτεμένο μου πουλλί, μὴν κάμῃς ἕνα μῆνα,
γιατὶ θὲ νάρτῃς νὰ μὲ βρῇς σὲ ραχνιασμένον πνῆμα. [1])

102.

Μέσα 'ς τὰ φυλοκάρδια μου ἔχω τὸν ἔρωτά σου,
τσ' ἂν εἶσαι σὺ 'ς τὰ μακρινά, βὼ βρίσκομαι κοντά σου.

103.

Ἂν εἶσαι τσαὶ 'ς τὰ μακρι.ά, θαρρεῖς δέσ σ' ἀθθυμῶμαι;
Μὲ τὄνομά σου προσκυνῶ τσαὶ πέφτω τσαὶ τσοιμῶμαι

104.

Τί θὰ τὴν κάμω μιὰν καρδιὰν ἔθελα νά χα τσ' ἄλλη,
νὰ σ' ἀγαπῶ μὲ δυὸ καρδιὲς χρουσό μου πουρτοκάλλι.

[1]) [= Μνῆμα, τάφος].

105.

Ἔσ῾εις δυὸ μάδια σὰν ἐλιές, κρέμμουνται 'ς τὸ κλωνάρι,
τὰ καμαροφρυδάτσα σου σὰδ δυὸ μερῶ φεγγάρι.

106.

Ἔσ῾εις δυὸ μῆλα μάουλα τσαὶ κρουσταλλένιο στόμα,
ἔσ῾σεις δυὸ μάδια γαλανὰ σὰν τοὐρανοῦ τὸ χρῶμα.

107.

'Σ τὸν οὐρανὸ θὲ ν'ἀνεβῶ γιὰ ν'ἀρωτήσω τἆστρο,
νὰ δῶ ποιὸς τὸ ζωγράφησεν τὸ πρόσωπό σου τἆσπρο.

108.

Λεγνὸ τσυππαρισάτσι μου, σάχτου νὰ πάρ' ἀέρα,
νὰ τσιλαλήσουν τὰ πουλιὰ νὰ ξημερώση μέρα.

109.

Καταμεσῆς 'ς τὸ στῆθος μου ἔσ῾ει δυὸ σουντουκάτσα
'ς τό να 'ν' αἱ πίκρες τσ' αἱ χολαῖς, τσαὶ 'ς τἆλλο τὰ φαρμάτσα.

110.

Δέν το πιστεύγεις, μάτια μου, γιὰ θέλεις νά σε μόσω;
πῶς λαχταρᾷ καρδοῦλλα μου νὄντας θὰ σ' ἀνταμώσω.

111.

Πάντα μου μὲ τὸν ἔρωτα ἔκαμνα τὸ τσυνῆι,
τσ' ὅ τι πουλάτσιν εὕρισκα δὲν τό φηνα νὰ φύῃ.

112.

Ὡσὰν τὸ τσιτρολέμονον τσαὶ σὰν τὸ πορτοκάλλι
μυρίζ'. ἡ ἀμασκάλη σου, ναἱ μιὰ μεριὰ τσ' αἱ ἄλλη.

113.

Σὰν τἄθθη τῆς τρανταφυλλιᾶς μυρίζει ἵδρωτάς σου,
τὸν ἐμυρίστηκα τσ' ἐβὼ τσ' ἦμπα 'ς τὸν ἔρωτά σου.

114.

Τῆς γῆς τὰ χορταράτσα βγάλλου μιὰ μυρωδιά,
οὖλ' ἀγαποῦν κορίτσια τσ' ἐβὼ μιὰν καλογριά.

115.

Τἆστρα δὲν ἔχου μετρημό, μὰ βὼ θά τα μετρήσω,
γιὰ νά βρω τἆστρον π' ἀγαπᾷς τσ' ἐβὼ νὰ τἀγαπήσω.

116.

Σὰ θά με βάλουν τὸ σταυρὸν ὄντας θὰ ξεψυσ῾ήσω,
τότες μπορεῖ, πουλλάκι μου, νὰ σ' ἀπαλεσμονήσω.

117.

Τὴ θάλασσαν τάσσω τσερί, τσαὶ τὸν τσαιρὸ λιβάνι,
νὰ φέρουν τὴν ἀγάπη μου ν' ἀρράξῃ 'ς τὸ λιμάνι.

118.

'Αγάπη μου, τί σ' ἔκαμα τσ' ὅλο μὲ πεισματώνεις,
περνᾷς τσαὶ δέ με σ'αιρετᾷς τσ' ὅλο μὲ θανατώνεις.

119.

'Στὴν ἐκκλησιὰ σὰ θά σε δῶ μὲ σ'έρια σταυρωμένα,
οὗλοι κυττάζουν τὸ σταυρὸν τσ' ἐβὼ κυττάζω σένα.

120.

Θεὲ μεγαλοδύναμε, θέλω νὰ σ' ἀρωτήσω,
τὰ νιᾶτα ποῦ μᾶς ἔδωτσες γιάντα τὰ παίρνεις πίσω;

121.

Πᾶρ' τὸ μασ'αῖρι, βάργε με, μόν' κύττα τὴν καρδιά μου,
γιατ' ἐτσεῖ μέσα βρίσκεσαι, ἀφέντρα τσαὶ τσυρά μου.

122.

Τί νὰ τὴν κάμω τὴν καρδιὰ ποῦ δὲ γιρνᾷ τσ' ἐτσείνη
τσαὶ ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς οὗλο φαρμάτσα πίνει.

123.

Μέσα 'ς τὰ σπλάχνη μου χολιῶ, μεσ' 'ς τὴν καρδιὰ λυπῶμαι
ἂς ὄψεται ὁ αἴτιος ὁποῦ σὲ ὑστεροῦμαι.

124.

Τὸν νοῦ μου τσαὶ τὸ λοϊσμὸ ἐσὺ τά σ'εις παρμένα,
δόσε τσαὶ σὺ τὸν ἔρωτα ἀγάπη μου, 'ς ἐμένα.

Γ'. ΠΕΙΣΜΑΤΙΚΑ

1.

Ἂ πά' νὰ πάρῃς ἀφ' τὴ Σὸμ [1]) μαστίσιν τσαὶ λιβάνι,
ν' ἀλείψῃς τὴγ καρδοῦλλασ σου, ποῦ σὲ πονεῖ νὰ γιάνῃ.

2.

Δὲν τό χω νὰ πικραίνομαι γι' ἀγάπην ν' ἀρρωστήσω,
γιατ' εἶμαι περικαλετὸς ὅπου τσ' ἂν ἀγαπήσω.

3.

Ἂ πᾶν νά σε βουττήσουσι 'ς τἀσῆμιν τὸ κορμίσ σου,
νὰ πάρῃς σὰν τὴμ μάνασ σου τσαὶ σὰν τὴν ἀερφήσ σου.

[1]) Χίον.

4.

Αἵ ὅμοιος μὲ τὸν ὅμοιόν του νὰ πά' νὰ κάμῃ ταῖρι,
βόσι ναἵ μαυροκόρακας μὲ τἆσπρομ πελιστέρι.

5.

Τὴμ μάνα σου τὴν ἄνομη, βῶ θὰ τὴγ κάμ' ἀνέμη,
νὰ πάρω τὺγ καλόν της γιὸν ὁποῦ τὸν ἀναμένει.

6.

'Εβώ χω τούρσικοθ θυμὸν τσαὶ φράντσικογ γινάτι
σάθ θά με πιάσουν τσαὶ τὰ δυὸ δὲγ κάμνω πιὸν ἀγάπη.

7.

Μὴν τὸ πολλοχαδεύγεσαι τσαὶ τοῦ χαδιοῦ δὲν εἶσαι,
τσ' αἵ τόπος μας εἶναι μικρὸς τσαὶ ξέρω σ' ἀοὺ ποῦ σαι.

8.

Ὅντας θ' ἀθθίσῃ πλάτανος νὰ βγάλῃ πουρτουκάλια,
τότες θὰ πάρῃς τὸ φιλὶ μὲ δίχως παρακάλια.

Δ'. (ΣΚΩΠΤΙΚΑ)

1.

Αἵ παπᾶ Γιώργης ἔψαλλε 'ς τὴν ἐκκλησιὰν τοῖς ὧρες,
τσ' αἵ νύφφη του κατούρησεν τοῖς κότσινες κουντούρες.

2.

Αἵ Εὐδοτσὰ τοῦ. Σικαλλᾶ εἶδεν τὴν ἀστρηλλίνα, [1])
τσ' ἐθάρρευγεν τσ' ἦταφ φωδιὰ τσ' ἔσπασεν τὴβ βυτίνα

3.

Ἔσ῾εις τὸ μάτιν τοῦ λαοῦ, τὸ φρύδιν τῆς καμήλας,
ἔσ῾εις τὰ τὰ κατωσάουνα τῆς παλιαλεβατίνας [2])

4.

Ἆς εἶχα μιὰ οὐλιὰ νερὸν τσ' ἆς εἶν' τσ' ἀφ' τὸ πεάδι,
τσ' ἆς εἶν' τσ' ἀφ' τοῦ Καλανταργιοῦ, [3]) ποῦ πίνουσι αἵ γαδάροι.

5.

Πέντε καρύδια τσάκισα τὰ τρία ἦβγαν κούφια,
ὁποῦ νὰ πάρῃ δαίμονας τοῦ Παντελῆ τὴ σκούφια.

[1]) ['Αστρηλλίνα (θηλ.) = νυκτερίς].
[2]) [Παλιαλεβατίνα = παλιαλογατίνα, παλαιά φορβάς.]
[3]) [Καλανταρὶ γυναικεῖον ἔνδυμα, εἶδος σακακκιοῦ, π χ. «τοῦ καλανταριοῦ σου τὸ χρῶμα εἶναι πράσινο. — Τοῦ Καλανταριοῦ (τὸ πεάδιν, τὸ νερὸ) ὀνομασία φρέατος. Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Γ. Πετρίδου].

6.

Τοῦ Πανερμιώτη [1]) τὸ πλατὺ τσαὶ τοῦ Σωτήρη πλάκα,
ποῦ νὰ χαρῇ ἀφέντης μου τὴν κανελιάν του βράκα.

7.

Aἱ μάνα σου τσ' αἱ μάνα μου πῆαν νὰ κλέψουν σῦκα,
τσ' ἐπήρασιν τὴμ μάνασ σου τσαὶ τὴδ διτσήμ μου φῆκα.

8.

Ἔσ̔εις δυὸ μάδια λόμαυρα, δ̦υὸ φρύδια σὰν ἀβδέλλες,
εἶσαι τσαὶ πρῶτος μερακλῆς πάν' ἀποὺ τοῖς κουπέλλες.

9.

Ἔσ̔εις δυὸ μάδια σὰν αὐγά, δυὸ κώλους σὰβ βαρέλια,
τσ' ὅποιος γυρίσῃ τσαὶ σὲ δῇ πεθαίν' ἀποὺ τὰ γέλοια.

10.

Κατίβα κάτω, Δημητρό, τσαὶ μὴν πολλοθυμώνῃς,
τσαὶ κάμνω τὸ καοῦκι σου τσαὶ παίρουν το δαιμόνοι.

11.

'Αποὺ τὰ κληματόφυλλα κάμνουσιν τοὺς τολμᾶδες,
τσ' ἀφ' τῆς καμήλας τὸ μαλλὶν κάμνουσὶν τοὺς ἀμπᾶδες.

12.

Αἱ Ποντικὸς τσ' αἱ Τσίαλος [2]) ἐπαῖζαν τὰ καρύδια,
τσ' αἱ Τσίαλος ἐτσέρδεψεν τοῦ Ποντικοῦ τἀρσ̔ίδια.

13.

Ἆ πά' νὰ βόσκῃς πρόβατα τσαὶ σκύλλους πέντε δέκα,
τσ' αὐτὸ τὸ πέττικον κορμὶδ [3]) δὲν ἦτα γιὰ γυναῖκα.

14.

Aἱ μάνα σου τσ' αἱ μάνα μου ἐπαῖζαν τοῖς ἀμάδες,
τσαὶ τσιγλινᾷ [4]) αἱ μάνα μου τσαὶ πιάνει τρεῖς πεντάρες,
τσαὶ τσιγλινᾷ τσ' αἱ μάνα σου τσαὶ πιάνει τρεῖς κουράδες.

15.

Αἱ 'Αραπιὰ βγάλλει καφὲν τσ' αἱ Φοίνικας [5]) πεάνους, [6])
ἐτάτισεν [7]) τσ' αἱ Γιοργαλλῆς κάτ' ἀποὺ τοὺς πλατάνους.

[1]) [*Πανερμιώτης* ἐπίκλησις τοῦ 'Αρχαγγέλου Μιχαήλ. 'Εν Σύμῃ ὑπάρχει μοναστήριον τοῦ Πανερημιώτη Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Γ. Πετρίδου.]

[2]) [Ποντικὸς καὶ Τσίαλος ἐπώνυμα Καστελλοριζιωτῶν.]

[3]) [*Πέττικον κορμὶν* = ἀποχαυνωμένον σῶμα.]

[4]) [*Τσιγλινῶ* = ὀλισθαίνω.]

[5]) [Φοίνικας πόλις παράλιος ἐν Λυκίᾳ, τὴν ὁποίαν πρὸ ἐτῶν ἀπῴκησαν Καστελλορίζιοι.]

[6]) [Πέανος = πήγανος (τὸ πήγανον).]

[7]) ['*Ετάτισεν* = ἐγεύθη. *Τατίζω* λ. τουρκ. ἐκ τοῦ *datmak* = γεύομαι (Μ. Γ. Πετρίδης).]

16.

Αἱ μούτη σου 'ς τὸν κῶλο σου ῥοδάτσινο γυρεύγει,
τσ᾽ ἂδ δὲν εὕρῃ ῥοδάτσινον παίρνει σκατὸν τσαὶ φεύγει.

17.

Ἐπῆα ν' ἅψω τὸλ λολλᾶν τσαὶ βρίσκω να τσουκάλλι,
τσ' ἀννοίω μέσα τσαὶ θωρῶ μιὰν πέρδικα ψημένη.

18.

Γιὰ ῥῆξε με 'ς τὴ θὴ θάλασσα νὰ πλέψω σὰσ σκεπάρνι‛
νὰ κουλουμπήσω σὰν παρτᾶς νὰ σ᾽ εὕρω 'ς τὸ τσεφάλι.

19.

Ἀποὺ τὸ παναθύριμ μας φαίνεται τὸ Λιβίσι,
φαίνουνται τσ' αἱ Λιβισανὲς ποῦ κόβγουσιν τὰ σῦκα.

20.

Ἐπέρασ' ἀφ' τὴν πόρτα σου τσ' ἔβασσεν τὸ σκυλλί σου,
τσαὶ τί καλά καμα τσ᾽ ἐβὼ τσ' ἐπέρασ᾽ ἀποὺ κάτω.

21.

Ἀποὺ τὴν πόρτα σου περνῶ βήχω τσαὶ ξεροβήχω,
τσ' ἂδ δὲ γυρίσῃς νά με δῇς σοῦ κατουρῶ τὸν τοῖχο.

22.

Τοῖς ἄσπρες μὴν τοῖς ἀγαπᾷ γιατ' εἶν' ἀλευρωμέναις,
ἀγάπα τοῖς μελαχρενὲς ταῖς πολλοζουλεμέναις.

23.

«Συμπέθθερε συμπέθθερε, πουλᾷς την τὴ γαδοῦρα;
—Δὲν τὴν πουλῶ, συμπέθθερε, γιατ' εἶνε κοντονοῦρα.»

24.

Ἂς ἦταν νὰ παντρεύγουνταν αἱ κακοπαντρεμένοι,
νὰ ξαναπαντρευτῶ τσ' ἐβὼ πό χω καρδιὰ καμένη.

25.

Ἔθθε βαστάξῃς βασταόν, τσ᾽ ἔθθεν κρατᾷς καντῆλι,
νὰ μὴ μολάρῃς τὴν κλανιὰν τσαὶ νὰ ἐνῇς ῥεζίλι.

26.

'Σ τὴ Μάργαζα 'ς τὴ Λάππαζα 'ς τὰ ὄρη 'ς τὴν Ποτάμια [1])
ἐγύριζεν αἱ Γιάμαλης μὲ τόσην περηφάνεια.

27,

Ὡς ἐκόλλησεν αἱ πίσσα
'ς τὸ φλασκί, 'ς τὴν κολοτσύττα,

[1]) [Τοπωνυμίαι ἐν Λυκίᾳ. (Μ. Γ. Πετρίδης)]

ἆ κολλήση τσ' αἷ γαμπρὸς
ἀοὺ πίσω τσ' ἀοὺ μπρός.

28.

Ὄντας σαχτῆς τσαὶ λυϊστῆς τσαὶ πιάσης τὸ βολόνι,
σοῦπα μανέστρα νὰ ἐνῆς μὲ τὸ πολὺ λεμόνι.

29.

Ἐνίβαινα 'ς τὴν Ἄσερη, [1]) τὸμ μαστραπᾶ 'ς τὸ σ῾έρι,
τσ' ἐπούθεξα [2]) 'ς τῆς Κασκασοῦς [3]) τὸ χαλατὸν [4]) τἀμπέλι.

30.

Ἐγέρασες παράτσαιρα τσ' ἐσπρίσαν τὰ μαλλιά σου
τσαὶ γνώση δὲν ἐφύλαξες νά βρῃς 'ς τὰ γερατειά σου.

31.

Τὸν ἄντρα μου τὸν τσερατᾶ βάλλω τοσ 'ς τὸ ζιμπίλι,
κρεμάζω τον τσαὶ 'ς τὴ σωλιὰν [5]) νὰ μὴν τὸφ φᾷν αἷ ψύλλοι.

32.

Ἐκλέψα με τὸ χαρανὶ γεμᾶτο μὲ τὰ βρίθκια, [6])
τσαὶ κλαίν' τὰ μαχλουκάτσα μου ἀπόψε οὗλη νύχτα.

33.

Ἔσ῾ει τσ' ἀγάπη δυὸ γροσιῶν, ἔσ῾ει τσαὶ τρεῖς 'ς τὸ γρόσι,
ἔσ῾ει τσαὶ τρεῖς 'ς τὸ μαϊδὶν [7]) ποῦ θέ' νὰ μετανοιώσῃ.

34.

Αἷ ἔρωτάς σου μ' ἔφαε, μ' ἔβαλεν πολλὴ λύπη,
μὰ πιὰ πολλὰ μ' ἐπλήωσεν τὸ δόντιν ποῦ σὲ λείπει.

Ε΄. ΤΡΑΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

(ἤτοι τῶν σπογγαλιέων τῶν διὰ μηχανῆς καταδυομένων).

1.

Βὼ δὲ χολιῶ τὸμ μισσεμό, μηδὲ τὸν ἐρκομό σου,
μόνο χολιῶ τὸθ θώρακαν π' ἀ βάλῃς 'ς τὸλ λαιμό σου.

[1]) [*Ἄσερες* δημόσιαι δεξαμεναὶ ἐν Καστελλορίζῳ. (Μ. Γ. Πετρίδης.)]

[2]) [*Ἐπούθεξα* = ἀπίθωσα. *Πουθέττω* = ἀποθέτω ὑδρίαν ἢ ἄλλο τι βάρος ἀπὸ τοῦ ὤμου ἢ τῶν νώτων μου. (Μ. Γ. Πετρίδης.)

[3]) [*Κασκασοῦ* ἐπώνυμον γυναικός. (Μ. Γ. Πετρίδης).]

[4]) [*Χαλατὸν* = χαλασμένον].

[5]) [*Σωλιὰ* ξύλινον διάφραγμα, χωρίζον τὴν οἰκίαν εἰς δωμάτια. (Μ.Γ.Πετρίδ.)]

[6]) [*Χαρανὶ* = λέβης. *Βρίθκια* = ῥεβίθια, ἐρέβινθοι.]

[7]) [*Μαϊδίν,* πληθ. τὰ μαϊδιά, παρᾶς. Πρὸς τὸ δίστιχον τοῦτο πρβλ. τὴν παροιμίαν ἐν *Πολίτου* Παροιμ. Β΄ σ. 285 λ. ἄνθρωπος 30.]

2.

Νά μουν κλειδὶν τῆς μεχανῆς, ποῦ βγάλλει τὸν ἀέρα,
νὰ γέμπω [1]) τὸλ λεβέντη μου τὸδ δροσερὸν ἀέρα.

3.

Ὅσα τσιννίδια [2]) πέφτουσι 'ς τὴμ μεχανὴν ἀπάνω,
τόσην ἀγάπη σ' ἔχω βὼ τσ' ἀκόμα παραπάνω.

4.

Πανερημιώτη Συμιατσὲ μὲ τἀσημένα ῥοῦχα,
νὰ γλέπης τὸλ λεβέντη μου ποῦ ναιν εἰς τὴμ Μαντροῦχα. [3])

5.

᾿Σ τὴν Παρμπαριά, 'ς τὸ Τούνεζιν, Καραμανιὰν τσ' ᾿Αλτζέρι,
ἐτσεῖ βρίσκετ' αἱ κρίνος μου τώρα τὸ καλουτσαῖρι.

6.

Τῆς μεχανῆς τὰ βάσανα νὰ τάχαν οἱ Ἑβραῖοι,
ἐθέλαν νὰ δαφτίζουνταν νὰ γίνουνταν Ῥωμαῖοι.

7.

Τῆς μεχανῆς τὰ σίδερα μιὰν τσεριατσὴ σκολοῦσι,
τσαὶ τὴδ δευτέραν τὴν αὐγὴ 'ς ταῖς πλάτες τους χτυποῦσι.

8.

Τὴν Παναΐαν ἔταξα μαντῆλιν μὲ τοῖς φοῦντες,
ὄντας βουτᾷ λεβέντης μου νὰ παύγουν αἱ φουρτοῦνες.

9.

Μὲ τὴν καρδιὰν παρακαλῶ τὸν ἅη Χαλαράμπη,
νὰ γλέπῃ τὸλ λεβέντη μου 'ς τὴμ μηχανὴ σὰν θά μπῃ.

ϛ'. ΠΑΡῼΔΙΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΥΜΝΩΝ

Ἦχος δ'. Ἔδωκας σημείωσιν.

1.

Ῥόδον τὸ ἀμάραντον
καὶ ὥς ῥόδον μαραίνεσαι,
καὶ ὥς μῆλον κόκκινον
εἶν' τὰ χείλη σου

[1]) [= πέμπω.]

[2]) [*Τσιννίδια* = στίγματα. (Μ. Γ. Πετρίδης.)]

[3]) [*Μαντροῦχα* τόπος ἐν ᾿Αφρικῇ, ὅπου μεταβαίνουν σπογγαλιεῖς. (Μ. Γ. Πετρίδης.)]

Πυκνοφύτρως τὰ δόντια σου,
Ὄθνα μου, σκλάβος σου.
Τὸ φανάριν τῆς Πόλης
εἶσαι, φῶς μου,
ποῦ ἀνάβεις καὶ φωτίζεις
τὸν Γαλατᾶν καὶ τὸ Σκούταρι.

2.

Εκ νεότητός μου

Ἐκ νεότητός μου
κερνῶ καὶ πίν' ἀτός μου,
πολλὰ πολεμεῖ με πάθη,
μὲ τὸν μπάρπα μου τὸ Στάθη.
Ἀλλ' αὐτὸς ἀντιλαβοῦ,
τρώγω καὶ τὴν πιλαβοῦ,
καὶ σῶσον, Σωτήρ μου,
ἐσώθη τὸ κρασί μου.

3. *Ἦχος β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου Σὲ νεκρόν.*

Οἶνος ὁ γλυκύς μου ἰατρός,
καὶ θαυματουργότατος ῥήτωρ
καὶ εὐγλωττότατος,
ὅλα μου τὰ τραύματα
αὐτὸς ἰάτρευσεν.
ῥητορεύειν μ' ἐδίδασκε
καὶ πλεῖστα νὰ λέγω,
καθὼς τὸν γινώσκετε.
ὅσοι τὸν πίνετε
Ὅταν ὁμιλήσω μὲ τοῦτον
ὅλην τὴν σοφίαν μανθάνω
καὶ Ἀριστοτέλης εὐθὺς γίνομαι.

[Περὶ τῶν τοιούτων παρῳδιῶν βλ. ὅσα ἐσημειώσαμεν ἐν Λαογραφ. Β' 168. Τὸ πρῶτον εἶναι παρῳδία ἐκ τῆς πρώτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος εἰς τὴν θεοτόκον τῷ σαββάτῳ τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου: «Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, | χαῖρε ἡ μόνη βλαστήσασα· || τὸ μῆλον τὸ εὔοσμον, | χαῖρε, ἡ τέξασα· || τὸ ὀσφράδιον | τοῦ μόνου βασιλέως κτλ.» — Σ. τ. Δ.]

ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΚΗΔΕΙΑΣ ΕΝ ΜΑΝΗ

ΥΠΟ

Δ. Κ. ΖΑΦΕΙΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Ὅπως ἐν πάσῃ χώρᾳ ὁ θάνατος θεωρεῖται συμφορὰ δεινὴ οὕτως, λλ' ἐν βαθμῷ ἀσυγκρίτως μείζονι, καὶ ἐν Μάνῃ, ἔνθα καὶ ἐξαιρετιήν οὗτος αἴσθησιν καὶ ὅλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ. Καταφαίεται τοῦτο ὄχι μόνον ἐκ τοῦ βαρέος πένθους, ὅπερ ἐπὶ μακρόν, ακρότατον χρόνον ἄγει τὸ *γένος*, [1]) ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κατὰ τὴν κηείαν ἐκφρόνων κοπετῶν, ἀγρίων κραυγῶν, θρήνων καὶ ὀλολυγμῶν. λλὰ καὶ τὸ ἄσβεστον πάθος, ἡ μανία, ἥτις καταλαμβάνει τὸν Μανιάην πρὸς ἐκδίκησιν φονευθέντος συγγενοῦς του, μαρτυρεῖ, φρονοῦεν, ὅτι ὅλως ἀλλοῖαι καὶ ὅλως ἐξαιρετικαὶ ἰδέαι περὶ θανάτου ἐν Ιάνῃ ἐπικρατοῦσιν, ἂν καὶ πρὸς τοῦτο προάγουσιν τὸν Μανιάτην καὶ λλα αἴτια, συνδεόμενα ἀμέσως πρὸς τὴν καθολικὴν κοινωνικὴν ζωὴν ν Μάνῃ, ἅτινα παρατρέχομεν, ὡς ἐκτὸς τοῦ θέματος ἡμῶν κείμενα.

Ἅμα θανάτου τινὸς ἐπισυμβάντος, οἱ κώδωνες τῆς ἐκκλησίας ρούουσι πενθίμως, διαγγελεῖς δὲ ἐξαπολύονται ἀνὰ τὰ πέριξ χωρία αὶ τοὺς μικροσυνοικισμοὺς — γνωστὸν ὅτι ἡ Μάνη εἶνε κατατετμημένη ἰς πολλοὺς τοιούτους σμικροτάτους συνοικισμούς — τοῦτο μέν, ἵνα ἀναγείλωσι πρὸς τοὺς ἐκεῖ συγγενεῖς τὸ θλιβερὸν γεγονός, τοῦτο δέ, ἵνα ροσκαλέσωσι τοὺς ἱερεῖς, ὅπως παρευρεθῶσι κατὰ τὴν κηδείαν. Γνωθέντος οὕτω τοῦ θανάτου, ἅπασαι αἱ γυναῖκες, καὶ δὴ αἱ συγγενεῖς πεύδουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νεκροῦ, ἵνα τὸν μοιρολογήσωσιν, οἱ δὲ

[1]) Δὲν λέγομεν «οἰκογένεια», διότι πενθοφοροῦσιν ὄχι μόνον οἱ συγγενεῖς, λλὰ καὶ οἱ οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλους ἄλλην συγγένειαν ἔχοντες εἰμὴ τὴν ἀναγνώριιν κοινῶν προγόνων ἢ καὶ ἁπλῶς φέροντες τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ν συνδυασμῷ πρὸς τὴν συχνότητα τῶν λόγῳ ἀντεκδικήσεως φόνων, δικαιολοοῦσι πληρέστατα τὸ ὅτι πᾶσαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τῆς Μάνης φέρουσι μαύρας ανδήλας. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν ὁ περιερχόμενος τὴν Μάνην, σχηματίζει ἡν πεποίθησιν ὅτι ἡ Μάνη εἶναι χώρα πένθους.

ἄνδρες προσερχόμενοι ἀναφωνοῦσιν ἀπὸ τῆς θύρας γοερῶς καὶ διατόρως. Ὦ! τ' ἀδέρφι, ἀδέρφι, ἀδέρφι! προσθέτοντες ἐνίοτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Ἂν δ' ὅμως ὁ θάνατος συνέβη ἀφ' ἑσπέρας, τότε, μετὰ τὴν ἑτοιμασίαν τοῦ νεκροῦ, τοποθετεῖται οὗτος ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκίας, περὶ αὐτὸν δὲ κάθηνται κατηφεῖς καὶ σιωπηλοὶ πάντες, διότι τὸ ἐν καιρῷ νυκτὸς μοιρολογεῖν θεωρεῖται κακόν. Ἅμα τῇ ἡμέρᾳ αἱ γυναῖκες ἀρχίζουσι τὰ μοιρολόγια, τίλλουσαι συγχρόνως τὴν λυτὴν κόμην των καὶ κτυποῦσαι διὰ τῶν χειρῶν ἀνοικτιρμόνως τὸ στῆθος καὶ τὴν κεφαλήν. Φιλοτιμοῦνται δὲ πάντες καὶ πᾶσαι — διότι καὶ ἄνδρες μετέχουσιν οὐχὶ σπανίως τῶν μοιρολογίων — νὰ εἴπωσι ἀπὸ ἓν μοιρολόγιον, ν' ἀναμνησθῶσι τῶν ἰδίων τεθνεώτων καὶ νὰ δώσωσιν εἰς τὸν νεκρὸν διαφόρους παραγγελίας διὰ τοὺς «ἐδικούς των». Θεωρεῖται ὄνειδος καὶ ἐντροπὴ ἐν Μάνῃ διὰ τὴν γυναῖκα ἐκείνην, ἥτις δὲν γνωρίζει ὄχι μόνον νὰ μοιρολογῇ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπαντᾷ ἐπικαίρως καὶ εὐστόχως δι' αὐτοσχεδίων ποιημάτων εἰς τὰ μοιρολόγια ἄλλων γυναικῶν. Εὐεξήγητος λοιπὸν ἡ προσπάθεια τῶν ἐν Μάνῃ γυναικῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν κορασίδων ὅπως ἐκμάθωσι πολλὰ μοιρολόγια, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς μορφώσεώς των. Ἐκ τούτων εὐκόλως ἐννοεῖται, ὅτι ἐν Μάνῃ ὑπάρχει πληθὺς μοιρολογίων, ἀποτελούντων τὴν μοιρολογικήν, οὕτως εἰπεῖν, φιλολογίαν τῆς Μάνης. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἐκτεθέντος ἤδη τρόπου, τῆς αὐτοσχεδίου τουτέστι δημιουργίας ποιημάτων ὑπὸ πάντων καὶ πασῶν, εὐκόλως συνάγεται ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι ἀνάξια παντὸς λόγου. Ὑπάρχουσι μεταξὺ τούτων καὶ τὰ ἀπολύτως ἀσύμμετρα, τὰ ἀνούσια, τὰ ἀνευλαβῆ καὶ ἀνίερα, ὡς τὸ ποιηθὲν ὑπὸ Μανιατίσσης τινός, ἥτις ὑβρίζει γονεῖς, θεοὺς καὶ δαίμονας, διότι ἀπέθανεν ὁ ἄνδρας της. Παρὰ πάντα δ' ὅμως ταῦτα ὑπάρχουσι πολλά, ἀληθῆ ἀριστουργήματα, ἀληθῶς ἐμπνευσμένα, παραστατικώτατα, συγκινητικώτατα καὶ βαθύτατα ψυχολογημένα· ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ τοῦ γέροντος ἐκείνου Μανιάτου, ὅστις κλαίων τὸν τελευταῖον γόνον, μικρὸν νεανίαν, ἄλλοτε μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας, εἶπεν·

Μικρὸ κανόνι κρέπαρε, μὰ ξαρματώθη κάστρο.

Ἰδοὺ διατὶ προτρέπομεν τοὺς δυναμένους τῆς Μάνης — καὶ εἶναι πολλοὶ καὶ καλοὶ οἱ τοιοῦτοι — νὰ περισυλλέξωσι τὸν θησαυρὸν τοῦτον

τῇ πεποιθήσει ὅτι ὁ ἄμητός των θὰ ᾖ πλούσιος καὶ ὅτι ἐξαιρετὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα των θὰ προσφέρωσιν.

Διεξάγεται μέγας ἀγών, ἀληθὴς πάλη, μεταξὺ τῶν γυναικῶν τίς τούτων θὰ εἴπῃ τὰ περισσότερα ἀλλὰ καὶ ὡραιότερα μοιρολόγια. Δὲν δύναταί τις νὰ διακόψῃ τὴν μοιρολογοῦσαν εἰμὴ κατόπιν ἀδείας. Παρέχεται δὲ ἡ ἄδεια αὕτη τριχῶς. 1) Ἡ προτιθεμένη νὰ μοιρολογήσῃ, ἂν παρακάθηται τῇ μοιρολογούσῃ, φέρει ἠρέμα τὴν κεφαλήν της ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς μοιρολογούσης. 2) Ἂν εὑρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρα αὐτῆς· καὶ 3) Ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου στικοῦ μοιρολογίου εἰς ὃ ἀπαντᾷ ἡ μοιρολογοῦσα δι' ἑτέρου μοιρολογίου παρέχουσα τὴν αἰτουμένην ἄδειαν. Εἰ καὶ τὰ μοιρολόγια πάντα θέματα ἔχουσιν ὡς ὑπόθεσιν, ἐν τούτοις, κατὰ κανόνα, ταῦτα περιστρέφονται περὶ τὴν ἐξύμνησιν τῶν ἀρετῶν τοῦ θανόντος.

Τὴν γυναῖκα, τὴν πιστότερον καὶ καλλίτερον ἐξυμνήσασαν τὸν νεκρόν, σπεύδουσιν ἀμέσως οἱ συγγενεῖς νὰ εὐχαριστήσωσι θερμῶς διὰ τῆς εὐχῆς *«σὲ χαρὲς νὰ σοῦ τὰ πληρώσουμε»*.

Τέλος μετὰ πολλὰς διαμαρτυρίας τῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀφῆκαν νὰ «χορτάσουν» κλαίουσαι τὸν νεκρόν, ἀποφασίζεται ἡ ἐκφορὰ αὐτοῦ. Ταύτην παρακολουθοῦσι πλὴν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων καὶ αἱ γυναῖκες, αἵτινες κραυγάζουσι γοερῶς, θρηνοῦσι διατόρως ὀλολύζουσι, τίλλουσι τὰς τρίχας τῆς κόμης των ἀνοικτιρμόνως καὶ παραμένουσιν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ μοιρολογοῦσαι, καθ' ὃν χρόνον ἐντὸς αὐτοῦ ψάλλεται ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία. Εἶναι ἀρκετὰ περίεργος ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ ἐν Μάνῃ, διότι κατ' αὐτὴν ὄχι μόνον ὅλοι σχεδὸν κραυγάζουσιν, ἀλλὰ καὶ σπεύδουσι ταχέως, τάχιστα πρὸς τὸν ναὸν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς τὸν ἀπροόπτως καταλαμβανόμενον ὑπὸ τῆς κηδείας καὶ ἀγνοοῦντα τὰ τῆς Μάνης ἔθιμα, νὰ ἐμποιῇ αὕτη τρόμον.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀκολουθίας φέρεται ὁ νεκρὸς εἰς τὸν ἀνοιγέντα τὴ τάφον, ρίπτεται ἐντὸς αὐτοῦ ἄνευ φερέτρου, — εἰς ἑκάστην κοινότητα τῆς Μάνης ἓν φέρετρον κοινὸν ὑπάρχει, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν — προσέρχονται δὲ τότε οἱ συγγενεῖς καὶ ρίπτουσι τὰς ἀπὸ τῆς κόμης των ἀποσπασθείσας τρίχας, συνηθέστατα ἀφθόνους. Συγχρόνως μὲ τὸν νεκρὸν κομίζονται εἰς τὸ νεκροταφεῖον εἷς ἢ δύο ἄρτοι, δοχεῖον ἐλαίου, τὸ ρογὶ ἢ καραφίνα καλούμενον, καὶ ἕτερον δοχεῖον,

ἢ «πιάτα», πλήρης φάβας ἐβρασμένης. Ἡ παροχὴ πρὸς τὴν συν δείαν τοῦ νεκροῦ τῆς φάβας εἶνε ἀπαραιτήτως ἀναγκαία ἐν Μάνῃ, δὲ δύναται δὲ νὰ νοηθῇ κηδεία ἄνευ αὐτῆς. Ἐπέχει θέσιν τῶν κολλύβω ἄλλων μερῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατάρα τῶν μερῶν ἐκείνων *«νὰ σο βράσω τὰ κόλλυβα»* ἐκφράζεται ἐν Μάνῃ διὰ τοῦ *«νὰ φάω τὴ φάβ σου»*. Ἅμα τῷ πέρατι τῆς ταφῆς ρίπτεται τὸ ἔλαιον ἐπὶ τῆς φάβα ἕκαστος δὲ τῶν συνοδευσάντων τὴν κηδείαν ὀφείλει νὰ ἐμβάψῃ — τ ἐναντίον θεωρεῖται μέγα κακὸν — τεμάχιον ἄρτου, οὕτω δὲ «σχωρνᾷ τὸν νεκρὸν καὶ ἀπέρχεται.

Τὴν τρίτην, ἐνάτην καὶ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτο γίνονται τὰ μνημόσυνα. Σῖτος ἐβρασμένος καὶ οἶνος προσάγοντ ὑπὸ τῶν συγγενῶν εἰς τὸν ναόν. Μετὰ ταῦτα παῖδες, περιερχόμενοι τ χωρίον, διανέμουσιν εἰς ὅν τινα ἤθελον συναντήσῃ ἐκ τούτων, ἕκαστο δὲ λαμβάνων ὀλίγον σῖτον καὶ πίνων οἶνον εὔχεται τὸ *«ὁ θεὸς σχα ρέσῃ»*.

Ἐπὶ ἔτος τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ θανάτου τινὸς ἡ οἰκόγένεια αὐτο ἄγει βαρὺ βαρύτατον πένθος. Δὲν κατασκευάζει αὕτη τὰ Χριστού γεννα *τηγανίδες*, οὐδὲ τὸ Πάσχα *τυρόπιττες*, δὲν βάφει αὐγὰ κόκκιν δὲν κρατεῖ κατὰ τὰς ὁλονυκτίας τῆς Μεγάλης ἑβδομάδος λαμπάδα ἀλλὰ λεπτότατα κηρία, τὰ *νεκροκέρια* καλούμενα. Ἐπὶ πολλὰς συνεχε ἑσπέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡ πενθοῦσα οἰκογένεια δέχεται τὴν ἐπίσκε ψιν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, οἵτινες ἔρχονται *'ς τὴν παρηγοριά*. Κο μίζει δ' ἕκαστος φαγητόν, οἶνον ἢ μαστίχαν καὶ συντρώγει μετὰ τῶ πενθούντων.

Μετὰ πάροδον ἔτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, οἱ συγγενεῖς θεωροῦν κ θῆκον αὐτῶν *ν' ἀνοίξουν τὸν μακαρίτη*, νὰ ἐκθάψωσι τουτέστι τὸν νε κρόν. Ἀπὸ τῆς προτεραίας ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ καταγίνεται εἰς τὴ σχετικὴν προετοιμασίαν, ἰδίᾳ δὲ τὴν παρασκευὴν τῆς φάβας. Κατειλημ μένης ὑπὸ φοβερᾶς ἀνησυχίας καὶ ἀδημονίας οἱ συγγενεῖς ἐπὶ τῷ φόβ μὴ *ὁ μακαρίτης εἶναι κολασμένος*, παρακολουθοῦσι τὴν ἐκταφὴν τῶ ὀστῶν. Τεκμαίρεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ χρώματος αὐτῶν. Τὰ μαῦρ ὀστᾶ ἐμφαίνουσιν ὅτι *«ὁ μακαρίτης εἶναι κολασμένος»*, τοὐναντίον δ τὰ κίτρινα ὅτι οὗτος εὑρίσκεται ἐν τόπῳ χλοερῷ, ὅτι κατέχει τὴν πρώ την ἐν τῷ παραδείσῳ θέσιν, ὅπερ ἐν Μάνῃ ἐκφράζεται διὰ τοῦ *λάς*

ιανε τὰ κόκκαλά του. Ἐὰν τὰ ὀστᾶ φέρωσι σάρκας ἢ ἡ κεφαλὴ τρί-χς, τότε! ὤ τότε ἀλίμονον! ὁ μακαρίτης *καίγεται 'ς τὰ τάρταρα.* Οἱ ιρεῖς παρακολουθοῦσι τὴν ἐκταφὴν τῶν ὀστῶν σιωπηλοί, ἐξετάζουσιν ἐισταμένως τὰ ὀστᾶ, ὀσφραίνονται ταῦτα καί, κατὰ περίεργον σύμπτω-ιν, πάντοτε εὑρίσκουσί τι τὸ ὕποπτον καὶ μετὰ νέαν ἐπιμελῆ ἐξέτασιν, ιτὰ σοβαρότητος ἀποφαίνονται ὅτι *ὁ μακαρίτης εἶναι κολασμένος, ιτὶ χάλασε ἡ πλάση.* Τοῦτο δὲ ὡς εἰκὸς συνεπάγεται, τὴν ἀνάγκην λήσεων ἱερατικῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ τεθνεῶτος.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Τὸ φίδι.

("Ἄσματα, παραδόσεις, δοξασίαι ἐκ Παλαιοχωρίου τῆς Κυνουρίας).

1) ***(Βούρβουρα).***

«Πές μου καὶ τί σοῦ χάρισαν αὐτοῦ 'ς τὸν Κάτου κόσμο;
— Τὰ μαῦρα φίδια μοῦ δωκαν νὰ τὰ στερφοβοσκήσω.
'Στὰ γόνατά μου τὰ βαστῶ, 'στὰ στήθη μου τὰ βόσκω
καὶ πίσω στὶς πλατίτσες μου, ἔχουνε τὴ φωλιά τους.»

2) ***(Παλαιοχώριον).*** Τὸ φίδι εἶναι ὀχτρός. Εἶπε ὁ Θεός· «Ὅγοιος γλέπει φίδι κι δὲν τὸ χτυπάει τὴν κατάρα μου νά χῃ.»

3) Τὸ φίδι τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ὁ νοικοκύρης.
«Ἐγὼ (ἔλεγε χωρικὴ ἐκ Πλατανακίου τοῦ δήμου Γλυπίας) δὲν τό ἤξερα ἡ κομοῖρα. Γλέπω νιὰ φορὰ μπόπ! νὰ πέσῃ σὰ φουσκωμένο ἀσκὶ ὀχ τὴν ὀστρέχα ι θεριακωμένο φίδι. Ἔτρεξα καὶ τὸ σκότωσα. Ἡ γειτόνισα μοῦ εἶπε—βάλτου ρα σάβανο καὶ θάψε το. — Τό θαψα, ἀλλὰ τοῦ κάκου! τὴν ἴδια χρονιὰ ἔχασα τ' νοικοκύρη μου.»

4) Τἀντρόενο ἂν ἰδῇ φίδια καβαλλικεμένα δὲν κάνει νὰ τὰ ξεχωρίσῃ, γιατὶ ξωρίζει κι' αὐτό· ἔτσι τὰ χώρισε κ' ἡ μακαρίτισσα ἡ ἀδερφή μου καὶ τὴ χώ-ιε ὁ Χάρος τὴν ἴδια χρονιά.

5) Ὅγοιος σκοτώσῃ φίδι τὴν ἄνοιξη θὰ χάσῃ τὴν ὑγειά του.

6) Τὴν πρώτη ἡμέρα ποῦ ἀλλάζουν τα πρόβατα μαντρὶ δὲν κάνει ὁ τσοπά-ς νὰ σκοτώσῃ φίδι γιατί *ξελιθρίζουν* (ἐξολοθρεύονται) τὰ πρόβατα.

7) 'Στοῦ * τἀμπέλι χρόνια τώρα πολλὰ εἶναι να μεγάλο φίδι. Αὐτὸ τοῦ δίνει λεφτὰ ποῦ ἔχει. Πολλοὶ παραφύλαξαν νὰ τὸ σκοτώσουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦν.

8) Ἐστὸν τάφο τοῦ * ἀπὸ τὰ πολλὰ κλάματα. ποιὸς ξέρει;—παρουσιάστηκε τ ὥρα πό κλαιε ᾽ς τὸ κεφάλι ἡ μάννα του ἕνα φίδι μεγάλο. Τρόμαξε κ᾽ ἔβο τοῖς φωνές. Ἔτρεξε ὁ Γέρο-Μήλιας καὶ τὸ σκότωσε. Τὴν ἴδια χρονιὰ πέθο κι᾽ αὐτός.

9) Τὴν τρίτη μέρα πηγαίνει να φίδι ᾽ς τοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς τρώει μάτια.

10) Ἤτανε νιὰ βολὰ βασιλοποῦλα καὶ βασιλόπουλο, ἀγαπημένο ἀντρόγυν Συφωνήσανε ἂν πεθάνῃ ὁ ἕνας ὁ ἄλλος νὰ τὸν φυλάξῃ μέρα - νύχτα σαράν ἡμέρες. Πέθανε τὸ βασιλόπουλο. Τὸ λοιπὸν ἡ βασιλοποῦλα πιστὴ ᾽ς τὸν ὅρ τὸν ἐφύλαξε καὶ σκότωσε τὸ φίδι ποῦ βούτηξε νὰ φάῃ τὰ μάτια τού πεθαμέν Τότε μονοκοπανιὰ συνάχτηκαν οὖλα τἄλλα φίδια καὶ ἀρχίνησαν νὰ τὸ κλα λυπητερὰ λυπητερά. Ἕνα τότε εἶπε· «Τί κάθεστε καὶ κλαῖτε; πηγαίνεται νὰ φ ρετε τὸ δεῖνα χορτάρι, νὰ τὸ βάλετ᾽ ἀπάνου ν᾽ ἀναστηθῇ». Ἔτσι καὶ γίνη Τ᾽ ἄκουσε κ᾽ ἡ βασιλοποῦλα, ἔβαλε ἀπὸ τὸ ἴδιο χορτάρι ᾽ς τὸν ἀγαπημένο τ καὶ τὸν ἀνάστησε.

ΕΠ. Γ. ΠΑΠΠΑΜΙΧΑΗΛ
δημοδιδάσκαλος

Παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς.

1. Μοιρολόγιον κοινότατον, τοῦ ὁποίου φέρονται πλεῖσται παραλλαγαί. Πρ τὰς ἐμὰς Παραδόσεις σ. 1083 σημ. 1.

2. Πηγὴ τῆς δοξασίας ταύτης εἶναι οἱ κατὰ τὴν Γραφὴν (Γένεσ. γ΄ 15) λό τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ὄφιν.

3. Καὶ ἡ παράδοσις αὕτη καθὼς καὶ ἡ ἐν τῷ 7 ἀνάγεται εἰς τὰς παραδόσ περὶ οἰκουροῦ ὄφεως, τοῦ ὁποίου ὁ φόνος πιστεύεται ὅτι ἐπιφέρει τὴν κα στροφὴν τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου. Βλ. Παραδόσ. σ. 1073. Πιθανῶς εἰς τὴν α τὴν κατηγορίαν ὑπάγεται καὶ ἡ ἐν 6 ἀναγραφομένη δεισιδαίμων δοξασία.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ μανθάνομεν ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης ὅτι θε ρεῖται ἀναγκαῖον νὰ κηδεύσῃ τὸν ὄφιν ὁ φονεύσας. Ὅτι ἐν τούτῳ ὑπολανθά ἀρχαία δοξασία συνάγομεν ἐκ τοῦ κωακοῦ μύθου, καθ᾽ ὃν ὁ Κρίσαμις, ἀν πλούσιος εἰς ποίμνια, φονεύσας ἔγχελυν, ἥτις ἐπιφαινομένη κατ᾽ ἔτος ἥρπα τὸ κάλλιστον τῶν προβάτων, ἀπωλέσθη παγγενεί διότι δὲν ἐφρόντισε νὰ κα θάψῃ αὐτήν, καίτοι ἐπιφανεῖσα κατ᾽ ὄναρ τὸν διέταξε νὰ τὸ πράξῃ. [1])

[1]) *Ησύχ. Σουίδ.* λ. Κρίσαμις. *Φώτ.* Λεξ. 179, 10. *Ζηνόβ.* 364 — Ἐν τῷ μύ ὑπεμφαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἔγχελυν, ταὐτιζομένην πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα, τ οἰκουρὸν ὄφιν, ὤφειλεν ὁ Κρίσαμις τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐν ἀρ παράδοσιν πηγὴ τοῦ πλούτου τοῦ Κυνουρέως χωρικοῦ εἶναι ὁ ἐν τῇ ἀμπέλῳ αὐτ διαιτώμενος μέγας ὄφις. Ἡ συνταύτισις τοῦ ὄφεως καὶ τῆς ἐγχέλυος ὑποτίθε ἴσως καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ περὶ τοῦ Κάδμου καὶ τῶν Ἐγχελέων. Ὁ εἰς δ κοντα μεταμορφωθεὶς Κάδμος ἄρχει ἐν Ἰλλυρίᾳ τῶν Ἐγχελέων· (Πρβλ. *Grup* Griech. Mytholog. σ. 358). Ἐξ ἀφορμῆς τούτων καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λου

4. Ἡ δοξασία αὕτη ἐνθυμίζει τὸν ἀρχαῖον περὶ Τειρεσίου μῦθον, ὁ ὁποῖος τυπήσας διὰ τῆς βακτηρίας δύο συμπεπλεγμένους ὄφεις μετέβαλε τὸ γένος εἰς γυναῖκα, καὶ ἀνέλαβεν ὕστερον τὴν ἀνδρικὴν μορφὴν κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν τρόπον. [1]) Συναφεστέρα δ' ὅμως πρὸς ταύτην εἶναι ἡ περὶ Τιβερίου Γράκχου παράδοσις, ἥτις ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τοιαύτην τινὰ δοξασίαν Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Τιβ. Γράκχ. 1), «λέγεταί ποτε συλλαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης ζεῦγος δρακόντων, τοὺς δὲ μάντεις σκεψαμένους τὸ τέρας ἄμφω μὲν οὐκ ἐᾶν ἀνελεῖν οὐδὲ ἀφεῖναι, περὶ δὲ θατέρῳ διαιρεῖν, ὡς ὁ μὲν ἄρρην τῷ Τιβερίῳ φέροι θάνατον ἀναιρεθείς, ἡ δὲ θήλεια τῇ Κορνηλίᾳ. Τὸν οὖν Τιβέριον καὶ φιλοῦντα τὴν γυναῖκα καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκειν, ὄντι πρεσβυτέρῳ, τελευτᾶν ἡγούμενον, ἔτι νέας οὔσης ἐκείνης, τὸν μὲν ἄρρενα κτεῖναι τῶν δρακόντων, ἀφεῖναι δὲ τὴν θήλειαν· εἶτα ὕστερον οὐ πολλῷ χρόνῳ τελευτῆσαι.»

Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ τύχη τῶν συζύγων ἦτο συνδεδεμένη πρὸς τὴν τοῦ ζεύγους τῶν ὄφεων, τοῦ μὲν οἰκοδεσπότου πρὸς τὴν τοῦ ἄρρενος, τῆς δὲ οἰκοδεσποίνης πρὸς τὴν τῆς θηλείας. Καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας ὁμοίως πιστεύεται ὅτι ἑκάστη οἰκία ἔχει ζεῦγος ὄφεων, ἄρρενα καὶ θήλειαν, οἵτινες δὲν ἐπιφαίνονται εἰμὴ ἂν ἀποθάνῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ἡ οἰκοδέσποινα, τότε δὲ καὶ ὁ ἕτερος τῶν ὄφεων θνήσκει. [2])

5. Τὴν δοξασίαν ταύτην μανθάνομεν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς προκειμένης ἀνακοινώσεως, δυσχερὴς δὲ φαίνεται ἡ διάγνωσις τῆς ἐννοίας καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῆς. Σχέσις τοῦ ὄφεως πρὸς τὴν ὑγείαν ὑπόκειται καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις, τὰς συνδεούσας τὸν ὄφιν πρὸς θεότητας τῆς ὑγείας, ὡς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγίειαν Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ φόνου τῶν ὄφεων δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὁ δὲ περιορισμὸς αὐτῆς μόνον κατὰ τὴν ἄνοιξιν δεικνύει ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς παραστάσεις. Μᾶλλον δὲ πρὸς ταύτας φαίνονται συγγενεῖς αἱ γερμανικαὶ δοξασίαι, ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φονεύωνται, διότι ὁ φόνος αὐτῶν θὰ συνεπήγετο αὔξησιν τῶν δηλητηρίων καὶ καταστροφὴν τῶν βοσκημάτων. [3])

Ἐπίσης οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν κυνουριακὴν δοξασίαν ἡ πανελλήνιος περὶ προφυλάξεως ἀπὸ πάσης βλάβης τῶν ὄφεων, οἵτινες νομίζονται οἰκουροί, ἀπόρροια οὖσα τῆς εὐλαβείας πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα τοῦ οἴκου (βλ. ἀνωτ. 3). Ἐξ ἄλλης δ' ὁμοίως ἰδέας, ἤτοι τοῦ φόβου ἐκδικήσεως τοῦ γένους τῶν ὄφεων,

νοῦ (Phars. III 189) βεβαιώνει ὅτι enchelys dicitur draco.—Κηδεία φονευθέντος ζώου ἀναφέρεται ὡς παλαιὸν ἀττικὸν νόμιμον ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Ἀπολλων. Ῥόδ. Α' 124: «ὁ ἀποκτείνας λύκον ἀγείρει αὐτῷ τὰ πρὸς ταφήν».

[1]) *Ἡσίοδ.* παρὰ Σχολ. Λυκόφρ. 683. *Τζέτζ.* αὐτ. *Ἀπολλοδωρ.* Γ' ς' 7. Σχολ. Ἀμβροσ. καὶ Ἀρλ. εἰς Ὀδ Κ 494. *Εὐσταθ.* εἰς Ὀδ. σ. 1665, 41 κέ. *Φλεγ. Τράλλ.* π. θαυμ. 4 σ. 73 Κ. *Ἀντων. Λιβερ.* 17. *Ovid.* Metam. III 324 κέ. *Hygin.* fab. 75.

[2]) *Grimm*, deutsche Mythologie[4] σ. 572

[3]) *Wuttke* der deutsche Volksabergl.[3] § 153 σ. 115. Ἡ δοξασία ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὅτι οἱ δράκοντες «τὰς θανατηφόρους ῥίζας ἐσθίουσι καὶ τὰς πόας μέντοι τὰς τοιαύτας». (*Αἰλιαν.* Ζ. ἱστ. ς' 4).

προέρχεται καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ φόνου ὄφεων ὑπό τινων ἰθαγενῶν φύλων τῆς Ἀμερικῆς [1]).

Κατά τινα ἐσθωνικὴν δοξασίαν, [2]) τὴν ἄνοιξιν καὶ δὴ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Μάρκου κατ' Ἀπρίλιον συναθροίζονται πάντες οἱ ὄφεις περὶ τὸν βασιλέα των· τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην οἱ γεωργοὶ δὲν ὀργώνουν ἐκ φόβου μὴ πάθουν τι αἰφνιδίως τὰ ζῶά των (καταπατοῦντα ἆρά γε ὄφιν τινὰ τῶν μεταβαινόντων εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως;) Μὴ γινώσκοντες πλείονας λεπτομερείας περὶ τῆς δοξασίας ταύτης ἀδυνατοῦμεν νὰ κρίνωμεν ἂν ἔχῃ συνάφειάν τινα πρὸς τὴν κυνουριακήν. Δὲν εἶναι δ' ὅμως ἀπίθανον, ὅτι ἀμφότεραι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἔξοδον τῶν ὄφεων κατὰ τὸ ἔαρ ἀπὸ τῆς χειμερινῆς νάρκης καὶ εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ δέρματός των, ἥτις κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγίνετο ἐπίσης τὸ ἔαρ. [3])

6. Ἀνάγεται πιθανῶς εἰς τὰς δοξασίας περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως. Ὁ ποιμὴν δὲν φονεύει ὄφιν, διότι ἐνδεχόμενον οὗτος νὰ εἶναι ὁ οἰκουρὸς τῆς νέας μάνδρας.

7. Καὶ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αὐτῶν δοξασιῶν. Βλ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω εἰς ἀρ. 3.

8. Ὁ ὄφις εἶναι ἐνσάρκωσις τοῦ ἀφηρωϊσθέντος νεκροῦ. Βλ. Παραδόσεις σ. 1083. 1085. 1086.

9. Βλ. αὐτ. σ. 1083. Ἐν τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ παρατηρεῖται συμφυρμὸς μετὰ τῆς ἑτέρας περὶ ἀφομοιώσεως τῆς τροφῆς, μεταδιδομένων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐσθιομένου μέλους ζώου ἢ τοῦ ζώου ὅλου εἰς τὸν ἐσθίοντα. [4]) Τὴν ὀξυτάτην ὅρασιν αὐτοῦ πιστεύουσι κατὰ ταῦτα ὅτι ἐνισχύει ὁ ὄφις διὰ τῆς βρώσεως τῶν ὀργάνων τῆς ὁράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πιστεύουσι δ' ὅτι τρώγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ τὴν τρίτην ἡμέραν, διότι συμπληρωθεισῶν τῶν τριῶν ἡμερῶν ἡ τέως περιπολοῦσα ψυχή, κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐγκαταλείπει τέλεον τὸ σῶμα. [5])

[1]) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Frazer* The golden Bough [2] τ. II σ. 395-6.—Κατὰ τὸν φιλόσοφον Κλέαρχον (παρ' *Αἰλιαν.* Ζ. ἱστ. ΙΒ' 34) μόνοι τῶν Πελοποννησίων οἱ Ἀργεῖοι δὲν ἀπέκτεινον ὄφιν.

[2]) *Kreutzwald* der Ehsten abergläubische Gebräuchen, Petersb. 1855 σ. 55 παρὰ *W. Schwartz* d. Ursprung d. Mythologie σ 27.

[3]) *Ἀριστοτέλ.* Ζ. ἱστ. Η' ιϑ' 3 «ἐκδύνουσι (τὸ γῆρας ὄφεις) καὶ τοῦ ἔαρος ὅταν ἐξίωσι καὶ τοῦ μετοπώρου πάλιν». —*Αἰλιαν.* Ζ. ἱστ Θ' 16 «ὑπαρχομένου τοῦ ἦρος δρᾷ τοῦτο» (τὴν ἀπόδυσιν τοῦ γήρατος ὁ ὄφις).

[4]) Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις σ. 1132 κέ.

[5]) Καὶ πολλαὶ ἄλλαι δοξασίαι καὶ ἐπικήδεια ἔθιμα συνδέονται πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην. Καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ψυχὴ παραμένει ἐπὶ γῆς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. (Βλ. *Krumbacher* Studien z. den Legenden des Hl. Theodosios σ. 349.) Ἐζήτουν δ' οἱ θεολογοῦντες νὰ στηρίξωσι τὴν δοξασίαν ταύτην εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν εἰς τοὺς μαθητὰς (*Φίλιππ. Μονότροπ.* ἐν *Migne* Patr. gr. τ. 127 σ. 877.) — Ἡ ψυχὴ τοῦ θανόντος διαμένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ δωματίῳ ἐν ᾧ ἔγινεν ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ *Κατιρλὶ τῆς Βιθυνίας.* (*Π. Γ. Μακρῆ* Τὸ Κατιρλὶ σ. 100). — Ἡ ψυχὴ μένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ. *Νίσυρος* (*Γ. Παπαδοπούλου* Γενικὴ περιγραφὴ Νισύρου σ. 70.) Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ ἱερεὺς δίδει τὸ τρισάγιον, οἱ δὲ πενθοῦντες ἀσι-

10. Τοῦ παραμυθίου τούτου πλεῖσται φέρονται παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ παραλλαγαὶ ἐν ἐπεισοδίοις ἄλλων παραμυθίων, ὄχι δ᾽ αὐτοτελεῖς ὡς ἐνταῦθα. [1]) Ὁ ἀρχι-

τοῦσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (αὐτ.). — Ἐν Κύθνῳ ἐπὶ τρεῖς νύκτας μετὰ τὸν θάνατον διατηροῦσι τὸ *ἀντίψυχο*, ἀμυδρὸν φῶς παρὰ τὸ προσκεφάλαιον, ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρός, διότι πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐπανέρχεται καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὰ συνήθη ἔργα αὐτῆς. (*Βάλληνδα* Κυθνιακὰ 1882 σ 114.) — Ἐν Λέσβῳ ἐκεῖ ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρὸς καίουν κανδῆλι ἐπὶ τρία ἡμερόνυκτα, διότι ἐπιστρέφει ἡ ψυχὴ ἀναζητοῦσα τὸ σῶμα. (*Georgeakis et Pineau* Folklore de Lesbos σ. 332.). — Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Καρδίτσῃ (κατ᾽ ἀνακοίνωσιν τοῦ ἱερέως Ἀν. Λαδιᾶ). καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Πελοποννήσῳ (κατ᾽ ἰδίας παρατηρήσεις). — Ἐν Σύρῳ δὲν σαρώνουσι τὴν οἰκίαν πρὶν παρέλθουν τρεῖς ἡμέραι (Παρθενὼν 1872 τ. Β′ σ. 1200). — Ὁμοίως ἐν Σύμῃ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας (Ζωγράφ. ἀγὼν σ. 216). — Συναφὴς πρὸς τὰς δοξασίας ταύτας εἶναι ἡ τέλεσις μνημοσύνου ὑπὲρ τῆς ταφῆς τοῦ τεθνεῶτος τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν (τὰ *τρίτα*, τὰ τρήμερα), ἐκ παλαιᾶς συνηθείας, διότι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ *τρίτα* ἦσαν τὸ κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς ἐκφορᾶς ἢ τοῦ θανάτου ἡμέρας ἐκφερόμενον ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ἄριστον (Βλ. *Rohde* Psyche ^{3} τ. I σ. 232).

Αἱ συνήθειαι αὗται ἐπιχωριάζουσι καὶ παρ᾽ ἄλλοις λαοῖς Παρὰ Βουλγάροις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκφορὰν μεταβαίνουσιν εἰς τὸν τάφον καθημερινῶς τὸ πρωῒ 3-5 γυναῖκες, ἀνάπτουσι κανδήλιον καὶ θέτουσι παρὰ τὸν τάφον οἶνον καὶ ὕδωρ (*Ad. Straus*, die Bulgaren σ. 451), εἰς δὲ τὸ δωμάτιον ὅπου ἐξεψύχισεν ὁ νεκρὸς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας παραθέτουν βούτυρον καὶ οἶνον διὰ τὴν τριγυρίζουσαν εἰς τὴν οἰκίαν ψυχὴν (αὐτ. 446). Ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ οἰκία τοῦ θανόντος θεωρεῖται ἀκάθαρτος· τὸ ὕδωρ χύνεται, πῦρ δὲν ἀνάπτεται, οἱ δ᾽ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας νίπτονται. (Zeitschrift f. das österr. Verein f. Volksk τ. VI σ. 62) Ἐν Γερμανίᾳ πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπάνοδος τῶν νεκρῶν τὰς πρώτας τρεῖς ἡμέρας καὶ εἰς τοῦτο ἀποδίδεται τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν. (Zeitschrift d. Vereins f. Volksk 1901 σ. 19). — Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Περσῶν διδάσκει ὅτι ἡ ψυχὴ μένει τρεῖς νύκτας πλησίον τοῦ σώματος. καὶ σήμερον ἔτι οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν προσφέρουσιν ἐπὶ τρεῖς νύκτας θυσίας, ἡ δ᾽ οἰκογένεια τοῦ τεθνεῶτος ἀπέχει κρεῶν. (Βλ. Revue de l'hist. des religions 1899 τ 39 σ. 238 κἑ.).

[1]) *Μυτιλήνης*. Μία φίδα ἀνασταίνει διὰ βοτάνου τὰ σκοτωμένα παιδιά της, διὰ τοῦ ἀπολειφθέντος κομματίου τῆς βοτάνης ἀνασταίνει νεκρὸν ὁ ἰδὼν αὐτήν. (*Kretschmer* Lesb. Dialekt σ 476.) — *Ἁγίας Ἄννης Εὐβοίας*. Μία μάννα ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα υἱόν της, ἐπιθέσασα βότανον τὸ ὁποῖον εἶδεν ὅτι ἐπέθεσεν ὄφις εἰς φονευθέντα ὑπ᾽ αὐτῆς ὄφιν καὶ τὸν ἀνέστησεν. (*Hahn* Gr. u. alb. Märchen τ. II σ. 204). — *Βίτσης Ἠπείρου*. Παπᾶς καὶ παπαδιὰ κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ φονευθέντος υἱοῦ των βλέπουσι δύο ὄφεις μαχομένους, τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος ἐφονεύθη· ὁ παπᾶς παραγγέλλει τὴν παπαδιὰν νὰ σκεπάσῃ μὲ φύλλα τὸν νεκρὸν ὄφιν. Ἰδὼν δ᾽ ὅτι τὰ φύλλα τοῦ ἀπέδωκαν τὴν ζωὴν εἶπεν εἰς τὴν παπαδιὰν νὰ γεμίσῃ τὰ θυλάκιά της ἀπὸ αὐτὰ τὰ φύλλα, καὶ δι᾽ αὐτῶν ἀνέστησαν τὸν υἱόν των (*Hahn* τ. II σ 260) — *Θήρας*. Παπαδιὰ ἀνασταίνει ἀνδρειωμένον

κὸς τύπος τούτου εἶναι ὁ μῦθος περὶ τοῦ Μινωΐδου Γλαύκου· τοῦτον θανόντα ἀνέστησεν ὁ μάντις Πολύιδος, ὃν ὁ Μίνως ἐνέκλεισε μετὰ τοῦ νεκροῦ, ἐπιθέσας ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ χόρτον, δι' οὗ εἶδεν ὅτι ὄφις ἀνέστησεν ἄλλον ὄφιν νεκρόν. [1]) Παραλλαγὴ τοῦ μύθου τούτου εἶναι ὁ βοιωτικὸς περὶ τοῦ Ἀνθηδονίου Γλαύκου, ὅστις ἰδὼν ἰχθῦς (ἢ λαγωὸν) ἀναζωογονηθέντας εὐθὺς ὡς ἤγγισαν χόρτον τι ἔγινεν ἀθάνατος φαγὼν τὸ χόρτον τοῦτο. [2]) Ἑτέρα παραλλαγή, πλησιεστέρα πρὸς τὴν κρητικὴν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μίνωος, εἶναι ἡ περὶ τοῦ Τύλωνος, ὅστις φονευθεὶς ἀνεστήθη διὰ τῆς βοτάνης, δι' ἧς δράκων ἀνέστησε τὸν νεκρὸν σκύμνου του. [3]) Διασκευὴ τῆς παραλλαγῆς ταύτης εἶναι πιθανῶς ἡ υἱόν της μὲ χόρτα μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε σκεπάσῃ ὄφιν φονευθέντα ὑπ' αὐτῆς καὶ ἀναστηθέντα μὲ τὴν δύναμιν τῶν χόρτων ἐκείνων. (Ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς μου). — *Σύρας*. Ἐκ τῶν παλαιόντων ὄφεων ὁ διχοτομηθεὶς ἐξωντάνευσεν, ἀφοῦ τὰ δύο κομμάτια αὐτοῦ ἐσύρθησαν εἰς πλησίον εὑρισκόμενον βότανον καὶ τὸ ἤγγισαν. Τοῦτο παρέλαβον οἱ ἰδόντες καὶ δι' αὐτοῦ ἀνέστησαν νεκρόν. (*Hahn*. τ. II σ. 274). — *Ἑλληνικὸν Ῥοκκαφόρτης* Σαύρα ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν ἄλλην σαύραν, ἐπιθέσασα ἐπὶ τῆς θανασίμου πληγῆς βοτάνην, διὰ ταύτης δὲ μιμούμενος τὴν σαύραν ὁ ἰδὼν αὐτὴν ἄνθρωπος ἀποδίδει τὴν ζωὴν εἰς νεκρόν. (La Calabria 1894 τ. VIII σ. 27).

Ὁ Χριστόφορος Ἄγγελος († 1638), ἀγνοῶ ἂν κατὰ παλαιοτέραν τινὰ πηγὴν ἢ κατὰ δημώδη ἑλληνικὴν δοξασίαν (πρβλ. τὴν παραλλαγὴν τῆς Σύρας, ἀνωτέρω), ἐκθέτει τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ ὄφεις τεμνόμενοι θεραπεύουσι αὐτοὶ ἑαυτούς. Ἀντιγράφω ὧδε τὴν περικοπὴν ἐκ τοῦ περιέργου καὶ σπανίου «ἐγχειριδίου περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σημερινῶν εὑρισκομένων Ἑλλήνων» (ed. Fehlavii, Lips. 1671 κεφ. 2 σ. 42. 44. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Κανταβριγίᾳ τὸ 1619): «Ἔχουσι γὰρ ἔθος οἱ ὄφεις τοιοῦτον, ὅταν τις ἐχθρὸς θέλῃ ἀποκτεῖναι τὸν ὄφιν, ὁ ὄφις φεύγει ὅσον δύναται, ὡς εἰ μὲν δυνηθῇ κρυβῆναι ὅλος, καλῶς ἔχει. Ἐὰν δὲ μὴ δυνηθῇ κρύψαι ὅλον τὸ σῶμα παραδίδωσι πρὸς τὸ κόπτεσθαι. Καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς παρέλθῃ, τότε ἡ κεφαλὴ τοῦ ὄφεως ἐξέρχεται μόνη, κεχωρισμένη ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ πορεύεται πρός τινα χόρτον, ὃν αὕτη οἶδε, καὶ λαμβάνει τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῆς τὸν χόρτον, καὶ οὕτως ἐξέρχεται πρὸς τὸ λοιπὸν κεκομμένον σῶμα καὶ ἀλείφει τὸ κεκομμένον μέρος τοῦ σώματος αὐτῆς σὺν τῷ χόρτῳ, καὶ ἔπειτα στρέφει τὸ κεκομμένον μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ συναρμόττει τῷ κεκομμένῳ μέρει, τῷ προτέρῳ ἀλειφθέντι τοῦ σώματος. Καὶ οὕτως ἰᾶται ἐκείνῳ τῷ κεκομμένῳ μέρει Καὶ οὕτω ποιεῖ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη τὰ κεκομμένα ἕως οὗ πάντα ἰαθῶσι. καὶ οὕτω τελείως ἀπέρχεται ὑγιής».

[1]) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Gädechens* Glaukos σ. 134 κέ. καὶ ἐν *Roscher's* Lexik. d. Mythologie τ. I σ. 1687-8. *Weicker* ἐν *Pauly Wissowa* Real—Encyclop. τ. VII σ. 1415. *Πολίτου* Παραδόσ σ. 1129 κέ

[2]) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Gädechens* Glaukos σ. 33 κέ. 42 κέ. καὶ ἐν *Roscher* ἔ. ἀ. τ. I σ. 1679. *Bergk* ἐν N. Jahrbücher f. Philologie u. Pädag. τ. 81 σ. 384 κέ. *Weicker* ἔνθ. ἀν. σ. 1409 κέ. — Ὁ περὶ τῆς πόας τῆς ἀθανασίας μῦθος μετηνέχθη ἀπὸ τοῦ Ἀνθηδονίου καὶ εἰς ἄλλον Γλαῦκον τὸν Ποτνιέα. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Wilisch* ἐν *Roscher's* Lexikon τ. I σ. 1690

[3]) *Ξάνθου* ἀπ. 16 παρὰ *Plin*. N. h. 25, 14.

παρὰ Νόννῳ (ΚΕ' 451 κέ.) καθ' ἣν ἡ νύμφη Μορία ἀνέστησε τὸν ἀδελφόν της Τύλον, ἰδοῦσα πῶς δράκαινα ἀνέστησε φονευθέντα δράκοντα, διὰ τοῦ φυτοῦ τοῦ καλουμένου *Διὸς ἄνθος*. Εἶναι δ' ἡ παραλλαγὴ αὕτη λυδικὴ ἴσως, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Τύλωνος, ὀνόματος ἀρχαίου βασιλέως τῶν Λυδῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναγράψαντος τὸν μῦθον Ξάνθου, συγγραφέως *Λυδικῶν*. [1])

Τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν δεικνύει τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν τοῦ μύθου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐξηγεῖ τὴν διατήρησιν αὐτοῦ εἰς πολυάριθμα παραμύθια διαφόρων λαῶν. Ἀναγραφὰς τοιούτων παραμυθίων ἐδημοσίευσαν οἱ ἑπόμενοι συγγραφεῖς, συμπληροῦντες ἀλλήλους: *Grimm* Kinder-u. Hausmärchen ἀρ. 16 (σημ. τ. III σ. 27). *Hahn* Gr. u. alban. Märchen τ. I σ. 56. *Rohde* Der griech. Roman 1876 σ. 126 *W. Schwartz* die poetischen Naturanschauungen τ. I σ. 4. *Bédier* Les fabliaux σ. 83 *René Basset* Nouveaux contes berbères, Par. 1897 σ. 221-4 σημ. 193. Ὁ αὐτὸς ἐν Revue des tradit. popul. 1906 σ. 228 L. *Săinénu* Basmele Române, Bucur 1895 σ. 45-6. *Frazer* Pausanias τ V σ. 96 (εἰς Παυσαν. Θ', κβ' 7). *Gaston Paris* ἐν Zeitschr. d. Vereins f. Volksk. 1903 σ. 137 κέ. *Antti Aarne* Verzeichniss der Märchentypen ἀρ. 612.

Ἡ ἐν τῇ κυνουριακῇ παραλλαγῇ μνημονευομένη ἀμοιβαία ὑπόσχεσις τῶν συζύγων νὰ φυλάξῃ ὁ ἐπιζήσας αὐτῶν τὸν νεκρὸν τοῦ ἑτέρου νυχθημερὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ συζύγου διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀποκαλυφθείσης βοτάνης φαίνεται ὥσπερ ἀπήχησις τοῦ κρητικοῦ μύθου. Διότι καὶ ὁ μάντις Πολύιδος συνεκλείσθη μετὰ τοῦ παιδὸς τοῦ Μίνωος ἐν τάφῳ (in monumento κατὰ τὸν Ὑγῖνον, ἐν οἰκήματι, κατὰ τὸν Τζέτζην) καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ νεκροῦ ἔγινε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Πλείστας δ' ὅμως ὁμοιότητας ἐν ταῖς λεπτομερείαις παρουσιάζει ἡ παραλλαγὴ αὕτη πρὸς σύστημα παραμυθίων, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐξήτασεν ὁ Gaston Paris ἔνθ' ἀν. Ταῦτα εἶναι ἓν γερμανικὸν παρὰ Grimm, δύο ἰταλικὰ τῶν Ἀβρουγίων, ἓν καταλανικόν, δύο τῆς γαλλικῆς Βρετάνης, ἓν τῆς Λοθριγγίας καὶ ἓν ῥωσικόν. Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν παραλλαγῶν ὁ Paris ἀποκαθιστᾷ τὸν παλαιότατον εὐρωπαϊκὸν τύπον τοῦ συστήματος τούτου τῶν παραμυθίων ὡς ἑξῆς:

Εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνὴ (αὕτη βασιλοποῦλα) συμφωνοῦσι μεθ' ὅρκου, ὅτι ὅταν ἀποθάνῃ ὁ εἷς ὁ ἕτερος θὰ συνταφῇ ζῶν μετ' αὐτοῦ. [2]) Ἀποθνήσκει ἡ γυνή, ὁ δὲ ἀνὴρ τηρεῖ τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἐν τῷ τάφῳ βλέπει ὄφιν προσέρποντα πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τὸν φονεύει· τότε ἔρχεται ἄλλος ὄφις μὲ μίαν βο-

[1]) *Tümpel* ἐν *Roscher's* Lexikon τ. II σ. 3211. Βλ. καὶ *Thrämer* αὐτ. τ. III σ. 1484.

[2]) Ἡ συγκατόρυξις καὶ τοῦ ἐπιζῶντος τῶν συζύγων μετὰ τοῦ ἀποθανόντος ἀναφέρεται ἐνίοτε εἰς παραμύθια εἴτε ὡς παράδοξον νόμιμον ἐπικρατοῦν εἰς χώραν τινὰ εἴτε ὡς ἐκτέλεσις ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως τοῦ ἀνδρογύνου. Ἀλλ' ἡ ταφὴ ἢ ὁ θάνατος τῆς ἐπιζώσης γυναικὸς κατα τὴν κηδείαν τοῦ ἀποθανόντος συζύγου ἀληθῶς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν ἐθίμων ἀρχαίων τινῶν βαρβάρων λαῶν καὶ μέχρις ἐσχάτων ἐν Ἰνδικῇ. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *V. Chauvin* Bibliographie des ouvrages arabes 1903 τ. VII σ. 20.

τάνην, δι' ἧς ἐγγίζει τὸν νεκρὸν καὶ τὸν ἀνιστᾷ. Ὁ ἀνὴρ ἁρπάζει τὴν βοτάνην, ἐγγίζει δι' αὐτῆς τὸν νεκρὸν τῆς συζύγου του καὶ τὴν ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωήν. Εἰς τὸ παραμύθιον προστίθενται καὶ ἄλλα ἐπεισόδια περὶ ἀπιστίας τῆς σωθείσης συζύγου καὶ τιμωρίας αὐτῆς.

Τὸ κυνουριακὸν παραμύθιον παρουσιάζει τὰς ἑπομένας διαφοράς. Ὅτι περιορίζεται εἰς μόνον τὸν ἀρχαῖον μῦθον, ἄνευ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἴδιον κύκλον παραμυθίων, τὸν τῆς ἀπίστου συζύγου, καὶ εἶναι φανερὸς ἐκ τούτου ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν ὡς ὑστέρας προσθήκης. Ἔπειτα ὅτι ἡ γυνὴ καὶ ὄχι ὁ ἀνὴρ ἐπιζῇ καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν τὸν σύζυγον. Ἄμεσον δὲ συνάφειαν πρὸς ἔθιμα καὶ δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐκ τούτων ἐξηγούμεναι, ἔχουσιν αἱ ἄλλαι διαφοραί· πρῶτον ἡ αἰτιολογία τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὄφεως, ὡς ἐρχομένου νὰ φάγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ (πρβ. τὴν προηγουμένην ἐν ἀρ. 9 δοξασίαν), δεύτερον ὁ περὶ τὸν νεκρὸν ὄφιν θρῆνος τῶν ἄλλων ὄφεων, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ θρῆνον καὶ τρίτον ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας [1]).

[1]) Τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν γίνεται μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ θανόντος (*τὰ σαράντα*). Βλ. περὶ τῶν μνημοσύνων τούτων *H. Usener* Heil. Theodosios σ. 135 κέ. *K. Krumbacher* Studien zu den Legenden des hl. Theodosios σ. 341-5. Ὡς λόγος τοῦ μνημοσύνου φέρεται ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ ἐπὶ 40 ἡμέρας μένει ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὁ Χριστός, ὁ τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀναληφθείς. (Βλ. *Φίλιππον τὸν Μονότροπον* [ΙΑ' ἐκ.] ἐν *Migne* Patr. gr. τ. 123 σ. 877). Ἐκ τῶν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἀναφερομένων συνηθειῶν καὶ δοξασιῶν ἀναγράφομέν τινας: Ἐν Χίῳ πιστεύουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ περιπλανᾶται ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ 40 ἡμέρας (*Κανελλάκη* Χιακὰ ἀνάλεκτα σ. 341). Ἐν Ἠπείρῳ ὅτι ἐπὶ 40 ἡμέρας μένουν ἀκέραια τὰ σώματα ἐν τῷ τάφῳ, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν ἀρχίζει ἡ ἀποσύνθεσις αὐτῶν (Ζωγρ. ἀγ. σ. 122 ἀρ. 187). Ἐν Λέσβῳ καίουν κανδήλαν ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπὶ 40 νύκτας (*Georgakis* et *Pineau* Folklore de Lesbos σ. 322). Ἐν Κρήτῃ θέτουν ἐπὶ τοῦ τάφου λάγηνον ὕδατος ἐπὶ 40 ἡμέρας, ἵνα πίνῃ ὅταν διψήσῃ ἡ περιφερομένη ψυχὴ τοῦ νεκροῦ. (*Bybilakis* Neugr. Leben σ. 67. Πανδώρ. τ. ΙΖ' σ. 331). Ἐν Καρυᾷ τοῦ Ὀλύμπου (κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀθ. Κ. Οἰκονομίδου) αἱ συγγενεῖς γυναῖκες ἐπὶ 40 ἡμέρας τὴν πρωΐαν καὶ τὴν ἑσπέραν προσέρχονται εἰς τὸν τάφον καὶ θρηνοῦσιν. Ἐν Λιβισίῳ ἐπὶ 40 ἡμέρας οἱ γονεῖς τοῦ θανόντος δὲν μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἀλλάσσουν ἐνδύματα (Ξενοφάνης 1907 τ. Δ' σ 237). Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπὶ 40 ἡμέρας δὲν ἐκκλησιάζονται. Καὶ ἄλλα πολλὰ παραδείγματα ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα, μαρτυροῦντα τὴν διάδοσιν τοιούτων δοξασιῶν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς φέρεται ἡ δοξασία περὶ ἐπανόδου τῆς ψυχῆς τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἢ περιπλανήσεως αὐτῆς εἰς τὴν γῆν ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ συνήθειαι παρατηροῦνται συναφεῖς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην. (Βλ *v. Negelein* ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde 1901 σ. 19). Ἐν Ἑρζεγοβίνῃ πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ πλανᾶται ἐπὶ 40 ἡμέρας περὶ τὸν τάφον ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἰδίως δὲ περὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ νεκροῦ· διὸ ἀνάπτουν καὶ

Ὁ μῦθος περὶ ἀναβιώσεως ἢ θεραπείας τῶν θανασίμων πληγῶν ὄφεων διὰ βοτάνης γνωστῆς εἰς αὐτοὺς ἀπετελέσθη ἐκ διαφόρων μυθικῶν στοιχείων. Τὸ κυριώτατον τούτων εἶναι ἡ κοινοτάτη δοξασία περὶ βοτάνης ἢ ὕδατος, κατανικώντων τὸν θάνατον· ἔπειτα ἡ δοξασία ὅτι πολλὰ ζῷα, μάλιστα δὲ πάντων ὁ κύων καὶ ὁ ὄφις, γινώσκουσι τὰ φάρμακα τῶν ἰδίων νόσων. [1]) Τρίτον ὅτι τῶν ὄφεων τὰ ἀποτεμνόμενα μέλη καὶ αὐτοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξορυττόμενοι φύονται πάλιν. [2]) Ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν στοιχείων τούτων πιθανῶς διεπλάσθη ὁ περὶ Γλαύκου μῦθος.

Ὅμοιός τις μῦθος, ὃν εὑρίσκομεν εἰς τῆς Marie de France τὸ Lai d'Eliduk,[3]) δεικνύει πῶς ἐξ ἀκριβῶν ἢ ἐσφαλμένων παρατηρήσεων φυσικῶν πραγμάτων σχηματίζονται μῦθοι σὺν τῷ χρόνῳ διὰ μεταβολῶν καὶ προσθήκης φανταστικῶν στοιχείων. Κατὰ τὸν μῦθον ἐκεῖνον γαλῆ διά τινος βοτάνου ἀνέστησεν ἄλλην νεκρὰν γαλῆν. Τὴν φυσικὴν δῆθεν παρατήρησιν, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ μῦθος, μανθάνομεν ἐκ συγγραφέως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καθ' ὃν ἡ γαλῆ, καταπονηθεῖσα ἐκ μακρᾶς πάλης πρὸς ὄφιν, ἀνακτᾷ τὰς δυνάμεις ἐντριβομένη διὰ χαιρεφύλλου ἢ ἄλλης τινὸς βοτάνης [4]). Αὕτη δ' ὅμως δὲν στηρίζεται εἰς πραγματικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ εἶναι μεταβεβλημένη καὶ παραμεμορφωμένη ἐπανάληψις παρατηρήσεως ἀρχαίου φυσιοδίφου, πιθανῶς τοῦ Ἀριστοτέλους: «Ἡ γαλῆ ὁπότε πρὸς ὄφιν συμπλακῇ πηγάνου ἐσθίει τούτου γὰρ ἡ ὀσμὴ — ὄφεσι δεινῶς ἐναντία». [5])

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἄσματα δημοτικὰ Πελοποννήσου.

1.

Ὁ γιὸς κινάει τὰ γράμματα, μαθὲ τὸ ψαλιτῆρι,
κι' ὁ δάσκαλος ἐσνόλασε 'στὸ σπίτι γιὰ νὰ πάῃ.
Στὴ στράταν ὁποῦ πάγαινε, 'στὴ στράτα ποῦ παγαίνει,
τὸ θεὸ περικάλαγε, τὸ θεὸ προσκυνάει:
«Θέ μου νὰ βρῶ τὴ μάννα μου μαζὶ μὲ τὸν ἀφέντη.»
Βρίσκει τὴν πόρταν ἀνοιχτή, τὴν πόρταν ἀνοιγμένη,
βρίσκει τὴ μάννα κ' ἔπαιζε μὲ τὸν ἀργαστηριάρη.
«Παῖχτε το, μάννα, παῖχτε το μὲ τὸν ἀργαστηριάρη
Τὸ βράδυ νά ρθῇ ὁ ἀφέντης μου κι' ἂν δὲν τὸ μαρτυρήσω.

τὰς 40 ἡμέρας κηρίον ἢ κανδῆλι καὶ φέρουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κηρία ἢ πινάκια κολλύβων καὶ δὲν λέγουν κακὸν λόγον περὶ τοῦ νεκροῦ. (Zeitschrift f. österreich. Verein f. Volksk. τ. V σ. 210).

[1]) Πρβλ. *Αἰλιαν.* Ζ ἱστ. Ϛ' 4.

[2]) «Ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ ὄμματα τῶν ὄφεων φασὶ φύεσθαι πάλιν. Καὶ αἱ κέρκοι δὲ ἀποτεμνόμεναι τῶν τε σαύρων καὶ τῶν ὄφεων φύονται» (*Ἀριστοτ.* Ζ. ἱστ. Β' β' 12).

[3]) Ἔκδ. Κ. Warnke ἐν Bibliotheca Normannica 3 (Halle 1885).

[4]) *Gervasii Tilberiensis* Otia imperialia III 38 σ. 974 Leibnitz.

[5]) *Ἀριστοφάν. Βυζαντ.* Ζ. ἱστ. Β' 385. 387 σ. 111. 112 ἐκδ. Σπ. Π. Λάμπρου.

— Βρὲ τ' εἶδες, πούστη, τί θὰ εἰπῆς, καὶ τί θὰ μαρτυρήσῃς ;
— Κεῖνο ποῦ εἶδαν τὰ μάτια μου, κεῖνο θὰ μαρτυρήσω.»

Τὸ χάϊδεψε, τὸ πλάνεψε, 'στὴν κάμαρα τὸ βάνει.
Χρυσὸ χαντζάρι ἐτραύηξε, κόβει τὸν Κωσταντάκη.
Καὶ τὰ συκώτια τ' ἔβγαλε, 'στὸ μάγερα τὰ πάει.
«Μάγερε, μαγερέψε τα, μάγερε, τηγανίσ' τα ;...
— Πέντε νερὰ τὰ ἔπλυνα κι' ἀκόμα αἷμα στάζουν.»

Βρὲ νὰ κι' ὁ ἀφέντης πό ρχεται μὲ τοὺς καβελλαραίους.
Φέρνει νἀλάφια ζωντανὰ κι' ἀρκούδια σκοτωμένα,
κ' ἕνα μικρὸ λαφόπουλο νὰ παίξῃ ὁ Κωσταντάκης.
«Γυναῖκα, ποῦ εἶναι τὸ παιδί, καὶ ποῦ εἶναι ὁ Κωσταντάκης ;
— Τὸν ἔλουσα, τὸ χτένισα, 'στὸ δάσκαλο τὸ ἐστείλα.
— Δάσκαλε ποῦ εἶναι τὸ παιδὶ καὶ ποῦ εἶναι ὁ Κωσταντάκης ;
— Τρεῖς μέρες ἔχω νὰν τὸ ἰδῶ καὶ τρεῖς νὰν τὸ διαβάσω.
— Γυναῖκα, ποῦ εἶναι τὸ παιδὶ καὶ ποῦ εἶναι ὁ Κωσταντάκης ;
— Εἶχα δουλειὰ καὶ τό στειλα ὁποῦ 'ν' κ' ἐκεῖνος θά ρθῃ.
Κάτσε νὰ φᾷς, κάτσε νὰ πγῇς, κάτσε νὰ τραγουδήσῃς.»
Πρώτη μπουκιὰ ποῦ ἔπηρε, πρώτη μπουκιὰ ποῦ ἐπῆρε,
καὶ τὸ συκῶτι μίλησε καὶ τὸ συκῶτι λέει :
«Ἂν εἶσαι Τοῦρκος φάγε με, κι' ἂν εἶσ' Ὁβραῖος τρῶγε.
Ἂν εἶσαι καὶ πατέρας μου, σκύψε καὶ φίλησέ με.»
Καὶ βγάνει τὸ ἀλαφρὸ σπαθὶ τῆς κόβει τὸ κεφάλι.

ΣΗΜ. Τὸ ἤκουσα ἀπὸ ἕνα γέροντα εἰς τὴν Πιάδα (Παλαιὰν Ἐπίδαυρον). — Στ. 1. *μαθὲ τὸ ψαλιτῆρι* = μαθαίνει τὸ ψαλιτῆρι· *μαθὲ* καὶ *μαθὲς* = καταλαβαίνεις, τὸ ἀρχαῖο *μανθάνεις* ἀπὸ τὴν συχνὴν χρῆσιν περιεκόπη ἡ λέξις «λὲς ψέμματα μαθές!» = λὲς ψέμματα, τὸ κατάλαβες ; Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἔλαβε σημασίαν σχεδὸν συνδετικοῦ ἐπεξηγηματικοῦ. — Ὅθεν ὁ γιὸς κινάει τὰ γράμματα (καὶ) δηλαδὴ τὸ ψαλτῆρι. — Στ. 7. Ἀργαστηριάρης = ὁ ἐραστής. — Στ 16. Ὁ στίχος ἔχει δύο χασμῳδίας, ἐνῷ οἱ ἄλλοι εἶναι παντελῶς ἀπηλλαγμένοι χασμῳδιῶν. — Στ. 20. Δραματικωτάτη ἡ στιχομυθία. Παραλείπονται αἱ χαλαροῦσαι τὴν δρᾶσιν περιτταὶ παρεμβολαὶ τῶν παρὰ *Passow* (ἀρ. 462. 463) παραλλαγῶν, ὅτι ἐκαβαλλίκεψε τἄλογο καὶ πῆγε 'στὸ δάσκαλο καὶ ξανακαβαλλίκεψε κ' ἐγύρισε 'στὴ γυναῖκά του. — [Παραλλαγὴ τοῦ ᾄσματος τῆς παιδοκτόνου, περὶ οὗ βλ. Λαογραφ. Β' 149-151. Γ' 260-1. — Σ. τ. Δ.].

2.

Κονάκι ἐδῶ, κονάκι ἐκεῖ, κονάκι παραπέρα,
κονάκι καὶ 'στοῦ Καρδαρᾶ, 'στοῦ Προύντζου τὴν καλύβα·
νἐκεῖ κονεύει ὁ γούμενος, ὁ ξεροκαστελλιώτης.
Γιὰ τὴν Ἑλένη ἐρώταγε, τὴν ἀνιψιὰ τοῦ Προύντζου.
«Λείπει 'στὴ βρύση γιὰ νερό, λείπει γιὰ τὸ βαρέλι.»
Καὶ τ' ἄλογο καβάλλησε, 'στὴ βρύση γιὰ νὰ πάῃ.

Καὶ τὴν Ἑλένη ἀπάντησε, στέκει καὶ τὴ ρωτάει.
«Λενιώ, γιατ' εἶσαι κίτρινη, γιατ' εἶσαι μαραμμένη,
μὴ σὲ μαλλώνει ἡ μάννα σου κι' ὁ σκύλος ὁ ἀδερφός σου;
— Δὲ μὲ μαλλώνει ἡ μάννα μου, μήτε κι' ὁ ἀδερφός μου.
Μόν' μὲ βαραίνει τὸ παιδι, ποῦ μ' ἔχεις φορτωμένη.
— Φλωριά χω γὼ γιὰ τὸ παιδί, φλωριά χω γὼ γιὰ σένα.»
Καὶ τὴ Λενιὼ καβάλλησε, τὴν πάει 'στὸ μοναστῆρι.

ΣΗΜ. Μοῦ τὸ τραγούδησε ἕνας γέρος ἀπ' τὴ Βυτίνα τῆς Γορτυνίας. Εἶναι τραγοῦδι τοῦ τραπεζιοῦ. Εἰς τὸ γύρισμα τοῦ στίχου προσθέτουν: Νέ, τσατοῦλα μ' Λένκω μ'.

Β. ΡΩΤΑΣ
Φ. φ.

Ἀκριτικὰ ᾄσματα Αἰγίου.

1.

«Ποιὸς ἦταν π' ἀναστέναξε ποῦ στάθη τὸ καράβι;
Ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς δούλους μου, ῥόγα νὰ τ' αὐγατίσω
ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου νὰ τόνε ξεσκλαβώσω.»
Κανεὶς δὲν ἀποκρίθηκεν ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες,
κανεὶς δὲν ἀποκρίθηκεν ἀπὸ τοὺς σκλαβωμένους.
Ὁ Γιάννης ἀποκρίθηκε γυρίζει καὶ τοῦ λέει·
«Ἐγώ ἤμουν π' ἀναστέναξα καὶ στάθη τὸ καράβι·
Τριῶν μηνῶνε νιόγαμπρος, δώδεκα χρόνια σκλάβος.
— Κατέβα κάτου 'στὸν ταβλᾶ καὶ παρ' ὅποιο σ' ἀρέσει.»

«Ποιό ν' ἀξιὸ καὶ γλήγορον, ὀγλήγορ' ἀπὸ τἄλλα;»
Ὅσ' ἄλογα τὸ ἄκουσαν, ὅλα στρόφος τὰ πιάνει,
καὶ ὅσα γαϊδουρομούλαρα πέφτουνε καὶ ψοφᾶνε
Ἕνας γρίβας παλιόγριβας σαρανταπληγωμένος·
«Ἐγώ μ' ἀξιὸς καὶ γλήγορος ὀγλήγορ' ἀπὸ τἄλλα
αὐγάτισέ μου τὴν ταὴ σαρανταπέντε χοῦφτες,
νά μ' αὐγατίσῃς τὸ νερό, σαραπέντε τάσια,
φτιᾶσε μπαλιτίμια δώδεκα καὶ ἴγκλες δέκα πέντε,
γιὰ σφίξε τὴ μεσοῦλα σου μ' ἕνα σφικτὸ ζωνάρι,
καὶ σφίξε τὸ κεφάλι σου μ' ἕνα σφικτὸ μαντῆλι.
Ὅσο νὰ πῇς ἔχετε γειὰ πάου σαράντα μίλια.»

Ὅσο νὰ ποῦνε 'στὸ καλό, μάδ' εἶδαν μάδ' ἐφάνη.
Στὴ στράτα ὅπου πήγαινε, Θεὸν περικαλιῶντα
«Θεέ μ', νὰ βρῶ τὴ μάννα μου 'στὴ βρύσι νὰ λευκαίνῃ,
νὰ βρῶ καὶ τὸν πατέρα μου 'στ' ἀμπέλι νὰ κλαδεύῃ.»
Καθὼς περικαλιώτανε ἐπῆγε καὶ τοὺς ηὗρε.
«Γειά σου χαρά, γερόντισσα. — Καλὸ 'ς τὸ παλληκάρι.

—Σήμερα εἶναι Κυριακή, δὲν κάνει νὰ λευκαίνῃς.
—Τί νά σου πῶ, παιδάκι μου, τί νά σ' ὁμολογήσω,
τώρα ποῦ μ' ἐρώτησες θὰ σοῦ τὸ μολογήσω.
Ἔχω τὸ Γιάννο ξενιτειὰ τώρα δώδεκα χρόνια,
Παντρεύετ' ἡ γυναῖκά του καὶ ἄλλον στεφανώνει.
—Γιὰ πές μου, μωρ' γερόντισσα, θὰ φτάσω 'στὴ καβάλλα;
—Ἂν εἶν' ὁ γρίβας σου ὀκνὸς θὰ φτάσῃς 'στὴ καβάλλα,
κι' ἂν εἶν' ἀξιὸς καὶ γλήγορος θὰ φτάσῃς 'στὰ στεφάνια.»

Σκαλιὰ βαρεῖ τὸ γρίβα του, σκαλιὰ καὶ τ' ἄλογό του.
«Γειά σου χαρά σου, γέροντα. — Καλὸ 'ς τὸ παλληκάρι.
—Σήμερα εἶναι Κυριακή, δὲν κάνει νὰ κλαδεύῃς.
—Τί νά σου πῶ παιδάκι μου, τί νά σ' ὁμολογήσω;
Ἔχω τὸ Γιάννο ξενιτειὰ τώρα δώδεκα χρόνια,
παντρεύετ' ἡ γυναῖκα του καὶ ἄλλον στεφανώνει.
—Γιὰ πές μου, μώρε γέροντα, θὰ φτάσω 'στὴ καβάλλα;
—Ἂν εἶν' ὁ γρίβας σου ὀκνός, θὰ φτάσῃς 'στὴν καβάλλα,
κι' ἂν εἶν' ἀξιὸς καὶ γλήγορος θὰ φτάσῃς 'στὰ στεφάνια»

Σκαλιὰ βαρεῖ τὸ γρίβα του, σκαλιὰ καὶ τ' ἄλογό του
καὶ μόλις ἐξαγνάντισε ὁ γρίβας χλιμιτράει.
«Πᾶψε, παπᾶ, τὰ γράμματα, πᾶψε τὴ ψαλμουδιά σου,
ὁ γρίβας ἐχλιμίτριξεν, ἦρθεν ὁ Γιάννος ὄξω.»

[ΣΗΜ. Στ. 9. *Ταβλᾶς* ἡ φάτνη, λ. τουρκική. — Στ. 32 κἑ. *Καβάλλα* ἡ ἔφιππος συνοδεια τῆς νύμφης, μεταβαινούσης εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως στεφανωθῇ, *στεφάνια* δὲ ἡ τελετὴ τοῦ στεφανώματος. — Στ. 35 *Σκαλιὰ* πλῆγμα τοῦ ἵππου διὰ τοῦ πτερνιστῆρος τῆς σκάλας ἀναβολέως). — Σ. τ. Δ.].

2.

Ἀφήνει ὁ Γιάννος τὴν κλεψιὰ καὶ πιάνει τὸ ζευγάρι,
πιάνει τὰ βόγια, δυὸ στοιχειά, τ' ἀλέτρι σιδερένιο,
καὶ τὸ ζυγὸ ἀπὸ λυμπιά, τοῖς ζεῦλες ἀσημένιες.
Ἐννιὰ κουβέλια ἔσπειρε ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ γιόμα,
ἀπὸ τὸ γιόμα κ' ὕστερα γυρίζ' νὰ τὸ σκαλίσῃ.
Πουλάκ' ἐπῆγε κ' ἔκατσεν ἐπάνου 'στὴ φουκέντρα.
Δὲν ἐκελάιδει σὰν πουλί, μήτε σὰ χελιδόνι·
μόν' ἐκελάιδει κ' ἔλεγε ἀνθρώπινη λαλίτσα·
«Νὰ τό ξερες, βρὲ ἄμοιρε, σπέρνεις καὶ δὲ θερίζεις·
—Ποῦ ξέρεις, βρὲ πουλί, ποῦ σπέρνω καὶ δὲ θερίζω;
—Ἀντιπροψὲς ἐπέρναγα ἀπὸ τὸν κάτου κόσμο,
ἐκεῖ ἄκουγα ποῦ σ' ἔγραψαν μὲ τοὺς ἀποθαμένους.»

ΣΗΜ. Ἀμφότερα τὰ ᾄσματα ταῦτα κατέγραψα, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀκούσας, παρὰ γέροντος ἐν Αἰγίῳ. — Στ. 2 *βόγια* = βόιδια. — Στ. 3. *λυμπιά*, δένδρον.

Γ. Θ. ΧΑΤΖΙΩΤΗΣ
Δ. φ.

[Τὸ μὲν πρῶτον παραλλαγὴ τοῦ ἀκριτικοῦ ᾄσματος, περὶ οὗ βλ. Λαογρ. Α' 2-3. Τὸ δὲ δεύτερον παραλλαγὴ τῶν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ᾀσμάτων τῶν μοσιευθέντων ἐν Λαογρ. Α' 236-241 ἀρ. 26-31β, πλησιεστέρα πρὸς τὰς γορτυνιας παραλλαγὰς ἀρ. 31. 31β.—Ὁ στ. 10 εἶναι πλημμελής, ἡ ταραχὴ δὲ τοῦ μέτρου οῆλθεν ἴσως ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ὑπαγορεύσαντος γέροντος, διότι ὡς μᾶς πληφορεῖ ὁ συλλέκτης, κατέγραψε τοῦτο καθ' ὑπαγόρευσιν. Ὀρθότερον ἴσως θὰ ο νὰ γραφῇ «καὶ ποῦ τὸ ξέρεις, βρὲ πουλί, ποῦ σπέρνω δὲ θερίζω» Ὁμοίως ἐκ ς αὐτῆς ἴσως αἰτίας χωλαίνουσι καὶ οἱ στ. 10. 29 τοῦ πρώτου ᾄσματος. -Σ.τ.Δ].

Μοιρολόγια Καστρίου τῆς Κυνουρίας.

1.

Ἐσεῖς παιδιὰ κλεφτόπουλα καὶ σεῖς Ῥουμελιωτάκια,
μὰ τὸ ψωμὶ ποῦ φάγαμε, μὰ τὴν ἀδερφοσύνη,
ἂν εἶστε γιὰ τὸν τόπο μας, περάστ' ἀπ' τὸ χωργιό μας.
Ντουφέκια νὰ μὴ ῥήξετε, τραγούδια μὴν εἰπῆτε,
καὶ σᾶς ἀκούσ' ἡ μάννα μου κ' ἡ δόλια ἡ ἀδερφή μου,
κ' ἐρθοῦν καὶ σᾶς ῥωτήσουνε, παιδιά μου, γιά τ' ἐμένα.
Μὴν τῆς εἰπῆτε πέθανα καὶ πῶς μ' ἐπῆρ' ὁ Χάρος,
πέστε της πῶς παντρεύτηκα κ' ἐπῆρα μιὰ γυναῖκα,
πῆρα τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαύρη γῆς γυναῖκα
κι' αὐτὰ τὰ λιανολίθαρα, ὅλα γυναικαδέρφια.

2.

Ἐσεῖς πουλιὰ τοῦ Μάη καὶ τῆς ἄνοιξης,
ἐσεῖς ὅταν θὰ πάτε 'στὴν πατρίδα μας,
θὰ στείλω ἕνα γράμμα τῆς μητέρας μου,
νὰ μή με περιμένῃ, νὰ μή με καρτερῇ·
μὴν τῆς εἰπῆτε πέθανα 'στὴ μαύρη γῆς ἐμπῆκα,
πέστε της πῶς παντρεύτηκα (κλπ. ὡς τὸ ἄνω).

3.

«Περικαλῶ σε μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
αὐτοῦν' τὸ νιὸ ποῦ σό στειλα κι' αὐτοῦν' τὸ παλληκάρι,
τριαντάφυλλο νὰ ντὸ βαστᾷς, μῆλο νὰ ντὸ μυρίζῃς,
νὰ μὴν τοῦ δώσῃς ἀρρωστιά, νὰ μὴν τοῦ δώσῃς νόσο.
—Τιγάρις εἶμ' ἡ μάννα του νὰ ντὸ βαστῶ 'στὰ χέργια;
Μένα μὲ λένε μαύρη γῆς κι' ἀραχλιασμένη πλάκα,
ποῦ τρῶ ταῖς νιαῖς, ποῦ τρῶ τοὺς νιούς, ποῦ τρῶ τὰ παλληκάργια.»

4.

Μή με σκεπάζῃς, οὐρανέ, μή με πλακώνῃς, χῶμα,
τ' ἀκόμα δὲν ἐφόρεσα στεφάνι κι' ἀρρεβῶνα.

5.

Ἐγὼ — μάτια μ' — καλὰ σ' ἀγάπαγα, ἐγὼ καλὰ σὲ εἶχα·
σὲ εἶχα μόσκο 'στὸ κουτὶ καὶ σύρμα 'στὸ καλάμι,

σέ εἶχα κι' ἀσημοκάντηλο κ' ἐφώταγες τὸ σπίτι.
Τώρα τὸ σύρμα σκούργιασε, ὁ μόσκος δὲ μυρίζει,
τώρα τἀσημοκάντηλο ἔπεσε κ' ἐτσακίστη.

6.

«Μάτια μου, σ' ἐπεθύμησα θέλω νά σ' ἀνταμώσω.
—Ἐσὺ σάν μ' ἐπεθύμησες, θέλεις νά μ' ἀνταμώσῃς,
μένα ὁ Χάρος μὲ πουλάει, ἔβγα κι' ἀγόρασέ με.
—Σὰν τί γυρεύει, μάτια μου, νὰ βγῶ νὰ σ' ἀγοράσω;
—Γυρεύει χίλια φίρφιρα [1]) καὶ δύο κασσέλες μόσκο,
τὸν ἥλιο τὸν ἀτήρητο νὰ τοῦ τὸν κατεβάσω.
—Τὰ φίρφιρα θὰ δανειστῶ, τὸ μόσκο θὰ ντὸν πάρω,
τὸν ἥλιο τὸν ἀτήρητο πῶς νὰ ντὸν κατεβάσω;»

7.

Τρεῖς ἀντρειωμένοι λέγανε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸν Ἅδη,
ὁ ἕνας ἐβγῆκε τὸ θεριστὴ κι' ἄλλος τὸν ἁλωνάρη
κι' ὁ Δῆμος τἀγιοδημητριοῦ ποῦ ναι καὶ τὸ ὄνομά του.
Μιὰ κόρη τοὺς ἀγρίκησε κι' ἀπὸ κοντὰ τοὺς παίρνει.
«Πᾶρτε κ' ἐμένα, βρὲ παιδιά, βγάλτε μ' ἀπὸ τὸν Ἅδη.
—Κόρη, βροντᾶν τὰ πούφια σου καὶ μᾶς ἀκοῦν οἱ ἄλλοι.
—Τὰ βγάνω καὶ τἀφήνω δῶ γιὰ νά βγ' ἀπὸ τὸν Ἅδη.
Πᾶρε κ' ἐμένα, Δῆμο μου, βγάλε μ' ἀπὸ τὸν Ἅδη,
τώρα ποῦ βγαίνουν τὰ [καλὰ] κρασιὰ κι' ἀνοίγουν τὰ βαγένια
—Κόρη, τρίζει τὸ τακοῦνι σου καὶ μᾶς ἀκοῦν οἱ ἄλλοι....»

8.

Μὴν τραγουδᾶτε [μὲ τὰ] γαλιανά, κλαῖτε μὲ τὴν ἀνέσια,
γιὰ σκοῦχτε ἄγρια τὴ φωνή, ἄγριο τὸ μοιρολόγι,
νὰ βγάλτε δάκρυα καυτερά, νὰ καῖν τὰ μάγουλά σας,
νὰ πέφτουν καὶ 'στὸν κόρφο σας, νὰ καίγετ' ἡ καρδιά σας.

ΣΗΜ. Τῶν ἀνωτέρω μοιρολογίων τὰ τέσσαρα πρῶτα θρηνολογοῦνται ἐ[…] τῶν ἀγάμων, ὧν τὴν ἐκφορὰν συνοδεύουσι καὶ διὰ πυροβολισμῶν, ῥίπτοντες ἀν[…] τρεῖς ὅταν ἐξέρχωνται τῆς οἰκίας, ὅταν φθάνωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὅτα[…] λήγῃ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, καὶ ὅσας δήποτε κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν. Οἱ πυ[…]ροβολισμοί, κατὰ τοὺς γάμους συνηθιζόμενοι, ῥίπτονται καὶ κατὰ τὴν κηδείαν διότι καὶ ὁ ἀποθανὼν κάμνει τοὺς γάμους του «μὲ τὴ μαύρη γῆς».

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης

[Ἐν τῷ 7 ᾄσματι ὁ 2 στίχος ἀναγνωστέος μᾶλλον «ὁ ἕνας νὰ βγῇ τὸ θε[…]ριστὴ κτλ. — Σ.τ.Δ.].

[1]) [Κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ τοῦ ὑπέρπυρα. — Σ. τ. Λ.].

Παιδικὰ βαυκαλήματα

(Αἰγίνης)

1*

Τοῦ παιδιοῦ μου γὼ τὸ γάμο
μιὰ λαμπρὴ θά τονε κάμω,
ποῦ ναι αὐγά, ποῦ ναι τυριά,
ποῦ ναι καθαρὰψωμιά,
ποῦ ν' τὰ παλληκάρια ἀλέστα,
γιὰ νὰ ῥήχνουν τὰ ντουφέκια,
οἱ κοπέλλαις στολισμέναις
μὲ τοῖς κόκκιναις κορδέλαις·
θὰ καλέσω καὶ θὰ πάρω
καὶ τὸ βασιλιὰ 'κουμπάρο,
θὰ καλέσω τὸ βεζίρη
γιὰ νὰ κουβαλῇ τὸ ῥύζι
καὶ τὰ τουρκοκόπελλα
νὰ πετᾶν τὰ κόκκαλα.

2.

Βρὲ καλό 'ς τηνε τὴν κόρη,
ποῦ ρθε ἀπὸ τὸ Νιοχῶρι,
καὶ παπούτσια δὲν ἐφόρει·
θὰ τῆς δώσω τὰ δικά μου,
νὰ χορέψῃ ἡ πέρδικά μου,
νὰ χορέψῃ νὰ πηδήσῃ
καὶ γλυκὰ νὰ τραγουδήσῃ.

3.

Κοιμᾶτ' ὁ Ὕπνος 'στὰ βουνὰ κ' ἡ πέρδικα 'στὰ δάση,
κοιμᾶται τὸ παιδάκι μου τὸν ὕπνο νὰ χορτάσῃ
καὶ τὸ πρωΐ νὰ σηκωθῇ, καὶ πάλι νὰ νυστάξῃ.

4.

Τά, ῥί, ῥί, ῥιρίστετο
κι' ὅλοι τραγουδῆστε το,
κι' ὅλοι πέστε του νὰ ζῇ,
τὸν τατά του νὰ χαρῇ
καὶ τὴ μάννα του μαζί.

5.

Τὸ δικό μας τὸ παιδὶ
εἶναι μάλαμα, φλουρί,

*) Παραλλαγὴν καλαματιανὴν τοῦ βαυκαλήματος τούτου βλ. ἐν Λαογρ. Α', . 414.

τῆς γειτόνισσας ὁ γιὸς
εἶνε κρίθινος χυλός.

6.

Βρὲ καλό 'ς το καλὸ νά χῃ,
μάννα καὶ πατέρα νά χῃ.

7.

Τὸ παιδὶ θέλει χορό,
τὰ βιολιὰ δὲν εἶν' ἐδῶ
κι' ὅποιος πάῃ νὰ τὰ φέρῃ
ἕνα τάληρο 'ςτὸ χέρι.

8.

Πώ! πώ! πώ! ἔχω μιὰ κόρη
ποῦ ν' καλλίτερη ἀπ' ἀγῶρι.

(Ἄργους)

1.

Τὸ παιδί μου τὸ μοσχᾶτο
'ςτὴν ἀμυγδαλιὰ ποκάτω
τρώει μύγδαλα χορταίνει,
σκύβει ἀιτὸς καὶ μοῦ τὸ παίρνει
σκούζω βάζω μιὰ φωνὴ
δῶσ' το πίσω τὸ παιδί,
τί ταχιὰ θὰ παντρευτῇ
καὶ θὰ νοικοκυρευτῇ
καὶ θὰ κάνῃ φαμελιὰ
νὰ γεμίσῃ τὴ γωνιὰ
ὅλο σερνικὰ παιδιά.

2.

Τὸ παιδί μου τὸ μοσχᾶτο
'ςτὴν ἀμυγδαλιὰ ποκάτω
μάζευε τὰ μυγδαλάκια
κ' ἔπαιζε μὲ τὰ πουλάκια
καὶ μὲ τὰ χελιδονάκια,
τρώει μύγδαλα χορταίνει
(οἱ κατόπιν στίχοι ὅμοιοι μὲ τοὺς ἀνωτέρω).

3.

Νά, νά. νά, νά, νά, νά,
μένα μοῦ φέραν προξενειὰ
τὸ παιδὶ τοῦ βασιλιὰ
κι' ἀπ' τοῦ βεζίρη τὴ σειριὰ·
τοὺς παράγγειλα κ' ἐγώ,
κόρη μου δὲν ἔχει καιρό,

τὸ κορίτσι μου τὸ ἄσπρο
τ' ἀρρεβώνιασα μ' ἕνα ἄστρο.

4.

Τὸ παιδί μου τὸ μικρὸ
μοναχὸ κυλάει τ' αὐγὸ
καὶ κανεὶς δὲν τὸ βοηθᾷ,
μόνο ἡ πέρδικα κι' ἀιτὸς
καὶ τῆς Παναγιᾶς ὁ γιός.

5.

Κοιμήσου, χαϊδεμένο μου, κ' ἐγὼ σὲ νανουρίζω,
κ' ἐγὼ τὴν κούνια σου κουνῶ καὶ σὲ ἀποκοιμίζω.
Ἔλα, Ὕπνε, ἀπὸ τὴν Πόλη
κι' ἀποκοίμησε τ' ἀγῶρι·
ἔλα ὕπνε ἀπὸ τὴ Χιὸ
κι' ἀποκοίμησε τὸ γιό.

6.

Κοιμᾶτ' ὁ Ὕπνος 'ςτὰ βουνὰ κ' οἱ πέρδικες 'ςτὰ πλάγια,
κοιμᾶται τὸ παιδάκι μου 'ςτῆς μάννας του τὰ χάδια.
Ἔλα, Ὕπνε, ὕπνωσέ το
κ' ἐλαφρὰ ποκοίμησέ το

7.

Κοιμήσου σὺ μικρούλη μου κ' ἡ Μοῖρα σου δουλεύει
παλάτια φτειάνει ν' ἀνεβῇς, χώρα νὰ κατοικήσῃς,
κι' ὅλα τοῦ κόσμου τὰ καλὰ νὰ τὰ κληρονομήσῃς.

8.

Κοιμήσου καὶ σὰν σηκωθῇς κάτι θὰ σοῦ χαρίσω,
τὴ Σμύρνη καὶ τὴ Βενετιά, τὴ Χιὸ μὲ τὰ καράβια,
καὶ τὴ Κωνσταντινούπολη μ' ὅλα τὰ παλληκάρια.

9.

Κοιμᾶται ὁ Ὕπνος 'ςτὰ βουνά, οἱ πέρδικες μ' ἀηδόνια,
κοιμᾶται καὶ τ' ἀγῶρι μου 'ςτ' ἄσπρα τὰ σεντόνια.

10.

Κοιμήσου σὺ μικρούλη μου κ' ἡ Μοῖρα σου δουλεύει,
νὰ ζήσῃ ὁ πατέρας σου ποῦ κουβαλᾷ καὶ φέρνει.

11.

Κοιμήσου σὺ μικρούλη μου κ' ἡ Μοῖρα σου δουλεύει,
καὶ τὸ καλό σου ῥιζικὸ σοῦ κουβαλᾷ, σοῦ φέρνει.

12.

Κοιμᾶται τὸ μικροῦλι μου, σιγά, μὴ τὸ ξυπνᾶτε,
μὴ τὸ ἀνησυχήσετε, τὸν ὕπνο του χαλάστε.

13.

Κοιμᾶται τὸ παιδάκι μου καὶ πῶς νὰ τὸ ξυπνήσω;
θὰ πάρω διαμαντόπετραις νὰ τὸ πετροβολήσω.

(Κυνουρίας)

1.

Ἔα Ὕπρε τοῦ γιαοῦ
τσαὶ δροσιὰ τοῦ Μαλεβοῦ,
τσαὶ γλυκὰ ἀπομπαητσέ-νι
τὰν ἥμεραν ξύπνητσέ-νι,
ὥς νὰ μόλλῃ ὁ ἀφέγγη σοι
Νὰ νὶ φέρῃ τὰ καούδια
τὰ νυρίζοντα λαλούδια.

Π. Δ. ΣΕΦΕΡΛΗΣ

Στίχοι παιδικοί.

(Μενέλικον)

Τσὶπ τσὶπ τοὺν ἀιτό,
τοὺν ἀιτὸ τοὺν σταυρουτό.
·Ρήχν' ἡ Βάβου τοὺ κουντάρι
καὶ βαρνᾷ τοὺν οὐρανό.
Ὄρανι, κουτσόρανι,
ποῦ ν' τὰ μαναστήργια σου,
γιά τα ἰδῶ, γιά τα ἰκεῖ
γιᾶ τα μέσα 'ςτοὺ σακκί.

Π. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ

[Οἱ παιδικοὶ οὗτοι στίχοι εἶναι κοινότατοι ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον τῆς προκειμένης μακεδονικῆς παραλλαγῆς εἶναι ἡ μνεία τῆς Βάβους, τῆς βαλούσης διὰ τοῦ ἀκοντίου τὸν οὐρανόν. Φαίνεται ὥς τις ἀνάμνησις τοῦ θρᾳκικοῦ ἔθνους τῶν Γετῶν, περὶ οὗ βλ. *Ἡρόδοτ.* Δ 95: «οὗτοι οἱ αὐτοὶ Θρήικες καὶ πρὸς βροντήν τε καὶ ἀστραπὴν τοξεύοντες ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειλέουσι τῷ θεῷ.» — Διὰ τοῦ ἐν στ. 5 *ὄρανι* ἐννοοῦσιν οἱ παῖδες τὸν οὐρανόν. — Σ. τ. Δ.].

Ἐπῳδαὶ ἐξ Αἰγίου καὶ Ἀργαλαστῆς.

1. Ξόρκιο ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ κατουρήσῃ τὸ ζῶ.

(Αἴγιον)

Θειὰ Σιγγοῦ, θειὰ Μιγγοῦ,
ποῦθε πάγει ὁ μπάρμπας μ' ὁ Σιγγᾶς, ὁ Μιγγᾶς,
ὁ Σιγγομιγγοτσεκουρᾶς;
Πῆρε τὸ στριφτοκλαδεύτηρο,
καὶ πάγ(ει) 'στὸ στριφτόλογγο,
νὰ κόψῃ στριφτόβεργες,

νὰ φτειάση στριφτοκάλαθα.
Κι' ὅσο κρατοῦν τὰ στριφτοκάλαθα τὸ νερό,
τόσο νὰ κρατῇ καὶ τὸ ζῷ τὸ κάτουρό του.

2. Ξόρκιο γιὰ τὸ κριθαράκι. [1]
(Αἴγιον)

.μ, ἄμ [2]) κριθαράκι, γιατ' εἶμαι πρῶτο παιδὶ τῆς μάννας μου καὶ σὲ τρώγω.
(τρὶς)

3. *Ἕτερον.*
('Αργαλαστὴ Μαγνησίας)

Ἄμ κθαράκι, [3])
ἄμ σταράκι,
ἄμ σπρὶ [4]) μαργαριτάρι.
Ἄνεμος τό φερε,
ἄνεμος τὸ πάρῃ.
(τρὶς)

4. Ὅταν κουβετιάζῃ ἡ φωτιά.
('Αργαλαστὴ)

Φίλος νὰ λέγῃ,
ἐχτρὸς νὰ σκάσῃ.

Γ. Θ. ΧΑΤΖΙΩΤΗΣ
Δ. φ.

[Περὶ τῆς ἐπῳδῆς ταύτης βλ. ἀνωτέρω σ. 345 κέ.—Σ. τ. Δ.].

Εὐχαὶ Καστελλορίζου.

(Μεγίστης)

1. Κατὰ τὴν γέννησιν παιδίου.

Οἱ ἐπισκέπται εὔχονται εἰς τοὺς γονεῖς: *Καλορρίζικον τὸ μωρό σας.—Νὰ ζήσῃ τσαὶ νὰ [γ]εράσῃ.—Ποὺ νὰ πολλοχρονήσῃ.*

Οἱ γονεῖς, ἂν μὲν ὁ εὐχόμενος εἶναι ἄγαμος ἢ ἔγγαμος ἄκληρος τῷ εὔχονται: *Ἄ* [5]) *τὸ κάμῃς τσαὶ σύ,* ἂν δ' ἔγγαμος: *Ἄ τὸ κάμουν τὰ παιδιά σου τσ' αἱ* [6]) *ἄνδρες σου.*

[1]) [*Κριθαράκι*, ἡ *κριθὴ* (φλεγμονὴ καὶ πύησις ἀδένων παρὰ τὰς βλεφαρίδας). -Σ. τ. Δ.].

[2]) [*Ἄμ, ἄμ,* ἢ *χὰμ χὰμ* παιδικὴ λέξις πρὸς δήλωσιν τοῦ τρώγειν.—Σ. τ. Δ.]

[3]) Κριθαράκι.

[4]) Κατὰ συγκοπήν, ἀντὶ *σπειρὶ* = κόκκος.

[5]) Τὸ νὰ ἐν ἀρχῇ προτάσεως ἀποβάλλει τὸ ν.

[6]) Περὶ ἐπικρατήσεως τοῦ θηλ. ἄρθρου τῆς ὀνομ. τοῦ πληθ. (αἱ ἄντρας, αἱ γυναῖκα, αἱ ἄντρες, αἱ γυναῖκες ἴδε σημείωμά μου ἐν «Φιλίᾳ» ἔτος γ', φυλλ. -15 Σεπτ. 1911 σελ. 192.

Εἰς γέροντας καὶ γραίας εἰς πᾶσαν εὐχὴν πάντες ἀντεύχονται: *Καλὰ νά σῃς. — Καλὴ ψυσὴν [τσ' ἥμερον "Αντζελο]. — Καλὰ ὑστερνά. — Νὰ χαρῇς τὰ παιδιά σ… τσαὶ τἀγγονάτσα σου.*

2. Κατὰ τὴν βάπτισιν.

Εἰς τὸν ἀνάδοχον εὔχονται: *Ἄ τὰ σιλιάσῃς.* [2])
Εἰς τοὺς γονεῖς: *Ἄ τὸ κάμετε τσαὶ γαμπρό.*

3. Κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας.

Εἰς τοὺς μνηστευθέντας καθὼς καὶ εἰς τοὺς οἰκείους αὐτῶν εὔχονται: *Κ… λορρίζικα τὰ παντρέματα, τσαὶ 'ς τοὺς γάμους.*

Εἰς ταῦτα ἀντεύχονται εἰς μὲν τοὺς ἀγάμους: *Τσ ἀφ' τὰ ἰκά σας.* [3]) — *Τ… ἀποὺ λόου σας.* [4])

Εἰς δὲ τοὺς ἐγγάμους: *Τσ' ἀφ' τῶν παιδιῶ σας, τσ' ἀφ' τῶν κορῶ σας.*

Εἰς ἀκλήρους καὶ στείρας: *Μὲ τὸν νἱό. — Μ' ἕνα χρουσὸν νἱό.*

Εἰς γονεῖς στείρας γυναικός: *Μὲ τἀγγονάτσι.*

4. Κατὰ τὸν γάμον.

Πρὸ τῆς στέψεως: *Αἵ ὥρα αἵ καλὴ αἵ γάμος σας. — Καλορριζιτσά.*

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐνδυμάτων τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης: *Καλορρ… ζικα τὰ ῥοῦχα σας. — Καλοφορεμένα.*

Μετὰ τὴν στέψιν: *Στερεωμένοι.*

Κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἀγορὰν μετὰ τὸν γάμο… του: *Καλορρίζικες οἵ στράτες σου.*

Αἵ ἀνταποδόσεις τῶν εὐχῶν τούτων εἶναι αἱ αὐταὶ μὲ τὰς τῶν ἀρραβώνων.

5. Κατὰ τὴν θανήν.

Εἰς τοὺς πενθοῦντας: *Ζωὴ 'ς τοῦ λόου σου. — Αἵ Παναγιὰ νά σε παρηβορῇ.* [5])

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πένθους, ὅταν τ. ἔ. ξυρισθῇ ὁ πενθῶν καὶ ἀπο… βάλῃ τὰ πένθιμα ἐνδύματα, τῷ εὔχονται: *Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῇς.*

6. Κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἑορτὰς κτλ.

Τσαὶ τοῦ χρόνου τὸ παναῦρι σου. [6]) — *Τσαὶ τοῦ τσαιροῦ* [7]) *χαρούμενοι τσαὶ κα… λοκαρδισμένοι. — Στὶς χαρές σου, τσαὶ γαμπρὸς (ἢ τσαὶ νύφφη). — Στὶς χαρὲς τῶ…*

[1]) Τὸ χ πρὸ τοῦ ι καὶ ε ἀκούεται ὡς σ.

[2]) Νά τα κάμῃς χίλια τ. ἔ εἴθε ν' ἀναδεχθῇς πολλὰ παιδία ἐκ τῆς ἱερᾶ… κολυμβήθρας.

[3]) Ἰδικά σας.

[4]) Λόγου σας = ὑμᾶς.

[5]) Παρηγορῇ.

[6]) Παναῦρι (τὸ) = πανήγυρις.

[7]) Τοῦ τσαιροῦ καὶ τοῦ χρόνου = τὸ ἑπόμενον ἔτος.

παιδιῶ. — Στὶς χαρές σας, λεύτεροι. — Νὰ χαρῇς τὰ μωρουδάτσα σου. — Νὰ χαρῇς τὸ στέφανό σου.

7. Κατὰ τὴν ἀναχώρησιν.

Καλό σου κατανόδιο, | μηὲ πουλλίμ[1] *πεταμένο νὰ μή σε κάμῃ μπόδιο. — Ἂς πάῃ 'στὸ καλὸ [τσαὶ 'στὴν καλὴν τὴν ὥρα]. — Καλὸ γύρισμα.*

8. Πρὸ ἐπιχειρήσεως.

Καλὴ μοῖρα τσαὶ καλὸ κισμέτι.[2] *— Αἵ Θεὸς νὰ φέρῃ ῥάστι τὶς δουλιές σου.*[3] *— Καλὲς δούλεψες.*

9. Μετὰ ταξίδιον.

Ἂ πάῃς τσαὶ στὸν Ἅην Τάφο.

10. Μετὰ εὐεργεσίαν.

Αἵ Θεὸς νά σε τὰ πολλαίνῃ. — Πολὺγ καλὸν νὰ δῇς. — Σπολλάτε σου. — Τ' Ἀβράμη τὰ καλὰ νὰ δῇς. — Τὴν εὐσὴν τοῦ Χριστοῦ τσαὶ τῆς Παναγιᾶς νά σῃς. — Χώματα νὰ πιάνῃς τσαὶ φλουριὰ νὰ γίνουνται.

ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Καὶ πάλιν ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Δαμαλᾶ.

(Βλ Λαογραφ. τ. Α' σ. 693-6. Β' 163. 548-554. Γ' 274).

Πλανόδιος χαρτοπώλης ἐν Ἀθήναις, μοῦ διηγήθη κατὰ τὸ ἔτος 1899 τὰ περὶ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Δαμαλᾶ ὡς ἑξῆς:

Μιὰ φορὰ ἕνας ἡγούμενος τοῦ Δαμαλᾶ μαζὶ μὲ δύο ἄλλους καλογέρους μπῆκε σὲ μιὰ βάρκα νὰ πάῃ 'στὸ ψάρεμα. 'Στὴν ἀρχὴ ψάρευαν κοντὰ 'στὴ παραλία, καὶ ἐπειδὴ ἔπιαναν ὅλο μικρὰ ψάρια ἐκεῖ, τοὺς εἶπε ὁ ἡγούμενος νὰ τραυήξουν 'στ' ἀνοιχτὰ νὰ πιάσουν μεγάλα ψάρια γιὰ νὰ τὰ κάνουν βραστά· οἱ καλόγεροι ὅμως τοῦ εἶπαν πῶς ὄξω 'στάνοιχτὰ ἦταν φόβος μήπως τοὺς πιάσουν οἱ Ἀλτζερῖνοι, μὰ ὁ ἡγούμενος ποῦ ἤθελε μεγάλα ψάρια γιὰ βράσιμο, τοὺς εἶπε, πῶς δὲν εἶχαν κανένα τέτοιο φόβο, καὶ ἔτσι ἀνοίχτηκαν. Σὲ λιγάκι ὅμως τοὺς ἔπιασαν οἱ Ἀλτζερῖνοι καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγαις μέραις τοὺς πῆγαν 'στὸ Ἀλιτζέρι. Ἐκεῖ τοὺς πῆρε σκλάβους 'στὸ σπίτι του ὁ καπετάνιος, καὶ ἔβαλε τὸν ἕνα καλόγερο νὰ κοσκινίζῃ στάρι, καὶ τὸν ἄλλον νὰ τὸ καθαρίζῃ ἀπὸ τοῖς πέτραις, καὶ ἀπὸ ὅ τι ἄλλο πρᾶμα ξένο εἶχε μέσα τὸ στάρι, καὶ 'στὸν ἡγούμενο, ποῦ φαινότανε ποιὸ δυναμωμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, εἶπε ν' ἀλέθῃ τὸ στάρι 'στὸ χερόμυλο, καὶ τοῦ ἔδωκε ἀκόμη διαταγὴ νὰ κουνάῃ τοῦ παιδιοῦ του τὴν κούνια. Ὅταν ἔμειναν οἱ τρεῖς τους μόνοι, καὶ ὁ καθένας τους συλλογισμένος ἔκανε τὴ

[1] Τὸ τελικὸν ν πρὸ τοῦ χειλεοφώνου τρέπεται εἰς μ.
[2] Λέξις τουρκ. = μοῖρα, πεπρωμένον.
[3] Ῥάστ (λέξις τουρκ.) = ἐπιτυχία

δουλειὰ ποῦ τοῦ ἔδωκαν, ὁ ἕνας καλόγερος ἄρχισε νὰ ψάλνῃ σιγὰ σιγὰ σὲ βαρὺ ἦχο:

Γούμενε τοῦ Δαμαλᾶ,
δίχως νοῦ δίχως μυαλά,
τὰ μικρὰ δὲν ἤθελες,
τὰ μεγάλα γύρευες·
γύρνα τὸ χερόμυλο,
κούνα τ' ἀραπόπουλο.

Ὁ ἡγούμενος τὸν ῥώτησε τι ἔψελνε σιγανά, καὶ ὁ καλόγερος ἄρχισε νὰ τὸ ψέλνῃ δυνατὰ καὶ καθάρά· 'στὸ τέλος τοῦ δειξε καὶ τ' ἀραπόπουλο καὶ τοῦ εἶπε «κούνα τώρα αὐτὸν τὸν διάολο σὰν ἡγούμενος ποῦ σαι, γιατὶ μεῖς σὰν καλόγεροι ἔχομε πιὸ ἀλαφριὰ δουλειὰ ἀπὸ σένα.»

Π. Δ. ΣΕΦΕΡΛΗΣ

Τὸ ψευτοχῶρι.

(Παραμύθιον Ξηροχωρίου)

Μνιὰ φορὰ ἦταν ἕνας πατέρας καὶ εἶχε τρία παιδιά. Κι' ὅταν θαλὰ πεθάνῃ τσού πε, σὲ ψευτοχῶρι νὰ μὴν καθήσουν. Αὐτὰ τὰ παιδιά, ἅμα πέθανε ὁ πατέρα τς, κινήσανε νὰ πὰν σὲ μνιὰ πολιτεία νὰ βροῦν δουλειά. Στὸ δρόμο ἀπ' πάγιαιναν, νυχτώσανε 'ς ἕνα ψευτοχῶρι. Ἐκεῖ τὰ βρῆκε ἕνας παπᾶς καὶ τσού πε νὰ καθήσουν ἐκεῖ, καὶ καθῆσαν. Τὸ βράδυ, ὅπου φάγανε, τσού πε ὁ παπᾶς, ὅτι, ἐδῶ εἶναι ψευτοχῶρι, καὶ τὸ συνηθᾶμε νὰ λέμε κι' ἀπό να ψέμα. Μπροστὰ εἶπεν ὁ παπᾶς, ὅτι μνιὰ φορὰ ἦταν ἕνας βράχος μεγάλος καὶ πῆγαν ὅλα τὰ χωριά, καὶ δὲν μπορούσανε νὰ τὸν κυλήσουν, πῆγα καὶ γὼ μονάχος μου καὶ τὸν κύλησα. Ὕστερα εἶπε τὸ μεγαλύτερο παιδὶ καὶ τὸ δεύτερο ὅτι ἐμεῖς φυλάγαμε πενῆντα χιλιάδες γίδια. Ὕστερα εἶπε τὸ μικρότερο ὅτι ἐμένα ὁ πατέρας εἶχε σαράντα κβέλες μελίσσα καὶ γὼ πάϊνα κάθε πρωῒ καὶ μέτραγα καὶ τοῖς κβέλες καὶ τοῖς μελίσσες. Μνιὰ φορὰ ἔλιπε μιὰ μέλισσα, ἀνεβαίνω 'ς ἕνα βουνό, μοῦ φαίνεταν ὅτι ἤμουνα χαμλά, κατεβαίνω κάτω, μοῦ φαίνεταν ὅτι ἤμουν ψηλά. Τηράω ἀπὸ πέρα πὸ τὸ γιαλό, βλέπω ἕνας εἶχε τὴ μέλισσα μὲ μιὰ γελάδα καὶ κνε χωράφι. Βαίνω τὴ σκούφια μου καὶ μνιὰ βελόνα καὶ κόλλησα πὸ πέρα καὶ πῆρα τὴ μέλισσα καὶ τὴν ἔφερνα 'στοῖς μέλισσες. Ἐστὸ δρόμο ποῦ πάϊνα, μοῦρθαν τὰ χαμπάργια, ὅτι βαφτίζαν τὸν παπποῦ μου, καὶ μὲ στέλνανε 'στὸ Θεὸ νὰ πάρω λᾶδι. Καὶ πῆγα καὶ βρῆκα μνιὰ κολοκυθεὰ κ' ἦταν ἀπὸ σαράντα χρόνια φυτρωμένη. Ἀπὸ φύλλο σὲ φύλλο ἀνέβηκα εἰς τὸ Θεὸ καὶ πῆρα λᾶδι καὶ κατέβαινα κάτου ἀπὸ φύλλο σὲ φύλλο. Ἐν ᾧ κατέβινα, νύσταξα καὶ κοιμήθηκα καὶ σκώθηκ' ἕνα γαϊδοῦρι ἀπὸ σαράντα χρόνια ψόφιο καὶ ἔφαγε τὴ κολοκυθεά, ὅσου μ' ἐκεῖ ποῦ κοιμώμουνα γώ. Ξύπνησα καὶ εἶδα τὴ κολοκυθεὰ φαγωμένη καὶ συλλοϊζόμουνα πῶς νὰ κατεβῶ. Ψάχω μέσ' 'στὴν τσέπη μου καὶ βρίσκω ἕνα σκοινί, τὸ βαίνω μονό, δὲν ἔφτανε, τὸ βαίνω διπλὸ περίσσευε καὶ κατέβηκα. Ἐστὸ δρόμο ποῦ πάϊνα, δίψασα, βρίσκω ἕνα πηγάδι, κόβω τὸ κεφάλι μου καὶ τὸ ῥίγνω μέσα, νὰ πχῇ νερό, καὶ γὼ ἔφκα. Ἀλλὰ 'στὸ δρόμο, ποῦ πάϊνα, κάνω νὰ ξτῶ, δὲν εἶχα κεφάλι. Πάω 'στὸ πηγάδι καὶ βρίσκω μιὰ ἀλποὺ καὶ τρωγε τὸ κεφάλι μου. Ῥή-

χνω μνιὰ πέτρα μέσα κι' ἄφησε ἡ ἀλποὺ τὸ κεφάλι κ' ἕνα γράμμα καὶ λεγε νὰ πάρῃ παπᾶς τὰ παιδιὰ τ' καὶ νὰ φύγῃ καὶ νὰ καθήσουνε τὰ παιδιά.
[Βλ. Λαογραφ. Β' 195-8. 475-7.]

Γ. ΡΟΥΣΙΑΣ
Καθηγητὴς

Εὐτράπελον παραμῦθι.
(Ἄργους)

Μιὰ φορὰ ἦταν δυὸ γειτόνισσαις κ' εἴχανε ἡ καθεμιά τους ἀπό να παιδί· τῆς μιανῆς τὸ παιδὶ ἦταν πολὺ σκληρό, σωστὸς διάβλος, πείραζε ὅλο τὸν κόσμο, καὶ τὴ μάννα του τὴν ἐπλάνταζε ὅλη μέρα μὲ τὰ καμώματά του, γι' αὐτὸ καὶ κείνη τό δερνε ὅλη τὴν ὥρα, μὰ τοῦ κάκου, ἐκεῖνο τὸ χαβᾶ του. Τῆς ἀλληνῆς τὸ παιδὶ ἦταν φρόνιμο καὶ ὑπάκουο σὲ ὅ τι τοῦ λεγε ἡ μάννα του, ἡ γειτονιὰ τό λεγε κουτό. Ἐκεῖνο τὸ βλογημένο, σὰν ἔβλεπε πῶς τὸ γειτονόπουλο, ποῦ τρωγε ὅλη τὴν ὥρα ξύλο, γέλαγε, γιατὶ εἶχε χοντροπετσιάσει πιὰ τὸ κορμί του, ἄρχισε νὰ γυρεύῃ ἀπὸ τὴ μάννα του νὰ τὸ δείρῃ, κείνη τὸ λυπώτανε καὶ τοῦ λεγε «δὲν μπορῶ νὰ σὲ δείρω, παιδί μου, χωρὶς νὰ μοῦ δώσῃς ἀφορμή.» Μὰ κάθε μέρα τὸ παιδί της τῆς ἔλεγε· «Δῶσε μου καὶ μένα ξύλο, πῶς δίνει ἡ μάννα του 'στὸ γειτονόπουλο.» Βαρέθηκε πιὰ ἡ μάννα του νὰ τὸ ἀκούῃ νὰ τῆς λέῃ ὅλη τὴν ὥρα ἔτσι, καὶ μιὰ μέρα ποῦ τὴν στενοχώρησε πολὺ μὲ τὴν κουβέντα αὐτή τοῦ εἶπε: «Βλέπεις ἐκεῖ πέρα κεῖνον τὸν ἄνθρωπο ποῦ σπέρνει· νὰ πᾶς νὰ τοῦ πῇς: μπάρμπα μπάρμπα, ὅ τι σπέρνεις νὰ μὴ φυτρώσῃ.» Πάει τρέχοντας τὸ παιδὶ καὶ τοῦ λέει: «Μπάρμπα, μπάρμπα, ὅ τι σπέρνεις νὰ μὴ φυτρώσῃ.» Τὸ πιάνει ἐκεῖνος καὶ τοῦ δίνει μιὰ δυνατὴ σφαλιάρα «Τί νὰ λέω, μπάρμπα; —Νὰ λὲς «χίλια μόδια κι' ὁ σπόρος χώργια.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παραπέρα βλέπει ἕνα καὶ ψειριζώτανε, στέκεται καὶ τοῦ λέει: «Μπάρμπα, χίλια μόδια κι' ὁ σπόρος χώργια» Τὸ πιάνει κεῖνος τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνει «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς «Νὰ ψάχνῃς, νὰ ψάχνῃς καὶ τίποτα νὰ μὴ βρίσκῃς.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βρίσκει ἕνα κυνηγὸ καὶ τοῦ λέει: «Νὰ ψάχνῃς, νὰ ψάχνῃς, καὶ τίποτα νὰ μὴ βρίσκῃς.» Τὸ πιάνει κεῖνος τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνει. «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς: «πεντεδέκα τὴν ἡμέρα καὶ ἑκατὸ τὴν ἑβδομάδα.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βλέπει ποῦ πηγαίνανε ἕνα πεθαμένο, στέκεται καὶ λέει: «Πέντεδέκα τὴν ἡμέρα καὶ ἑκατὸ τὴν ἑβδομάδα.» Τὸ πιάνουν καὶ τὸ δέρνουν. «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς: Τοῦτος κι' ὄχι ἄλλος, Θεὸς σχωρέστονε.» Φεύγει πάει παρακάτω τὸ παιδὶ βλέπει ποῦ πηγαίνανε γαμπρὸ καὶ νύφη νὰ τοὺς στεφανώσουν, στέκεται καὶ λέει: «Τοῦτος κι' ὄχι ἄλλος, Θεὸς σχωρέστονε.» Τὸ πιάνουν καὶ τὸ δέρνουν. «Πέστε μου τί νὰ λέω;» τοὺς εἶπε τὸ παιδί. Νὰ λὲς: «Νὰ ζήσῃς μὲ τὴ νύφη ποῦ πῆρες.» Φεύγει, πάει παρακάτω τὸ παιδί, βλέπει κ' ἐρχώτανε ἕνας καὶ τραύαγε μιὰ γουροῦνα στέκεται καὶ τοῦ λέει: «Μπάρμπα, νὰ ζήσῃς μὲ τὴ νύφη ποῦ πῆρες.» Τὸ πιάνει καὶ κεῖνος τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνει «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς: Νὰ τὸ φᾷς μὲ τὴν ὑγειά σου.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βλέπει ἕνανε ποῦ καθώτανε κ' ἔκανε τὸ χοντρό του νερό, στέκεται καὶ τοῦ λέει: «Μπάρμπα, νὰ τὸ φᾷς μὲ τὴν ὑγειά σου.» Σηκώνεται ἐκεῖνος τὸ πιάνει τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνει. «Τί νά λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς «πούφ

ἐβρώμησε.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βλέπει μιὰ ἐκκλησία, μπαίνει μέσα καὶ λέει: «πούφ ἐβρώμησε» Τὸ πιάνουν καὶ ἐκεῖ τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνουν. «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λὲς «ἄχ λιβάνι, τί ὡραῖα ποῦ μυρίζει.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βλέπει δυὸ ἀδέρφια ποῦ μαλώνανε, στέκεται καὶ τοὺς λέγει: «ἄχ λιβάνι, τί ὡραῖα ποῦ μυρίζει» Ἀφήνουν ἐκεῖνοι τὸ μάλωμα πιάνουν τὸ παιδὶ καὶ τὸ δέρνουν. «Τί νὰ λέω, μπάρμπα;—Νὰ λές: «χωρίστε ἀδέρφια μὴ μαλώνετε» καὶ νὰ μπῇς 'στὴ μέση νὰ χωρίσῃς.» Φεύγει τὸ παιδὶ πάει παρακάτω βλέπει δυὸ σκυλιὰ καὶ μαλώνανε γιὰ μιὰ πατσιά, στέκεται καὶ τοὺς λέει: «χωρίστε ἀδέρφια, μὴ μαλώνετε» καὶ μπαίνει 'στὴ μέση νὰ χωρίσῃ. Τὰ σκυλιὰ νομίσανε πῶς πῆγε νὰ τοὺς πάρῃ τὴν πατσιά, κι' ἄφησαν τὸ μάλωμα κ' ἔπεσαν ἀπάνω του καὶ τὸ ξέσκισαν. Κ' ἔτσι ἡ μάννα του ποῦ τὸ λυπώτανε νὰ τὸ δείρῃ, γίνηκε ἀφορμὴ νὰ πάῃ ἀπὸ τέτοιο θάνατο τὸ παιδί της. Ἡ ἄλλη ποῦ χε τὸ διαλόπαιδο, τό δερνε μονάχη της, καὶ τὸ εἶχε 'στὴ ζωή.

Π. Δ. ΣΕΦΕΡΛΗΣ

[Παραλλαγὴ κοινοτάτου παραμυθίου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἑλληνικαὶ παραλλαγαὶ παρὰ *Hahn* τ. II σ. 154-7 ἀρ. 111 (ἐκ Σύρου), *N. Λάσκαρη* ἢ Λάστα σ. 55-6 (ἐκ Λάστας τῆς Γορτυνίας) καὶ πολλαὶ ἀνέκδοτοι τῆς συλλογῆς μου. Ἐν τῷ πίνακι τοῦ *Antti Aarne* (Verzeichniss der Märchentypen) ὁ τύπος τοῦ παραμυθίου τούτου ἀναγράφεται ὑπ' ἀρ. 1696. Σημείωσιν τῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. παρὰ *Köhler* Kleine Schriften τ. I σ. 50. 88. *Liebrecht* ἐν Heidelberger Jahrbücher σ. 892. *G. Polívka* ἐν Zeitschrift f. österreich. Verein f. Volksk. τ. IV σ. 159 (ἰδίως σλαβικὰ παράλληλα βλαχικοῦ παραμυθίου). *V. Chauvin* Bibliographie des ouvrages arabes τ. VII σ. 156. 158 (τὸ παραμύθιον τοῦ Ξαϊλοὺν τῶν 1001 νυκτῶν). Εἰς τὰς σημειουμένας ὑπὸ τούτων παραλλαγὰς προστεθήτωσαν αἱ ἑξῆς γαλλικαὶ βρεττανικαὶ καὶ σουηδικαί: *F. M. Luzel* ἐν Archives des missions scientifiques et littéraires 1871 τ. VII σ. 163 κέ. Revue des tradit. popul. 1894 σ. 342. 347. 1895 σ. 597. 1896 σ. 321 κέ. 1900 σ. 422-3. 1902 σ. 513-4 1905 σ. 94-5. 1908 σ 350-2. *Oskar Hackman* Katalog d. Märchen d. finnländischen Schweden ἀρ. 1696 —Σ. τ. Δ.].

Ἡ Κόρϑη.

(Κορινθιακὴ παράδοσις)

'Σ ἐτοῦτον τὸν τόπο τὸν παλιὸγ καιρὸ ἦταν ἕνας βασιλιὰς καὶ εἶχε μία κόρη πολὺ ὅμορφη ποῦ τὴν ἐλέγανε «ὡραία κόρη». Τούτη τὴγ κόρη τὴν ἀγαπήσανε τρία ἀδέρφια τὰ καλύτερα παλληκάρια τῆς χώρας, γιὰ νὰ τὴμ πάρουνε γυναῖκα. Καὶ τοὺς λέει ὁ βασιλιάς· «ὅγοιος ἀπὸ σᾶς 'στὸ χρόνο ἀπάνου ἢ ποῦ θὰ φέρῃ τὸ νερό, ἢ ποῦ θὰ κεντρώσῃ τὸ λόγγο ἢ ποῦ θὰ φτειάσῃ τὸ Κάστρο, ἐκεῖνος θὰ πάρῃ τὴγ κόρη μου γυναῖκα». Σὰν τοὺς εἶπε ἔτσι, τὰ τρία ἀδέρφια ἀρχίσανε τὴ δουλειά ὁ ἕνας 'στὸ νερό, ὁ ἄλλος 'στὸ λόγγο καὶ ὁ ἄλλος 'στὸ Κάστρο, καὶ 'στὸ χρόνο ἀπάνου μιὰ κοπανιὰ ποῦ ἐγλύτωσε τὸ Κάστρο ἔκαμε ρρρ... τὸ νερὸ καὶ ἐγλύτωσε καὶ ὁ λόγγος. Μὰ τότε τοὺς εἶπε ὁ βασιλιὰς «ἐκεῖ ποῦ θὰ σκοτωθῆτε τἀδέρφια νὰ σφάξω ἐγὼ τὴγ κόρη μου.» Καὶ γιὰ τοῦτο

ἠθέλανε νὰ ποῦνε τὸν τόπο «ἡ Κόρη» καὶ τὸν εἶπανε «ἡ Κόρθη» καὶ ἔτσι στερνὰ ἐγίνη καὶ ἡ Νέα Κόρθη, ἡ Νέα Κόρθο ποῦ λένε.

ΣΗΜ. Τὴν παράδοσιν ταύτην μοὶ διηγήθη πρό τινος ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου γραῖα ποιμενὶς ἐκ Παναριτίου τῆς Πελλήνης, λαβοῦσα ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ἐν τῷ μουσείῳ κορμοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἣν ὑπελάμβανεν ὅτι ἦτο ἡ «ὡραία κόρη» τῆς παραδόσεως «ποῦ ἐμαρμάρωσεν».

Τὸ ἐν τῇ παραδόσει ἀναφερόμενον *Νερό*, εἶναι τὸ νερὸν τῆς Στυμφαλίδος λίμνης, ἐξ ἧς πιστεύεται ὅτι ἔρχεται τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης Πειρήνης καὶ τῶν λοιπῶν κρηνῶν τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου, κατὰ συγκεχυμένην ἴσως ἀνάμνησιν τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου. *Λόγγος* δ' εἶναι ὁ ἐλαιὼν τῆς Βόχας καὶ *Κάστρο* ὁ Ἀκροκόρινθος.

Ν. Δ. ΣΤΑΘΑΚΟΣ
τ. φ.

[Παραλλαγὴ τῆς κορινθιακῆς ἐπίσης παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσα ἐν Παραδόσ. ἀρ. 162. Πρβλ. καὶ ἀρ. 163 καὶ τὰς παρατηρήσεις ἐν σ. 768-772. Ἡ προκειμένη εἶναι ἀτελεστέρα καὶ ἀτεχνοτέρα, μὴ αἰτιολογουμένου ἐν αὐτῇ ἐπαρκῶς τοῦ φόνου τῆς βασιλοπούλας. — Σ. τ. Δ.].

Τὸ νερὸ ποῦ κοιμᾶται.

(Καστρίου Κυνουρίας)

Πίστις βαθύτατα ἐρριζωμένη παρὰ τῷ λαῷ εἶναι, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται ἐπί τινα χρόνον κατὰ τὸ ἡμερονύκτιον. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ παροιμία· «τὸ νερὸ κοιμᾶται, ἀλλὰ ὁ κακὸς ἄνθρωπος δὲν κοιμᾶται». Κατὰ διηγήσεις, ἃς ἤκουσα ἐν Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας παρὰ πολλῶν, ὧν εἷς διισχυρίζετο ὅτι ἰδίοις ὄμμασιν εἶδε τὸ πρᾶγμα, κοιμῶνται τὰ ὕδατα τῶν διαφόρων ποταμίων, ῥυάκων καὶ κρηνῶν. Παρετηρήθη δῆλα δή, ὅτι τὸ ὕδωρ εἴτε ποταμῶν εἴτε κρηνῶν κατὰ διαφόρους περιόδους ἐν μεσονυκτίοις ὥραις ἔμενε στάσιμον καὶ τελείως ἀκίνητον.

Ὅταν εὑρεθῇ τις πρὸ τοῦ κοιμωμένου νεροῦ, ὀφείλει νὰ μὴ ἐκβάλῃ φωνήν, ἂν θέλῃ νὰ μὴ πάθῃ μέγα τι κακόν, οὔτε νὰ διαβῇ ἄνωθεν αὐτοῦ, οὐδὲ νὰ πίῃ ἐκ τοιούτου ὕδατος, διότι τὸν ἀναμένει βέβαιος θάνατος. Ἂν μεταξὺ πολλῶν παρευρεθέντων ἴδῃ εἷς τὸ κοιμώμενον ὕδωρ, ποιεῖ τοῦτο γνωστὸν καὶ τοῖς ἄλλοις διὰ νευμάτων, ἵνα μή, πρὶν ἴδωσιν αὐτό, ὁμιλήσωσιν ἢ πίωσιν. Παρά τινων μάλιστα γυναικῶν πιστεύεται, ὅτι καὶ τὸ ἐν τοῖς δοχείοις ὕδωρ κοιμᾶται· τούτου ἕνεκα, ὁσάκις παραστῇ ἀνάγκη ἐν ὥρᾳ νυκτὸς νὰ πίωσιν αὐταί, ἢ νὰ δώσωσιν εἰς τὰ τέκνα των ὕδωρ, κινοῦσιν αὐτό, ἵνα, ἂν κατὰ τύχην κοιμᾶται, ἐξυπνήσῃ καὶ οὕτω καταστῇ ἀβλαβές.

Εἰς τἀνωτέρω δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ προσθέσω διήγησιν γραίας περί τινος κρήνης τῆς πατρίδος μου, ἧς τὸ ὕδωρ ἐνίοτε κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἔπαυε νὰ ῥέῃ, τότε δ' ἐξήρχετο ἐκ τῆς κρήνης μεγαλοπρεπὴς Λάμια, ἥτις, ἀφ' οὗ ἔκαμνε τὸν νυκτερινὸν περίπατόν της εἰς τὰ περὶ τὴν κρήνην μέρη, ἐκάθητο ὀλίγον ἄνωθεν τῆς κρήνης, εἶτα δ' εἰσήρχετο ἐντὸς καὶ ἤρχιζε νὰ ῥέῃ ἐκ νέου τὸ ὕδωρ. Ἄλ-

λοτε κατὰ διήγησιν τῆς ἰδίας ἀντὶ τῆς Λάμιας ἐπρόβαλλεν ἐκ τῆς ὀπῆς τῆς κρήνης ἐξαισία κεφαλὴ ταύρου.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης

[Τῆς μνημονευομένης ἀνωτέρω παροιμίας φέρονται αἱ ἑξῆς παραλλαγαί, ἐν Ἠπείρῳ μὲν «τὰ νερὰ κοιμοῦνται, οἱ ἐχθροὶ δὲν κοιμοῦνται·» [1]) ἐν Γορτυνίᾳ δὲ «τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὀχτρὸς δὲν κοιμᾶται.» [2]) Ἀπαράλλακτον ἔχουσι τὴν παροιμίαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ [3]) καὶ οἱ Τοῦρκοι, [4]) ἐνῷ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ ἐχθροῦ, ἄνευ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ νερόν, [5]) ἴσως διότι καὶ ἂν εἶχόν ποτε τὴν δοξασίαν περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ τὴν ἐλησμόνησαν ἐντελῶς. [6])

Ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἐπικρατεῖ ἐπίσης ἡ αὐτὴ δοξασία, πιστεύουν ὅτι τὸ νερὸν κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα· ὁ δ' ἐπιθυμῶν νὰ πίῃ πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἁπαλῶς· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του. [7]) Συναφὴς εἶναι ἡ ἠπειρωτική, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διασκελίζῃ κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα. [8]) Ὡς ἀντίδρασις δὲ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους πρέπει ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ τὸ παράγγελμα ὅπως ἐπικαλῶνται

[1]) *Πολίτου*, Παροιμίαι (τοῦ ἀνεκδότου μέρους) λ. ἐχτρὸς 14 = *Κατζιούλη*, Ἐπίμετρον (χειρόγρ.) ἀρ. 516. *Ἀραβαντινοῦ* Παροιμιαστήριον ἀρ. 1891; *Βενιζέλου* Παροιμίαι δημ. σ. 291, 91.

[2]) *Π.* Π. λ. ἐχτρὸς 17 = *Παπαζαφειροπούλου* Περισυναγωγὴ σ. 298, 1016 καὶ παρὰ *Ν. Λάσκαρη* (ἐκ Λάστας).

[3]) *Dozon*, Manuel de la langue Chkipe σ. 124, 32: «Λιούμι φλιέ, hάσμι φλιὲ» τῶν μουσουλμάνων Ἀλβανῶν τῆς Φράσσαρης. — Ὁ *Pouqueville* (Histoire de la régénération de la Grèce, Paris 1824 τ. I. σ. 49) ἀναφέρει παραλλαγὴν (ἂν εἶναι ἀκριβὴς ἡ μετάφρασις), τὴν ὁποίαν ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ: L'eau dort, mais l'envie ne dort jamais.»

[4]) «Σοὺ ουγιούρ, dȷουσ'μὲν ουγιουμάζ.» (Osman. Sprichwörter, Wien 1865 ἀρ. 279. *Μαλοὺφ* Νασρεδὶν Χόντζα ἀστεῖα, Σμύρνη 1861 σ. 29, 17. *Decourdemanche* Mille et un proverbes turcs ἀρ. 456.)

[5]) Γαλλικὴ παροιμ. «Ennemi ne dort» (*Hilaire Le Gai* Petite encycl. des proverbes français, Par. 1852 σ. 245. *Leroux de Linçy* Le livre des proverbes français, Par. 1859 τ. II σ. 239. 296. — Καταλανικὴ παρὰ *Cortils y Vieta* Etología de Blánes, Barcelona 1886 σ. 183, 89. — Γερμανικὴ καὶ ὀλλανδικὴ παρὰ *Wander* Deutsches Sprichwörter-Lexikon τ. I σ. 967, 26.

[6]) Ἐν τῇ γαλλικῇ συνήθης εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ῥ. dormir ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀκινητεῖν, ἀτρεμεῖν, ὅθεν λέγεται l'eau qui dort (τὸ στάσιμον ὕδωρ), là, ou l'eau dort (ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ταράσσεται), ὡς ἐπίσης λέγεται l'argent qui dort (τὰ νεκρὰ χρήματα), une toupie, une rose des vents dorment κττ.

[7]) Ἑστία τ. ΙΖ' σ. 366. *Πολίτου*, Παραδόσεις ἀρ. 662.

[8]) Ζωγράφ. ἀγὼν σ. 192.

τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγέλου τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὑδάτων οἱ τὴν νύκτα διαβαίνοντες ποταμὸν ἢ πίνοντες ὕδωρ. [1])

Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν ὑπάρχει, καθ' ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γινώσκω, τοιαύτη δοξασία, εἰμὴ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ τοῖς Τούρκοις, ἂν δεχθῶμεν ὅτι τὴν περὶ τοῦ κοιμωμένου νεροῦ παροιμίαν, τὴν προϋποθέτουσαν τὴν περὶ τούτου πίστιν, δὲν παρέλαβον οὗτοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Μόνον δ' ἡ σουηδικὴ δεισιδαιμονία, ὅτι ὁ διερχόμενος τὴν νύκτα ἀπὸ νερὸν πρέπει νὰ πτύσῃ τρὶς πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς ἐνδεχομένου κακοῦ, [2]) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ παραπλησίας τινὸς δοξασίας περὶ ἐνοικήσεως πονηρῶν πνευμάτων εἰς τὰ ὕδατα κατὰ τὴν νύκτα. Συγγενεῖς δέ πως εἶναι καὶ αἱ γερμανικαί, ὅτι τὸ ἀντλούμενον ὕδωρ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τὴν μεγάλην Παρασκευὴν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα χάνει τὰς θαυμασίας ἰδιότητας αὐτοῦ, ἂν τυχὸν ὁμιλήσῃ ὁ ἀντλῶν [3]) — Οὐδόλως δ' ἀπίθανον νὰ μὴ εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερόμενα περὶ τῆς πηγῆς τοῦ Διὸς ἐν Δωδώνῃ, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀπεκαλεῖτο *ἀναπαυόμενον* καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἔλεγον ὅτι ἐστείρευε κατὰ τὴν μεσημβρίαν, καὶ εἶτα ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς κατὰ μικρὸν αὐξάνον ἐπληθύνετο τὸ μεσονύκτιον, καὶ ὕστερον πάλιν βαθμηδὸν ἠλαττοῦτο [4])

Ἡ περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ δοξασία καὶ περὶ τιμωρίας τῶν ταραττόντων τὴν ἀνάπαυσιν αὐτοῦ φαίνεται ἐνέχουσα τὸν χαρακτῆρα παλαιοτάτης πρωτογενοῦς θρησκευτικῆς παραστάσεως Διότι παρουσιάζεται πάσχον καὶ ἐνεργοῦν αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τῆς φύσεως καὶ ὄχι κεχωρισμένη αὐτοῦ ἀνθρωπόμορφος ἢ θηριόμορφος προσωποποιία. Φέρεται δ' ὅμως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἡ αὐτὴ δοξασία καὶ ὑπὸ τύπους χωρισμοῦ τῆς μορφοειδοῦς ψυχῆς τοῦ στοιχείου ἀπὸ τῆς ὕλης αὐτοῦ. [5]) Οὕτως ἐν Μυκόνῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Villoison*, πρὸ τῆς ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος ἐχαιρέτιζον τρὶς τὸ *τελῶνι.* [6]) Ἐν Ἀστυπαλαίᾳ δὲν πίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ ἀπὸ τὸ ὁποῖον βγαίνει ἕνα στοιχειό, ἂν δὲν κάμῃ πρῶτα τὸ σταυρό του, γιατὶ ἀλλιῶς παθαίνει ἀπὸ τὸ στοιχειό. [7]) Πολλαὶ δὲ παραδόσεις φέρονται παρ' ἡμῖν περὶ στοιχειῶν τῶν πηγαδιῶν ἢ πηγῶν, βλαπτόντων τοὺς πίνοντας νερὸν ἄνευ δεισιδαιμόνων προφυλάξεων ἢ τοὺς ὁπωσδήποτε ἐνοχλοῦντας αὐτά. [8])

[1]) Ἰατροσόφιον, κῶδ. 2316 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων παρὰ *Legrand* Bibliothèque gr. vulgaire τ. II σ. XX. XXI.

[2]) *Grimm*, Deutsche Mythologie⁴ τ. III σ. 479, 40.

[3]) *Wuttke*, Deutscher Volksaberglaube³ σ. 72. 74. § 83. 87.

[4]) *Plin.* N. H. II 106.

[5]) Παρομοίως παραστάσεις ἀνήκουσαι εἰς διάφορα στάδια θρησκευτικῆς καταστάσεως διακρίνονται καὶ εἰς τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας περὶ δένδρων. Βλ. *Πολίτου* Παραδόσεις ἀρ. 323-326.

[6]) Ἐν *Malte Brun* Annales des voyages τ. II σ. 180 (*Πολίτου* Νεοελλ. μυθολογ. σ. 132. Παραδόσεις σ. 1070).

[7]) *Πολίτου*, Παραδόσεις ἀρ. 470 καὶ σ. 1071.

[8]) Βλ. αὐτ. ἀρ. 466 κέ. καὶ σ. 1071-2.

Ἡ ἀνθρωπομορφικὴ προσωποποιία τῶν πηγαίων ὑδάτων ἔπλασε τὰς Ναϊάδας, τὰς Ὑδριάδας καὶ τὰς Πηγαίας νύμφας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας. Τὴν θέσιν τούτων ἐπέχουσι παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ οἱ Νεράιδες, [1]) οἱ Λάμιαις, [2]) ἡ Πεγαδίσ'τρα. [3]) Κατὰ τὴν μνημονευομένην ἀνωτέρω κυνουριακὴν παράδοσιν, τὴν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου, ὅτε τὸ νερὸν τῆς κρήνης παύει νὰ ῥέῃ, ἐξέρχεται ἡ προσωποποιοῦσα αὐτὸ Λάμια, περιπατεῖ καὶ κάθηται εἶτα ἄνω τῆς κρήνης, (κτενίζουσα μὲ χρυσὸν κτένι τὴν μακρὰν ξανθὴν κόμην της, κατ' ἄλλας παραδόσεις)· ὅταν δ' ἐπανέλθῃ εἰς τὸ νερὸν ἐξακολουθεῖ ὁ διακοπεὶς ῥοῦς αὐτοῦ. Κατὰ γορτυνιακὰς πάλιν παραδόσεις, τὸ νερὸν κοιμᾶται, ὅταν εὑρίσκεται ἐντὸς αὐτοῦ ἡ Νεράιδα. Καὶ διὰ νὰ φύγῃ ἡ Νεράιδα καὶ τρέξῃ πάλιν τὸ νερόν, πρέπει νὰ τὸ ταράξωσι, ῥίπτοντες λίθον εἰς αὐτό. [4])

Ἄγνωστος ἄλλοθεν εἶναι ἡ κατὰ τὴν αὐτὴν κυνουριακὴν παράδοσιν προσωποποιία τῆς κρήνης ὡς κεφαλῆς ταύρου, ἐνθυμίζουσα τοὺς ταυρομόρφους ποταμοὺς τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. [5]) Μόνον ἐν θηραϊκῷ τινι παραμυθίῳ τὸ στοιχειὸ ποταμοῦ ἔχει ὄνομα Βωδοκεφάλας. [6]) — Σ. τ. Δ.].

Θυσίαι ταύρων ἐν Λίμνῃ καὶ Κύμῃ.

Ἐν Λαογραφ Γ' 148 κέ. ὁ Γ. Μέγας δημοσιεύει περιέργους εἰδήσεις περὶ θυσίας γινομένης ἐν Θράκῃ· τοῦτο ἔδωκέ μοι ἀφορμὴν νὰ ἀναπολήσω παρεμφερεῖς συνηθείας τῆς Λίμνης καὶ τῆς Κύμης ἐν Εὐβοίᾳ

Μετὰ δίωρον ἀπὸ Χαλκίδος πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον πλοῦν βλέπομεν δεξιὰ τὴν κωμόπολιν Λίμνην, ἣν κατέστησαν γνωστοτέραν ἔτι τὰ ὑπὸ ἐκμετάλλευσιν μεταλλεῖα λευκολίθου. Ἐκεῖ εἶναι ἐνοριακὸς ναὸς τιμώμενος εἰς μνήμην τῆς θεομήτορος, ἧς ἡ εἰκὼν νομίζεται θαυματουργός.

Τῇ 8ῃ Σεπτεμβρίου ἑκάστου ἔτους, μνήμῃ τῶν *γενεθλίων τῆς Θεοτόκου*, τελεῖται μεγαλοπρεπὴς ἑορτή, συνδεομένη μετ' ἐμπορικῆς πανηγύρεως. Παραδόξως ὅμως ἡ ἱερὰ λειτουργία δὲν τελεῖται ἐν τῷ ναῷ, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς ἁγίας Ἄννης, κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως ὥρας· ἐκεῖ δὲ εἶναι καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ διοχετευομένου εἰς τὴν κωμόπολιν ἀφθόνου ὕδατος.

Τῇ παραμονῇ τῆς ἑορτῆς τελεῖται λιτανεία παρακολουθούντων πάντων τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως τὴν περιαγομένην εἰκόνα τῆς Θεομήτορος. Ὅταν ἡ

[1]) Νεράιδες προσωποποιία ποταμῶν, ῥυάκων, φρεάτων: Βλ. αὐτ. ἀρ. 664 κέ.

[2]) Λάμιαις, νύμφαι τῶν πηγαίων ὑδάτων: Βλ. αὐτ. ἀρ. 806-811.

[3]) Πεγαδίσ'τρα νύμφη τῶν πηγῶν ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου: Βλ. αὐτ. ἀρ. 669.

[4]) Αὐτ. ἀρ. 663. — Ἐκεῖνον ὅστις τολμήσῃ νὰ πάρῃ νερὸν ἀπὸ τὴν βρύσην τὸ καταμεσήμερο ἢ τὰ μεσάνυχτα ἡ Λάμια τὸν βαρεῖ καὶ ἢ πεθαίνει ἢ τραυάει μακρειὰ ἀρρώστια. Ἀχαϊκὴ παράδοσις (αὐτ. ἀρ. 896).

[5]) Συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν βλ. παρὰ *Lehnert* ἐν *Roscher* Lexikon d. Mythologie τ. I σ. 1489 κέ. καὶ *Waser* ἐν *Pauly Wissowa* Real-Encyclopädie τ. VI σ. 2780-2.

[6]) *Lawson* Modern Greek Folklore σ. 278.

ομπὴ φθάσῃ ἔναντι τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Ἄννης καὶ ἐν τῷ προσεχεστέρῳ πρὸς ὑτὸν τόπῳ σταματᾷ, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἱερεὺς μετ᾽ εὐχὴν ἀποτείνει τὸν λόγον ρὸς τοὺς παρεστῶτας «ποιὸς καλὸς χριστιανὸς κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μας έλει νὰ πάρῃ τὴ χάρη της νὰ μὴ κουρασθῇ καὶ νὰ τὴν πάῃ νὰ ἐπισκεφθῇ ἡ μητέρα της;»

Τῶν παρεστώτων πολλοὶ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ πολλάκις ν κινδύνοις ἐπικαλεσάμενοι τὴν θείαν τῆς πολιούχου των ἀρωγὴν ἄρχονται ελείας δημοπρασίας. Ἕκαστος δῆλα δὴ προσφέρει διὰ τὴν μεταφορὰν ὡρισμέον ποσόν, ὅπερ δεύτερος ὑπερβάλλει, ἕως ὅτου ὁ τὰ μείζω προσενεγκὼν θεωηθῇ δικαιούμενος νὰ μεταφέρῃ τὴν εἰκόνα.

Καταβαλὼν τότε τὸ τίμημα παραχρῆμα, ὅπερ ὁ ἱερεὺς τοποθετεῖ ἐν προσηούσῃ τῆς εἰκόνος θέσει, καὶ ἀσκεπὴς μεταφέρει αὐτὴν εἰς τὸν τῆς μητρὸς Ἄνης ναὸν παρακολουθούμενος ὑπὸ θυμιῶντος ἱερέως καὶ τῶν συγγενῶν· ἐν τῷ αῷ θὰ μείνῃ ἡ εἰκὼν καθ᾽ ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπομένην, ὅτε θὰ γίνῃ ἡ ειτουργία.

Διὰ τῶν καταβληθέντων χρημάτων, ἅτινα ἀναλόγως τῶν ἐτησίων κερδῶν ῶν ναυτιλλομένων ποικίλλουσι μεταξὺ 200 δρ. μέχρι χιλίων καὶ πέρα, ἀγοράεται ταῦρος ἢ καὶ δύο ταῦροι, ἂν ὑπολογίζηται ὅτι μείζων θὰ εἶναι ἡ συρροὴ ροσκυνητῶν, οἱ παχύτεροι καὶ εὐρωστότεροι τῆς περιχώρου. Ὁ ταῦρος ἀφ᾽ σπέρας θύεται καὶ ἐκδερόμενος τεμαχίζεται. Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀπακριβώσω ὰς λεπτομερείας τῆς θυσίας, ἂν ἔχωσί τι κοινὸν πρὸς τὰς ἐν Θράκῃ, διότι κατὰ ὴν ἐκεῖ ὑπηρεσίαν μου δὲν ἐκινήθη ἡ περιέργειά μου.

Πρωΐας ἤδη τοποθετοῦνται ἐπὶ πυρῶν ἀνάλογοι λέβητες καὶ βράζουσι τὰ εμάχια τῇ ἐπιστασίᾳ τῶν ἐπιτρόπων.

Ἡ συρροὴ τῶν προσκυνητῶν εἶναι μεγάλη, πάντες δ᾽ ἔρχονται ἄνευ ἐφοδίων, ὐδὲ θεωρεῖται ὀρθὸν νὰ φέρωσι τρόφιμα ἐκ τοῦ οἴκου των

Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας πάντες κάθηνται καθ᾽ ὁμάδας εἰς μακρὰν ειράν, οἱ δ᾽ ἐπίτροποι μετὰ βοηθῶν παρέχουσι πάντα τὰ χρειώδη, ἤτοι ἐπιραπέζια σκεύη, ἄρτον καὶ κρέας πλὴν οἴνου· παραδόξως εἴτε ἐξ ἐθίμου εἴτε ξ ἄλλου λόγου οὐδ᾽ ἐκ τῆς κωμοπόλεως μεταφέρεται πρὸς πώλησιν οἶνος, εἰ αὶ αὕτη δὲν κεῖται πλησίον. Οὕτω πλούσιοι καὶ πένητες ἐν ἀδιαπτώτῳ εὐθυμίᾳ διάγουσι μέχρι δείλης, ὅτε μεταφερομένης τῆς εἰκόνος εἰς τὸν ναὸν πάντες διαλυόμενοι μεταβαίνουσιν οἴκαδε.

Ὁμοία τις συνήθεια κρατεῖ καὶ ἐν χωρίῳ δίωρον ἀπέχοντι τῆς Λίμνης, τῇ Σκεπαστῇ, κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Γεωργίου· ἀλλ᾽ ἐκεῖ ἀντὶ ταύρου θύονται ἀμνοὶ καὶ — ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη — ἀντὶ ἄρτου παρέχεται μᾶζα ἐκ γάλακτος καὶ σίτου.

Μεγαλοπρεπεστέρα δ᾽ ὅμως εἶναι ἡ θυσία βοῶν ἐν Κύμῃ Καὶ ἐνταῦθα εἶναι ναὸς τῆς Θεοτόκου, ἧς ἡ μνήμη ἑορτάζεται τῇ 15 Αὐγούστου.

Ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἑορτῆς προκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ δημάρχου καὶ ἄλλων προκρίτων ἔρανοι τῶν πανταχοῦ Κυμαίων καὶ τῶν πέριξ χωρικῶν, οἵτινες ἀνέρχονται εἰς ἀρκετὸν ποσόν. Διὰ τούτου ἀγοράζονται 10—15 βόες παχύτατοι καὶ εὐτρα-

φέστατοι, οἵτινες τὴν παραμονὴν παρουσιάζονται· τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἱερεῖ περιέρχονται τὴν κώμην συνάγοντες ἐράνους τῶν κατοίκων εἰς ξύλα, κρόμμυα ἔλαιον καὶ σκόροδα, ἅτινα θὰ χρησιμεύσωσι διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ *στυφάδου*.[1]

Τὰ κοράσια τῆς κώμης προθύμως παρέχουσι τὴν βοήθειαν αὐτῶν εἰς τὰ μαγειρικὰς ἐργασίας, πρὸ δὲ τῆς λειτουργίας ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἑνὸς λεβήτων βράζουσι τὰ τεμάχια τῶν θυμάτων· ὁ ἀριθμὸς τῶν βοῶν εἶναι ἀληθῶς ποικίλος ἀλλ' ὁ τῶν λεβήτων ἀπολύτως ἀκριβής, θεωρουμένου ἀπαισίου τοῦ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἀριθμοῦ.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας παρατίθεται ὡς καὶ ἐν Λίμνῃ κοινὴ τράπεζα παρακαθημένων συνήθως ἄνω τῶν πεντακισχιλίων δαιτυμόνων.

Ἀτυχῶς μακρὰν ἐπιστημονικῶν κέντρων βιοῦντες καὶ μὴ ἔχοντες ἐπαρκῆ χρόνον, ἵνα μεταβαίνοντες ἐπὶ τόπου συμπληρώσωμεν τὴν μελέτην ἡμῶν, βαθύτερον ἐξετάζοντες καὶ συμπληροῦντες τὰ γινόμενα, ἐπιφυλασσόμεθα εἰς ἄλλοτε πολλὰ τοιαῦτα παραβάλλοντες νὰ περιλάβωμεν ὅ τι κοινόν.

Ἐν Καλαβρύτοις

Μ. Α. ΔΕΚΑΖΟΣ
Γυμνασιάρχης

[Ἡ ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἄλλον ἅγιον, ἤτοι ἡ μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου φερώνυμον, κειμένην δ' ἐν τῷ αὐτῷ ἢ καὶ ἐν ἄλλῳ χωρίῳ, εἶναι συνήθεια παρατηρουμένη πολλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τὴν ἀρχὴν δι' ἔχουσα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν λατρείαν· ἀκραιφνέστερος διετηρήθη ὁ ἀρχαϊκὸς χαρακτὴρ τῆς συνηθείας ταύτης ἐν ταῖς πομπαῖς τῶν Ἀναστεναρίων τῆς ΒΑ. Θρᾴκης. Καὶ ἡ ἑτέρα ἐπίσης συνήθεια, τῆς διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας ἐκχωρήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα, τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰσαγομένου εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας, ἐνίοτε δὲ δαπανωμένου πρὸς εὐωχίαν τῶν ἑορτασιῶν, ἐπιχωριάζει πολλαχοῦ. Περὶ τῶν συνηθειῶν τούτων, τῶν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀξίων μελέτης, θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῇ *Λαογραφίᾳ*, ὅταν δυνηθῶμεν νὰ συγκεντρώσωμεν ἀκριβεῖς καὶ λεπτομερεῖς εἰδήσεις ἐκ διαφόρων τόπων. — Σ. τ. Δ.].

Ὁ σεληνιασμός.

Ἡ φοβερὰ νόσος τοῦ σεληνιασμοῦ θεωρεῖται παρὰ τοῖς Κυπρίοις ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μὲ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου· καλοῦσι δὲ αὐτὴν *λάβωμα* ἢ *λάωμα*, ἢ *τὸ καλό*, ἢ *τὸ ἀδερφικό*. Νομίζουσι δέ, ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος θὰ προσβληθῇ ὑπ' αὐτῆς ἐφάπαξ ἢ κατὰ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν, ἢ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμάς του. Ἤκουσα παρά τινος χωρικῆς, ὅτι προσβάλλεται καὶ κατ' αὐτὴν τὴν γέννησίν του. Μοὶ εἶπε δέ, ὅτι τὸ βρέφος γεννᾶται *πομαυρισμένο* καὶ

[1]) [Οὕτω καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Κερκύρᾳ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ *στουφᾶτο* (ἰταλ. stufato) λέγεται φαγητόν, παρασκευαζόμενον ἐκ βοείου κρέατος, μετ' ἐλαίου, ὄξους, σκορόδων καὶ κρομμύων. — Σ. τ. Δ.].

ἐν κλαυθμηρίζει· αἱ μαῖαι ἐννοοῦσιν, ὅτι ἔπαθε *τὸ καλό του* καὶ τὸ ἀφήνουσιν περιποίητον μέχρις ὅτου παρέλθῃ ἡ δύναμις τοῦ παροξυσμοῦ.

Ἡμέρας τινάς πρὸ τῆς προσβολῆς τὸ παιδίον φαίνεται πολὺ ἀδιάθετον· μα τῇ προσβολῇ ἡ μήτηρ, ἂν τύχῃ κρατοῦσα αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας της, ὀφεί-ει νὰ τὸ ἀφήσῃ ἠρέμα κατὰ γῆς καὶ νὰ προσέξῃ μήπως τὸ ἐγγίσῃ μὲ τὰς εἶράς της, διότι ἂν συμβῇ τὸ τοιοῦτο ἐξ ἅπαντος τὸ παιδίον *θὰ κουτσωθῇ* ατὰ τὰς χεῖρας ἢ κατὰ τοὺς πόδας. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ παρὰ τὴν εφαλὴν τοῦ σεληνιασθέντος εὐθὺς ἐμπήγουσιν εἰς τὴν γῆν μαχαῖρι «*τρικάρφι, αυρομάνικο*» εἶτα ἐξάγοντες τοῦτο ἀνασκάπτουσι τὸ ἔδαφος, ὅπου ἦτο πρότε-ον ἐμπεπηγμένον τὸ μαχαῖρι καὶ λέγουσιν ὅτι εὑρίσκουσι τρία «*καρβουνούδια*». Τοὺς ἄνθρακας τούτους διαλύοντες εἰς ὕδωρ ποτίζουσι τὸν πάσχοντα. Ἐκ τῆς αχείας ἢ βραδείας ὀρύξεως τῶν «*καρβουνουδιῶν*» ἐξαρτᾶται ἂν θὰ εὑρεθοῦν σβεσμένα ἢ ἀνημμένα (*ἀφτούμενα*).

Ἀφοῦ ποτίσωσι τὸν πάσχοντα τὴν διάλυσιν, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἀφαιρέσασα ὸ ἐσώβρακόν της «*διασ'ελᾶ*» (διασκελίζει) τρὶς αὐτὸν ἐπιλέγουσα εἰς ἕκαστον ιασ'έλημα» : «Μιὰφ φορὰ σ' ἐγέννησα, μιὰφ φορὰ νὰ τὸ πάθῃς.»

Ἐπειδὴ ἡ νόσος αὐτὴ θεωρεῖται δαιμονικὴ διὰ τοῦτο προσφεύγουσι καὶ ἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν· πέριξ τοῦ πάσχοντος θέτουσι τὰς εἰκόνας τῆς Πανα-γίας, τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἁγίων πρὸς περιφρού-ρησιν ἀπὸ πάσης τοῦ πονηροῦ ἐπηρείας. Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπαύριον στέλλουσιν εἰς τὸν «Ἅην Λουκᾶν» *λειτουρκὰν* διὰ νὰ τελέσωσιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ πάσχοντος τὴν θείαν μυσταγωγίαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ χάρις θεω-ρεῖται ὑπὸ τῶν Κυπρίων, ὡς ἀποδιώκουσα τὰ πονηρὰ πνεύματα.

Ἐν Λεμεσῷ.

Ξ. Π. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ

Ἡ λυσσόμυγα.

Ἐν Ἄργει μερικαὶ γραῖαι τὴν 14 Ἰουνίου, ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἐλισ-σαίου (ἁγίου Λισσαίου ὡς τὸν λέγουν) ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ συλλέ-γουσιν ἀπὸ τοὺς θάμνους καὶ τὰ φυτὰ ἓν ἔντομον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, διότι μετὰ τὴν ἀνατολὴν πετᾷ καὶ δυσκόλως γίνεται ἡ συλλογή του· τὸ ὀνομά-ζουσι δὲ *λυσσόμυγα*. Διὰ τῆς *λυσσόμυγας* ταύτης πιστεύουν ὅτι θεραπεύεται ἡ νόσος λύσσα. Ἀφοῦ δὲ συλλέξῃ ὅσας εὕρῃ ἢ ὅσας θέλῃ ἡ συλλέκτρια, κάθε-ται εἰς ἓν μέρος καὶ λέγει τὸ «Πάτερ ἡμῶν»· εἰς ἑκάστην δὲ λέξιν τούτου κό-πτει ἀνὰ μίαν κεφαλὴν τοῦ ἐντόμου, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπορρίπτει, διότι μόνον τὸ σῶμα χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου. Ἂν δὲ τύχῃ τὰ συλλε-χθέντα ἔντομα νὰ εἶναι περισσότερα τῶν λέξεων τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» τότε ἐπα-ναλαμβάνεται τοῦτο ἐξ ἀρχῆς. Κατόπιν τὰ θέτει ὅλα μαζὶ εἰς ἓν μικρὸν σακ-κουλάκι διὰ νὰ ξηρανθοῦν, καὶ τὰ μεταχειρίζεται εἰς τὸ διάστημα τοῦ ἔτους, ὁσάκις τύχῃ ἀνάγκη πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου ἢ ζώου, δηχθέντος ὑπὸ λυσ-σῶντος κυνός.

Εἰς τὸν ἀσθενῆ δίδεται τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος τῆς λυσσόμυγας τριμμένον εἰς κόνιν ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος, τὸ ὁποῖον ὁ λυσσόδηκτος θὰ πίῃ εἰς τρεῖς φο-ράς, ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Ὀλίγην ὥραν μετὰ ἑκάστην λῆψιν αὐτοῦ, αἰσθάνεται

μεγάλην στενοχωρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνακουφίζεται ὅταν οὐρήσῃ, τὸ οὖρον δὲ αὐτὸ εἶναι ἀναμεμιγμένον μὲ αἷμα, ἐν τῷ ὁποίῳ, λέγεται, ὅτι φαίνονται καὶ μικροὶ σκώληκες.

Κατόπιν ὁ ἀσθενὴς αἰσθάνεται μεγάλην διάθεσιν πρὸς ὕπνον καὶ κοιμᾶται ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ τὸ νερὸ μὲ τὴν λυσσόμυγα. Ἂν δὲ πράγματι ἔχῃ δηχθῇ ἀπὸ λυσσῶντα κύνα, θὰ παρουσιασθοῦν κάτωθεν τῆς γλώσσης του τρεῖς ἕως τέσσαρες φυσσαλίδες πλήρεις μαύρου αἵματος, τὰς ὁποίας τοῦ κόπτουν μὲ ξυράφι. Εἶναι δὲ τότε ἀνάγκη νὰ πίνῃ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, καθημερινῶς ἕνα ποτῆρι πλῆρες ἀπὸ ζωμὸν *σπαραγγόριζας*, *βατόριζας* καὶ *καλαμόριζας*, αἱ ὁποῖαι βράζονται ὁμοῦ εἰς τὸ ἴδιον δοχεῖον. Μετὰ δὲ τὴν θεραπείαν ταύτην εἶναι ἀπαραίτητον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας νὰ τρώγῃ ὁ ἀσθενὴς καθαρὰν τροφὴν καὶ ν' ἀποφεύγῃ τ' ἁλμυρά. Τῆς λυσσόμυγας ὁλόκληρον τὸ σῶμα τριμμένον εἰς κόνιν δίδεται εἰς τὰ ζῶα (κύνας, βόας, ἵππους, πρόβατα κτλ.) ὅταν ἔχουν ταῦτα δηχθῇ ὑπὸ ἄλλων λυσσώντων ζώων, συγχρόνως δὲ μὲ ἕνα καρφὶ πυρακτωμένον τὰ καίουν εἰς τὸ μέτωπον, εἰς τὴν πάλα, ὡς λέγουν οἱ Ἀργεῖοι τὸ μέτωπον.

Πάντα τ' ἀνωτέρω ἔγραψα ὡς τὰ ἤκουσα ἀπὸ τὴν ἐν Ἄργει Βασιλικὴν Χρυσικοπούλου μαῖαν, γνωστὴν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀντριανούλαινα ἢ μαμμή, ἡ ὁποία εἰς πολλοὺς ἔδωκε τὴν λυσσόμυγα καὶ εἶδαν καλό, ὡς λέγει. Τὸν τρόπον τῆς συλλογῆς καὶ τῆς θεραπείας ἔμαθε ἀπο τὴν νενέ της γριὰ-Κορόζαινα, ἥτις ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐθεράπευσε καὶ ἕνα Ἀγᾶ ἀσθενήσαντα ἐκ λύσσης· οὗτος μετὰ τὴν θεραπείαν του «τῆς ἔδωκε μιὰ φοῦχτα γρόσια, καὶ ἔβγαλε καὶ διαταγὴ 'στοὺς Τούρκους νὰ μὴ κάνουν ποτὲ κονάκι 'στῆς Κορόζαινας το σπίτι.»

Π. Δ. ΣΕΦΕΡΛΗΣ

[Ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἀξιολογωτάτης ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, ὁ κ. Σεφερλῆς συναπέστειλε καὶ ἔντομά τινα τῶν χρησιμευόντων πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἵνα ἐξετασθῶσιν. Ὑπέβαλον δὲ ταῦτα εἰς τὸν φίλον συνάδελφον καθηγητὴν τῆς ζωολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Ν. Χ. Ἀποστολίδην, ὁ ὁποῖος προφρόνως ὑπείκων εἰς τὴν παράκλησίν μου ἐξηκρίβωσε τὸ εἶδος αὐτῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς:

«*Φίλτατέ μοι*,

«Τ' ἀποσταλέντα μοι πρὸς καθορισμὸν ἔντομα εἶναι κολεόπτερα: ἐκ τούτων δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος Lydus trimaculatus Fabr. καὶ ἓν εἰς τὸ γένος Mylabris floralis Pall. — Fusstini Panz.

«Κοινὰ ὀνόματα εἰς ταῦτα δὲν γνωρίζομεν καὶ μεγάλως θὰ εὐχαριστηθῶ ἂν με πληροφορήσητε εἰς ποῖον μέρος ὀνομάζονται *Λυσσόμυγαις*.

«Ἡ Mylabris floralis ὡς ἐνέχουσα ποσότητά τινα κανθαριδίνης χρησιμοποιεῖται δι' ἐκδόρια, ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνθυμοῦμαι μάλιστα καὶ περίπτωσίν τινα δηλητηριάσεως γενομένης ἐν Τριπόλει τῷ 1893 διὰ τῆς δόσεως κόνεως Mylabris, ἐν ᾗ ἀνεῦρον κατὰ παράκλησιν τοῦ κ. Δαμβέργη τοῦ ἀναλύσαντος τὴν κόνιν, τεμάχια τῶν ἐλύτρων Μυλαβρίδος λίαν καταφανῆ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Δεκεμβρίου 1910.

Μετ' ἀγάπης καὶ τιμῆς

Ν. Χ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ»

Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ λεγόμενοι *ξελυσσαχτῆδες* ἐπαγγέλονται ὅτι δύ-
ινται νὰ θεραπεύωσι τὴν λύσσαν καὶ σήμερον ἀκόμη προστρέχουσιν εἰς αὐτοὺς
λυσσόδηκτοι, ὅσοι ἀδυνατοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας, ὅπως ὑποβληθῶσιν εἰς
ικτικὴν θεραπείαν ἐν τῷ Λυσσιατρείῳ. Ἀλλὰ συνήθως τὸ φάρμακον αὐτῶν
ηροῦσι μυστικόν, γενικῶς δ' ὅμως πιστεύεται ὅτι τοῦτο εἶναι βοτάνη τις. κα-
υμένη *λυσσόχορτο*. Ὅτι δ' ὅμως ἀντὶ βοτάνης γίνεται ὡς ἐν Ἄργει, καὶ ἀλ-
ιχοῦ χρῆσις πρὸς θεραπείαν τῆς κόνεως ἐντόμων, μανθάνομεν ἐκ σημειώ-
εως, ἣν ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος *Ἑστίας*, ἔθεσεν εἰς τὸ διή-
ημα τοῦ Δ. Βικέλα «ὁ λυσσασμένος», ἐν ᾧ ἐμνημονεύετο τὸ *λυσσόχορτο*, ὡς μυ-
ικὸν τῶν καλογήρων τῆς Φανερωμένης. «Τὸ φάρμακον τῶν μοναχῶν τῆς Σα-
ιμῖνος κατὰ τῶν λυσσοδήκτων, λέγει ὁ γράψας τὴν σημείωσιν ταύτην (πιθα-
ῶς ὁ Θ. Χελδράιχ), εἶναι μῖγμα κόνεων ἐκ τῶν κολεοπτέρων ἐντόμων *μυλα-
ιδῶν* (Mylabris) καὶ τῆς ῥίζης τοῦ φυτοῦ cynanchum erectum, ἀνήκοντος εἰς
ην οἰκογένειαν τῶν *ἀσκληπιαδῶν*... ὅπερ κοινῶς λέγεται *ψόφιος* ἢ *λυσσόχορτο*.» [1])
) Χελδράιχ ἐπίσης λέγει ἀλλαχοῦ [2]) ὅτι ἡ ῥίζα τῆς κιονούρας τῆς ὀρθοφυοῦς
οινῶς *ψόφιος*), ἣν ταὐτίζει πρὸς τὸ *κύναγχον* τοῦ Διοσκορίδου, «εἶναι ἓν τῶν
υστατικῶν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μονῆς τῆς Φανερωμένης παρασκευαζομέ-
ου φαρμάκου πρὸς τὴν λύσσαν.» Ἀλλ' ἡ ὀνομασία *λυσσόχορτο* εἶναι κοινὴ καὶ
ς ἄλλα φυτά, ὡς δ' ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ ταύτης, τὰ φυτὰ ταῦτα πιστεύει ὁ
ιὸς ὅτι θεραπεύουσι τὴν λύσσαν. Ἐν τῷ ὄρει Χελμῷ *λυσσόχορτο* λέγεται ἡ
igitalis ferruginea L. [3]) Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ν. Μανδραπήλια λοχαγοῦ
891), τὸ λυσσόχορτο εἶναι βότανον εὑρισκόμενον ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν κάτω Τσέ-
εση καὶ Ἀπάνω Τσέρεση, ἐν ῥεύματι πλησίον τοῦ Ζεμενοῦ. Ἐν Ἀρεοπόλει
ῆς Μάνης ὀνομάζεται *σκυλίτσα*, διότι τὸ ἄνθος του ὁμοιάζει πρὸς στόμα σκύ-
ου· ὁ καρπός του, ὅμοιος πρὸς φασόλιον, κοπανίζεται, γίνεται κόνις καὶ δίδεται
ιιγίστη εἰς τὸν πάσχοντα. Τὰ δὲ φύλλα του δίδονται εἰς τὰ ζῷα διὰ νὰ μὴ τὰ
ιάνῃ ἡ λύσσα. Ὁμοιάζουν δὲ τὰ φύλλα μὲ τοῦ κισσοῦ καὶ τριβόμενα ἔχουν λε-
τὴν ὀσμὴν μόσχου. — Τοῦ φυτοῦ Psoralea bituminosa L. φέρονται παρὰ Lang-
ιvel [4]) ὀνόματα *λυσσομάμουδον*, *λυσσαμαμοῦδιν*, *λυσσαμάμουδον*, ἐξ ὧν ὑπεμφαί-
εται ὅτι ὑπῆρχε δοξασία ὅτι χρησιμεύει πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἢ ὅτι
ιοιάζει πρὸς τὸ ἔντομον δι' οὗ θεραπεύεται ἡ λύσσα

Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς διάφορα φυτὰ ὑπετίθεντο
οντα ἰαματικὴν δύναμιν πρὸς τὴν λύσσαν. Τὸ *ἄλυσσον* αὐτὸ τὸ ὄνομα ὑποδει-
ύει ὡς θεραπεῦον τὴν λύσσαν. «Δοκεῖ δέ, λέγει ὁ Διοσκορίδης (π. ὕλης ἰατρ.
105 τ. I σ. 444 Kuhn), καὶ λύσσαν κυνὸς ἰᾶσθαι. συγκοπὲν ἐδέσματι καὶ
θέν.» [5]) Ὅμοια ὀνόματα ἔχουσι καὶ ἄλλαι γλῶσσαι. Γαλλιστὶ passerage (ἀρχ.

[1]) Ἑστία 1877 τ. Δ' σ. 774

[2]) Ἐγκυκλοπαιδ. λεξικὸν λ. κύναγχον (τ. Δ' σ. 888).

[3]) *Σπ. Μηλιαράκης*, ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Πανεπιστ. Δ σ. 302.

[4]) *Langkavel*, Botanik d. späteren Griechen σ. 3

[5]) Ὁ Διοσκορίδης ἀναφέρει τοῦτο ὡς δημώδη δοξασίαν· διότι ἀλλαχοῦ (περὶ
βόλ. 2 τ. II σ. 60 κέ.) διαλαμβάνων περὶ τῆς θεραπείας τῆς λύσσης ἀποφεύγει
ὰ μνημονεύσῃ τὰ δεισιδαίμονα θεραπευτικὰ μέσα.

γαλλ. passeraige) ἢ chasserage λέγεται τὸ λεπίδιον τὸ πλατύφυλλον (Lepidiur latifolium L.), [1]) καὶ passerage de jardin τὸ κάρδαμον (lepidium sativum L.). [2] Ἐν τῇ Βαλλωνικῇ διαλέκτῳ yèp d'arèdj = λυσσόχορτο λέγεται τὸ ἄλυσσον τ πετραῖον (Alyssum saxatile L.). [3]) Ἱσπανιστὶ yerba de la rabia (λυσσόχορτο) τ Alyssum calycinum L., τὸ αὐτὸ δὲ ἀραβιστὶ modhib el keleb ἤτοι τὸ ἀπομα κρύνον τὴν λύσσαν. [4])

Ἐν Ἄργει, ὡς ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω ἀνακοίνωσις, πρὸς θεραπείαν το λυσσοδήκτου κόπτουσι διὰ ξυραφίου τὰς πλήρεις αἵματος φυσαλίδας, αἵτινε παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἀναφέρεται πιθανώτατα εἰ τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν [5]) ὅτι σκώληξ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ἦτ ὁ προξενῶν τὴν νόσον· διετηρεῖτο δ' ἡ δοξασία αὕτη καὶ κατὰ τοὺς ὕστερο χρόνους [6]) Ὁ Βυζαντινὸς Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος προσπαθῶν νὰ παρα στήσῃ εὐλογοφανὲς τὸ πρᾶγμα λέγει, ὅτι ἐν τῷ κάτω μέρει τῆς γλώσσης το λυσσῶντος κυνὸς γίνεται εἶδος εἰς ἐκτύπωμα σκώληκος, ὅμοιον νεύρῳ λευκῷ ὅπερ πρέπει ν' ἀποκοπῇ ἐκ τῆς γλώσσης, ὅπως θεραπευθῇ ὁ κύων. [7]) — Σ. τ. Δ.

Οἱ ἀραιόδοντες.

Εἰς Λαογραφ. Α' σ. 210-1. 702. Περὶ τῶν ἀραιοδόντων ἐν Ἀργαλαστ τῆς Μαγνησίας ἐπικρατεῖ ἡ πρόληψις ὅτι θὰ ἔλθωσι καὶ εἰς δεύτερον γάμο εἴτε γυνὴ εἴτε ἀνὴρ εἶναι ὁ ἔχων ἀραιοὺς τοὺς ὀδόντας.

Γ. Θ. ΧΑΤΖΙΩΤΗΣ

Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων.

Εἰς Λαογρ. Γ' 16. Εἰς τὸ Καβατζίκι, ἑλληνικώτατον χωρίον τῆς ἐπαρχία Αἴνου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ *Κληδόνου* (24 Ἰουνίου) θέτου κάτω ἀπὸ τὰ προσκέφαλά τους οἱ νέοι καὶ οἱ νέες φύλλα συκιᾶς καὶ σὰ μαρα θοῦν, εἶναι σημεῖον ὅτι δὲν θὰ τοὺς βρῇ ὁ χρόνος, ἂν ὄχι, εἶναι σημεῖον ὅτ θὰ νυμφευθοῦν.

Εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάξουν ἀπὸ ἕνα πετεινὸν διὰ τὴν ὑγεία

[1]) *Eug. Rolland*, Flore populaire, Par. 1899 τ. II σ. 118.

[2]) Αὐτ. σ. 115. Ὁ *Littré* (Dictionn. de la langue française λ. passerage φέρει συνταγὰς ἐκ Γάλλων συγγραφέων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, ἐχούσας καὶ τὴν βοτάνη ταύτην ὡς συστατικὸν φαρμάκων τῆς λύσσης.

[3]) Bulletin de Folklore, Liège 1893 τ. II σ. 119.

[4]) *Rolland* ἔνθ. ἀν. σ. 98.

[5]) *Plin.* N. H. 29, 5, 32.

[6]) *Grimm* Deutsche Mytholog. 4 ἐκδ. σ. 973.

[7]) Κυνοσόφιον 9 (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ ὑπὸ Hercher τ. II σ. 590)

ους. Νομίζω τὸ ἔθιμον τοῦτο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον τῆς θυσίας ἀλέκτορος εἰς τὸν Ἀσκληπιόν.

Ἐν Δεδεαγάτς

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

[Ἡ εἰκασία τοῦ κ. Προδρόμου περὶ σχέσεως τοῦ σημερινοῦ ἐθίμου πρὸς τὴν ροσφορὰν ἀλεκτρυόνος εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν φαίνεται πιθανωτάτη. Πλείονα περὶ οῦ ἀρχαίου νομίμου βλ. παρὰ *L. Deubner*, de incubatione σ 49. *R. Wünsch* ν Archiv f. Religionswissenschaft 1904 τ. VII σ. 102. — Σ. τ. Δ.].

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐν Λαογραφ. Γ' 3 κέ. δημοσιευθείσης διατριβῆς μου ὲν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν παλαιὰς σημειώσεις μου, ἀνευρεθείσας ὕστερον. Ἐκ ούτων παραλαμβάνω τὰς ἑπομένας προσθήκας εἰς τὴν διατριβὴν ἐκείνην.

(*Λαογραφ. Γ' 6-10*) *Ἁρμυροκουλοῦρα ἐν Σοποτῷ Καλαβρύτων*: «Ὅσα κορίσια θέλουνε νὰ ἰδοῦν ποιὸν ἄντρα θὰ πάρουνε, νηστεύουνε ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Γυρινῆς ὡς τὴγ καθαρὴ Τετράδη. Τότε μαζώνουνε ἀλεύρια ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφαναις καὶ ζυμώνουνε τὴν ἁρμυροκουλλοῦρα, ποῦ ναι μισὴ ἀλεῦρι καὶ μισὴ ιλάτι. Ἔπειτα τὸ βράδυ τὴν τρῶνε καὶ τὴ νύχτα ποῦ θὰ διψάσουνε, ὅποιον δοῦνε νὰ τοὺς δώκῃ νερὸ 'ς τὸ ὕπνο τους, αὐτὸς θά ναι ὁ ἄντρας ποῦ θὰ πάουνε.» — Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀνδρ. Κ. Κωνσταντοπούλου, δημοδιδασκάλου (1888).

(*Αὐτ. σ. 18-23*) *Σοποτὸν Καλαβρύτων.* «Τὴμ παραμονὴ τῶν ἁγίων Θεοδώρων σα κορίτσια θέλουνε νὰ ἰδοῦνε ποιὸν ἄντρα θὰ πάρουνε στέλνουνε μιὰ γυναῖκα, χι χήρα, 'ς τὴν ἐκκλησιὰ καὶ κλέφτει λίγα κουκκιὰ ἀπὸ τοῖς βαντιέραις[1]) τῶ Θοδωρήδωνε[2]) καὶ πηγαίνουνε τὸ βράδυ σὲ ῥιζιμιὸ λιθάρι καὶ φέρνουνε ἀπὸ ὴ βρύση ἕνα ποτῆρι νερὸ ἀμίλητο καὶ ῥήνει ἡ καθεμιὰ μέσα ἢ σκουλαρίκι ἢ αχτυλίδι ἢ ἄλλο ἀσημικό. Ἔπειτα ἡ καθεμιὰ βάνει τὸ ζουνάρι της χάμου 'ς τὸ ιζιμιὸ καὶ ἀνάμεσα βάνουνε τὸ ποτῆρι μὲ τὸ νερὸ καὶ μὲ τὰσημικά. Καὶ τότε πάνου σπέρνουνε τὰ κουκκιὰ καὶ λένε: *Σιτάρι σπέρνω, κριθάρι θερίζω ὅποιος ἰν' τῆς τύχης μου καὶ τοῦ ῥιζικοῦ μου νάρθῃ νὰ τὸ θερίσουμε.* Τοῦτο τὸ λένε τρεῖς ροραῖς καὶ 'ς τὸν ὕπνο τους θὰ ἰδοῦνε ποιὸν θὰ πάρουνε.» — Κατ' ἀνακοίνωσιν οῦ αὐτοῦ.

(*Αὐτ. σ. 35*). Εἰκασίαν περὶ ὁμοιότητος τῶν Ἀδωνίων πρὸς τὸν ἐπιτάφιον τῆς Μεγάλης παρασκευῆς ἐξήνεγκε καὶ ἡ *Dora d'Istria* (Excursions en Roumélie et en Morée 1863 τ. II σ. 142).

(*Αὐτ. σ. 36*). Τὰ σικελικὰ ἔθιμα τῆς σπορᾶς σίτου κττ. κατὰ τὸ Πάσχα μνημονεύει καὶ ἀνώνυμος ἐν τῷ περιοδικῷ Ausland 1873 σ. 782. — Καὶ ἐν τῇ Δαλματικῇ νήσῳ Lesina τὴν 24 Ἰουνίου θέτουν εἰς πινάκιον σπόρον, τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Πέτρου (28 Ἰουνίου) τὸν ποτίζουν εἰς τὰ σκοτεινά, τὴν δὲ παραμονὴν τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ (2 Ἰουλίου) τὸν παρατηροῦν καὶ ἂν ἐβλάστησε πολὺ τὸ

[1]) *Βαντιέρα* = δίσκος. Ἡ λ. εὔχρηστος καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ (ἴσως ἐκ τοῦ ἰταλ. ventriera = κεμέρι, ζώνη πρὸς φύλαξιν χρημάτων).

[2]) Δηλονότι ἀπὸ κόλλυβα ἑορταστικὰ καὶ ὄχι νεκρώσιμα, ἀπὸ κόλλυβα, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν Θεόδωροι ἐπὶ τῇ ἐπωνύμῳ ἡμέρᾳ αὐτῶν.

θεωροῦν σημεῖον πλούτου κατὰ τὸ ἔτος, ἂν δ' ὀλίγον πτωχείας (*Düringsfel*[illegible] Ethnologische Curiositäten, Lpz. 1879 σ. 29-30.

(*Αὐτ. σ. 37*). Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν 24 Ἰουνίου φυτεύουν σπόρους εἰς μικρ[illegible] ἀγγεῖα. Ἂν τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, εἶναι σημεῖον ὑπανδρείας· ἂν τὰ βλα στήσαντα γέρνουν, σημαίνει ὅτι ὁ γάμος θὰ εἶναι ἀτυχής (Ausland 1869 σ. 14)

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

(*Εἰς Λαογραφ. Γ' 6-10.*) *Ἡ ἁρμυροκουλλοῦρα.* Ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν ἑσπέ ραν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα παίρνουν ἀπὸ ἑπτὰ φούρνους ἀπὸ *μνι*[illegible] φοῦχτα ἀλεῦρι καὶ ζυμώνουν τὴν ἁρμυροκουλλοῦρα. *Τὴν ψήνουν 'ς τοὺ τηγάν* καὶ τὴν τρώγουν χωρὶς νὰ πίουν νερόν. Πιστεύουν δὲ ὅτι ὅποιος παρουσιασθ[illegible] εἰς τὸν ὕπνον των καὶ τοὺς δώσῃ νὰ πίουν θὰ εἶναι ὁ συζυγός των.

(*Εἰς Λαογρ. Γ' 18 κέ.*) Καὶ ἡ σπορὰ τοῦ σίτου γίνεται ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀλλ ἡ μαντευομένη πρέπει νὰ εἶναι ἀρραβωνιασμένη ἢ νὰ ἔχῃ ἀγαπητικόν. Γίνεται δ' ὡς ἑξῆς. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἑορτῆς τοῦ κλήδονα ἡ μαντευομένη ἀγοράζει ἀπὸ τὸν παντοπώλην (*ἀμίλητα* ὅμως) *ἕνα δικάρ σιάρ*, ἤτοι σῖτον ἀντὶ πέντε παράδων. Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς τὴν οἰκίαν της παίρνει ἕνα πιάτον καὶ *'ς τοὺμ πάτου τ' ἁπλών' μπαμπάκ'*, ἐπ' αὐτοῦ δὲ θέτει σποράδην ἑπτὰ κόκκους σίτου καὶ χύνουσα εἰς τὸ πινάκιον ὀλίγον ὕδωρ, τοποθετεῖ αὐτὸ *ἀπάν 'ς τοὺ ντουλάπ.* Ἐκεῖ τὸ ἀφήνει μέχρι τῆς πρωΐας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου) ἤτοι ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα. Τότε δὲ παρατηρεῖ τί ἔγινεν ὁ σῖτος. Ἂν μὲν ἡ βλάστησις ἔχει μαρανθῇ εἶναι σημεῖον ὅτι ὁ ἀρραβὼν *θὰ χαλάσ'* ἢ *ἔρουτας δὲν ἔπιασι·* ἂν ἡ βλάστησις βαίνῃ κατ' εὐθεῖαν πρὸς τ' ἄνω, ὁ ἀρραβωνιστικὸς ἢ ὁ ἐρωμένος εἶναι ἀδιάφορος· ἢ *ἂν τὰ φιντάνια εἶνι μπιρδιμένα, τότις οὐ γάμους θὰ γέν'* ἢ *ἀγαπιοῦντι* (εἶναι σημεῖον ἀμοιβαίου ἔρωτος).

(*Εἰς Λαογραφ. Γ' 15*) Τὴν ἑσπέραν τοῦ νέου ἔτους *μαζὶ μὶ τὴ μπ'γάτσα τοῦ Ἅη Βασίλ'* θέτουν ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των καθρέπτην καὶ *διαλυστῆρα* (κτένα), χωρὶς νὰ τὰς ἐννοήσῃ κανείς· *κι' ὅποιουν* νειριφτοῦν, ἰκείνους θὰ τσοῖ πάρ'.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ΧΡ. Γ. ΓΟΥΓΟΥΣΗΣ

Τὸ ἁρμυροπιττάρι.

Καὶ ἐν Ἀπειράνθῳ τῆς Νάξου εἶναι γνωστὴ ἡ *ἁρμυροκουλλοῦρα*, καλουμένη *ἁρμυροπιττάρι.* Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς εἶναι παραπλησία πρὸς τὰ ἀλλαχοῦ συνηθιζόμενα. Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ *Κληδόνου*, εἷς νέος ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸ *ἁρμυροπιττάρι*, μεταβαίνει εἴς τι φρέαρ διὰ νὰ φέρῃ ἐντὸς μικροῦ ὑελίνου δοχείου τὸ καλούμενον *ἀμίλητο νερό.* Ὁ κομιστὴς τούτου ὀφείλει ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἀνεχώρησε διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ φρέαρ νὰ μὴ ὁμιλήσῃ οὐδόλως, οὐδὲ τὸν χαιρετισμὸν ν' ἀποδώσῃ ἂν τυχὸν τὸν χαιρετίσῃ τις τῶν ἀπαντώντων. Ἂν δ', ὡς δὲν εἶναι σπάνιον νὰ συμβῇ, προβῶσί τινες πειράζοντες αὐτὸν μέχρι τοῦ νὰ τὸν δείρωσι, πρέπει νὰ ὑπομείνῃ καὶ τὸν δαρμὸν ἀγογγύστως. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τοῦ φρέατος μὲ τὸ ἀμίλητο νερό, διέρχεται πρὸ τριῶν ἐκ-

κλησιῶν, *γιὰ ν' ἁγιαστῇ τὸ νερό,* ὡς λέγουν. Ἔπειτα μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ τὸ *ἁρμυροπιττάρι*, ὅπου πολλοὶ νέοι καὶ νέαι, προπάντων δὲ οἱ ὥριμοι πρὸς γάμον, ἀναμένουσι σιωπηλοὶ καὶ οὗτοι, νὰ φθάσῃ τὸ *ἀμίλητο νερό*. Τὸ ἔργον τῆς ἀντλήσεως καὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὕδατος ἀναλαμβάνει συχνάκις ἀντὶ νέου καὶ νεᾶνις ἐκ τῶν μαντευομένων. Ὅταν τὸ *ἀμίλητο νερὸ* κομισθῇ, ἀμέσως χύνουσιν αὐτὸ ἐντὸς λεκάνης καὶ διὰ μιᾶς *τριχιᾶς* (κρησέρας, σήττας) κοσκινίζει εἷς τῶν παρισταμένων ἄλευρον, κρατῶν τὴν τριχιὰν εἰς τὰ ὄπισθεν, ὥστε νὰ μὴ βλέπῃ, καὶ κινῶν αὐτὴν τρὶς παλινδρομικῶς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά.

Κατόπιν δ' ἐμβάλλλουσιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς λεκάνης ἴσην πρὸς τὸν ἄλευρον ποσότητα ἅλατος, καὶ ἀρχίζουσι νὰ *ἀνακατώνουν* (νὰ φυρῶσι) τὰ ἐν τῇ λεκάνῃ, μέχρις ὅτου *πήξουν*, δηλαδὴ καταστῶσι μία ὁμοιομερὴς μᾶζα. Τὴν ζύμην ταύτην θέτουσιν ἐντὸς τηγανίου μετὰ τῆς ἀναγκαιούσης ποσότητος ἐλαίου, καὶ τηγανίζουσι ἐφ' ὅσον νομίζουσιν ἀναγκαῖον. Ἔπειτα διαμοιράζουσι μεταξύ των τὸ *ἁρμυροπιττάρι*, καὶ λαμβάνει ἕκαστος μικρὸν τεμάχιον, τὸ ὁποῖον τρώγει. Σημειωτέον δὲ ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς καὶ διανομῆς τοῦ «*ἁρμυροπιτταριοῦ*», ἀπαγορεύονται αἱ ὁμιλίαι. Ἀφοῦ δὲ ἕκαστος φάγῃ τὸ μέρος τοῦ *ἁρμυροπιτταριοῦ*, τὸ ὁποῖον ἔλαβε, ἐξέρχονται ὅλοι ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς οἰκίας ἐντὸς τῆς ὁποίας κατεσκευάσθη, εἰς τὴν αὐλήν, ὅπου πρέπει νὰ ὑπάρχῃ *κρεβατίνα* (ἢ ἀλλαχοῦ *κληματαριά*, = ἀναδενδράς), ταύτης τὴν ῥίζαν ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἐκ τῶν φαγόντων *ἁρμυροπιττάρι* σείει διὰ τῶν χειρῶν ἐπᾴδων: *Ἐὼ σῶ τὸ κλῆμα, | καὶ τὸ κλῆμα νὰ σείσῃ τὴ 'ῆς, | κ' ἡ 'ῆς νὰ σείσῃ τὴν ἀγαπῶ, | νά ῥθῃ νὰ μοῦ δώσῃ νερὸ νὰ πιῶ.*

Μετα τοῦτο ἕκαστος ἀπέρχεται εἰς τὰ ἴδια δρομαίως καὶ κατακλίνεται μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἴδῃ κατὰ τὰ νυκτερινὰ ὄνειρά του νὰ τῷ προσφέρῃ ὕδωρ ἡ νέα ἢ ὁ νέος ὅστις ἔγινεν αἰτία νὰ ὑποβληθῇ ἑκουσίως εἰς τὴν βάσανον τῆς δίψης, τὴν ὁποίαν ἐπέτεινε τὸ *ἁρμυροπιττάρι*.

ΖΑΦΕΙΡΙΟΣ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ
Τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας

Δημώδης μετεωρολογία.

(*Εἰς Λαογρ Β' 704.*) Οἱ ψαρᾶδες τῆς Θεσσαλονίκης πιστεύουν ὅτι ὁσάκις οἱ λάροι, ἢ ὡς αὐτοὶ χαρακτηριστικώτατα τοὺς ὀνομάζουν οἱ *θυμνιάμις* (οἱ προάγγελοι δηλαδὴ θυμιάματος, ἤτοι θανάτου) ἔρχονται ἀθρόοι εἰς τὴν ἀκτήν, τὸν μὲν χειμῶνα σημαίνουν τρικυμίαν, τὴν δὲ ἄνοιξιν *μπουκαδοῦρα*.

(*Εἰς Λαογρ Β' 705*). Ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅταν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κίσσου (Χορτιάτη) ἐπικάθηνται νέφη πιστεύεται ὅτι σημαίνουν βεβαίαν βροχήν. Ὅταν δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους εἶναι χιών, εἶναι ἀλάνθαστον σημεῖον ὅτι καὶ τὸ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἁλιάκμονος χωρίον Κόλινδρον ἔχει χιόνα.

(*Εἰς Λαογρ. Β' 706.*) Καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν περὶ τὴν σελήνην ἅλω πιστεύουν ὡς προμηνύουσαν ἄνεμον· ἀλλὰ λέγουν ὅτι ὁ ἄνεμος θὰ πνεύσῃ ἐκ τοῦ σημείου, ὅπου ὁ οὐρανὸς μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἶναι ἐρυθρός.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Χ. Γ. ΓΟΥΓΟΥΣΗΣ

Κυπριακαὶ δεισιδαιμονίαι.

1. Αἱ γυναῖκες μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου δὲν δανείζουν μεταξύ των ὡρισμένα πράγματα· οἷον λᾶδι, κάρβουνα ἀναμμένα κόσκινο κ.τ.τ. διότι τὸ «βαστοῦσιν ἄσ'ημα»· ἂν δὲ καμμιὰ ἤθελε δανείσῃ τι ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὀφείλει ἡ δανειζομένη νὰ τὸ σκεπάσῃ διὰ νὰ μὴ τὸ «δοῦν τὰ ἄστρη».

2. Ἡ χύσις τοῦ ἐλαίου θεωρεῖται ἀπαίσιος οἰωνός. Ἂν κατὰ τὸ γεῦμα ἐξ ἀπροσεξίας ἤθελε χυθῇ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἀμέσως ἐπέρχεται λύπη καὶ κατήφεια εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων τῶν δαιτυμόνων, διότι νομίζουν, ὅτι θὰ ἐνσκήψῃ κακόν τι εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ φιλοξενοῦνται. Διὸ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ τοιούτου δεινοῦ ὅλοι ἐπαναλαμβάνουσιν ἐν χορῷ: *χαρά, χαρά!* Τοὐναντίον δὲ ἡ χύσις τοῦ οἴνου θεωρεῖται καλὸς οἰωνός.

3. Θεωροῦσιν ἐπίσης κακὸν καὶ τὸ νὰ βλέπωσι «τὴν ὀσ'άν των» (σκιάν, ἴνδαλμα) ἐντὸς κατόπτρου τὴν νύκτα, διότι νομίζουσιν ὅτι θ' ἀντικρύσωσιν εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ τὸν *Χάρο*.

4. Καὶ τὸ ν' ἀνοίγουν τὴν νύκτα τὰ σεντούτ'α[1]) εἶναι κακόν, διότι νομίζουν, ὅτι θ' ἀποθάνῃ κανένας συγγενής των.

Ἐν Λεμεσῷ.

Ξ. Π. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ — ΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Διορθώσεις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων.

Πρό τινων ἐτῶν ὑπεδείκνυον τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης τῶν πολυπληθεστάτων ἀντιγράφων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἅτινα ἀπόκεινται ἐν δημοσίαις βιβλιοθήκαις καὶ ἐν μοναῖς καὶ ἐκκλησίαις, πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου καὶ ἐπίσημον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἔκδοσιν αὐτῶν· παρετήρουν δ' ὅτι δυστυχῶς ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἐμερίμνησε περὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν βιβλίων τούτων, ἐπιτρέψασα νὰ γίνωνται αἱ ἱεροτελεστίαι κατὰ τὰς ἀνεξελέγκτους ἐκδόσεις ἐν παλαιοτέροις μὲν χρόνοις τῶν ἐν Βενετίᾳ τυπογράφων, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Κωνσταντινουπόλει.[2])

Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι εἶναι πολὺ πρόωρος ἡ ἀξίωσις κριτικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν γνωμῶν περὶ διορθώσεως τῶν λειτουργικῶν κειμένων, τὰς ὁποίας ἐπ' ἐσχάτων ἐξήνεγκεν ὁ σεβασμιώτατος πρῴην ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας κ. Σπυρίδων Κομποθέκρας.[3]) Ὁ ἱεράρχης οὗτος δὲν ἀποκρύπτει τὸ κατέχον αὐτὸν συναίσθημα βαθυτάτης περιφρονήσεως πρὸς τοὺς βιβλιογράφους, οὓς καλεῖ «φορεῖς καὶ μεταδότας σολοικισμῶν καὶ γραμματι-

[1]) *Σεντοῦτ'ι* = κιβώτιον ἐγχωρίου βιομηχανίας.

[2]) Ἐν Ἐπιστημον. ἐπετηρ. τοῦ Πανεπιστημίου 1905-1906 σ. 113.

[3]) Λειτουργικά. Ἐν Ἀθ. 1911. Βλ. καὶ Ἱερὸν σύνδεσμον 1 Ὀκτωβρ. 1911 ἀρ. 154 σ. 4 κέ. (Διατριβὴ μὴ ἀνατυπωθεῖσα ἐν τοῖς Λειτουργικοῖς).

κῶν λαθῶν». Φρονεῖ δ' ὅτι εἶναι ματαιοσχολία ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀντιγράφων, εἰς ἃ «οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχομεν νὰ καταφύγωμεν· διότι δὲν πρόκειται ν' ἀφαιρέσωμεν ἢ νὰ προσθέσωμεν λέξιν ἢ φράσιν τινὰ προσβάλλουσαν δόγμα τι τῆς ἀρχαίας ἡμῶν πίστεως — ἀλλὰ νὰ διορθώσωμεν σολοικισμούς τινας πρὸς τὴν διόρθωσιν τῶν ὁποίων *ἀρκεῖ καὶ ὑπεραρκεῖ ἡμῖν* τὸ συντακτικὸν μέρος τῆς γραμματικῆς».

Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι ὁ σεβασμιώτατος πρῴην Κεφαλληνίας ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, τοὐναντίον οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν ὅτι θὰ ὑπάρχωσι πολλοὶ μὴ συμμεριζόμενοι τὰς γνώμας αὐτοῦ, ὡς ἀποδεικνύουσιν ἄλλως ἐκδόσεις ἐκκλησιαστικῶν κειμένων γενόμεναι ὑπὸ Ἑλλήνων θεολόγων συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ὑγιοῦς κριτικῆς.[1]) Ἀλλ' ὅταν βλέπωμεν ὅτι ἡ πρώτη ὑπὸ Ἕλληνος κληρικοῦ, καὶ δὴ κληρικοῦ εὐπαιδεύτου, ἐκφερομένη γνώμη περὶ διορθώσεως ἐκκλησιαστικῶν κειμένων εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἄρνησις τῶν θεμελιωδῶν ὅρων πάσης κριτικῆς, ὅταν βλέπωμεν σεβασμιώτατον ἱεράρχην τοιαύτην ἀφελῆ πεποίθησιν ἔχοντα περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς γνώμης αὐτοῦ καὶ στερρῶς ἐχόμενον ταύτης, δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶμεν πολὺ προσεχῆ τὴν ἐπίσημον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν λειτουργικῶν κειμένων, καὶ τὴν ἀποκάθαρσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν τυχὸν διαστροφῶν ἢ τῶν αὐθαιρέτων μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἐπήνεγκον ἀνεπιστήμονες ἐκδόται καὶ ἀμαθεῖς τυπογράφοι. Ὅπως ἐπιτευχθῇ τοιαύτη ἔκδοσις παρ' ἡμῖν προαπαιτεῖται πρῶτον μὲν νὰ ἐξαλειφθῶσι προλήψεις, αἵτινες ἐνδέχεται νὰ προκαλέσωσιν ἀντιδράσεις παρεμποδιζούσας τὰ ἔργον, δεύτερον δὲ νὰ διαδοθῶσιν εὐρύτερον στοιχειωδέσταταί τινες γνώσεις, τὰς ὁποίας, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν «Λειτουργικῶν» τοῦ σεβασμιωτάτου πρῴην Κεφαλληνίας, ὑπάρχουσιν οἱ ὑπολαμβάνοντες περιττὰς ὅλως· ὡς λ. χ. ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποτολμᾶται διόρθωσις κειμένου (emendatio) πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ (recensio), ὅτι ἡ ἀποκατάστασις συντελεῖται μετ' ἀντιβολὴν καὶ ταξινομίαν τῶν ἀντιγράφων, ὅτι ἡ ἔκδοσις δὲν σκοπεῖ τὴν ἀποκάθαρσιν τοῦ κειμένου ἀπὸ γραμματικῶν ἢ ἄλλων οἱωνδήποτε σφαλμάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ ὡς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐγράφη, διατηρουμένων καὶ τῶν σφαλμάτων, ἂν βεβαιωθῇ ὅτι ὑπέπεσεν εἰς ταῦτα ὁ συγγραφεὺς καὶ δὲν προέρχονται ἐκ τῶν βιβλιογράφων.

Ὁ ὑπολαμβάνων ὅτι ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων συνίσταται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς, ὅτι τὰ μόνα ἀναγκαῖα ἐφόδια τοῦ κριτικοῦ εἶναι μία γραμματικὴ καὶ ἓν συντακτικὸν (καὶ δὴ τὸ συντακτικὸν τοῦ Ἀσωπίου, εἰς ὃ συχνάκις ὁ σεβασμιώτατος πρῴην Κεφαλληνίας παραπέμπει) ἀποφαίνει μὲν ὡς ἔνεστιν ἁπλουστάτην τὴν τέχνην ταύτην, ἀλλ' ἐλέγχεται μὴ ἐπιστάμενος τί ἀγνοεῖ (ἡ δὲ ars nesciendi εἶναι τὸ θεμέλιον πάσης κριτικῆς), καὶ πρὸ παντός, προκειμένου περὶ θρησκευτικῶν κειμένων, κινδυνεύει νὰ ἐξολισθήσῃ εἰς

[1]) Εὐχαρίστως παρετηρήσαμεν, ὅτι ὁ πρῴην ὑφηγητὴς τῆς δογματικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Κ. Ι. Δυοβουνιώτης ἔσπευσεν ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ (ἀρ. 156 τῆς 1 Νοεμβρ. 1911 σ. 12) νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς μεθόδου τοῦ σεβασμιωτάτου, ἣν χαρακτηρίζει ὡς «καινοφανῆ καὶ ἀντικειμένην ἄντικρυς πρὸς τὰς ἰδέας πάντων τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τὴν κριτικὴν ἀσχοληθέντων, τελείως δὲ σφαλεράν.»

κακοδοξίας. Τοιοῦτο πάθημα ἔπαθε καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν «Λειτουργικῶν», εἰς ἀπόδειξιν δὲ τούτου φέρομεν τὸ παράδειγμα τῆς πρώτης διορθώσεως αὐτοῦ, ἣν ὑπολαμβάνει αὐτόδηλον καὶ ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως.

Ὡς διηγεῖται, ἀπὸ πολλοῦ ἀκούων ψαλλομένην ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ τὴν περικοπὴν τοῦ ἰδιομέλου τροπαρίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ «*ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται,*» ἀντελαμβάνετο καὶ διεγίνωσκε τὸν σολοικισμόν, ἀλλὰ παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν κοινὸν ῥοῦν τῆς ἕξεως ἔμενεν ἀδιάφορος. Ὅτε δ᾽ ὅμως πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου ἔν τινι ἐκκλησίᾳ κηδευομένου τινός τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, εἷς τῶν παρισταμένων λογίων καὶ ἀνεπτυγμένων ἀνδρῶν ἐξεδήλωσε μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον αὐτοῦ ἱερουργοῦντος (καὶ κατὰ τρόπον ἀπρεπέστατον. προσθέτομεν) τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν τοῦ τροπαρίου, «διεγερθείσης τῆς φιλοτιμίας μου λέγει, ἐνεθυμήθην τὸ συντακτικὸν τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου τοῦ γένους Ἀσωπίου» καὶ ἐπεχείρησε τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ τοῦ σολοικισμοῦ. Τὴν διόρθωσιν ἐδημοσίευσε τῷ 1887 ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ ἐκ 16 σελίδων, εἰς ὀλίγα μόνον ἀντίτυπα ἐκτυπωθέντι, ἐπανέλαβε δὲ πέρυσιν ἐν τῷ *Ἱερῷ συνδέσμῳ*, ὁπόθεν ἀνετυπώθη ἐν τοῖς «Λειτουργικοῖς.»

Ἡ διόρθωσις ἦτο εὐχερεστάτη καὶ ἡ σύνταξις θ᾽ ἀποκαθίστατο κανονικὴ μὲ μόνην τὴν μεταβολὴν τῆς ἀπολύτου ὀνομαστικῆς εἰς γενικὴν ἀπόλυτον· «ἐπελθόντος τοῦ θανάτου κλπ.» Ἀλλ᾽ εἰς τοῦτο ὑπῆρχεν, ὡς εὐλόγως καὶ ὀρθότατα παρετήρησε, σπουδαῖον ἐμπόδιον, τὸ μέτρον τοῦ τροπαρίου, ὅπερ διὰ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς θὰ ἐλύετο. Ἀλλ᾽ ὑπελείπετο ἄλλη ὁδὸς ἁπλουστέρα, ἡ μεταβολὴ τῆς ἑτεροπροσωπίας εἰς ταὐτοπροσωπίαν διὰ τῆς διορθώσεως τοῦ *ἐξηφάνισται* εἰς *ἐξηφάνισε.* Οὕτως αἴρεται ὁ σολοικισμὸς καὶ τὸ μέτρον καὶ τὸ μέλος τηροῦνται ἀπρόσβλητα, ὡς λέγει

Ἀλλὰ διέλαθε τὸν σεβασμιώτατον ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη προσκόπτει εἰς ἄλλην δυσκολίαν πολλῷ σπουδαιοτέραν τῆς μετρικῆς. Ἐνῷ διὰ τῆς σολοίκου φράσεως ὁ θάνατος παρίσταται ὡς φυσικὸν φαινόμενον, ἡ δ᾽ ἐξαφάνισις τοῦ πλούτου κτλ. ὡς ἐπακολούθημα τοῦ φαινομένου τούτου, διὰ τῆς προτεινομένης μεταβολῆς ὁ θάνατος προσωποποιεῖται, συμμεταβάλλεται εἰς θεόν τινα ἢ δαίμονα. Ὁ θεὸς οὗτος, ὁ Θάνατος, ἐνεργεῖ, ἐνέργειά του δ᾽ εἶναι ἡ ἐξαφάνισις τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης. Διὰ τῆς ἁπλουστάτης ἐκείνης τροπῆς τοῦ ῥήματος ἐξηφάνισται, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία μεταφέρει ἡμᾶς εἰς ἄλλον κόσμον θρησκευτικῶν παραστάσεων, εἰς τὴν προσωποποιίαν τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, τὴν τοσοῦτον μὲν οἰκείαν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐθνικὰς θρησκείας, τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, ἀλλ᾽ ἀντικειμένην ἄντικρυς εἰς τὴν χριστιανικήν. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν εἶναι ἀλλότριαι τοιαῦται παραστάσεις, ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκριζώσῃ τέλεον ὁ χριστιανισμός, καὶ διατηρεῖ ἀκόμη ὁ λαὸς τὸν Χάρον, ἰσχυρὰν προσωποποιίαν τοῦ θανάτου ἀλλ᾽ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ συγγραφεὺς τῆς *Ἀκριβοῦς ἐκδόσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ ἦτο δυνατὸν νὰ διαπράξῃ τοιοῦτο ἁμάρτημα θεολογικόν. Εἶναι δ᾽ ἀδικώτατον, ζητοῦντες νὰ ἐπανορθώσωμεν γραμματικὸν παράπτωμα ἐλαφρότατον (διότι ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι παρ᾽ ἀρχαίοις ποιηταῖς ἄγνωστος ἡ ἀνακόλουθος χρῆσις τῆς ὀνομαστικῆς τῶν

μετοχῶν), νὰ ἐπιρρίπτωμεν ἀνεπιγνώστως τὴν εὐθύνην βαρέος θρησκευτικοῦ ὀλισθήματος εἰς αὐτὸν τὸν δεινὸν ἐξακριβωτὴν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Τὸ ἐθνικὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου.

Ἐν τῷ καλλίστῳ Δελτίῳ τῆς ἰταλικῆς ἑταιρείας πρὸς διάδοσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν (Atene e Roma, Νοεμβρ. 1911 σ. 319-332) ὁ καθηγητὴς κ. P. E. Pavolini ἐδημοσίευσε μελέτην περὶ τοῦ ἔπους τοῦ Ἀκρίτου (L'epopea byzantina di Digenês Akritas.) Μετὰ σύντομον ἔκθεσιν τῆς ὑποθέσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διασκευῆς τοῦ χειρογράφου τῆς Ἄνδρου, τῆς ὑπὸ τοῦ Μηλιαράκη ἐκδοθείσης, παραθέτει πρὸς ἀσφαλῆ ἐκτίμησιν τῆς φιλολογικῆς ἀξίας τοῦ ἔπους χαρακτηριστικά τινα τεμάχια αὐτοῦ ἐν ἀκριβεστάτῃ μεταφράσει. [1]) Ἀσπαζόμενος δὲ τὴν γνώμην, ἣν ἀνεπτύξαμεν ἐν πρυτανικῷ λόγῳ «περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων» περὶ τῆς προελεύσεως τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, μεταφράζει καί τινα ἀποσπάσματα τούτων· [2]) καὶ εὐστόχως παρατηρεῖ ὅτι ἐξαίρεται μὲν εἰς ποιητικὸν ὕψος ἡ διήγησις τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἐν τέλει τῆς διασκευῆς τῆς Ἄνδρου, καὶ εἶναι ἀναμφισβητήτως ὡραία, ἀλλ' ἀμαυροῦται ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τοὺς δύο στίχους τῆς ἀρχῆς πολλῶν παραλλαγῶν τοῦ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος δημοτικοῦ ᾄσματος, ὧν τὸ ἰσχυρὸν μεγαλεῖον ἦτο ἄξιον ὑπομνηματισμοῦ ἑνὸς Tommaseo: [3])

Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆ τόνε τρομάσσει,
κ' ἡ πλάκα του ἀνατριχιᾷ ποῦ θὰ τόνε σκεπάσῃ [4])

Διὰ τῆς πραγματείας του ταύτης ὁ Pavolini σκοπεῖ νὰ καταστήσῃ γνωστὸν εἰς τὸ ἰταλικὸν δημόσιον τὸ ἔπος τοῦ Ἀκρίτου, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἔγραψεν ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅθεν περιορίζεται, ὡς εἰκός, εἰς εὐσύνοπτον ἔκθεσιν τῶν ἐγνωσμένων, κυριώτατα βοηθήματα ἔχων τὴν Ἱστορίαν τῶν βυζαντινῶν γραμμάτων τοῦ Krumbacher καὶ τὰς ἡμετέρας περὶ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους πραγματείας· ἀλλ' ὅμως ἐνιαχοῦ παρεκβάσεις τινές ἀπὸ τῶν στενῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα αὐτὸς διέγραψεν εἰς τὴν πραγματείαν του, ὑπεμφαίνουσιν ἰδίαν βαθυτέραν με-

[1]) Παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ὁ στ. 127 «ὡς κυπαρίσσι θαυμαστὸν τὴν ἡλικίαν εἶχεν» δὲν ἀπεδόθη ὀρθῶς: «come cipresso mirabile avea la gioventù.» Τὸ *ἡλικία* ἐνταῦθα σημαίνει τὸ ἀνάστημα. ἡ δὲ χρῆσις αὕτη δὲν εἶναι ἀσυνήθης καὶ ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ (*ἑλικιά*).

[2]) Ὁ κ. Pavolini σημειώνει, ὅτι εἰς τὸ ἀκριτικὸν ᾆσμα τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσα ἐν Λαογραφ. Α' 240-1, ἐν στ. 10 πρέπει μᾶλλον νὰ γραφῇ *μόν'* ἀντὶ *μού*· ἀλλ' ἡ γραφὴ *μού* ἔχει καλῶς, διότι τὸ *μού* εἶναι διαλεκτικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ *μόν'* (= μόνον, ἀλλά).

[3]) Ὁ γνωστὸς φιλέλλην ἐκδότης τῶν δημωδῶν ἑλληνικῶν ᾀσμάτων καὶ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Dante.

[4]) Βλ. Λαογραφ. Α' 216. 222. 230. 231. 242. 253. 255. 275.

λέτην τοῦ ἔπους. Τοιαῦταί τινες εἶναι αἱ περὶ εὐαγγελικῶν ἀπηχήσεων ἐν αὐτῷ (σ. 324) [1]) καὶ αἱ ὑποδείξεις περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπιμελεστέρας ἐξετάσεως τῆς μετρικῆς τοῦ ποιήματος, τῆς μικτῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνδείξεων τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ὁμήρου καὶ ἄλλων κλασσικῶν συγγραφέων.

Π.

Κυπριακὴ λαογραφία.

Ἡ ἐλπίς, τὴν ὁποίαν ἐξεφράσαμεν ἐν Λαογρ. Α' 428, περὶ μὴ διακοπῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Κρητικοῦ λαοῦ*, ἕνεκα τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἡρακλείου τοῦ συνδιευθυντοῦ αὐτοῦ κ. Ι. Χατζηϊωάννου, ἀτυχῶς διεψεύσθη. Τὸ κάλλιστον ἐκεῖνο λαογραφικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα ἔπαυσεν ἐκδιδόμενον, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἑξαμηνίας διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Ϛ' τεύχους αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀποτυχία αὕτη δὲν ἐψύχρανε τὸν ζῆλον τοῦ ἐνθουσιώδους καὶ φιλοπονωτάτου ἐρευνητοῦ τῶν πατρίων καθηγητοῦ κ. Χατζηϊωάννου, καὶ νῦν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ πατρίδι του Κύπρῳ, ὅπου ἀποκατέστη, ἤρχισε δημοσιεύων τὸ λαογραφικὸν ὑλικόν, ὅπερ ἔχει ἀποθησαυρίσῃ, εἰς περιοδικὸν δημοσίευμα τοῦ ὁποίου ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε δύο τεύχη. [2])

Ἡ *Κύπρος*, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἀφιεροῦται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν κυπριακὴν λαογραφίαν· περιλαμβάνει μὲν καί τινα παραμύθια καὶ ᾄσματα, ἅτινα ἐκ Κρήτης εἶχε συναποκομίσῃ ὁ ἐκδότης, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ εἶναι κυπριακά, οἱ καρποὶ συστηματικῆς ἐρεύνης, γενομένης κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1910 εἰς 15 χωρία τῆς ἑλληνικῆς μεγαλονήσου. Ἡ καταγραφὴ τῶν δημωδῶν μνημείων ἔγινε μετ' ἐπιμελείας καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, σημειουμένου ἑκασταχοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἡλικίας ἐκείνου παρ' οὗ ἤκουσεν ὁ ἐκδότης τὸ ἐκδιδόμενον, γέροντος κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ γραίας χωρικῆς.

Ἐξαιρέσει γενικῶν τινων ἱστορικῶν καὶ τοπογραφικῶν πληροφοριῶν περὶ Κύπρου καὶ ἀφηγήσεων περὶ ἱστορικῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ στόματος χωρικῶν καταγραφεισῶν, τὸ περιεχόμενον τῆς *Κύπρου* εἶναι ἀκραιφνῶς λαογραφικόν. Ἀποτελεῖται ἐξ ἑπτὰ παραμυθίων κυπριακῶν καὶ δύο κρητικῶν, ἓξ δημωδῶν ᾀσμάτων κρητικῶν καί τινων κυπριακῶν κωμαστικῶν ᾀσματίων, παραδόσεων, δεισιδαιμονιῶν καὶ σημειώσεων περὶ ἐθίμων, πέντε αἰνιγμάτων καὶ δωδεκάδος ἐπῳδῶν.

Αἱ συμβολαὶ τοῦ κ. Χατζηϊωάννου εἰς τὴν ἑλληνικὴν λαογραφίαν εἶναι πολύτιμοι, ἂν δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ τύχῃ τῆς ὑποστηρίξεως, τῆς ὁποίας εἶναι ἄξιον, καὶ καταστῇ δυνατὸν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐρεύνας του καὶ εἰς

[1]) Εἰς ταύτας δὲν ἔπρεπε νὰ συγκαταλεχθῇ καὶ ἡ λ. *λαζαρώνω* (=σαβανώνω καὶ ὄχι θάπτω). Ἐσχηματίσθη μὲν ἡ λ. ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Λαζάρου κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὰ τοῦ Εὐαγγελίου (Ἰω. ια' 44) περὶ τῆς ἀναστάσεως τούτου, ἀλλ' ὁ διασκευαστὴς παρέλαβε ταύτην ἀμέσως ἐκ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, ἐσχηματισμένην ἤδη.

[2]) *Κύπρος*. Λαογραφικὸν σύγγραμμα. Ἔτος Α' τόμος Α' τεύχη ἕξ. Ὑπὸ *Ἰωάν. Χατζηϊωάννου*, Δ. φ. καθηγητοῦ. Ἐν Λάρνακι (Κύπρου) 1911. 8ον σ. (ιγ') 64.

τἄλλα χωρία τῆς νήσου, ἡ *Κύπρος* θὰ καταστῇ ταμεῖον πλουσιώτατον τῆς κυπριακῆς λαογραφίας καὶ βοήθημα ἀσφαλὲς εἰς τοὺς μελετῶντας τὴν κυπριακὴν διάλεκτον, παρέχουσα ἅμα ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων εἰκόνα πιστὴν τοῦ βίου καὶ τοῦ ἤθους τῶν Κυπρίων.

Π.

Χριστιανικὴ Κρήτη.

Τῇ φροντίδι καὶ ἐπιμελείᾳ φιλίστορος καὶ φιλοπόλιδος ἱεράρχου, τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Εὐγενίου, καὶ τῇ ὑλικῇ ἀρωγῇ τῶν μοναστηριακῶν ταμείων Ἡρακλείου καὶ Λασιθίου, ἱδρύθη ἐν Ἡρακλείῳ περιοδικὸν σύγγραμμα εἰδικῶς σκοποῦν τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης, μάλιστα δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ τὴν μελέτην τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος, διὰ τῆς ἐκδόσεως γλωσσαρίων καὶ κρητικῶν κειμένων ἀνεκδότων καὶ τῆς κρητικῆς λαογραφίας διὰ τῆς ἐκδόσεως λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀνεκδότου ἐκ Κρήτης.

Τὰ συνεκδοθέντα δύο πρῶτα τεύχη τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους τῆς *Χριστιανικῆς Κρήτης* [1]) πληροῦσι δύο ἐργασίαι τοῦ κ. Στεφάνου Α. Ξανθουδίδου, ἡ μὲν βραχυτέρα (σ. 289-311) περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος τοῦ Ἀντωνίου Ἀχέλη, ὑπὸ τοῦ Hubert Pernot, ἡ δὲ περὶ κρητικῶν συμβολαίων τῶν χρόνων τῆς Ἑνετοκρατίας. Ἡ πρώτη περιέχει ἀξιολογωτάτας γλωσσικὰς παρατηρήσεις καὶ εὐστόχους διορθώσεις τοῦ κειμένου, παρατηρεῖ δ' ἐν ταύτῃ ὁ κ. Ξανθουδίδης ὅτι ὁ Ἀχέλης ἔν τισιν ἀπεμιμήθη τὸν Ἐρωτόκριτον. Καὶ ἀληθῶς φανερὰ πρόκειται ἡ μίμησις ἐν τῷ ΙΗ' κεφαλαίῳ τοῦ Ἀχέλη, ὅπου, ὡς καὶ ἡμεῖς παρετηρήσαμεν πρό τινος [2]) ἀπομιμεῖται οὗτος τὸν πρῶτον ἐπίλογον τοῦ Ἐρωτοκρίτου, φαίνεται δ' ἡ μίμησις πιθανὴ καὶ εἰς δύο ἕτερα χωρία τοῦ Ἀχέλη, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύει ὁ κ. Ξανθουδίδης (Ἀχέλη 1082 κἑ. = Ἐρωτόκρ. Β 1476-7, Ἀχ. 1460 κἑ. = Ἐρωτόκρ. Δ 1013 κἑ.) τῶν δὲ λοιπῶν ὑπὸ τούτου ἀναφερομένων χωρίων ἡ ὁμοιότης τυχαία οὖσα, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς μίμησιν.

Ἡ δ' ἑτέρα, πολλῷ περιεκτικωτέρα ἐργασία, τοῦ κ. Ξ. εἶναι ἡ ἔκδοσις 103 συμβολαίων, συντεταγμένων ὑπὸ 17 ἐν ὅλῳ νοταρίων κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑνετοκρατίας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1575-1643· πρὸς δὲ τούτοις μία ἰδιόχειρος διαθήκη τοῦ 1603, εὑρετήριον τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων ἐκ τοῦ περιέχοντος ταῦτα κώδικος καὶ σημείωσίς τις περὶ δικαιωμάτων ἐπί τινων ἀγρῶν. Πάντα τὸ ἔγγραφα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν κτηματικὴν περιουσίαν τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μιραμπέλου μονῆς τοῦ Ἀρετίου, εἶναι δὲ γεγραμμένα τῷ 1640-3 ὑπὸ μοναχῶν τῆς μονῆς, καὶ συμπεπηγμένα εἰς ἓν βιβλίον πρὸς προφύλαξιν τῆς περιουσίας τῆς μονῆς.

Τὴν σημασίαν τῶν ἐγγράφων τούτων διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ βίου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς Ἑνετοκρατίας καὶ τοῦ γλωσσικοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος κατὰ

[1]) Χριστιανικὴ Κρήτη. Creta christiana. Περιοδικὸν κατὰ τετραμηνίαν ἐκδιδόμενον ἐπιμελείᾳ τῆς ἐν Κρήτῃ ἐκκλησίας. Ἔτος Α' τεῦχος Α' Β' διπλοῦν. Ἐν Ἡρακλείῳ 1912. 8ον σ. η' 378. Συνδρομὴ ἐτησία δρ. 10.

[2]) Λαογραφ. Β' 516.

τὸν ΙϚ' καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, δικαίως ἐξαίρει καὶ σαφῶς καθορίζει ὁ ἐκδότης. Ἡ δ' ἀκρίβεια καὶ ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως καὶ ἡ προσθήκη πλουσίων ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων περὶ λέξεων καὶ πραγμάτων εὐκολύνουσι τὴν μελέτην καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ προσαγομένου σπουδαίου ὑλικοῦ. Ἐν τέλει ἐπιπροστίθεται ἐκτενὴς πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων (σ. 313 - 359), ἐν ᾧ «ἑρμηνεύονται αἱ σπανιώτεραι καὶ ἰδιωματικαὶ καὶ αἱ ξενικαὶ λέξεις», καὶ ἐν ᾧ θὰ ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσί τινες τῶν ὑπὸ τὰ κείμενα ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων πρὸς ἀποφυγὴν παλιλλογίας. Πλὴν δὲ τούτου καὶ πίναξ κυρίων καὶ τοπικῶν ὀνομάτων (σ. 360 375) καὶ σημείωμα διὰ τὰ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα τῶν ἐγγράφων Ἀρετίου. Ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ ὁ κ. Ξ. ἀναπτύσσει πιθανωτάτην γνώμην αὐτοῦ περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πολυπληθῶν ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἐνετικῶν ὀνομάτων, ὑποστηρίζων ὅτι δὲν εἶναι ταῦτα τεκμήρια ἐνετικῆς καταγωγῆς τῶν φερόντων ταῦτα ὀρθοδόξων Κρητῶν, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς ἑλληνικῆς καταγωγῆς Κρῆτας παροίκους, οἵτινες ἐγνωρίζοντο καὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἄλλων διὰ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ τιμαριούχου Ἑνετοῦ καβαλλάρου, καὶ ὡς ἐκ τούτου κατὰ μικρὸν τὰ παρωνύμια ταῦτα ἀντικατέστησαν τὰ κρητικὰ ὀνόματα

Τοιαῦται μελέται, πληροῦσαι πάσας τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιστήμης, ἀναδεικνύουσι τὸ ἀρτιφανὲς περιοδικὸν σύγγραμμα κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον ὄργανον ἐμβριθοῦς ἐρεύνης τῆς ἱστορίας, τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος καὶ τοῦ βίου καθόλου τῶν Κρητῶν.

Π.

Μουσικὸν περιοδικόν.

Ἐν Κωνστατινουπόλει ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους ἡ ἔκδοσις τῆς *Μουσικῆς*, μηνιαίου μουσικοῦ περιοδικοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Γεωργίου Παχτίκου. Φιλοκάλως ἐκτυπούμενον εἰς τεύχη ἐκ 32 τοὐλάχιστον σελίδων 4ου σχήματος, θὰ διαιρῆται εἰς δύο ἴσα καὶ διακεκριμένα ἀλλήλων μέρη, τὸ «μουσικολογικὸν» καὶ τὸ «ᾀσματολογικόν». Ἐν τῷ πρώτῳ θὰ δημοσιεύωνται ἄρθρα περὶ μουσικῆς, ἰδίως δὲ περὶ ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀρχαίας μέσης καὶ νεωτέρας Πρωτεύουσαν δ' ἐν αὐτῷ θέσιν θὰ κατέχωσιν, ὡς ἐπαγγέλλεται ὁ ἐκδότης, «αἱ πραγματεῖαι περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ δημοτικῶν ᾀσμάτων, περὶ τῆς λαϊκῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, μετὰ καταρτισμοῦ πλήρους καταλόγου τῶν ἐπιτοπίως σῳζομένων δημοτικῶν μουσικῶν ὀργάνων, περὶ τῆς ἑλληνικῆς ὀρχήσεως μετὰ τῶν ποικίλων εἰδῶν τῶν ἐθνικῶν χορῶν, περὶ τῶν ξενοφώνων ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, τῶν παρὰ τῶν ξενογλώσσων Ἑλλήνων ᾀδομένων». Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει θὰ δημοσιεύωνται καὶ δημοτικὰ ᾄσματα παρασεσημασμένα διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ διὰ τῆς διεθνοῦς γραμμικῆς παρασημαντικῆς. «Ἐπίσης θὰ περιλαμβάνωνται καὶ χαρακτηριστικὰ μελουργήματα ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν συνοίκων λαῶν.»

Ὡς ἐκ τοῦ προγράμματος τούτου ἐμφαίνεται, τὸ νέον μουσικὸν περιοδικὸν προώρισται νὰ καταστῇ εὔχρηστον ὄργανον λαογραφικῶν ἐρευνῶν, εἰς ἃς εὐρύτατον παρέχει χῶρον. Οὐδεμίαν δ' ἔχομεν ἀμφιβολίαν ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι αὗται δὲν θ' ἀποδειχθῶσι κεναί, διότι κάλλιστον ἐχέγγυον πιστῆς καὶ φιλοτίμου ἐκτε-

σεως αὐτῶν εἶναι αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἀρχισυντάκτου κ. Γ. ιχτίκου, τοῦ μετ' ἐνθουσιώδους ζήλου καλλιεργοῦντος καὶ διδάσκοντος ἀπὸ κροῦ χρόνου τὴν μουσικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολλοὺς ἔχοντας νὰ ιδείξῃ ἀγλαωτάτους καρποὺς τῆς μέχρι τοῦδε ἐνεργείας του, ἐν οἷς ἐξέχουσαν τέχει θέσιν ἡ ἔκδοσις ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρασλῆ πλουσιωτάτης συλλογῆς νικῶν μελῳδιῶν.

Π.

Παρατηρήσεις εἰς τὴν Λαογραφίαν.

(Εἰς Λαογραφ. Β' 180 1). Ἡ ἐν τῷ ἀργείῳ ἄσματι τοῦ Μπεκὴρ ἀγᾶ φρά- ς «ποῦ κάνουν ἕνα ντέλο» ἢ ἀκριβέστερον «ἕναν τέλο» λέγεται συνήθως ἐπὶ ινῶν πραγμάτων, ἐπὶ παντελοῦς καταστροφῆς κττ. οἷον «ἐμπῆκαν τὰ πράματα ῦ Κωσταντῆ 'ς τὰ σπαρτὰ τοῦ Δημήτρη κ' ἐκάμαν ἕναν τέλο» «ὁ Γιάννης ἔφαγ' αν τέλο ξύλο» (=ἐδάρη ἀνηλεῶς). Ἡ λέξις εἶναι αὐτὴ ἡ κοινοτάτη λ. τέλος ἐναλλαγὴν τοῦ γένους. Ἐκ ταύτης δὲ παρήχθη καὶ τὸ ῥ *τελεύω* = ἀποτε- ιώνω, βασανίζω.

Ἐν Ξυλοκάστρῳ Ι. Π. ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΗΣ

Ἐρωτήματα περὶ θεοκρισιῶν.

Εἰς τὴν ἐν τῇ *Λαογραφίᾳ* δημοσιευομένην μελέτην μου *Ἁγνείας πεῖρα*, θέμα ουσαν τὴν τῆς ἁγνείας τῆς Θεοτόκου δοκιμασίαν, προσπαθῶ νὰ ἑρμη- ύσω ἕνα ἐκ τῶν σπουδαιοτατων τύπων, τὸν ὁποῖον περιεβλήθη ἡ δοξασία ρὶ τῆς διὰ *σημείου* ὁρατοῦ καὶ τῆς *ἐπιφανείας* τοῦ Θεοῦ κρίσεως αὐτοῦ περὶ ῦ δικαίου. Αἱ *θεοκρισίαι* ἤτοι *θεοδικίαι* αὗται, παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ καθ' ιαντας τους αἰῶνας τιμώμεναι καὶ ἐφαρμοζόμεναι, γνωσταὶ καὶ εἰς τοὺς ἀρ- ιίους Ἕλληνας, νομίζεται ὅτι ἐν ὀλίγῃ τιμῇ ἦσαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, νωστον δὲ τί περὶ αὐτῶν δοξάζει ὁ ἡμέτερος λαός.

Περὶ τῶν θεοκρισιῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, θέματος ἀναγομένου ὄχι μόνον ς τὰς δοξασίας ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, νάγω ὑλικὸν πρὸς ἰδιαιτέραν πραγματείαν. Εἰς σημερινὴν πολύτιμον παρά- ισιν ἐξ Αἰτωλίας, τὴν ὁποίαν μοὶ ἀπέστειλεν ὁ φίλος συνάδελφος κ. Κ. Ῥω- ιῖος, εὑρίσκω λίαν ἐνδιαφερούσας δοξασίας θεοκρισίας δι' ὕδατος καὶ διὰ πυ- ὸς, αἵτινες ἀναμιμνήσκουσι ὁμοίους τύπους δοκιμασίας τῆς ἁγνείας καὶ τῆς χαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς μεσαιωνικῆς. Περίεργα δὲ παραδείγματα δοκιμασίας αφέρει καὶ ὁ Pouqueville ὡς συνηθιζόμενα ἐν Πελοποννήσῳ. Ταῦτα τὰ ὑπὸ ῦ Πουκεβὶλ ἀναφερόμενα ἔθιμα δοκιμασίας ἐρωτῶ τοὺς συνεργάτας ἡμῶν ἂν ωρίζωσιν ἐθιζόμενά που ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι δὲ ταῦτα δύο:

α) Πρὶν ἀνέλθῃ ἡ κόρη εἰς τὴν νυμφικὴν κλίνην ὀφείλει νὰ πατήσῃ ἐπάνω ς δερμάτινον κόσκινον· ἂν τρυπήσῃ τὸ κόσκινον, ἡ ἁγνεία της γίνεται φανερά ὸ ἔθιμον ἀναφέρει ὁ *Ploss — Bartels* Das Weib τ. Ι σ. 557, ἐκ τοῦ Πουκεβὶλ ς λέγει, παραλαμβάνων, παρὰ τῷ ὁποίῳ δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ εὕρω ἀναγρα- όμενον. Παρόμοια ξένα ἔθιμα *παρθενομαντείας* βλ. εἰς *Ἁγνείας πεῖραν* (Λαογραφ. Γ' σ. 124 ἑξ.)

β') Περίεργον δοκιμασίαν τῶν ἁγίων λειψάνων ἀναφέρει ὁ Πουκεβὶλ ι ἐθιζομένην πάλιν ἐν Μορέᾳ: εἰς ὕδωρ μὲ οἶνον βραζόμενον ῥίπτεται τὸ ἅγι λείψανον ἢ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ. Μὲ τὸ ὑγρὸν τοῦτο ζυμώνεται ἄλευρον, ὁποῖον, ἂν φουσκώσῃ χωρὶς προζύμι, ἐλέγχει τὴν γνησιότητα τοῦ ἁγίου λε ψάνου (*Pouqueville*, Voyage de Grèce, 1827 τ. VI σ. 159).

Τὴν ἔννοιαν τῶν θεοκρισιῶν, ὡς καὶ παραδείγματα αὐτῶν, εὑρίσκει ὁ ἀν γνώστης εἰς τὴν *'Αγνείας πεῖραν*, Λαογραφίας τ. Γ' σ. 65 ἑξ. Ἀναλόγως πρὸς · ἐκτιθέμενα παρακαλῶ καὶ γενικώτερον τοὺς φίλους συνεργάτας καὶ ἑταίρο τῆς Λαογραφίας ὅπως ἀποστείλωσιν εἰς ἐμὲ (ὁδὸς Ἱπποκράτους 112) ἢ εἰς τι ἡμέτερον πρόεδρον πᾶσαν παράδοσιν εἴτε παραμῦθι εἴτε δοξασίαν εἴτε ἔθιμο εἰς τὸ ὁποῖον ὑπόκειται θεοκρισίας ἔννοια, ἤτοι ἡ δοξασία τῆς δια *σημεί* ὁρατοῦ ἐπιφαινομένης ἀμέσου κρίσεως τοῦ θεοῦ πρὸς ἀπονομὴν τοῦ δικαίου.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Paroemiographica. Textgeschichtliches zur alten Dichtung und Re ligion von *Otto Crusius*. Mit einer Untersuchung über den Atheniensis 18C von *S. Kugéas*. Sitzungsberichte der königlich Bayerischen Akademie d Wissenschaften Philosophisch-philologische Klasse, Jahrgang 1910, 4. Abhan lung.

Αἱ παροιμιογραφικαὶ πραγματεῖαι, περὶ ὧν ἀνακοινωθεισῶν ὑπ τοῦ Ὄθωνος Κρουσίου ἐν τῇ Βαυαρικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶ τῷ 1909, ἐγένετο τότε βραχὺς λόγος ἐν Λαογραφίας τ. Α' σ. 16 πρόκεινται ἤδη εἰς βιβλίον ἐξ 120 σελίδων. Σκοπῶν δὲ νῦν νὰ παρά σχω μακροτέραν ἀνάλυσιν τούτων, ὀφείλω πρὸ παντὸς νὰ ἐκφράσ ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν σοφώτατον ἄνδρα, διὰ τ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἔδειξεν ὑπὲρ τῆς μικρᾶς μου συμβολῆς.

Τὰς σ. 3-40 τοῦ βιβλίου καταλαμβάνει ἡ ἐμὴ πραγματεία: I. De cod. Atheniensis 1083 und die Textgeschichte der Paroe miographen. Παρακινηθεὶς πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μο Ν. Γ. Πολίτου ἐμελέτησα τὴν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1083 χειρογράφ τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης περιεχομένην (φ. 132-162) συλλογὴ παροιμιῶν ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ἄλλας γνωστάς. Ἐκ τῆς ἀντιβολῆ

κυρίως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Miller (Mélanges de Litterature recque) ἐκ τοῦ Ἀθωϊτικοῦ κώδικος δημοσιευθεῖσαν συλλογὴν προέ-ψαν τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

Ὁ Ἀθηναϊκὸς κῶδιξ (Θ) εἶναι συγγενέστατος πρὸς τὸν Ἀθωϊ-κὸν (Α. νῦν Παρισιακὸν Suppl. Grec, N° 1164), ὄχι μόνον ς πρὸς τὸ παροιμιακὸν ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ ἄλλο περιεχόμενον. μφότεροι οἱ κώδ. κατάγονται ἐμμέσως ἐκ τοῦ αὐτοῦ χειρογρά-ου (*X). Τοῦτο περιεῖχε καὶ τὰς πέντε γνωστὰς συλλογάς, τ. ἔ. τὰς ιεῖς σειρὰς τοῦ Ζηνοβίου, τὴν καλουμένην συλλογὴν τοῦ Πλουτάρ-ου καὶ τὴν ἀλφαβητικὴν σειράν, ἀλλ' ἀτελεῖς καὶ ἐλλιπεῖς, ὡς μᾶς αρουσιάζονται αὗται εἰς ὅλα τὰ ὁμογενῆ χειρόγραφα (Ἀθην. Ἀθωϊτ. μβροσιανὸς κλπ.). Αἱ κοιναὶ αὗται ἐλλείψεις καὶ ἀνωμαλίαι προῆλ-ον ἐκ τῆς ἐκπτώσεως φύλλων τινῶν τοῦ πρώτου ἀρχετύπου, περὶ οῦ ὁποίου εἰκάζεται ὅτι ἦτο κῶδιξ παλαιότατος εἰς κεφαλαιώδη γρα-ὴν γεγραμμένος. Καθορίζων περαιτέρω τὸ στέμμα τῶν κωδ. τῶν ποτελούντων τὴν καλουμένην Athoam Recensionem, ἀναφέρω δείξεις τινάς, καθ' ἃς ὁ κοινὸς τῶν κωδίκων τούτων πατὴρ *X ἦτο οῦ 13ου αἰ. ἀνήκων πιθανῶς εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν ἐργαστήριον οῦ Βυζαντινοῦ φιλολόγου Πλανούδη. Τὸ ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδ. έγα κέρδος εἶναι ὅτι μόνος οὗτος διετήρησε πλήρεις τὰς ἑρμηνείας ὸ παροιμιῶν τῆς III σειρᾶς τοῦ Ζηνοβίου (ιζ-να), αἵτινες ἐκπεσοῦ-αι τελείως ἐκ τοῦ Ἀθωϊτικοῦ μᾶς εἶχον παραδοθῇ λίαν ἐπιτετμη-ένα ἐν τοῖς λοιποῖς χειρογράφοις (Laurent. καὶ Ambros.). Ἐν αῖς ἑρμηνείαις ταύταις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδομέναις, ναγράφεται ἐνίοτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, ἐξ οὗ πηγάζει παροιμία, πρᾶγμα ἐντελῶς παραμελούμενον ἐν τοῖς ἄλλοις χειρο-ράφοις. Διὰ τῆς ἀναγραφῆς δὲ ταύτης μᾶς παρέσχεν ὁ Ἀθηναϊκὸς νέα ιως ἀποσπάσματα ἀρχαίων ποιητῶν τε καὶ πεζογράφων ὡς π. χ. οῦ Εὐπόλιδος, Μιμνέρμου, Πινδάρου, Σιμωνίδου τοῦ ἰαμβογράφου, Ἀριστοτέλους, Δικαιάρχου κλπ.

Αἱ ἀκολούθως δημοσιευόμεναι πραγματεῖαι εἶναι αὐτοῦ τοῦ Κρου-ίου. Μόνον δὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ τῶν πα-οιμιογραφικῶν ζητημάτων εἶναι ἀρκετὸν διὰ νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν ξίαν τῆς προκειμένης ἐργασίας. Ἐν τῇ II. «Zu den Lexikon Inter-

polationen der Paroemiographen-Ueberlieferung» (σ. 40-50 πραγματεύεται ὁ Κρούσιος περὶ τῶν παρεμβολῶν, αἵ ὁποῖαι εἰσῆλ θον εἰς τὰς συναγωγὰς ἀρχαίων παροιμιῶν ἐκ λεξικῶν. Τὴν γνώμη ταύτην εἶχεν ἀναπτύξει καὶ ἄλλοτε ὁ Κρούσιος ἐν τοῖς Analect critica αὐτοῦ· νῦν δ' ἔρχεται νὰ ὑποστηρίξῃ ταύτην διὰ νέων τεκμη ρίων ἀντλουμένων ἐκ τῆς νεωστὶ ἀποκαλυφθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ Reit zenstein ἐκδοθείσης 'Αρχῆς τοῦ λεξικοῦ τοῦ Φωτίου. Διὰ τῶν παρατη ρήσεων τοῦ Κρουσίου καθίσταται φανερὰ ἡ σχέσις ἰδίως τῆς ἀλφαβη τικῆς σειρᾶς τῶν παροιμιῶν, τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Sophist ignotus, πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν λεξικογράφων, ὡς ἐπίσης καὶ ι παρεμβολὴ πολλῶν λημμάτων λεξικῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν παροι μιῶν συναγωγήν, τὴν Vulgatam συνήθως ὀνομαζομένην. Περί τινω λημμάτων ὡς π. χ. Παρεξόρουσον (Φώτ.) — Πέρδιξ ὄρουσον (συνα γωγὴ Παλατινὴ) γίνεται μακρότερος λόγος.

'Εξόχως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ III. Religionsgeschichtliche und Litterarisches aus den Paroemiographen (σ. 51-75). Γνω στὴ εἶναι εἰς τοὺς φιλολόγους ἡ προσπάθεια, ἣν ἀπὸ ἐτῶν καταβάλλε Κρούσιος ὅπως διὰ τῶν παροιμιῶν, τῶν μικρῶν καὶ βραχυτάτω τούτων λαϊκῶν ῥήσεων, διαλευκάνῃ καὶ ἑρμηνεύσῃ μεγάλα ἐνίοτε προ βλήματα θρησκευτικά, μυθολογικά, ἀρχαιολογικὰ ἢ γραμματειακά Πλεῖσται εἶναι αἱ μικραὶ διατριβαί, αἱ παροιμιακαὶ αὗται Miszellei τοῦ Κρουσίου, αἵτινες ἐσκορπισμέναι εἰς διάφορα περιοδικά, κυκλοφο ροῦσιν ὡς μικρὰ κέρματα πρωτοτύπου καὶ εὐφυοῦς ἐρεύνης, ἐν ᾗ ἡ κομψότης τῆς φράσεως ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν πειθώ. Τῆ ἐρεύνης ταύτης παρέχει καὶ ἡ παροῦσα πραγματεία νέα παραδείγματα ἐξ ὧν ἀναφέρω μερικά: 'Ανάγυρον κινεῖν: 'Αναιρεῖται ἡ ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Roscher (III 1954) γνώμη περὶ κρητικῆς δῆθεν παραλλαγῆ τοῦ περὶ 'Αναγύρου θρύλου, ὅστις εἶναι μόνον ἀττικὸς ἔχων σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ 'Ερυσίχθονος. Αἱ παροιμίαι «'Αναγυράσιος δαί μων» καὶ «ἀνάγυρον κινεῖν» ὀφείλονται εἰς τὸν 'Αριστοφάνη, εἴς τινα δὲ ἑρμηνείαν, ἣν παρέχει διὰ τὴν τελευταίαν ὁ κῶδ. Coislinianus ἀνευρίσκει ὁ Κρ. μιμικὴν σκηνήν. Τὰς παροιμίας *Μωρότερος εἶ Μο ρύχου* κτλ. *κόντῳ μηλαφᾷς* ἀποδίδει ὁ Κρ. εἰς τὸν Συρακούσιον μιμογράφον Σώφρονα, τὴν δὲ *Ρηγίνων δειλότερος* εἰς τὸν υἱὸν τούτου

έναρχον. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἑρμηνεία, ἣν δίδει ὁ Κρ. ς τὴν παροιμίαν: *Γέρρα Νάξια.* Αὕτη εἶναι παλαιὸν λογοπαίγνιον οῦ Ἐπιχάρμου, ὅστις ἐπεδίωκε συχνὰ τὸν διφορούμενον χωρισμὸν δύο ξεων, τὰ *παρὰ γράμμα σκώμματα. Γέρρα Νάξια* (=αἰδοῖα) — *Γερρ' νάξια* (=μικρολογίαι, βωμολοχίαι) ὡς: Ζεύς μ' ἐκάλεσε γ' ἔρανον — γέρανον) ἑστιῶν (Ἐπιχ. ἀπόσπ. 87. σ. 106 Kaibel). Αἱ παροιμίαι: *θᾶσσον ὁ τόκος Ἡρακλείτῳ ⟨τῷ⟩ Τεριναίῳ τρέχει* καὶ *Αἶξ ποττὰν άχαιραν* εἶναι λείψανα τῆς Δωρικῆς καὶ δὴ πιθανώτατα τῆς Σικελικῆς ωμῳδίας. Διὰ θαυμασίου συνδυασμοῦ ἑνώνων ὁ Κρ. τὸ λῆμμα: *Σοὸν ὁ βοῦς ἔφασκε δ' ἀστράβην ἰδὼν* (Μακαρίου VII 75 τ. II. σ. 09 Corpus Gott.) πρὸς τὸ λῆμμα τοῦ Ψευδο-Διογενιανοῦ VII. 9 Corp. Gott. I. σ. 288) *οὐκ ἔστ' ἐμὸν τὸ πρᾶγμα, πολλὰ χαιρέτω αἱ τῶν ἀπραγμόνων,* ἐπανορθώνει τὴν ἔμμετρον ῥῆσιν:

«*Οὐκ ἔστ' ἐμὸν τὸ πρᾶγμα· πολλὰ χαιρέτω*
σοφῶς ὁ βοῦς ἔφασκεν ἀστράβην ἰδών».

Τὴν δ' ἐπανόρθωσιν τοῦ Κρ. πιστοποιεῖ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ τῆς ῥήεως παραλλαγὴ Non nostrum inquit onus bos clitellas spetans (Quintil. VII, 21). Ἐξετάζων ὁ Κρ. διὰ μακρῶν τὰς παροιμίας: *ύραζε Κῆρες, οὐκέτ' Ἀνθεστήρια* καὶ: *ἐκεῖ βλέπουσα δεῦρ' ἀνίει τἀγαθά,* ς παραδέχεται δημώδεις ἐμμέτρους ῥήσεις εἰς λειτουργικὰς πράξεις φορώσας καὶ ὑπὸ τῶν Ἀτθιδογράφων ἀποθησαυρισθείσας, καταλήγει ἰς ἀξιόλογα συμπεράσματα περὶ τῶν ἐν Ἀττικῇ ἐθίμων τῆς ταφῆς. Εἰς τὴν παροιμίαν *λύκος περὶ φρέαρ χορεύει* ἀνευρίσκει ἴχνη ἀπολεθέντος μύθου, καθ' ὃν ἡ ἄγρα τοῦ λύκου πεσοῦσα εἰς φρέαρ ἐξέυγε τὸν κίνδυνον, ἐπανορθῶν τὴν ἐντελῶς φανταστικὴν ἑρμηνείαν τοῦ Jsener (λύκος=φῶς).

Ἐν τῇ IV πραγματείᾳ «Exkurse zu den neuen Zenobios rtikeln des Atheniensis» (σσ. 76 108) σχολιάζει ὁ Κρ. τὰς σπουαιοτέρας ἐκ τῶν νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ γνωσθεισῶν αροιμιῶν, ἰδίᾳ τὰς ἑρμηνείας αὐτῶν. Εν ταῖς παρεκβάσεσι ταύταις ποκαθίστανται χωρία καὶ ἄλλα ἑρμηνεύονται, προβάλλονται δὲ πλεῖτα ἰδίως γραμματειακὰ προβλήματα, εἴς τινα ἐκ τῶν ὁποίων δίδει ύσιν ἀσφαλῆ ἡ δεδοκιμασμένη τοῦ Κρ. ἐμπειρία. Αἱ παροιμίαι, εἰς

ἃς κυρίως ἀφορῶσιν αἱ παρεκβάσεις εἶναι: *Ἄριστα χωλὸς οἰφεῖ, Ἡράκλειος ψώρα, Μιχθοφόρων, Οὐκ ἔστι δούλων πόλις, Βουλίας δικάζει, Θᾶττον ἢ Βούτης, Ἄειδε τὰ Τέλλῆνος, Ὕδωρ παραρρέει, Οὐκ εἰμὶ τούτων τῶν ἡρώων,* (ἀξιόλογοι παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐννοίας «ἥρως»), *Τῶν φιλτάτων τὰ φίλτατα, Λιμοδωριεῖς, Λέσβιος Πρύλις* (ἔνθα ὁ Κρ. διὰ λαμπρᾶς ἀναγνώσεως (ἐν εὐδετέω — ἐνεύδετ' ὥσπερ) ἀποκαθιστᾷ τὸ εἰς ἐγκοίμησιν ἀφορῶν χωρίον) καὶ ἡ ἐν τῷ Λαυρεντιανῷ παραδεδομένη *Ἅλις Μινύαις τῶν φόρων*, ἣν σχετίζει πρὸς τὸν παρ' Ἀπολλοδώρῳ (II, 4,10) μῦθον.

Ἐν τῇ V καὶ τελευταίᾳ «Ein religiongeschichtliches Problem aus den proverbia Alexandrina» (σ. 109-116) ἐξετάζει ὁ Κρ. δύο κυρίως Ἀλεξανδρινὰς παροιμίας ἐκ τῆς κακῶς λεγομένης Πλουταρχείου συναγωγῆς, «*εἴποις τὰ τρία τὰ παρὰ τῇ αὐλῇ*» καὶ «*Γράψαις πρὸς τὴν Ἄρτεμιν*». Περὶ τῶν παροιμιῶν τούτων εἶχεν εἰκάσει ἄλλοτε ὁ Κρ. ὅτι εἶναι Ἀλεξανδριναὶ ἀραί· τὴν γνώμην του ταύτην ὑποστηρίζων νῦν ὁ Κρ. διὰ νέων ἰδίως παπυρολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν τεκμηρίων, συμπεραίνει ὅτι αἱ παροιμίαι αὗται ἀφορῶσιν εἰς δικαστικὰ Ἀλεξανδρινὰ ἔθιμα, ἐν οἷς ὑπολανθάνει ἡ ἰδέα τῆς Ἐξομολογήσεως καὶ τῆς Μετανοίας. Ἡ ἰδέα αὕτη ἄγνωστος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς δὲ τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένη, φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν ῥίζαν αὐτῆς εἰς τὰς προλήψεις τῶν Ἀλεξανδρέων.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐπιχέει νέαν ἀκτῖνα φωτὸς εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ πολύπλοκον πρόβλημα τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τῶν Ἑλλήνων παροιμιογράφων, τοῦ ὁποίου τὴν ὀρθὴν καὶ ἀκριβῆ θέσιν καθώρισεν ὁ Κρ. διά τε τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἐργασιῶν, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ κλασσικοῦ αὐτοῦ βιβλίου Analecta critica ad Paroemiographos Graecos. Εἰς τὸν δύσβατον καὶ ἀκανθώδη τοῦτον δρόμον, τὸν ὁποῖον μόνος σχεδὸν ἐβάδισεν ὁ Κρούσιος, τὰ Paroemiographica ἀποτελοῦσι νέον σταθμὸν φέροντα ἡμᾶς ἐγγύτερον εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Corpus Paroemiographorum Graecorum, τὸ ὁποῖον ἡ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ ἔχει ἐμπιστευθῇ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐν Μονάχῳ διδασκάλου.

Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

Paul Marc. Die Ueberlieferung des Aesopromans (Byz. Zeitschr. τόμ. 19 σ. 383-421 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.)

Εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν τοῦ Κρουσίου καὶ εἰς τὰς εἰσηγήσεις τού του ὀφείλεται καὶ ἡ παροῦσα ἐργασία τοῦ Μάρκ, ὅστις μετὰ τοῦ Hausrath, Knoel καὶ αὐτοῦ τοῦ Crusius ἀποτελεῖ τὴν τετράδα τὴν ἀναλαβοῦσαν τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Corpus fabularum Aesopicarum. Τοῦ Hausrath αἱ ἐμβριθεῖς κριτικαὶ ἔρευναι περὶ τῶν Μύθων τοῦ Αἰσώπου προηγήθησαν πρὸ πολλοῦ, ἤδη δὲ καὶ ὁ Βίος μετὰ ἐπανειλημμένως ματαιωθείσας ἀποπείρας εὑρίσκει ἐπὶ τέλους εἰς τὸν Μάρκ τὸν ἀξιόλογον ἐρευνητήν του.

Τὸ Α΄ μέρος τοῦ Βίου, τὸ περιέχον τὰς ἐν Σάμῳ καὶ τὸ Γ΄, τὸ περιέχον τὰς ἐν Δελφοῖς μυθιστορίας, ἀνάγονται εἰς παλαιοτάτην παράδοσιν, διότι εὑρίσκονται ἐν αὐτοῖς πολλὰ ἴχνη τῆς κλασσικῆς γραμματείας. Ἡ δὲ ἀρχαιότης τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τούτου τεκμηριοῦται καὶ ὑπὸ Αἰγυπτιακοῦ παπύρου περιέχοντος τμῆμά τι τοῦ Γ΄ μέρους καὶ ἐντελῶς πρὸς τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα συμφωνοῦντος. Τὸ Β΄ μέρος, τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν εἰς Βαβυλῶνα καὶ Αἴγυπτον περιπετειῶν τοῦ Αἰσώπου, ἀπεδείχθη διὰ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν ὅτι εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως, πηγάζον ἐκ παραλλαγῶν τοῦ περὶ Achikar μύθου καὶ εἰσαχθὲν κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους εἰς τὸ τότε συντεθὲν μυθιστόρημα τοῦ Αἰσώπου.

Ἡ χειρόγραφος Βυζαντιακὴ παράδοσις παρουσιάζεται εἰς δύο διατάξεις (recensiones), ὧν ἑκατέρα εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου αὐτῆς ἐκδότου. Τὴν τοῦ Westermann, ἥτις εἶναι ἐκτενεστέρα καὶ ἀρχαιοτέρα καὶ τὴν Accursianam (Accursius), βραχυτέραν καὶ μεταγενεστέραν. Ἐξετάζων εἶτα διὰ μακρῶν ὁ Μ. τὰ χειρόγραφα τἀποτελοῦντα τὴν τοῦ Westermann διάταξιν, κατατάσσει αὐτὰ εἰς τέσσαρας οἰκογενείας, ὧν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν ἀναπτύσσων ὑποδεικνύει πῶς πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῶσιν αὗται διὰ τὴν μέλλουσαν ἔκδοσιν. Εἰς τὴν Δ΄ οἰκογένειαν ἀνήκει τὸ παλαιότερον καὶ σπουδαιότερον τῶν χειρογράφων, ὁ Laurentianus Conv. soppr. 627, ὅστις ἀπό τε κριτικῆς καὶ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως παρέχει πλεῖστα ἐνδιαφέροντα προβλήματα. Ἡ Ἀκκουρσιανὴ διάταξις τοῦ Βίου παραδοθεῖσα ἐν χειρογράφοις ὡς τὸ πλεῖστον τοῦ 15ου αἰ., ὧν πολλὰ

φέρουσιν ὡς συγγραφέα τὸν Πλανούδην, ἔχει μελετηθῇ ἐν τοῖς κυριωτάτοις ὑπὸ τοῦ τῷ 1872 ἐκδόντος ταύτην Eberhard. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς τοῦ Westermann καὶ τῆς Ἀκκουρσιανῆς διατάξεως ἀπό τε γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς ἀπόψεως παρατηρεῖ ὁ Μ. ὅτι ἡ φράσις τῆς πρώτης εἶναι ἠμελημένη ἐνῷ τῆς δευτέρας εἶναι κομψοτάτη. Ὁ συντάκτης τῆς Ἀκκουρσιανῆς ἦτο λίαν ἐπιτήδειος λογογράφος, ἀφοῦ κατορθώνει μετὰ μεγάλης τέχνης ν' ἀποκρύπτῃ τὴν ἀπὸ τῆς παλαιοτέρας διατάξεως τοῦ Westermann ἐξάρτησίν του. Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς τῆς εἰς τὸ Β΄ μέρος τοῦ Βίου παρεντεθείσης *Νουθεσίας* παρατηρεῖται σύγχυσίς τις τοῦ Ἕλληνος μεταφραστοῦ, λαβόντος ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Τὸ γνωμικὸν ὑλικὸν τῶν ἀνατολικῶν παραλλαγῶν περιφρονῶν ἐντελῶς ὁ φιλοπονήσας τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν, ἀντικατέστησε τοῦτο διὰ ῥήσεων καθαρῶς ἑλληνικῶν, εἰλημμένων ἰδίως ἐκ τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἢ τῶν γνωμῶν τοῦ Μενάνδρου. Ἀλλ' εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο παρουσιάζονται μεταξὺ τῆς τοῦ Westermann καὶ τῆς Ἀκκουρσιανῆς διατάξεως ἀσυμφωνίαι τινές καὶ διαφοραί, ὧν ἡ ἀφορμὴ ἀποτελεῖ πρόβλημα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλυτον.

Ἐν τῷ Δ΄ καὶ τελευταίῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται λίαν ἐπιτυχῶς ὁ Μ. περὶ τῶν Βυζαντιακῶν Αἰσωπείων βιβλίων. Εἰς ταῦτα παρουσιάζεται ὁ Βίος στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τοὺς Μύθους. Τὸ περιεκτικώτατον καὶ ἀρχαιότατον τῶν βιβλίων τούτων εἶναι τὸ παραδοθὲν ἐν τῷ κώδικι τῆς Augustanae (νῦν ἐν Μονάχῳ ἀριθ. 564), δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ κρίκος ὁ συνδέων τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν πρὸς τὰς Βυζαντιακὰς συλλογάς. Τὰ ῥητορικὰ στοιχεῖα τοῦ βιβλίου καὶ ἄλλαι σχετικαὶ ἐνδείξεις ἐλέγχουσιν ἀσφαλῶς τὴν ἐκ ῥητορικῆς σχολῆς προέλευσιν αὐτοῦ. Δευτέραν συλλογὴν ἀποτελεῖ τὸ *Δημῶδες βιβλίον* συγκείμενον ἐξ ἐκλογῆς μύθων τοῦ Βαβρίου, οἵτινες ἀντιγραφέντες ἐν πεζῷ κατ' ἀρχάς, μετεβλήθησαν ὕστερον εἰς βυζαντιακοὺς δωδεκασυλλάβους. Ἐν τούτῳ περιλαμβάνονται τό τε προοίμιον καὶ ὁ Βίος. Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον τῶν Βυζαντιακῶν βιβλίων τοῦ Αἰσώπου ἀντιπροσωπεύει ἡ Ἀκκουρσιανὴ διάταξις, συνισταμένη ἐκ τοῦ Βίου καὶ ἐξ 150 περίπου μύθων. Τὸ Α΄ μέρος τῆς Ἀκκουρσιανῆς πηγάζει ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ *Δημώδους βιβλίου,* ἐνῷ τοῦ Β΄ (μῦθ

63-89) αἱ ποικίλαι καὶ διάφοροι πηγαὶ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καθορισθῶσιν ἀκριβῶς. Τὸ Γ' μέρος συμφωνεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν Αὐγουστανὸν κώδικα. Τὸ Δ' (μῦθ. 128-149), τὸ ὁποῖον εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη, περιέχει κυρίως μύθους εἰλημμένους ἀπαραλλάκτως ἐκ τοῦ Δημώδους βιβλίου. Ἡ πρώτη μορφὴ τῆς Ἀκκουρσιανῆς διατάξεως ἀπετελέσθη δι᾽ ἀποκλειστικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ Δημώδους βιβλίου καὶ δὴ ἀμφοτέρων τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, τῶν τε Μύθων δηλ. καὶ τοῦ Βίου, παραλειφθέντος τοῦ προοιμίου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Δημ. βιβλ. ἥτε Ἀκκουρσιανὴ καὶ ἡ ἐν τῷ Αὐγουστανῷ διάταξις φέρουσι χαρακτῆρα λογίας ἐπεξεργασίας. Ἐν δὲ τῇ πρὸς ἀλλήλας διαφορᾷ τῶν δύο τούτων διατάξεων ἀντικατοπτρίζονται αἱ δύο μεγάλαι φιλολογικαὶ κινήσεις τοῦ Βυζαντίου. Ἡ διάσωσις τῆς Augustanae, τῆς ἀμέσως ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως πηγαζούσης, ὀφείλεται εἰς τὴν πρώτην ἀναγέννησιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ (9-10 αἰ.)· ἐνῷ ἡ Accursiana ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἀναγεννήσεως καὶ φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ Μοσχοπούλου καὶ τοῦ Πλανούδη. Ἐν τέλει παρέχονται ὀρθαὶ γνῶμαι καὶ συμβουλαὶ περὶ τῆς μελλούσης τοῦ Βίου κριτικῆς ἐκδόσεως, ἣν ἀναμένομεν καὶ εὐχόμεθα ταχίστην.

Σ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

Vito D. Palumbo Saggio di un commento dei canti (τραούδδια) Greco-Salentini. Martina Franca 1910 8ον σ. 9 (Ἀπόσπασμα τῆς Apulia ἔτ. Α' τεῦχ. Α').

Ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος μ. Χ. μέχρι τέλους τοῦ ΙΒ' ἐποικήσεις πολυαρίθμων Ἑλλήνων εἰς τὰς νοτιωτάτας τῆς Ἰταλίας ἐπαρχίας, οἱονεὶ συνεχίζουσαι τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν ἀποικιῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, μετέβαλον σχεδὸν καθολοκληρίαν τὴν ἐθνολογικὴν σύστασιν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησε ἐν αὐταῖς, μετὰ ταύτης δὲ καὶ ὁ ἑλληνικὸς βίος, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, καὶ μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐπὶ τῶν δύο Ῥογήρων, ἤρθησαν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Ἀλλ᾽ ἔκτοτε ἀπὸ τῶν χρόνων Γουλιέλμου τοῦ φαύλου (1154-66), καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἀνδεγαυικῆς δυναστείας (1266-1442) ὁ ἑλληνισμὸς δεινὰς ὑφιστάμενος περιπετείας καὶ διω-

γμούς, καταπολεμούμενος ἐξ ἴσου ὑπὸ τῶν κυβερνητῶν καὶ ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὑπεχώρει ὁσημέραι καὶ ἐξησθένει, μέχρις ὅτου ἐξηφανίσθη τέλεον. Ἡ ἑλληνικὴ δὲ γλῶσσα, καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἄλλων δυνάμεων τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον διετηρήθη, καὶ ἐξηκολούθησεν ὁμιλουμένη κατὰ τόπους, βραδέως καὶ κατὰ μικρὸν δ' ὅμως ὑποκύπτουσα εἰς τὴν ἀφομοιωτικὴν ἐπήρειαν τῆς ἰταλικῆς γλώσσης. Γοργὴ δ' ἐπῆλθεν ἡ ἀφομοίωσις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἐξ ἧς προμηνύεται ἡ παντελὴς ἐξάλειψις καὶ τῶν τελευταίων ἴχνῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιώματος καὶ ἐν ταῖς ὀλίγαις ἐκείναις κώμαις τοῦ Ὑδροῦντος καὶ τῆς Καλαβρίας, ἐν αἷς μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνική, καὶ αἵτινες γλωσσικῶς παρίσταντο ὡς ἑλληνικαὶ νησῖδες ἐντὸς τοῦ μεγάλου Ἰταλικοῦ πελάγους.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καταφαίνεται ὁπόσην σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἐπιμελὴς περισυλλογὴ πάντων τῶν ἑλληνικῶν γλωσσικῶν μνημείων τῶν ἑλληνοφώνων τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας πρὸς μελέτην ἐπιστημονικὴν τοῦ ἰδιώματος αὐτῶν. Τὸ ἰδίωμα δὲ τοῦτο πολλὰ παρουσιάζει τὰ ἄξια σπουδῆς. Ἐν ἀρχῇ ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων ἐποίκων ἦτο ἡ μέση ἑλληνική, αὐτὴ ἡ κοινὴ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τῆς βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀφ' ὅτου δ' ἡ ἐπικοινωνία πρὸς τὸν συμπαγῆ ὄγκον τῶν οἰκούντων τὰς ἑλληνικὰς χώρας διεκόπη, ἔλαβεν ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς ἰδίαν κατεύθυνσιν. Ἐμορφώθη δ' οὕτω ἰδία διάλεκτος, ἐν τῇ ὁποίᾳ καταφανὴς εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς ἰταλικῆς καὶ εἰς τὸ φθογγολογικὸν καὶ εἰς τὸ τυπικόν, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ ἄλλῃ ἑλληνικῇ εἰς τὸ λεξιλογικόν, ἐνῷ ἐκ τῆς τουρκικῆς, ἐξ ἧς εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν ἔχει εἰσαχθῇ μέγα πλῆθος λέξεων, οὐδὲν παρέλαβεν.

Εἰς τὴν ἔρευναν τῆς διαλέκτου ταύτης καὶ τὴν περισυναγωγὴν τῶν μνημείων αὐτῆς ἠσχολήθησαν εὐδοκίμως ὁ Dom. Comparetti (Saggi dei dialetti greci dell' Italia meridionale, Pisa 1866), ὁ ἐμβριθέστατος μελετητὴς καὶ τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν γλωσσικῶν μνημείων αὐτῆς καθηγητὴς G. Morosi (Studi sui dialetti greci della Terra d'Otranto, Lecce 1870), ὁ Astorre Pellegrini (Il dialetto greco-calabro di Bova, Torino 1880) καὶ ὁ L. Bruzzano, ὅστις ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν παραμύθια, δημοτικὰ ᾄσματα κλπ·

ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπὸ ἄλλων συλλεχθέντα ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ περιοδικῷ La Calabria, ὅπερ ἐξέδιδεν ἐν Monteleone ἀπὸ τοῦ 1888 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1902).

Ὑπὲρ πάντας δ' ὅμως τούτους εἰς τὴν συλλογὴν τῶν μνημείων μετ' ἐνδελεχοῦς ζήλου καὶ ἀγάπης κατέγινεν ὁ ἐκ Καλημέρας τοῦ Ὑδροῦντος Vito D. Palumbo, ἀπὸ τριακονταετίας περίπου εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀφοσιωθείς. Δυστυχῶς ὅσα μέχρι τοῦδε ἐξέδωκεν, εἴτε εἰς ἴδια φυλλάδια, εἴτε εἰς διάφορα περιοδικὰ (ἰδίως εἰς τὰ βραχύβια κατὰ κακὴν μοῖραν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα περιοδικὰ La Cultura grecosalentina καὶ Calimera) εἶναι τὸ πολλοστημόριον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀποθησαυρισθέντος ὑλικοῦ. Ὅθεν εὔλογος εἶναι ἡ προσδοκία τῶν περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν λαογραφίαν σπουδαζόντων τοῦ νὰ ἴδωσι τέλος τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος οἱ καρποὶ τῶν πολυχρονίων μελετῶν τοῦ φιλοπονωτάτου συλλογέως.

Ὑπόδειγμα τῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς τῶν δημωδῶν ᾀσμάτων παρέχει ἡ προκειμένη πραγματεία τοῦ Palumbo. Δημοσιεύει πρῶτον τὸ ᾆσμα μετὰ σημειώσεων ἑρμηνευτικῶν καὶ γραμματικῶν παρατηρήσεων, ἔπειτα ἐκδεδομένας ἢ ἀνεκδότους παραλλαγὰς αὐτοῦ ὁμοίως μετὰ τοιούτων παρατηρήσεων καὶ τρίτον συγκριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τοῦ ᾄσματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ, προπάντων τῇ ἰταλικῇ φιλολογίᾳ. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ δημοσιεύονται δύο ᾄσματα Τοῦ πρώτου:

Ἀγάπησον, ἃ τέλῃ ν' ἀγαπήσῃ,
μία κιατερέλλαν εἴκοσι χρονῶ κτλ.

συνδημοσιεύονται τέσσαρες παραλλαγαί, μία ἐκ Κοριλλιάνου, ἐκδεδομένη ὑπὸ τοῦ Morosi, [1]) καὶ αἱ λοιπαὶ ἀνέκδοτοι ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐκδότου. Ἐν τῇ συγκριτικῇ ἐξετάσει φέρει παράλληλά τινα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἀνθολογίας, τοῦ Θεοκρίτου καὶ τῆς λατινικῆς ἀνθολογίας, ἐκ τῆς ἰταλικῆς ποιήσεως καὶ ἐκ τοῦ Camões, καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ παλαιοῦ τούτου θέματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τόσον διαφόρους τρόπους ἐπραγματεύθησαν ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι

[1]) Ἄπορον εἶναι ὅτι οὐδόλως μνημονεύει καὶ ἄλλην παραλλαγήν, ἣν αὐτὸς οὗτος ὁ ἐκδότης ἔχει δημοσιεύσῃ ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ φιλ. συλλ. Παρνασσοῦ Α' 1896 σ. 44.

ποιηταί, ὁ ἄγνωστος ποιητὴς τοῦ δημώδους δὲν φαίνεται ὑποδεέστερος τῶν ἄλλων, μᾶλλον δ' ἀνώτερος.

Τοῦ δευτέρου δέ:

Ἥλιε μου, νὰ μὴ πάῃ, μεῖνο νὰ δῇ,
πόσσον ἔν ὥρια τούτη ποῦ ἀγαπῶ.
Ἥλιε μου, ποῦ ὅλο τὸ κόσμο πρατεῖ,
ὥρια σεκούνδου τούῃ εἶδε τινό; κτλ.

παραθέτει δύο παραλλαγὰς ἐκ Κοριλλιάνου, μίαν ἐκδεδομένην ὑπὸ τοῦ Comparetti καὶ ἑτέραν ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς τοῦ ἐκδότου. Παρατηρεῖ δ' ὅτι τὸ ποιητικὸν θέμα ταύτης εἶναι ἀκραιφνῶς ἑλληνικόν, παρουσιαζόμενον ὑπὸ ἀπειραρίθμους διατυπώσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, τῇ τε ἀρχαίᾳ, τῇ μέσῃ καὶ τῇ νεωτέρᾳ. Ἂν ποιητικὸν θέμα ἐννοεῖ τὰς ἐρωτήσεις πρὸς τὸν ἥλιον οὐδὲν ἔχομεν ν' ἀντιλέξωμεν. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν «ὁ Ἥλιος κατὰ τοὺς δημώδεις μύθους» (Ἀθην. 1882 σ. 32. 36 κέ.) ὅπου κατεχωρίσαμεν καὶ ἑτέραν παραλλαγὴν τοῦ προκειμένου ᾄσματος, ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Morosi, κάμνομεν μνείαν τοιούτων ἐρωτήσεων, φερομένων εἰς παραμύθια καὶ δημώδη ᾄσματα. Ἀλλὰ τὸ ποιητικὸν θέμα τοῦ ᾄσματος εἶναι ἄλλο· ὅτι ὁ ἥλιος ἐρωτώμενος, ἀναγκάζεται μετὰ καταισχύνης νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ ἀγαπωμένη νεᾶνις εἶναι ὡραιοτέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Τούτου δὲ τοῦ θέματος ἡμεῖς τοὐλάχιστον δὲν ἐνθυμούμεθα παράλληλον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει.

Π.

Α. Ι. Παρχαρίδου Ἱστορία τῆς Κρώμνης. Ἐν Τραπεζοῦντι 1912. 8ον σ. 135 γρ. 8.

Τὴν τοπογραφίαν τῆς ὀρεινῆς κώμης Κρώμνης (ἐν τῷ νομῷ Τραπεζοῦντι, ἐν τῇ διοικήσει Ἀργυροπόλεως) ἔγραψεν ὁ πρὸ διετίας περίπου ἀποθανὼν διδάσκαλος Ι. Α. Παρχαρίδης. Συνεξέδωκε δὲ ταύτην ὁ υἱός του κ. Α. Ι. Παρχαρίδης μετὰ δοκιμίου περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κρώμνης καὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἰδιώματος τῶν κατοίκων, εἰς οὗ τὴν σύνταξιν ἐβοηθήθη, ὡς λέγει, ἐκ σημειώσεων τοῦ πατρός του.

Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει, τῷ περὶ τοῦ βίου, ὡς τὸ ἐπιγράφει, διαλαμβάνει διὰ βραχέων (σ. 58 - 60) καὶ περὶ τῆς κατοικίας, τῆς ἐνδυμασίας

καὶ τῆς διαίτης τῶν Κρωμναίων. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ, μετὰ συντόμους τινὰς σημειώσεις περὶ πανηγύρεων καὶ χορῶν (σ. 95-6), παρέχει γλωσσικά τινα μνημεῖα ὡς ὑποδείγματα τῆς διαλέκτου καὶ ἐπισυνάπτει (σ. 124 - 7) συνοπτικὸν λεξιλόγιον. Ἀλλὰ τῶν γλωσσικῶν μνημείων ὀλίγιστα εἶναι ὅσα τὸ πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιεύονται. Οἱ μὲν δύο μῦθοι (σ. 98 - 101) ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἀστέρι τοῦ Πόντου τ. Α΄ σ. 103 5. 121 - 2. καὶ τὰ δύο παραμύθια (σ. 151 - 8) ἐπίσης αὐτ. σ. 568 - 570. 610 - 2. Αἱ ἐν σ. 109 - 112 δημοσιευόμεναι 34 παροιμίαι περιλαμβάνονται πᾶσαι ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ποντικῶν παροιμιῶν τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀνέκδοτα μόνον εἶναί τινα τῶν ᾀσμάτων (σ. 112 - 123). Τούτων τὸ 1 (ἡ Μέρμηγκα) 2 (οἱ δράκοι) καὶ 4 (οἱ σ῾ίλοι ἀρχόντοι) εὑρίσκονται καὶ ἐν *Σάββα Ἰωαννίδου* Ἱστορίᾳ καὶ στατιστικῇ Τραπεζοῦντος σ. 285, 18. 286, 19. 287, 21, τὰ δὲ γαμήλια (σ. 122 - 3) εἶναι παραλλαγαὶ τῶν γαμηλίων τῆς αὐτῆς συλλογῆς σ. 296.

Π.

W. H. Roscher Die neuentdeckte Schrift eines altmilesischen Naturphilosophen und ihre Beurteilung durch H. Diels. Berlin 1912 (Sonderabdruck aus Memnon Bd. V) 4ον σ. 44. — Das Alter der Weltkarte in Hippokrates περὶ ἑβδομάδων und die Reichskarte des Darius Hystaspis. (Philologus τ. 70 σ. 529 - 538).

Ἀμφότεραι αἱ πραγματεῖαι αὗται εἶναι συμπληρώματα τῆς περὶ τοῦ Ἱπποκρατείου βιβλίου περὶ ἑβδομάδων μελέτης, ἧς τὴν ἔκδοσιν διὰ βραχέων ἀνηγγείλαμεν ἀνωτέρω ἐν σ. 336 - 8. Ἐν τῇ πρώτῃ, μετ' ἔκθεσιν τῶν πορισμάτων τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ εἰς τὸν Ἱπποκράτην ἀποδιδομένου συνταγματίου, ἐν ᾗ καὶ ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων ἐξετάζει τὸ ζήτημα περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, προβαίνει εἰς ἀνασκευὴν τῆς γνώμης τοῦ H. Diels, ὅστις κρίνων τὴν μελέτην αὐτοῦ ἀναγνωρίζει μὲν τὴν σπουδαιότητα ταύτης, ἀλλ' ἀμφισβητεῖ τὸ κυριώτατον ἐξαγόμενον αὐτῆς, ἤτοι τὴν ἀπόδοσιν τῆς συγγραφῆς εἰς Μιλήσιον προπυθαγόρειον φιλόσοφον. Ὁ Diels ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ ἐκ τῆς μνείας διαφόρων χωρῶν τῆς γῆς, τῆς ἀντιστοιχούσης πρὸς γεωγραφικὸν πίνακα τῆς οἰκουμένης, δὲν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ ψευδιπποκράτειος συγγραφὴ συνετάχθη τὸ βραδύτατον κατὰ τὰ μέσα

τῆς ϛ´ αἰῶνος π. Χ., ὡς παραδέχεται ὁ Roscher· διότι ἂν ἡ Μίλητος πρὸ τῶν μέσων τοῦ ϛ´ αἰῶνος προϋπετίθετο ὡς τὸ κέντρον, λόγος δ' ἀναγραφῆς τῶν χωρῶν κυριώτατος ἦτο ἡ τότε πολιτικὴ δύναμεις αὐτῶν ἢ τὰ συνδέοντα ταύτας πρὸς τοὺς Ἴωνας ἐμπορικὰ συμφέροντα, ἔπρεπε νὰ μὴ παραλειφθῇ ἡ Λυδία, ἡ σπουδαιοτάτη γειτονικὴ πολιτεία τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ νὰ μνημονευθῇ τοὐλάχιστον τὸ ὄνομα τῶν Δελφῶν, τοῦ «Ὀμφαλοῦ» τῆς γῆς, ὧν τὸ μαντεῖον μεγίστην εἶχε ῥοπὴν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἀλλ' ὁ Roscher εὐστόχως καὶ πειστικώτατα καταδεικνύει τίνα τὰ αἴτια τῆς παραλείψεως ταύτης, τὴν μὲν τῆς Λυδίας ἐξηγῶν ἐκ τῆς ἐνωρὶς ἐπελθούσης ἐθνικῆς, γλωσσικῆς καὶ βιοτικῆς συγχωνεύσεως Ἰώνων καὶ Λυδῶν, ὥστε ὁ λέγων Ἰωνίαν συνυπενόει καὶ Λυδίαν, τὴν δὲ παρασιώπησιν τῶν Δελφῶν ἀποδίδων εἰς ἀντιζηλίαν τοῦ ἐν Βραγχίδαις παρὰ τὴν Μίλητον ἀπολλωνιακοῦ ἐπίσης μαντείου.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πραγματείᾳ προσάγει νέον ἐπιχείρημα ἐκ τῆς ἄρτι δημοσιευθείσης τριγλώσσου (εἰς παλαιὰν περσικήν, ἐλαμικὴν καὶ βαβυλωνιακὴν) ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ βασιλέως Δαρείου τοῦ Ὑστάσπους, τῆς κληθείσης διὰ τὴν ἱστορικὴν σπουδαιότητα αὐτῆς βασιλίδος τῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἐπιγραφή, περιέχουσα ἀναγραφὴν πάντων τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ μεγάλου βασιλέως χωρῶν, ἔχει οἱονεὶ τὰ στοιχεῖα γεωγραφικοῦ πίνακος τῆς οἰκουμένης, συνετάχθη δὲ μεταξὺ τοῦ 500 καὶ τοῦ 486 π. Χ., τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Δαρείου. Τὸ αὐτὸ δὲ περίπου περιεχόμενον εἶχε καὶ ἡ γῆ, περίοδος τοῦ Ἑκαταίου. Ἀμφότερα δὲ καὶ ὁ γεωγραφικὸς πίναξ τοῦ Ἑκαταίου καὶ ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ τοῦ Δαρείου εἶναι πληρέστερα κατ' ἀκολουθίαν νεώτερα τῆς γεωγραφικῆς ἀναγραφῆς ἐν τῷ περὶ ἑβδομάδων ἱπποκρατείῳ βιβλίῳ.

Π.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

N. Dossios Justitia in principatele Dunărene. Contributie la istoria dreptului în România de odinioră. II, Notices manuscrites écrites sur quelques livres de la Bibliothèque centrale (Université de Jassy). Iasi 1911 8ον σ. 39 δρ. 1.

Θρασ. Κ. Χατζηαράπη Ἡ Θεοκρίτειος Βούρινα. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 48 δρ. 1.

Σ. Β. Κουγέα Φαίδ. Κουκουλὲ περὶ τῶν παρὰ Σοφοκλεῖ γνωμῶν. Βιβλιοκρισία ὑπό—Ἀθ. 1911 8ον σ. 11.

Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτεία μετάφρασις Ἰω. Ζερβοῦ Ἐν Ἀθ. 1912 (Βιβλιοθήκη Φέξη ἀρχαίων συγγραφέων) 8ον σ. 156 δρ. 3.

Ἀθ. Χ. Μπούτουρα Προλεγόμενα εἰς τὸ νεοελληνικὸν λεξικόν. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον μικρ. σ. 76 δρ. 2.50.

— Στοιχειώδης θεωρία περὶ τῶν φιλολογικῶν μας τάσεων. Ἀθ. 1911 8ον σ 39.

Man. Triandafyllidis Die sprachfrage in Griechanland. (Ἀπόσπασμα τῶν Süddeutschen Nachrichten 1911 σ. 521 - 537).

Ι. Α. Φουστάνου Βιβλιοκρισία ἐπὶ τοῦ νέου ἐν Ἀγγλικῇ γλώσσῃ ἰατρικοῦ λεξικοῦ τοῦ Th. L. Stedman (Σύρας 1912) 8ον σ. 40.

Ἀθ. Χ. Μπούτουρα Κριτικὴ τῆς δευτέρας κριτικῆς τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Ν. Χατζηδάκη περὶ τοῦ νόμου τῆς ἐξασθενώσεως. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 6 λ. 20.

Γ. Ν. Χατζιδάκι Φιλολογικὰ σύμμεικτα. Ἐν Ἀθ. 1912 σ. 303 - 344. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς).

— Φιλολογικὰ ποικίλα. Ἐν Ἀθ. 1912 σ. 285 - 8. 470 - 499.

Ι. Κ. Βογιατζίδου Δύο ἐπιγραφαί. Ἀθ. 1911 4ον 69 - 78 (Ἀπόσπασμα τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος).

Fr. Freiherr Hiller von Gaertringen u. H. Lattermann Hira u. Andania. 71 Progr. zun Winctelmannsfeste der Archäol. Gesellschaft zu Berlin. Berlin G. Reimer 1911 4ον σ. 40, 3, 7.

F. Hiller v. Gaertringen Arideikes und Hieronymos von Rhodes. Par. 1912 8ον σ. 14 (Ἀπόσπ. τοῦ Δελτίου τῆς Ἑλλ. ἀλληλογραφίας).

Περ. Χ. Ἀποστολίδου Αἱ Παγασαὶ ἐξεταζόμεναι διὰ τῶν αἰώνων. Τὰ Παγασαῖα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 78.

G. Karo Minoische Rhyta. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch d. K. deutsch. Archäolog. Instituts 1911 σ. 249 - 270).

Ι Ν. Σβορώνου Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Φωτοτυπικὴ ἀναγραφὴ τῶν ἐν αὐτῷ θησαυρῶν μετ' ἐπεξηγητικοῦ κειμένου. Ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία. τεῦχ 17 - 20. 4ον σ. 431 - 510 πίν. 171 - 200 δρ. 40.

Wilh. Dörpfeld Sechster Brief über Laukas - Ithaka. Die Ergebnisse der Ausgrabungen von 1910. (Athen 1911) 8ον σ. 40.

Ι. Κ. Περιστιάνη Μελέτη περὶ τῆς ἐν τῷ κυβερνητικῷ δάσει Ῥανδὶ ἀρχαίας θέσεως. Ἐν Λάρνακι 1911 8ον σ. 41.

— A Study on tha ancient Site in the Randi state Forest. Nicosia 1911 8ον σ. 41

Στεφ Ν. Δραγούμη Ἀπόσπασμα χρονικῶν τοῦ Μωρέως τοπωνυμικά. Ἐν Ἀθ. 1912 (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς) 8ον σ. 396 - 431.

Εἰκόνες ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Ἐν Ἀθ. (Σύλλογος ὠφελίμων βιβλίων) [1911] 4ον σ. 56 δρ. 1.

Δ Κ. Ἕσσελιγγ Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς πολιτισμός. Μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου. Μέρος Γ'. ἐν Ἀθ. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων 1912 8ον μικρ. σ. 135 λ 80.

Γ. Θ. Γεωργιάδου Ἡ ἱστορία τῆς Ῥόδου εἰς ἀκτινωτοὺς συνοπτικοὺς πίνακας Ἐν Ῥόδῳ 1911. Εἰς φύλλον πίν. 35.

Σωτήρης Σκήπης Ὁ γῦρος τῶν ὡρῶν. Ὀνειρόδραμα σὲ πέντε μέρη καὶ πρόλογο Le Puy-en-Velay 1911 8ον μικρ. σ. 211 φρ. 4.

Γιάννη Βλαχογιάννη Τὸ Σοῦλι. Ἀθ. 1912 4ον σ. 14.

Ῥοδιακὸν ἡμερολόγιον 1912 ἐκδιδόμενον τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ γυμν. συλλόγου Διαγόρα. Ἐλ Ῥόδῳ 12ον σ. 254 φρ. 3.

E. Teza Italia Africana. Padova 1911 8ον σ. 9.

— Achille. Padova 19118ον σ. XI.

— La colonna della nuvola di G. E. Newman. Padova 1911 8ον σ. VIII.

— Athena. Padova 1912 8ον σ. 13.

Μουσική. Εἰκονογραφημένον μουσικοφιλολογικὸν περιοδικὸν μετὰ τεμαχίων φωνητικῆς καὶ ὀργανικῆς μουσικῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔτος Α΄ τεῦχ. Α΄ Ἰανουάρ. 1912 4ον σ. 32. Ἐτησία συνδρ. ἐξωτ. φρ. 15.

Jules Payot Πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τὰς διδασκαλίσσας συμβουλαὶ καὶ ὁδηγίαι πρακτικαί. Μετάφρασις ὑπὸ Ἰακ. Βαχαβιόλου. Ἐν Ἀθ 1911 8ον σ. 288 δρ. 3.

Παν. Λωρεντζάτου Ἡ γλωσσικὴ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Ἀθ. 1911 8ον σ. 15.

Ι. Ε. Καλιτσουνάκη Πανεπιστημιακαὶ ἐξηγήσεις. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 19 (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Μελέτης).

Α. Π. Δελμοῦζος Σὰν παραμῦθι. (Ἀθ. 1911) 8ον σ. 105.

Χρ. Ανδρούτσου Ἡ ψευδώνυμος κρίσις τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Μ. Εὐαγγελίδου. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 60.

Ι. Ν. Βαϊνοπούλου Μαθήματα εἰδικῆς διδακτικῆς τῶν στοιχειωδῶν μαθηματικῶν. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 240 δρ. 3.

Ι. Β. Κατσουροῦ Ἐκπαιδευτικὸν συνέδριον συγκροτηθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 24.

Ἀγαθαγγ. Νινολάκι ἀρχιμανδρίτου Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς τὸν ἀοίδιμον ἐθνομάρτυρα μητροπολίτην Γρεβενῶν Αἰμιλιανόν. Ἐν Χανίοις 1911 8ον μικρ. σ. 13.

Hippolyts Schrift über die Segnungen Jacobs von C. Diobouniotis u. N. Beis. Hippolyts Danielcommentar in Hs. No 573 des Meteoronklosters von C. Diobouniotis mit Vorwort u. G. Nath. Bonwetsch. Leipzig 1911 (Texte u. Untersuchungen τ. 38,1) 8ον σ. IV, 60.

E. Teza Il libro de origine ac progressu schismatis Anglicani e il ristretto fattone da B. Davanzati. Avvertimenti di—Venezia 1911 (Atti del R. Istituto Veneto τ. 70 σ. 909-919).

Γρ. Παπαμιχαὴλ Βουδδισμὸς καὶ Χριστιανισμός Συγκριτικὴ ἠθική. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1911 8ον σ. 21.

Ι. Ζερβοῦ Ἱστορία τῆς ἰδέας. Γαβατάμας. Ἀστάρης. Ἐν Ἀθ. 1911 (Φιλοσ. καὶ κοινωνιολ. βιβλιοθ. Φέξη) 8ον σ. 231 δρ. 4

Μαν. Ι. Γεδεὼν Χρονογραφία τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τῶν Ἰβήρων Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906, 1912 8ον μικρ. σ. 96 φρ. 2.

LE ROMAN DE DIGÉNIS AKRITAS

D'APRÈS LE MANUSCRIT DE MADRID

PAR

D. C. HESSELING

Introduction.

§ 1. Malgré les quatre rédactions qui ont été publiées du poème de Digénis Acritas, nous ne connaissons que très imparfaitement l'histoire du texte de l'épopée byzantine. Grande fut donc la joie que suscita parmi les byzantinistes la découverte, faite en 1904 par notre regretté ami Karl Krumbacher, d'un nouveau manuscrit, conservé dans la bibliothèque de l'Escurial. [1]) L'éminent byzantiniste en publia à peu près 300 vers, et il nous donnait l'espoir que la publication intégrale de la version jetterait une lumière inattendue sur la genèse de l'épopée byzantine, parce que par son caractère nettement populaire elle se rapprochait beaucoup plus que les versions de Grotta Ferrata, de Trébizonde et d'Andros, de la forme primitive du poème.

Par l'intermédiaire gracieux du Directeur de la Bibliothèque de Leiden, M. de Vries, j'ai pu me procurer des photographies qui m'ont permis d'étudier le manuscrit entier et de copier le texte du roman de Digénis. Le poème y occupe les feuilles 139 r°-185 v° [2]) et 198 r°-201 r° ; entre les feuilles

[1]) *Sitzungsberichte d. philos.-philol. u. d. hist Kl. der k. Bayer. Akad. der Wiss.*, 1904 (pp. 309-355). Le manuscrit est coté Cod. Escor. Ψ-IV-22; il est du XVIe siècle d'après l'opinion de M. Omont et de Krumbacher.

[2]) Les ff. 155 v° et 156 r° sont laissées en blanc; le texte ne présente pas de lacune à cet endroit.

185 v° et 198 r° il n'y a pas de lacune dans le texte; il est évident que nous avons affaire à une faute du relieur. Le manuscrit était destiné à être illustré; on a laissé des blancs, occupant chacun 6 à 9 lignes, aux feuilles 140 v°, 142 r°, 144 r°, 144 v°, 145 r°, 147 r°, 147 v°, 148 v°, 149 r° (bis), 150 r°, 151 r°, 152 v°, 153 v°, 154 r°, 156 v°, 158 r°, 158 v°, 159 v°, 160 r°, 162 r°, 164 r°, 166 r°, 166 v°, 170 r°, 170 v°, 171 v°, 172 r°, 173 r°, 175 r°, 175 v°, 176 v°, 180 r°, 182 r°. On avait donc l'intention d'accompagner de 34 dessins les 1867 vers que nous a conservés le manuscrit.

§ 2. Krumbacher n'a rien dit de trop en parlant de l'état pitoyable («den erbärmlichen Zustand», o. l., p. 345) du manuscrit. Au contraire, cet état est tel qu'une édition critique ne me paraît pas difficile, comme à Krumbacher, mais simplement impossible. Le rédacteur et le copiste ont collaboré à rendre le texte à maint endroit illisible, de telle sorte qu'on ne peut corriger l'un sans faire violence à l'autre. Sans doute il aurait été facile de corriger un très grand nombre de vers rien qu'en supprimant quelques mots. On n'a qu'à ouvrir le texte au hasard pour en trouver des exemples. Ainsi aux vers 397 la leçon suivante s'impose: καὶ ἠξεύρετε ὅτι δι' ἐμὲν καὶ Χριστιανὸς ἐγίνη; au vers 412 on pourrait lire: ὅτι νὰ ἔρθῃ τὸ γοργὸν νὰ μὴ σ' ἀλησμονήσῃ; le vers 427 doit venir immédiatement après le vers 425; aux vers 451 et 452 on peut remplacer les mots ἢ πάλιν τὸ ἄνθος τὸ αὐγερινόν par une simple virgule; la même interpolation, κλαίει γὰρ καὶ ὀδύρεται, défigure les vers 1011 et 1015, et ainsi de suite. Mais ailleurs on ne réussirait pas à établir des vers qui sont à peu près dignes de ce nom sans se livrer à un remaniement du texte tout à fait arbitraire; qu'on regarde des passages comme 605 et suiv. ou 680 et suiv. pour s'en convaincre. Et on s'éloignerait tout à fait du texte si on se mettait à corriger, sur l'avis de Krumbacher, les formes «impossibles», . . . ou qui paraissent l'être, tels que ἐχέρισεν, changé par Krumbacher (o. l.,

. 346 note) en ἠρχήνισ' ou ἤρξατο (cf. Byz. Zeitschr., XX, p. 153). 'our les spécialistes, et c'est à eux que s'adresse l'édition de ı nouvelle rédaction, tous ces changements ne feraient que acher l'état embryonnaire du texte. Je me suis donc borné corriger les fautes d'orthographe, à mettre des signes de onctuation et à diviser le texte en vers. Cette dernière diision était souvent assez difficile, parce que de temps en emps le rédacteur paraît avoir oublié qu'il s'était proposé 'écrire des vers ; dans ce cas j'ai tenu compte des exigences u compositeur, qui aurait été embarrassé par des vers de) et de 25 syllabes. Au bas des pages j'ai signalé quelques orrections évidentes qui faciliteront la lecture, mais j'ai eu eur d'y mettre autre chose que ce qui était strictement néessaire.

§ 3. L'étude détaillée du texte a confirmé les observaons de Krumbacher sur l'étroite parenté qui unit l'Escualensis avec le manuscrit d'Andros, publié par Meliarakès. ans ce dernier le poème est beaucoup plus étendu, grâce ırtout aux développements du rédacteur, qui prend plaisir des descriptions de toute sorte et qui à chaque instant interompt son récit par des considérations édifiantes. Malgré ette prolixité fâcheuse le texte du manuscrit d'Andros est retivement clair. Ce n'est pas le cas pour le manuscrit que ous publions; les lacunes y sont nombreuses, le contre-sens abonde. Je ne m'occuperai pas de tous les vers isolés qui nt défaut, mais je citerai les lacunes principales. Le comencement du poème, environ 150 vers, manque. Après le ers 58, une feuille a disparu, contenant la partie corresponınt aux vers 1195-1250 de l'édition de Meliarakès; les vers 2-792 ne sont pas à leur place, mais devaient venir après vers 621, puisque les particularités sur la généalogie et jeunesse de Digénis doivent précéder le récit de sa visite ıx apélates, ce qui est logique et ce qui est le cas dans utes les autres rédactions du poème; le désordre dans le

texte ne provient pas du copiste, mais est dû au rédacteu qui, à ce qu'il paraît, avait à combler une lacune après l vers 609. D'autres lacunes sont manifestes après le vers 79 (dans les versions de Trébizonde et d'Andros il y a là un description du palais du futur beau père de Digénis et d l'amour naissant du héros) et aux environs du vers 108(Au passage correspondant, la version d'Andros (v. 2298 e suiv.) raconte la vie que mène Digénis; il chasse partout le malfaiteurs, il a des tentes splendides (2298-2341); l'empereu désire le voir, lui fait une visite et lui accorde des honneurs (2427); le héros avoue à ses amis son amour coupable pou la jeune femme delaissée par son mari (2468-2810). Le manu scrit de l'Escurial n'a rien de tout cela, mais il est probabl que la version qu'ila suivie n'en était pas dépourvue; autre ment on s'explique mal dans la rédaction de Madrid la pré sence de la forme autobiographique, qui commence, imprévu et inopinée, au vers 1102 et qui appartient aux aveux qu fait le héros.

Jetons à présent un regard rapide sur les négligences d toute sorte, sur les fautes absurdes de notre rédacteur. E voici quelques preuves: Un aigle qui d' après le vers 15 (e d'après la version d'Andros, v. 343) était *peint* sur la selle protège au vers 16 de ses ailes la croupe (τὰς κουτάλας) d cheval contre les rayons du soleil. — Aux vers 229 et 741 o lit τὸν ἐνιαυτόν σου pour τὸ ἑαυτόν σου. — Une confusion effroya ble règne aux vers 232 et suiv.; on croit entendre un phono graphe qui n'avance pas. Peut-être faut il lire: καὶ δὲν εἶνα κοράσια εἰς τοῦ Παστρὰ τὸ κάστρον; | καὶ δὲν εἶναι κοράσια ἐκε στὴν Βαβυλῶνα; Partout les noms propres sont estropiés d la pire façon. Voici ce qu'est devenu dans notre rédactio le vers ὁ δὲ Μουσοὺρ ὁ θεῖος σου, ἐκεῖνος ὁ Ταρσίτης (Andros 656 Trébiz. 201): καὶ ὁ ἀδελφός μου καὶ ὁ θεῖος μου ὁ Μουραταςίτη ἐπῆγεν (v. 261). Le nom très connu de Χοσρόης est changé e Σχοδρόης (v. 1080). D'autre part il ne faut pas attacher tro

d'importance à ces formes mutilées, les noms propres étant traités d'une façon arbitraire dans toutes les versions. Ainsi on lit Μελεμέντζης (Andros, 3400 et suiv., 3634 et suiv.) à coté de Μελεμίτζης (Grotta Ferrata VI, 427, 472 et suiv.), de Μελεμὲ (Oxford 2731 et suiv.), de Μελεμᾶς (Oxford 2717 et suiv.) et de Μιλιμίτζης (notre rédaction, v. 1360); le mot ἐπάνμορφον du vers 71 de notre texte paraît être un nom propre défiguré: le ms. d'Andros en a fait μπάνμορφον (v. 424), celui de Grotta Ferrata ὑπαύχενον (I, 223).

Je continue la liste des péchés de notre auteur. Qu'on compare les mots dénués de sens qui composent les vers 296 et 297 au vers 684 de la version d'Andros (τὸ φέγγος φέγγει ὁλονυκτὶ καί, ἂν βούλει, πορευθῶμεν, cf. Trébiz. 234, Grotta Ferr. II, 104). Au vers 754 le rédacteur a changé ἐκ τῶν μουτάτων (Andros 1410, Trébiz. 900) en ἐκ τοὺς μουτάτους oubliant qu'un mot neutre, γεράκια, précède. Quelques vers plus loin il nous parle d'un lion qui boit le *lait* d'un buffle, d'un buffle mâle, . . . ὢ τοῦ θαύματος! (v. 787 et suiv.). Dans le mot τζουκάνας (1033) se cache le nom d'un instrument de musique (τρουμπέτες?, cf. Andros 2193); le vers 1116 provient de la confusion de deux vers; τέρψιν est pour τρέψειν (1223 et 1324), πέζοι pour πέντε (1497, cf. Andros 3547), σκουτέλλιν pour κοτύλην (1285, cf. Trébiz. 2204).

§ 4. Les rapports qui existent entre la version de l'Escurialensis et celles des autres manuscrits ont été très bien étudiés par Krumbacher (o. l. p. 339 et suiv.); il est inutile d'y revenir. Il suffira d'insister sur le caractère indépendant de notre rédaction, qui, tout en se rapprochant de celle du manuscrit d'Andros, n'en est nullement une copie ou un remaniement. Au vers 16 l'Escurialensis écrit κοντάριν ἐμαλάκιζε βένετον, χρυσωμένον, absolument comme le manuscrit de Grotta Ferrata (I, 164); le rédacteur d'Andros, embarrassé peut-être par le mot βένετον, a changé ce vers en : καὶ τὸ κοντάριν ἤστραπτεν σὰν Βενετιᾶς χρυσάφι (345). Ici donc l'Escuria-

lensis a gardé la leçon primitive. C'est sans doute le ca pour plusieurs passages; il se peut même que quelquefo notre manuscrit soit le seul qui ait conservé des traces d texte original. Dans les autres versions les frères de la mèr de Digénis racontent que leur père a été exilé pour avo commis quelques folies,[1]) διὰ τινὰς μωρίας (Andros 495, Trébi 60, Grotta Ferrata I, 270 (διὰ τινὰ μωρίαν), Oxford 411 n'a rie d'analogue), mais notre rédacteur leur fait dire: τὸν κύριν μα ἐξώρισαν διὰ μούρτει καὶ διὰ φουσσάτα (140) Qui sait si ce text corrompu ne contient pas le souvenir d'une leçon qui ex pliquerait mieux que le mot μωρία l'exil du père? On aura envie de proposer une correction de ce genre: τὸν κύριν μα ἐξώρισαν διὰ μοῦλτον[2]) τοῦ φουσσάτου.

Mais tout cela est incertain et nous n'avons pas besoi de conjectures pour démontrer que l'Escurialensis contien des choses qui ne se trouvent pas dans les autres manuscrits ou qui y sont présentées d'une tout autre façon. Ainsi nou lisons dans notre texte que la future mère de Digénis fait le voyage vers son pays natal dans un palanquin, porté pa cinq mulets (v. 205 suiv.); ni le manuscrit de Grotta Ferrata ni celui d'Andros ne nous donne cette particularité, celui de Trébizonde a une lacune à ce passage; seule la versioi d'Oxford a quelque chose d'analogue (v. 487 et suiv.). La lettre écrite par la mère de l'émir à son fils (v. 228 et suiv. contient des détails, surtout des noms propres, qui ne se rencontrent dans aucune autre version. Les vers 424-448 de notre rédaction rapportent le discours adressé par les oncles de Digénis à leur beau-frère; les autres versions n'ont aux passages correspondants que trois ou quatre vers (Grotta

[1]) A un autre passage nous apprenons que l'empereur l'a exilé διὰ τινὰς προλήψεις (Andros 1369) ou bien διὰ τινὰς προσλήψεις (Trébiz 836) cf Grotta Ferrata IV 55 et suiv.

[2]) Le latin *tumultus*, compris comme τὸ μοῦλτον; voir le lexique de Sophocles.

Ferr. II, 246-248; Trébiz. 418-420; Andros, 870-872; Oxford, 906-910). La rencontre de Digénis avec un lion redoutable est raconté en détails (v. v. 1123-1138); ailleurs ce récit n'occupe que quelques vers (Grotta Ferr. VI 91 et suiv.; Trébiz. 1969 et suiv.; Andros 2930 et suiv.; Oxford 2423 et suiv.). Au passage où dans les autres versions est exprimée la belle pensée que la voix de sa dame donne des forces au héros, nous trouvons dans notre manuscrit l'absurde invitation, adressée par Digénis à sa belle, de passer «par les sommets et les neiges», pour lui apporter une tunique[1]) (v. 1263 et suiv.; cf. Andros, 3182). L'aventure avec la belle Maximou est traitée d'une façon très indépendante. Notre auteur a plus de détails sur le caractère guerrier de l'amazone; il nous rapporte ses fanfaronnades au commencement du combat (v. v. 1385-1398), son petit discours aux apélates (1417-1420) et la réponse que donne Philopappos à ses questions (v. v. 1507-1517); en revanche il se contente de quelques mots de mépris pour raconter l'issue de l'aventure (v. 1576). Dans la description de la demeure magnifique de Digénis, l'Escurialensis ne parle presque pas de la maison, mais il a une ἔκφρασις sur le palmier qui lui est propre (1641-1647); cette partie du poème est introduite par deux vers qui en formaient le titre et qui se sont glissés dans le texte (v. v. 1606, 1607). Pour ce qui regarde la description du pont sur l'Euphrate et du tombeau de Digénis, son lit de mort et son dernier discours, nous n'avons qu'à renvoyer aux observations de Krumbacher (o. l., p. 344 et suiv.); tous ces détails appartiennent exclusivement à la rédaction de l'Escurial (v. v. 1648-1867). Nous croyons avec Krumbacher que pour cette partie de son travail le rédacteur de l'Escurialensis s'est servi de chansons populaires dont les autres versions

[1]) Le texte a ὑπολούρικον. C'était probablement une espèce de chemise, dont dans ce cas le héros s'enveloppe la main gauche pour parer les coups.

n'ont pas fait usage. Ainsi le chant des oiseaux au vers 1659 (χαίρου, 'Ακρίτη, χαίρου μετὰ τῆς ποθητῆς σου) nous rappelle les chansons publiées par Legrand et par M. Politès (Laographia, I, pp. 233, v. 4; 235, v. 7; 246, v. 9). Du reste, nous pouvons nous dispenser d'insister sur ces points après l'excellente étude de M. Politès sur la mort de Digénis (Laographia, I, pp. 169-275)

Remarquons encore que notre version, comme celle de Grotta Ferrata, n'a pas le récit de Digénis concernant Ankylas (Trébiz. 2071-3124, Andros 3070-3120). Nous y lisons qu'une fois un jeune homme frappa et insulta Digénis. Celui-ci, dévoré par le chagrin, attend une année avant de se venger. Cette conduite peu conforme au caractère du héros ne s'explique que si l'aventure a eu lieu lorsque Digénis était encore très jeune, ce qui n'est pas le cas aux passages que j'ai cités des manuscrits de Trébizonde et d'Andros. L'absence de cette aventure dans notre version n'est donc pas une lacune, mais peut-être une preuve qu'à cet endroit le rédacteur, et celui de Grotta Ferrata, ont suivi une bonne tradition.

§ 5. Ce qui distingue surtout le texte que nous publions des autres versions du poème, c'est son caractère populaire. A plusieurs passages le vocabulaire est franchement vulgaire. Voici par exemple en quels termes le poète parle de la fière Maximou, reine des Amazones:

καὶ τότε ἡ κούρβα ἡ Μαξιμοῦ τὸν γέροντα ἀτιμάζει·
«ἔβγα ἀπ' ἐδῶ, λυσσόγερε, υἱὲ τῆς ἀπωλείας,
ἀπὸ τὰ γέρα τὰ πολλὰ ὁ κῶλος σου συγκρυάζει.»[1])

Ces vers nous rappellent les injures du Poulologos. Heureusement il y a beaucoup de passages où la langue vivante de l'époque se fait jour d'une façon moins compromettante.

[1]) Vv. 1518-1520. J'ai fait quelques corrections au texte. Je dois la forme συγκρυάζει (pour ἐτζηγκρίασε) à M. Politès, qui me renvoie à Atakta II, p. 213: τὰ σύγκρυα σημαίνει τὴν πρὸ τοῦ πυρετοῦ φρίκην.

Citons les vers-refrains 21, 30, 46: Σαρακηνὸς ἐλάλησεν τὸν ἀμηρᾶν τῆς γλώσσης; [1]) le vers 59 (cf. 129): ὦ ἀμηρᾶ, πρωταμηρᾶ, καὶ πρῶτε τῆς Συρίας et surtout le passage qui nous peint l'état d'âme des ennemis du héros (923-927):

ὅσα ἄστρα ἔν' στὸν οὐρανὸν καὶ φύλλα εἰς τὰ δέντρα,
ὅσα πουλίτσια πίνουσιν στὴν Ἰκέαν τὴν λίμνη,
οὕτως ἐκατεπέφτουντα οἱ σέλλες εἰς τοὺς μαύρους·
κι ὅσοι τὸν ἐγνωρίζουσιν ἔστρωναν καὶ ἀποστρῶναν,
κι ὅσοι δὲν τὸν ἐγνώριζαν πηδοῦν, καβαλλικεύουν. [2])

Ces vers ne feraient pas mauvaise figure dans une chanson des klephtes.

D'autres vers ont l'air d'être des proverbes, comme, par exemple, le vers 1553:

καὶ ἂν ἔνι ἡ γεῦσις ἔμνοστος, πάλι νὰ δευτερώσῃ,

ou bien 370:

τοὺς ἄνδρας κτείνει μάχαιρα, τὰ δὲ κοράσια ὁ ἅδης.

§ 6. Partant de l'hypothèse que les chansons populaires sont antérieures au roman de Digénis et qu'elles ont fourni les matériaux du poème original—opinion que je partage — on est tenté de croire que la présence d'un nombre assez grand de ces débris de la poésie populaire prouve l'ancienneté de la tradition représentée par l'Escurialensis. Je ne sais pas si c'est par un raisonnement pareil que Krumbacher a été amené à l'opinion, énoncée par lui à plusieurs reprises, que l'épopée originale de Digénis Akritas était composée en langue populaire. Il parle «de la langue certainement populaire de l'original» («die sicher volksmässige Diktion des Originals», o. l., p. 340), dont la rédaction de Grotta Ferrata serait un remaniement savant («eine gelehrte Bear-

[1]) «Un Arabe faisait des remarques à l'emir à propos de ses paroles». Explication de M. Politès.

[2]) Dans ces citations j'ai introduit quelques changements insignifiants qui en feront mieux ressortir le caractère populaire. Pour les leçons du manuscrit on peut consulter le texte.

beitung», «bei dieser gewaltsamen sprachlichen Umarbeitung», o. l., p. 340 [1]). Eh bien, je crois qu'il faut abandonner cette idée et qu'au contraire il faut admettre que le poème original sur Digénis, qu'aucune des versions ne nous a conservé, était écrit en langue savante.

En étudiant la version d'Andros, j'avais déjà remarqué que plusieurs passages obscurs du texte s'expliquent si l'on suppose que le rédacteur suivait un modèle plus littéraire, qu'il comprenait mal. Pour l'Escurialensis on peut affirmer que des vers dénués de sens deviennent clairs par la comparaison avec des textes en langue savante ou mi-savante, tels que la version de Grotta Ferrata et de Trébizonde. Je citerai quelques exemples qui me paraissent convaincants.

Le poète nous raconte que Digénis fait ses préparatifs pour une première visite à sa belle. Il prend sa lyre qu'il arrange à son gré en y mettant des cordes, faites de... peaux de serpents (v. v. 827, 828):

καὶ ἐπῆρεν τὸ ταμποῦριν του καὶ ἀποκατάστησέν το
ὄφιων δερμάτια ἔσχισεν καὶ ἐποίησεν τοῦτα κόρδας. [2]).

Voilà une methode extraordinaire de fabriquer des cordes musicales; une lyre agencée de cette manière ne donnerait certainement pas de son. La chose s'explique si nous recourons à la version de Trébizonde; on y lit au passage correspondant (v. 1241 et suiv.):

λαμβάνει τὴν κιθάραν,
καὶ ἀπεκατέστησεν αὐτὴν ὡς ἤθελεν ἐκεῖνος·
οἴων κλώσας ἔντερα ἐποίησε τὰς κόρδας.

Donc: «avec des boyaux de brebis tordus il fit des cordes», ce qui est parfaitement clair.

[1]) Qu on compare les pages 341 («Andros bewahrt... grösstenteils den volksmässigen Ton») et 346 («Crypt... eine wesentlich durch schulmässige Prinzipien bestimmte gelehrte Überarbeitung»); voir aussi *Gesch. der byzant Litt.* p. 829.

[2]) Pour les leçons du manuscrit voir le texte.

Le rédacteur de l'Escurialensis n'a pas compris le mot ὀΐων, qui, surtout dans sa forme non contractée, appartient au vocabulaire poétique de l'ancienne langue. Moins avisé que le rédacteur du manuscrit d'Andros, [1]) qui se contente de dire (1833):

ἄντερα ἔκλωσε καλῶς καὶ ἔκαμε τὲς κόρδες,

il a voulu serrer de près son modèle (et peut-être le corriger) en écrivant, pour ἔντερα, δερμάτια, substantif qui allait mieux avec ὄφιων, le mot qu'il a cru reconnaître dans l'inexplicable ὀΐων du texte littéraire.

Quelques lignes plus bas nous apprenons que Digénis part pendant la nuit pour se rendre auprès de sa dame, et d'après notre manuscrit il chante: «celui dont la belle demeure loin ne voyage pas la nuit, il ne se prive pas de sommeil; moi, j'aime quelqu'une qui est loin, mais je vais vite et je ne dors pas» (v. v. 839 et suiv.). Ces vers sont absolument incohérents. Le manuscrit d'Andros n'est pas plus clair, le contresens y est manifeste aussi; on y lit: «celui qui aime à distance ne va pas vite, il voyage pendant la nuit, il ne se prive pas de sommeil» (v. v. 1844 et suiv.). Le manuscrit de Trébizonde a ici une lacune, la version d'Oxford ne donne rien de correspondant; seule la rédaction de Grotta Ferrata, la plus savante de langue, nous donne la solution de l'énigme. Voici ce qu'elle contient: «celui qui aime dans le voisinage ne se prive pas de sommeil, [2]) mais que celui qui aime à distance ne néglige pas les nuits pour voyager (ὁ δὲ φιλῶν ἀπόμακρα μὴ ἀμελῇ τὰς νύκτας); moi je suis dans ce cas; donc que je me dépêche, afin de ne pas attrister celle

[1]) La version de Grotta-Ferrata n'a pas de vers correspondant (cf. IV, 398).

[2]) La même pensée est exprimée dans un distique populaire, dont je dois la connaissance à M. Politès. ὁπ' ἀγαπάει στὴ γειτονιὰ ἔχει χαρὰ μεγάλη, | ἔχει τὸν ὕπνο διάφορο καὶ τὰ παπούτσια χάρη (Λιανοτράγουδα ed 1876, p. 177).

qui m'attend» (IV, 401, et suiv.). On voit que c'est la particule adversative δὲ (ὁ δὲ φιλῶν ἀπόμακρα) qui a causé le malentendu; les rédacteurs nonchalants des versions populaires l'ont prise pour la négation moderne δέ(ν), et ils se sont embrouillés de la pire façon.

Digénis assène un coup de massue à Cinnamos, il le renverse de sa jument avec la selle et son ennemi étend sur terre son bras jusqu'à la jointure. C'est ainsi que je traduis les vers 220 et suiv. de la version de Trébizonde:

πάλιν ῥαβδέαν τοῦ κρούω,
καὶ σύσσελλον τὸν ἔρριξα ἀπὸ τὴν φάραν κάτω,
τὸν ἀγκῶνα ἐφήπλωσεν εἰς τὴν γῆν ὡς κοτύλην. [1])

Les rédacteurs d'Andros et de Madrid n'ont pas compris le dernier vers; le premier (v. 3203) traduit:

ἀγκῶνας του ἐσυντρίφθηκε 'στὴν γῆν ὡσὰν τὸ ἅλας,

l'autre:

καὶ τὸν ἀγκῶναν του ἥπλωσεν εἰς τὸν κάμπον ὡς σκουτέλλιν.

On voit que ni l'un ni l'autre ne connaissait le mot κοτύλην dans le sens de «cavité d'un os»; ils ont pris ὡς pour ὥσπερ, et leur fantaisie a fait le reste.

Philopappos engage ses fidèles à rassembler tous leurs amis pour se venger de Digénis; «sans doute il s'est vanté de les avoir tués tous, mais il doit en exister encore» et ceux-là formeront une embuscade. Les mots que j'ai mis entre guillemets sont rendus dans la version de Grotta Ferrata par le vers:

εἰ γὰρ καὶ ἐκαυχήσατο, ἀλλ' οὐ πάντας ἀνεῖλε (VI, 346).

[1]) Sathas et Legrand écrivent κοτύλιν, mot qui m'est inconnu; ils traduisent: «son bras retomba à terre». Κοτύλη est la cavité d'un os qui reçoit la tête d'un autre os, et se dit surtout en parlant du fémur (Hom. Il. E, 306), mais le mot s'applique aussi à la jointure du bras (Hippocr. περὶ ἄρθρων 783).

Il paraît que la construction grammaticale de ce vers n'était pas claire pour les rédacteurs d'Andros et de Madrid. Le premier se tire d'affaire par une phrase qui, quoique compréhensible en soi, ne va pas avec ce qui précède (διότι ἐκαυχήσθηκεν ὅλους νὰ μᾶς χαλάσῃ, v. 3294), le second suit le texte mot par mot sans se soucier du sens :

ἴσως καὶ ἂν ἐκαυχήσατο ἐκείνους οὐ μὴ τοὺς δείρῃ (v. 1345).

Il me semble que d'après ce que je viens de démontrer il faut se faire une autre idée de la forme originale du poème de Digénis que ne l'a fait Krumbacher, et que ne le font peut-être un grand nombre de byzantinistes. Je crois qu'à l'origine un versificateur byzantin s'est servi des chansons populaires pour composer un poème épique sur le héros national ; il a revêtu la muse populaire d'un habillement conforme au goût des gens cultivés de l'époque, c'est-à-dire il a écrit en langue scolastique, et il a donné à son travail un caractère éducateur. Peut-être est-il allé trop loin dans son désir de faire honneur à la langue ancienne et s'est-il rendu trop obscur pour les demi-lettrés ; peut-être aussi son œuvre a eu un certain succès qui a suggéré l'idée de la répandre parmi les gens du peuple ; quoi qu'il en soit, le besoin s'est fait sentir de populariser la diction du poète érudit. De là des versions comme celle d'Andros et de l'Escurial, et plus tard, au dix-septième siècle, celle de Pétritzis. On sait qu'encore au dix-huitième siècle Dapontès formait le projet de remanier l'histoire de Digénis, «livre rare et recherché», comme il dit, et de le faire imprimer à Venise. C'est toujours le même procédé : renouveler la forme du poème, l'adapter aux exigences du public et du temps.

Ceux qui à différentes époques ont remanié l'épopée de Digénis connaissaient les chansons populaires, aussi bien que l'auteur primitif du poème et que le peuple grec de nos jours. Il n'y a donc rien d'étonnant à ce que les rédacteurs

qui désiraient en faire une œuvre populaire y aient introduit des lambeaux de chansons courantes; c'est ainsi qu'il faut expliquer dans la version de l'Escurial les nombreuses réminiscences de la poésie populaire. Ce sont des ornements de même provenance que les matériaux primitifs, ce ne sont pas les matériaux proprement dits

Et à côté de ces ornements d'origine populaire on remarque des souvenirs de lectures tout à fait différentes, dus en partie au modèle «savant» qu'on suivait. Les rédacteurs d'Andros et de Madrid font usage de locutions bibliques, ils ont des allusions au monde d'Homère.[1]) Dans le texte que nous publions la description du parc avec ses animaux en or et en argent, ses fontaines et ses pièces d'eau (v. v. 1636-1639; 1652-1656), nous montre que son auteur connaissait les romans byzantins; cela ressort également d'un vers comme 1147: εὐχαριστῶ τοὺς ἔρωτας, καλὸν ἄνδρα μ' ἐδῶκαν.[2])

Les chansons populaires sont certainement de date très ancienne, et, comme l'a montré M. Politès, antérieures à la composition du poème épique; mais cela n'est vrai que pour le fond et non pas pour la forme. Celle-là est toujours sujette à modifications. Tel poème qui au commencement du dix-neuvième siècle regorgeait de mots turcs, en a été certainement exempt au douzième ou au treizième siècle; de

[1]) Voir Pavolini dans *Atene e Roma*, 1911, col. 332.

[2]) D'après Sathas et Legrand (*Les exploits de Digénis Akritas,* Introduction, p. 141 et suiv.) le poète Méliténiote (Krumbacher, *Gesch. der byz. Litt.*, p. 782) aurait fait de nombreux emprunts au poème de Digénis. Pour nous le contraire est tout aussi probable. Du reste Sathas et Legrand ont exagéré la parenté qui existe entre les deux poèmes (p. 143). Tout ce qu'on peut dire c'est qu'ils ont plusieurs passages en commun, dont Sathas et Legrand ont signalé les principaux. Une expression curieuse qui est commune à toutes les versions de Digénis se lit aussi dans le poème de Méliténiote; je veux dire κινεῖν τὰ δάκρυα pour pleurer (Mélit. v. 287 et Grotta Feratta II, 237, Trébiz. 408, Andros 860, Escurial 1828) L'ange de feu (ἄγγελος πυρός. v. 1766) de notre texte correspond à l'ange du vers 2923 de Méliténiote φάσγανον φέρων ταῖς χερσὶν καὶ βέλος φλογοφόρον.

même la présence de Charon à cheval dans une chanson moderne appartenant au cycle akritique ne prouve pas que dans la chanson correspondante du douzième ou du treizième siècle (si on met l'origine de l'épopée à cette époque) il était également question d'un personnage cavalier. [1])

§ 7. Tant que le manuscrit que possède M. Paschalis et celui dont a parlé Mordtman (voir Krumbacher, o. l., p 811) ne seront pas publiés [2]), un examen ultérieur de la forme originale du roman de Digénis paraît être prématuré Nous n'insisterons donc pas sur ce sujet et nous finirons cette introduction par un examen sommaire de quelques particularités grammaticales et lexicologiques de notre texte. L'état de ce texte nous défend d'attacher beaucoup d'importance aux détails.

a Accentuation. Δενδρόν, 1197, 1538, fin d'hémistiche, accentuation métrique (à côté de δένδρον 1537); ἀλλοῦ, 1754, probablement faute du copiste pour καλοῦ (ἄλλον, bis, 1783); ἅπασης, 726; αὗτον, etc. 9, 913, 962, 1212; αὐτούς, 1152; πανωραῖα, fin de vers, 1664; πανωραῖον τάφος, fin de vers, 1769; πανώραιαν φισκίναν, 1648; παντῶς 367, 396, 1019, 1038; πάντως, 379, 503; πέρσικα, 150; περσικά, 266; ρωμαικά 150, 266, 1424; τούρκικα, 102.—'Εποῖκεν, 264; ἐδῶσα, 1588; ἐγυρεῦσαν, 64, peut être accentuation métrique; etc. etc., mais aussi ἔποικεν, 254; etc.

b. Déclinaison. αἷμαν, 81, 87; φίλημαν, 166; γράμμαν, 401.

c. Conjugaison. Augment: ἡδονοῦσαν, 38; ηὗραν, 66; ἤρξατο, 66; ἠθέλασιν, 73; ἐκοῦσαν, 74, cf. 52; ἔρπαξες, 130; ἐρνήθης, 253; ἐπήντησεν, 360; ἐσυνετρόμαξεν, 351; etc. etc.

3me Pers. Pl. Imparf. Pass.: ἐβρυχοῦντα, 33; ἐπέτουντα, 33; ἐξερριζώνουντα, 39; etc. etc. 1me Pers. Pl. Imparf. Act.: ἐλαλοῦ-

[1]) Laographia I, p. 178 note 1.

[2]) Krumbacher avait des doutes sur la valeur de ces deux manuscrits, mais M. Politès, après s'être informé auprès de M. Paschalis, est d'un avis contraire (Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Athènes 1906, p. 32 note 5).

μαν, 73; ἐκρατοῦμαν, 190, 1322; etc. 1me Pers. Pl. Aor. Pass.: ἐφοβήθημαν, 193; ἐπαραβραδυάστημαν, 338; εὑρέθημαν, 1387; etc. Les désinences -σι et -ασι alternent avec -ουν et -αν; -ουσιν au Présent Act. est rare, comme -ουν au Subj. de l'Aor.: δέρνουσιν, 239; ἐγνωρίζουν, 107; κατεβαίνουν, 27; θεωροῦν, 84; ποιήσουσιν, 5; φονεύσουσιν, 7; ἤλθασιν, 293; ἐγράφασιν, 295; ἤπτασιν, 1346; ἀπέστειλαν, 294; ἐσύριζαν, 33; ἐλπίζαν, 88; etc.

L'Infinitif est fréquent dans la formation du Futur et du Conditionnel: θέλουν μὲ σκοτώσει, 366; θέλει χαθεῖ, 395; οὐκ εἶχες εὕρειν, 984; ἤθελες δοξασθεῖν, ἐπαινεθεῖν, 252 etc. Infinitif substantif: τὸ κρούει καὶ τὸ λαμβάνει, 1182; εἰς τὸ κρούειν καὶ τὸ δέχεσθαι, 1259; τὸ ἰδεῖν, 974; cf. 959; τὸ νὰ τὸν ἰδῇ, 8 etc.

d. Les verbes comme λαλῶ, λέγω, δίδω, φέρνω etc. sont accompagnés tantôt d'un génitif, tantôt d'un accusatif: τοῦ ἐλαλήσασιν, 68; τὰς ἐλαλοῦμαν, 73; τοῦ λέγει, 62; τὸν ἔλεγεν, 952; ἔδωκέν του, 963; μηνύματα μὲ φέρνουν, 1372; etc.

e. Vocabulaire·

ἀδέλφι, sœur, 25, 61, 64 etc.; au pluriel, frères 182, 187, 207. cf. dans la langue parlée d'aujourd'hui, τ' ἀδέρφια: frères et sœurs, ἀδέρφι: frère ou sœur.

ἀμάλωτα, captifs, 462, 570· cf. Hesseling, *Pentateuque,* Ex. 12, 29 et Wagner, *Carmina,* p. 224, v. 235.

ἀμερᾶς, 530, (?).

ἀμωρία = μωρία (?), 619.

ἀνέσια, tranquillement, 795.

ἀπελάτης, dit de S. Théodore, 891.

ἀτζουπάδες, chambrières, 1085.

ἀφυρωμένα, solide (ἀφυρός), 1234, 1404.

βάδιον, cheval, 279; cf. Digénis ed. Meliarakès, à l'Index, et Trinchera, *Syllabus graec. membr.*, p. 334.

βιβάρια, viviers, 1638.

βιστάριν, tunique, cotte, 1462.

βλεμματίζω, regarder, 1215.

διαγύρω, retourner, 203, 216, 310; trans., 872.

διασυντόμως, vite, 36, 330, 449.

δισουμαίας, 1137, 1447 (?).

δρακοντέα, peau de dragon (?), 1102.

δυσωπῶ, prier (cf. le latin *fatigare precibus*), 1798; cf. version d'Andros, 4535.

ἐξηστρεπτήν, (γροθέαν), disloquée (?), 633.

κακοδικῶ, 29, 94, 365; cf. Hatzidakis, *Einleitung*, p. 335.

καλοψυχῶ, faire bonne chère, 680.

κανόνια κρύα, 1680, (?).

κασσίδιν, casque, 1492.

κασσιδολίτζιν (ῥαβδίν), (?), 931.

καταζουλίζω, étourdir, 1560, 1590.

καύχαλα, 1496, (?).

κλουβίν, palanquin, 206.

κουτάλα, κουταλέα, omoplate, 16, 1546. Cf. Sakellarios, *Cypriaca*, p. 615, et Wagner, *Carmina*, p. 168, v. 787.

κρυφοδακῶ, mordre à la dérobée, 1460.

Λίκαντος, Λίσκαντος (version d'Andros), corruption de Λυκανδός, thème sur la frontière de l'Arménie, 921; voir Constantin Porphyrogen. *de thematibus*, p. 32-35. (Explication de M. Politès).

μαλακίζω, brandir, 17. Cf. Grotta-Ferrata I, 164, IV, 254. Les autres versions ont aux passages correspondants παίζω.

μασγίδιον, mosquée, 101; cf. Grotta-Ferrata, I, 101.

μοναπλούτζικον, la simple massue, 1222, 1324. Cf. σπαθοβάκλιον, massue à épée, voir Sophoclès i. v.

μπιστοκούρβι, arrière-main, croupe, 914.

μπροστοκούρβι, avant-main, 941.

ξενοχάραγος, resplendissant (?), 1632.

ὀμναίω, jurer, 901.

παγκόπελον, (?), 922.

παρεποταμία, plaine avoisinant la rive, 1199, cf. 1618.

πεῦκι, tapis, 1683.

πληρώνω, acquitter (πληρώνει μὲ ὁ θάνατος), 1776; au passif: mourir, 1705.
σμυρνωμένη, (?), 14.
σουσινιασμένοι, (?), 432.
στρεφνὰ γλυκειά, d'une façon aigre-douce, 481, 915 (de στρυφνός).
συζουλίζω, écraser (ζουλίζω), 87.
τεῖντα, quoi, 517.
τρίτον, trois fois, 675.
τραλλίζω, étourdir, 1103; cf. 1322, et Grotta-Ferrata VI, 227.
τρυπάρια, clefs pour tendre les cordes de la lyre, 829. (Explication de M. Politès).
φάρα, cheval, 281, 1448; φαρέα, 1276; φαρίν, 10.
φηκάρι = θηκάρι, 127.
φιορκῶ, se parjurer, 492.
φλυαροστολίζω = φλυαρῶ, 160.
φυτιλόν (?), 10.
φυρωμένα, solides, 1159; voir ἀφυρωμένα.
χατζιροφαγοῦσα, mauvaise ménagère (explication de M. Politès), 269, Trébizonde, 208: χαριντζίρισσα; Grotta Ferrata II, 82: χαντζιρίσση.
χερίζω, commencer, 45, 224, 498.
χρυσοκλιβανιασμένοι pour χρυσοκλαβαριασμένοι (explication de M. Politès, qui compare χρυσόκλαβος, aurioclavatus), 277.
χυμευτάρια = χυμευτὰ ἱμάτια (Trébizonde, 1398; Andros, 2262), vêtements brochés d'or, 1075.

Ni la langue, ni le vocabulaire du texte ne permettent de localiser avec quelque précision cette version ou d'en fixer la date. Cependant il est probable que son auteur était originaire d'une des îles de l'Archipel, et qu'il écrivait à la fin du XVme siècle

---

«Κρότοι καὶ κτύποι καὶ ἀπειλαὶ μὴ σὲ καταπτοήσουν· f. 139r
μὴ φοβηθῇς τὸν θάνατον παρὰ μητρὸς κατάραν·
μητρὸς κατάραν φύλαττε καὶ μὴ πληγὰς καὶ πόνους.
Μέλη καὶ μέλη ἂν σὲ ποιήσουσιν, βλέπε ἐντροπὴν μὴ ποιήσῃς·
ἂν κατεβοῦμεν.
Τοὺς πέντε ἂς μᾶς φονεύσουσιν καὶ τότε ἂς τὴν ἐπάρουν·
μόνον προθύμως ἔξελθε εἰς τοῦ ἀμηρᾶ τὴν τόλμην,
τὰ δύο σου χέρια φύλαττε καὶ ὁ Θεὸς νὰ μᾶς βοηθήσῃ.»
καὶ ὁ ἀμηρᾶς ἐκαβαλλίκευσεν, εἰς αὐτὸν ὑπαγαίνει·
φαρὶν ἐκαβαλλίκευσεν, φυτιλὸν καὶ ἀστερᾶτον·
ὀμπρὸς εἰς τὸ μετῶπιν του χρυσὸν ἀστέραν εἶχεν,
τὰ τέσσερά του ὀνύχια ἀργυροτζάτωπα ἦσαν.
Καλιγοκάρφια ὁλάργυρα ἦτον καλιγωμένον,
ἡ οὐρά του σμυρνωμένη μὲ τὸ μαργαριτάριν. |
Πρασινορρόδινος ἀετὸς εἰς τὴν σέλλαν ἐξ ὀπίσω, f. 139v
καὶ ἠσκιάζει τὰς κουτάλας του ἐκ τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖνας.
κοντάριν ἐμαλάκιζε βένετον, χρυσωμένον.
Καὶ τότε πάλιν ὁ ἀμηρᾶς τοῦτον τὸν λόγον λέγει·
«ἀπὸ πολὺν πόλεμον καὶ ἀπὸ δοκιμασίας
καὶ πάλιν ἔχω ἀποδοχὴν νὰ ἐπάρω καὶ ἐτοῦτον τὸ νῖκος.»
Σαρακηνὸς ἐλάλησεν τὸν ἀμηρᾶν τῆς γλώσσης·
«αὐτό, ἀμηρᾶ, μὴ τὸ γελᾷς, μὴ τὸ κατονειδίζῃς·
ἐγὼ παιδὶν καλὸν θεωρῶ καὶ δυνατὸν πολέμου,
καὶ ἂν ἔχῃ καρδίαν ὁ ἄγουρος ὅτι νὰ γυρίζῃ ἐγλήγορα,
τὴν τόλμην τούτην θεωρῶ
νὰ ἐπάρῃ καὶ τὸ ἀδελφι του καὶ ὅλον μας τὸ κοῦρσος.»
Ταχέως ἐκαβαλλίκευσαν, εἰς τὸν κάμπον κατεβαίνουν.
σπουδὴ γὰρ καὶ ὁ φθόνος του, μὴ καὶ εἰς δειλία τον φέρῃ.
«αὐτὸς σκυλὶ Ῥωμαῖος ἔν', μὴ σὲ κακοδικήσῃ.»
Σαρακηνὸς ἐλάλησεν τὸν ἀμηρᾶν τῆς γλώσσης·
«πιάσε μου, λέ, τὸν ἄγουρον ταχέως νὰ τὸν νικήσῃς.»
εὐθὺς ἐκαβαλλίκευσαν, εἰς τὸν κάμπον κατεβαίνουν·
ὡς δράκοντες ἐσύριζαν καὶ ὡς λέοντες ἐβρυχοῦντα
καὶ ὡς ἀετοὶ ἐπέτουντα καὶ ἐσμίξασιν οἱ δύο.
Καὶ τότε νὰ ἴδῃς πόλεμον καλῶν παλληκαρίων,

11. lire ἀργυροτζάπωτα.

καὶ ἀπὸ τῆς μάχης τῆς πολλῆς κροῦσιν δι ασυντόμως· f. 14
καὶ ἀπὸ τὸν κτύπον τὸν πολὺν καὶ ἀπὸ τὸ δὸς καὶ λάβε,
οἱ κάμποι φόβον εἴχασιν καὶ τὰ βουνία ἠδονοῦσαν·
τὰ δένδρη ἐξερριζώνοντα καὶ ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη·
τὸ αἷμαν ἐκατέρρεεν εἰς τὰ σκαλόλουρά των
καὶ ὁ ἵδρως τους ἐξέβαινεν ἀπάνω ἀπὸ τὰ λουρίκια.
ἦτον γὰρ τοῦ Κωνσταντῆ γοργότερος ὁ μαῦρος
καὶ καλὸς νεώτερος ἦτον ὁ καβελλάρις·
καὶ ἐκατέβηκεν εἰς τὸν ἀμηρᾶν καὶ κρούει του ῥαβδέα.
καὶ τότε ἐχέρισεν ὁ ἀμηρᾶς νὰ τρέμῃ καὶ νὰ φεύγῃ.
Σαρακηνὸς ἐλάλησεν τὸν ἀμηρᾶν τῆς γλώσσης·
«Ὦ πιάσε μου, λέ, τὸν ἄγουρον ταχέως νὰ τὸν νικήσῃς,
μὴ εἰς σύντομόν του γύρισμα πάρῃ τὴν κεφαλήν σου.
αὐτὸς καλὰ σ' ἐσέβηκεν, τώρα νὰ σὲ γκρεμνίσῃ.
ἐγὼ δέ, μοῦ λέ, οὐδὲ τὸν ἐγνοιάζομαι νὰ τὸν καταπονέσῃς,
ἀλλὰ μὴ τὸ καυχάσεται ὅτι ἔτρεψεν φουσσάτε.»
καὶ ὁ ἀμηρᾶς ὡς τὸ ἤκουσεν μακρέα τὸν ἀποξέβην·
ἔρριψεν τὸ κοντάριν του καὶ δάκτυλον τοῦ δείχνει,
καὶ μετὰ τοῦ δακτύλου του τοιοῦτον λόγον λέγει·
«ζῇς νὰ χαίρεσαι, καλὲ νεώτερε, ἐδικόν σου ἔναι τὸ νῖκος.»
τὸν λόγον οὐκ ἐπλήρωσεν, ἐστράφην ἐντροπιασμένος,
καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὑπάει εἰς τοὺς ἐδικούς του. |
Καὶ οἱ πέντε ἐκαβαλλίκευσαν, εἰς τὸν ἀμηρᾶν ὑπάγουν· f. 140
«ὦ ἀμηρᾶ, πρωταμηρᾶ, καὶ πρῶτε τῆς Συρίας,
ὦ ἀμηρᾶ, δοῦλε θεοῦ, πλήρωσον ὡς μᾶς εἶπες,
καὶ δεῖξε μας τὸ ἀδέλφιν μας νὰ χαροῦν οἱ ψυχές μας.»
καὶ τότε πάλιν ὁ ἀμηρᾶς μαινόμενος τοῦ λέγει·
«ἐβγᾶτε εἰς τὰ φουσσάτα μου, γυρεύσετε τὰς τέντας,
καὶ ἂν εὕρετε τὸ ἀδέλφι σας, εἰς μία νὰ σᾶς τὸ δώσω.»
Καὶ τότε οἱ πέντε ἀδελφοὶ τὰς τέντας ἐγυρεῦσαν·
ἐγύρευσαν καὶ οὐκ ηὗραν την, ἤρξατο πάλι νὰ κλαίουν.
Σαρακηνὸν ἠπάντησαν ἀπέξωθεν τὰς τέντας,
καὶ λόγια τοῦ ἐλαλήσασιν μετὰ πολλῆς ὀδύνης·
«κἂν ψηλαφᾶτε οἱ ἄρχοντες ὡς διὰ γάμον κορασίου
νὰ εἶν' καὶ ἡ κόρη θαυμαστή, νὰ | ἔνι καὶ Ῥωμάσσα, f. 141[1]
μὴ ἔλθατε τὸ ἐπάνμορφον ῥυάκιν·
χθὲς ἐν αὐτῷ ἐσφάξαμεν ἡδονικὰ κοράσια,

50. supprimer μοῦ λέ.—51. l. φουσσάτα.
66. l. ἤρξαντο. — 70 l. Ῥωμαίισσα.

διότι οὐδὲν ἠθέλασιν ὡσὰν τὰς ἐλαλοῦμαν.»
Καὶ ὡσὰν τὸ ἐκοῦσαν οἱ ἄρχοντες ἐθλίβησαν μεγάλως,
καὶ ὥραν πολλὴν ἐπιάσασιν καὶ εἰς λογισμοὺς ἐμπῆκαν.
Καὶ μετὰ ὥρας περισσὰς ἐφέρασιν τὸν νοῦν τους·
τὰ δάκρυα τους ἐσφουγγίζασιν, τὰ ῥέτενα γυρίζουν,
καὶ ἤλθασιν καὶ ηὕρασιν τὸ ἑρμηνευθὲν τὸ ῥυάκιν.
ἐκεῖ ηὗραν τὰ κοράσια εἰς τὸ αἷμαν κυλισμένα·
αἱ μὲν αἱ χεῖρες ἔλειπον, ἄλλων οἱ κεφαλές των,
ὅλες μαχαιροκοπημένες ἦν καὶ εἰς τὸ αἷμα κυλισμένες.
Τὰς χεῖρας ἐξήπλωσαν, τὰς κεφαλάς των κροῦσιν,
καὶ βλέπουν καὶ τὰ πρόσωπα νὰ ἐγνωρίζουν τὴν ἀδελφήν τους,
καὶ ὅλες ἐγυρεύσασιν, στέκουν καὶ θεωροῦν τας,
καὶ οὐδὲν ἠμπορέσασιν νὰ ἐγνωρίσουσιν ποσῶς τὴν ἀδελφήν τους·
χοῦμαν ἐπλῆραν ἐκ τῆς γῆς, τὰς κεφαλάς των τὸ βάνουν,
ὅτι συζουλισμένες ἦν καὶ εἰς τὸ αἷμαν κυλισμένες.
Καὶ ὡς εἴδασιν παράνομα τὰ ποῖα οὐδὲν ἐλπίζαν,
εἰς θλίψιν ἐσεβήκασιν, καὶ κάθουνται καὶ κλαίουν,
τὸν ἥλιον ἐντρυχώνοντες μετὰ πολλῶν δακρύων· f. 141v
«κὺρ ἥλιε μου, τί νὰ ποιήσωμεν νὰ εὕρουμεν τὴν ἀδελφήν μας,
καὶ πὲς νὰ τὴν ἐγνωρίσωμεν, νὰ τὴν θέλωμεν θάψει·
ποῖον μαντάτον νὰ τὴν ὑπάγωμεν τὴν ταπεινήν μας μαννα;
κὺρ ἥλιε, τί μᾶς ἔποικες καὶ ἐκακοδίκησές μας;
καὶ ἀπὲ τοῦ νῦν οὐ πρέπει μας νὰ εἴμεσθε εἰς τὸν κόσμον,
ὅτι ἐμᾶς εἰς τὸν κόσμον πολεμοῦμεν καὶ ῥικαιῶμεν ἄλλους.
γῆ, θρήνησον πικρῶς καὶ τὸ θέαμα κλαῦσον,
ὅτι εἶδες θαυμάσματα πολλὰ καὶ κακὰ νὰ σφάξουν τὴν ἀδελφήν μας,
ἢ πάλιν ὅτι αἰχμαλώτευσαν τὴν ἡλιογεννημένην,
καὶ κοράσια ἔσφαξαν πολλὰ καὶ ἐποῖκαν τα θυσίας
εἰς ναοὺς τῶν εἰδώλων,
εἰς μασγίδια τούρκικα καὶ εἰς ναοὺς μεγάλους.
ἀφοῦ κατῆλθεν ὁ Χριστὸς ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον,
ἐδίωξεν τὰς παράνομας καὶ μυσαρὰς θυσίας,
ἔδειξεν καὶ τὸν θάνατον καλῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον,
καὶ μονον δὲν τοὺς ἔσωζεν νὰ ἔβγαλουν τὴν ψυχήν σου.
ἀμμὴ ἔκοψαν καὶ τὰ κάλλη σου καὶ οὐδὲν σὲ ἐγνωρίζουν·
καὶ ἰδοὺ τὸ σῶμα φαίνεται ὀμπρός μας,
τὴν δὲ μορφήν σου οὐ βλέπομεν, ἔδε ἀνομία μεγάλη.

80. l. τῶν μέν. — 86. l. ἐπῆραν. — 102. Pour l'acc. de τούρκικα comparer v. 150 πέρσικα (v. 26 περσικά).

ἀμμὴ ὅμως ἡ ψυχὴ ὅταν ἔβγη χάνεται καὶ ἡ | ὄψις. f. 14
ὢ ἡ καλὴ ἀδελφή μας, καλὸν ἐχάθης καὶ οὐδέν σε θεωροῦμεν
ἐξέβηκέν σου καὶ ἡ ψυχή, ἐχάθηκεν καὶ τὸ κάλλος·
ὁ σκύλος σὲ ἐσκότωσεν καὶ ἐχάσεν σου τὰ κάλλη·
ὢ πονηρίας, ὠμότητος, ὢ βία τῶν ἀλλοφύλων·
ὢ παναθλία τί ἔπαθες ἐκ τῆς παραδικίας;
καὶ οὐκ ἐβλέπεις, θεός, ἐξ οὐρανοῦ χυθέντος σου τὸ αἷμα,
καὶ ὑπέμεινες, μακρόθυμε, τούτων τὴν ἀνομίαν;
δέξου καὶ λάβε, ἀδελφή μας, θρήνους τῶν ἀδελφῶν σου·
ἅπλωσε, παμμακάριστε, δέξου πηγὰς δακρύων·
μίαν μόνην σὲ εἴχαμεν παραμυθίαν μεγάλην.
ὡς προσδοκοῦμεν ἐπόθανες, καὶ δόξα σοι ὁ θεός,
ὅτι ἐφύλαξες τὴν παρθενίαν σου, κόρη.»
καὶ τότε πολλὰ ἀναγκάσθησαν κλαίοντες τὴν ἀδελφήν τους,
καὶ ψηλαφῶντες ἀκριβῶς οὐκ ἠμποροῦν τὴν εὕρειν. |
κοινὸν τάφον ἐποίησαν καὶ ὅλες ἀπέσω ἔθαψαν f. 14
καὶ ἐστράφησαν εἰς τὸν ἀμηρᾶν μετὰ κακῆς καρδίας·
ἔλυσαν τὰ φηκάρια του καὶ οἱ πέντε ἐξεσπαθῶσαν
καὶ καταπρόσωπα τὸν ἀμηρᾶν οὕτως τὸν συντυχαίνουν·
«ὢ ἀμηρᾶ, πρωτοαμηρᾶ καὶ σκύλε τῆς Συρίας,
τὸ ἀδέλφιν μας τὸ ἔρπαξες μηδέν μας τὸ στερέψῃς·
ἢ δεῖξε μας τὸ ἀδέλφι μας ἢ κόπτομεν τὴν κεφαλήν σου.»
καὶ ὡς εἶδεν τούτους ὁ ἀμηρᾶς πολλὰ τοὺς ἐφοβήθην,
ἐστάθη καὶ ἀνερώταν τους· «τίνος καὶ πόθεν εἶστε,
καὶ ποίας γενεᾶς ὑπάρχετε ἀπὸ τῆς Ῥωμανίας;»
καὶ τότε ὁ πρῶτος ἀδελφὸς οὕτως ἀπηλογᾶται·
«ἡμεῖς γὰρ εὑρισκόμεθα ἀπὸ γενεᾶς μεγάλης·
ὁ πατήρ μας ἦτον . . . τῶν Δουκάδων τὴν μερέαν καὶ γενέαν
. δ. ἡ μήτηρ μας ἦτον ἀπὸ τοὺς Κὺρ Μαγάστρους·
δώδεκα θείους εἴχαμεν καὶ ἔξι ἐξαδέλφους·
τὸν κύριν μας ἐξώρισαν διὰ μούρτει καὶ διὰ φουσσάτα·
ἐκεῖνοι ἂν σὲ εἶχαν εὕρει, ποτὲ Συρίαν οὐκ ἐθεώρεις·
πέντε ἀδελφοὺς ἐγέννησεν ἡ μάννα μας τοὺς βλέπεις,
καὶ μίαν εἴχαμεν ἀδελφήν, τὴν ἡλιογεννημένην·
καὶ οὕτως τὴν ἐχαιρόμασθε μὲ τὰς | ἀνδραγαθίας. f. 14

118. l. ἀδέλφι μας. — 127. l. φηκάριά τους.

137. Entre ἦτον et τῶν l'écriture a disparu. Lire ἀπὸ. — 138. C distingue les traces de trois lettres, dont celle au milieu est δ. devant Le vers commence par ἡ.

ὁ πατήρ μας ἦτον Ἀαρὼν καὶ θεῖος μας ὁ Καροΐλης.
ὁ Μουσελὼμ ὁ ἐξάκουστος πατὴρ ἦτον τοῦ πατρός μας
καὶ ἐκεῖ τοὺς ἐνταφίασαν εἰς τὸν τάφον τοῦ προφήτου.»
καὶ τότε πάλιν ὁ ἀμηρᾶς οὕτως ἀπηλογᾶται·
«ἐμὲν ποτὲ οὐκ ἐπήντισεν στρατηγὸς ἢ τοπάρχης,
φουσσάτα πάλιν ἔντρεψα ῥωμαικὰ καὶ πέρσικα
καὶ κάστρα ἐπαράλαβα ἀμύθητα καὶ ἡγεμόνας·
ἐπίασα Πέρσας καὶ στρατιώτας.
τὸ θέαμα τὸ ἔπαθα εἰς ἐσᾶς ποτὲ οὐκ ἐλησμονῶ το·
ἀφ' ὧν ἠρξάμην πολεμεῖν ἀνδραγαθίας μεγάλας,
οὐδὲν ηὑρέθηκεν κανεὶς ἵνα μὲ καταφθάσῃ
καὶ πολεμήσῃ με, νεώτερε, καὶ ἐπάρῃ μου τὸ κοῦρσος·
καὶ ἐδάρτε τὸ ἔπαθα εἰς ἐσᾶς ποτὲ οὐκ ἐλησμονῶ το·
ἐντροπίασα τὰ φουσσάτα μου καὶ ὅλην μου τὴν γενέαν.
σήμερον νὰ ἀπόθανα καὶ οὐ θέλω τὴν ζωήν μου.
ἀμμὴ ἂς ἀφήσω τὰ πολλὰ καὶ τὸ φλυαροστολίζειν,
καὶ ἀποδὰ σᾶς λέγω φανερὰ ἅπασαν τὴν ἀλήθειαν·
ἂν ἔν' καὶ καταδέχεσθε νὰ μὲ ἔχετε γαμπρό σας,
ἐγὼ ἔχω καὶ τὸ ἀδέλφι σας καὶ ὡς δι' αὐτὴν μὴ λυπᾶσθε,
καὶ τοῦτο ὀμνύω καὶ λέγω σας μὰ τὸν προφήτην,
τὸν μέγαν Μαχουμέτην,
οὔτε φίλημαν μ' ἔδωκεν, οὔτε μιλίαν τῆς εἶπα· f. 143v
ἐσᾶς τοὺς πέντε ἐπάντεχεν ἡμέρας τὲ καὶ νύκτας
καὶ ἐγὼ ὡς διατ' ἐτούτην ἤκρυβα καὶ ἀνεγύριζά σας·
Καὶ τώρα ὑπάτε εἰς τὴν τέντα μου νὰ εὑρῆτε τὴν ἀδελφήν σας.
οἱ ἄνομοι Ἀραβῖται καὶ ἄλλας πολλὰς ἐπιάσασιν
καὶ ἐπούλησαν καὶ ἔσφαξάν τας ἀνόμως καὶ ἀδίκως.
Καὶ ἡ ἀδελφή σας ἔτυχεν ἐμένα εἰς τὸ κοῦρσος
καὶ αὐτὴν ἐπαραφύλαττα διὰ τὰ ὡραῖα της κάλλη·
καὶ ὑπάτε, παραλάβετε ἀμόλυντον κοράσιον·
ἐγὼ δείλια τὰ κάλλη της καὶ τὴν πολλὴν εὐγενείαν·
ἀρνοῦμαι καὶ τὴν πίσθη μου καὶ τὴν πολλήν μου δόξαν
καὶ γίνομαι καὶ Χριστιανὸς καὶ μετὰ σᾶς νὰ ἔλθω.»
καὶ τότε οἱ πέντε ἀδελφοὶ εἰς τὴν τένταν ὑπαγαίνουν
καὶ ηὗραν κλινάριν ἔμμορφον, ξυλαλόην ἐφειασμένον,
καὶ ἀπάνω πάπλωμα χρυσὸν καὶ ἀπάνου κεῖται κόρη.
καὶ ἐκάθετον ἡ λυγερὴ ὡς μῆλον μαραμμένον
καὶ ἔκλαιεν καὶ ὠδύρετον καὶ τὰ ἀδέλφια της ἐζῆταν.

150. l. ἔτρεψα. — 176. l πίστη. — 179. l. ἐφτειασμένον.

αὐτή, καὶ ἀνεμαραίνετον, ἔλαμπεν ὡς ὁ ἥλιος
καὶ ὡμοίαζεν ἡ πανέμμορφος ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου·
τὸ κάλλος ἐμαραίνετον τῆς θαυμασθῆς τῆς κόρης.
ὢ συμφορὰ καὶ θέαμα | καὶ ἀσωτίας ἔργον. f. 144r
καὶ ὡς εἴδασιν τὰ ἀδέλφια της τὴν κόρην μαραμμένην,
ἀντάμα οἱ πέντε ἐστενάξασιν, τοιοῦτον λόγον εἶπαν·
«ἐγύρου ἡ βεργόλικος, γλυκύν μας τὸ ἀδέλφιν·
ἐμεῖς ὡς γι' ἀποθαμένην σὲ ἐκρατοῦμαν,
καὶ ἐσὲν ὁ θεὸς ἐφύλαξεν διὰ τὰ ὡραῖα σου κάλλη·
τὸ ἄνθος τοῦ προσώπου σου ἐμάραινεν ἡ θλίψις·
πολέμους ἐμεῖς οὐκ ἐφοβήθημαν διὰ τὴν σὴν ἀγάπην.»
οἱ πέντε τὴν καταφιλοῦν καὶ ἐλιγοθυμήσασιν·
οἱ μὲν φιλοῦν τὰ χείλη της, οἱ ἄλλοι τοὺς ὀφθαλμούς της.
κάθουνται οἱ πέντε ἀδελφοὶ καὶ ὁ ἀμηρᾶς ἐκεῖνος·
κοινὴν βουλὴν ἐδώκασιν νὰ πάρουν τον γαμπρόν τους
εἰς Ῥωμανίαν νὰ ἔβγουν.
Καὶ εἰς μίαν ὥρισεν ὁ ἀμηρᾶς ἐκεῖνος τοὺς ἀγούρους του, f. 144v
τοὺς θαυμαστοὺς τοὺς εἶχεν,
εἰς τὴν βουλήν του ἐκράτησε μὲ ταῦτον,
καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιλογίασε καὶ ὑπὰν εἰς τὴν Συρίαν·
καὶ ὁ ἀμηρᾶς ἐδιάγυρε μὲ τὴν κόρην καὶ μὲ τοὺς γυναικαδελφούς του,
εἰς τὴν Ῥωμανίαν ὑπάσιν.
ὀμπρὸς ὑπὰν οἱ ἀγοῦροι του καὶ ὁ ἀμηρὰς ὀπίσω,
καὶ τὸ κοράσιον εἰς κλουβίν, βαστοῦν την πέντε μοῦλες.
τριγύρου τὴν παρακρατοῦν τὰ πέντε της ἀδέλφια,
καὶ βλέπει ὅλος ὁ λαὸς τὴν χαρὰν ταύτην ὅλην·
ὀπίσω της ἀκολουθοῦν θαυμάζοντες τὴν κόρην.
ἔβλεπαν ὅτι αἰχμαλωσίαν τὸ πῶς τὴν ἐλευθέρωσεν
ὁ ἀμηρᾶς διὰ τὴν ἀγάπην τῆς κόρης.
τὸ κύριε ἐλέησον ἔκραξαν ὁποῦ τὴν ἐγλυτῶσαν.
καὶ | ἐδάρτε ἦν ἐξάκουστον εἰς ἅπασαν τὸν κόσμον f. 145r
ὅτι κοράσιον πάντερπνον ἐνίκησεν φουσσάτον,
καὶ ἑκατὸν χιλιάδες ὡς γιὰ τὰ ὡραῖα της κάλλη,
καὶ ἐδιάγυρεν τὸν ἀμηρᾶν τὸν πρῶτον τῆς Συρίας.
καὶ ἀφότις εὐλογήθησαν ἐχαίρετον μετ' αὔτην.
καὶ ἀφότις ἐκοιμήθηκεν μὲ τὴν ἡλιογεννημένην,
ἔτεκαν παῖδα θαυμαστόν, τὸν Διγενὴν Ἀκρίτην,
φωστῆραν τὸν αὐγερινόν, ἥλιον τὸν φωσφόρον

185. l. θαυμαστῆς. — 190. l. ὡς δι'. — 213. l. ἅπαντα

καὶ περιέλαμπρον τὸ φῶς εἰς ἅπασαν τὴν κτίσιν,
καὶ εἰς τοὺς ἀπελάτας δυνατὸς καὶ εἰς τοὺς ἀνδρειωμένους·
ἐγεννήθην καὶ ἐμεγάλωσεν καὶ ἐγίνην τετραέτης,
ἐχέρισε καὶ ἐμάνθανε τὰς γονικάς του ἀνδρείας·
καὶ μὲ τοὺς χρόνους τοὺς πολλοὺς ἔπειψεν | καὶ ἡ μάννα του [f. 145v
τὸν ἀμηρᾶν χάρτην ἀπέσω ἀπὸ Συρίας,
θρήνους γέμοντα ὀδυνηρὰς καὶ θλίψεις·
«τέκνον του ποθεινότατον, ψυχή μου, ἀναπλοκή μου,
τί ἐσκότασες τὰ ὀμμάτια μου, τί ἔχασες τὸν ἐνιαυτόν σου;
τὸ γένος σου ἐντροπίασες πολλὰ εἰς τὴν Συρίαν ὅλην
καὶ ὀνειδίζουν μας οἱ χωριάτες τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μας·
καὶ δὲν εἶναι κοράσια εἰς τὸν Παδὰ εἰς τοῦ Παπαδὰ
εἰς τοῦ Παστρὰ τὸ κάστρον:
καὶ οὐδὲν εἶναι κοράσια ἔμμορφα ἐκεῖτον εἰς τὴν Βαβυλῶνα;
τὸν ἥλιον ἀντιτάσσουν.
τὰ εὐγενικὰ τοῦ Χάλεπε κοράσια οὐκ ἐνθυμᾶσαι;
νὰ λάμπουν ὡς ὁ ἥλιος καὶ μυρίζουν ὡς ὁ μόσχος;
καὶ δὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, κοράσια ὁποῦ ἀγάπας
καὶ δέρνουσιν τὰ στήθη των, παρηγορίαν οὐκ ἔχουν;
οὐκὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, τοὺς θαυμαστούς σου παῖδας
ὅτι ἐμέναν τὰ παραρίκτουσιν καὶ ὀνειδίζουσίν με;
καὶ οἱ συγγενεῖς οἱ πρόλοιποι καὶ ὅλον τὸ φουσσάτον
ἐμὲν κατονειδίζουσιν ὡς διὰ σένα, τέκνον.
ἐγὼ ἤκουσα ἐγέννησας παιδίν, δράκοντα τῆς Συρίας·
καὶ ἀλὶ ἐμὲν ἂν τὸ μάθουν οἱ Κασίσοι·
ἂν τὸ μάθουν ἀπὸ τὸ Ἐμὲκ καὶ Ὀραζαβοῦρον
οὐ μὴ ἀνοίξουν | τὸ μασγίδιν των τοῦ μέγα Μαχουμέτη, f. 146r
καὶ εἰς τὸ μνῆμαν του νὰ κλάψουν καὶ νὰ σοῦ καταρῶνται.
καὶ οὐδὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, τί ἐποίκαμεν οἱ δυό μας;
καὶ ἀπέκει ἐκατέβημεν εἰς τὸ μνῆμαν τοῦ προφήτου
καὶ ὑπέκλινες τὴν κεφαλήν, εὐχήσθηκά σου, τέκνον·
καὶ ὅταν ἤθελες δοξασθεῖν καὶ ἐπαινεθεῖν μεγάλως,
ἐρνήθης καὶ τὸ γένος σου καὶ ὅλην σου τὴν Συρίαν.
οὐδὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, τί ἔποικεν ὁ παπποῦς σου;
τὸ πόσους Ῥωμαίους ἔσφαξεν καὶ πόσους δούλους ἐπῆρεν;
τὰς φάλαγγας ἐγέμισεν ἄρχοντας τῶν Ῥωμαίων.

228. l. ἀναπνοή μου. — 229. l. τὸν ἑαυτόν σου; la même faute au vers 72. — 234. l. οὐδὲν — ἐκεῖ στὴν Β. — 256. l. τὰς φάραγγας.

καὶ πάλιν οὐδὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, τί ἔποικεν ὁ πατήρ σου;
τὸ Κόνιον ἐκούρσευεν μέχρι καὶ εἰς τὸν Ἄμμον,
εἰς Νικομήδειαν ἔφθασεν καὶ εἰς Πέρνετον ἐπέβην,
καὶ ἂν οὐδὲν ἦτον ἡ θάλασσα ἀκόμη πάντα εἶχεν ὑπαγαίνει.
καὶ ὁ ἀδελφός μου καὶ ὁ θεῖος μου, ὁ Μουρατασίτης, ἐπῆγεν,
τὸν Ἕρμοναν ἀνέδραμεν καὶ τὸν Ζυγὸν ἐπιάσεν·
τὴν δὲ Ἀρμενίαν ἐξήληψέν την παντελῶς καὶ πολὺν κακὸν τὴν ἐποίησεν.
καὶ οὐδὲν θυμᾶσαι, τέκνον μου, τί ἐποῖκεν ὁ πατήρ σου,
πόσα κοράσια ἤφερεν εἰς τῆς | Συρίας τὰ κάστρα; f. 146v
ῥωμαικὰ καὶ περσικὰ
καὶ ἐσὺ ἐπαραξέβηκας ἀπὸ τοὺς συγγενούς σου,
ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς σου φίλους διὰ Ῥωμαίας ἀγάπην·
καὶ πῶς σὲ παρεξέβαλεν ἡ χατζιροφαγοῦσα,
καὶ ἀρνήθης καὶ τὴν πίστιν σου καὶ ὅλην σου τὴν Συρίαν;
τὴν εἶχες εἰς τὸν στάβλον σου καὶ εἶχές την καὶ σκλάβαν,
ἐποῖκες τὴν κυράν σου.
καὶ γδύνεται καὶ θέτεις την σιμὰ εἰς τὴν ἀγκάλην σου.
ὁμῶς ἂν θέλῃς, τέκνον μου, νὰ ἔχῃς τὴν εὐχήν μου,
αὕτου φαρία σὲ ἔστειλα ἐπιλεκτὰ καὶ δρομαῖα
καὶ ἀγένεια παλληκάρια, εὐγενεῖς Ἀραβίτας,
πεντακοσίους ἄρχοντας χρυσοκλιβανιασμένους,
καὶ τὸ λουρίκιν τὸ χρυσόν, τὸ ἐφόρει ὁ πατήρ σου,
καὶ τὸν βάδεον, τὸν καβαλλίκευγεν, καὶ καβαλλίκευσέ τον.
καὶ ἔβαλε καὶ τὸ λουρίκιν·
καὶ οἱ φάρες ἂν σὲ ἀκουλουθοῦν, ἐσὲν κανεὶς οὐ φθάνει.
εἰ δὲ καὶ ἀγαπᾷς την περισσά, τέκνον, ὡσὰν μοῦ λέγουν,
ἔπαρε καὶ αὐτὴν μετὰ ἐσέναν·
εἰ δὲ καὶ οὐκ ἔλθῃς τὸ γοργόν,
μὰ τὸν προφήτην τὸν καλόν, τὸν μέγαν Μαχουμέτην,
τὰ τέκνα σου νὰ σφάξουσιν καὶ ἐμέναν θέλουν πνίξει,
τὰ δὲ κοράσιά σου | τὰ καλά, ἄλλους νὰ περιλάβουν, f. 147r
καὶ ἂν οὐδὲν ἔλθῃς τὸ γοργόν, κατέβειν ἔχω εἰς τὸ Μάγγας,
εἰς τὸ μνῆμαν τοῦ προφήτου,
καὶ κλίνειν ἔχω κεφαλὴν ὑπὲρ εὐχῆς μου πρώτης,
καὶ νὰ ἔχῃς τὴν κατάραν μου ὑπὲρ εὐχῆς γονέων.»
κ' ἔδωκέν τους τὰ γράμματα καὶ εἰς Ῥωμανίαν ἐβγῆκαν,
καὶ ἤλθασιν καὶ ἐπλεύσασιν εἰς τὸ Χαλκοπέτριν·

263. l. ἐσύλεψεν. — 275. l. αὐτά. — 293. l. ἁπλώσασιν.

τὰ γράμματα ἀπέστειλαν κρυφὰ εἰς τὸν ἀμηρᾶν ἐκεῖνον·
καὶ οὕτως γὰρ ἐγράφασιν τὰ πιττάκια ἐκεῖνα·
«ὁ ἀμηρᾶς, ἀφέντης μας, τὸ φέγγος φέγγει ὅλον·
νύκτα καὶ ἂν περιπατοῦν, τὸ φέγγος φέγγει πάλε.»
ἀνέγνωσαν τὰ γράμματα, καὶ οὔτε ἐδειλῶμαν·
καὶ ἤκουσεν τὰ γράμματα, ἐθλίβην ἡ ψυχή του,
ἐκαύσθηκαν ¦ τὰ σπλάγχνα του, ἐχάθην ἡ καρδιά του· f. 147v
ἤκουσεν διὰ τὴν μάνναν του, τὰ τέκνα του ἐνθυμήθη,
καὶ τὰ κοράσια τὰ καλὰ τὰ πολυπόθητά του·
καὶ ἐνέγνωθεν τὰ γράμματα καὶ ἀπέκει ἐφίλησέν τα·
ὡς λέων ἐβρυχίσθηκεν, σεβαίνει εἰς τὸ κουβούκλιν,
καὶ τὴν καλήν του τὰ λαλεῖ καὶ τὴν βουλήν του λέγει·
καὶ τέτοια συμβουλεύεται καὶ οὕτως τὴν συντυχαίνει·
«Ἡ μήτηρ μου μὲ ἀπέστειλεν γράμματα ἀπὸ Συρίας
καὶ ἀγούρους μοῦ ἀπέστειλεν ἐνταῦθα νὰ μὲ πάρουν·
καὶ νὰ μὲ πάρουσιν γοργὸν νὰ ὑπάγω μετ' ἐκείνους
καὶ νὰ ἰδῶ τὴν μητέραν μου καὶ πάλιν νὰ διαγύρω.»
καὶ ταῦτα ἡ κόρη ὡς τὸν ἤκουσεν βαρυαναστενάζει,
καὶ ἐπήδησαν τὰ δάκρυα της καὶ ἐχάθηκεν ὁ νοῦς της,
καὶ ὁ νοῦς της συλλογίζεται ἵνα τὰ μαντατεύση
τὰ ἀ¦δέλφιά της τὰ γλυκειά. f. 148r
καὶ πάλιν περικόπτεται ὡς διὰ ταραχὰς καὶ μάχας,
ὅμως πείθει τον τὸν λογισμὸν μὴ τὸ ὁμολογήση,
νὰ μὴ ἐκφανερώση τὰ κρυπτὰ μυστήρια τοῦ καλοῦ της.
καὶ ὁ ὕστερός της ἀδελφὸς εἰς τὸν ὕπνον του εἶδεν
καὶ σκοτεινὰ σηκώνεται, λέγει το τῶν ἀδελφῶν του.
«ἀπόψε εἶδα, ἀδέλφια μου, ὄνειρον καὶ οὕτως γὰρ δηλώνει·
ἐφάνη μου ὅτι εἶδα εἰς τὸ Χαλκόπετρον γεράκας πετομένας,
καὶ ἀετὸς χρυσόπτερος ἐσέβην εἰς τὸ κουβούκλιν·
περιστερὰν ἐδίωκεν ἄσπρον ὡς ἦν τὸ χιόνιν,
καὶ ἥπλωσα τὰ χέρια μου κ' ἐπίασα καὶ τὰ δύο,
κ' ἐπόνεσε ἡ ψυχή μου καὶ διὰ τοῦτο ταχεῖα ἐσηκώνω.»
καὶ τότε ὁ πρῶτος ἀδελφὸς οὕτως ἀπηλογᾶται·
«φαίνεταί μου, ἀδέλφιά μου, ὅτι οἱ γέρακες ἄνδρες ἁρπάκτες ἔνι·
καὶ ὁ ἀετὸς χρυσόπτερος φαίνεταί μου ἔνι ὁ γαμπρός μας,
ἡ περιστέρα τὸ ἀδέλφι μας, μὴ τὸ κακοδικήση.
καὶ διασυντόμως ἂς καβαλλικεύσωμεν καὶ ἂς περιγυριστοῦμεν

296. l. ὦ ἀμηρᾶ, ἀφέντη μας. — 311. l. τά au lieu de τόν. — 316. l. πείθει τὸν λογισμόν.

ὅπου εἴδαμεν τὸ ὄνειρον, ὅπου εἴδαμεν τὰ γεράκια.»
οἱ πέντε ἐκαβαλλίκευσαν καὶ ὑπὰν εἰς τὸ Χαλκοπέτριν·
ἐκεῖ ηὗραν τοὺς Σαρακηνοὺς εὐγενεῖς Ἀραβίτας·
γελῶντας τοὺς ἐλάλησαν, ἀμμὴ οὐδὲν τοὺς ἐγνωρίσαν. |
«Καλῶς τὰ παλληκάρια μας, γεράκια τοῦ γαμπροῦ μας, f. 148ᵛ
τί ὧδε ἐπεζεύσατε καὶ οὐκ ἤλθετε εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμπροῦ μας;»
καὶ τότε εἷς Σαρακηνὸς ἐλάλησε, τὸν λέγασιν Μουσούφριν·
«ἐχθὲς ἐπαραβραδυάστημαν καὶ ἐμείναμεν ἀπώδε»·
καὶ τότε οἱ πέντε ἀδελφοὶ εἰς τὸν οἶκον ὑπαγαίνουν
μὲ ταραχὰς ὑπήντησαν, τὸν ἀμηρᾶν λαλοῦσιν·
«αὐτοῦ φαρία σὲ ἀπέστειλαν ἐπίλεκτα, δρομαῖα,
καὶ ἀγένεια παλληκάρια ἀπὸ τοὺς Ἀραβίτας
καὶ ἔστειλάν σου καὶ τὸ λουρίκιν τὸ χρυσὸν τὸ ἐφόρειε ὁ πατήρ σου.
καὶ ἂν βούλεσαι μισσεύσειν κρυφῶς ἀπὸ τὴν Ῥωμανίαν,
σήμερον ἔπαρε τὰ σὰ καὶ τὰ ἤφερες μὴ ἀφήσῃς.
τὴν ἀδελφήν μας ἄφης την, τὸν παῖδα σου ἀπαρνήσου·
καὶ ἡμεῖς νὰ τὸν ἀναθρέψωμεν καὶ ὁ θεὸς νὰ τὸν δικαιώσῃ.
Μὴ βουληθῇς, ὦ ἀμηρᾶ, νὰ ἔβγῃς κρυφῶς | ἐπόθεν· f. 149ʳ
καὶ ὅπου σὲ καταφθάσωμεν ἄλλον Συρίαν οὐ βλέπεις.»
καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ὁ ἀμηρᾶς πολλὰ τοὺς ἐφοβήθην·
ὁ νοῦς του ἐσυνετρόμαξεν καὶ οὐδὲν τοὺς ἀπεκρίθην.
ὡς λέων ὠρυόμενος ἐσέβην εἰς τὸ κουβούκλιν,
τὴν κόρην κατονειδίζοντα οὕτως τὴν συντυχαίνει.
«οὕτως εἰσὶν οἱ Χριστιανοὶ καὶ οὕτως φυλάσσουν ὅρκους. | f. 149ᵛ
καὶ οὐδὲν θυμᾶσαι ἀπ' ἀρχῆς τὸ τί ἔπαθα δι' ἐσέναν;
δούλην σὲ ἐπῆρα ἀπαρχῆς ἀπὸ τὰ γονικά σου,
καὶ ἐσὺ ἔχεις ἐμέναν τώρα δοῦλον
καὶ τὰ ὥριζες ἐγίνουντα, τὰ ἤθελες ἐποίουν·
σκλάβαν σὲ ἐπῆρα καὶ εἶχα σὲν οὐ κυράν μου·
ἐμὲν ποτὲ οὐκ ἐπήντησεν στράτιος ἢ τοπάρχης
καὶ στεανό μου οὐδὲν μοῦ ἐμίλησαν τινός· τινὰς μὴ τὸ καυχᾶται·
καὶ ὁ πόθος σου μὲ ἠνέγκασεν καὶ εἰς Ῥωμανίαν ἐξέβην
καὶ τὴν πίστιν μου ἀρνήθηκα, κυρά μου, ὡς διὰ ἐσέναν,
καὶ τοὺς ἀγούρους μου τοὺς θαυμαστοὺς καὶ μετὰ ἐσέναν ἦρθα.
Καὶ ἐδάρε μὲ κακοδικεῖς καὶ ἐπεβουλεύγεσαί με,
καὶ θέλουν μὲ σκοτώσει οἱ πέντε ἀδελφοί σου·
παντῶς ἂν σύρω τὸ σπαθὶν καὶ σφάξω τὸν ἑαυτόν μου·

348. l. ἀπ' ὧδε. — 359. l. ὡς κυράν. — 360. στρατηγός. — 361. στανικά μου.

καὶ αὔριον νὰ σὲ ὀνειδίζουσιν οἱ εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι
ὅτι τὸν εἶχες εἰς βουλὴν καὶ ἐκεῖνος πάλιν ἐσέναν.
Τοὺς ἄνδρας κτείνει μάχαιρα, τὰ δὲ κοράσια ὁ ἅδης.
ἀλλὰ ψυχή μου, ὀμμάτια μου, καρδία μου, ἀναπνοή μου,
μὴ τὸ θλιβῆς γὰρ λέγωσι, μὴ τὸ καρδιοπονέσῃς·
ἡ ἀγάπη γὰρ μὲ ἀνάγκασεν πρὸς ὀλίγας ἡμέρας
τῆς ταπεινῆς μου τῆς μητρὸς καὶ ὅλων τῶν συγγενῶν μου·
καὶ θέλω νὰ πάω νὰ τοὺς ἰδῶ καὶ πάλι νὰ ὑποστρέψω.
Εἶδα γάρ, ὀμμάτια μου, τὰ δάκρυα τῆς μητρός μου,
καὶ | ὡς δι' αὐτὸν ὑπαγαίνω. f. 150r
Καὶ μὰ τὸν κριτὴν τὸν φοβερόν, τὸν τρέμει πᾶσα ἡ κτίσις,
τὸν τρέμουν οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Χριστιανοὶ πάντως,
δώδεκα νυκτήμερα μόνον νὰ ποιήσω εἰς τὰ ἐδικά μου
καὶ ἄλλα εἰκοσιτέσσερα ὥστε νὰ πάγω ν' ἄρθω.»
Καὶ τότε τὸ κοράσιον βαρέα ἀναστενάζει·
«μάρτυρας νὰ εἶναι ὁ ἥλιος, ὁ φαίνων εἰς τὸν κόσμον,
ἀφ' ἧς ἡμέρας μ' ἔδειξες τὸ γράμμα τῆς μητρός σου,
καὶ ἀπότες ἐμολόγησες τὰ κρυφά σου μυστήρια,
ἂν τὰ εἴπω ἐγὼ τῶν ἀδελφῶν μου ἢ ἂν τὰ ὁμολογήσω ἀνθρώ-
[που γεννημένου,
νὰ τύχω εἰς θάνατον πικρὸν τὸν ποῖον οὐδὲν ἐλπίζω,
καὶ νὰ σὲ στερηθῶ καὶ τὸ φῶς τοῦ λάμποντος ἡλίου.»
Καὶ τότε τὸ κοράσιον ἐστράφηκεν ὀπίσω·
τῶν ἀδελφῶν της τῶν ἔλεγεν μετὰ κακῆς καρδίας· |
«ἄρτι, ἀδέλφια μου καλά, διὰ τί νὰ τὸν λυπᾶτε, f. 150v
διὰ τί νὰ τὸν ὀνειδίζετε καὶ ἦλθεν λυπημένος;
κλαίοντα καὶ ὀδυρόμενος κεῖται εἰς τὸ κλινάριν,
καὶ ἀποφυσᾷ ὡς ἡ θάλασσα καὶ βρουχᾶται ὡς λέων,
καὶ ἀπὸ θλίψεώς σας θέλει χαθεῖ ἀπὸ τὸν κόσμον·
παντῶς μετὰ θελήσεως τὸν ἐπῆρα ἄνδρα
καὶ ἠξεύρετε καλὰ ὅτι δι' ἐμέναν
ἐρνήθηκεν τὴν πίστιν του καὶ Χριστιανὸς ἐγίνη,
εἰς Ῥωμανίαν ἐξέβηκεν ὡς διὰ ἐμὲν καὶ σᾶς τοὺς πέντε.
καὶ ἐδάρε παραπονεῖτε τον καὶ ἐμέναν ὀνειδίζει.
καὶ ἐμέναν ἔδειξεν τὸ γράμμαν τῆς μητρός του
καὶ ἐμέναν κατεθάρρειψεν καὶ τὰς βουλάς του μοῦ εἶπεν.
μητρὸς κατάραν θλίβεται καὶ θέλει νὰ ὑπάγῃ·
καὶ ἐσεῖς πῶς ἐφυλάξατε κατάραν τῆς μητρός σας,

385. l. ἀπότις.

ὅταν ἐκατεφθάσατε τὴν ἄκραν τῆς κλεισούρας;
θάνατον οὐκ ἐφοβήθητε διὰ τῆς μητρός σας τὴν κατάραν.»
τὰ ἀδέλφιά της λέγουσιν λόγους παρηγορίας·
«ἐμεῖς ἐσέναν ἔχομεν ζωὴν καὶ ἀναπνοήν μας·
καὶ ὡς δι' αὐτὸν τὸ θλιβόμεθεν νὰ πάγῃ καὶ ἀπομείνῃ.
ὅμως ἂν βούλεται ἀπελθεῖν
νὰ ἴδῃ καὶ τὴν μητέραν του καὶ πάλιν νὰ διαγύρῃ,
ἐμᾶς ἂς μᾶς ὀμώσῃ ὅτι νὰ ἔρθῃ τὸ γοργὸν
νὰ μὴν γενῇ πάλιν Σαρακηνὸς καὶ ἐσὲν ἀλησμονήσῃ,
καὶ ἡμεῖς νὰ τὸν ἀ|ποβγάλωμεν καὶ θεὸς νὰ τὸν βοηθήσῃ.»
[f. 151r
οἱ πέντε ἀντάμα ἐστάθησαν μετὰ τῆς ἀδελφῆς των
καὶ εἰς τὸ κουβούκλιν ἤμπασιν εἰς τὴν κλίνην τοῦ γαμπροῦ τους·
καὶ ηὕρασιν τὸν νεώτερον κειτόμενον εἰς τὴν κλίνην·
τὸν γρόθον του εἶχεν εἰς τὸ μάγουλόν του ἀκουμπισμένον,
τοὺς ὀφθαλμούς του ἠγρίωσεν ὡς λέων πειρασμένος,
τὰ δάκρυά του ἐκατέβαιναν ὡς τὸ μύρι τοῦ Μαΐου.
Καὶ ὡς εἶδεν ὁ νεώτερος τοὺς γυναικαδελφούς του,
γοργὸν ἐκατεπήδησεν καὶ προσυπήντησέ τους·
ἐκεῖνοι τὸν ἐλάλησαν λόγους ἡμερωμένους·
«μὴ θλίβεσαι, νεώτερε, ἕνεκεν τῆς μητρός σου·
χθὲς ἐκαβαλλικεύσαμεν ἀμάδι καὶ οἱ πέντε
καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὸ Χαλκόπετριν
ὡς διὰ νὰ κυνηγήσωμεν τίποτε τῶν ἀγρίων·
καὶ εἴδαμεν | ἀπὸ μακρά, πέραν τοῦ ποταμίου, f. 151v
παλουκωσίες ἠστέκοντα δεμένα τὰ φαρία·
καὶ οἱ πέντε ἐπιλαλήσαμεν καὶ ἐπήγαμεν νὰ ἰδοῦμεν,
καὶ ηὕραμεν τοὺς Σαρακηνοὺς εὐγενεῖς Ἀραβίτας·
οἱ μὲν λουρίκια ἐφορούσασιν, ἄλλοι σουσινιασμένοι,
καὶ ἐκρατοῦσαν εἰς τὰ χέρια των κοντάρια καὶ ῥαβδία,
πράσινα μακρυκόνταρα, μετ' ἀσήμιν δεμένα,
καὶ εἰς μίαν τοὺς ἐγνωρίσαμεν ὅτι ὡς διὰ ἐσέναν ἦλθαν,
ὡς διὰ ἐσέναν ἐκοπίασαν ἀπέσω ἀπὸ Συρίαν,
ἵνα σὲ ἐπάρουσιν κρυφῶς καὶ νὰ ὑπὰς μετὰ κείνους.
καὶ κατὰ τὴν ὑπόληψιν ἤλθαμεν εἰς ἐσέναν.
καὶ μὴ μᾶς μέφεσαι, γαμπρέ, διὰ τί σὲ ἀγριομιλοῦμεν
καὶ ἐσὺ ἂν θέλῃς πᾶν εἰς τὴν Συρίαν, θέλομεν νὰ μᾶς ὀμόσῃς,
νὰ μὴν λησμονήσῃς τῆς κόρης τῆς ἡλιογεννημένης

419. l. γρόνθον. — 429. l. π. καὶ στέκοντα.

καὶ τοῦ παγκάλου σου υἱοῦ, τοῦ Διγενῆ τ' Ἀκρίτη.
καὶ μηδὲν σοῦ φανῇ, νεώτερε, κακὸν διὰ τί σὲ ὠνειδίσαμεν ὀψές,
ἀμμὴ τὴν κακὴν καρδίαν ἔβγαλέ την ἀπὸ τὸν νοῦν σου,
καὶ ἔχει ἡμερότηταν μᾶλλον δὲ καὶ πραότην,
νὰ εἶσαι καὶ πανεφήμενος εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην,
καὶ ἐμεῖς νὰ σὲ ἀποβγάλωμεν καὶ ὁ θεὸς νὰ σὲ βοηθήσῃ,
ὁποῦ τὸν κόσμον διακρατεῖ καὶ πάντας ὑποβλέπει, |
καὶ πάλιν νὰ ὑποστραφῇς νὰ ἔλθῃς διασυντόμως. f. 152r
εἰ δὲ καὶ βούλεσαι, γαμπρέ, ἄλλον μὴ ὑποστρέψῃς,
καὶ νὰ ἀρνηθῇς τὸ ἀδέλφι μας ἢ πάλιν
τὸ ἄνθος τὸν αὐγερινόν, τὸν Διγενῆ σου παῖδαν,
ἐλπίζομεν εἰς τὸν θεόν, ὁ τοὺς πάντας ἐβλέπων,
νὰ μὴ ἰδῇς τὴν Συρίαν ἂν οὐδὲν ὑποστρέψῃς.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος βαρέως ἀναστενάζει
καὶ ἐπήδησαν τὰ δάκρυά του, τοιοῦτον λόγον λέγει·
«κύριε, ἐὰν ἐγὼ ἐνθυμηθῶ ἐσᾶς νὰ λησμονήσω,
ἢ τὸ ἄνθος τὸ ἐκλεκτόν, τὸν Διγενῆ μου παῖδα,
καὶ ἂν οὐδὲ διαγύρω ἐγλήγορα μετὰ καὶ τῆς μητρός μου,
καὶ νὰ ἐπάρω καὶ τὰ ἀδέλφια μου νὰ ἔλθω μετὰ ἐμέναν,
νὰ πάρω καὶ τὸ πλοῦτος μου καὶ τὰ φαρία μου ὅλα,
καὶ νὰ ἐβγάλω καὶ τὰ ἀμάλωτα ὁποῦ εἶναι εἰς τὴν Συρίαν,
νὰ μὴ ἰδῶ τὸν ἥλιον λάμποντα μηδὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου.»
καὶ πάραυτα ηὐτρέπισαν ἵνα τὸν ἀποβγάλουν
οἱ πέντε οἱ γυναικαδελφοὶ καὶ ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης·
καὶ κονομᾶται ὁ νεώτερος ἵνα καβαλλικεύσῃ.
ἐσέβην εἰς τὸ κουβούκλιν του νὰ φιλήσῃ τὴν κόρην·
τὰ δάκρυά του ἐκατέβαιναν ὡς ὁ μύρι τοῦ Μαΐου,
οἱ στεναγμοί του ἔβγαιναν ὡσὰν βρονταὶ | καὶ κτύποι. f. 152v
Καὶ μὲ τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ καὶ τοὺς ἀναστεναγμούς τους
ἐλάλησεν ὁ νεώτερος τὴν πολυπόθητήν του·
«δός μου, φῶς μου ἀνέσπερον, χρυσομορφέ μου εἰκόνα,
τὸ δακτυλίδιν τὸ φορεῖς εἰς τὸ μικρὸ δακτύλιν
ἵνα τὸ ἔχω διὰ ἐνθύμησιν, κυρά, νὰ σοῦ θυμοῦμαι.»
καὶ ἤβγαλεν τὸ δακτυλίδιν της καὶ γλήγορα τὸ τοῦ δίδει·
καὶ τότε ὁ νεώτερος τὸ ἔβαλεν μετὰ πολλῶν δακρύων
καὶ λόγια τὸν ἐλάλησεν ἐκ στεναγμοῦ καρδίας·
«εὕρῃ σὲ ὁ θεός, αὐθέντη μου, ἂ μὲ ἀπαλησμονήσῃς,

445. l. ἔχε. — 446. l. πανεύφημος. — 448. l. ἐπιβλέπει. — 452. τὸ αὐγερινόν. — 460. l. ἔλθουν. — 468. l. τὸ μύρι.

ἢ ἂν θυμηθῇς ἄλλην νὰ περιλάβῃς.»
καὶ τότε ἐπεριλάβασιν καὶ ἐθέκασιν εἰς τὸ κουβούκλιν
στρεφνὰ γλυκειὰ ἐφιλήσασιν τῆς ἀποχωρησίας·
καὶ εὐθὺς ἐκαβαλλίκευσεν, εἰς τὸν οἶκον ἀποβγαίνουν·
ὀμπρὸς ὑ|πὰν τὰ ἀδέλφια της καὶ τὸ συγγενικόν της ὀπίσω. f. 153r
Καὶ ὄνταν ἀποχαιρέτισαν τοὺς γυναικαδελφούς του,
ὁ ἀμηρᾶς ὀπίσω ἐστοχάζετον διὰ τὴν ποθητήν του,
καὶ ἀναστέναξεν πικρῶς ὁόσον ἐδυνέτον.
Καὶ τοὺς ἀγούρους του ἔλεγεν· «ἀγοῦροι, ἐνδυναμοῦσθε·
ποτὲ μηδὲν ὀκνεῖτε, μὴ νύκταν, μηδὲ ἡμέραν
ὡς διὰ νὰ γύρω ἐγλήγορα ὡς διὰ τὴν ποθητήν μου·
βροχάς, χειμῶνας, παγετοὺς πάντας ἀγωνισθῆτε,
καὶ πάντα ἔχετε τὸν νοῦν σας εἰς τὰς στενὰς κλεισούρας,
μὴ ἀργήσω καὶ μὴ φιορκήσω καὶ λυπηθῇ ἡ ψυχή μου
καὶ ὁμοίως καὶ ἡ καλή μου.»
καὶ ὁ ἀμηρᾶς ἐκίνησεν, τὴν στράταν του ὑπαγαίνει,
ἔρωταν εἶχεν περισσὸν ὡς διὰ τὴν ποθητήν του
καὶ διὰ τὴν μητέραν του καὶ δι|ὰ τοὺς ἀδελφούς του. f. 153v
τρεῖς καβαλλάρους ἔστειλαν διὰ νὰ ὑπὰν μαντάτον.
Καὶ τότε ἐχέρισεν νὰ λέγῃ περὶ τὰς ἀνδραγαθίας του,
τοὺς ἀγούρους του ἔλεγεν τὰ τέτοια τῶν ἐλάλει·
«λέγω σας, ἀγοῦροι μου, ὅτι ἀνθυμᾶσθε
τὸ πῶς σᾶς ὑπεξέβαλα ἀπὸ πολλῶν πολέμων,
τὸ πῶς σᾶς ἐγλύτωσα ὡς διὰ τὰς ἀνδραγαθίας μου·
καὶ πάντως, ἀγῶροι μου, εἴδατε εἰς τὰ Μυλοκοπία
ὅταν ἐφθάσασιν στρατηγοὶ καὶ ἐπῆραν σας δεμένους,
καὶ ἐγὼ ἐκυνήγουν, ἀγοῦροι μου, μετὰ πέντε παλληκάρια
μὲ τοῦ Μουσὶ τὸν υἱὸν καὶ μὲ τὸν ἀπὸ Χάλπην·
τὸν ἔγγονον τοῦ γέροντος τοῦ Μαιακῇ καὶ ἄλλοις τρεῖς στρατιῶτες·
καὶ ὡς τὸν ἠκούσαμεν τὴν φωνὴν καὶ κτύπον τῶν ἁρμάτων,
ἐκατέβημεν Χαρζανιστοὶ ἀνάμεσα τὸν κάμπον,
καὶ τὰς τέντας εὑρήκαμεν σχοινοκοπημένας ὅλας,
καὶ ὁ κορνιακτὸς ἐστείλομεν τὸν οὐρανὸν ἐπάνω·
τὸ πῶς τοὺς ἐπροδράμαμεν καὶ ἐπιάσαμεν τὰς κλεισούρας.»
καὶ μέσον ὁδοῦ ἐδιάβαινα ἀδιάβατον καλάμιν·
λεοντάριν εἶδα δυνατὸν τρώγοντα δαμαλῖναν·

486. l. ὅσον τό. — 489. l. νὰ διαγύρω.

497. l. εἶπαν. — 500. l. ἐνθυμᾶσθε. — 507. l. ἄλλους. — 509. l. ἐκατέβηκαν. — 511. l. ἐστείλαμεν. — 513. l. ἐδιάβαινε. — 514. l. εἶδε.

καὶ ὡσὰν τὸ εἴδασιν οἱ ἀγοῦροι τοῦ νεωτέρου,
ὀμπρὸς ὀπίσω ἐστράφησαν κατεπίασαν τὰ πλάγια. f. 154r
καὶ ὡς εἶδεν τοῦτον ὁ ἀμηρᾶς, ἄκω τὸ τεῖντα λέγει·
«ἂν σὲ ἀφήσω, λέοντα, αὔριον νὰ τὸ καυχᾶσαι
καὶ νὰ μᾶς τ' ὀνειδίζουσιν οἱ θαυμαστοὶ ἀνδρειωμένοι.»
καὶ σύρνει τὸ σπαθίτζιν του, κόπτει τὴν κεφαλήν του
καὶ ἔσχισέν τον μέσα·
«ἀλαί, ἐφώναξεν τὸν πρωτοστράτοράν του,
ἐπέζευσεν σύντομα γοργόν, νὰ ἐπάρῃς τὸ δερμάτιν
καὶ τοὺς ὀδόντας του τοὺς μεγάλους καὶ τὰ ὀνύχια ὅλων τῶν ποδαρίων·
καὶ ἀπέκει ἄγω μετὰ τὸν Διγενὴν 'Ακρίτην
ἵνα τὰ θεωρῇ καὶ ἃ λάχῃ νὰ μᾶς θυμᾶται.»
καὶ ὡσὰν ἀπεσώσασιν εἰς τοῦ Ῥαχὲ τὸ κάστρον,
ἔξω ἐπλικεύσασιν ἀπέξωθεν τοῦ κάστρου.
καὶ ἔδραμεν ἡ μητέρα του ἀπέξω καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ κάστρον |
μὲ τρεῖς ἀμερᾶς καὶ μὲ τὸ συγγενικόν της ὅλον, f. 154v
καὶ ὡς γέροντες ἐκ τοῦ Ῥαχᾶς τὸ κάστρον·
κανίσκια τοῦ ὑπαγαίνουσιν τοῦ νέου ὁποῦ δὲν ὁρπίζαν νὰ ἰδοῦσιν.
καὶ τοῦ ἀμηρᾶ ἡ μάννα οὕτους τὸν ἐπερίλαβεν·
γλυκέα τὸν ἐφίλει καὶ τέτοιον λόγον λέγει·
«ἀλὶ τὴν ψυχήν μου καὶ τὸ κακό μου γῆρας·
ἂν τὸ ἀκοῦσον εἰς Αἴγυπτον, κάτω εἰς Βαβυλῶνα,
ἵνα ἀντιγράψωσιν, εἰς τοῦ Μακὲ τὸ μνῆμαν,
ἐσέναν καὶ τὸ γένος μας ἵνα μᾶς καταροῦνται.
τέκνον μου πολυπόθητον, ὀμμάτια μου, καρδιά μου,
ἀναπνοή μου, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου,
εἶδες, τέκνον μου καλόν, τὸ μνῆμαν τοῦ προφήτου;»
Καὶ τότε πάλιν ὁ ἀμηρᾶς τῆς μητέρας του λέγει·
«σώπασε, μήτηρ μου, καλὰ 'ν' αὐτὰ τὰ μὲ συντυχαίνεις·
ἐγὼ ἐγύρευσα Συρίαν καὶ Ῥωμανίαν ἀπόσω ἐκατέβηκα, |
ἐγὼ ἐδιάβηκα χώρας τῶν Αἰθιόπων, f. 155r
λόγους ἤκουσα ψεματέρινους καὶ γέλοι' ἦσαν καθόλου,
καὶ ποτὲ θεοὺς αὐτοὺς οὐδὲν τοὺς λέγω,
ὅτι εἴδωλα εἶναι· ἀμμ' εἶναι εἰς τὴν Ῥωμανίαν.
εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὴν πανυμνητὸν θεοτόκον·
ὢ καὶ τί τὴν ἀγαπῶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μου.

523. l. πέζευσε.—544. l. ἀπέσσω, cf. 145.

καὶ εἶδα, μάννα μου, καὶ ἀνθρώπους νεκροὺς κ' ἔτρεχαν τί [ἅγιον μύρος.
καὶ ὁ παράδεισος εἰς Ῥωμανίαν ἔναι·
ἡ πίστις ἡ ἀληθινὴ οἱ Χριστιανοὶ τὴν ἔχουν·
καὶ ὅπου θέλει νὰ ἔλθῃ μετὰ μέναν ἂς ἔλθῃ,
νὰ ἀκολουθῇς σύντομα νὰ ὑπαγαίνω·
καὶ ὅσοι οὐδὲν θέλουν νὰ ἐλθοῦν, ἐδῶ ἂς ἀπομείνουν.
οὐδέ, μήτηρ γλυκεῖα μου, παρηγορία·
ἔμπροσθέν μου ὑπάγαινε νὰ ὑπάγω εἰς τὴν καλήν μου.
εἰ δὲ καὶ οὐκ ἔρχεσαι, εὔχου μου ὅτι ὑπαγαίνω.»
καὶ τότε ἡ μητέρα του, ἄκου καὶ τί τοῦ λέγει·
«τέκνον μου ποθεινότατον, ἔρχομαι ὅπου θέλεις·
διὰ τὸ σπλάγχνον σου καὶ τὴν πολλήν σου ἀγάπην
ἀρνοῦμαι καὶ τὸ γένος μας
ἀρνοῦμαι καὶ τὸν Μαχουμέτην, τὸν μέγαν μας προφήτην.
ἀλί, καὶ τί μ' ἐποίησες, ἀλί, καὶ τί μ' ἐποῖκες;» |
καὶ πάραυτα ὁ ἀμηρᾶς πηδᾷ καβαλλικεύγει, f. 156v
καὶ μὲ τὸν λαόν του καὶ μὲ τοὺς ἀγούρους του πηδᾷ, καβαλλικεύγει,
εἰς τοῦ Παγδὰ ὑπαγαίνει καὶ ἀπεσύναξεν αὐτὸς πᾶσαν αἰχμαλωσίαν.
καὶ ἔστειλεν αὐτὰ τὴν πολυπόθητήν του
καὶ μὲ τὰ ὁμάλωτα ἀρίφνους ἀνδρειωμένους·
καὶ ἐχώρισεν καὶ ἐφόρτωσεν καὶ ἔστειλεν καμήλια καὶ διακόσια,
καὶ ἐχώρισεν καὶ ἐφόρτωσεν
κὰν ἑκατὸν μουλάρια, ἀσήμιν καὶ χρυσάφιν.
καὶ ὅλα ἐφόρτωσεν ὁ ἀμηρᾶς ὁλονχρυσὰ βλαττία,
καὶ διεχώρισεν κὰν ἑκατόν, διακόσια φαρία,
ὅλα καλα καὶ θαυμαστά, σελλινοχαλινωμένα,
καὶ ἐκίνησεν εἰς Ῥωμανίαν νὰ ὑπάγῃ.
καὶ διεχώρισεν χιλίους Ἀραβίτας,
ὁλολουρίκους καὶ καλούς, χρυσοκλιβανιασμένους,
νὰ περιπατοῦσιν ἔμπροσθεν τοῦ ἀγούρου
καὶ ἄλλες κὰν δυὸ χιλιάδες τὸν ἀμηρᾶν ἀντάμα. |
«ὅτι νὰ τὸν ἴδω ἤτους καὶ νὰ μὲ γλυκοφιλήσῃ» f. 157r
καὶ ἡ κόρη μὲ τὸν ἄγουρον μοναχοί των εἰς τὸ κουβούκλιν
ἐφιλοῦσαν, καὶ οἱ βάγιες τοὺς ἔρραιναν μετὰ ῥοδοσταμμάτον,
καὶ ἐδρόσιζαν τὰ χείλη των ἐκ τὸν γλυκύν των πόθον·
καὶ τότε ὡς τὸ ἤκουσαν οἱ γυναικαδελφοί του
μὲ τὴν μάνναν τους ἀντάμα,
ἐξαίφνης ἐξεπήδησαν καὶ ἐσέβηκαν ἀπέσω εἰς τὸ κουβούκλιν,

574. l. — κὰν δ' ὁ. — ὁλόχρυσα: — κὰν δ. — 576 l. σελλοχαλινωμένα.

καὶ τὸν γαμπρόν τους ηὗρηκαν μετὰ τῆς ἀδελφῆς των,
καὶ ἐκάμνασιν τὸ ἤξεύρετε τὸ κάμνουν οἱ ἀγαποῦντες.
καὶ ἐντράπησαν τὰ ἀδέλφια της καὶ ἐστάθησαν ἀπέξω·
καὶ εἶχαν γὰρ ἐξαίρετην χαράν, ἀλλὰ μεγάλην·
τὸν Διγενῆν ἐπῆραν τον οἱ βάγιες καὶ ἤφεράν τον,
καὶ τὸ νὰ τὸν ἴδῃ ὁ ἀμηρᾶς ἐπίασεν καὶ κατεφίλησέν τον.
καὶ ἐθώρει τον λοιπὸν καὶ ἀποκαμάρωνέ τον·
καὶ ἐθώρει τον ὅτι ἦτον ἔμμορφον καὶ ἐχαίρετον μετὰ τῆς ποθητῆς του,
ἀμάδιν μὲ τὸ τέκνον του καὶ ἡ μητέρα του καὶ οἱ γυναικαδελφοί του,
καὶ ὅλη ἡ συντροφία του καὶ ὅλον τὸ φουσσάτον.
καὶ τὰ γομάρια ἐφθάσασιν φορτωμένα τοῦ ἀμηρᾶ
ἐκεῖ ὅπου ἐπιθυμοῦσαν.
καὶ ἔβαλαν τὸ πράγμα εἰς τὸ σπίτιν του,
καὶ τὰ φαρία | ἔβαλαν εἰς τὸν στάβλον. f. 157v
τοὺς δὲ ἀγούρους τούτους καλούς, Πέρσας καὶ Ἀραβίτας,
ὅλους ἔδωσεν φιλοτιμίας μεγάλας καὶ χαρίσματα ἐκ τὰ πεθερικά του·
καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς πάλιν εἰς τὴν Συρίαν.
καὶ ἐκράτησεν μόνον κὰν ἕκατον Ἀραβίτας.
καὶ ἐκράτησεν τὴν μητέρα του μετὰ τοὺς ἀδελφούς του.
καὶ ἐβάπτισεν ἅπαντα τὸν λαόν του.
καὶ ἐχάρισέ τους τόπον καὶ ἐκάθετον ὁ λαός του.
καὶ τότε τὸ παιδίν, ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης,
ἀναθρέφετον ὡς πρέπει καὶ ὡς ἀξιάζει.
καὶ ὡς ἥλιος ἔλαμπεν τὸ πρόσωπόν του
καὶ ὡς κυπαρίσσιν ἀνατρέφετον τὴν ἅπασαν ἡμέραν.
καὶ ἔβανεν χέριν καὶ νὰ δύνεται ὥσπερ ἀνδρειωμένος·
ὅτι ἐδύνατον κρατεῖν τὸ χαλινάριν, ἐπῆρεν κοντάριν καὶ ῥαβδίν,
νὰ ὑπάγῃ μὲ τοὺς κυνηγοὺς ὡς διὰ νὰ περιδιαβάσῃ·
κ' ἐθώρει τὸ παιδόπουλον τὸ πλῆθος τῶν θηρίων
καὶ ἐκατέβηκεν τὸ παιδὶν εἰς τὴν μέσην τῶν θηρίων.
ἐδὰ ἂς σᾶς ἀφηγήσωμεν περὶ τὰς ἀμωρίας του
ὁ θεὸς τοῦ ἔδωσεν εὐτυχίαν εἰς τὴν πολλήν του ἀνδρείαν,
καὶ ὅπου καὶ ἂν τύχῃ ποιεῖ ἀνδραγαθίας·
ὁ θαυμαστὴς Βασίλειος, τὸ φῶς τῶν ἀπελάτων,
ἡ δόξα τῶν ἀνδρειωμένων, f. 158r
περὶ ἀπελάτων ἤκουσε εὐγενικῶν καὶ ἀνδρείων

596. l. ἔμμορφος.

ὅτι κρατοῦν στενώματα καὶ ποιοῦν ἀνδραγαθίας μεγάλας.
καὶ ζῆλος ἦλθεν εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ τοὺς ἀπελάτας·
καὶ ἔκατζεν καὶ ἐφθείασεν ὡραῖον τερπνὸν λαβοῦτον·
ἐπῆρέν το καὶ ἐξέβηκεν ἀπὸ τὰ γονικά του ἀπέσω
καὶ εἰς μίαν ἐκατέμαθεν καὶ τὰς στενὰς κλεισούρας
καὶ ὡς ὑπήγαινεν μοναχός του·
εὗρεν καὶ καλάμιν καὶ νερὸν καὶ ἦτον ἀπέσω λέων,
καὶ τρίτον τὸν ἐγύρισεν καὶ ἐμπασίαν οὐκ ηὗρεν·
καὶ ὁ λέων εἶχεν γροθέαν ἐξηστρεπτὴν ἀπὸ τοῦ Γιαννάκη τὰ χέρια
καὶ ὡς εἶδεν τὸν λέοντα ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης,
ἀπὸ καρδίας ἐστέναξεν ἐκ βάθους τῆς ψυχῆς του·
«πότε νὰ ἰδοῦν τὰ μάτια μου τὸ φῶς τῶν ἀπελάτων |
νὰ γομωστοῦν τὰ ὀμμάτια μου τὸ φῶς τῶν ἀπελάτων;» f. 158v
τὸν νεροφόρον ηὕρηκεν τὸν εἶχαν οἱ ἀπελάτες
καὶ αὐτὸς τὸν ἐρώτησεν ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης·
«τὸν θεόν, καλὲ νεώτερε, ποῦ μένουν οἱ ἀπελάτες;»
καὶ ὁ νεροφόρος τὸν Διγενὴν ἐλάλει·
«τὸν θεόν, καλὲ νεώτερε, τί τοὺς καταγυρεύεις;»
«γυρεύγω καὶ κατερωτῶ νὰ εἶμαι καὶ ἐγὼ ἀπελάτης,
ἵνα ῥογεύωμαι καὶ ἐγὼ μετὰ τῶν ἀπελάτων.»
ἀπῆρέ τον ὁ νεροφόρος καὶ εἰς τὸ ληστάρχεῖον ὑπαγαίνει.
κεῖ ηὗρεν τὸν Φιλοπαπποῦν καὶ ἐκείτετον εἰς τὸ κλινάριν,
πολλῶν θηρίων δέρματα εἶχεν ἀπάνω ἀπακάτω,
τῶν λεόντων καὶ τῶν συαγρῶν εἶχεν προσκεφαλάδιν.
καὶ ὑπόκυψεν ὁ νεώτερος τὴν κεφαλὴν καὶ χαμηλὰ ἐπροσκύναν. f. 159r
ὁ Φιλοπαπποῦς οὕτως τὸν ἀπεκρίθην·
«καλῶς ἦλθες, νεώτερε, ἂν οὐκ εἶσαι προδότης.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος οὕτως ἀπηλογᾶται·
«ὢ μὰ τὸν θεόν, Φιλοπαπποῦ, οὐδὲν εἶμαι ἐγὼ προδότης,
γυρεύγω καὶ κατερωτῶ νὰ εἶμαι καὶ ἐγὼ ἀπελάτης,
ἵνα ῥογεύγωμαι καὶ ἐγὼ μετὰ τῶν ἀπελάτων.»
καὶ ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς οὕτως τὸν ἀπεκρίθην·
«θεωρῶ τεκήρκα ὑπόλιγνον καὶ ὡς ἀχαμνὰ ζωσμένος
καὶ χαμηλὰ ἡ ποδέα σου καὶ οὐ ποιεῖς ἐσὺ ἀπελάτης·
ἐὰν καυχᾶσαι, νεώτερε, νὰ εἶσαι ἀπελάτης,
δύνασαι ἐπάρειν τὸ ῥαβδὶν καὶ κατεβῇς εἰς τὴν βίγλαν;
καὶ νὰ νηστεύσῃς, νεώτερε, κὰν δεκαπέντε ἡμέρας
νὰ μηδὲ φάς, νὰ μηδὲν πιῇς, νὰ μηδὲ ὕπνον χορτάσῃς;

657. l. θεωρῶ σε, κύρκα.

καὶ ἀπέκει νὰ βρουχισθῇς ὡς λέων, νὰ ἔβγουν τὰ λεοντάρια,
νὰ ἐπάρῃς τὰ δερμάτια των καὶ ἐδῶ νὰ ˙τὰ φέρῃς;
καὶ πάλιν δύνασαι, νεώτερε, νὰ κατεβῇς εἰς τὴν βίγλαν,
καὶ νὰ διαβοῦν οἱ ἄρχοντες μὲ τὴν νύμφην καὶ μὲ τὸν γαμπρόν,
καὶ μὲ ὅλον του τὸ φουσσάτον, καὶ ἐσὺ νὰ ἔμπῃς εἰς τὴν μέσην,
νὰ ἐπάρῃς τὴν νεόνυμφον καὶ ἐδῶ νὰ μὲ τὴν φέρῃς;»
καὶ τότε δὲ καὶ ὁ εὐ|γενὴς οὕτως τον συντυχαίνει˙ f. 159v
«ἄλλα μὲ εἰπέ, Φιλοπαππου̃, ὁπου̃ οὐδὲν δύναμαι νὰ ποίσω.
αὐτά, γέροντα, μὲ λαλεῖς, πέντε χρονῶν τὰ ἐποῖκα˙
ἀμμὴ ἄκουσόν μου, γέροντα μίλλιν ἂν ἦτον ἕναν
ὀρυάκιν εἰς τὸ πλάτος,
διπλοπόδης πάραυτα εἰς μίαν νὰ τὸ πηδήσω.
καὶ τὸν λαγὸν εἰς τ' ἀνήφορον τρίτον νὰ τὸ γυρίσω,
τὴν πέρδικαν ὄντα χαμοπετᾷ νὰ ἁπλώσω νὰ τὴν πάρω.»
καὶ τότε καὶ ὁ Φιλοπαππου̃ς τοιου̃τον λόγον λέγει˙
»σύρετε ἀργυρὸν σελλὶν νὰ κάτζῃ ὁ κύριος Βασίλης.»
τραπέζιν ἵστεσαν ὀμπρὸς νὰ φάγουν καὶ νὰ πίουν,
καὶ καλὰ ἔφαγαν καὶ καλὰ ἔπιαν καὶ ἐκαλοψυχῆσαν
ἄλλος ἔλεγεν˙ ἐγὼ ἀπαντῶ πενῆντα˙
ἄλλος ἔλεγεν˙ ἐγὼ ἀπαντῶ ἐβδομῆντα˙
ἄλλος ἔλεγεν˙ ἐγῶ ἀπαντῶ διακοσίους˙ |
ὁ δὲ νεώτερος ἐκάθετον, ποτέ του οὐκ ἐλάλει˙ f. 160r
ὁ δὲ Φιλοπαππου̃ς τὸν νεώτερον ἐλάλει.
«ἐσὺ πόσους δύνασαι, Βασίλη, ἀπαντῆσαι;»
ὁ δὲ νεώτερος τὸν γέροντα ἐλάλει˙
«ἐὰν ἔναι ὡσὰν ἐμὲν δύναμαι ἀπαντῆσαι,
εἰ δὲ ἔναι δυνατώτερος νὰ μὲ δώσῃ καὶ νὰ τὸν δώσω˙
καὶ δεῦτε, ἀγου̃ροι, ἂς λάβωμεν ὑπόκοντα ῥαβδία,
καὶ ἂς καταβῶμεν κάτω εἰς τὴν ὁμαλίαν,
ἵνα δώσωμεν χωριατικὰς ῥαβδέας.»
ἀλλὰ ἐπήρασιν ὑπόκοντα ῥαβδία
καὶ ἐκατέβησαν κάτω εἰς τὴν ὁμαλίαν,
ὅπως δώσουσιν χωριατικὰς ῥαβδέας.
Τότε ὁ Διγενὴς ἔρριξεν τὸ ῥαβδίν του˙
τοὺς μὲν γροθέας ἔκρουεν, τοὺς ἄλλους σφοντυλέας,
ἀλλὰ ἐ|πέσασιν ὁλωνῶν τὰ ῥαβδία τῶν ἀπελάτων. f. 160v
καὶ ἐφορτώθην τα ὁ Διγενής, τὸν γέροντα ὑπαγαίνει˙
«παρέλαβε, Φιλοπαππου̃, ῥαβδία τῶν ἀπελάτων.

664. l. νὰ μὲ τὰ φέρῃς cf. v. 688. — 688. Intercaler ἕναν devant ἐάν. — [illegible]. l. εἰς τόν.

καὶ ἂν οὐδὲν σοῦ ἀρέσει, γέροντα, καὶ ἐσὲ νὰ τὸ ποιήσω.»
Ὁ Ἔρων τίκτει τὸ φιλὶν καὶ τὸ φιλὶ τὸ πόθον,
ὁ πόθος δίδει μέριμνας, ἐννοιάς τε καὶ φροντίδας
κατὰ πολὺν καὶ κίνδυνον καὶ χωρισμὸν γονέων.
ἡ θάλασσα ἀντιμάχεται, τὸ πῦρ οὐ διαλογίζει
καὶ τίποτε οὐ λογίζεται, πόθων ἢ ὥς διὰ τὴν ἀγάπην·
καὶ τοὺς ἐγκρεμνοὺς οὐ λογίζεται, τοὺς ποταμοὺς οὐδ' ὅλως·
καὶ τὰς κλεισούρας κάμπους, τὰς ἀγρυπνίας ἀναπαύσεις.
καὶ ὅσοι βασανίζεσθε δι' ἀγάπην κορασίου,
ἀκούσατε διὰ γραφῆς τῶν Ἑλλήνων
πόσα καὶ αὐτοὶ ὑπομείνασιν βάσανα ὥς διὰ τὸν πόθον.
Βλέπετε οἱ ἀναγινώσκοντες τοὺς ἀστέρας ἐκείνους τὰς Ἕλληνα
τοὺς θαυμαστοὺς καὶ ὀνομαστοὺς στρατιώτας·
ἀλλὰ ὅσα ἐγίνουντα ὥς διὰ ἐκείνην τὴν Ἑλένην,
ὅτε ἐκατεπολέμησεν ἅπασαν τὴν Συρίαν.
Καὶ πάντες ἐδοξάσθησαν ὥς διὰ τὴν περισσήν του ἀνδρείαν.
καὶ πάλιν εἰς ἐρωτικὰ ἄλλος τις οὐχ ὑπέστη.
καὶ οὐ λέγομεν καυχίσματα ἢ πλάσματα καὶ θύμους.
ὁ ἀμηρᾶς ἐψεύσατο | καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων, f. 16
ταῦτα γὰρ μῦθοι λέγονται, καυχίσματα οὐ λαλοῦνται,
ἀλλ' ἀληθεύουν ἐκ παντός· μηδεὶς οὖν ἀπιστήσῃ,
ὥς λέγω τὴν ἀλήθειαν τοῦ θαυμαστοῦ Ἀκρίτη.
Ὁ πατήρ του ἦτον ὁ ἀμηρᾶς, ὁ Μούσουρος ἐκεῖνος,
ὁποῦ ἀνατράφην εἰς τὴν Συρίαν ἀπέσω εἰς τὴν Βαβυλῶνα.
καὶ ὥς διὰ τὴν ἀνδρείαν του τὴν πολλήν, τὴν περισσὴν τὶ
[φρόνεσιν,
συμβουλὴν ἐποιήσασιν οἱ γέροντες ἅπασης τῆς Συρίας·
καὶ τὸν σουλτάνον τὸ εἴπασιν καὶ ἀμηρᾶν τὸν ἐποῖκαν.
καὶ τρεῖς χιλίους τὸν ἔδωσαν Τούρκους καὶ Ἀραβίτας
καὶ ἐποίησάν τον ἐξακουστὸν εἰς ἅπασαν τὴν Συρίαν.
καὶ εἶχεν καὶ τοὺς ἀγούρους του ἄλλους πεντακοσίους·
ἐπῆρεν τους καὶ ἐξέβηκεν ἔξω εἰς Ῥωμανίαν·
τὸν Ἡράκλεος ἐκούρσευσε, τὸν Κόνιον καὶ Ἀμόρι·
κοράσιον ἀπήρπαξεν τοῦ Ἀκρίτη τὴν μητέραν·
καὶ ἀπὸ τὰ κάλλη τὰ πολλὰ τὰ ἐβάσταζεν ἡ κόρη,
ἐγίνετον Χριστιανὸς καὶ αὐτὴν εὐλογήθη.
καὶ εἷς ἀδελφὸς τῆς κόρης ἦτον ὁ Κωνσταντῖνος·

706 l. ποθῶν. — 712. l. τῶν Ἑλλήνων. — 718. l. καὶ μύθους. — 726. ἁπάσης. — 732. l. Ἡρακλέους. — 735. l. μετ' αὐτήν.

αὐτὸς γὰρ ἐπολέμησεν ἀμηρᾶν τὸν γαμπρόν του,
τὸν θαυμαστὸν νεώτερον τοῦ Ἀκρίτη τὸν πατέρα·
καὶ τότε | ὁ Ἀκρίτης ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος, f. 161v
μόνος του ὑπεθαύμαζεν διὰ τὰς ἀνδραγαθιάς του.
καὶ ἀπὸ μικρόθεν ἤρξατο τὸν ἐνιαυτόν του δοξάζει.
Καὶ ὡσὰν ἐγένετο δώδεκα ἐτῶν καὶ μόνον,
προσῆλθεν πρὸς τὸν πατέραν του, τοιαῦτα τὸν συντυχαίνει·
«ὡς πότε θέλω κυνηγᾶν λαγούδια καὶ περδίκια;
αὐτὰ τῶν χωριατῶν εἰσίν, τοῦ κυνηγᾶν περδίκια,
ἄρχοντες δὲ νεώτεροι καὶ εὐγενῶν παιδία,
λέοντας καὶ ἄρκους κυνηγοῦν καὶ ἄλλα δεινὰ θηρία.
καὶ ὡς θέλω καὶ ἐγὼ δοξασθῆναι ὡσὰν ἀπὸ τοῦ πατρός μου,
ἀλλὰ δοξάσειν ἐγὼ πατέραν καὶ μητέραν,
νὰ δοξασθῇς, ἀφέντα μου, ἐκ τῆς ἀνδραγαθίες μου.
δεῦτε ἂς καβαλλικεύσωμεν καὶ ἂς ὑπάγωμεν εἰς τὸ κυνήγιν.»
καὶ αὐτὸς ἐκαβαλλίκευσεν ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης
καὶ ὁ πατήρ του ὁ Ἀμηρᾶς καὶ ὁ θεῖος του ὁ Κωνσταντῖνος.
καὶ ἐβάσταζεν γεράκια ἄσπρα ἐκ τοὺς μουτάτους·
ἀλλὰ ὄνταν ἀπεσώσασιν εἰς τὰ ὄρη τὰ μεγάλα,
δυὸ ἀρκούδια ἐπήδησαν ἀπόσω ἀπὸ τὸ δάσος,
ἀρσενικὸν καὶ θηλυκόν· εἶχαν καὶ δυὸ κουλούκια.
καὶ εὐθὺς τὸ ἰδεῖν τα ὁ Διγενὴς τὸν θεῖον του οὕτως λέγει·
«τί ναι ἐκεῖνα, ὁ θεῖος μου, ὁποῦ ἀ|πηδοῦν καὶ φεύγουν;» |
καὶ ὁ θεῖος τοῦ λέγει· f. 162r
«αὐτὰ εἶναι, Διγενή, τὰ λέγουσιν ἀρκούδια
καὶ ὁποῖος· εὑρεθῇ νὰ τὰ σκοτώσῃ, Διγενή, ἔναι πολλὰ ἀνδρειωμένος.»
καὶ ὁ Διγενής, ὡς τὸ ἤκουσεν, μὲ τὰ καλίτζιά του
εἰς αὐτὰ κατεβαίνει·
καὶ τὸ ῥαβδίν του ἐσήκωσεν καὶ ἐμπρόλαβέν τα·
τὸ θηλυκὸν εἰς πόλεμον ἐστάθην ὡς διὰ τὰ κουλούκια·
καὶ ἐκεῖνον ἦτον ἐγλήγορον καὶ ἐπάνω του ἐκατέβην.
καὶ οὐκ ἐσύνφθασεν γοργόν, ἵνα ῥάβδέα τοῦ δώσῃ,
ἀλλὰ ὡσὰν τοῦ ἐσίμωσεν κλειδώνει το εἰς τὰς χεῖρας του,
καὶ ἔσφιξεν τοὺς βραχίονάς του καὶ εὐθὺς ἀπέπνιξέν το.
καὶ ὡς εἶδεν τὸ εταῖριν του, ἐστράφην ἐξοπίσω,
καὶ μύλιν τοῦ ἀ. . . . . . | φευγόμενος ἐξ αὐτον. f. 162v

741. l. τὸν ἑαυτόν του (cf. v. 229). — 745. l. τὸ κυνηγᾶν. — 749. Interca-er θέλω devant ἐγώ. — 762 l. ὅποιος. — 772. Les deux derniers mots de a page manquent sur la photografie.

καὶ ὁ νεώτερος εἶχεν γοργὸν τὸ στρέμμαν·
ἦτον καὶ ὑπόστεγνος καὶ ἐγνώθουντα οἱ νευφροί του
καὶ εἰς τέσσαρα πηδήματα τὸν ἄρκον καταφθάνει,
καὶ ἀπὸ τὸ καταμάγουλον γοργὸν πιάνει, κρατεῖ τον·
καὶ εἰς δύο μέρη τὸν ἔσχισεν, στέκει καὶ θεωρεῖ τον.
Ὁ θεῖος του καὶ ὁ πατήρ του οἱ δύο ὁμάδιν ὑπᾶσιν,
στέκονται καὶ θαυμάζονται τὰς τάξεις τοῦ νεωτέρου,
ὦμον πρὸς ὦμον ἔθηκαν καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγουν·
«κυρά μου, μήτηρ τοῦ θεοῦ, καὶ θεὲ πανοικτίρμον,
πράγματι βλέπομεν φρικτὰ εἰς τὸν νεώτερον ἐτοῦτον·
τοῦτον ὁ θεὸς τὸν ἔστειλεν ὡς διὰ τοὺς ἀνδρειωμένους,
καὶ οἱ ἀπελάτες νὰ τὸν τρέμουσιν τὰ ἔτη τῆς ζωῆς τους.»
καὶ συντυχαίνουντα ὁ θεῖος του καὶ ὁ πατήρ του,
λέοντα δεινὸν εἴδασιν ἀπέσω εἰς τὸ καλάμιν.
βούβολον ἐπεκάθετο ἀπὸ τὰ ὠτία του ὡς τὸ οὐράδιν,
καὶ ἐβύζανεν τὸ γάλαν του, στανέου του τὸν ἐκράτει·
καὶ ὡς τὸ εἶδεν ὁ κύρις της καὶ ὁ θεῖος, ὁ Κωνσταντῖνος,
καὶ τὸν λέοντα τοῦ ἐδείξασιν ὡς διὰ νὰ τὸν ἀποδοκιμάσουν·
καὶ γυρίζουν καὶ θεωροῦν τον ὅτι ἔβγαινεν ἀπὸ τὸ δάσος·
δίαν εἰς τὴν στράταν ὁποῦ ὑπηαίνω· |
ὅτι καὶ μοναχὸς εἶμαι καὶ μόνος θέλω ὁδεύειν.» f. 163r
εἰς τὰ γονικά του ἀπέσωσεν ἀφρόντιστος καὶ σῶος
ἐπῆγεν καὶ ἐπέζευσεν κάτω καὶ ἀνέσια ἐσύντυχεν
τὸν πρωτοστράτορά του·
«στράτορα, πρωτοστράτορα καὶ πρῶτε τῶν στρατόρων,
ἀπόστρωσε τὸν μαῦρον μου καὶ στρῶσε μου τὸν γρίβαν,
τὸν εἶχεν πάντ' ὁ θεῖος μου εἰς τὰς ἀνδραγαθίας μου.
τρεῖς ὕγκλες μου τὸν ὕγκλωσε καὶ τρεῖς ὀμπροστελίνες
καὶ τὸ βαρὺν χαλίναρον διὰ νὰ γοργογυρίζῃ·
καὶ κρέμησε καὶ εἰς τὴν σέλλαν μου καὶ τὸ βαρὺν σπαθί μου,
ὅτι εἰς ἀνάγκην φοβερὰν καὶ εἰς ἁρπαγὴν ὑπάγω.»
τὸν λόγον οὐκ ἐπλήρωσεν οὐδὲ τὴν συντυχίαν,
καὶ εὐθὺς ἐκατεπήδησεν, εἰς τὴν σκάλαν ἀνεβαίνει.
καὶ ἐξέβην ἡ μητέρα του, κρατεῖ, καταφιλεῖ τον·
«καλῶς ἦρθες, τὸ τέκνον μου, ἂν μοῦ ἤφερες κυνήγιν.»
καὶ τότε πάλιν ὁ Διγενὴς οὗτος ἀπηλογᾶται·
«τὰ κυνήγιά μου νὰ ἔλθουν καὶ νὰ τὰ ἰδῇς·»
καὶ τότε ἡ μητέρα του ἤρξατο εὔχεσθαίν του·

774. l. νεφροί. — 787. l. βούβαλον. — 792. l. ὑπηγαίνω — 809. l. ἴδῃς. — 810. l. εὔχεσθαί.

«δέσποινά μου, πανύμνητε, κυρὰ εὐλογημένη,
δοξάζω, μεγαλύνω σε καὶ υἱὸν τὸν θεόν σου,
ὅτι ἔδωκές με νεώτερον τὸν ὁ κόσμος οὐκ ἔχει·
καὶ χάρισέ μου τὸν νὰ ζῇ εἰς χρόνους ἀμετρήτους,
νὰ τὸν θωρῶ νὰ χαίρωμαι τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου.» |
καὶ εὐθὺς κρατεῖ, καταφιλεῖ τὰ ὀμμάτια τοῦ νεωτέρου, f. 163v
καὶ ἐσήκωσεν τὰς χεῖρας της εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπάνω·
«δέσποινά μου πανύμνητε, κυρία μου εὐλογημένη,
τὸν νεώτερον, τὸν μὲ ἔδωκες, τὸν θαυμαστὸν Ἀκρίτην,
δός τον ζωὴν καὶ μακροημέρευσιν τὰ ἔτη τῆς ζωῆς του,
νὰ περιπατῇ ἀφρόντιστος, νὰ χαίρεται τὸν κόσμον,
τὸν βίον του ἀδιάλειπτον τὰ ἔτη τῆς ζωῆς του.
καὶ νὰ τὸν φοβοῦνται πάντοτε ἔθνη τῆς οἰκουμένης·»
καὶ τότε ὁ νεώτερος γοργὸν ἐξυπολύθη,
τὰ καλίτζια του ἔβγαλεν καὶ ἔκατζεν εἰς τὸ δεῖπνον.
καὶ ἀφότου ἀποδείπνησεν ἐμπαίνει εἰς τὸ κουβούκλιν
καὶ ἐπῆρεν τὸ θαμπούριν του καὶ ἀποκατάστησέν το.
ὄφιων δερμάτια ἔσχισεν καὶ ἐποίησεν τουτὰς κόρδας
καὶ τὰ δόντια των πανέμνοστα τρυπάρια.
γοργὸν γὰρ ἐποδέθηκεν, εἰς τὸν στάβλον κατεβαίνει,
πηδᾷ καὶ ἐκαβαλλίκευσεν καὶ ἐπῆρεν τὸ σπαθίν του,
καὶ ἐπῆρεν τὸ ταμποῦριν του καὶ ἀποκατάστησέν το,
καὶ ἔκρουεν τὸ λαβοῦτον του καὶ ἀηδόνι καὶ ἐτραγούδει,
ἀηδονικὰ ἐτραγούδησεν καὶ χαμηλὰ τὰ κρούει·
καὶ ἐκίνησεν τὴν στράταν του καὶ ὑπάγει εἰς τὸ κοράσιον.
καὶ ὅταν γὰρ ἀπέσωσεν εἰς τοῦ στρατηγοῦ τοὺς οἴκους,
σφικτὰ τὰς κόρδας ἔδησεν καὶ ἐ|λάλησεν μεγάλως, f. 164r
καὶ ἐκεῖνος χαμηλότερα καὶ βγαίνει τῆς φωνῆς του·
«εἴ τις ἐφίλησεν μακράν, γοργὸν οὐκ ὑπαγαίνει,
τὰς νύκτας οὐ περιπατεῖ, τὸν ὕπνον οὐ στερεῖται,
οὐ θέλει τὸν παράδεισον μὲ τὰ μυρίσματά του·
ἐγὼ μακρὰ ἐφίλησα, ἀλλὰ γοργὸν ὑπάγω,
καὶ ἐγὼ ὡς διὰ τὴν πανεύγνωστην ὕπνον οὐδὲν κοιμοῦμαι.»
ἦτον λαμπρὸς ὁ μαῦρος του καὶ ἔφεγγεν ὡς τὸ φεγγάρι,
καὶ ὡς δι' αὐτὸν ἀπεσώθηκεν εἰς τοῦ στρατηγοῦ τοὺς οἴκους·
καὶ ὅταν ἀπέσωσεν ἐκεῖ, τὴν κόρην οὕτως λέγει·
«ἐσύ, κόρη, ἀπεμερίμνησες καὶ ἀμέριμνα κοιμᾶσαι,

828. l. ταῦτα. — 833. l. ἀηδονικὰ ἐτραγούδει. — 843. l. πανεύμνοστην (cf. v. v. 12, 3840 de la version d' Andros).

καὶ βέβαιον ἐβγαίνεις ἐκ τὸν ὅρκον σου, πανθαύμαστον κοράσιον·
πιστεύω ἀπολησμόνησες τὰ χθεσινά σου λόγια·
καλή, τὰ ἐσυντυχαίναμεν οἱ δύο μοναχά μας
καὶ ὅρκους τοὺς ἐμόσαμεν νὰ μὴ ἀποχωριστοῦμεν.»
καὶ ἐκείνη τὸν ἐγνώρισεν ἀπὸ τοῦ τραγουδίου·
ἐφήρθη καὶ ἐσηκώθηκεν καὶ ἐπῆρε τὸ λουρίν της,
γοργὸν ἐκατεπήδησεν καὶ ἐβγαίνει εἰς τὸ παραθύριν· |
καὶ τότε τὸ κοράσιον τὸν νεώτερον κατονειδίζει· f. 164v
«ἐγώ, κύρκα, κατονειδίζω σε διατί ἐπαραβραδυάστης,
καὶ ὡς κνηρὸν καὶ ῥάθυμον πάντα νὰ σὲ ὀνειδίζω·
καὶ τὸ λαβοῦτο σου τὸ κρούεις, ἔβλεπε ποῦ τὸ κρούεις·
δὲν ἠξεύρεις, ματιά μου, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου;
ὅτι ἂν σὲ γρικήσῃ ὁ κύρις μου καὶ ὅλη μου ἡ γενέα
νὰ στερηθῇς τὴν νεότην σου τὴν ὡραίαν ὡς διὰ ἐμέναν;
ὅτι πολλοὶ ἐδοκίμασαν ἀγνώστως νὰ μὲ πάρουν,
καὶ ἐγρίκησέν τους ὁ κύρις μου καὶ ἐκακοδίκησέν τους.
οὕτως καὶ ἐσύ, ὀμματιά μου, ἔβλεπε τὴν νεότη σας, τὴν ὡραίαν.
καὶ ἐγὼ ἠξεύρω, ὀμματιά μου, τὸ φῶς τῶν ὀμματιῶν μου,
ὅτι πόθος σὲ ἐκατεπόνεσεν, ἡ ἀγάπη ἐφλόγισέν σε,
τὸν νοῦν σου ἐπαρεσάλευσεν, τὸν λογισμόν σου ἐπῆρεν,
καὶ εἰς θάνατον σὲ ἔρριψεν ὡς δι' ἐμοῦ ν' ἀποθάνῃς,
καὶ θεωρῶ σὲ μοναχὸν καὶ οὐκ ἔχω τί ποιήσει.
αὐθέντα μου, ἂν παρακατεβῶ καὶ ἐπάρῃς μὲ μεδ' ἔσου,
καὶ φθάσουν σὲ τὰ ἀδέλφια μου καὶ τὸ συγγενικόν μου,
ἐσέναν νὰ σκοτώσουσιν καὶ ἐμέναν νὰ διαγύρουν.
καὶ νὰ στερηθῇς τὴν νεότην σου, τὴν ὡραίαν ὡς δι' ἐμέναν.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος οὕτως ἀπολογᾶται·
«καλὰ λέγεις, κοράσιον, οὕτως μου συντυχαίνεις
ἐγὼ μόνος μου μοναχὸς φου|σσάτα πολεμίζω f. 165r
καὶ ὅλα νὰ νικήσω.
καὶ κάστρα νὰ ἀντιμαχιστῶ, θηρία νὰ φονεύσω·
καὶ ἐσὺ ἀδελφοὺς μοῦ λαλεῖς, πατέραν καὶ γενέαν;
κουροῦνες πόσως ἠμποροῦν ἀετοῦ βρῶμα νὰ πάρουν;
καλή μου, ἂν ἐμετάγνωσες καὶ ἔχεις ἄλλου τὸν πόθον,
εἰπέ μου τὴν ἀλήθειαν, κυρά, νὰ ὑπαγαίνω·
εἴ δὲ ἂν θέλεις ὁλόψυχα, καλή, ὅτι νὰ φιλοῦμε,
ὡσότι ἔναι τὸ κατάψυχον μικρὸν ἂς ἀναπαυοῦμεν·

853. l. ἐγέρθη.—870. l. μετ' ἔσου. cf. v.v. 870, 1104, 1292. — 880. l. πόσες.

μὴ καρτερεύσωμεν ἐδῶ καὶ καύσῃ μας τὸ κάμα.
καὶ στέκει καὶ φλογίζομαι ἡ καῦσις τοῦ ἡλίου,
καὶ καύσῃ καὶ μαράνῃ μας ταύτην τὴν στράταν ὅλην.
καὶ ἔλα γοργόν, κοράσιον, μὴ μᾶς νοήσῃ ὁ κόσμος.
καὶ μὴ δοκῇς, βεργόλικε, ἡ πάντερπνος ἡ κόρη,
ὡς διὰ φόβον τοῦ λαοῦ λέγω σου νὰ ὑπᾶμεν.
μὰ τὸν ἅγιόν μου Θεόδωρον, τὸν μέγαν ἀπελάτην,
ὅτι μηδὲ μᾶς νοήσουσιν καὶ ἀποκλείσουν μας ὧδε.
ἀμμὴ εἰς τὸν κάμπτω λέγω σοι ὅσοι θέλουν ἂς ἔρθουν,
καὶ τότε νὰ ἴδῃς κύρκαν τὸν φιλεῖς καὶ πλέον νὰ μὲ ἀγαπήσῃς,
καὶ τότε νὰ ἴδῃς ἄγουρον τὸν ὁ κόσμος οὐκ ἔχει.»
καὶ τότε τὸ κοράσιον τὸν νεώτερον ἐλάλει·
«ἐδὰ δι' ἐσέν, αὐθέντα μου, ἀρνοῦμαι τοὺς γονεῖς μου,
καὶ τὰ καλά μου ἀδέλφια | καὶ τὸν πολύν μου πλοῦτον, f. 165v
καὶ ἐσέναν ἐξακολουθῶ ὡς διὰ τὸν πολύν σου πόθον.
καὶ εὕρῃ σε ὁ θεός, αὐθέντα μου, ἂν μὲ παραπονέσῃς.»
καὶ ἐδάκρυσεν ὁ νεώτερος καὶ μὲ ὅρκον τὴν ὀμναίνει·
«κύριε θεέ, φιλάνθρωπε, ὁ κτίσας τοὺς αἰῶνας,
ἐὰν ἐγὼ ἐνθυμηθῶ νὰ σὲ παραπονέσω,
θηρία νὰ μὲ διαμυριστοῦν,
καὶ οὐ μὴ χαρῶ τὴν νεότην μου, τὴν περισσήν μου ἀνδρείαν,
καὶ οὐ μὴ ταφῶ ὡς χριστιανὸς καὶ οὐ μὴ κατευοδοῦμαι·
νὰ μηδὲ τῆς μητέρας μου εὐχὴν κληρονομήσω,
καὶ οὐ μὴ χαρῶ τὴν περισσὴν ἀγάπην ἐδική σου,
ἐὰν ἐγὼ ποτὲ ἐνθυμηθῶ νὰ σὲ παραπονέσω.
ἀμὲ καὶ ἐσὺ βλερώματα, βλέπω τὸ ἀσκανδάλιστόν σου,
καὶ ἐγείρου, κοράσιόν μου, ἔλα νὰ περιπατοῦμεν.»
καὶ εὐθὺς ἐκατεπήδησεν τὴν χαμηλὴν θυρίδαν
εἰς αὐτὸν δὲ ἐπήδησεν καὶ ἐκρέμασεν εἰς αὖτον.
ἐκεῖνος τὴν ἐδέξατο ὀμπρὸς εἰς τὸ μπιστοκούρβιν,
στρεφνὰ γλυκειὰ ἐφιλήσασιν ὡς καὶ τὸ δίκαιον εἶχαν,
καὶ ἐπίασαν τὴν στράταν τους, χαιράμενοι ὑπαγαίνουν. |
καὶ ἐστράφην ὁ νεώτερος, φωνὴν μεγάλην σύρνει· f. 166r
«εὔχου με, κύρι στρατηγέ, μετὰ τῆς θυγατρός σου.»
καὶ ἐκεῖνος ὡς τὸ ἤκουσεν ἐκ τὸν ἠχὸν τοῦ μαύρου,
φωνὴν μεγάλην ἔσυρεν· «ἔχασα τὸ παιδίν μου,
ἀγοῦροι ἀπὸ τοῦ Λύκαντος, ἀγοῦροι ἀπὸ τὴν βίγλαν,
βοηθήσατε εἰς τὴν παγκόπελον, ἐπῆρεν τὸ παιδίν μου.»

893. l. κάμπον — 904. l. διαμεριστοῦν.

καὶ ὅσα ἄστρα ἔναι εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ φύλλα ἔναι εἰς τὰ δένδρα,
καὶ ὅσα πουλίτζια πίνουσιν εἰς τὴν Ἰκέαν τὴν λίμνην,
οὕτως ἐκαταπέφτουντα οἱ σέλλες εἰς τοὺς μαύρους·
καὶ ὅσοι ἐγνωρίζουσιν ἔστρωναν καὶ ἀποστρῶναν,
καὶ ὅσοι οὐ|δὲν τὸν ἐγνώριζαν, πηδοῦν, καβαλλικεύουν. f. 166v
Σουδάλης ὁ Σαρακηνὸς ἀπὸ τὴν πέραν βίγλαν
ὀκτὼ τέντες ἐπήδησεν καὶ δεκοκτὼ κουρτίνες·
φαρία τεσσαράκοντα νὰ κάτζῃ εἰς τὸν ἐδικόν του·
ἐβάστα καὶ εἰς τὴν χέραν του ῥαβδὶν κασσιδολίτζιν.
ὅλον τὸ βλέμμαν καὶ τὸν νοῦν ἔρριψεν εἰς Ἀκρίτην,
κ' ἐπτέρνισεν τὸν μαῦρον του, ἀπάνω του ὑπαγαίνει·
καὶ εὐθὺς τὸν ἰδεῖν ὁ Διγενὴς τὴν κόρην συντυχαίνει·
«βλέπεις, καλή, τὸν Σαρακηνὸν πῶς μᾶς καταδιώκει;
ἄρτι, κυρά μου, πρόσεξε τὸ τί τὸν θέλω ποίσει.»
καὶ ἐπέζευσε τὴν λυγερήν, κάτω τὴν ἀποθέτην·
καὶ αὐτὸς ἐκαβαλλίκευσεν, εἰς αὐτὸν καταβαίνει.
καὶ ἐπῆρεν τὸ κοντάριν του καὶ προσυπήντησέν τον,
καὶ ὀμπρὸς τὸν ἐλάλησεν· «Σαρακηνέ, μὲ δέχου.»
καὶ κονταρέαν τὸν ἔδωκεν ὀμπρὸς εἰς τὸ μπροστοκούρβιν·
καὶ εὐθὺς τὸν ἐθανάτωσεν, αὐτὸν καὶ τὸ φαρίν του. |
καὶ εὐθὺς ἐκατεπήδησεν καὶ ἐπῆρεν τὸ κοράσιον· f. 167r
γοργὸν ἐκαβαλλίκευσαν ἄλλοι τριακόσιοι ἀγοῦροι·
οἱ μὲν σουσανιασμένοι ἦσαν, οἱ μὲν λουρικιασμένοι·
εἶχεν καὶ καβαλλάρους ἀπέσω ἀπὲ τὸ Ἡράκλιν·
καὶ ἐφωνίαζαν τὰ ἀνταρεύγοντα καὶ ταραχὰς σηκώνουν.
καὶ ἐκεῖ τὸν ἐκατέφθασαν εἰς τόπον λιβαδίζων·
καὶ ἐστράφη ὁ νεώτερος, τὴν κόρην οὕτως λέγει·
«βλέπεις, κοράσιόν μου καλόν, τὸ τί λαὸς μᾶς διώκει;»
ἐκείνη ὡς τὸ ἤκουσεν ἐφάνη τῆς ὅτι διὰ φόβον τῆς τὸ λέγει,
καὶ κλαίουσα τὸν ἔλεγεν ἐκ στεναγμοῦ καρδίας·
«ἄφες με, ἀφέντη μου καλέ, ἄφες μὲ ἂς ἀποθάνω·
μόνη μου ἔποικα τὸ κακόν, μόνη μου ἂς ἀπολάβω·
καὶ ἐσὺ μαῦρον καλὸν ἔχεις καὶ σῶσε τὸν ἑαυτόν σου.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος τοιαῦτα τὴν ἐλάλει·
«καλὰ λέγεις, κοράσιόν μου, γλυκέα μου συνοδία,
ἐγὼ εἶπα τὸ νὰ τοὺς ἰδῇς τί λαὸς μᾶς διώκει,
νὰ μὴ μὲ ὀνειδίζῃς αὔριον ὅτι κλεψίαν σ' ἐπῆρα·
καὶ τότε νὰ ἰδῇς κύρκαν τὸν φιλεῖς καὶ πλέον νὰ μὲ ἠγαπήσῃς.»

948. l. λιβαδίων. — l. ἀγαπήσῃς. —

καὶ ἐπῆρεν την καὶ ἔκατζε την ἀπάνω εἰς τὸ λιθάριν·
τὸ ῥέτενον ἐγύρισεν καὶ εἰς αὔτους κατεβαίνει·
καὶ ἕναν ἐξ αὔτους ἐχώ|ρισεν καὶ ἔδωκεν του σπαθέαν f. 167v
καὶ μέσα τὸν ἐχώρισεν αὐτὸν καὶ τὸ φαρίν του·
καὶ ὡς εἶδαν οἱ ἀπομένοντες ἐστράφησαν ὀπίσω·
καὶ ὁ νεώτερος ὡμοίαζεν ἄσπρον, καλὸν γεράκιν,
ὡσὰν ὅταν ζυγώνει πέρδικα καὶ ἔμπη ἀπέσω εἰς δάσος.
οὕτως τοὺς ἐπεσκόρπισαν ὁ νεώτερος ἐκείνους·
πέντε ἐξ αὐτῶν ἐχώρισαν καὶ ἦσαν οἱ ἀδελφοί της.
καὶ ἐπιλάλησαν τὰ φαρία των καὶ ὑπὰν εἰς τὸ κοράσιον.
καὶ ὁ νεώτερος εἰς τὸν νοῦν τους ἔβαλεν μὴ ἀρπάξουσι τὴν κόρην·
πλησίον τους ἐπήδησεν καὶ ἐπισταπόδισέν τους·
καὶ ἐκεῖνοι πάλι ἐστράφησαν καὶ ὑπὰν εἰς τὸ κοράσιον τὸ ἰδεῖν
[τοὺς νεωτέρους
γοργὸν ἐπῆρεν τὸ ῥαβδὶν καὶ προσυπήντησέν τους·
ἕναν χωρίζει ἐξ αὐτῶν καὶ ἔδωκέν του ῥαβδέαν,
τὸ ἰδεῖν οἱ ἀπομένοντες ἐκεῖ τὸν προσκυνοῦσιν·
καὶ ὁ κύρις τους ὁ στρατηγὸς ἐκεῖ ἀπέσωσεν
κλαίων καὶ ὀδυρόμενος.
τὸ νὰ τὸν ἰδῇ καὶ ὁ Διγενῆς ἔδεσε τὰ χέριά του
καὶ χαμηλὰ ἐπροσκύνα τον, κύριν καὶ πενθερόν του·
καὶ μετὰ τὸ προσκύνημαν ἄκω τὰ τί τοῦ λέγει·
«εὗχου μου, κύρι στρατηγέ, μετὰ τῆς θυγατρός σου·
καὶ βλέπε, ἀφέντη, μηδὲν λυπηθῇς,|καλὸν γαμπρὸν ἐπῆρες· f. 168r
τὸν κόσμον καὶ ἂν ἐγύρευες κάλλιον οὐκ εἶχες εὕρειν·
καὶ ἂν θέλῃς, κύρι στρατηγέ, τοῦ νὰ σὲ ποιήσω δουλείαν,
καὶ τότε νὰ ἰδῇς τὸ τί γαμπρὸν ἐπῆρες.»
καὶ τότε καὶ ὁ στρατηγὸς τοιοῦτον λόγον λέγει·
«εὐχαριστῶ σέ, θεὲ καλέ, τὴν ἄφραστον προνοίαν
καὶ τὴν φιλανθρωπίαν σου τὴν εἰς ἐμὲν δειχθεῖσα,
ὅτι ἐπῆρα γαμπρὸν καλὸν τὸν ὁ κόσμος οὐκ ἔχει.
στράφου, καλὲ νεώτερε, εἰς τὰ πενθερικά σου,
νὰ ἐπάρῃς καὶ τὴν προῖκαν σου, τριακόσια κιντηνάρια·
ὅτι καὶ χωρισμένα εἶν' ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς της·
πάλιν δὲ διὰ τὰ κάλλη της τὰ βλέπομεν εἰς αὔτην,
δίδω σου τὸ λογάρι μου τρεῖς λίτρες κιντηνάρια
καὶ ἐγκόλφια ὁλόχρυσα τὰ ἔχει ἐκ τῆς μητρός της,
καὶ νὰ σὲ ἰδῇ ἡ στρατήγισσα καὶ νὰ χαρῇ ἡ ψυχή της,
καὶ νὰ σᾶς εὐλογήσωμεν καὶ τότε νὰ στραφοῦμε.»
καὶ πάλιν ὁ νεώτερος οὕτως τὸν ἀπεκρίθη·

«ἂν ἔν' καὶ θέλεις, πενθερέ, νὰ ποίσωμεν τοὺς γάμους,
ἐλᾶτε ἐσεῖς εἰς τὸν οἶκον μου μετὰ τῆς πενθερᾶς μου,
καὶ νὰ μᾶς εὐλογήσουσιν καὶ πάλιν νὰ στραφοῦμεν,
καὶ νὰ ἔλθωμεν εἰς τὸν οἶκον σου
καὶ νὰ μᾶς ἰδῇ ἡ στρατήγισσα καὶ νὰ χαρῇ | ἡ ψυχή της. f. 168v
εἰ δὲ καὶ οὐ θέλεις νὰ ἐλθῇς, ἰδοὺ ἐγὼ
παίρνω τὴν θυγατέρα σου, καὶ ὑπάγω εἰς τὰ γονικά μου.
τὴν δὲ προῖκα μου τὴν πολλὴν ἂς τὴν ἔχουν οἱ γυναικάδελφοί μου
καὶ ἐγὼ μόνην κόρην ἔλαβα καὶ τίποτε οὐ χρῄζω.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος πηδᾷ, καβαλλικεύει.
καὶ ἀφ' ὅτου ἐκαβαλλίκευσεν, ὑπάγει εἰς τὸ κοράσιον·
καὶ τότε ὁ στρατηγὸς
κλαίει γὰρ καὶ ὀδύρεται, οὐκ ἠμπορεῖ πομένει.
Κάθεται καὶ μυρολογᾷ τὴν ἁρπαγὴν τῆς κόρης.
τὰ ῥέτενα γυρίζουσιν, εἰς τὰ σπίτια των ὑπάσιν·
καὶ τότε ἡ στρατήγισσα
κλαίει γὰρ καὶ ὀδύρεται, οὐκ ἠμπορεῖ πομένει.
κλαίουσα καὶ ὀδυρόμενη τὸν στρατηγὸν ἐλάλει·
«πῶς ἐσυνέβην εἰς ἐμᾶς καὶ ἐπῆρεν τὸ παιδίν μας;
παντῶς ἂς τὸν ἠξεύρωμεν καὶ ἂς ἦτον μὲ τὴν βουλήν μας.
καὶ νὰ τὴν εἴχαμεν ἀπεβγάλειν ὡς πρέπει καὶ ὡς ἀξίζει·
καὶ ἐδάρτε μὴ μᾶς ἔφλεγεν ἡ ἁρπαγὴ τῆς κόρης·
καὶ πόνον νὰ τὸ ἔχωμεν τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου,
νὰ μᾶς φλογίζῃ ὁ πόνος της τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μας,.
τὸ πῶς μόνη ὑπαγαίνεις.»
'Ακρίτης δὲ χαιρόμενος μετὰ τῆς ποθητῆς του
ἐκεῖ τὴν ἐπερίλαβε εἰς τὰς κατάκρυας βρύσες,
καὶ ἀ|π' ἐκεῖ ἐπῆρεν τὸ κοράσιον καὶ ὑπὰ εἰς τὰ γονικά του. f. 169r
πρὶν φθάσῃ εἰς τὸν οἶκον του ἐνόησεν τους ὁ πατήρ του·
καὶ βίγλας ἔστησεν πολλὰς καὶ ἀναμείνασίν τον
καὶ εἴδασιν ὅτι ἔρχεται ὁ θαυμαστὸς 'Ακρίτης·
γοργὸν ἐκαβαλλίκευσαν θεῖος καὶ ὁ πατήρ του
καὶ ὅλη του ἡ γενεὰ καὶ τριακόσιοι ἀγοῦροι.
οἱ μὲν τζουκάνες ἔπαιζαν, οἱ ἄλλοι τραγουδοῦσιν
καὶ πὰν εἰς τὸ κοράσιον.
καὶ ἡ κόρη ὡς εἶδε τὸν λαὸν καὶ ὡς εἶδεν τόσον πλῆθος,
πολλὰ τοὺς ἐφοβήθην.
καὶ ἀνατρομάζουσα ἔλεγεν τὸν πολυπόθητόν της·
«ἂν εἶναι ξένοι, ἀφέντη μου, παντῶς νὰ μᾶς χωρίσουν.»
καὶ τότε ὁ νεώτερος τὴν κόρην οὕτως λέγει·

«αὐτὸς ὁ πενθερός σου ἐστὶν καὶ δι' ἐμᾶς ἔρχεται.»
καὶ τότε καὶ ἡ λυγερὴ μεγάλως τὸ ἐχάρη·
καὶ ἀγάλια ἀγάλια ἔλεγεν τὸν πολυπόθητόν της·
«διὰ τί οὐκ ἤκουσες τὸν κύριν μου διὰ νὰ στραφῇς ὀπίσω,
καὶ νὰ εἶχα καὶ τὰς βαγίας μου καὶ τὴν ἐξόπλισιν μου,
καὶ ὅλον μου τὸ συγγενικὸν μετὰ τῆς πενθερᾶς σου,
καὶ νὰ ἔγνωκεν καὶ ὁ κύρις σου καὶ τὴν ἐμὴν τὴν δόξαν;»
καὶ τότε ὁ νεώτερος τέτοια τὴν κόρην λέγει·
«ὁ κύρις μου τὸν κύριο σου καλὰ τὸν ἐγνωρίζει
καὶ εἰς τοῦτο οὐ μὴ τὸ μέψεται ὡς διὰ τὴν μοναξίαν.»
ἔξι συρτὰ | ἐπαρέσυρναν εἰς τὴν ἁρπαγὴν τῆς κόρης· f. 169ᵛ
καὶ ἦσαν γυναίκεια, πάντρεπνα τὰ σελλοχάλινά των,
καὶ ἐπέζευσεν ὁ κύρις των καὶ ἐφίλει καὶ τοὺς δύο·
καὶ στέφανα ὁλόχρυσα τὰς κεφαλάς των θέτει,
καὶ τὸν θεὸν παρακαλεῖ καὶ εὐχὰς τῶν ἀποπέμπει·
«κύριος πάντων δυνατὸς ἐσᾶς νὰ σᾶς εὐλογήσῃ·
ὁ κτίσας γῆν καὶ οὐρανὸν καὶ θάλασσαν πεδίσας,
καὶ στήσας στύλον τοῦ πυρὸς ἀνάμεσα πελάγου,
ἀξιώσῃ σας νὰ χαίρεσθε τὰ ἔτη τῆς ζωῆς σας.»
εἰς τὴν σέλλαν τὴν ἐκάθισεν τὴν μαργαριταρένιαν,
καὶ ὁ λαὸς ἐκαβαλλίκευσεν μετὰ πολυχρονίων·
τὰ βότανα ἐλαλούδιζαν καὶ τὰ βουνὰ ἐψηλῶναν,
καὶ τὰ ἄστρῃ παρασκύπτουσιν εἰς τὴν χαρὰν ἐκείνην·
καὶ μετὰ πάσης ταραχῆς καὶ μετὰ ὀψικίου μεγάλου
καὶ εἰς τὸν οἶκον του ἀπέσωσεν μεσὰ εἰς τὰ γονικά σου·
καὶ τῶν δυὸ τῶν εὐχήθηκεν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ του·
καὶ ὁ ἔρωτας ἐξεπλέρωσε πάσας του τὰς ἐλπίδας,
καὶ πάντων τὰ θελήματα καὶ τὰ ἐξαρεσκιά των
τοῦ Ἔρωτος τοῦ ἡδονικοῦ χαρμονικῶς τελοῦσιν.
ὁ δὲ τοῦ Ἀκρίτη ὁ πενθερός, ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος, |
ἀφ' ὅτου ἐπεχαιρέτισεν Ἀκρίτην τὸν γαμπρόν του, f. 170ʳ
ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον του καὶ ἐθρήνησε μεγάλως
καὶ χαρίσματα οἰκονόμησεν ὅτι νὰ τοῦ ἀποστείλῃ·
δώδεκα πάρδους διαλεκτοὺς ἀπὸ Συρίας ἀπέσω,
καὶ δώδεκα μουλάρια, βλαττὶν σελλοχαλινωμένα,
καὶ χυμευτάρια ὁλόχρυσα, ὡς καὶ βαγίτζες δέκα,
καὶ ἀτζουπάδες δώδεκα ὡς διὰ ὑποταγήν του.
καὶ ἀνήβαινεν ἡ προῖκα του κὰν τριακοσίες χιλιάδες.

1051. l. πάντερπνα.

καὶ εἰκόνες ὁλοχυμευτὲς τοὺς τρεῖς ἀρχιστρατήγους,
καὶ εἶχαν λιθάρια ἀτίμητα, λυχνίας καὶ ὑακίνθους
καὶ τοῦ Σχοδρόη τὸ σπαθὶν | τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνον. f. 170v
ἔδωκαν του καὶ λέοντα, θηρίον ἡμερωμένον,
καὶ ἡ κόρη τὸν ἐχαίρετον καὶ ὁ νεώτερος Ἀκρίτης.
καὶ ἐκράτησεν ὁ γάμος του τρεῖς μῆνας ἀκεραίους·
καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν τρίων μηνῶν ἐκείνων,
ὁ στρατηγὸς χαιρόμενος ὑπὰ εἰς τὰ γονικά του.
καὶ ὁ νεώτερος ἐχαίρετον μετὰ καὶ τῆς καλῆς του
εἰς τόπους ὑπολίβαδους, καὶ ὅπου κατάσκια δένδρη
καὶ ὕδατα ψυχρώματα, μόνος μὲ τὴν καλήν του
ἀνάμεσα γὰρ τῆς ὁδοῦ καθὼς ἐπεριπατοῦσιν,
φωνὴ παρὰ τοῦ δράκοντος εἰς τὸν Ἀκρίτην ἦλθεν·
καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἤθελεν ἵνα τὸν ἀπολέσῃ.
ὁ θαυμαστὸς Καππάδοκας Βασίλειος Ἀκρίτης,
ἀφ' ὧν τὴν κόρην ἥρπαξεν ἀπὸ τὰ γονικά της,
ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον του καὶ ἐφίλησαν τὰ δύο.
Κατέλαβεν ὁ θάνατος καὶ ἀπόθαναν οἱ γονεῖς του
καὶ μοναχὸς ὑπέμεινεν | μετὰ τῆς ποθητῆς του· f. 171r
ἐξέβηκεν ὁ Διγενὴς νὰ παραδιαβάσῃ μετὰ τῆς ποθητῆς του
καὶ ὑπάντησέν του ὁ δράκοντας καὶ ἀπάνω του ὑπαγαίνει·
καὶ τότε δὲ καὶ ὁ Διγενὴς τὸν δράκοντα οὕτως λέγει·
«ἂ θέλεις ἂς παλεύσωμεν ἢ ἂς δώσωμεν ῥαβδέας,
ἕτοιμος εἶμαι πανταχοῦ καὶ ὅπου κελεύεις, ἔλα.»
καὶ πάλιν μὲ ἀνέδειξεν ὡραίαν τὴν δρακοντέαν.
καὶ τέτοια λόγια μὲ λαλεῖ ὡς διὰ νὰ μ' ἐντραλλίσῃ·
«τίποτε, Ἀκρίτη, οὐ θελῶ σε δοκιμαστῶ μετ' ἔσου
οὐ θέλω νὰ σαλεύσωμεν· εἰς ἁρπαγὴν νὰ πᾶμε·
ἀνάμενε μίαν ὥραν, ἄγουρε, νὰ πάρω τὴν καλήν σου·
εἰ δὲ πλανᾶται ἡ νεότη σου, νὰ χάσῃς τὴν καλήν σου ζωήν.»
καθὼς εἶπεν τὸν λόγον του καὶ ἐλάλει μετὰ μένα,
ταῦτα μεταμορφώνεται, τρεῖς κεφαλὰς μὲ δείχνει·
ἡ μία ἦτον γέροντος, ἡ ἄλλη νεωτέρου,
ἡ δὲ μεσαία ἦτον ὄφεως, δράκοντος τῆς γενέας·
καὶ ὡς ἤκουσεν τὴν ἀπειλὴν καὶ τὸν λόγον τὸν εἶπεν,
καὶ ἡ ψυχή του ἐτρόμαξεν καὶ ὡσὰν ἀκροφοβήθη,
καὶ ὁ θεός, ὁ πάντων δυνατός, οὐ θέλει νὰ μὲ χάσῃ·

1088. l. ψυχρότατα. — 1104. l. νὰ δοκιμαστῶ. — 1105. l. παλεύσωμεν. — 1107. l. νὰ χάσῃς τὴν ζωήν σου.

ἐβάστουν τὸ ῥαβδίν μου εἰς τὸ ἀριστερόν μου μέρος·
τὴν πολυπόθητήν μου ἐπέζευσα, κάτω τὴν ἀποδέρνω·
καὶ τὸ σπαθίν μου ἐξέσυρα κατὰ τὴν ἀποσύρνω,
καὶ εἰς μιὰ σπαθίαν πάραυτα ἀντάμα τὲς τρεῖς ἐπαίρνω.
καὶ ὁ κορνιακτὸς τοῦ δράκοντος ἐστύλωσέν με.
καὶ τὸ κοράσιον ἐγέλασεν, μεγάλως τὸ ἀποδέχθην f. 171v.
καὶ σὺν ἐκείνης τῆς χαρᾶς πάλιν γελᾷ ἡ κόρη.
καὶ ὁ συρισμὸς τοῦ δράκοντος, τὸ γέλιον τῆς καλῆς μου,
λέοντας μέγας τὸν ἤκουσεν ἀπέσω ἀπὲ τὸ καλάμιν·
καὶ κτύπον ἤκουσα οὐρᾶς, εἰς τὰ πλευρά του δέρνει,
καὶ ἐκ τὸ καλάμιν ἐξέβηκεν ὡς θάλασσα ἀγριωμένη·
καὶ ὡς εἶδεν τὸ θηρίον ἐμὲν καὶ τὴν καλήν μου,
ἐσήκωσεν τὸ οὐράδιν του καὶ τὰ πλευρά του δέρνει,
τοὺς ὀφθαλμούς του ἐθόλωσεν, βούλεται νὰ μᾶς φάῃ.
καὶ τότε τὸ κοράσιον ἀπήρπισέν με τελείως,
καὶ ἐμὲν τὰ τέτοια ἐλάλησεν βλέποντα τὸ θηρίον·
«βλέπε, ἀφέντη μου καλέ, τὸ θηρίον μὴ μᾶς φάγῃ.»
καὶ ἀναπηδῶ ἐκ τὴν κλίνην μου, πηδῶ ὄξω τῆς τέντας·
γοργὸν ἐπῆρα τὸ σπαθὶν καὶ προσυπήντησά του.
καὶ ἐγὼ πάντοτε ἐσπούδαζα ἵνα τὸν ἐπρολάβω.
καὶ ἐ|κεῖνος εἶχεν τὴν βουλὴν ἵνα μὲ ἀποπέσῃ f. 172r
καὶ ἄνκλασεν τὸ οὐράδιν του καὶ σύντομα ἀπάνου μου κατεβαίνει.
καὶ μίαν σπαθέαν τοῦ ἔδωσα εἰς τὰς δισουμέας ἐπάνω,
καὶ ἡ κεφαλή του ἐχώθηκεν ἀπέσωθεν τῆς βάλτης·
καὶ ἀπῆρεν τὸ κοράσιον, εἰς τὴν τέντα του ὑπάει,
καὶ ἡ κόρη οὕτως λέγει με, οὕτω παρακαλεῖ με·
«νὰ ἐπιχαρῇς τὰ κάλλη μου, τὴν περισσήν σου ἀνδρείαν
ἔπαρε τὸ λαβοῦτο σου καὶ παῖξε το ὀλίγον,
ὅτι ἐραθύμησα ἐκ τῶν θηρίων τὸν φόβον,
καὶ ἠγρίωσε ἡ καρδία μου ἐκ τῶν θηρίων τὸ αἷμα.»
καὶ ἐπῆρα τὸ λαβοῦτο μου καὶ θέλει νὰ ἀκροπαίξω·
καὶ εὐθέως δὲ καὶ ἡ λυγερὴ τραγούδημαν ἐλάλει·
«εὐχαριστῶ τοὺς Ἔρωτας, καλὸν ἄνδρα μ' ἐδῶκαν,
νὰ τὸν θωρῶ νὰ χαίρωμαι τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου·»
καὶ ἐκ τὸν ἠχὸν τοῦ θαμπουρίου καὶ ἐκ τὸν ἠχὸν τῆς κόρης,
κτύπος ἐβγῆκεν ἐκ τὰ βουνά, τὰ ὄρη ἐκηλαδοῦσαν·
οἱ ἀπελάτες θαυμάζουσιν τὴν ἡδονὴν τῆς κόρης. |
ζῆλος ἐνέπεσεν εἰς αὐτοὺς ἵνα τὴν ἀφαρπάξουν, f. 172v
καὶ ἀπὸ μακρέας φωνάζουσιν ἀναίσχυντα λαλίας·

1153. l. ἀναίσχυντας.

«ἄφες, καλέ, τὴν λυγερὴν καὶ σῶσε τὸν ἑαυτόν σου·
σώνουν σὲ τὴν ἐφίλησες καὶ τὴν περιεπλάκης,
καὶ μὴ πλανᾶται ἡ νεότη σου, νὰ χάσῃς τὴν ζωήν σου.»
καὶ ἡ κόρη ὡς εἶδεν τὸν λαὸν καὶ ὡς εἶδεν τόσον πλῆθος,
ὅτι ἦσαν τριακόσιοι ἀπελάτες
καὶ εἶχαν ἅρματα καλά, ἱππάρια φυρώμενα,
καὶ ἐξωπλίσμενοι δυνατὰ καὶ ἦσαν λουρικιασμένοι,
τὰ λόγια ταῦτα ἐπίστευσεν καὶ ἐμὲν τοιαῦτα ἐλάλει·
«ὠιμέν, ἀφέντη μου καλέ, καὶ βέβαιον νὰ μᾶς χωρίσουν
σήμερον ἀπ᾽ ἀλλήλων.»
σφικτά, σφικτὰ μὲ ἐφίλησεν καὶ οὕτως μὲ συντυχαίνει·
«ἀφέντη μου, ἂς φιλήσωμεν τῆς ἀποχωρισίας μας.»
κλαίουσα γὰρ μὲ ἔλεγεν ἐκ στεναγμοῦ καρδίας·
«σήμερον χωριζόμεθα, τίς νὰ τὸ ὑπομένῃ;»
ἐγὼ δὲ ἐγέλασα καὶ τὸ κοράσιον λέγω·
«καλὰ λέγεις, κοράσιον οὕτως μὲ συντυχαίνεις·
ἐμᾶς ὁ θεὸς ἔσμιξεν, ἄνθρωποι οὐ χωρίζουν·
δός μου, ξαθή, ὑπολούρικον, δός μοι καὶ τὸ ῥαβδίν μου.
καὶ τότε, αὐθέτρια καὶ κυρά, βλέπε τὸ τί τοὺς θέλω ποίσει.»
γοργὸν ἐπῆρα τὸ ῥαβδὶν καὶ προσυπήντησά τους,
καὶ ἐκεῖνοι ἐμὲν ἐκρούγασιν καὶ ἐξέβαιναν οἱ κτύποι·
καὶ ἐγὼ ὅσον ἤκρουγα ἐγίνονταν οἱ φόνοι.
καὶ ἡ | γῆ τοὺς ἐδαπάνησεν ψυχὴ τιμωρουμένη. f. 173r
καὶ ἦτον κορνιακτὸς πολὺς καὶ ἦτον ἀνεμοζάλη·
καὶ ὅσοι ἔφευγαν οὐδὲν τοὺς ἐθεώρουν
καὶ δι' αὐτοὺς μὲ κόπτει ὁ πόνος·
καὶ ἡ λύπη νὰ μὲ συνταφῇ καὶ θλίψιν νὰ τὸ ἔχω,
ὅτι ὅντα ἐθερμάθηκα οὐκ ηὕρισκα νὰ κόπτω.
καὶ τότε ἀπομερίμνησα τὸ κρούει καὶ τὸ λαμβάνει,
στρέφομαι, περιβλέπομαι διὰ τὴν πολυπόθητήν μου.
καὶ βλέπω τὴν ὅτι ἐκάθητον ἀπάνω εἰς τὸ κλινάριν,
καὶ ἔχυσα τὰ μανίκια μου καὶ πρὸς αὐτὴν ὑπαγαίνω.
καὶ ἐκείνη ἐκατεπήδησεν καὶ πρὸς ἐμὲν ἦλθεν,
κρύον νερὸν μὲ ἔφερεν, δοκοῦσα ὅτι ἐκουράσθην·
ἐγὼ δὲ τὴν ἐλάλησα καὶ οὕτως μὲ συντυχαίνει·
«πίνε νερόν, αὐθέντη μου, ὅτι πολλὰ ἐκουράσθης.»
καὶ ἐγὼ πάλιν τὴν λέγω· καλὴ ὅσον ηὕρηκα τινὰν
ὅτι νὰ μὲ παραπο|νέσῃ· f. 173v

1155. l. σώνει.

καὶ νὰ σταθῇ εἰς τὸ πλάγι μου καὶ ἐμπλήσῃ μὲ ῥαβδέας,
πῶς ἤθελα κουρασθεῖ δίχως καμμίας ἀνάγκης;
μᾶλλον ὕπαγε εἰς τὴν τένταν μου, καὶ φέρε μου ν' ἀλλάξω,
καὶ τὸ φορῶ ὑπερίψε τα εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων.»
καὶ ἡ κόρη ὑπάγει εἰς τὴν κλίνην μου νὰ φέρῃ νὰ ἀλλάξω.
καὶ ἐγὼ ηὕρηκα σκίαν δενδροῦ καὶ ἐκούμπισα εἰς τὴν ῥίζαν.
καὶ ὅσον νὰ ὑπάῃ ἡ λυγερὴ νὰ μοῦ φέρῃ ν' ἀλλάξω,
τρεῖς καβελλάροι ἀνέμεναν τὴν παρεποταμίαν·
ὁ εἷς ἦτον νεώτερος, ἀγένειον παλληκάρι,
καὶ ὁ ἄλλος ἦτον κουρευτὸς γέρων ἐξωπλισμένος,
καὶ ὁ ἄλλος τὸ γένειον ἐπέκει νὰ στεφανώνῃ.
καὶ οἱ τρεῖς ἀντάμα ἐστάθησαν καὶ οὕτως μὲ συντυχαίνουν·
«μὴν νὰ ἐδιάβησαν ἀπεδῶ, νεώτερε, ἀπελάτες;»
ἐγὼ δὲ οὐκ ἐφοβήθην τους ἵνα τοὺς προσεγέρθω
καὶ ἵνα τοὺς κρύψω τίποτες ἐκ τὴν ἐμὴν ἀνδρείαν.
κάθομαι, διηγοῦμαι τους περὶ τοὺς ἀπελάτες·
«ἄρχοντες ἐδῶ ἦρθαν εἰς ἐμὲν νὰ ἐπάρουν τὴν καλήν μου·
καὶ ἐγώ, ὡς μὲ ἐλέγασιν ἵνα τὴν ἐξαφήσω,
ὅτι εἶχα ἐγὼ πόθον εἰς αὐτὴν ἄπειρόν τε καὶ μέγαν,
καὶ ἐγὼ ἄρματα οὐκ εἶχα μετ' ἐμέν, ἄλογον οὐδὲ ἕνα,
μὲ τῆς μητρός μου τὴν εὐχὴν πεζὸς ὑπῆγα εἰς αὔτους·
καὶ τὸ κακὸν τὸ ἐπάθασιν οὐ μὴ σᾶς ἔχει λάθειν.»
καὶ εὐθὺς οἱ τρεῖς ὡς | τὸ ἤκουσαν παράξενον τῶν ἐφάνη. f. 174^r
ἀλλήλους ἐβλεμμάτισαν καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγουν·
«μὴ τοῦτος ἦν τὸν λέγουν ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης;
ἀλλὰ ἂς τὸν δοκιμάσωμεν κανεὶς ἀπὸ τοὺς τρεῖς μας
καὶ εἰς μίαν πεικάσωμεν ὅτι ἀληθῶς μᾶς λέγει.»
καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν μὲ ἐλάλησεν, δοκῶ τὸν εἶχαν πρῶτον·
«ἐκείνους τοὺς γυρεύγομεν καὶ τοὺς καταρωτοῦμεν,
τριακόσιοι εἶναι ἐξωλούρικοι μετὰ καὶ τῶν ἁρμάτων,
καὶ ἐσὲν θεωροῦμεν μοναχὸν καὶ μὲ τὸ μοναπλούτζικον
καὶ πῶς τοὺς εἶχες τέρψειν;
ἀμέ, ἂν λαλεῖς ἀλήθειαν ὡς λέγεις καὶ καυχᾶσαι,
ἕναν ἐκλέξου ἀπ' ἡμῶν ὃν θέλεις καὶ κελεύεις·
καὶ αὐτὸς νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐσὲν καὶ δότε οἱ δυὸ ῥα
καὶ τότε νὰ νοήσωμεν ὅτι ἀληθῶς μᾶς λέγεις.» βδέας,
γοργὸν ἐκατεπήδησα καὶ ἐστάθην ἔμπροσθέν των,
καὶ λόγους τοὺς ἐλάλησα οὐχὶ πρὸς καυχησίαν·

1223. l. τρέψειν.

«νὰ τὸν ἐξουσιαστὴν Χριστόν, ὃν τρέμει πᾶσα ἡ κτίσις,
ἀφῶν ἠρξάμην πολεμεῖν εἰς ἕναν οὐκ ἐβγῆκα,
εἰς χιλίους ἐκατέβηκα καὶ εἰς τετρακισχιλίους·
καὶ ἦσαν ὁλοσίδεροι καὶ τετραλυγισμένοι,
καὶ εἶχαν ἄρματα καλά, ἱππάρια ἀφυρωμένα·
καὶ ἐδὰ ἄρτε εἰς ἕναν μοναχὸν θέλω νὰ πολεμήσω;
ἀμμὴ ὑπάτε καὶ πεζεύσετε καὶ ἐλᾶτε οἱ τρεῖς εἰς ἕναν·
εἰ δὲ οὐ καταδέχεσθε, ἐλᾶτε καὶ καβαλλάροι.» f. 17
καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν μὲ ἐλάλησεν δοκῶ τὸν εἶχαν πρῶτον,
ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς, ὁ πρῶτος ἀπελάτης·
«αὐτὰ εἰς ἐμὲν μηδὲν τὸ εἰπῇς νὰ τὸ ἔχωμεν καταδίκην
καὶ αὔριον νὰ τὸ καυχᾶσαι,
ὅτι ἀπελάτες θαυμαστοὶ ἐσέναν πολεμοῦσιν·
ἐγὼ εἶμαι ὁ Φιλοπαπποῦς, Κίνναμος καὶ Γιαννάκης.»
καὶ ἐγλήγορα ἐπήδησεν ὁ Φιλοπαπποῦς ἀπὸ ἄλογόν του
καὶ σύρνει τὸ σπαθίτζιν του καὶ σύντομα ἐκατέβην
ἵνα ῥαβδέαν μὲ δώσῃ.
καὶ ὥστε νὰ πάρω τὸ σπαθὶν ἐκ τοῦ δένδρου τὴν ῥίζαν,
σπαθέαν μίαν μὲ ἔδωκεν εἰς τὸ χοροσκουτάριν·
καὶ ἦτον ὁ γέρων δυνατὸς καὶ τὸ ἄρμα του καινούριον,
καὶ μοναχὸν τὸ κράτημαν ἀπόμεινε εἰς τὸ χέρι,
τοῦ σκουταριοῦ μου τζακίσματα ἔπεσεν ἔμπροσθέν μου.
καὶ τότε τὸν ἐλάλησα· «Φιλοπαπποῦ ἀλημένε»,
καὶ ἐγὼ οὐκ ἐκατεδέχθην το ἵνα μοῦ δευτερώσῃ,
δαμὶν ἐπιστοπόδησα καὶ δίδω του ῥαβδέαν·
καὶ εἰς μίαν ἔπεσαν τὰ ἄρματα καὶ ἀπὸ τὰς δύο του χεῖρας.
καὶ ἐστέναξεν, ἐδάκρυσεν ὁ γέρων καὶ ὑπηγαίνει,
καὶ οἱ ἄλλοι συνεσπούδαζον καὶ ἐπέπεσάν με οἱ δύο·
καὶ τότε ἐνόησα πόλεμον καλὸν παλλη|καρίων· f. 17
εἰς τὸ κρούειν καὶ εἰς τὸ δέχεσθαι ηὕρηκα τὸν Γιαννάκην,
καὶ εἰς τὰ πυκνογυρίσματα τὸν Κίνναμον τὸν λέον.
εἰς αὗτον τὸν νοῦν μου ἔβαλα κρυφῶς νὰ μὴ μὲ δώσῃ
καὶ τὴν καλήν μου ἐλάλησα φωνὴν ἀπὸ μακρόθεν·
«ἄρτε, καλή μου, πέρασε τ' ἀκριὰ καὶ τὰ χιονάτα
καὶ φέρε μου ὑπολούρικον διὰ νὰ κρατῶ εἰς τὸ χέριν,
ἵνα τοὺς ποίσω τὸ γοργὸν νὰ φύγουν ἔμπροσθέν μου».
καὶ ἐκείνη ὑπιβουλεύτη με καὶ φέρνει μοῦ ἱματίτζιν·
καὶ ἐγὼ ἐκ τὴν βίαν μου τὴν πολλὴν τυλίγω εἰς τὸ χέριν,

1248. l. χεροσκουτάριν. — 1251. l. ἔπεσαν.

καὶ εἰς αὔτους κατεβαίνω·
τὸν Γιαννάκην ἐχώρισα ὡς διὰ νὰ τὸν ἀποδοκιμάσω,
καὶ ἐκεῖνος μὲ ἐπέβλεπεν ἵνα σπαθεὰν μὲ δώσῃ·
καὶ ἐξηστρεφτὴν τοῦ ἔδωσα ἀπάνω εἰς τὸν βραχίοναν,
καὶ τὸ σπαθίν του ἐξέπεσεν, εἰς τὴν χεῖραν του ἐκρεμάστην,
καὶ ἀνάσκελα ἐξήπλωσεν ὁ θαυμαστὸς Γιαννάκης. |
καὶ ὡς εἶδεν τοῦτο ὁ Κίνναμος πηδᾷ, καβαλλικεύει, f. 175v
καὶ ἀπάνω μου ἐπιλάλησεν ἵνα παρέαν μοῦ δώσῃ·
καλὴν ῥαβδέαν ἔδωκα τὴν φαρέαν εἰς τὸ κεφάλιν,
καὶ μὲ τὸν καβαλλάρην της ἔπεσαν ἔμπροσθέν μου
καὶ ἐγὼ πάλιν τὸν ἔλεγα· «ἂς σηκώσῃ, μὴ κεῖται·
ἐγείρου ἀπ᾽ αὔτου, Κίνναμε· κειτόμενον οὐ κρόσου·
ἄμε, περισωρεύτητε, καὶ πάλιν ἂν θέλῃς ἔλα».
γοργὸν πάλιν σηκώνεται, πηδᾷ, καβαλλικεύει,
καὶ πῆρεν τὸ κοντάριν του τρανὰ ἐπεγυρίστην·
καὶ σύντομα ἐπιλάλησεν καὶ κονταρέαν μὲ δώσῃ·
καὶ τὸ κοντάριν του ἔρριψα ἀπὸ τὴν φάραν κάτω,
καὶ τὸν ἀγκῶναν του ἥπλωσεν εἰς τὸν κάμπον ὡς σκουτέλλιν.
καὶ ἐγὼ ταῦτα τὸν ἔλεγα· «ἂς σηκωθῇ, μὴ κεῖται·
ἐγείρου ἀπ᾽ αὔτου, Κίνναμε, κει|τόμενον οὐ κρῶ σε.» f 176r
καὶ ὡς εἶδεν ὁ Φιλοπαπποῦς κειτόμενος θαυμάζει·
«εὐλόγησέν σου ὁ Θεός, νεώτερε, τὴν περίσσην σου ἀνδρείαν.
ν' ἀξιωθῇς νὰ χαίρεσαι τὰ ἔτη τῆς ζωῆς σου.
καὶ ἂν οὐκ ἔναι εἰς λύπην σου καὶ οὐκ ἔναι πρὸς χολήν σου,
ὅρισε νὰ ἔλθωμεν νὰ στέκωμεν μεδ'᾽ἔσου,
καὶ νὰ σὲ ἔχωμεν κεφαλὴν ἀπάνω εἰς ὅλα τὰ φουσσάτα,
καὶ εἰς τοὺς ἀπελάτας,
νὰ κάμωμεν ταξίδια ὅπου καὶ ἂν μᾶς ὁρίσῃς·
καὶ σὺ νὰ μεταβάλλεσαι μετὰ τῆς ποθητῆς σου.»
καὶ τότε τὸν ἐλάλησα κενοδοξούμενόν τον·
«ἐγείρου ἀπ' αὔτου, Φιλοπαπποῦ, καὶ ὄνειρα μὴ βλέπῃς·
ἀμμὴ ἐγὼ μονογενὴς εἶμαι καὶ μόνος θέλω ὁδεύειν,
καὶ μόνην κόρην ἔλαβα καὶ τίποτα οὐ χρῄζω·
ποτέ μου οὐκ ἐσυνήθιζα ἀνδραγαθεῖν μὲ ἄλλους·
ἔπαρε τὰ φουσσάτα σου καὶ τοὺς καλούς σου ἀγούρους,
καὶ ὑπάτε, κυνηγήσατε ὅπου εἶστε μαθημένοι·
καὶ ἐγὼ καὶ τὸ κοράσιόν μου νὰ εἴμεθεν ἀντάμα·

1275 l. ῥαβδέαν.—1278 l. ἂς σηκωθῇ —1279 l. οὐ κρῶ σε.
1292 l. μετ' ἔσου.—

ὅτι οὓς ἔσμιξεν ὁ Θεὸς ἄνθρωποι οὐ χωρίζουν.
ὥστε ἔναι ὁ Θεὸς εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ διακρατεῖ τὸν κόσμ
ἄνθρωπος οὐ χωρίζει με ἀπὸ τῆς ποθητῆς μου.
ἐδὰ ἂν θέλετε πάλιν νὰ μὲ κιμάσετε
ὑπάτε καὶ σωρεύσετε ἀπείρους ἀπελάτες |
ὅπου οὐκ εἶδαν τὴν πεῖραν καὶ ἐμὲν οὐκ ἐγνωρίζουν· f. 17
καὶ ἐγὼ ὧδε νὰ σὲ καρτερῶ καὶ νὰ σᾶς περιμένω.
ἔχω καὶ τὰ ἄλογά μου καὶ τὰ ἄρματά μου ὅλα,
καὶ τότε τὸ νοήσετε πῶς κρῶ καὶ καβαλλάρης.»
καὶ ἐπῆρεν ὁ Φιλοπαπποῦς τὰ δύο παλληκάρια·
καὶ ἐκεῖθεν ἐπηγαίνασιν ὅθεν καὶ ὅπου ἦλθαν.
καὶ τότε ἀπεξέβηκαν ὡς ἀπὸ μίλλιν ἕνα,
καὶ οἱ τρεῖς ἀπομαζώχθησαν καὶ εἰς ἕναν τόπον στέκουν·
στέκουν καὶ διαλογίζουνται καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγουν·
«πῶς ἐσυνέβην εἰς ἐμᾶς καὶ ἀτίμωσε τὴν ἀνδρείαν μας;
εἰς τὸν Ἀφράτην ποταμόν, κάτω εἰς τὸ Σαμασάτο,
πέντε χιλιάδες μᾶς ηὕρηκαν καὶ οὐ κατεχώρισάν μας,
καὶ πάλιν ἐκρατοῦμαν τους, κανεὶς οὐκ ἐντραλίσθην·
καὶ αὐτὸς ὃς ἦτον μοναχός, πεζὸς μὲ τὸ καλίκιν,
καὶ μὲ τὸ μουνα|πλούτζικον καὶ πῶς μᾶς εἶχεν τέρψειν;» f. 17
καὶ τότε ὁ γέροντας ἄκω τὸ τί τοὺς λέγει·
«οὗτος οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτο,
νὰ μὴ φοβᾶται τὰς πληγάς, νὰ μὴ φοβᾶται ξίφη·
αὐτὸς γὰρ θήριον ἔνι καὶ τὸν τόπον του βλέπει.»
καὶ ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς πάλιν τὰ τοῖα λέγει·
«αὐτὰ ὅλα τὰ λέγετε παρηγορίες μᾶς εἶναι·
ἀμμὴ εἶδα καλὸν νεώτερον τὸν ὁ κόσμος οὐκ ἔχει.
ἔναι περιγυρισμένος νὰ μὴν τοῦ λείπει τίποτες.
τοῦτα ὁ θεὸς τοῦ τὰ ἔδωκεν· ἔχει γὰρ μεγίστην καλήν,
καὶ ἀνδρείαν περισσότεραν
καὶ τόλμην ὑπεράπασαν καὶ γνώμην θηριώδην·
καλόν μας τοῦτο ἐγίνετον ὅτι οὐδ' ἐνέτυχαν ἀνθρώποι
νὰ στέκουν νὰ μᾶς γελοῦσιν,
καὶ τὸ ὄνομαν, τὸ ἐλάβαμεν ἀπὸ τοὺς ἀπελάτας,
σήμερον τὸ ἐχάσαμεν καὶ χρήζουν μας ἄλλον πλέον.
ἀμμὴ ἂν ἀκοῦτε λόγους μου καὶ ἐμπῆτε εἰς τὴν βουλήν μο
μὴ τὸ καταφρονέσωμεν καὶ ἐπάρῃ τὸ συνήθειον·
καὶ οὐ μὴ μᾶς ἀφῇ ἀπὸ τοῦ νῦν ποιεῖν ἀνδραγαθίας.

1308 l. δοκιμάσετε. -1324. l. τρέψειν.—1333. l. ἔχει μέγιστον κάλλος

ἀμμὴ ἂς ποίσωμεν καπνὸν νὰ ἔλθουν οἱ ἀπελάτες,
καπνὸν πολὺν ἂς ποίσωμεν καὶ ἂν ζοῦσιν νὰ ἐπανέλθουν,
ἴσως καὶ ἂν ἐκαυχήσατο ἐκείνους οὐ μὴ τοὺς δείρῃ.»
καὶ εἰς τὸ βουνὶν ἐπήγασιν καὶ ἐποῖκαν τὸ σημάδιν·
καὶ τρία μερόνυκτα ἥπτασιν, κεῖνος οὐδὲν | ἐφάνη· f. 177v
καὶ τότε οἱ δύο ἀπελάτες, Κίνναμος καὶ Γιαννάκης,
Φιλοπαπποῦν τὸν γέροντα οὕτως τὸν συντυχαίνουν·
«πολλὰ μᾶς ἐδοκίμασεν καὶ ἐπιλέκτους μᾶς ηὗρεν·
ἔφ' ὅσον ἔδειρεν ἐμᾶς, τοὺς ἄλλους τί γυρεύεις;
ἀμμὴ ἄγωμε εἰς τὴν Μαξιμοῦ καὶ παρακάλεσέ την·
καὶ ἄμποτε νὰ παρακληθῇ καὶ νὰ μᾶς ἐπακούσῃ,
καὶ ἐκείνην λαὸν πολὺν ἔχει καὶ νὰ μᾶς ἐπακούσῃ
καὶ νὰ τὸν παραπέσωμεν ἄγνωστα καὶ τὴν νύκτα,
καὶ νὰ τὸν ἐπαιδεύσωμεν καὶ οὐ μὴ μᾶς κόπτῃ ὁ πόνος.»
καὶ τότε καὶ ὁ Φιλοπαπποῦς πηδᾷ καβαλλικεύει,
μόνος τὴν στράταν ἐπίασεν, εἰς τὴν Μαξιμοῦ ὑπάγει.
καὶ ὡς τὸν εἶδεν ἡ Μαξιμοῦ πλειστάκις ἐταράχθη·
τὸν Μιλιμίτζιν ἔστειλαν καὶ προσυπήντησέ του·
καλῶς ἦλθες, Φιλοπαπποῦ, γεράκιν μου μουτάτον,
ποῦ ἀφῆκες τὰς παλληκαρία σου, Γιαννάκην καὶ τὸν Λέον,
καὶ ἐσὺ πῶς ἦλθες μοναχός, πολλὰ τὸν ἐταράχθη,
ἔθλιψες τὴν καρδίαν μου καὶ ἐπαραπόνεσές με.»
καὶ ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς ψευδεῖς λόγους τῆς εἶπεν·
«εἰς τὰ βουνὰ ἐπερίτρεχα καὶ κορυφὰς τῶν ὀρέων,
ἐθεώρουν τὰ κλαδία καὶ τὰς στενὰς κλεισούρας·
ἐθεώρουν καὶ τοὺς λέοντας ἀπέσω εἰς | τὸ καλάμιν, f. 178r
καὶ τοὺς ἐλάφους ἔβλεπα ἀπέσω εἰς τὸ ἄλσος.
καὶ ὀρδινιαζόμουν νὰ ἔμπω νὰ τὰ πολεμήσω,
καὶ ἐσὺ ἐγνωρίζεις με καλὰ ὅτι ὀκνηρὸς οὐκ εἶμαι.
ἔφθασαν οἱ ἀπελάτες μου, μηνύματα μὲ φέρνουν·
τὴν κόρην τὴν ἐφύλαγα λόγου τοῦ Γιαννακίου,
ὁ 'Ακρίτης τῆς ἀφήρπαξεν καὶ χαίρεται μὲ ταύτην·
καὶ ηὗρε λιβάδια ἔνδροσα, ὡραῖα, κατάσκια δένδρη·
καὶ τὰ κυνήγια ὑπέρπλουτα ὡς ἤθελεν καὶ ἐπόθειν·
ἐλάφους τε καὶ συ|αγροὺς καὶ πέρδικας ὡραίας,
καταφιλεῖ τὴν λυγερὴν καὶ χαίρεται μὲ ταύτης·
καὶ ἂν θέλῃς, κυρά, νὰ θεραπεύσωμεν Γιαννάκην καὶ τὸν Λέον,
τὸν Κίνναμον τὸν θαυμαστὸν κ' ἐμέν, τὸν σὸν ἱκέτην,

1354. l. ἐκείνη. — 1362. l. τά. — 1374. l. τήν.

κοπίασε, αὐθέντρια καὶ κυρά, καὶ ἂς ποίσωμεν δουλείαν,
καὶ ἂς θαραπευθοῦμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν σὴν ἀγάπην.
ὅτι οὐκ ἐπερηφάνευσεν κοπίασιν εἰς δουλείαν.»
καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ἡ Μαξιμοῦ φωνὴν μεγάλην σύρνει·
«Φιλοπαπποῦ, γνωρίζεις με παρὰ τοὺς ἄλλους πλέον,
καὶ ἔν᾽ ἀκριβεία νὰ τὸ εἰπῇς τὸ πῶς μὲ ἐγνωρίζεις,
ὅτι ὅπου καὶ ἂν εὑρέθημαν ἐμέναν προσκαλοῦνται·
πολέμους γὰρ καὶ ἀπειλὰς καὶ θόρυβας μεγάλας
ἡ Μαξιμοῦ οὐ φοβεῖται τους, πάντας ἂς τὸ γι|νώσκουν. f. 178v
καὶ ἐδάρτε, Φιλοπαπποῦ, θέλεις μὲ κοπιάσει·
ἔλθει θέλω καὶ ἐγὼ καὶ νὰ τὸν δοκιμάσω,
καὶ νὰ τὸν κοπανίσω νὰ πάρωμεν τὴν κόρην·
νὰ κοπιάσω καὶ τοὺς καβαλλάρους μου καὶ ὅλα μου τὰ φουσσάτα
καὶ ἂν οὐδὲν τὸν εὕρωμεν ἐκεῖ, ἐδὲ ἀνομία μεγάλη.
νὰ σοῦ ὑπακούσω, γέροντα, καὶ νὰ ἔλθω μετὰ σένα.
μὲ τὴν ἀνδρείαν τὴν περισσήν, τὴν ὁ θεὸς μοῦ ἐδῶκεν,
εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνεβῇ, εἰς τὰ νέφη καὶ ἂν δράμῃ,
εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἂν περιπατῇ, ἡ κόρη οὐκ ἐξεγλύμου.»
τὸν Μιλιμίγτζιν ἔκραξεν καὶ βούλεται μὲ ταῦτον·
«ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς πάλιν κυνήγια ἔχει,
καὶ κράζει μας νὰ ἀπέλθωμεν καὶ ἐμεῖς μετ᾽ αὐτοῦνον·
καὶ ὑπάγετε, σωρεύσετε χιλίους ἀπελάτες.
καὶ ἀπὸ τοὺς χιλίους μοῦ χώρισε κὰν ἑκατὸν ἀγούρους.
καὶ ἂς ἔχουν ἄρματα καλά, ἱππάρια ἀφυρωμένα,
καὶ ἂς συνεπεριγυριστῇ νὰ κροῦν καλὰς ῥαβδέας,
καὶ κονταρέας ἔμνοστας, σπαθέας αἱματωμένας,
καὶ αὐτὸν νὰ καταλάχωμεν τὸν ἄγουρον τὸν λέγουν
νὰ τὸν ἐκοπανίσωμεν, νὰ ἐπάρωμεν τὴν κόρην.»
καὶ ὁ Μιλιμίτζης ἐποίησεν καθὼς ἐπαρακε|λεύθη f. 179r
καὶ ἐπῆρε τους ἡ Μαξιμοῦ καὶ ἔρχεται εἰς ἐμέναν·
καὶ ἀπέτις ἐξέβηκαν κανένα μιλλίδιν,
εὐθὺς οἱ ἀπελάτες της, Κίνναμος καὶ Γιαννάκης,
ἐπῆραν τὸ στρατὶν στρατὶν καὶ προσυπήντησάν της·
«καλῶς ἦρθες, κυρία μου, αὐθέντρια εὐγενεστάτη,
ὁ θεὸς ἐσέναν ἔπεψεν, ἀνδρεία τῶν ἀπελάτων.»
τότε ἐστραφοῦ ἡ Μαξιμοῦ, τοὺς ἀπελάτας λέγει·
«καλῶς τὰ παλληκάρια μου, Γιαννάκην καὶ τὸν Λέον·
διατὶ οὐκ ἐπαρεκνήσατε καὶ οὐκ ἤλθατε πρὸς ἐμέναν;

1389 l. πάντες.—1399. l. βουλεύεται.—1416. l. στραφοῦσα, cf. v. 1502. 1418. l. διατὶ ἐπαρωκνήσατε. cf. 1419.

ἐγὼ ὡς γυναῖκα εἶμαι, ἀλλὰ οὐκ ὤκνησα τοῦ νὰ ἔλθω·
ἀπέλθω ἔχω καὶ ἐγὼ καὶ νὰ σᾶς θαραπεύσω.»
καὶ ἐγὼ πάντοτε εἶχα τὸν σκοπὸν καὶ πάντα ἀπάντεχά τους,
ὁρίζω τοὺς ἀγούρους μους καὶ φέρνει μου φαρία,
τέσσερα φοβερά, πουλάρια ἐκ τῶν φαρίων·
καὶ ἦσαν καὶ τὰ τέσσερα ῥωμαικὰ κουρεμένα·
καὶ τότε καὶ τὰ τέσσερα ὑπόστρωσα καὶ ὑποχαλίνωσά τα,
καὶ ἔμπροσθεν εἰς τὴν τέντα μου βόσκουν εἰς τὸ λιβάδιν·
καὶ ἐστάθην ἐγὼ καὶ ἐβλέπω τους τὸ πότε θέλουν ἔλθει·
καὶ κτύπον ἤκουσα πολὺν μέγαν τῶν σκυταρίων·
καὶ εἰς τὴν ψυχήν μου ἔλεγα· αὐτοί ναι καὶ ἀποσώνουν·
καὶ βλέπω τὸν | Φιλοπαπποῦν μετὰ τὸ Μιλιμίτζην· f. 179v
καὶ ἀκούω καὶ μὲ λέγουσιν ὡς δι' ἐμὲν ἀπρεπεστάτους λόγους·
«ἐδὼ ἂς τὸν γυρεύσωμεν ὅπου τὴν κόρην ἔχει,
καὶ ἂς τὸν περιπέσωμεν, εἰς τὴν μέσην του νὰ ὑπάμεν,
πρὶν νοήσῃ ὁ νεώτερος καὶ ἐπάρῃ τὰ ἅρματά του.»
τότε στραφεὶς ὁ πρωτοληστὴς τὸν γέροντα ὑβρίζει·
«εἰς ἑκατὸν ἐπιλεκτοὺς ποτὲ οὐκ ἐφοβήθην,
καὶ ἐδάρτε εἰς ἕναν μοναχὸν θέλω στέκει νὰ ἐβλέπω;
καὶ μετὰ ποῖον πρόσωπον τὴν Μαξιμοῦν νὰ ἰδοῦμεν;»
καὶ ἀναγνῶστος εἶδα γαληνὰ καὶ ἔρχουνταν πρὸς ἐμέναν.
πηδῶ κ' ἐκαβαλλίκευσα τὴν θαυμαστὴν τὴν φάραν
καὶ ὀλίγον ἐπεξέβηκα καὶ ἐστάθην νὰ μὲ δοῦσιν,
καὶ τὸ ἰδεῖν με ὁ Φιλοπαπποῦς παραμερέαν ἐστάθην,
ὅτι καλὰ ἐγνώριζεν τὸ πῶς τὸν θαραπεύω·
καὶ ὁ Μιλιμίτζης ὁ λεστὴς ἀπάνω μου ἐκατέβην,
κοντάριν ἐμαλάκιζεν, τὴν κονταρέαν μὲ δώσῃ·
καὶ τὸ κοντάριν του ἔρριψα καὶ ἔδωσα του ῥαβδέαν·
μάθε καὶ πῶς τὸν ἔδωσα εἰς τοὺς δισουμαίας ἀπάνω,
καὶ σύσελλον τὸν ἔρριψα ἀπὸ τὴν φάραν κάτω. |
καὶ ἐγὼ ἤλπιζα νὰ σηκωθῇ, νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμέναν· f. 180r
εἶχα τὸν νοῦν μου εἰς αὔτους,
καὶ ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς ἀπὸ πλαγίου μου ἦλθεν,
καὶ κονταρέαν μ' ἔδωκεν τὴν φάραν εἰς τὰ μηρία,
καὶ ἐπεσφίκτισεν πολλὰ καὶ ἐλάκτισεν μεγάλως,
καὶ εὐθὺς ἐκοντογύρισα καὶ βλέπω τον καὶ φεύγει·
καὶ τότε τὸν ἐλάλησα φωνὴν ἀπὸ μακρόθεν·
«ἀνάμενέ με, Φιλοπαπποῦ, οὐδ' ἐντρέπεσαι νὰ φεύγῃς;

1422. φέρνουν μου. — 1439 l. ἀνέγνοιαστος — 1444 l. ληστής.

ἀνάμενε καὶ ἂς δώσωμεν, χαρῇς καὶ ἂς δευτερώσῃς,
ὅτι ἔβλεπά σε ταπεινὸν καὶ ὡσὰν ὑποθλιμμένον·
καὶ ἐδὰ βλέπω ὅτι ἐπλανέθηκες, Φιλοπαπποῦ μου γέρον·
καὶ ἐδὰ βλέπω ὅτι ἐλυσσίασες καὶ ἐκρυφοδάκησές με.»
καὶ ἐγὼ γοργὸν ἐγύρισα καὶ ἐφόρεσα λουρίκιν·
βιατάριν ἔβαλα τερπνόν, καθάριον μαγδαΐτην,
πράσινον ἀραβίτικον ἀπάνω εἰς τὸ λουρίκιν·
οἱ ῥίζες ἦσαν πιθαμὴν ὁλόχρυσα λεοντάρια,
καὶ τὰ κο|μπία ἦσαν ὁλοχύμευτα μὲ τὸ μαργαριτάριν· f. 180v
καὶ ἐστράφηκα καὶ εἶδα τους ὅλους ἀπὸ μακρόθεν·
καὶ ἔρχουντα καὶ ἤβλεπαν ὧς καὶ τὸ δίκαιον εἶχαν.
καὶ τὰ κοντάρια ἐχύνασιν καὶ ἤρχοντα πρὸς ἐμέναν·
καὶ ἐγὼ γοργὸν ἐπήδησα καὶ ἐπῆρα μίαν σέλλαν,
καὶ ἔστρωσα πουλάριν θαυμαστόν, πουλάριν κουρεμένον,
ῥωμαικὸν πανώραιον ἦτον καὶ τετραέτης,
καὶ ἔστρωσα καὶ ἐχαλίνωσά το καὶ ἐκαβαλλίκευσα·
καὶ τὴν καλήν μου ἐλάλουν παραγγελίαν τοιαύτην·
τὸν τόπον νὰ παρεδιαβῇ νὰ κατεβῇ ὀλίγον·
νὰ βλέπῃ, νὰ στοχάζεται τὸ τί τοὺς θέλω κάμει.
καὶ λόγον τὴν ἐλάλησα παραγγελίαν τοιαύτην·
«καλή μου καὶ πανθαύμαστη, τὸ ἄνθος τῶν ὀρώτων,
κὰν ὅσοι μὲ ἀποπεύθουσι, βλέπε μὴ φωνιάξῃς,
καὶ ἀκούσω τὴν φωνίτζα σου καὶ σκοτιστῶ εἰς ἐσέναν,
καὶ λάθῃ μὲ καὶ δώσουν με σπαθίαν ἢ ῥαβδέαν·
καὶ πάρῃ τοὺς ἡ ὄρεξη καὶ ἔλθουν πρὸς ἐσέναν.»
καὶ ἐγὼ ἐστάθην εἰς λιθάριν
καὶ ἔμπηξα τὸ κοντάριν του καὶ ἐστάθηκα καὶ ἐθώρουν
τὸ πότε νὰ ἔλθουν εἰς ἐμέναν.
καὶ Γιαννάκη, καὶ σὺ καὶ Μαξιμοῦ καὶ ἦτον καὶ ταιριασμένοι.
φαρὶν ἐκαβαλλίκευσε, οὐδὲ πολλὰ ἦτον ὡραῖον· |
ἡ χήτη του καὶ τὸ οὐράδιν του μὲ τὴν χινέαν ἀαμένα, f. 181r
τὰ τέσσερά του ὀνύχια ἀσήμιν τζαπωμένα,
τὸ χαλινάριν της πλεκτὸν μὲ τὰ χρυσὰ λιλούδια·
καὶ ἡ φορεσία της θαυμαστὴ ἦτον παραλλαγμένη
λουρίκιν ἀργυρὸν φορεῖ διὰ λίθων πολυτίμων,
καὶ τὸ κασσίδιν χυμευτὸν ἦτον παραλλαγμένη,

1462 l. βλαττάριν. — 1477. l. ἐρώτων. — 1478. l. ἐπιπέφτουσι.
1483. l. κοντάριν μου. — 1485. l Γιαννάκης καὶ σὺν αὐτῷ καί — 1486 l. καὶ au lieu de οὐδέ. — βαμμένα. — 1489. l. λουλούδια.

μὲ τὰ χρυσὰ μετώπια, μὲ τοὺς χρυσοὺς τοὺς κόμπους.
τοῦ βίου ὀξικάτορα μὲ τὸ μαργαριτάριν
καὶ τὰ ποδηματίτζια της χρυσὰ διακεντισμένα·
τὰ καύχαλα ἦσαν χυμευτὰ καὶ οἱ πτέρνες μὲ τοὺς λίθους.
πέζοι τὴν ἐπαρέτρεχον ἀπόθεν καὶ ἀπεκεῖθεν·
καὶ ἐκ τὰ ἱππάρια τοὺς ἐγνώρισα καὶ ἐκ τῆς φορεσίας·
ἦτον γὰρ ὁ Φιλοπαπποῦς, Κίνναμος καὶ Γιαννάκης,
καὶ ὁ θαυμαστὸς ὁ Λίανδρος μετὰ τὸ Μιλιμήτζιν.
καὶ ὅταν ἐσίμωσαν τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος,
τότε στραφοῦσα ἡ Μαξιμοῦ τὸν γέροντα ἐλάλει·
«ποῦ εἶναι τὰ φουσσάτα σου τὰ θέλω πολεμήσει;
καὶ ποῦ εἶναι οἱ καβαλλάροι του, ποῦναι οἱ ἀνδρειωμένοι;
ποῦ τοὺς θέλω πολεμήσει;»
καὶ ὁ γέρων ὁ Φιλοπαπποῦς τὴν Μαξιμοῦν ἐλάλει·
«θωρεῖς αὐτὸν τὸν ἄγουρον ποῦ στέκει εἰς τὸ λιθάριν;
καὶ ἔστησεν τὸ κοντάριν του καὶ ἀπάνω του ἀκκουμπίζει,
ἐκδέχεται νὰ ὑπάγωμεν ὅλοι ἀπάνω εἰς αὖτον
κἂν τάχα μοναχός ἐστιν, ἐμᾶς οὐδὲν φοβᾶται. |
ἂν εὕρῃ τόπον νὰ ἐμπῇ εἰς τὸν λαόν μας μέσα, f. 181v
ὥσπερ πετρίτης ἄχρωμος ὅταν ἐμπῇ εἰς τὸ κυνήγιν,
καὶ χύσῃ τὸ πτεροῦγιν του καὶ τὰ ὄρνια ἀποκτείνει,
οὕτως ἐμᾶς ἂν γυριστῇ τινὰς νὰ μὴν τὸν δώσῃ·
ἀλλὰ ἂς προκαρτερέψωμεν καὶ τότε νὰ τὸν ἰδοῦμε,
καὶ νὰ τὸν περιφέρωμε καὶ οὐ μὴ μᾶς καβαλλικεύσῃ·
εἰ δὲ καθίσῃ εἰς ἄλογον ἀπηλογίαν μᾶς κάμνει.»
καὶ τότε ἡ κούρβα ἡ Μαξιμοῦ τὸν γέροντα ἀτιμάζει·
«ἔβγα ἀπεδῶ λυσσόγερε, υἱὲ τῆς ἀπωλείας,
ὡς καὶ ἀπὸ τὰ γέρα σου τὰ πολλὰ ὁ κῶλος σου ἐτζυκρύασε,
ἐγὼ γὰρ ἔλεγα· φουσσάτα ἔχει καὶ ἀγούρους ἀνδρειωμένους,
καὶ ἐπῆρα τὰ φουσσάτα μου καὶ ἦλθα νὰ πολεμήσω.
ἐγὼ μόνη καὶ μοναχὴ νὰ κατεβῶ εἰς αὖτον,
νὰ κόψω τὸ κεφάλιν του καὶ ἐδῶ νὰ σᾶς τὸ φέρω·
νὰ ἐπάρω τὸ κοράσιον καὶ ἐδῶ νὰ σᾶς τὸ φέρω·
νὰ ἐπάρω τὴν πιθυμίαν σας καὶ ἐδῶ νὰ σᾶς τὴν φέρω,
καὶ ἐσεῖς μὴ κουρασθῆτε.»
καὶ σύντομα ἐπιλάλησεν, τὸν ποταμὸν περάσῃ
καὶ ἐγὼ δὲ τὴν ἐλάλησα φωνὴν ἀπὸ μακρόθεν·
«αὐτόθε στέκου, Μαξιμοῦ, ὅθεν μηδὲν περάσῃς·

1494 l. ὀψικάτορα. — 1497. l. πέντε τήν — 1503. l. φουσσάτα του.

τοὺς ἄνδρας πέρπει νὰ περνοῦν, ἀμμὴ ὄχι τὰς γυναῖκας·
περάσειν ἔχω, Μαξιμοῦ, ὥς διὰ σὲν τὸ ποτάμιν
καὶ νὰ σοῦ ἀντιμέψωμεν, ὥς καὶ τὸ δίκαιον ἔχεις.»
τὸν γρίβα μου ἐπιλάλησά τον, | τὸν ποταμὸν περάση. f. 182ʳ
καὶ εἶχεν νερὸν ὁ ποταμὸς πολὺν καὶ βουρκωμένον,
καὶ ἐξέπεσεν ὁ γρίβας μου καὶ ἐχώθην ἕως τραχήλου.
καὶ εἰς δένδρον ἔπεψεν ὁ θεὸς ἀπέσω εἰς τὸ ποτάμιν,
καὶ ἂν εἶχεν λείπει τὸ δενδρόν, ἐπνίγετον ὁ θαυμαστὸς Ἀκρίτης·
καὶ ὥς εἶδεν τοῦτο ἡ Μαξιμοῦ ἀπάνω μου ἐκατέβη·
κοντάριν ἐμαλάκιζεν, τὴν κονταρέαν μὲ δώσῃ·
καὶ ταῦτα τὸ κοντάριν της ἔρριψα παρὰ μία,
καὶ σύντομα ἔρριψα ῥαβδίν, τὴν Μαξιμοῦν ἐλάλουν·
«ἐλεῶ τὰ κάλλια σου, Μαξιμοῦ, βλέπε μὴ κινδυνεύσῃς,
ἀλλὰ ἂς δώσω τὴν φάραν σου ῥαβδέαν,
καὶ ἐκ τὴν ῥαβδέαν, ἡ Μαξιμοῦ, νόησε μὲ τίναν ἔχεις·»
καὶ ἐγὼ ῥαβδέαν ἔδωσα τὴν φάραν της εἰς τὰς κουταλέας,
καὶ ἀνάσκελα ἐξήπλωσεν ἡ θαυμαστὴ ἡ φάρα.
καὶ τότε πάλιν ἡ Μαξιμοῦ οὕτως μὲ παρεκάλει·
«κύρκα, φοβήσου τὸν θεὸν καὶ ἀπέκει συμπάθησέ μου,
καὶ ἂς φέρουν πάλιν ἄλογον διὰ νὰ κάτζω ἀπάνω,
καὶ νὰ νοήσῃς, ἄγουρε, | καὶ τὴν ἐμὴν ἀνδρείαν.» f. 182ᵛ
καὶ ἐγὼ αὐτὴν παραχωρῶν ἵνα καβαλλικεύσῃ·
«καὶ ἂν ἔνι ἡ γεῦσις ἔμνοστος, πάλιν νὰ δευτερώσῃ·»
τὸν Λίανδρον ἐφωνίαζεν καὶ φέρνει της ἱππάριν·
πηδᾷ καὶ καβαλλίκευσε καὶ παίρνει καὶ κοντάριν
καὶ ἀπὸ μακρέα μ' ἐφώναζε· «ἐδὰ σὲ βλέπω, Ἀκρίτη·»
καὶ τὸ κοντάριν της ἐμάκρυνε, τὴν κονταρίαν μὲ δώσῃ·
σπαθέαν τῆς φάρας ἔδωκα ἀπάνω εἰς τὸ κεφάλιν,
τὰ δύο μέρη ἐσχίσθησαν καὶ ἔπεσαν παρὰ μίαν.
ἦταν καὶ σέλλα πάντερπνος, ὅλη κατεξουλίστην·
καὶ ἀπέμεινεν ἡ Μαξιμοῦ πεζή, ἐλεεινὴ εἰς τὸν κάμπον.
τὸ ὑπόδημά μου ἐφίλησεν καὶ οὕτως μὲ παρακάλει·
«κύρκα, φοβήσου τὸν θεόν, πάλιν συμπάθησέ με
εἰς τὴν μωρίαν ταύτην,
ὅτι παρὰ σαλῶν καὶ ἀτάκτων ἀνθρώπων ἐδιδάχθην
καὶ ἐσὺ μόνος με κέρδισε καὶ ἄλλος μὴ μὲ κερδίσῃ·»
καὶ ἐγὼ τὴν Μαξιμοῦ οὕτως ἀπηλογήθην·

1531. l. πρέπει. — 1533. l. ἔχει. — 1537. l. καὶ δένδρον. — 1541. l. καὶ τότε.

«μὰ τὸν θεόν, ἡ Μαξιμοῦ, οὐκ ἔν' τὸ ἐνθύμημά σου·
τὴν κόρην τὴν ἐγὼ φιλῶ τῶν εὐγενῶν ὑπάρχει·
ἔχει γὰρ πλοῦτος ἄπειρον καὶ συγγενοὺς ἐνδόξους,
καὶ ἀδέλφια πολυορεκτικὰ καὶ ἀδελφοὺς πλουσίους·
καὶ πάντας ἐξηρνήσατο καὶ μετὰ μέναν ἦλθεν·
καὶ ὁ θεός, ὁ πάντων δυνατός, αὐτὸς νὰ μᾶς χωρίσῃ·
εἰ δὲ ἂν ὁρμῇς νὰ πορευθῇς, ἐγὼ νὰ σοῦ τὸ ποίσω.»
καὶ ἐπέζευ|σα τὸν μαῦρον μου, καὶ λύω τὰ ἅρματά μου, f. 183r
καὶ τὸ ἐπεθύμα ἡ Μαξιμοῦ γοργὸν τῆς τὸ ἐποῖκα·
καὶ ἀπίτις τὸ ἔκαμα ἐγὼ τῆς Μαξιμοῦς τῆς κούρβας,
εὐθὺς ἐκαβαλλίκευσα καὶ ἐπῆγα εἰς τὸ κοράσιον.
καὶ τότε τῆς βεργόλικος ἄκω τὸ τί τῆς λέγει·
«ἴδες, ὀμμάτια μου, καλὰ ἀνδραγαθίας τὰς ἐποῖκα.»
καὶ τότε τὸ κοράσιον ἄκου τὸ τί τοῦ λέγει·
«εἶδα σε, ὀμμάτια μου καλά, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου,
τὸ πῶς ἐμονομάχησες ὅλους τοὺς ἀπελάτας·
καὶ ὅταν ἐμονομάχησες τὴν Μαξιμοῦν, τὴν κόρην,
καὶ εἰς τὸ στένον τὸ πέραμαν, εἰς τὸ βαθὺν τὸ ῥυάκιν,
πολλὰ πολλὰ μοῦ ἄργησες· πιστεύω νὰ τὴν εἶχες.»
καὶ τότε τὴν βεργόλικον οὕτως τὴν συντυχαίνω·
«ὥσὰν ἐδῶσα τὸ ἱππάριν της τὴν ὕστεραν ῥαβδέαν,
καὶ ἐξέπεσεν ἡ Μαξιμοῦ ἀπὸ τὸ ἱππάριν κάτω,
ἦτον καὶ σέλλαν πάντερπνος, ὅλη κατεξουλίστην,
καὶ πίστευσέ με, λυγερή, ὅτι ἀλήθειαν σὲ λέγω·
ὅτι πολλὰ ἐλυπήθηκα τὰ δύο της τὰ φαρία.»
καὶ τότε τὸ κοράσιον ἐγέλασε μεγάλως,
στρεφνὰ γλυκέα μὲ ἐπερίλαβε καὶ ἐμὲν ἐσυχνοφίλει·
καὶ τότε τὸ κοράσιον οὕτως τὴν συντυχαίνει·
«μετὰ τὸ φθείρειν τὴν Μαξιμοῦν τρία κακὰ τὴν ἐποῖκα·
πρῶτον μὲν ὅτι εἶχα την, δεύτερον ὅτι ἐντράπη, |
τρίτον καὶ περισσότερον ἐχάσε τὴν ἀνδρείαν της f. 183v
καὶ πομπεμένη ἀπόφευγεν ἀπὸ τὸν Μιλιμίτζην·
καὶ ὁ Λίανδρος ὁ ταπεινὸς πλήρης καταισχυμμένος,
καὶ οἱ ἑκατὸν οἱ πρόλοιποι τῆς Μαξιμοῦς οἱ ἀγοῦροι,
καὶ ὁ θαυμαστὸς ὁ Κίνναμος ἀλλὰ καὶ ὁ κύριος Γιαννάκης,
καὶ οἱ ἄλλοι ἀπελάτες ἑκατὸν καὶ ὁ Φιλοπαπποῦς, ὁ γέρων,
πάντες ἐξεσκορπίσθησαν ἐκ τοῦ Ἀκρίτου τὸν φόβον,
νὰ μὴ τοὺς καταφθάσῃ ἐκεῖ καὶ ὅλους κακοδικήσῃ.
ὥς ἔχει ἡ νεότης πάντοτε τὴν ἡδονὴν τῆς κόρης,

1581. l. μοῦ

καὶ συνεπαίρνεται πολλὰ εἰς πλοῦτον καὶ εἰς δόξαν·
πάντα ἐσυνετέλεσεν ὁ Διγενῆς Ἀκρίτης·
ἦτον πάντοτε ἐξάκουστος εἰς ἀριστείας μεγάλας,
ἀπὸ γὰρ τὴν ἀνατολὴν καὶ μέχρι τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν,
τὸ ὄνομάν του πολλὰ ἐξηγοῦντο εἰς ὅλον γὰρ τὸν κόσμον.
καὶ ἀφότου τὸν ἐφοβήθηκεν ἡ οἰκουμένη ὅλη,
καὶ ἀμηράδες ἐπέταξεν ἀλλὰ καὶ Ἀραβίτας,
καὶ ἀρχιλήστας ἐφόνευσεν καὶ ὅλους τοὺς ἀπελάτας,
καὶ ἀπότις ἀπομερίμνησεν τὸν κρούειν καὶ τὸ λαμβάνειν,
καὶ μέριμναν οὐδὲν εἶχεν περὶ ἄλλας ἐμνοστίας,
ἔδοξεν τὸν νεώτερον εἰς κάμπον κατοικῆσαι.
πᾶσαν κατεψηλάφησεν τὴν παραμίαν,
καὶ οὐκ ηὗρεν τόπον ἀρεστὸν νὰ | κατοικήσῃ Ἀκρίτης. f. 184^{r}
καὶ εἰς τὸν Ἀφράτην ποταμὸν ἐκεῖ ἄρεσε τοῦ νεωτέρου κατοικία.
καὶ ὡς ἤθελεν καὶ ἐπόθει ἐποῖκεν καὶ τὰ κάστρη,
καὶ ἀνέδραμεν τοῦ ποταμοῦ πᾶσαν τοποθεσίαν.
καὶ εἰς τόπον ὑπολίβαδον ἦτον πολὺς δεδριῶνας,
καὶ ἐγύροθεν ἐστέκασιν ὡραῖα, κατάσκια δένδρη,
καὶ ὕδατα πανώραια ἐκ τὰ ὄρη κατεβαίνουν.
κ᾿ ἔφαινε ἡ τοποθεσία πανώραια ὡς παραδεῖσιν·
καὶ ἐδίωξε τὸν ποταμὸν ἐξ αὐτὸν τὸ λιβάδιν,
καὶ ἐποίησεν τόπον πάντερπνον καὶ παρεδεῖσιν.
καὶ ἐποίησεν περίχωρον καὶ ὡραῖον γὰρ χωρίον,
τείχια τοῦ ἔκτισε λαμπρά, μετὰ τοὺς τρομαρχιῶνας,
καὶ ἀπέσω ὀρθομαρμάρωσις φαίνεται ἀπὸ μακρόθεν,
πάντερπνος, ξενοχάραγος, ἐξέχωρος ἐκ πάντων,
καὶ καταρρίζα τοῦ δενδροῦ, πηγάδιν ἀναβλύζει·
καὶ ὑπέκλυσεν τὰ τέσσερα τοῦ ποταμοῦ κλωνάρια,
καὶ ἀρδεύειν τὸν παράβουνον καὶ ὅλον τὸ ἀνατρέχει·
φισκίνας ἔστησε πολλὰς ἀπὸ χρυσοῦ οἰκομισμένας,
διὰ τὸ ποτίζειν εἰς αὐτοὺς τόπος ἀπεκλεισθέντας.
ἐποίησεν βιβάρια πανθαύμαστα ἰχθύων,
εἰς τοῦ ἀμηρᾶ τοὺς οἴκους.
καὶ ἐφέρασιν τὸν βάρσαμον ἐκ τῆς Αἰγύπτου χώρας, |
καὶ ἐφύτευσαν φοινίκια εἰς αὐτὸν τὸ παραδεῖσιν. f. 184^{v}
τὰ φύλλα του εἶναι πράσινα καὶ κόκκινον τὸ ἄνθος,

1615. l. τὸ κρούειν. — 1618. l. παραποταμίαν. — 1626. l. ἐφαίνετον. — 1628. l. παραδεῖσιν. – 1630. l. προμαχεῶνας. — 1631. l. ἀπέξω. — 1636. l. οἰκονομισμένας

καὶ ἡ ῥίζα του εἶναι πιθαμὴ καὶ ὅλη ξυλαλόη,
καὶ ὁ κάρπος του εἶναι μόσχος.
καὶ οἱ κλῶνοι του εἶναι κόκκινος καὶ φιλωτὰ κλωσμένος.
καὶ ἐξέρχεται ἐκ τὴν ῥίζαν του ὕδωρ, καὶ ἔναι χιονάτο.
μυρίζει δὲ ὡς ῥοδόσταμμον καὶ ἀπολιγώνει ἀνθρώπους·
καὶ αὐλὴν ἐποῖκεν θαυμαστήν, πανώραιαν φισκίναν,
καὶ τὰ μπροσθέν του μυστοῦ μὲ μυρισμένα δένδρη·
ἐποίησεν καὶ ἀνώγαιον, αὐλὴν δὲ ὑπερῷον,
καὶ ὅλην τὴν ἐπερικύκλωσεν αὐτὴν τριγύρω γύρω,
καὶ ἀπέστησεν ὁλόχρυσα καὶ ὁλάργυρα ζώδια·
λέοντας, πάρδους καὶ ἀετούς, πέρδικας καὶ νεράδας,
καὶ χύνουν ἐκ τοῦ στόματος καὶ ἐκ τῶν πτερουγίων
νερὸν καθάριον κρούσταλλον, ὕδωρ μεμυρισμένον·
ταῦτα δὲ ἐμπαίνουσιν εἰς πανωραίας φισκίνας,
καὶ ἐκρέμασεν χρυσόκλημαν εἰς τοῦ δενδροῦ τοὺς κλώνους,
καὶ ἔχουν ὡραίους ψιττακοὺς καὶ κηλαδοῦν καὶ λέγουν·
«χαίρου, Ἀκρίτη, χαίρου μετὰ τῆς ποθητῆς σου.»
ἐποίησεν γεφύριαν τερπνὴν ἀπάνω εἰς τὸν Ἐφράτην,
βαστᾷ τὸ μονοκέρατον ἀπὸ πέρα ἕως πέρα,
καὶ ἔκτισεν τετρακάμαρον εἰς τὴν γέφυραν ἀπάνω,
ὑπόθολον, πανθαύμαστον μετὰ λευκῶν μαρμάρων,
βαστοῦντα κιόνια πάντερπνα, πρά|σινα πανωραῖα, f. 185r
καὶ ἀπάνωθεν ὑπέστησεν κιβοῦριν τοῦ θανάτου.
εὐθὺς ἵνα ἀποτεθῇ τὸ σῶμα τοῦ νεωτέρου.
ἀκούσατε, θαυμάσατε τὸν τάφον τοῦ νεωτέρου·
ὅτι ἦτον θαυμαστὸς πολλὰ παρὰ τοὺς ἄλλους πλέον,
παρὰ τοῦ βασιλεύσαντος ἐκ τῆς Περσίας χώρας.
ἐποίησεν πολυμήχανον καὶ πανωραῖον τάφος,
καὶ ἐτέχθην ἡ βασίλισσα του πρὸς Παρασογάρδου.
οὗτος γὰρ ὁ παγκάλλιστος καὶ παναῖος τάφος
ὡς τὸν δοκεῖτε, οἱ ἄρχοντες, ὅτι ψευδὴς ὑπάρχεις·
ἀλλ᾽ ἐκ παντὸς πιστεύετε ὅτι ἀληθῶς ὑπάρχει.
ὅτι βέβαιος εἴρηται εἰς πάντας ἀληθεύειν,
οὐ μόνον εἰς τὸν θάνατον,
ἀπάνω εἰς τὸν τάφον του ἐν ἀληθείᾳ τὸ λέγω.
εἰς τὸ κουβούκλιν δὲ σιμά, ἔμπροσθεν τῆς φισκίνας,
εἰς τὸ ἀπεσκίασμα τοῦ δένδρου ὡραῖον κρεββάτιν στέκει,

1645. l. κόκκινοι. — κλωσμένοι. = 1649. l. τὰ μπροσθὲν μυριστικὰ μ. μ. δ — 1672. πανωραῖος. — 1673. l. ὑπάρχει.

οἱ ῥίζες ἦσαν σμαραγδοὶ καὶ τὰ κανόνια κρύα,
καὶ τὰ ποδάρια ὁλόχρυσα διὰ λίθων πολυτίμων·
ἡ μέση δὲ τοῦ κραββάτου δεμένη ὀξὺν μετάξιν,
καὶ κεῖται Σαρακήνικον μεταξωτὸν τὸ πεύχιν·
καὶ ἀπάνω κεῖται πιλωτόν, ὀξὺν πρασινοβοῦλιν,
καὶ ὑφάπλωμα σεληνωτὸν μὲ τὰς χρυσᾶς νεράδας·
καὶ κεῖται ἀ|πάνω ὁ Διγενὴς πλάγιον ἀκκουμπισμένος, f. 185v
καὶ ἔμπροσθεν τῶν γονάτων του κάθεται ἡ ποθητή του.
καὶ τριγύρου του στέκουσιν τριακόσια παλληκάρια,
καὶ οἱ τριακόσιοι ἦσαν ἔμμορφοι καὶ κόκκινα φοροῦσιν,
βαστοῦν σπαθία ὁλοψήφωτα καὶ στέκουν ἔμπροσθέν του.
τοὺς εἶχεν πάντας φύλακας εἰς τὰς στενὰς κλεισούρας,
καὶ ἐφύλαττον τὴν Ῥωμανίαν ἀπὸ βάρβαρα ἔθνη·
καὶ ὡσὰν πουλίτζια πάντερπνα ὅταν ἀποπετάσσουν,
καὶ φέρνουν κτύπον πάντερπνον τὸν θαυμαστὸν Ἀκρίτην·
ἐπειδὴ πάντα τὰ τερπνὰ τοῦ πλάνου κόσμου τούτου
θάνατος τὰ ὑποκρατεῖ καὶ Ἅδης τὰ κερδαίνει,
κατέφθασεν καὶ σήμερον τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη·
κατανοοῦντες κλαύσατε τὸν Διγενὴν Ἀκρίτην,
καὶ βλέποντες θρηνήσατε ἀπὸ βαθέων καρδίας
τὴν συμφορὰν τὴν γίνεται θέαμαν καὶ ὀδύνην·
ὅτι ἀπότες ἐκτίστην ὁ παρὼν καὶ δόλιος κόσμος οὗτος,
εἰς τὰς γενέας ἅπασας τοιοῦτος οὐκ ἐφάνη
οἷον τοῦτον τὸν νεώτερον τὸν θαυμαστὸν Ἀκρίτην·
οὔτε εἰς ἀνδρείαν, οὔτε εἰς ἔπαινον, εἰς δόξαν, εἰς λογάριν·
καὶ σήμερον πλερώνεται καὶ χάνεται ἐκ τὸν κόσμον,
εἰς νόσον γὰρ θανάσιμον ἔπεσεν καὶ ἀποθνήσκει,
καὶ ἔμπηξε τοὺς ἀγγόνους του | εἰς τὸ προσκέφαλόν του· f. 198r
καὶ τοὺς ἀγούρους του ἔλεγεν, οὕτως τοὺς παραγγέλλει·
«θυμᾶσθε, παλληκάρια μου, τῆς Ἀραβίας τοὺς κάμπους,
ὅτι ἦσαν κάμποι ἄνυδροι καὶ καύματα μεγάλα;
ὅντε μᾶς ἐγυρίσασιν ἔνοπλοι Ἀραβῖτες·
καὶ ἐγλήγορα οὐκ εὑρέθητε ὅλοι ἀρματωμένοι,
καὶ οἱ τριακόσιοι ἔβαλαν καὶ ἐκύκλωσάν με εἰς τὴν μέσην,
καὶ ὅσο ποῦ ἂν καβαλλικεύσετε ἐσκόρπισά τους ὅλους.
πάλιν, ἀγοῦροι μου, εἴδετε καὶ ἄλλον θαῦμα μέγαν,
εἰς τὸ στενὸν τὸ πέραμαν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀφράτου·
ἦτον ὁ καλάμιος δάσος καὶ ὑπόδροσος ὁ τόπος,

1700. ἡ γ. θέαμαν καὶ ὀδύνη. — 1707. l. ἀγκῶνας. — 1717. l. καλαμιὸς δασός. Cf. Polites, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους, p. 9,13.

ἐκεῖ ἔκτισα τὴν τέντα μου νὰ περιαναπαυθοῦμεν·
καὶ ἀπότι ἀναπαύθημαν ἔδοξέ μας μετριάζειν,
καὶ ὅλοι σας ἀνατρέχετε ἀπέσω εἰς ποτάμιν.
καὶ ἐξέβησαν εἴκοσι λέοντες μὲ τὰς λένας,
καὶ ἔσυρναν τὰ λεοντόπουλα ὅλα παρακρουσμένα.
καὶ ὡσὰν τὰ εἴδετε, ἀγοῦροι μου, ὅλοι ἐφύγετε,
καὶ ἐμὲν μόνον ἀφήσετε ἀπέσω εἰς τὰ θηρία.
καὶ εἴδετε ὅτι ἐπέζευσα μὲ τὸ ῥαβδὶν τὰ ἐσέβην,
καὶ δύο λέοντες ἀποπίσω μου ἤρχουνται νὰ μὲ φάσιν.
καὶ ὡς ἔδωκα τὴν ἔλεναν ἀπάνω εἰς τὸ κεφάλιν,
οἱ δύο λέοντες ἐμπήκασιν ἀπέσω εἰς τὸ καλάμιν.
μὰ | τὸν θεὸν ἀλήθειαν σᾶς λέγω. f. 198v
μὰ τὸ μυστήριον τὸ φρικτὸν ὁποῦ μὲ παραστέκει,
οὐκ ἐσυνέκρινα ποτὲ θάνατον ἐδικόν σας·
διὰ τοῦτο σᾶς ἐνεθύμησα ὡς διὰ νὰ μοῦ θυμᾶσθε,
καὶ εἰς τὰ ἄλλα οὐδὲν ἐφθάσετε τὸ ἐπολέμουν μοναξός μου.
καὶ ἐγὼ μόνος νὰ ἔβλεπα ἐσᾶς καὶ τὴν καλήν μου,
καὶ πάλιν εἰς τὴν τέντα μου πόσοι ἀπελάτες ἦλθαν.
καὶ πόσας τρικυμίας ὑπέμεινα εἰς τὰς βαρέας ἀνάγκας,
καὶ πόσοι ἐβουλήθησαν ἵνα μὲ τὴν ἀφαρπάξουν,
τὴν πάγκαλον, τὴν πάνμνοστον, ὡραίαν ποθητή μου.
ἀρχὴν ὄνταν ἐξέβηκεν ἀπὸ τὰ γονικά της,
ἐγὼ καὶ τούτη μοναχοὶ ὡδεύαμεν ἀντάμα,
καὶ δράκος μᾶς ἐλάλησεν μέσ' ἀπὸ τὸ καλάμιν·
καὶ ἐγίνετον παλληκάριν ἡδονικὸν καὶ ὡραῖον·
ἱστίαν καὶ φλόγαν ἤβγαλεν ἀπὸ τοῦ στόματός του,
καὶ ἄγρια μοῦ ἐλάλησεν ἵνα μοῦ τὴν ἐπάρῃ,
καὶ ἐμένα νὰ φάγῃ.
καὶ ὁ θεός, ὁ πάντων δυνατὸς καὶ πάντων κυριεύων,
αὐτὸς μᾶς ἐβοήθηκεν καὶ οὐδὲν μᾶς ἐποῖκεν κακόν.
καὶ εἴδετε, παλληκάρια μου, μόνος τὸ πῶς ἐπειράσθη,
καὶ ἐσεῖς ἄλλου ἀλλοῦ ηὑρίσκεσθε καὶ μετ' ἐμὲν οὐκ ἦσθεν.
τοιοῦτον πάλιν λέγω σας, ὀρθῶς καὶ νουθετῶ σας,
ἔχετε πάντοτε εἰς τὸν νοῦν μελέτη τοῦ θανάτου.
ἀλλ' ἔχετε ἀγά|πην ἄπειρον ἀμφότεροι εἰς τὸν κόσμον f. 199r
καὶ ὁ θεός, ὁ πάντων δυνατός, ὁ συνέχων τὴν κτίσιν,
αὐτὸς νὰ σᾶς κατευοδῇ εἰς ἀριστείαν μεγάλην.
καὶ πάντες μέλλομεν παρασταθεῖν τῆς φοβερᾶς ἡμέρας,

1727. λέναν. — 1749. l. ἄλλος ἀλλοῦ.

ἐλέγχουσαν τὰς πράξεις.
καὶ ἕκαστος λάβῃ ἀναμοιβὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ἔργου,
καὶ ὁ θεός, ὁ πολυεύσπλαγχνος νὰ μὴ σᾶς διαχωρίσῃ,
τοὺς τριακοσίους ἀφήνω σας ἀπὸ ἑνὸς φαρίου,
καὶ ἀπὸ ἑνὸς σπαθίου καὶ ἀπὸ τρίων λουρικίων,
τοὺς τριακοσίους ἀφήνω σας ἀπὸ ἑνὸς ῥαβδίου,
καὶ πάλιν τοῦτο λέγω σας πάλιν νὰ μοῦ θυμᾶσθε,
ὅτι ἄλλον ᾿Ακρίτην εἰς κόσμον οὐ θεωρεῖτε.»
καὶ ἀφότου ἀπεπλήρωσεν ὅλην τὴν χάριν τούτην,
ἐσκέφθην ἄγγελον πυρὸς ἀπὸ οὐρανοῦ ἀπελθόντος.
καὶ ὡς τὸν εἶδεν ὁ Διγενὴς ἐτρόμαξεν μεγάλως
καὶ τὴν καλήν του ἐφωνίαξεν νὰ ἴδῃ τὴν φαντασίαν·
«βλέπεις, καλή, τὸν ἄγγελον ὁποῦ μὲ θέλει πάρει;
ἐλύθησαν τὰ χέρια μου ἐκ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγγέλου.
καὶ ἐλύθησαν οἱ ὦμοι μου ἐκ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγγέλου.»
τὸν ἄγγελον δικολογᾷ καὶ τὴν καλήν του λέγει·
«καλή, ὡς εἶδες ἀπαρχῆς, ὅτι εἴχαμεν τὸν πόθον,
σή|μερον χωριζόμεθα καὶ ἀπέρχομαι εἰς τὸν κόσμον, f. 199v
τὸν μαῦρον, σκοτεινότατον, καὶ πάγω κάτω εἰς ῞Αδην.
σήμερον πληρώνει με ὁ θάνατος καὶ ὑπάγω,
καλή μου, μὴ μὲ δικαστῇς εἰς τὸν ἐκεῖσε κόσμον.
μὴ ἱσταθῶμεν ἀμφότεροι εἰς τὸ δεινὸν κριτήριον·
ἐγὼ οἶδα· φαγεῖν καὶ ποιεῖν ἔχεις καὶ λουσθῇς καὶ ἀλλάξῃς,
καὶ ἐσὲν ἀφήνω σε πλουσίαν πολλὰ ἀπὸ παντόθεν·
λογάριν ἔχεις περισσόν, ἀσῆμιν καὶ χρυσάφιν,
οἱ τρίκλινοί μου γέμουσιν βλαττία ὑφασμένα.
καὶ μηδὲν ἄλλον ἐνθυμηθῇς ἄλλον νὰ περιλάβῃς·
ἀλλὰ ἂν θυμηθῇς, θυμήσου ἀλλοῦ νεωτέρου ἀγάπην·
νὰ μὴ φοβᾶται πόλεμον εἰς τοὺς βαρέους πολέμους,
καὶ πάντας φέρνε κατὰ νοῦν κ᾿ ἐμὲν μὴ λησμονήσῃς.
θυμᾶσαι καὶ ἠξεύρεις, λυγερή, τὰ πρωτινὰ ἐκεῖνα,
ὅτι πολλὰ ἐβουλεύθησαν τοῦ νὰ μὲ θανατώσουν,
καὶ ἐγὼ πάντα ἐζύγωνά τους καὶ ἄλλα πλέα παρὰ τοῦτο ἔκαμάτους.
ληστάδας ἐπάταξα καὶ ὅλην τὴν Συρίαν.
τὰς ἐρήμους κατοίκησα πόλεις κατοικημένας·
ταῦτα ἐποίησα, καλή, ἐσένα νὰ κερδέσω.
ἀλλὰ πληροφορέσου το ὅτι ἐγὼ ἀποθνήσκω.
ὁ Χάρος τρέπει ἐκ παντὸς τὸν μήποτε τραπέντα,

1767. l. ἀνταμοιβήν. — 1790. l. καθ᾿ ὅλην.

ὁ Χάροντας χωρίζει με ἀπὸ σοῦ τῆς φιλτάτης·
ὁ Ἅδης παραλαμβάνει με, πολὺν ἔχω τὸν πόνον· |
σοῦ τῆς ἀθλίας ἕνεκεν τῆς ταπεινῆς, τῆς χήρας· f. 200r
λοιπὸν δυσώπει τὸν θεὸν ἐκ βάθους τῆς καρδίας,
κατὰ τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάνθρωπος μόνος.
ὅπως νὰ μεταμεληθῇ καὶ ἀφήσῃ τὴν ψυχήν μου.
εἰ δὲ οὐ παρακληθῇ ὁ θεός, καὶ θέλει νὰ ἀποθάνω,
τὸν τῆς χωρίας καύσωνα οὐ δύναμαι ὑπομένειν.
ὡς διατί οὐδὲν ἔχεις τινὰν εἰς ἐτοῦτον τὸν κόσμον,
οὐδὲ κύριν, οὐδὲ ἀδέλφια, οὐδὲ προστάτην ἄλλον.»
ἐκείνη δὲ ὡς ἤκουσεν τὰ λόγια τοῦ καλοῦ της,
εὐθέως πρὸς ἀνατολὰς τὰς χεῖρας ἐκπετάσας
καὶ πρὸς θεὸν ἐλάλησεν φωνὴν πολλὰ θλιμμένην·
«κυριὲ θεέ, παμβασιλεῦ, ὁ κτίσας τοὺς αἰῶνας,
ὁ στερεώσας οὐρανὸν καὶ γῆν θεμελιώσας,
ὁ θάλασσαν τὴν ἄπειρον ψάμμῳ περιτειχίσας,
καὶ τοὺς ἰχθύας πρὸς αὐτῆς προστάξας ζωογονᾶσθαι,
ὁ πλάσας δὲ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ γῆς καὶ τὴν Εὔαν,
ὁ τὸν τερπνὸν παράδεισον χειρὶ καταφυτεύσας,
ὁ λόγῳ συστησάμενος ὄρη τε καὶ τὰς νάπας,
φῶς καὶ ἀέραν δι' ἐμέ, δείξας τῇ σῇ ἀθλίᾳ,
ὁ κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ ὡς ἠθέλησας, λέγε,
καὶ σαρκοφόρος δι' ἐμὲ γεγονώς, πλαστουργέ μου;
καὶ μητέραν τὴν ἄχραντον οὐρανὸν ἀπεργάσω
καὶ γεννηθεὶς ἀρρεύστως,
καὶ παθὼν ὡς αὐτὸς οἶδας καὶ ὡς ηὐδοκήσας
σταυρωθῆναι, Χριστέ μου,
ἀνάστασιν δωρούμενος κἀμοὶ πεπτωκότι,
ἀνάστησον, φιλάνθρωπε, καὶ τὸν | ἐμὸν αὐθέντη, f. 200v
καὶ δός του ὑγείαν ἀπὸ ἀρχῆς ὡς ἐλεήμων, λόγε·
καὶ μὴ ἰδῶ θάνατον ποτὲ τοῦ ποθητοῦ μου,
ἀλλ' ὡς ποτὲ τὸν Λάζαρον ἀνέστησας, Χριστέ μου,
καὶ οἶδας γάρ, φιλάνθρωπε, Μάρθας καὶ τῆς Μαρίας,
θερμῶς κινοῦσα δάκρυα,
οὕτως καὶ νῦν ἀνάστησον νέον ἀπελπισμένον
ἀπὸ παντῶν ἰατρῶν, γνωρίμων τε καὶ φίλων,
καὶ ἐσοὶ ἀνεθέμενον τὰς ἐλπίδας ἁπάσας,
καὶ εἰς τὴν σὴν βοήθειαν ἀεὶ εὐφοροῦντα.

1802. τὸν τῆς χηρείας κ. οὐ δύνασαι. — 1816. l. λόγε. — 1825. l. τὸν θ. — 1830. πάντων τῶν ἰατρῶν. —

ναί, δέσποτα φιλάνθρωπε, μόνε καρδιογνῶστα,
ὅ δι' ἐμὲ ἑκούσιως πτωχεύσας,
ὁ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἐθελοντὶ φορέσας,
διαθρέψας ἄπειρον πλῆθος ἐκ πέντε ἄρτων,
μὴν παρίδῃς τὴν δέησιν ἐμοῦ τῆς ἀναξίας,
ἀλλ' ἐξαπόστειλον ταχὺ ἔλεος ἐξ ἁγίου,
κλῖνον τὸ οὖς σου, δέσποτα, εἰσάκουσον εὐχῆς μου·
πρόφθασον ἐν ἀνάγκαις νῦν, πρόφθασον ἐν τῇ θλίψει·
ἐλθὲ εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν τῶν δεομένων,
καὶ τὰ ἐλέη σου ἡμῶν θαυμάστωσον οἰκτίρμων,
ἐκ θανάτου ἀνάστησον ἱκέτην,
ἐκ θανάτου ἀνάστησον, εὔσπλαγχνε, σὸν ἱκέτην,
ἐκ θανάτου ἐξάρπασον νέον μὴ μεταγνόντα·
αὐτὸς γὰρ ἔφης, δέσποτα, κἂν ὅλως μὴ θελῆσαι
ἁμαρτωλοῦ τὸν θάνατον ὅπως νὰ ἐπιστρέψῃ·
καὶ νῦν, φιλάνθρωπε θεέ, βοήθει τῷ κειμένῳ
ἔκτεινον | τὴν κραιταίαν χεῖραν ὡς εὐεργέτης f. 201r
καὶ ὡς τὸν Πέτρον ἔσωσας θαλάττισου κινδύνου,
οὕτω καὶ νῦν ἐλέησον ἱκέτην σου ἀχρεῖον.
ἰδοὺ κέλευσον, δέσποτα, πρῶτον ἐμὲ τεθνάναι,
μὴ ἰδῶ τοῦτον ἄμφωνον κατεκειμένον, ἄπνουν,
καὶ καλυμμένους ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τοὺς ὡραίους·
μὴ ἰδῶ χεῖρας τὰς καλὰς ἀδραγαθεῖν μαθούσας,
δεδεμένας σταυροειδῶς, νεκρικὰ συσταλμένας·
μή μου τὰ δάκρυα, Χριστέ, παρίδῃς δεομένης,
μή με τοσαύτην κατιδεῖν παραχωρίσας θλίψιν,
ἀλλ' ἔπαρόν μου τὴν ψυχὴν πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα·
πάντα γὰρ λόγῳ δύνασαι, οὐδὲν ἀδυνατεῖ σοι.»
ὡς δὲ καὶ τὰ ἔλεγε μετὰ πολλῶν δακρύων,
στραφῆ τοῦτον αἰφνιδῶς ὥρα ψυχορραγοῦντα·
καὶ τὸν πόνον τὸν ἄπειρον φέρειν μὴ δυνάμη
πάνυ ἐλιγοθύμησε, βαπτισθεῖσα τὴν θλίψιν·
καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τῆς γῆς παρέδωκεν τὸ πνεῦμα·
οὐ γὰρ ἐγίνωσκε ποτὲ τὴν ὑπηρμένην θλίψιν,
καὶ ἐμιᾶ ἀμφότεροι τὴν ὥραν τελευτῶσαν.—

1842. κ δία τ. ε. σ. ἡ. τόσον ὁ. — 1849. l. κραταίαν. — 1850. l. θαλάττης τοῦ κ. — 1853. l. ἄφωνον κατακείμενον. — 1855. l. ἀνδραγαθεῖν. — 1858. l. παραχωρίσῃς. — 1860. l. λόγε. — 1861. l. καὶ τοῦτα — 1862 l. στραφοῦσα cf. v.v. 1416, 1502 — 1863. l. δυναμένη. — 1864. l. πάλι. — 1868. l. ἐν μιᾷ.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν τμῆμα τοῦ εἰς Ἀθήνας συνελθόντος ΙϚ΄ Συνδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν ἐπεχειρήσαμεν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἀνάγκην ἀκριβοῦς συστηματικῆς μελέτης τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τὰ λεχθέντα ὑφ' ἡμῶν ἔχουσιν ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς·

«Ἡ μελέτη τῆς λαογραφίας τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου πολλὴν ἐνέχει σπουδαιότητα· ἰδιαίτατα ἐνδιαφέρει ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, τοῦτο μὲν διευκρινοῦσα τὴν ἀρχὴν πολλῶν φαινομένων τοῦ βίου τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦτο δὲ διαπιστοῦσα τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου διὰ τῆς βεβαιώσεως περὶ ὑπάρξεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν, αἵτινες καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μαρτυροῦνται, διατηροῦνται δὲ καὶ νῦν. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον μέγιστον ἐνέχει, ὡς μελέτη τῆς λαογραφίας μακρᾶς ἱστορικῆς περιόδου ἔθνους, πολλὰ μὲν ἐκ κληρονομίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου διαφυλάξαντος, μεγάλην δὲ σχόντος ῥοπὴν εἰς ἄλλους λαοὺς καὶ ἱκανὰ ἐπίσης παρὰ τῶν ἄλλων παραλαβόντος.

«Εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἠσχολήθησαν· ὡς ἐξαίρεσις μόνον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἔργα τινὰ τοῦ πολυΐστορος Ψελλοῦ, ὅστις πλὴν τοῦ ἀφθόνου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ πρὸς ἄλλους σκοποὺς συνέλεξεν, ἔγραψε καί τινα συνταγμάτια (*ἑρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας*, *ἑρμηνεῖαι εἰς δημώδεις δεισιδαιμονίας)*, ἅτινα ὡς ἔργα λαογραφικῆς ἐρεύνης δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι, καὶ ἡ συναγωγὴ τῶν δημωδῶν παροιμιῶν τοῦ Μαξίμου Πλανούδη. Ἂν δὲ τὰ ὅρια τοῦ μεσαίωνος παρεκτείνομεν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἶναι εὔλογον, καὶ πέραν τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταξὺ τῶν μεσαιωνικῶν ἐρευνητῶν πρέπει

νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ Λέων Ἀλλάτιος, ὁ πρῶτος καὶ ἀρχαιότατος τῶν λαογράφων τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἂν οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐξήτασαν τὴν λαογραφίαν των δι' αὐτὴν ταύτην, συνεκόμισαν δ' ὅμως μεγάλην πληθὺν λαογραφικῶν εἰδήσεων, εἴτε τυχαίως καὶ παροδικῶς, εἴτε πρακτικὸν ἐπιδιώκοντες σκοπόν.

«Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν τάσσονται αἱ εἰδήσεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς τοὺς περὶ τοῦ ἀρχαίου βίου πραγματευομένους (σχολιαστάς, λεξικογράφους κττ.), οἵτινες μνημονεύουσι πρὸς σύγκρισιν ἢ πρὸς διευκρίνησιν φαινόμενα τοῦ συγχρόνου βίου, εἰς τοὺς ἱστορικοὺς (χρονογράφους, ἁγιογράφους κτλ.), τοὺς ἀποθησαυρίσαντας μνημεῖα τῆς δημώδους φιλολογίας, δοξασίας καὶ συνηθείας τῶν συγχρόνων, καὶ εἰς πάντας καθόλου τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, παρὰ τοῖς ὁποίοις εὑρίσκονται περιγραφαὶ τοῦ συγχρόνου βίου καὶ τῶν ἐπικρατουσῶν δοξασιῶν ἢ ἀναφορά τις εἰς ταῦτα ἢ ὑπαινιγμοὶ αὐτῶν Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην καταλέγονται καὶ τὰ ἐκ μνημείων τῆς τέχνης συναγόμενα σχετικὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὰς δοξασίας.

«Ὁ δὲ πρακτικὸς σκοπός, ὃν ἐπιδιώκουσιν οἱ λαογραφικὰς εἰδήσεις ἀποθησαυρίσαντες Βυζαντινοί, εἶναι διττός, θρησκευτικὸς ἢ βιοτικός. Πρὸς θρησκευτικὸν σκοπὸν μνημονεύουσιν ἔθιμα καὶ δοξασίας οἱ καταδικάζοντες ἢ ἐπιχειροῦντες ν' ἀνασκευάσωσιν αὐτάς, καθὼς καὶ οἱ παραδεχόμενοι μὲν ταύτας, ζητοῦντες δὲ νὰ τὰς ἐξηγήσωσι λογικῶς ἢ θεολογικῶς· εἰς τούτους τάσσονται καὶ οἱ ἑρμηνεύοντες ἀναγωγικῶς μνημεῖα τῆς δημώδους φιλολογίας (οἷον παροιμίας) ἢ δημώδεις δοξασίας (Φυσιολόγος κττ.). Πρὸς βιοτικοὺς δὲ σκοπούς, ἤτοι πρὸς ἀπομνημόνευσιν ἢ πρόχειρον χρῆσιν, κατεγράφοντο εἰς τὰ παράφυλλα συνήθως τῶν κωδίκων ἢ εἰς τὰς κενὰς σελίδας αὐτῶν μνημεῖα τῆς δημώδους φιλολογίας (κατὰ τὸ πλεῖστον ᾄσματα καὶ αἰνίγματα) ἐπῳδαί, ὁδηγίαι δεισιδαίμονες κττ. Βιοτικὸν δὲ πρακτικὸν σκοπὸν εἶχον ἐπίσης καὶ τὰ μαγικὰ βιβλία, τὰ ἰατροσόφια καὶ τὰ τούτους ὅμοια.

«Πρὸς πλήρη περισυναγωγὴν πασῶν τῶν εἰδήσεων τούτων εἶναι ἀναγκαία ἐπιμελὴς καὶ συστηματικὴ ἀνερεύνησις τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ δ' ἔργον τοῦτο δύναται νὰ συντελεσθῇ μόνον διὰ κοινῆς συνεργασίας, πρὸς ἀποφυγὴν ματαίων κόπων, οἵτινες ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ κατεσπαταλῶντο, ἂν πλείονες

τοῦ ἑνὸς ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἀπάνθισιν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Πρὸς δέ, καὶ προπάντων ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ ἑνότης καὶ τὸ ὁμότροπον τοῦ ἀπανθιστικοῦ ἔργου, παρίσταται χρεία ν' ἀναλάβῃ τὸν κανονισμὸν αὐτοῦ ἐπιστημονικόν τι σωματεῖον, ὡς π. χ. ὁ σύνδεσμος τῶν λαογράφων ἐρευνητῶν FF, ἢ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία. Τὸ σωματεῖον τοῦτο θὰ συνεκέντρου τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνῶν, εἰς διηνεκῆ ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἐρευνητὰς εὑρισκόμενον, δι' ἐπιμελοῦς δ' ἀναθεωρήσεως τῆς συντελουμένης ἐργασίας θὰ ἦτο ἐχέγγυον, ὅτι αὕτη ἐγένετο μεθοδικῶς καὶ ἀνελλιπῶς. Ὡς πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἑταιρείας δηλῶ ἡμῖν, ὅτι αὕτη εἶναι πρόθυμος ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο καὶ νὰ μεριμνᾷ περὶ δημοσιεύσεως ἑκάστοτε τῶν περατουμένων ἐργασιῶν εἴτε ἐν τῷ Δελτίῳ αὐτῆς, εἴτε ἰδιαιτέρως.

«Εἰς τὸ Βυζαντινὸν τμῆμα τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν ἀπόκειται ν' ἀποφανθῇ ἂν θεωρῇ χρήσιμον τὸ ἔργον, καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ψῆφον τῆς ὁλομελείας τοῦ συνεδρίου εὐχὴν ἢ γνώμας περὶ ἐκτελέσεως αὐτοῦ.»

Τὸ τμῆμα, ἐρωτηθὲν ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. D. C. Hesseling, ἀπεδέχθη ὁμοφώνως τὴν πρότασιν καὶ διετύπωσε τὴν ἑξῆς εὐχήν:

«Τὸ Βυζαντινὸν τμῆμα τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν, κατὰ πρότασιν τοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐκφράζει τὴν εὐχὴν ὅπως γίνῃ συστηματικὴ ἐργασία πρὸς περισυναγωγὴν τῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας εἰδήσεων τῶν περιεχομένων εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ συναγομένων ἐκ τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἡ ἐργασία αὕτη δύναται νὰ γίνῃ διὰ μέσου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἑταιρείας, ἥτις ἀναλαμβάνει τὴν συνεννόησιν μετὰ τῶν βουλομένων ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τοιαύτας ἐρεύνας, εἴτε εἰς ὡρισμένον τινὰ συγγραφέα, εἴτε εἰς συστήματα συγγραφῶν εἴτε εἰς τὰ μνημεῖα καὶ ἥτις θὰ ἐπιμεληθῇ τῆς ἐκδόσεως τῶν πορισμάτων τῶν ἐρευνῶν τούτων» [1])

[1]) «La Section byzantine du Congrès des Orientalistes, sur la proposition de M. N. G. Politès exprime le désir qu'il soit procédé à un travail systématique en vue de recueillir les matériaux du folk-lore hellénique conservés chez les auteurs byzantins ou dans des monuments. Ce travail peut se faire

Τὸ δὲ Συνέδριον τῶν Ἀνατολιστῶν ἐν συνεδρίᾳ τῆς ὁλομελείας κατὰ τὴν 13 Ἀπριλίου (31 Μαρτίου) ἐνέκρινε τὴν γνώμην τοῦ τμήματος καὶ ὥρισεν ὅπως παρακληθῇ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικὴ λαογραφικὴ ἑταιρεία νὰ ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς περισυναγωγῆς καὶ τῆς ἐκδόσεως ἀπανθισμάτων τῶν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰδήσεων περὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ λαογραφικὴ ἑταιρία ἀνέλαβε προθύμως τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας τῇ ἐπιβάλλει ἡ ὑπὸ τοῦ Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν δηλωθεῖσα ἐπιθυμία. Πρὸς πλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων θὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, προπάντων δ᾽ ἐλπίζει ὅτι διὰ τοῦ εὐσυνειδήτου ζήλου καὶ τῆς φιλοπονίας ἑταίρων αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων βυζαντινολόγων, οἵτινες θὰ συνεργασθῶσιν εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην, θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς προβλεπομένας δυσχερείας. Ἤδη τινὲς τῶν ἑταίρων ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν μελέτην ὡρισμένων βυζαντινῶν συγγραφέων, παρακαλοῦμεν δὲ τὸν βουλόμενον νὰ ἐργασθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ ἀνακοινώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του εἰς τὸ προεδρεῖον τῆς ἑταιρείας.

Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἑταιρείας κατέστησεν ἐποπτικὴν ἐπιτροπείαν, ἥτις θὰ ἐπιμελῆται τῆς ἐκδόσεως τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης. Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ θὰ σημειώνωνται ἀκριβῶς αἱ ἐνδεχόμεναι προσθῆκαι καὶ οἱαιδήποτε παρατηρήσεις μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀφοῦ προηγουμένως αἱ παρατηρήσεις ἀνακοινωθῶσιν εἰς τὸν συγγραφέα ἑκάστης μονογραφίας ἵνα ἐκφέρῃ τὴν περὶ τούτων γνώμην του.

Τὴν ἐποπτικὴν ἐπιτροπείαν ἀποτελοῦσιν οἱ κ. κ.

August Heisenberg καθηγητὴς τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου.

D. C. Hesseling καθηγητὴς τοῦ ἐν Leiden Πανεπιστημίου.

en prenant comme centre *l'Association laographique d'Athènes*, qui se charge de s'entendre avec les personnes disposées à opérer des recherches soit dans un auteur déterminé, soit dans un ensemble d'ouvrages, soit dans tels ou tels monuments, et qui veillera à la publication des résultats ainsi obtenus.»

Hubert Pernot Διδάσκαλος ἐν τῇ Σχολῇ τῶν λαλουμένων ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἐν Παρισίοις.

Σπ. Π. Λάμπρος πρύτανις τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

Ν. Γ. Πολίτης καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Ἀθήναις.

Χρ. Τσούντας ὁμοίως.

Σῖμος Μενάρδος ὁμοίως.

Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου Ἔφορος τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων.

Σωκράτης Β. Κουγέας Καθηγητὴς τοῦ διδασκαλείου τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἀθήναις.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνότητος καὶ τῆς ὁμοιομερείας τῶν ἀπανθιστικῶν ἐργασιῶν, ἀναγκαῖον εἶναι τὸ περισυναχθὲν ὑλικὸν νὰ κατατάσσηται συμφώνως πρὸς τὸ διάγραμμα τῆς λαογραφίας, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύσαμεν ἐν Λαογραφ. Α΄ 10 - 14. Κατὰ τοῦτο ἡ ὅλη ὕλη τῆς λαογραφίας διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, πρῶτον εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, δεύτερον δ' εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας, ὑποδιαιρουμένου τοῦ μὲν πρώτου τμήματος εἰς 10 κεφάλαια, τοῦ δ' ἑτέρου εἰς 20. Τῆς συναγωγῆς τῆς ὕλης σκόπιμον νομίζομεν τὴν πρόταξιν εἰσαγωγικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐν τῷ συγγραφεῖ λαογραφικῶν εἰδήσεων, συναγομένης ἐκ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν οὗτος ἤντλησε, τῶν ἀφορμῶν, δι' ἃς παρεμβάλλει εἰς τὸ ἔργον του λαογραφικὴν ὕλην, τῆς ἀντιλήψεως ἣν δεικνύει τῶν δημωδῶν πραγμάτων κττ. πρὸς δὲ τούτοις καὶ περὶ τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν παραλαμβανομένων ἀποσπασμάτων. Ὁ γράφων δύναται, ἂν κρίνῃ χρήσιμον, νὰ μὴ περιορίζεται εἰς ψιλὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπεκτείνεται εἰς ἑρμηνείαν καὶ ὑπομνηματισμὸν αὐτῶν. Ἐν ἐπιμέτρῳ δὲ πρέπει νὰ προστίθενται αἱ τυχὸν ἐν τῷ αὐτῷ συγγραφεῖ περιεχόμεναι εἰδήσεις περὶ τῆς λαογραφίας ἄλλων τόπων πλὴν τῶν ἑλληνικῶν.

Εἰς ἐρεύνας παραπλησίας πρὸς τὰς σκοπουμένας ὑφ' ἡμῶν ἠσχολήθη ὁ A. Tougard, ἀναζητήσας εἰς σύστημα βυζαντινῶν συγγραφῶν, ἤτοι τοὺς ὑπὸ τῶν Βολλανδιστῶν ἐκδοθέντας Ἕλληνας ἁγιογράφους, τὸ μὲν τὰς περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ βίου ἐνδείξεις καθὼς

καὶ τὰς ἀθησαυρίστους ἐν τοῖς λεξικοῖς ἑλληνικὰς λέξεις, τὸ δὲ μαρτυρίας περὶ ἱστορικῶν γεγονότων.[1]) Ἀποσπάσματα δ' ἐκ βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀλλ' εἰς ἓν εἶδος λαογραφικῶν μνημείων, τὰς δημώδεις παροιμίας, περιορισθέντες, ἐδημοσιεύσαμεν ὁ κ. Κ. Κουρουνιώτης, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Krumbacher[2]) καὶ ἐγώ.[3]) Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δύναται νὰ ταχθῇ καὶ ἡ ἀρίστη καὶ κριτικωτάτη συναγωγὴ ἐκ πάντων τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων τῶν ἐμμέτρων ἐπιβοήσεων τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ τοῦ P. Maas, περὶ ἧς ἐκτενέστερον διαλαμβάνομεν ἐν ἄλλῳ τόπῳ.[4]) Ἀκριβῶς δ' ὁμοία πρὸς τὴν ζητουμένην ἔρευναν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀτελεστάτη ἐν τῇ ἀπανθίσει μάλιστα τῶν ἑλληνικῶν κειμένων, εἶναι ἡ τοῦ Ortoli συναγωγὴ λαογραφικῶν εἰδήσεων ἐκ τῶν κανόνων καὶ τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων.[5])

---

[1]) *A. Tougard*, Quid ad profanos mores dignoscendos augendaque lexica conferunt Acta SS. graeca Bollandiana. — Τοῦ αὐτοῦ De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes. Paris 1874.

[2]) *Krumbacher* Mittelgriechische Sprichwörter, München 1893 σ. 229-232 (Ἀπάνθισμα τῶν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ τῆς Κλίμακος παροιμιῶν) καὶ 232-3 (ὅμοιον τῶν ἐν τῷ Λειμωναρίῳ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου).

[3]) *Ν. Γ. Πολίτου*, Δημώδεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς ποιήμασιν (Ἐπετηρὶς τοῦ φιλ. συλλόγου Παρνασσοῦ Α' 1896 σ. 212—226).—Δημώδεις παροιμίαι ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ (Byzant. Zeitschrift 1898 σ. 138-165).

[4]) *P. Maas* Metrische Akklamationen der Byzantiner (Byz. Zeitschrift 1912 σ. 28-51).

[5]) *Fréd. Ortoli*, Les conciles et synodes dans leur rapport avec le traditionnisme. Paris 1890 (Collection internationale de la Tradition τ. V.)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΞΕΩΣ *-ίτσα -ίτσι.*
ΕΝ Τῌ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚῌ

ΥΠΟ

ΑΘ. Χ. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑ

Γενικῶς φρονῶ ὅτι τὸ ζήτημα τῶν λεγομένων ξένων καταλήξεων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῇ, διότι μοὶ φαίνεται ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο πολλαὶ ἀνακρίβειαι. Ἐκ τῆς περιόδου, καθ' ἣν τὰ ἐν τῇ Νεοελληνικῇ ξένα στοιχεῖα ἐνομίζοντο πολὺ περισσότερα τῶν πραγματικῶν, ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη νὰ θεωρῆται ἡ κατάληξις *-ίτσα* σλαβικῆς προελεύσεως καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Fallmerayer ἐφέρετο καὶ τοῦτο ὡς ἓν τῶν παραδειγμάτων τῶν δηλούντων τὰς σλαβικὰς ἐπιδράσεις καὶ ὑποστηριζόντων δῆθεν τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν. Ἀνεξαρτήτως τῶν κατωτέρω ἐπιχειρημάτων μου κατὰ τῆς γνώμης ὅτι ἡ κατάληξις αὕτη εἶναι ξένης προελεύσεως, ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἀπίθανος ἀφ' ἑαυτῆς ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ἡ σλαβικὴ κατάληξις *-ίτσα* κυρίως ἀπαντᾶται εἰς προπαροξυτόνους λέξεις τοπωνυμιῶν (π. χ. *Βίστριτσα, Βόνιτσα* κλπ.), ἐλάχιστα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα τῶν παροξυτόνων σλαβικῶν λέξεων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τῶν ἐχουσῶν τὴν κατάληξιν ταύτην (π. χ. *γκουστερίτσα* κλπ.).[1] Ἡ κατάληξις ὅμως *-ίτσα,* τὰ οὐδέτερα εἰς *-ίτσι* καὶ τὰ ἀρσενικὰ εἰς *-ίτσης* καὶ παροξυτόνως λέγονται πάντοτε καὶ συνηθέστατα εἶναι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἤδη ἀπὸ τῶν δημωδῶν Βυζαντιακῶν μνημείων.

Ἐκ τῶν πρώτων ἐρασιτεχνικῶς ἀντικρουσάντων τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Fallmerayer ἐξέφρασέ τις[2]) παρεμπιπτόντως τὴν γνώμην ὅτι αἱ καταλήξεις *-ίτσα, -ίτσι* δέον νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον *-ίδιον*

[1]) Αἱ πλεῖσται τῶν παροξυτόνων σλαβικῶν τοπωνυμιῶν προέκυψαν ἐκ προσηγορικῶν ὀνομάτων.

[2]) *Oiw* Abstammung der Griechen, München 1847.

(-ίζι-ίτσι) Ἔπειτα ὁ F. Miklosich [1]) ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι ἡ κατάληξις πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν *-ίσκη (σκ-κσ-τσ* ἢ *σκ-στ -τσ).* Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθη καὶ ὁ Leskien [2]) μετὰ τῆς τροποποιήσεως ὅτι ἡ τροπὴ ἤρχισεν ἐκ τοῦ *σκι (στσι-τσι),* φέρων πρὸς στήριξιν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχῆς τῆς καταλήξεως τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ κατάληξις *-ίτζι* ἀπαντᾶται καὶ ἐν Νοτίῳ Ἰταλίᾳ *(γεφυρίτζι, πορτίτζι* κλπ.). Ὁ W. Meyer [3]) ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ταύτην, ὡς ἐπίσης ἀπορρίπτει καὶ τὴν γνώμην τῶν σχετισάντων τὴν κατάληξιν πρὸς τὸ Ἰταλικὸν *-iccio,* καὶ παραδέχεται τὴν κατάληξιν ὡς σλαβικὴν καὶ ὡς ἀρχικὸν τὸ *-ίτσα.* Ὁ Γ. Χατζηδάκις [4]) τέλος ἀπορρίπτων τὴν γνώμην τοῦ L. Ross ὅτι ταῦτα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰ εἰς *-ικός,* μεταχειρίζεται δύο ἐπιχειρήματα πρὸς τοῦτο, πρῶτον ὅτι μετεβλήθη ὁ τόνος καὶ ἡ σημασία καὶ δεύτερον ὅτι τὸ *κ* τοῦτο σῴζεται ἀλλαχοῦ νῦν. Ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων τὸ δεύτερον δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐξ ἰδιώματός τινος ἔχοντος *τσ* εἰς *κ* ἔγινεν ἔπειτα πανελλήνιος ἡ κατάληξις, ὡς ἐν τῇ περὶ τοῦ *τσ* πραγματείᾳ μου θὰ ἀποδείξω συμβαῖνον διὰ πλείστας κοινὰς λέξεις. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτι δηλ. τὸ *σκ* φυλάττεται ἐν τῇ κοινῇ, ἀπορρίπτει ὁ αὐτὸς τὴν ἐκ τοῦ *-ίσκος* παραγωγήν.

Ἂν χωρίσωμεν τὰς σλαβικὰς τοπωνυμίας καὶ τὰς εὐαρίθμους σλαβικὰς λέξεις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ εἰς *-ίτσα,* φαίνεται ἀμέσως ὅτι ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς καταλήξεως καὶ ὄχι εἰς τὸ θηλυκὸν *-ίτσα.* Ἐν τῇ Βυζαντιακῇ περιόδῳ συχνότατα ἀπαντᾶται ἡ κατάληξις *-ίτσης* (-ίτζης) [5]) διὰ τὰ ἐπωνύμια καὶ *-ίτσι(ν) (-ίτζι(ν)* διὰ τὰ ὑποκοριστικά. Εἰς ταῦτα τὰ τελευταῖα ἔγκειται ἡ ἀρχὴ καὶ τῆς ἀρσενικῆς καταλήξεως *-ίτση* καὶ τῆς θηλυκῆς *-ίτσα,* ἡ δὲ προέλευσις τούτων εἶναι ἑλληνική. Λαμβάνων ὡς λῆμμα ἐκ τῆς περὶ τοῦ *τσ* πραγματείας μου τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ *κ* εἰς *τσ* εἶναι ἀρχαιοτέρα τοῦ 10ου αἰῶνος, σχηματίζω τοὺς ἑξῆς συνδυασμοὺς πρὸς ἐξήγησιν τούτων.

[1]) Die Slavischen Elementen im Neugriechischen, Wien 1870.

[2]) *Kuhn's* Zeitsch. 21, 280. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ *K. Foy*, Lauts. 57.

[3]) Παρὰ *Portius* σελ. 149.

[4]) Μεσαιωνικὰ καὶ Ν. Ἑλλ. 1,78.

[5]) Ἂν τὸ τζ ἀντεπροσώπευε προφορὰν ἢ ἂν ἦτο ἀτελὴς παράστασις τοῦ *τσ*, ἐξετάζω ἐν τῇ περὶ τοῦ *τσ* πραγματείᾳ μου.

Ὅπως ἐκ τῶν ἀρχαίων εἰς -*αξ* ὡρμήθη ἡ συχνοτάτη ὑποκοριστικὴ κατάληξις -*άκι(ο)(ν)*, ἧς τὸ ἀρσενικὸν -*άκι(ο)ς* βαθμηδὸν περιωρίσθη εἰς τὰ κύρια ὀνόματα, οὕτω ἦτο δυνατὸν νὰ προέκυψε καὶ κατάληξίς τις ὑποκοριστικὴ -*ίκι(ο)ν* τὸ μὲν ἐκ τῶν εὐαρίθμων τοιούτων ὑποκοριστικῶν (*περδίκιον, ματρίκιον*), τὸ δὲ ἐξ οὐσιαστικῶν εἰς -*ίκι(ο)ν* προελθόντων εἰς τῶν ἐπιθέτων εἰς -*ικὸς* (*διδασκαλίκιον, κεφαλατίκιον*). Ἐκ ταύτης τῆς καταλήξεως κατὰ τσιτακισμὸν θὰ προῆλθεν ἤδη πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἡ -*ίτσι* (-*ίτζι*), ἥτις μόλις κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἀναφαίνεται συχνοτάτη ὡς προστεθεῖσα βαθμηδὸν εἰς πλεῖστα οὐδέτερα εἰς -*ί(ο)(ν)* ἀπ' εὐθείας, ὡς καὶ εἰς τὸ -*άκι* (-*άτσι*) (*παιδ-ὶ(ν) παιδ-ίτσι(ν)*, σπαθ-ὶ(ν) σπαθ-ίτσι(ν) κλπ.). Ἔπειτα βαθμηδὸν περιῆλθον τὰ ὑποκορεστικὰ ταῦτα πάλιν εἰς ἀχρηστίαν καὶ νῦν μόνον ἐν Πόντῳ σῴζονται πλείονα παραδείγματα ἄνευ ὑποκοριστικῆς σημασίας, ἐν δὲ τῇ κοινῇ ἔχομεν μόνον μεμονωμένα τινά, οἷον *κορίτσι*.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη καθίσταται πιθανωτάτη ἐκ τῶν ἑξῆς παρατηρήσεων. Ἀρσενικὸν τῆς καταλήξεως -*ίκι(ο)ν* θὰ ἦτο ἄνευ τσιτακισμοῦ *ίκι(ο)ς* ἢ -*ίκος* ἢ -*ίκας*, θηλυκὸν δὲ θὰ ἦτο -*ίκια* ἢ -*ίκα*. Τούτων λείψανα ἔχομεν νῦν τὴν ἐν Πόντῳ κατάληξιν -*ίκας* (*Παυλίκας*, *Γεωρίκας* κλπ.) παρὰ τὴν -*ίτσης* (*Παυλίτσης*, *Γεωρίτσης* κλπ.) καὶ τὴν ἐπίσης ἐν Πόντῳ κατάληξιν -*ίκος* (*μικρίκος*, *ὀλιγίκος* κλπ.). Ἔχομεν δὲ καὶ ἐν Κύπρῳ *Ἀντρίκκος* [1]) παρὰ τὸ ἀλλαχοῦ *Ἀντρίτσος*. Κοινὸν τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι τὸ *γυιόκας*. Ἐπίσης ἐν Πόντῳ ἔχομεν συχνὴν τὴν κατάληξιν -*ίκα* (Δεσποινίκα, *μανίκα* κλπ.) παρὰ τὰ αὐτόθι εὔχρηστα εἰς -*ίτσα* (Δεσποινίτσα, *μανίτσα* κλπ.). Κοινὸν τοιοῦτον ἔχομεν τὸ *Μαρίκα*. Ὅπως λοιπὸν ἐκ τοῦ *άκι(ο)ν* προέκυψεν -*άκι(ο)ς*, οὕτω ἐκ τοῦ *ίκι(ο)ν* θὰ προέκυψαν καὶ ταῦτα. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ αἱ χρήσεις τῶν τε οὐδετέρων καὶ τῶν ἀρσενικῶν ἀμφοτέρων σχεδὸν ταὐτίζονται.

Ἐκ τῆς -*ίκι(ο)ς* καταλήξεως λοιπὸν ἐξηγοῦνται τὰ πολυπληθῆ Βυζαντιακὰ παρωνύμια εἰς -*ίτσης*. Νῦν περιῆλθεν αὕτη ἐν ἀχρηστίᾳ ἐν τῇ κοινῇ καὶ μόνον ἐν Πόντῳ εἶναι συχνοτάτη καὶ εἰς κύρια ὀνόματα (ἴδ. ἀνωτέρω) καὶ εἰς προσηγορικὰ ἄνευ ὑποκοριστικῆς σημασίας

[1]) Παρὰ *Σ. Μενάρδῳ* ἐν Ἀθηνᾶς 16,167, ὅστις ὑποθέτει σχέσιν πρὸς τὸ ἰταλικὸν — ico, ἀλλ' ὀρθῶς παραπέμπει καὶ εἰς τὰ μανιατικὰ εἰς -*άκκος*.

(π. χ. *παιδίτσης, ἀγορίτσης, σκυλίτσης, ἀνθρωπίτσης* κλπ.). Ἔχομεν δὲ καὶ ἐκ Νισύρου ἓν τοιοῦτον παράδειγμα τὸ *νεογαμπρίτσης* = νεόγαμβρος. Παραλλήλως ἐν Πόντῳ ἄνευ ἀποβολῆς τοῦ *ο* προῆλθε ἐκ τοῦ *ίκιος* κατὰ τσιτακισμὸν καὶ παράλειψιν τῆς συνιζήσεως ἡ κατάληξις *ίτσος* ἄνευ ὑποκοριστικῆς σημασίας (π. χ. *παιδίτσος, ἀνθρωπίτσος* κλπ.) παρὰ τὴν *ίκος*, ἀκριβῶς ὡς ἐκ τῆς *-άκιος* προῆλθεν ἡ ἐν Κύπρῳ *άτσος* [1]) (π. χ. *ἀνθρωπάτσος*) παρὰ τὴν κοινὴν *-άκος*.

Ὅπως δὲ ἐν τοῖς ἀρσενικοῖς καὶ οὐδετέροις, οὕτω καὶ ἐν τοῖς θηλυκοῖς ἐκ τοῦ *-ίκια* παρὰ τὸ ἄνευ συνιζήσεως *-ίκα* (ἐν Κύπρῳ *-ίκκα*) προῆλθεν *-ίτσα*, ἀκριβῶς ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω *-άτσος* ἔχομεν θηλυκὸν *άτσα*, οὗ κοινὸν παράδειγμα εἶναι τὸ *κυράτσα*. Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι τὰ εἰς *-ίκα* καὶ *-ίτσα* λέγονται παραλλήλως ἐν Πόντῳ. Ταύτης τῆς καταλήξεως ἐσώθησαν ἐν τῇ κοινῇ πλείονα παραδείγματα καὶ μεθ᾽ ὑποκορισμοῦ (*κοιλίτσα, μητερίτσα, γυναικίτσα* κλπ.) καὶ ἄνευ ὑποκοριστικῆς, σημασίας (*πατερίτσα, νυφίτσα* κλπ). Ἐν Πόντῳ δὲ ταῦτα εἶναι πολυπληθέστατα (*κριθαρίτσα, παραθυρίτσα, λευτερίτσα* κλπ. κλπ.).

ΑΝΤΙΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΑ

ΤΟΥ WAGNER CARMINA GRAECA MEDII AEVI

ΥΠΟ

ΣΤΕΦ. Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

Ὅσοι μετὰ προσοχῆς ἅπαξ καὶ δὶς διεξῆλθον τὰ στιχουργήματα τὰ περιληφθέντα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου νεοελληνιστοῦ G. Wagner εἰς τὸ βιβλίον Carmina graeca medii aevi 1874, γνωρίζουσι τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς παρέδωκαν τὰ κείμενα αὐτὰ οἱ ἀμαθεῖς ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν τὰ συνέλεξεν ὁ φιλόπονος ἐκδότης. Τὰ μέχρι τοῦδε διορθωθέντα καὶ ἀποκατασταθέντα ὑπὸ

[1] Ἴδ. Ἀθηνᾶς 6, 152.

τῶν φιλολόγων δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι μικρά τινα ἀπέναντι τῶν πολλῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνωσιν ἀκόμη.

Ἀλλ᾽ ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐπ᾽ αὐτῶν ἐργασίας κατεδείχθη, ὅτι πρὸ παντὸς εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ νέα μελέτη καὶ ἀντιβολὴ τῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν ἠρύσθη αὐτὰ ὁ W, καὶ ἀκόμη νὰ ζητηθῶσιν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας νέα χειρόγραφα ἵνα μᾶς δώσωσιν ἀσφαλεστέραν βάσιν κριτικῆς ἐπεξεργασίας. Ἐφ' ὅσον δὲν γίνῃ ἡ θεμελιώδης αὐτὴ ἐργασία, τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι μὲν κατάλληλα διὰ νὰ κεντρίζωσι τὴν ὄρεξιν τῶν βουλομένων νὰ δοκιμάζωσι τὴν κριτικήν των ὀξύνοιαν φιλολόγων, ἀλλ' ἐπιστημονικὴν καὶ πλήρη ἐργασίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν.

Πολλαὶ μὲν τῶν γενομένων ὑπὸ διαφόρων διορθώσεων φαίνεται ὅτι ἐπέτυχον τοῦ ὀρθοῦ καὶ θὰ ἐπικυρωθῶσι διὰ τῆς εὑρέσεως τῶν νέων πηγῶν, οὐχὶ ὀλίγαι παραμένουσι λίαν ἀμφίβολοι, ἀρκεταὶ δὲ εἶναι παρακεκινδυνευμένα καὶ ἀπίθανα παραδιορθώματα εἰς τὸ ἀντίθετον τοῦ σκοπουμένου ἄγοντα ἀποτέλεσμα, τὴν ἐπὶ πλέον σύγχυσιν τῶν λίαν λελωβημένων ποιημάτων.

Τὸ πρᾶγμα παρετήρησα εἰς αὐτὰς τὰς διορθώσεις, τὰς ὁποίας πρὸ τετραετίας παρεσκεύασα καὶ ἐδημοσίευσα κατόπιν ἐν τῇ *Βυζαντίδι* (τ. Α΄ σ. 341-371) εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Σαχλίκη. Ἂν σήμερον μοῦ ἐδίδετο εὐκαιρία νὰ ἀναθεωρήσω τὴν ἐργασίαν ἐκείνην, θὰ εἶχον νὰ τροποποιήσω τινὰ κατόπιν δευτέρων φροντίδων καὶ ἀπὸ μείζονος παρασκευῆς ὁρμώμενος. Καὶ ἔφερα τὸ ἰδικόν μου παράδειγμα διὰ νὰ μὴ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁμιλῶ μόνον περὶ τῶν ἄλλων.

Μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως πληροφοροῦμαι, ὅτι Ἕλλην φιλόλογος δεδοκιμασμένης ἱκανότητος, ἐν Εὐρώπῃ διαμένων προτίθεται νὰ προβῇ εἰς τὸ ἐργῶδες ἐγχείρημα τῆς νέας κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει παλαιῶν καὶ νέων πηγῶν, εὔχομαι δὲ ταχέως καὶ τελεσφόρως νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτό, τὸ ὁποῖον ὁ διαπρεπὴς ἑλληνιστὴς W. πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου συνέστησε καὶ ὑπέδειξεν ὡς ἔργον ἁρμόζον μάλιστα εἰς Ἕλληνας φιλολόγους διὰ τὴν βαθυτέραν γνῶσιν τοῦ νεοελληνικοῦ ἰδιώματος.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω σκέψεις ὡρμήθην ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν παρατηρήσεων τοῦ συναδέλφου Φ. Κουκουλέ, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσε

τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς τὸ τελευταῖον τεῦχος τῆς Λαογραφίας (Γ΄ σελ. 358-381). Ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος μικροῦ ἄρθρου δὲν εἶναι νὰ προτείνω νέας διορθώσεις (καὶ ἔχω σημειώσει οὐχὶ ὀλίγας), ἀλλὰ νὰ ὑποβάλω μερικὰς ἀντιπαρατηρήσεις καὶ ἐπανορθώσεις εἰς τὰς τοῦ κ. Κουκουλέ, διὰ νὰ καταδείξω ἐναργέστερον καὶ διὰ παραδειγμάτων ὅ τι εἶπον προηγουμένως.

Wagner, Σαχλίκη Γραφαὶ καὶ στίχοι κτλ.

σ. 65 στ. 71.

καὶ βάλαν τους στὴν ᾿Αφεντειάν, καὶ *σύρασι τὴν πίσσα*

Ὁ κ. Κουκ. μὴ ἐννοῶν, ὥς λέγει, τὸ *σύρω τὴν πίσσαν* προτείνει νὰ γραφῇ *καὶ σύρασιν ᾿στὴν πίσσαν* ἤτοι εἰς τὰς σκοτεινὰς καὶ ἀνηλίους φυλακάς. ᾿Αλλ' ἐν τούτοις δὲν ἔχει οὕτως τὸ πρᾶγμα. *Πίσσα* ἐν Κρήτῃ λέγεται κοινῶς ἡ Κόλασις, καὶ συχνὰ ἀκούονται καὶ ἀντιτίθεναἱ δύο λέξεις *Πίσσα, Παράδεισο,* ἀκούει δέ τις καθ' ἑκάστην τοὺς παῖδας ἐκφυλλοφοροῦντας τὰ πέταλα τῶν ἀνθέων καὶ λέγοντας *πάω στὴν Πίσσα, πάω στὴν Παράδεισο* διὰ νὰ μαντεύσωσιν ἐκ τοῦ τελευταίου πετάλου, ποῦ θὰ ὑπάγωσι μετὰ θάνατον. Ὥστε κάλλιστα ἔχει τὸ χωρίον, καὶ ἡ φράσις *ἐσύρασι τὴν πίσσα* σημαίνει ὑπέστησαν τὰ βάσανα τῆς Κολάσεως. Ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος αὐτὴ προῆλθε πάντως ἐκ τῆς κοινῆς δοξασίας, ὅτι ἡ Κόλασις εἶναι σκοτεινὴ *(πίσσα μαύρη),* καὶ ὅτι πελώριος λέβης πλήρης πίσσης κοχλαζούσης εὑρίσκεται ἐκεῖ, εἰς ὃν ρίπτονται οἱ μεγάλας ἁμαρτίας διαπράξαντες. Καὶ σήμερον θέλοντες νὰ καταρασθῶσιν ἁμαρτωλὸν ζῶντα ἢ καὶ ἀποθανόντα λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὁ *Πίσσης,* ὁ *Πισσοκόκκαλος* καὶ *Πίσσα* στὴ ψυχήν του (ἢ τὰ κοκκαλά ντου).

σ. 98 στ. 535-6.

ἡ Κατερίνα ἡ μαστόρισσα *ἀπὸ τ᾿ ὀξὺ μαντήλι*
ἦλθε μὲ τὴν Προφύλαινα κι' ἀγάλια ἀγάλια μίλει

Ὁ κ. Κουκ. προτείνει νὰ ἀναγνωσθῇ *ἀποῦ τὸ ξύμαν θέλει.* Εἶναι ἀρκεταὶ αἱ ἐλευθεροστομίαι τοῦ Σαχλίκη, ὥστε νὰ μὴ τοῦ φορτώσωμεν ἡμεῖς καὶ ἄλλας ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης. Τὸ χωρίον ἔχει κάλλιστα, ἂν ἐνθυμηθῇ τις ὅτι τὸ *ὀξὺ* παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ κατόπιν ἐσήμαινε τὸ

αθὺ πορφυροῦν χρῶμα (καὶ τὸ ἰῶδες), [1]) καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ;ατερίνα *ἀπὸ τὸ ὀξὺ μαντήλι* σημαίνει ἡ ἔχουσα (ἡ φοροῦσα) τὸ πορυροῦν μαντήλι, ὅπως σήμερον καλοῦντες τὸν πλανόδιον ὀπωροπώλην ωνάζομεν *ἔ! ἀπὸ τὰ σταφύλια* ἢ λέγομεν ὁ Κύριος *ἀπὸ τὸ ψηλὸ καέλλο* (=μὲ τὸ ὑψηλὸ καπέλλο).

84 στ. 178 κξ.

ἄμμ' ἤθελα νὰ εὑρέθηκεν εἷς ποταμὸς μεγάλος
τίτοιος ὡσὰν *τὸ θέλει τον νά* χεν τὴν χάριτάν του.

'Εδῶ ἡ διόρθωσις τοῦ Κουκουλὲ εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ἀναμφισβήητος *Κελτικόν*. Τὸ ὄνομα τοῦ παραδόξου αὐτοῦ ποταμοῦ εὗρεν ὁ ;ουκ. εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ 'Αδαμαντίου 'Αγνείας πεῖρα (Λαογρ. Γ'. σ. 41) καὶ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Κουγέα (αὐτόθι σελ. 296), ὅπου ναφέρονται τὰ σχετικὰ χωρία περὶ τῆς ἰδιότητος αὐτῆς τοῦ Κελτικοῦ οταμοῦ Ρήνου τοῦ καὶ Κέλτου καλουμένου. Καὶ ἐγὼ πρὸ μηνῶν ἀναινώσκων ταῦτα ἐνεθυμήθην τὸ νοσοῦν χωρίον τοῦ Σαχλίκη, καὶ ἀμέως ἐσημείωσα εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ποιήματος ἀντὶ τοῦ ἀνοήτου ὸ *θέλει τον* τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ *τὸν Κέλτον* καὶ διὰ τὸ μέτρον ὸν *Κέλ(ι)τον*, ὥστε ἢ τοῦτο ἢ τὸ τοῦ Κουκουλὲ *Κελτικόν* εἶχε γράψει Σαχλίκης.

Παπαδημ. Σαχλίκης στ. 30 ἑξ.

ὁ κύρις καὶ ἡ μάννα μου ἐκεῖνοι, ποῦ μὲ κάμα,
κατάχερα ἐκ τὸ στόμα μου οὐδὲν ἔλειψε τὸ γάλα,
κ' εἰς μιὰν οἱ ἄτυχοι γονεῖς εἰς τὸ σκολεῖον μὲ βάλα.

Συμφωνῶ τώρα πληρέστατα μετὰ τοῦ κ. Κουκουλέ, ὅτι πρέπει νὰ ιείνῃ τὸ *κατάχερα*, διότι κατόπιν τὸ εὗρον μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας οῦ *ἀμέσως, εὐθὺς ὡς* καὶ εἰς ἄλλο κρητικὸν ποίημα τὸν Λύβιστρον α Ροδάμνην στιχ. 2036. [2]) Τὸ *κατάχερα* τῆς Οἰνόης τοῦ Πόντου καὶ *αταχερῶς* τοῦ Λεοντ. Μαχαιρᾶ, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Κουκ., ἔχουσι άπως διάφορον τὴν σημασίαν.

Wagner, *Συναξάριον τιμημ. γαδάρου*

[1]) Ἴδε παραδείγματα παλλὰ παρὰ *Sophocles* Greek Lexicon ἐν λέξει *ὀξύς*. ιγενὴς 'Ακρίτας Μηλιαράκη στιχ. 2455. Διγενὴς 'Ακρίτας Τραπεζοῦντος ὑπὸ ;άθα καὶ Legrand στ. 2365.

[2]) *Wagner*, Trois poèmes grecs, Berlin 1881.

σ. 113 στ. 54.

ὅλα ναι *παρασουλικὰ* μετὰ τῆς θεωρίας

Ὁ κ. Κουκ. διατρίψας ἐν Κρήτῃ ἐγνώρισε τὸ *παράσουμος* (=ση μαδιακὸς ἄνθρωπος) καὶ προτείνει νὰ γραφῇ *παρασούμικα*. Ἴσω ἔχει δίκαιον. Ὁ τοιοῦτος λέγεται ἀκόμη ἐδῶ *παράσημος, παράουρο* καὶ *παράωρος παραζούβαλος* καὶ *παράστοχος*. Ἂν ὅμως ἐκ τούτων ἔγραψεν ὁ Κρὴς στιχουργὸς καὶ ποῖον, θὰ μᾶς τὸ εἴπῃ μόνον νέο χειρόγραφον, ἂν εὑρεθῇ που.

σ. 121. στ. 310

ὁ γάδαρος *βολύσσει τον* τζιλιπουρδᾷ καὶ κρού τον

Ἡ διόρθωσις τοῦ Κουκ. *βολέσει τον* εἶναι ἀδύνατον γραμματικῶ νὰ προσαρμοσθῇ μετὰ τὰς ἄλλας λέξεις τῆς φράσεως. Εἶναι προτι μότερον νὰ μείνῃ τὸ *βολίσσει* (ἀντὶ τοῦ *βολίζει.*) Ἐκ τῶν συμφρα ζομένων φαίνεται ὅτι θὰ ἔκειτο ῥῆμά τι δηλοῦν πρᾶξιν προηγηθεῖσα τοῦ τελεσφόρου λακτίσματος τοῦ ὄνου καὶ ταυτόχρονον μὲ τὸ τζιλι πούρδισμα αὐτοῦ· μοῦ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τὸ *βουρλίζεται*· ἀλλ' ὅπω εἶπον, πρέπει νὰ περιμένωμεν τὴν βοήθειαν ἐκ νέων πηγῶν.

σ. 118 στ. 202

μὲ *ρέκλαν στραβοδίκωλον* τὸ κωλοκούκουρον μου.

Ὁ κ. Κουκουλὲς διορθώνει *ρέκλαν στραβοδίκελλον* ἀναφέρων ὅτ εἰς τὰ περὶ τὴν Κόρινθον μέρη *δικέλλα* λέγεται βέργα διχαλωτὴ χρη σιμεύουσα κατὰ τὴν φόρτωσιν, ἡ φορτωτήρα. Τὸ στιχούργημα ὅμω εἶναι κρητικὸν καὶ ἡ λέξις αὐτὴ οὔτε ἐλέγετο (ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστο ἐξάγεται ἐκ τῶν γνωστῶν κειμένων) οὔτε ἀκούεται σήμερον ἐν Κρήτῃ Ὥστε ἢ πρέπει νὰ ἀφεθῇ τὸ *στραβοδίκωλον* ἢ νὰ διορθωθῇ εἰς *στρα-βοδίχαλον*, καὶ ἐννοεῖται ἡ διχαλωτὴ βέργα ἢ διχαλόβεργα (καὶ χα-χαλόβεργα)

Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζώων

σ. 149 στ.245

νὰ εὕρῃς πούπετα νερὸν καὶ νὰ τὸ *ἀποφρύξῃς*

Δὲν εἶναι ἀναγκαία ἡ διόρθωσις τοῦ κ. Κουκ. εἰς *ἀπορφήξῃς* ἤτοι ἀπορροφήσῃς. Τὸ *ἀποφρύσσω-ξω* εἶναι κοινότατον ἐπὶ στειρεύσεως καὶ ἀποξηράνσεως ὑδάτων π. χ. *ἀποφρύσσου* τὰ πηγάδια, οἱ ποταμοί, *ἐπόφρυξεν* ἡ βρύσι κ.τ.ό. Ἀναφέρω καί τινα παραδείγματα ἐκ ποιη-

μάτων Βοσκοπ. 495 κι' ἂς ἀποφρύξουν βρύσες καὶ ποτάμια. 'Ερωφίλης 'Αφιέρωσις 41 μ' ἕνα θολὸ κι' ἀπόμικρο ποτάμι π' ἀποφρύσσει. Legrand Recueil des chans. popul. 3.17 ὄντεν ἴδῃς τὸ πέλαγος κι' ἀρχίσῃ νὰ ἀποφρύσσῃ. Ριμάτα κόρης [1]) 16. Συνήθως τὸ ῥῆμα λεγόμενον ἐπὶ ποταμῶν πηγῶν λιμνῶν θαλάσσης κεῖται ἀμεταβάτως, ἀλλ' ἀκούεται καὶ μεταβατικῶς π. χ. *δὲν θ' ἀποφρύξω γὼ τὴν βρύσι ἀνὲ πιῶ νερό.* Κάλλιστα ἄρα ἔχει τὸ χωρίον.

σ. 159 στ. 519.

εἰς σέλλας εἰς ραψίματα *ἐντελημπροστελήνων*

Τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Κουκ. *ἐντελῆ μπροστελλίνων* εἶναι σωστὸν παραδιόρθωμα. *'Εντεληνοπροστέληνα* ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν γραμματικῶν dvandva συνθέτων εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστὰ π. χ. Διήγησις 'Αχιλλέως στ. 1116. [2]) Εἶναι αἱ δύο τοῦ νεωτερ. λατινισμοῦ λέξεις antelena καὶ postelena γενόμεναι ἑλληνιστὶ *ἐντελήνα* καὶ *ποστελήνα* καὶ διὰ μιᾶς *ἐντεληνοποστέληνα* καὶ ἐσήμαινον τὸ μὲν πρῶτον τὸν στηθιστῆρα, τὸ δὲ δεύτερον τὴν σήμερον λεγομένην ἐν Κρήτῃ *πισθιὰν* (=ὀπισθίαν). Κατὰ σύμφυρσίν τινα σήμερον ἀκούεται μόνον ἡ *μπροστελήνα* ἐπὶ τοῦ στηθιστῆρος. Τὰς λέξεις ἐξήγησε πρὸ αἰῶνος περίπου ὁ Κοραῆς εἰς τὰ ῎Ατακτα τ. Α΄ σελ. 43 λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν τοῦ Πτωχοπροδρόμου *ἀλογοτριπλοεντέληνος* καὶ *διπλοντέληνος.* 'Ολίγον παρακάτω εἰς τὸν στ. 642-3 εὕρηται

χαλιναροκοπίστελα ὀπισωμπροστελῆνας
καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια, ἃ χρῶνται οἱ σελλᾶδες.

Πουλολόγος

σ. 196 στ. 575.

καταργουμένε κόρακα διάβολε 's τὸ χρῶμα.

'Αντὶ τοῦ καταργουμένε ἀναγινώσκει ὁ Κουκ. *κατηραγμένε* (=καταραμένε). 'Αλλ' εἶναι ἀναγκαία ἡ διόρθωσις; Τὸ *καταργῶ* ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ὅπου εὕρηται πολλάκις [3]) ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ καθαιρῶ ἀφανίζω, καὶ τότε ἡ ση-

[1]) *Legrand*, Biblioth. gr. vulg. II.

[2]) *Wagner* Trois poèmes grecs, Berlin 1881

[3]) Ἴδε πολλὰ παραδείγματα εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Sophocles.

μασία τῆς μετοχῆς μεταπίπτει εἰς τὴν τοῦ καθῃρημένος, ἀφωρεσμένος, ἐπικατάρατος. Τὸ ρῆμα ἀπήντησα καὶ εἰς τὸν Σαχλίκην Γραφαὶ καὶ στίχοι 320 - 1 (σ. 89 Wagner).

ὁ διάβολος τοὺς ἔποικε μὲ τὴν ζερβήν του χέρα
καὶ ὁ Θεὸς τοὺς *ἐκατάργησε* πάλιν μὲ τὴν δεξιάν του.

Καλῶς ἄρα ἔχει τὸ χωρίον.

σ. 198 στ. 637.

ὄρνεα καὶ πουλία μου μικρά τε καὶ μεγάλα,
οὐδὲν σᾶς ἤφερα ἐδῶ διὰ νὰ *λογογενᾶσθε.*

Προφανῶς τὸ τελευταῖον ρῆμα οὐδεμίαν παρέχει ἔννοιαν· διὰ τοῦτο ὁ κ. Κουκ. διορθώνει αὐτὸ λέγων ὅτι «ὀρθὸν θὰ ἦτο μόνον *λογοπαινᾶσθε*». Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς ὑπάρχει τρεῖς μόνον στίχους παρακάτω (τὸ ὑπέδειξε δὲ καὶ ὁ ἐκδότης Wagner) ἤτοι στ. 640

οὐχὶ δὲ νὰ δικάζεσθε καὶ νὰ *γενολογᾶσθε*

σᾶς ἔφερα ἐδῶ, λέγει ὁ ἀετός, νὰ διασκεδάσετε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ υἱοῦ μου καὶ ὄχι νὰ ἐρίζετε (δικάζεσθε), καὶ νὰ λοιδορῆτε ἀλλήλους (γενολογᾶσθε)· πράγματι δὲ τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ *γενολογῶ -οῦμαι,* καὶ ἵνα μὴ μείνῃ οὐδεμία ἀμφιβολία περὶ τοῦ πράγματος, ἀναγράφω καὶ ἕτερον παράδειγμα ἐκ τῆς κρητικῆς κωμῳδίας Στάθης (*Σάθα* Κρητικὸν Θέατρον σ. 169) στ. 435-6.

Σώπασε, Φόλα, σώπασε, μηδὲ σοῦ τὸ γροικήσου
νὰ ζήσω, οἱ μαθητάδες του νὰ σὲ *γενολοήσου.*

Ὅπως δὲ ἔμαθον ἐκ τοῦ φίλου καθηγητοῦ Δεινάκι (Ρεθυμνίου) τὸ ῥῆμα *γενολογῶ* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὑβρίζω, βλασφημῶ ἀκούεται καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν Ρεθύμνῳ. Τὴν ἔννοιαν ταύτην θὰ προσέλαβε τὸ ρῆμα ἐκ τῆς κοινῆς συνηθείας νὰ ἀναμιγνύωσιν εἰς τὰς ὕβρεις καὶ βλασφημίας τοὺς γονεῖς καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας, ἢ νὰ ἀναφέρωνται τὰ ἐλαττώματα καὶ ἁμαρτήματα τῶν μελῶν τοῦ γένους τοῦ ὑβριζομένου (πρβλ. καὶ τὰ *διάλε τὴ γενεά σου,* καὶ «*τὴ γενεὰ τσῆ γενεᾶς του*» καὶ «*τὸ γενολόϊ ντου*»)

Διήγησις Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου

σ. 252 στ. 113.

κεῖνος εἶχ' *ἀναγυιωτὴν* ὄνομα Διονυσίαν.

Ὁ μακαρίτης Βικέλας εἶχε προτείνει ἀντὶ τοῦ παραδόξου *ἀναγυιωτὴν*

νὰ γραφῇ *σύζυγον*, ὁ Coestlinus *ἐγγυητήν*, διότι πράγματι περὶ συζύγου ὁ λόγος. Ὁ Κουκ. νῦν θεωρεῖ ὡς μόνην δυνατὴν καὶ πιθανὴν διόρθωσιν τὸ *ἄνα μνηστὴν*=ἕνα (=μίαν) μνηστήν! Καὶ ὅμως τὸ ὄνομα ἔχει κάλλιστα καὶ τὸ χωρίον οὐδεμιᾶς ἔχει ἀνάγκην θεραπείας. Ὁ Wagner χωρὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν λέξιν ὑποδεικνύει τὸ *ἀναγυιώνω*, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ παρακάτω εἰς στ. 428-9:

εὐθὺς παραλαμβάνουσι τὴν κόρην μετὰ ὅρκους
καλῶς νὰ τὴν φυλάξουσι καὶ νὰ τὴν *ἀναγυιώσουν*

ἤτοι νὰ τὴν ἀναθρέψουν. Ὥστε *ἀναγυιωτὴ* εἶναι ἡ ἀναθρεπτή, ἡ κόρη γενικῶς καὶ ἔπειτα καὶ ἡ σύζυγος. Αἱ λέξεις εὑρίσκονται συνηθέστατα εἰς τὰ κυπριακὰ κείμενα π. χ. εἰς τὸ Ἆσμα τῆς Ἀραδοφνούσας [1])

ἐγώ μαι ποῦ σ' ἐγέννησα κι' ἄλλη θὰ σ' *ἀναγυιώσῃ*.

Ἔπειτα εἰς τὰ αὐτὰ Κυπριακὰ τοῦ Σακελλαρίου σ. 164 στ. 19 *ἀναγυιώσουν* 178.65 *ἀναγυιώθηκεν*· σ. 313 ἐπόθανεν ὁ καπετάνος κ' ἐκληρονόμησεν ὅλον του τὸ μάλιν ὁ *ἀναγυιωτός* του καὶ πολλαχοῦ. Τὰς λέξεις ἑρμηνεύει ὀρθῶς ὁ Σακελλάριος εἰς τὸ Λεξιλόγιον τῶν Κυπριακῶν, ἀναγράφει δὲ καὶ ὁ Δουκάγγιος τὸ *ἀναγιόννειν*.

Ἐπίτηδες ἐξέλεξα τὰ ὀλίγα αὐτὰ ἀλλ' ἐνδεικτικὰ παραδείγματα διὰ νὰ δείξω μὲ τρόπον ἐμφαντικὸν ὁπόσον εἶναι ὀλισθηρὸν τὸ ἔδαφος, καὶ ὁπόσης χρήζομεν περισκέψεως καὶ προσοχῆς εἰς τὴν χρῆσιν τῆς κριτικῆς ψαλίδος. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἐπιχειρῶν τὸ ἔργον αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τελείως παρεσκευασμένος καὶ κάτοχος ὅλων τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα θὰ τῷ χρησιμεύσωσι καὶ θὰ τὸν συνδράμωσιν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ἀληθοῦς. Εἶναι δὲ ταῦτα ἐμβριθὴς μελέτη τῶν κειμένων καὶ τῶν συναφῶν αὐτοῖς ἔργων καὶ ἀκριβεστάτη γνῶσις τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, ἐκ τῶν ὁποίων ταῦτα ἀποτελοῦνται. Ἡ συνδρομὴ πάντων τούτων συνδυαζομένη μετὰ πολλῆς περισκέψεως καὶ μετά τινος φυσικῆς δεξιότητος τοῦ πνεύματος δύναται νὰ φέρῃ τὰς περισσοτέρας ἐπιτυχίας ἀπέναντι ὀλιγωτέρων ἀποτυχιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς ταῦτα, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀνθρώπινα ἔργα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λείψωσιν.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 28 Μαρτίου 1912.

---

[1]) *Σακελλαρίου*, Κυπριακὰ τ. Β' σ. 50.

ΔΗΜΩΔΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ᾈΣΜΑΤΑ

ΥΠΟ

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

Εἰς παμπληθῆ τῶν διὰ στόματος φερομένων δημοτικῶν ᾀσμάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ εὐχερῶς διακρίνομεν ἀρχαϊκοὺς χαρακτῆρας καὶ δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀναγάγωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους· καὶ μόνων τῶν ἀκριτικῶν ᾀσμάτων, τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀναφερομένων εἰς τὸ ἐθνικὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη, ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγιστος. Ἀλλὰ πάντα τᾆσματα ταῦτα εὐνόητον εἶναι ὅτι πολλὰς ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὥστε ν' ἀποβαίνῃ δυσχερεστάτη τοῦ ἀρχικοῦ τύπου αὐτῶν ἡ ἀποκατάστασις. Ὅθεν ἀκραιφνῆ καὶ καὶ ἀμετάλλακτα δείγματα τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπολείπονται μόνα τὰ παραδοθέντα ἡμῖν διὰ γραφῆς ὑπὸ συγχρόνων.

Ἀλλὰ τὰ οὕτω διατηρηθέντα μέχρις ἡμῶν λείψανα τῆς δημώδους ποιήσεως εἶναι ὀλιγοστὰ καὶ πενιχρότατα. Συνίστανται δὲ α') εἰς ᾀσμάτια, σκωπτικὰ τὰ πλεῖστα, περὶ συγχρόνων γεγονότων, παρεμβεβλημένα εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων τούτων ὑπὸ τῶν χρονογράφων. β') Εἰς τὰς ἐμμέτρους ἐπιβοήσεις ἢ ἐπευφημίας ἢ ὡς δι' ἑλληνικῆς λέξεως τὰς ὀνομάζει ὁ Κικέρων ἐπισημασίας (acclamationes) τῶν δήμων εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις ἢ εἰς ἔκτακτα γεγονότα. γ') Εἰς δημοτικὰ ᾄσματα, μάλιστα ἐρωτικά, συνυφασμένα εἰς μεγαλύτερα τεχνικὰ ποιήματα (οἷον εἰς τὴν διασκευὴν τῆς Ἄνδρου τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη, εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Ἀχιλλέως, εἰς τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ῥοδάμνην, εἰς τοὺς Στίχους περὶ τῆς ξενιτειᾶς) καὶ δ') εἰς ᾄσματα καταγεγραμμένα ἐν χειρογράφοις τῶν βυζαντινῶν χρόνων. [1])

[1]) Ἐν χειρογράφοις τῶν βυζαντινῶν χρόνων φέρονται ᾄσματα· ἓν μὲν ἐν κωδ. 512 τοῦ Cambrai τοῦ ΙΒ' αἰ. (περὶ οὗ κατωτέρω), ἓν ἐν κωδ. τοῦ Προκοπίου τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ ΙΕ' αἰ., ἐκδοθὲν ὑπὸ *Σ. Π Λάμπρου* (ἐν Byz. Zts. 1894 τ ΙΙΙ σ. 165 = Μικταὶ σελίδες σ. 395) καὶ ἡ ἐν Addit. mss. τοῦ

Πολλὰ τῶν εἰς τὰς δύο πρώτας κατηγορίας ὑπαγομένων γλωσσιὸν μνημείων ὑπέδειξαν ὁ Σπ. Ζαμπέλιος πρῶτος, καὶ μετὰ τοῦτον Σοφοκλῆς, ὁ Σάθας, ὁ Λάμπρος καὶ ὁ Κρουμβάχερ.[1]) Ἐσχάτως εἰς τὸ τελευταῖον τεῦχος *τοῦ Βυζαντινοῦ Δελτίου* ὁ γνωστότατος, διὰ ις μελέτας του προπάντων περὶ τῆς Βυζαντινῆς μετρικῆς, Paul Maas έδωκε κριτικῶς ὅσα μνημεῖα φρονεῖ, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν δευτέιν κατηγορίαν.[2]) Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην περιλαμβάνονται τὰ ἑξῆς νημεῖα:

α') Εὐφημία τοῦ ἐπάρχου Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.

I Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

II Αἱ κραυγαὶ τῶν μερῶν ἐν τῇ δημοτικῇ ταραχῇ κατὰ Νοέμβριον ιῦ 561.

III 1-4 Ἐπιβοήσεις τοῦ Μαρκιανοῦ.

IV 1-2. Ἐπιβοήσεις τοῦ Φωκᾶ.

V Τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου.

VI Τοῦ κόμητος Ἀδελβέρτου.

VII 1-2 τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

III Εὐφημία τοῦ παγάρχου Ἀρσινόης.

IX 1-17 Ἰσόστιχα καὶ ἀντίστροφα ᾄσματα ἐκ τῆς Ἐκθέσεως περὶ ῆς βασιλείου τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

X Χελιδόνισμα.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Maas εἶναι πρότυπον εὐσυνειδήτου καὶ αὐστηρᾶς ριτικῆς ἐργασίας καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὴς βάσις πρὸς ρυτέραν μελέτην τῶν δημοσιευομένων κειμένων. Ἕνεκα δὲ τῆς σπου-

ρεταν. μουσείου ἀρ. 8241 ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης γνωστὴ συλογή, ἡ ὑπὸ τοῦ W. Wagner ἐκδοθεῖσα. Πολλῷ πλείονα παλαιὰ ᾄσματα φέρονι ἐν χειρογράφοις τοῦ ΙϚ' καὶ τῶν ἑπομένων αἰώνων, περὶ ὧν βλ. *Λάμπρον* ·θ. ἀν. καὶ Λαογραφ. Α' 149. 564. Β' 149.— Μνεία δημοτικῶν ᾀσμάτων γίνεται τὸ βυζαντινῶν συγγραφέων, ὧν ἔνιοι παρέχουσι καὶ περιλήψεις αὐτῶν· περὶ ὧν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μνημονευομένων ἐργατικῶν ᾀσμάτων ἰδίαν ελέτην ἐδημοσίευσεν ὁ *A. Naegele* (Ueber Arbeitslieder bei Johannes Chryostomos ἐν Berichte über die Verhandlungen der kgl. sächsischen Gesellschaft Wissensch. z. Leipzig 1905 τ. LVII σ. 101-142)

[1]) Αἱ παραπομπαὶ κατωτέρω ὑπὸ τὰ οἰκεῖα ᾄσματα.

[2]) *P. Maas* Metrische Akklamationen der Byzantiner. (Byzantinische eitschrift 1912 τ. XXI σ. 28-51.

δαιότητος καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς ταύτης δὲν θεωροῦμεν ἀλυσιτελὲ νὰ ἐπιφέρωμεν παρατηρήσεις τινὰς περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν κειμέ νων καὶ γνώμας περὶ διαφόρου ἀποκαταστάσεως ἐνίων τούτων καθὼ καὶ συμβολάς τινας πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συλλογῆς.

Εἰς τὴν συλλογὴν ὀρθῶς ποιῶν δὲν συμπεριέλαβεν ὁ Maas κα ἓξ εὐφημίας τῶν δήμων τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος,[1]) διότι ὡς παρατηρεῖ εἶνα αὗται λογίας προελεύσεως. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως δὲ ταύτης σαφῶ καταφαίνεται, ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποκλείσῃ τὰς ὑπὸ λογίων συντεταγμένα εὐφημίας, περιοριζόμενος εἰς μόνας τὰς ἀκραιφνῶς δημώδεις. Ἀλλ ἐπίσης δὲν ἔχουσι δημοτικὸν χαρακτῆρα πᾶσαι αἱ εἰς τακτὰς ἡμέρα ἢ περιστάσεις ἐπαναλαμβανόμεναι εὐφημίαι, ὁποῖαι εἶναι αἱ εἰς τὸ παγάρχην τῆς Ἀρσινόης (VIII) καὶ αἱ ληφθεῖσαι ἐκ τῆς ἐκθέσεω τῆς βασιλείου τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (IX 1-17), μηδὲ τῆς πρώτης ἐξαιρουμένης ἤτοι τῆς τετραστίχου εἰς πολιτι κοὺς στίχους εὐφημίας ἐπὶ τῷ ἔαρι κατὰ τὸ μακελλαρικὸν ἱπποδρόμιον Ὅθεν ἢ ἔπρεπε νὰ παραλειφθῶσιν αὗται ἢ νὰ συμπεριληφθῶσι εἰς τὴν συλλογὴν καὶ αἱ πολυπληθεῖς ἄλλαι παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ὅμοιαι εὐφημίαι. Διότι δὲν διαβλέπομεν τὸν λόγον, οὗ ἕνεκα κατεχω ρίσθησαν μὲν ἰσόστιχά τινα καὶ κατ' ἀντιστροφὴν ᾄσματα, παρελεί φθησαν δ' ἄλλα πλεῖστα, ἂν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητο πολλαχοῦ ῥητῶς λέγει, ὅτι «τὰ τῆς εὐφημίας ἄκτα ᾄδονται παρὰ τῶ κρακτῶν καὶ τοῦ λαοῦ», περί τινων δὲ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι τὰ λέγουσ χορεύοντες (σ. 279) καὶ πάντων σχεδὸν ἀκριβῶς σημειώνει τὸν μουσι κὸν ἦχον.[2]) Εἶναι λοιπὸν κατάδηλον, ὅτι καὶ αἱ παραλειφθεῖσαι εὐφη-

[1]) Δημοσιευθείσας ὑπὸ *Σπ. Π. Λάμπρου* ἐν Ν. Ἑλληνομνήμ. 1905 Β΄ 385-391.

[2]) Παραδείγματα: Ἦχος α΄ (ὡς τὰ παρὰ Maas ἀρ. 10. 13.14) Πορφυρογενν. σ. 44,9 45,1. 4.6.12 54,4.323,9.379,15. Ἦχος γ΄: σ. 37,16.38,8 39,5.16.40,10.57, 13.58,5.375,8. Ἦχος δ΄: 55,14.59,17.60,1.322,6 11.14.17 326,9. Ἀπελατικὰ ἦχος α΄ (ὡς τὸ παρὰ Maas 15): σ. 53,17.374,21. Ἀπελατικὰ ἦχ. δ΄: σ. 43,2.55,6. Ἦχος πλάγιος α΄: σ. 55,1 318,19 Ἦχος πλάγιος δ΄: σ. 41,14 55,10.57,19.58,19.59,1. 60,13.375,2. Ἦχος βαρύς: σ. 58,11.279,9 Ἀπελατικὰ ἦχος πλ. α΄: (παρὰ Maas ἀρ. 16) σ. 316,11. Ὁμοίως ἦχος πλ. γ΄: σ. 42,13. Ὁμοίως πλ. δ΄ (παρὰ Maas 8.6.11.12) σ. 43,8 59,9.253,17.281,20 314,8 Ὁμοίως ἦχος βαρὺς σ. 367,23. Πλὴν τούτων χαρακτηρίζονται καὶ ἄλλα ᾄσματα ὡς δρομικὰ (σ. 41,15.19.50,1. 266,1.349,2), χορευτικὰ (σ. 295,5) καὶ ἄλλα παρατίθενται ἄνευ μουσικῆς ἐπισημειώσεως (πλὴν 2 παρὰ Maas, καὶ τὰ ἐν σ. 198,17.223,2.14).

μίαι οὐδεμίαν παρουσιάζουσι σπουδαίαν διαφορὰν πρὸς τὰς περιληφθείσας ἐν τῇ συλλογῇ, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν οὖσαι συντεθειμέναι, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν καὶ εἰς ὁμοίας περιστάσεις ᾀδόμεναι. Ἔνιαι μάλιστα τῶν εὐφημιῶν ἔχουσι δημοτικώτερον χαρακτῆρα, καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τὸν ῥυθμόν, ὡς λ. χ. αἱ ἐξ ὑπαμοιβῆς εὐφημίαι τῶν κρακτῶν καὶ τοῦ λαοῦ τελουμένης τῆς φακλαρέας.[1])

Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς συλλογῆς πρέπει, ὡς νομίζω, νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο παντελῶς διαφόρους ἀλλήλων κατηγορίας. Ὀνομάζει πάντα ἐμμέτρους ἐπιβοήσεις ὁ Maas· ἀλλ' ἔμμετροι ἐπιβοήσεις, πλὴν τῶν εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις ὡρισμένων ἐκ τῶν προτέρων εὐφημιῶν, εἶναι μόναι αἱ ὑπὸ τοῦ ταρασσομένου ὄχλου ἄνευ τινὸς παρασκευῆς αὐτοσχεδίως μετὰ ῥυθμοῦ καὶ μέλους ἐκφερόμεναι κραυγαί. Τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον δὲν ἦτο ἀσύνηθες, εἰς τὸν ἱππόδρομον μάλιστα, ἤδη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (ΟΕ΄ 4), οὗ τὴν μαρτυρίαν εὐστόχως μνημονεύει ὁ Maas, ἀναφέρων ἐξ αὐτοψίας ὅμοιόν τι συμβὰν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῆς Ῥώμης τῷ 196, ἀποδίδει τοῦτο εἰς *θείαν ἐπίπνοιαν*· «οὐ γὰρ ἂν ἄλλως», λέγει, «τοσαῦται μυριάδες ἀνθρώπων οὔτε ἤρξαντο τὰ αὐτὰ ἅμα ἀναβοᾶν, ὥσπερ τις ἀκριβῶς χορὸς δεδιδαγμένος, οὔτ' εἶπον αὐτὰ ἀπταίστως ὡς καὶ μεμελετημένα.» Τοιαῦται ἐπιβοήσεις εἶναι αἱ παρὰ Maas α. Ι. ΙΙ. ΙΙΙ 2-4. καὶ IV ἤτοι ἐν ὅλῳ 8. Τὰ δὲ ΙΙΙ 1. VI. VII 1-2 εἶναι ᾄσματα δημοτικὰ (ᾀσμάτιον ἐξ ἰδιώτιδος συγκείμενον γλώττης, ὀνομάζει διαρρήδην τὸ VII 1 ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή), τοιαῦτα δὲ πιθανῶς καίπερ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ λεχθέντα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν καὶ τὰ IV 2 καὶ V, τὸ δὲ X ἀποτελεῖται, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐκ πλειόνων ᾀσματίων.

Ἡ παλαιοτάτη τῶν ἐμμέτρων ἐπιβοήσεων εἶναι ἡ περὶ τοῦ ἐπάρχου

[1]) *Κ. Πορφυρογένν.* σ. 351,4. «Κ. Προτόνου (;) καὶ νικᾷς | Λ. Εἰς ἀεί, εὐδόκιμε. | Κ. Ἅγιε Τρισάγιε, | Νίκη εἰς τὸ Βένετον. | (Λ. Τὰ αὐτά, οἱ Πράσινοι, εἰς τὸ Πράσινον). | Κ. Ναὶ [μουσικὸν σημεῖον] Δέσποινα Θεοτόκε | Νίκη εἰς τὸ Βένετον | (οἱ Πράσινοι εἰς τὸ Πράσινον) | Κ. Τοῦ σταυροῦ ἡ δύναμις. | Λ. Νε Τοῦ σταυροῦ ἡ δύναμις | νίκη ἔχει τὸ Βένετον | (οἱ Πράσινοι «ἔχει τὸ Πράσινον») | Κ. Θεοῦ τὴν νίκην ἔχεις· | τὸ πρόσωπόν σου Οὐράνιε· | (οἱ Πράσινοι «Ὀλύμπιε») | Κ. Ὅλη δείλης σήμερον. | Λ. Ἔς [μουσικὸν σημεῖον] Ὅλη δείλης σήμερον, | καλή σου δείλης γίνεται».

τῶν πραιτωρίων καὶ τῆς πόλεως Κύρου (περὶ τὸ 430), ἀποτελουμένη ἐκ δύο τροχαϊκῶν τετραποδιῶν καταληκτικῶν. [1])

Κωνσταντῖνος ἔκτισεν,
Κῦρος ἀνανέωσεν. [2])

Δευτέρα δὲ μετὰ ταύτην πρέπει νὰ ταχθῇ ἡ ἐπιβόησις τῶν δήμων περὶ τοῦ ἡνιόχου Πορφυρίου Καλλιόπα τοῦ Λίβυος τῶν ἀρχῶν πιθανῶς τοῦ ϛ´ αἰῶνος. [3]) Δὲν μνημονεύει μὲν ταύτην ὁ Maas, οὐδ' ἄλλος τις τῶν περισυλλεξάντων δημώδη βυζαντινὰ ἔμμετρα ᾀσμάτια, ἀλλ' ἀναντιρρήτως εἶναι μνημεῖον σπουδαιότατον ὑπὸ ἔποψιν γλωσσικὴν καὶ μετρικήν. Διεσώθη ἐν ἐπιγραφαῖς δύο πλευρῶν τοῦ βάθρου, ἐφ' οὗ ἵστατο χαλκῆ εἰκὼν τοῦ νικηφόρου ἡνιόχου, τοῦ ὁποίου τὰς ἱππικὰς νίκας ἐξυμνοῦσι περὶ τὰ τριάκοντα ἐπιγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀνθολογίας. [4]) Ὁ ἀνδριὰς ἦτο ἱδρυμένος ἐν αὐτῷ τῷ Ἱπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ ΙΓ´ αἰ., κατά τινα δὲ πιθανὴν εἰκασίαν, συληθέντος τοῦ χαλκοῦ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸ ἐκ τριῶν λίθων συγκροτούμενον βάθρον αὐτοῦ μετηνέχθη ἴσως ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ὅπου εὑρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ τοῦ βάθρου ἔχουσιν ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν νικῶν αὐτοῦ, αἱ δὲ τρεῖς ἐξ αὐτῶν πλὴν τούτων καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ μὲν κατὰ τὴν θέσιν ὅπου εἶναι ἐστημένον νῦν τὸ βάθρον ΒΑ πλευρὰ φέρει ἄνωθεν μὲν ἐπίγραμμα εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν (τὸ ἐν τῇ 'Ανθολ. Πλανούδ. 340) μεταξὺ δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ διφρηλατοῦντος Πορφυρίου καὶ ἑτέρας τῶν εὐφημούντων δήμων τοῦ Ἱπποδρόμου ἐπίγραμμα

[1]) Περὶ τῆς χρήσεως τῶν τεχνικῶν ὅρων τῆς ἀρχαίας προσῳδιακῆς μετρικῆς ἐπὶ τῆς νεωτέρας τονικῆς μετρικῆς βλ. τὰς εὐλόγους παρατηρήσεις τοῦ *Σεμιτέλου* (Μετρικὴ σ. 122).

[2]) *Maas* σ. 51 (=*Μαλάλ.* 361,19. Χρον Πασχάλ. 588,13 *Θεοφάν.* 149 2 Bonn. Πάτρια Κων/πόλεως 252,14 Preger, ὅπου καὶ ἄλλη ἐπιβόησις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀναφέρεται. «Κῦρος εἰς ἄλλο | νικήσει καὶ προκόψει.») *'Ανανέωσεν* εἶναι ἡ γραφὴ τριῶν κωδίκων τοῦ Θεοφάνους (ed. De Boor), οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἄλλοι κώδικες *ἀνενέωσεν.* Παρὰ Preger γραφὴ Παρισ. κώδ. 1788 *ἀνηνέωσε.*

[3]) Περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζησεν ὁ Πορφύριος βλ. *G. Kaibel* de monument. aliquot Graecor. carminibus σ. 18 κἑ.

[4]) 'Ανθολ. Πλανούδ. 335 - 362.380.381.

εἰς τὴν δημώδη. Εἰς τῆς ΝΔ. πλευρᾶς τὸ μὲν ἄνω μέρος εἶναι ἐγκεχαραγμένον τὸν ἐν 'Ανθ. Πλανούδ. 342 ἐπίγραμμα, μεταξὺ δὲ δύο παραπλησίων παραστάσεων τοῦ Πορφυρίου ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐπίγραμμα εἰς τὴν δημώδη βεβαίως, τοῦ ὁποίου μόνον δεκὰς περίπου γραμμάτων διακρίνεται, διότι τὸ ἐπίγραμμα εἶχεν ἐπίτηδες ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἐν τῇ ΒΔ πλευρᾷ τὸ μὲν ἄνω μέρος ἐν ᾧ ἦτο ἡ εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴ εἶναι ἀποκεκρουμένον, μεταξὺ δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ θριαμβεύοντος ἡνιόχου καὶ τῆς ἑτέρας παραστάσεως σταβλησιανῶν ἀγόντων ἵππους ἀναγινώσκεται ἕτερον ἐπίγραμμα εἰς τὴν δημώδη.

Τὰ ἐπιγράμματα τῆς ΒΑ πλευρᾶς ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ *Henzel* (ἐν Bull. archeol. 1847 σ. 122) καὶ εἶτα ὁ *Kaibel* (Epigrammata graeca a lapid. conlecta, Berlin 1878 ἀρ. 935 σ. 387-9). Πάντα δὲ ὁ *Mordtmann* (Das Denkmal des Porphyrius ἐν Athen. Mitteil. 1880 τ. V 295-308).

Τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς ἔχει ὡς ἕπεται:

Δῆμος Πρασίνων.
Ἄγεται οὐκ ἄγεται, οὐ μέλει μοι δὸς ἡμῖν Πορφύριν
Πράσινους Πορφύριν.
Ἔτερψεν εἰς Βένετον, τέρψει καὶ εἰς Πράσινον,
οἶδ' αὐτός, λάβῃ τὸ δημόσιον. [1])

Τὸ δ' ἐπὶ τῆς ΒΔ πλευρᾶς:

Ὅλους ὧδε ὅλους ἐκεῖ καὶ διβέρσια δεύτερον
μόνος ἐνίκησε Πορφύρις ὁ εὐδόκιμος.
Σὸ βίνκας, Πορφύρι. [2])

Ἐν τῷ πρώτῳ διατυπώνεται αἴτησις τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων πρὸς τὸν βασιλέα νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως ὁ ἡνίοχος τῶν Βενέτων Πορφύριος ἀγωνισθῇ καὶ ὑπὲρ τῶν Πρασίνων. Μᾶς εἶναι ἀδιάφορον, λέγουν, ἂν γίνεται ἢ ὄχι ὁ ἀγὼν (ἐν ὅσῳ δηλ. δὲν ἔχομεν τὸν Πορφύριν, δι'

[1]) Στ. 2. Πόρφυριν ΚΜ. — Στ 3 Π...ΙΝΟVC ὁ λίθος. Πρασίνοις διορθώνει ὁ Bucheler, Πρασίνους ΚΜ.—Στ. 5 ЄΙΔ' ΑVΤΟC ΛΑΒΙ ὁ λίθος. Εἰδ' αὐτὸς λάβε Κ. Εἰ δ' αὐτὸς — λάβῃ Μ.

[2]) Πόρφυρις — βίγκας Πόρφυρι Μ.

ἡμᾶς οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ὁ ἱππικὸς ἀγὼν). Δὸς βασιλεῦ, εἰς ἡμᾶς τοὺς Πρασίνους τὸν Πορφύριν· ὡς ἐχαροποίησε τὸν δῆμον τῶν Βενέτων, ἂς χαροποιήσῃ καὶ τὸν τῶν Πρασίνων· αὐτὸς γινώσκει τὸν τρόπον, καὶ ἂς λάβῃ τὸ ἔπαθλον τῆς νίκης τὴν χρυσῆν ἐσθῆτα τοῦ νικητοῦ ἡνιόχου, τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρεχομένην καὶ καλουμένην διὰ τοῦτο *δημόσιον* (λατ. aurigarium). [1])

Τὸ δεύτερον εἶναι εὐφημία τῶν δήμων πρὸς τὸν Πορφύριον, ὅστις εἰσακουσθείσης τῆς αἰτήσεως τῶν Πρασίνων ἐνίκησε καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ *διβερσίου*. Ἦτο δ' ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἡνιόχων καὶ τῶν ἵππων τῶν ἀνταγωνιζομένων μερῶν εἰς τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας τῶν βυζαντινῶν, τὸ λεγόμενον *διβέρσιον*, συνήθης καὶ κανονικῶς ὡρισμένη. Τὰ εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιγράμματα εἰς τὸν Πορφύριον δὲν ἀφήνουσιν ἀμνημόνευτον καὶ τὴν νίκην ταύτην. Καθόλου δὲ τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα εἶναι ὥς τις ὑπομνηματισμὸς τῶν ἐπιβοήσεων, καὶ μονονουχὶ παράφρασις αὐτῶν. Τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς τῆς στήλης μνημονεύει τὴν νίκην εἰς τὸ διβέρσιον:

Πολλάκι νικήσας γάρ, ἑοὺς πόρεν ὠκέας ἵππους,
λάζετο δ' ἀντιπάλων, καὶ πάλιν ἐστέφετο·

καὶ ὑπαινίσσεται τὴν ἐν τῇ ἐπιβοήσει αἴτησιν τῶν Πρασίνων:

Ἔνθεν ἔην Πρασίνοις ἔρις ἄσπετος, ἔνθεν ἀϋτή,
ὥς Βενέτους τέρψαις, κοίρανε, καὶ Πρασίνους.

Καὶ ἐν ἄλλῳ (341) ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ αἴτησις τῶν ἀντιθέτων:

Δῆμος μὲν γὰρ ἐμὸς γέρας ᾔτεεν, οἱ δ' ἕτεροί με
δίζοντ' αὖτις ἔχειν, νεῖκος ἀπειπάμενοι.

Ἄλλα δὲ πολλαχῶς ἐκφράζουσι τὴν ὁμόφωνον πάντων τῶν μερῶν

[1]) «Ὁ βασιλεὺς κελεύει δοθῆναι (εἰς τὸν νικητὴν ἡνίοχον) αὐριγάριον, τὸ λεγόμενον δημόσιον.» (*Κωνστ. Πορφυρογενν.* Ἔκθ. βασ. τάξ. σ. 330,18, πρβλ. σ. 589,18). — Εἶναι ἀληθῶς ἀκατανόητον πῶς παρεξήγησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἐπίγραμμα ὁ Kaibel ὥστε νὰ γράψῃ τὰ ἑξῆς: «Minatus esse imperator videtur, nisi quietem agerent, certamina fore ut omnino prohiberentur, respondent illi sive fient sive non fient (sc. τὸ ἱππικὸν) cede Porphyrium, et adiciunt ad ipsum Porphyrium conversi si ipse audes, sume pannum prasinum...Videntur haec a seditiosis clam subscripta esse.»

ἐπευφημίαν, ἣν ἐμφαίνει ἡ ἐν τῇ ΒΑ πλευρᾷ τῆς στήλης δημώδης ἐπιγραφή.

Ἡ μετρικὴ τῶν δύο δημωδῶν ἐπιβοήσεων ὑπελήφθη ὅτι εἶναι προσῳδιακή, καὶ ὁ Mordtmann προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι ἑξάμετροι καὶ πεντάμετροι στίχοι, ὧν οἱ πεντάμετροι χωλοί, διὰ τὸν σκωπτικὸν δῆθεν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ μετρικὴ εἶναι προδήλως τονική· ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ τροχαϊκῶν στίχων, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ δύο δεκατετρασυλλάβων προπαροξυτόνων στίχων, ἐν οἷς κατισχύει ὁ τροχαϊκὸς ῥυθμός. Πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὴν φράσιν τοῦ πρώτου πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν βυζαντινοῦ δακτυλίου, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη ἡ χρονολογία: «Λέγουσιν ἃ θέλουσιν· | λεγέτωσαν, οὐ μέλι μοι. | Σὺ φίλι **μαι**, συμφέρι σοι». [1])

Ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ καταλαβόντος τὰ πλήθη διὰ τὰς περιφανεῖς νίκας τοῦ Πορφυρίου, ὃν συνάγομεν καὶ ἐκ τῶν πολλῶν εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐπιγραμμάτων καὶ ἐκ τῆς καθιερώσεως ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος, ἐξηγεῖται διατί ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ διαιωνισθῶσι χαρασσόμεναι εἰς τὸ βάθρον καὶ αἱ ἐπιβοήσεις τῶν δήμων, ὧν ἡ μὲν ἐμαρτύρει ὁπόσον ἐτίμων καὶ οἱ ἀντίθετοι τὴν ἀξίαν τοῦ φακτιοναρίου, ἡ δ' ἑτέρα ἐβεβαίωνε τὴν ὁμόθυμον ὑπὸ πάντων ἀναγνώρισιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ.

Ἡ παρὰ Maas δημοσιευομένη πρώτη (I) ἐπιβόησις, τὰ Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον, ἐπαρουσίαζε σπουδαίας δυσχερείας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου· δι' εὐστοχωτάτων δὲ παρατηρήσεων ὁ Maas οὐ σμικρὸν συνεβάλετο εἰς τὴν διόρθωσιν καὶ τὴν διαφώτισιν πολλῶν χωρίων· [2]) πρὸ πάντων δὲ κατέδειξεν ἐναργῶς ὅτι τὰ παράπονα τῶν Πρασίνων διὰ τὸν Καλοπόδιον δὲν ἔχουσι σχέσιν, ὡς κοινῶς ἐπιστεύετο, πρὸς τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἀναφέρονται εἰς ἄλλην τινὰ τῶν πολλῶν ταραχῶν τῶν

[1]) *Le Blant*, 750 inscriptions de pierres gravées ἐν Mémoires de l'Acad. des Inscriptions 1898 τ. 36,1 σ. 55 (τὸ μέτρον δύο τετραποδίαι τροχαϊκαὶ καὶ τετραποδία ἰαμβική).

[2]) Καὶ ὁ *Ζαμπέλιος* (Ἄσμ. δημ. σ. 282-5) προσέθηκεν εἰς τὸ κείμενον ἑρμηνευτικάς τινας σημειώσεις, ὄχι πάσας ὀρθάς.

γενομένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ κυρίως, ὑπολαμβάνων ὅτι αἱ ἐπιβοήσεις αὗται ἦσαν ἔμμετροι, ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ τὸ μέτρον αὐτῶν.[3])

Τὸ παραδοθὲν ἡμῖν κείμενον φέρεται μόνον παρὰ τῷ Θεοφάνει (σ. 279-282 Bonn.). Μικρὸν ἀπόσπασμα αὐτοῦ ἐν τῷ Χρονικῷ Πασχαλίῳ (σ. 620 Bonn.) εἶναι, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Maas, παρέμβλημα ἐκ τοῦ Θεοφάνους. Ὁ Maas διαιρεῖ τὰ Ἄκτα εἰς 81 στίχους, εἰς οὓς ὡς πρῶτος στίχος συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἄμετρος προσφώνησις τοῦ αὐτοκράτορος. Καίτοι ἕνεκα τῆς ἐν πολλοῖς προδήλου φθορᾶς τοῦ κειμένου, ἡ κατὰ στίχους διάταξις αὐτοῦ δὲν δύναται ἐν πᾶσι νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής, οὐδὲν ἧττον παραθέτομεν ὧδε τὸ κείμενον διατηροῦντες τὴν ὑπὸ τοῦ Maas ἀρίθμησιν τῶν στίχων, προσθέτοντες δὲ καὶ ἡμετέρας παρατηρήσεις περὶ τοῦ μέτρου καὶ περὶ τῆς ἑρμηνείας χωρίων τινῶν.

Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον τὸν κουβικουλάριον καὶ σπαθάριον.

ΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΙ

Ἔτη πολλά, Ἰουστινιανὲ Αὔγουστε· τοῦ βίκας.
Ἀδικοῦμαι, μόνε ἀγαθέ·
οὐ βαστάζω, οἶδεν ὁ θεός.
Φοβοῦμαι ὀνομάσαι,
5 *μὴ πλέον εὐτυχήσῃ,*
5β *καὶ μέλλω κινδυνεύειν.*

[3]) Πρῶτος ὁ *Σάθας* (Κρητικὸν θέατρον 1878 Α΄ σ. τνθ΄) ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὰ Ἄκτα εἶναι ἔμμετρα, ἀλλ' ἀνέβαλε νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ μέτρου αὐτῶν ἐν Ἱστορίᾳ τοῦ δημοτικοῦ θεάτρου, τὴν ὁποίαν δὲν ἐξέδωκεν. Νομίζει δ' οὗτος ὅτι τὰ Ἄκτα δὲν ἦσαν αὐτοσχέδια, ἀλλὰ κείμενα θεατρικῶν παραστάσεων, τὰ ὁποῖα συντιθέμενα καὶ τονιζόμενα ὑπὸ εἰδικῶν ποιητῶν καὶ μουσικῶν, ὑπεβάλλοντο ἐγγράφως εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν ὑπὸ τῶν δημάρχων ἢ τῶν λιβελλαρίων «προκειμένης ὅμως συνωμοσίας, ἀντὶ τῶν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἐγκεκριμένων ἄκτων (libretti), παρίσταντο ἕτερα σκοποῦντα τὴν διακωμῴδησιν τοῦ ἀπαρέσκοντος εἰς τοὺς δήμους βασιλικοῦ ἀξιωματικοῦ». Ἀλλὰ πῶς οἰκονομεῖτο τότε τὸ πρόσωπον τοῦ *μανδάτωρος*;

4. Εὐλόγως παρατηρεῖ ὁ Μ. ὅτι ἔγινεν ἴσως μετάθεσις τῶν στ. 4-8, ὧν ἡ θέσις εἶναι μᾶλλον μετὰ τὸν 14.

ΜΑΝΔΑΤΩΡ

Τίς ἐστιν, οὐκ οἶδα⟨μεν⟩.
⟨ΠΡΑΣ.⟩ *Ὁ πλεονεκτῶν με, τρισαύγουστε,*
εἰς τὰ Τζαγγαρεῖα εὑρίσκεται.
ΜΑΝΔ. *Οὐδεὶς ὑμᾶς ἀδικεῖ.*
ΠΡΑΣ. *Εἷς καὶ μόνος ἀδικεῖ με·*
Θεοτόκε, μὴ ἀνακεφαλίσῃ!
ΜΑΝΔ. *Τίς ἐστιν ἐκεῖνος, οὐκ οἴδαμεν.*
ΠΡΑΣ. *Σὺ καὶ μόνος οἶδας, τρισαύγουστε·*
τίς πλεονεκτεῖ με σήμερον.
ΜΑΝΔ. *Εἴς τις ἐὰν ἔστιν, οὐκ οἴδαμεν.*
ΠΡΑΣ. *Καλοπόδιος ὁ σπαθάρις*
ἀδικεῖ με, δέσποτα πάντων.
ΜΑΝΔ. *Οὐκ ἔχει πρᾶγμα Καλοπόδιος.*
ΠΡΑΣ. *Εἴ τις ποτε ἐστίν, τὸν μόρον ποιήσῃ τοῦ Ἰούδα·*
ὁ θεὸς ἀνταποδώσῃ αὐτῷ
ἀδικοῦντί με διὰ τάχους.
ΜΑΝΔ. *Ὑμεῖς οὐκ ἀνέρχεσθαι εἰς τὸ θεωρῆσαι,*
εἰμὴ εἰς τὸ ὑβρίζειν τοὺς ἄρχοντας.
ΠΡΑΣ. *Εἴ τις δήποτε ἀδικεῖ με,*

6. Οἶδα (Θεοφ.) Συμπλήρωσις Μ.— 7. Τὸ ὄνομα τῶν λεγόντων ἐκ συμπληρώσεως τοῦ πρώτου ἐκδότου τοῦ Θ.— 8. Καθὰ καὶ ἄλλοι ἤδη παρετήρησαν (π.χ. *Παπαρρηγόπουλος* Ἱστορ. Ἑλλ. ἔθν. τ. Γ′ σ. 111 ἔκδ. Κωνσταντινίδου), οἱ Πράσινοι μὴ τολμῶντες νὰ κατονομάσωσι τὸν ἰσχυρὸν Καλοπόδιον ὑπέδειξαν αὐτὸν διὰ λογοπαιγνίου. *Καλάπους* ἢ *καλόπους* ἢ *καλαπόδιον* ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τὸ νῦν λεγόμενον *καλαπόδι*· «εἰς τὰ τσαγγαράδικα εὑρίσκονται καλαπόδια» θὰ ἔλεγε σήμερον ὁ λαός. Ἕτερος τύπος τοῦ ὀνόματος, Καλαπόδιος, φέρεται εἴς τινας κώδικας τοῦ Θεοφάνους. — 10β. Κατάρα. «Νὰ μὴ σηκώσῃ κεφάλι, Παναγία μου!» Συνήθως ἡ παροιμιώδης φράσις «δὲν σηκώνει κεφάλι» λέγεται νῦν ἐπὶ τοῦ καταπεπονημένου ἐκ πολλῆς καὶ κοπιώδους ἐργασίας. Ἐν Μακεδονίᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ κατατρυχομένου ὑπὸ στενοχωριῶν καὶ ἠθικῶν ὀδυνῶν. Διάφορος ταύτης ἡ φράσις «ἐσήκωσε κεφάλι» ἐπὶ ἀνυποτάκτου, ὑπερηφάνου καὶ θρασέος. Πρβλ. τὸ γραφικὸν *ἦραν τὰς κεφαλάς*. (*Ψαλμ.* πγ′ 3.) — 13. Ἂν τὸ μέτρον τοῦ στ. εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ 11.12.14, θὰ ἔπρεπε νὰ γραφῇ (τὴν) σήμερον. — 15 σπαθάριος (Θ.) σπαθάρις (Μ.). Οὕτω δ' ὅμως καὶ τὸ Καλοπόδιος πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ τετρασύλλαβον, Καλοπόδιος ἢ μᾶλλον Καλοπόδις. — Τὸν τύπον τοῦ ὀνόματος Καλαπόδιος ἔχει ὁ κῶδ. g.

21β *τὸν μόρον ποιήσῃ τοῦ Ἰούδα.*
ΜΑΝΔ. *Ἡσυχάσατε Ἰουδαῖοι,*
Μανιχεῖς καὶ Σαμαρεῖται.
ΠΡΑΣ. *Ἰουδαίους καὶ Σαμαρείτας ἀποκαλεῖς; Ἡ θεοτόκος μετὰ ὅλων.*
ΜΑΝΔ. *Ἕως πότε ἑαυτοὺς καταρᾶσθε;*
ΠΡΑΣ. *Εἴ τις οὐ λέγει ὅτι ὀρθῶς πιστεύει ὁ δεσπότης,*
ἀνάθεμα αὐτῷ ὡς τῷ Ἰούδᾳ.
ΜΑΝΔ. *Ἐγὼ ὑμῖν λέγω· εἰς ἕνα βαπτίζεσθε.*
ΠΡΑΣ. *Ὡς ἐκέλευσεν Ἄντλας, εἰς ἕνα βαπτίζομαι.*
ΜΑΝΔ. *Ὄντως εἰ μὴ ἡσυχάσητε, ἀποκεφαλίζω ἡμᾶς.*
ΠΡΑΣ. *Ἕκαστος σπεύδει ἀρχὴν κρατῆσαι ἵνα σωθῇ.*
Καὶ εἴτι ἂν εἶπον θλιβόμενος,
μὴ ἀγανακτήσῃ τὸ κράτος σου.
Τὸ γὰρ θεῖον πάντων ἀνέχεται.
⟨ΜΑΝΔ. . . . .⟩
ΠΡΑΣ. *Ἡμεῖς λόγον ἔχοντες, αὐτοκράτωρ,*
34β *ὀνομάζομεν ἄρτι πάντα.*
Ποῦ ἐστιν ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν

17. 21β. Συνήθης κατάρα. Καὶ ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἀφορισμοῦ «κληρονομήσειε — τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα.» — 22. Μανιχεῖς κῶδ. y, οἱ λοιποὶ Μανιχαῖος, Μαινιχαῖος. — 28. Οἱ δὲ Πράσινοι ἀνεβόησαν ἐπάνω ἀλλήλων καὶ ἔκραζον, ὡς ἐκέλευσεν Ἄντλας (Ἀντλᾶς f. Ἄτλας dz), εἰς ἕνα βαπτίζομαι. (Θεοφ.) Ὡς λόγους τῶν Πρασίνων ὁ ἐκδότης τοῦ Θεοφάνους De Boor καὶ ὁ Maas θεωροῦσι τὸ «εἰς ἕνα βαπτίζομαι» Ἀλλ' ἡ ἔννοια τούτων ἀκατάληπτος. Τὸ μόνον σαφὲς εἶναι ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ μανδάτορος λεχθὲν ἐθεώρησαν οἱ Πράσινοι ὡς δεινοτάτην ὕβριν καὶ σφόδρα ἐταράχθησαν. Φανερὸν ὅτι ὁ μανδάτωρ ὠνείδισεν αὐτοὺς ὡς αἱρετικούς· ἀλλ' ἆρά γε ὡς Εὐνομιανούς; διότι κατὰ τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐνομίου (+393) τὸ βάπτισμα δὲν ἐγίνετο εἰς Τριάδα ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον καὶ ἐγίνετο εἰς μίαν ἀντὶ τριῶν καταδύσεων. (*Σωκράτους* Ἐκκλ. ἱστ. παρὰ *Migne* Patr. gr. τ. 67 σ. 643 *Σωζομεν* αὐτ σ. 1361. *Θεοδώρητ. Κύρρου* αὐτ. τ. 80 σ. 420). Ἀλλὰ διατὶ οἱ Πράσινοι ἐπανέλαβον τὴν ὕβριν; Καὶ εἶπον ταῦτα καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν Ἄντλα ἢ Ἄτλαντος, ἢ ἀνεφέροντο εἰς τὴν διδασκαλίαν αἱρετικοῦ τινος οὕτως ὀνομαζομένου; — 31 Καὶ εἴτι ἐὰν (ἂν xz) εἴπωμεν (εἴπομεν m) θλιβόμενοι (Θεοφάν.) Ἔτι ἐὰν εἴπω θλιβόμενος (M.). — 34-35 Οἱ δύο οὗτοι στίχοι ἐξοβελίζονται ὑπὸ τοῦ M., φρονοῦντος ὅτι ὁ μὲν 34 φαίνεται ὅτι δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, ὁ δὲ 35 ὅτι προσήκει εἰς τὸ στόμα τοῦ μανδάτωρος — 34 κέ. Οἱ Πράσινοι λαβόντες τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ λόγου τοῦ μανδάτωρος, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ κειμένου, διεκτραγῳδοῦσι τὴν

οὐδὲ τὸ παλάτιν, τρισαύγουστε,
οὐδὲ πολιτείας κατάστασις·
μίαν εἰς τὴν πόλιν προέρχομαι,
ὅταν εἰς βορδῶνιν καθέζομαι.
10 *Εἴθις μηδὲ τότε, τρισαύγουστε.*
ΜΑΝΔ. *Ἕκαστος ἐλεύθερος ὅπου θέλει ἀκινδύνως δημοσιεύει.*
ΠΡΑΣ. *Καὶ θαρρῶ ἐλευθερίας*
12 *καὶ ἐμφανίσαι οὐ συγχωροῦμαι.*
Καὶ ἐάν ⟨τις⟩ ἔστιν ἐλεύθερος,
ἔχει δὲ Πρασίνων ὑπόληψιν,
15 *πάντως εἰς φανερὸν κολάζεται*
ΜΑΝΔ. *Ἑτοιμοθάνατοι, οὐδὲ τῶν ψυχῶν ὑμῶν φείδεσθε;*
ΠΡΑΣ. *Ἐπαρθῇ τὸ χρῶμα τοῦτο,*
17β *καὶ ἡ δίκη οὐ χρηματίζει·*
ἄνες τὸ φονεύεσθαι,
18β *καὶ ἄφες κολαζώμεθα.*
ἴδε πηγὴ βρύουσα
19β *καὶ ὅσους θέλεις κόλαζε.*
Ἀληθῶς τὰ δύο ταῦτα
0β *οὐ φέρει ἀνθρωπίνη φύσις.*

ικτρὰν τύχην των. Πανταχόθεν καταδιώκονται· δὲν ἠξεύρομεν κἄν, λέγουν, οὔτε τοῦ εἶναι τὸ παλάτι, (δὲν ἔχομεν εἴσοδον εἰς τὰ δημόσια), οὔτε τὶ θὰ εἰπῇ κατάστα-ις τῆς πολιτείας (δὲν εὑρίσκομεν δηλ. ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, ἵνα περιέλθωμεν ὴν πόλιν)· καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐρχόμεθα ἐλευθέρως, προσθέτουν εἰρωνικῶς, μόνον ὅταν διαπομπευόμενοι πρὸς ἀτιμωτικὴν ποινὴν περιαγώμεθα ἐπὶ ἡμιόνου· ἀλλὰ θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἔλλειπε καὶ αὐτὴ ἡ διασκέδασις. — 36. Παλάτιον (Θ) αλάτιν (Μ.) — 41. Ὁ αὐτοκράτωρ διαψεύδει αὐτούς, λέγων, ὅτι ἕκαστος εἶναι λεύθερος νὰ περιέρχεται εἰς τὰ δημόσια μέρη, ὅπου θέλει, οὐδένα διατρέχων ίνδυνον. — 42. κέ. Κατ' ὄνομα μὲν ἔχω ἐλευθερίαν ἀλλὰ δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται ὰ ἐμφανισθῶ που. Καὶ ἐάν τις εἶναι ἐλεύθερος, τὸν ὑποπτευθοῦν δ' ὡς ἀνήκοντα ἰς τὸ μέρος τῶν Πρασίνων, πάντως οὗτος ἀπροκαλύπτως θὰ τιμωρηθῇ διὰ οῦτο. — 47κέ. Μετὰ τοὺς τραχεῖς λόγους τοῦ Μανδάτωρος, παροξυνθέντες οἱ Πρά-ινοι ἐκ τῶν ἀπειλῶν, ἐκτρέπονται εἰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας καὶ ὀνειδισμοὺς τοῦ ὐτοκράτορος. Δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη διὰ τοὺς Πρασίνους. Παῦσε νὰ δολοφονῇς αὶ μὴ φροντίζῃς περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν (ἄφες κολαζώμεθα = ἂς κο-λαζώμεθα, ἀπάντησις ἴσως εἰς τοὺς λόγους τοῦ μανδάτωρος «οὐδὲ τῶν ψυχῶν μῶν φείδεσθε») — 49 Μέγα εἶναι τὸ πλῆθος τῶν Πρασίνων (πηγὴ βρύουσα)

Εἴθις Σαββάτης μὴ ἐγεννήθη,
51β *ἵνα μὴ ἔσχε υἱὸν φονέα.*
Εἰκοστὸς ἕκτος φόνος ἐστὶν
52β *ὁ γενόμενος εἰς τὸ Ζεῦμα.*
Τῇ πρωΐᾳ ἐθεώρησεν,
53β *καὶ τῇ δείλῃ ἐσφάγη, δέσποτα πάντων.*

ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ

Τοὺς φονεῖς ὅλους τοῦ σταδίου
54β *ὑμεῖς μόνοι ἔχετε.*
ΠΡΑΣ. *Πότε σφάζεις καὶ ἀποδημεῖς.*
ΒΕΝ. *Σὺ δὲ σφάζεις καὶ διακινεῖς.*
Τοὺς φονεῖς γὰρ τοῦ σταδίου
57β *ὑμεῖς μόνοι ἔχετε.*
ΠΡΑΣ. *Δέσποτα Ἰουστινιανέ,*
58β *αὐτοὶ παρακαλοῦσιν*
καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς φονεύει,
59β *νοήσει ὁ μὴ θέλων.*
Τὸν ξυλοπώλην τὸν εἰς τὸ Ζεῦμα
60β *τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ;*
ΜΑΝΔ. *Ὑμεῖς αὐτὸν ἐφονεύσατε.*
ΠΡΑΣ. *Τὸν υἱὸν τοῦ Ἐπαγάθου*
62β *τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ;*

καὶ ἀφοῦ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιθυμία σου, τιμώρει ὅσους θέλεις. Ἀλλὰ νὰ τιμωρώμεθα καὶ νὰ φονευώμεθα ἀκρίτως εἶναι ἀφόρητον. — 51. Σαββάτης ὁ πατὴρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — 52. Ζεῦμα xy Ζεῦγμα (οἱ ἄλλοι κώδ.) ὁμοίως καὶ κατωτέρω στ. 60. — 53. Τὴν πρωΐαν εὑρίσκετο εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ τὴν δείλην ἐσφάγη αὐτὸς ὁ τελευταῖον δολοφονηθείς. — 54. ὅλους h (οἱ λοιποὶ κώδ. ὅλον). — Οἱ Βένετοι ἐπιρρίπτουσιν εἰς τοὺς Πρασίνους τὴν ἐνοχὴν πάντων τῶν διαπραχθέντων φόνων. — 55. Οἱ Πράσινοι κατηγοροῦσιν ἴσως τοὺς Βενέτους ὅτι οἱ τοῦ μέρους αὐτῶν φονεῖς κατορθώνουν ν' ἀποκρύπτουν τὴν ἐνοχὴν αὐτῶν, ἀπομακρυνόμενοι καὶ ἀποδεικνύοντες εὐχερῶς τὸ ἄλλοθι. — 56. Ἀνταποδίδοντες τὴν κατηγορίαν οἱ Βένετοι ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Πράσινοι ὄχι μόνον εἶναι οἱ ἔνοχοι τῶν φόνων, ἀλλὰ καὶ προκαλοῦσι ταραχὰς κατηγοροῦντες ἄλλους — 63β. Πλέκειν=συκοφαντῶν. (Ἡσύχ.) ἑρμηνευτικὴ σημείωσις Maas.

ΜΑΝΔ. *Καὶ αὐτὸν ὑμεῖς ἐφονεύσατε*
63β *καὶ τοὺς Βενέτους πλέκετε.*
ΠΡΑΣ. *Ἄρτι καὶ ἄρτι, κύριε ἐλέησον·*
64β *Τυραννεῖται ἡ ἀλήθεια.*
Ἤθελον ἀντιβάλαι τοῖς λέγουσιν
ἐκ θεοῦ διοικεῖσθαι τὰ πράγματα·
πόθεν αὕτη ἡ δυστυχία;
ΜΑΝΔ. *Θεὸς κακῶν ἀπείραστος.*
ΠΡΑΣ. *Θεὸς κακῶν ἀπείραστος;*
69β *καὶ τίς ἐστιν ὁ ἀδικῶν με;*
Εἰ φιλόσοφος ἔστιν ἢ ἐρημίτης,
τὴν διαίρεσιν εἴπῃ τῶν ἑκατέρων.
ΜΑΝΔ. *Βλάσφημοι καὶ θεοχόλωτοι,*
72β *ἕως πότε οὐχ ἡσυχάζετε;*
ΠΡΑΣ. *Ἂν θεραπεύετε τὸ κράτος σου,*
στέγω καὶ μὴ θέλων, τρισαύγουστε·
75 *ὅλα, ὅλα οἶδα· ἀλλὰ σιωπῶ.*
Σώζου δίκη, οὐκέτι χρηματίζεις.
Μεταβαίνω, καὶ τότε Ἰουδαΐζω·
μᾶλλον δ' ἑλληνίσαι συμφέρει μοι,
ΒΕΝ. *Τὸ μισῶ οὐ θέλω βλέπειν*
80β *καὶ ὁ φθόνος παρενοχλεῖ μοι.*
ΠΡΑΣ. *Ἀνασκαφῇ τὰ ὀστέα τῶν θεωρούντων.*

Ἐξετάζων μετρικῶς τὸ κείμενον τοῦτο ὁ Maas ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ δώδεκα εἴδη στίχων, τὰ ὁποῖα διακρίνει διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου (a - m). Ἀλλ' ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν στίχοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσεγγίζοντες μετρικῶς πρὸς τὰ εἴδη ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν, καί τινων ἄλλων δὲν προσδιορίζεται τὸ μέτρον (x). Οὕτω δ' ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

a (4+5 ἐννεασύλλαβοι ὀξύτονοι) στ. 2.3.55.56.

70. 71. Μόνον ἀπροσωπόληπτος καὶ ἀδέκαστος κριτὴς ἠδύνατο δικαίως ν' ἀποφανθῇ περὶ τῆς διαφορᾶς ἡμῶν.

b (3 + 4 ἑπτασύλλαβοι παροξύτονοι) 4.5.
xb. 58.
b(²)b 59.
c (6 + 4 δεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 7.8. 11-14. 31-33. 36-40. 43-45. 73-75. 78.
c? 6.79.
x(c?) 35.
d (9 + 9 ἢ 8 + 9 ὀκτωκαιδεκασύλλαβοι ἢ ἑπτακαιδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 15.21.22.47 (ὀξύτονος) 50.52.62.80.
d² 67.
d? 10.17.18.41.60.
xd² 34.
e (7 + 4 ἑνδεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 65.66.
e(c) 20.
f (6 + 5 ἑνδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 26.
xf 26.
g (8 + 8 ἑκκαιδεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 48.49.
g² 68.
xg² 63.
g²d² 69.
h (5 + 5 δεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 51 (hh).
i (9 + 7 ἢ 8 + 7 ἑκκαιδεκασύλλαβοι ἢ δεκαπεντασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 54.57.
k (7 + 5 δωδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 70.71.
l (3 + 6 ἐννεασύλλαβοι παροξύτονοι).
l(?)x 29.
xl(?) 46.
ll(?) 72.
m (4 + 7 ἑνδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 76 77.
x (ἄμετροι ἢ ἀπροσδιόριστοι) 9.16.19.24 27.30.61 (λόγοι τοῦ μανδάτωρος) 23 28.53.64.81 (λόγοι τῶν Πρασίνων).

Ἐνδιετρίψαμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς μετρικῆς ἐργασίας τοῦ Maas, φρονοῦντες ὅτι οὕτω καθίσταται ἐμφανὲς ὁπόσον ἀμφίβολος εἶναι ἡ ὑπόθεσις περὶ ἐμμέτρου συγκροτήσεως εἰς ἑνιαῖον σύνολον

ῶν παρατεταμένων κραυγῶν στασιάζοντος ὄχλου. Τοιαύτη δαψίλεια έτρων ἀκανονίστως ἐναλλασσομένων καταδεικνύει σαφῶς ὅτι δὲν πρόειται περὶ στιχοπλοκίας, ἀλλὰ περὶ ἄλλου φαινομένου, οὐχὶ δ' ἀσυνήους, τοῦ ὁποίου ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ ἐξήγησις. Οὐδεὶς δύναι ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι τὰ συντεταγμένα εἰς φατρίας πλήθη τοῦ ιπποδρόμου, τὰ αὐτὰ τρέφοντα φρονήματα καὶ εἰς τὰ αὐτὰ συνεχόενα πάθη, ἀπὸ μακροῦ δὲ χρόνου ἠσκημένα εἰς ὁμοφώνους ἐκδηλώεις τῶν συναισθημάτων αὐτῶν, ἐνδεχόμενον ἦτο ἐν δεδομένῃ τινὶ εριστάσει νὰ ἐκδηλώσωσιν ὁμοθυμαδὸν διὰ μιᾶς βοῆς τὴν γνώμην των. Η μαρτυρία περὶ τοιούτου γεγονότος, τοῦ Δίωνος Κασσίου, τὴν ποίαν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, εἶναι μαρτυρία αὐτόπτου σοβαρὰ καὶ ατὰ πάντα ἀξία πίστεως. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Δίωνος γίεται λόγος περὶ ὀλίγων τινῶν φρασιδίων. Ἀπὸ τούτων δὲ μέχρι τῆς ὐτομάτου δημιουργίας μακρῶν στιχουργημάτων ἡ ἀπόστασις εἶναι εγάλη. Χαρακτηριστικὸν δ' ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει εἶναι καὶ οῦτο, ὅτι τοῦ στιχουργικοῦ ἀγῶνος φαίνεται μετέχων καὶ ὁ Μανδάτωρ, ιότι καὶ τούτου τινὲς τῶν λόγων ἀναγνωρίζονται ὡς ἔμμετροι, ἐνῷ ἡ ιάθεσις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἦτο ἄλλη παρὰ τὴν τοῦ πλήθους.

Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι τὴν ἐπίφασιν τοῦ ἐμμέτρου παρέχει ἡ ῥυθμικὴ κατασκευὴ τῆς φράσεως. Ἡ συνήθης ὁμιλία τῶν Ἑλλήνων χει πολὺ τὸ ῥυθμικόν, τὸ αὐτὸ δὲ θὰ συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, φυσικὸν δ' ἦτο ὅτι εἰς τὰς ἐπιβοήσεις, τὰς μετά τινος ιέλους ἀπαγγελλομένας ὑπὸ τῶν κρακτῶν ἴσως συνοδεύοντος τοῦ πλήθους, τὸ ῥυθμικὸν στοιχεῖον ἐπλεόναζεν. Εἰς τὰ Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον διακρίνονται εὐχερῶς ῥυθμοί, τροχαϊκοὶ πρὸ πάντων καὶ ἰαμβικοὶ καὶ σπανιώτερον ἀναπαιστικοὶ καὶ δακτυλικοί. [1])

Τὰς ἐπιβοήσεις τῶν μερῶν κατὰ τὴν δημοτικὴν ταραχήν, τὴν γενομένην τὸν Νοέμβριον τοῦ 561 ὁ Maas (II) μεταγράφει ὡς ἑξῆς:

[1]) Παραδείγματα: *Τροχαϊκὰ* (‿‿◡́◡ | ‿◡́◡) στ. 10.15.20-22.22β. 42.42β. 47. 50.59.62.64β.67 80.— (‿◡‿◡́◡ | ◡́◡◡) 7 8.11 *13.14 32.33 36-40.43-45.74.75.78. 79.— (‿◡‿◡́◡◡) 6.48.48β 49β.54β 57β 58.— *Ἰαμβικὰ* (◡‿◡́ | ‿◡́◡) 4.5.5β 47β.59β. —(◡́◡◡́◡ | ‿◡́◡) 16.21β. 50β 69β.—Τετραποδία ἰαμβικὴ στ. 68.69.— Πολιτικὸς στίχος στ. 25. (Ἂν ἡ παρατήρησις ἡμῶν εἶναι ὀρθή, ἔχομεν ἐν τούτῳ τὸ παλαιότατον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παραδειγμάτων πολιτικοῦ στίχου.) — *Ἀναπαιστικὰ* 24.34β.52.52β.53β.65.66.71.72.— *Δακτυλικὰ* 28 60.72.73.

ΒΕΝΕΤΟΙ

Ἄψον ὧδε, ἄψον ὧδε, Πράσινος οὐ φαίνεται.

ΠΡΑΣΙΝΟΙ

Αἴ, αἴ, ὅλοι, ὅλοι.
Ἄψον ὧδε, ἄψον ὧδε, Βένετος οὐ φαίνεται.

Προτιμοτέραν νομίζομεν τὴν γραφήν: «Ἄψον ὧδε ἄψον ἐκεῖ κτλ.» τὴν ὁποίαν εἰς μὲν τὸν πρῶτον στίχον ἔχουσι πάντες οἱ κώδικες, εἰς δὲ τὸν τρίτον τρεῖς τούτων.[1]) Ὑπὲρ τῆς γραφῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Πορφυρίου «ὅλους ὧδε ὅλους ἐκεῖ» καὶ ἡ δημώδης φράσις «κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ» πρὸς δήλωσιν τοῦ πανταχοῦ. Τὸ πρῶτον κῶλον τοῦ στίχου ἰσοσυλλαβεῖ πρὸς τὸ δεύτερον, ἐκφερομένου κατὰ συνίζησιν τοῦ ὧδε ἄψον, οὕτω δ' ἐκλείπει καὶ ἡ χασμῳδία.

Τὸ III 1 δὲν εἶναι ἐπιβόησις, ἀλλ' ᾀσμάτιον, ὅπερ ἔψαλλεν ὁ ὄχλος ὄχι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς, χλευάζων τὸν βασιλέα Μαυρίκιον. Βραχὺν χρόνον πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 602, ὡς ἱστορεῖ ὁ Θεοφάνης (σ. 437 Bonn.), «οἱ δῆμοι εὑρόντες ἄνδρα προσομοιοῦντα τῷ Μαυρικίῳ καὶ βαλόντες αὐτῷ σαγίον μαῦρον καὶ ἀπὸ σκόρδων πλέξαντες στέφανον καὶ εἰς ὄνον τοῦτον καθίσαντες διέπαιζον» ἐπιλέγοντες τὸ ᾆσμα. Περίληψιν τοῦ ᾄσματος ἀναφέρει ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττας, τοὺς δύο πρώτους στίχους αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς, ὅλον δὲ ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνός.[2]) Εἶναι δὲ τοῦτο

[1]) Οἱ κώδικες ἔχουσι καὶ ἕτερον ὧδε πρὸ τοῦ Πράσινος καὶ Βένετος, πλὴν τοῦ q παραλείποντος τοῦτο πρὸ τοῦ Βένετος.

[2]) *Θεοφύλακτ.* σ. 331d Bonn: «Τὰ δὲ πλήθη ἐπὶ τὴν τυραννίδα κατολισθήσαντα κατεπαννυχίζοντο τοῖς κακοῖς, καὶ ἐς τὸν Μαυρίκιον ἐρραψῴδουν μεθ' ὕβρεως ᾄσματα. Ἐπέσκωπτόν τε καὶ τὸν ἱεράρχην τὸ τηνικαῦτα καιροῦ, ὃν πατριάρχην σύνηθες Ῥωμαίους ἀποκαλεῖν». *Ἰωάνν. Ἀντιοχ.* ἀπ. 218c (=*Müller* F.H.G. V 35 6 = Excerpta de insid. 148,7). *Κεδρην.* 705,13. – Τὸ ᾆσμα ἀναφέρουσιν οἱ ἑπόμενοι, ὧν τινὲς μετὰ γλωσσικῶν ἢ μετρικῶν παρατηρήσεων: *Ζαμπέλιος* Ἄσμ. δημ 303. Βυζαντ. μελέται, Ἀθ. 1857 σ. 622 (ἐκ τοῦ Θεοφ.) *Deville* de popularibus cantilenis apud recentiores Graecos, Paris 1866 σ. 34. (ὁμοίως). *Σάθας* Κρητικὸν θέατρον 1878 Α' σ. τνθ' (ὁμ.). *Σ. Π. Λάμπρος* ἐν Παρνασσῷ 1879 τ. Γ' σ. 400 κἑ. (=Μικταὶ σελίδες 1905 σ. 385-394). Romans

ἰσμα κατὰ στίχον, ἀποτελούμενον ἐκ τετραμέτρων τροχαϊκῶν στίχων, καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εὕρηκε τὴν δαμαλίδα ἁπαλὴν καὶ τρυφεράν,
καὶ ὡς τὸ καινὸν ἀλεκτόριν οὕτω αὐτὴν πεπήδηκε,
καὶ ἐποίησε παιδία, ὡς τὰ ξυλοκούκουδα·
καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν.
Ἁγιέ μου, ἅγιέ ⟨μου⟩, φοβερὲ καὶ δυνατέ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου, ἵνα μὴ ὑπεραίρηται,
κἀγώ σοι τὸν βοῦν τὸν μέγαν προσαγάγω εἰς εὐχήν. [1])

Σκωπτικὸν ἐπίσης ᾀσμάτιον φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι καὶ τὸ IV 2 τὸ ὁποῖον ποιηθὲν ἴσως ὀλίγῳ πρότερον εἶπον ἐνώπιον τοῦ Φωκᾶ ὑβρίζοντες αὐτὸν οἱ Πράσινοι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ (609):

Πάλιν 'ςτὸν καῦκον ἔπιες,
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας. [2])

Ἀποτελεῖται τοῦτο ἐκ δύο διμέτρων τροχαϊκῶν καταληκτικῶν, ἡ δ' ὀρθοτέρα ἀνάγνωσις αὐτοῦ, ὡς νομίζομεν, εἶναι:

grecs, Par. 1880 σ. VIII. *Krumbacher* Byz. Litteraturgesch. σ. 792. Πρβλ. *Σάθα* Μνημεῖα ἑλλ. ἱστ. τ. VII σ. XIV.

[1]) Στ 1. Εὗρεν Ἰω. Ἀντ. δάμαλιν Ἰω. Ἀντ. Κεδρ. καὶ τρυφερὰν (παραλείπουν Θεοφ. Κεδρ.) (δαμαλίδ' ἀπ. Deville· δάμαλιν Maas). | Στ. 2 (καὶ ὡς Maas) ἀλέκτόριν ἀλεκτόριον Δ.Γ. Θεοφ. οὕτως αὐτὴν Ἰω. Ἀντ. οὕτως (παραλείπ. Θεοφάν. καὶ Κεδρην.) ταύτην π. Θεοφ. πεπήδηκεν αὐτὴν Κεδρ. (ταύτῃ ἐπιπεπήδηκεν, Λάμπρ. *τὴν* ἀντὶ τοῦ *αὐτὴν* προτείνει μετ' ἐνδοιασμοῦ διόρθωσιν ὁ Kr.) | Στ. 3—7. Παραλείπονται ὑπὸ Ἰω. Ἀντ. | Στ. 3 τὰ παιδία εἰς κῶδ. Θεοφ. ξυλοκώδωνα Κεδρ. (παιδ͜ιὰ Maas) | Στ. 4-5 παραλείπονται ὑπὸ Κεδρ. | Στ. 5 ἅ. ⟨μου⟩ συμπλήρωσις Maas. | τὸν μέγαν βοῦν Κεδρ.

[2]) Ἰω. Ἀντιοχ. ἀπ. 218e (*Müller* FHG. V 37=Excerpta de insidiis 149, 16). *Θεοφάν.* σ. 457 Bonn. *Γεώργ. Μοναχ.* σ. 562 Mur. II 664,19 De B. *Κεδρην.* I 709, 5 Bonn. *Λέων γραμμ.* σ. 145 Bonn. *Γλυκᾶς* Δ' σ. 551 Bonn. Πρβλ. *Ζωναρ.* ΙΔ' ιδ' 29. «Φωκᾶς ἐν ἵππων ἁμίλλῃ τῶν δήμων πρός αὐτόν τι ἀποσκωψάντων, ἐκμανεὶς πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε κλτ.» — *Ζαμπελ.* Βυζ. μελ. 623 [στὸν κ. — ἀπώλεκας] ὅλως παρηλλαγμένον δι' αὐθαιρέτων μεταβολῶν ἐν Ἄσμ. δημ. σ. 229. — *Sophocles* Greek Lex. 1870 σ 49 [εἰς τὸν κ. — ἀπέλεκες]. *Σάθα* Κρητ. θέατρ. Α' σ υ'. [εἰς τὸν κ. — ἀπέλυκες (οὕτω:) *Lambros* Rom. gr. σ. IX. [Εἰς τὸν κ. — ἢ 'ς τὸν κ.] *Krumbacher* Byz. Litt.[2] σ. 793 ['ς τὸν κ.]

Στ. 1. Πάλιν τὸν οἶνον Κέδρην. οἱ λοιποί: Πάλιν εἰς τὸν κ. Στ. 2 ἀπόλεκες κῶδ. m Θεοφ. οἱ λοιποὶ κώδ. ἀπέλεκες.

Πάλι εἰς τὸν καῦκον ἔπιες
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκες.

Ὁ Θεοφάνης ἐτήρησεν ἀμετάλλακτον τὸν εἰς *-κα* διαλεκτικὸν τύπον τοῦ δευτέρου ἀορίστου εἰς *-σα*, ὅστις καὶ νῦν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι συνήθης· τὸ δὲ *ν* πρὸ τοῦ *σ* δὲν ἀνέχεται ἡ δημώδης, δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ φθογγολογικὸς οὗτος κανὼν εἶναι παλαιότερος·[1]) καὶ τὸ *πάλι* ἀντὶ τοῦ *πάλιν* ἦτο ἐν χρήσει πολὺ πρὸ τοῦ ς΄ αἰῶνος.

Ὅμοιον εἶναι καὶ τὸ ᾀσμάτιον (V), τὸ ὁποῖον πρὸς ὕβριν τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ (741-775) εἶπεν ὁ δῆμος ἐν ἱππικῷ ἐπίσης ἀγῶνι.

Ἡ Ἀγάθη ἐγήρασεν,
σὺ δὲ ταύτην ἀνενέωσας. [2])

Ὡς δ' ὅμως φέρεται τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς ᾆσμα. Τοῦ πρώτου στίχου αἱ χασμῳδίαι εἶναι ἀφόρητοι. Καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ γνώμη, ὅτι εἰς τὴν τονικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντινῶν παρέχεται πλήρης ἄδεια χασμῳδιῶν, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή· χασμῳδίαι παρατηροῦνται εἰς τὴν ῥυθμικὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ ἔν τινι μέτρῳ εἰς τοὺς πολιτικοὺς στίχους τῶν λογίων· τοὐναντίον δὲ ἡ δημώδης ποίησις τῶν Βυζαντινῶν ἀποφεύγει τὴν χασμῳδίαν, σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ σημερινὴ δημώδης ποίησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν ᾗ σπανιώτατα καὶ δὴ μόνον εἰς τοὺς ἀπαγγελλομένους στίχους εἰσχωροῦσι χασμῳδίαι· ὅπου δ' ἄλλοθι παρατηροῦνται χασμῳδίαι, αὗται προέρχονται ἐκ μνημονικοῦ λάθους τοῦ ἀντιγράφοντος ἢ ἀπαγγέλλοντος τὸ ᾆσμα.

Ἀλλὰ καὶ ἄρρυθμον εἶναι τὸ προκείμενον ᾀσμάτιον. Ὁ Ζαμπέλιος ἐζήτησε διὰ διορθώσεων ν' ἀποκαταστήσῃ τὸν ῥυθμόν, γράφων *Ἡ Ἀγάθη μας ἐ. σὺ δὲ τὴν ἀ.* Ἀλλ' αἱ διορθώσεις αὗται εἶναι αὐθαίρετοι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ νεώτεροι μετρικοὶ δὲν ἀπαι-

[1]) Βλ. *K. Dieterich* Untersuchungen σ. 88-9. *G. Meyer* gr. Gramm.² § 273. *Thumb* Handbuch² σ. 22.

[2]) *Γ. Κωδιν.* π. κτισμ. σ. 97,7 Bonn. = Πάτρ. Κ/πόλ. Η΄ 68 σ. 240,11 Preger [αὐτὴν Κωδ. — ταύτην Pr.] (*Ζαμπέλ.* Ἆσμ. δημ. σ. 354 [Ἡ Ἀ. μας ἐ. καὶ σὺ τὴν ἀνανέωσας] *Lambros* Rom. gr. σ. IX [ὁμοίως, ἐκ τοῦ Ζαμπελίου]. Maas [ἴσως: ἀνένεωσας])

τοῦσι ῥυθμὸν ἐκ τῶν βυζαντινῶν στίχων, προσέχοντες εἰς μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον τοῦ πέρατος τοῦ στίχου· διὰ τὴν δημώδη δ' ὅμως ποίησιν τῶν βυζαντινῶν χρόνων νομίζομεν ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ὑποστηριχθῇ μετὰ πιθανότητος ὅτι εἶχε νόμους παντελῶς διαφόρους τῶν τῆς ἡμετέρας δημώδους, ἥτις εἶναι ἡ φυσικὴ συνέχεια αὐτῆς.

Τὸ προκείμενον δὲ σκωπτικὸν δίστιχον ἀποκαθίσταται καθ' ἡμᾶς ὧδε:

Ἡ Γηραγάθη ἐγήρασεν,
σὺ δ' αὐτὴν ἀνένεωσας.

Ἀποτελεῖται δηλονότι ἐκ διμέτρου ἰαμβικοῦ καὶ διμέτρου τροχαϊκοῦ καταληκτικοῦ, κατὰ μετρικὴν σύζευξιν συνηθεστάτην εἰς ὀλιγόστιχα ἔμμετρα καὶ νῦν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.[1]) Περὶ δὲ τῆς κριτικῆς διορθώσεως παρατηροῦμεν ὅτι τὴν μὲν ἀντωνυμίαν *αὐτὴν* τοῦ δευτέρου στίχου παρελάβομεν ἐκ τοῦ Κωδινοῦ, τὸ δὲ *Γηραγάθη* (=γραῖα Ἀγάθη) εἶναι ὁ γνήσιος λαϊκὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀγάθης ἐκείνης, τῆς ἐρωμένης τοῦ σατιριζομένου βασιλέως. «Ἀγάθη, γραῦς ὡραία τῷ εἴδει σφόδρα — Ἐκλήθη δὲ *Γηραγάθη* διὰ τὸ φυλάξαι αὐτῆς τὴν παρθενίαν χρόνους πολλούς»· λέγουν τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τὸ γηροκομεῖον, ὅπερ αὐτὴ ἔκτισεν, ἐλέγετο *τὰ Γηραγάθης*. Ὅθεν ἀναγκαίως αὐτοῦ τοῦ χλευαστικοῦ παρωνυμίου θὰ ἔκαμε χρῆσιν ὁ λαὸς διασύρων τὸν αὐτοκράτορα.

Τὸ VI ἐκ δύο διμέτρων τροχαϊκῶν στίχων εἶναι καὶ τοῦτο σκωπτικὸν ᾀσμάτιον, ποιηθὲν περὶ τὸ 900.

Ἀδελβέρτος κόμης κούρτης,
μακροσπάθης, γουνδοπίστης.[2])

[1]) Πρόχειρα παραδείγματα ἐκ τῶν πρώτων σελίδων τῶν συλλογῶν τῶν μεσαιωνικῶν παροιμιῶν, τὰς ὁποίας ἐξέδωκα ἐν Παροιμίαις τ. Α': Δίμετρος ἰαμβικὸς + διμέτρῳ τροχαϊκῷ καταληκτικῷ σ. 19,37 Δίμετρος ἰαμβικὸς + διμ. τροχ. σ. 9,52. Δίμ τροχ + διμ. ἰαμβ. σ. 17,27. Δίμ. τρ. καταληκτικὸς + δίμ ἰαμβ. κατ. σ. 7.23 Δίμ. ἰαμβ. καταλ. + διμ. τροχ. 29,82. Διμ. ἰαμβ. κατ + διμ τροχ. κατ. εἰς συλλαβὴν σ. 36,12. Δίμ. ἰαμ. + διποδίᾳ τροχ. σ. 9,74. Διποδ ἰαμβ + διποδ. τροχ. κατ. σ. 10,3. Ἐκ δὲ τῶν σημερινῶν παροιμιῶν, ἀνοίγων τυχαίως ἕνα τόμον τῆς συλλογῆς μου, εἰς μίαν μόνον λέξιν (γραῖα) σημειώνω τὰ ἑπόμενα παραδείγματα. Δίμετρ. ἰαμ. + δίμ. τροχ. κατ. (ἀρ. 7) Διμ. τροχ. + διμ ἰαμβ. (ἀρ. 1). Δίμ. ἰαμβ. κατ. + διμ. τροχ. (ἀρ. 48).

[2]) *Luitprandi* Antapodosis II 34 ἐν *Pertz* Monumenta Germaniae histo-

Ὡς ἱστορεῖ ὁ διασώσας τοῦτο ἐπίσκοπος Κρεμῶνος Λουιτπράνδος (Ι΄ αἰών), ὁ διασυρόμενος κόμης τῆς αὐλῆς (κούρτης) Ἀδελβέρτος, (Adelbertus), καίπερ φιλανθρωπότατος καὶ χρηστότατος ὅτε ἦτο νέος, ἔγινεν ἡλικιωθεὶς φαυλότατος· καὶ τοσοῦτον πονηρὰ ἦτο ἡ κρατοῦσα περὶ αὐτοῦ γνώμη, ὥστε ἐφέρετο ᾀσμάτιον κοινότατον, ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ παίδων ψαλλόμενον, τὸ ὁποῖον καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ἐν λατινικῇ μεταγραφῇ καὶ μεταφράσει παραθέτει· λέγον δὲ ὅτι ὁ Ἀ. εἶχε μὲν μακρὰν τὴν σπάθην, ἀλλ' ἐλαχίστην τὴν πίστιν. Ἡ μετάφρασις εἶναι ἀκριβὴς καὶ τὸ κείμενον ἔχει κάλλιστα, οὐδὲ παρίσταται χρεία διορθώσεως τῆς λέξεως· *γουνδοπίστης* εἶναι ὁ ἔχων κοντήν, βραχεῖαν τὴν πίστιν, ὁ *κοντοπίστης*, κατὰ τροπὴν διαλεκτικὴν τοῦ ἀρκτικοῦ *κ* εἰς *γ*, καὶ τοῦ *ο* εἰς *ου*· ἡ τροπὴ τοῦ *ο* εἰς *ου* καὶ τοῦ *κ* ἐν ἀρχῇ λέξεως ἑπομένου φωνήεντος ἢ ὑγροῦ εἰς *γ* εἶναι συνήθως εἰς τὴν ἑλληνικήν.[1])

Ὁ Ἀδελβέρτος ἦτο μαρκίων Ἐπορηγίας (Eporegiae) ἐν Ἰταλίᾳ τὸ ᾀσμάτιον ἄρα συνετέθη καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ Ἰταλῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Ad. Hofmeister (παρὰ Maas) ὅτι εἶναι πλάσμα τοῦ Λουιτπράνδου εἶναι παντελῶς ἀπίθανος. Ὁσονδήποτε καλῶς καὶ ἂν ἐγίνωσκεν ὁ ἐπίσκοπος Κρεμῶνος τὴν ἑλληνικὴν ἦτο δύσκολον νὰ πλάσῃ τὰ τοσοῦτον χαρακτηριστικὰ σύνθετα ἐπίθετα, ὧν τὸ ἕτερον μάλιστα εἰς διαλεκτικὸν τύπον· μόνος ὁ λαὸς ἦτο ἱκανὸς νὰ παραστήσῃ οὕτω λακωνικῶς καὶ ἐντόνως διὰ τῆς συνθετικῆς δυνάμεως τῆς δημώδους γλώσσης τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἤθους πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ σατιριζομένου ἀνδρός.

Ἕπονται εἰς τοῦτο τὰ δύο ᾀσμάτια (VII 1. 2) εἰς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνόν, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν διάσωσιν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον:

rica τ. V σ. 295. [Ἀδελβέρτος (Δ Γ. Αδεβερτος) κόμις κούρτις, μακροοπάθης, γουνδοπίστις, Adelbertus comis curtis, macrospathis, gundopistis]. *Lambros* Rom. gr. σ. X. [διορθώνει τὸ γ. εἰς κονδοπίστις].

[1]) Βλ. *Foy*, Lautsystem σ. 13. Τοῦ κυρίου ὀνόματος τοῦ ϛ΄ αἰῶνος Κονδοχέρης (*Θεοφάν.* σ. 366 Bonn.) φέρονται εἴς τινα χειρόγραφα καὶ διάφοροι γραφαὶ *Γογδοχέρης* (ἀντὶ Γονδοχέρης).

Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς
χαρῆς, Ἀλέξιε ἐννόησες το,
καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωΐ
ὕπα καλῶς, γεράκιν μου·[1])

καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἐπεισόδιόν τι τοῦ πρὸς τοὺς Πατζινάκας πολέμου τοῦ βασιλέως·

Ἀπὸ τὴν Δρίστραν εἰς Γολόη ην
καλὸν ἀπλῆκτον Κομνηνέ.[2])

Ἡ πορφυρογέννητος θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου ἀπηξίωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν συγγραφὴν περὶ τῶν πράξεων τοῦ πατρός της τὰ εἰς *ἰδιῶτιδα* φωνὴν στιχουργήματα ταῦτα, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἐμφαῖνον ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ θαυμασμὸν διὰ τὸ κατόρθωμα τῆς εὐτυχοῦς διασώσεως αὐτοῦ, κρίνει εὐμενέστατα, ὡς «τὴν τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν ἐμμελέστατά πως ἀνακρουόμενον» καὶ παραφράζει ἀκριβῶς εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Τὸ δὲ δεύτερον σκῶπτον τὸν ἐν μάχῃ ἀτυχήσαντα βασιλέα, οὐδὲ κἂν μνημονεύει. Διέσωσαν δ' ὅμως αὐτὰ οἱ βιβλιογράφοι· ὁ παλαιότατος κῶδιξ τῆς Ἀλεξιάδος ὁ φλωρεντῖνος τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος (F[1]) ἔχει ταῦτα ἐν τῇ ᾤᾳ· ὁ δὲ σύγχρονος

[1]) *Ἀνν. Κομν.* Β´ 4 Ι σ. 69,4 Reifferscheid [χαρεῖς] (*Ζαμπελίου* Ἆσμ. δημ. σ 363 [χαρεῖς-εἶπα] *Sophocles* Lex. σ. 49 [χαρῆς-εἶπα]—*Lambros* Rom. gr. σ. XI [χαρεῖς Ἀλέξι, ἐνόησ' το—εἶπα]. *B. Schmidt* παρὰ Ἄννα Κομνηνῇ ed. Reifferscheid I. XIII [χαρὰ 'στ', ἐνόησές το— πρ. πετᾷς κ. γιεράκιν! οὕτω δ' ἀποκαθιστᾷ πολιτικοὺς στίχους, ἀποβάλλων δύο λέξεις (Ἀλέξιε-μου). *Συνόδης Παπαδημητρίου* ἐν Ἐπετηρίδι τῆς παρὰ τῷ αὐτ. νεορωσικῷ Πανεπιστημίου τῆς Ὀδησσοῦ Ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἑταιρείας II Βυζαντ. τμῆμα. Ἐν Ὀδησσῷ 1892 σ. 281-7 (ῥωσιστί. Τὴν διατριβὴν ταύτην γινώσκω ἐκ περιλήψεων αὐτῆς ἐν Byz. Zts. 1893 II σ. 141 καὶ ἐν Βυζαντινοῖς χρονικοῖς, τῆς Πετρουπόλεως 1894 I σ. 440 [χαρῆς, Ἀ. ἐννόησές το—ὕπα κ.] Maas [+χαρεις+Ἀ. ἐνόησες το —ὕπα]).

[2]) *Ἀνν. Κομν.* Ζ´ 3 σ 240 5 [ὅτε καὶ (A, παραλείπονται ὑπὸ τοῦ F) ἔλεγον οἱ πολῖται ἀπὸ τὴν δρίστραν εἰς γολόην καλὸν ἀπλῆκτον (ἄπληκτον A) κομνηνὲ (F ἐν τῇ ᾤᾳ, A).—*B. Schmidt* ἔνθ. ἀν. σ. XVII [ἀπλήκτῳ—ἑρμηνεύων, Von Dr. nach. G. ist eine schöne Reise für einen unverwundeten]. *W. Fischer* ἐν Berl. phil. Wochenschr. 1885 σ. 390-3 [ὅτι τὸ μέτρον τοῦ ᾀσματίου εἶναι ἀναπαιστικὸς δίμετρος καὶ τροχαϊκὸς δίμετρος] *Συνόδης Παπαδημητρίου* ἔνθ. ἀν. [Γολόην-ἀπλίκτον, καὶ ὅτι τὸ μέτρον εἶναι τονικὸς τετράμετρος ἰαμβικός]. Maas [Γολόην]).

τῆς Ἄννης ἐπιτομεὺς τῆς Ἀλεξιάδος, οὗ τὸ ἔργον ἔχομεν ἐν χειρογράφῳ τοῦ Μονάχου τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος (Α) τὰ συμπεριέλαβεν εἰς τὸ κείμενον.[1])

Τὸ πρῶτον ᾀσμάτιον ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων διμέτρων ἰαμβικῶν ἐναλλὰξ ὀξυτόνων καὶ προπαροξυτόνων. Ἡ δ' ἔννοια αὐτοῦ ἐσαφηνίζετο ὑπὸ τῆς παραφράσεως τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς: «Κατὰ μὲν τὸ τυρώνυμον Σάββατον ὑπέρευγέ σοι τῆς ἀγχινοίας, Ἀλέξιε, τὴν δὲ μετὰ τὴν Κυριακὴν δευτέραν ἡμέραν καθάπερ τις ὑψιπέτης ἱέραξ ἀφίπτασο τῶν ἐπιβουλευόντων βαρβάρων». Ὅτι δηλ. ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, πληροφορηθεὶς τὰ τεκταινόμενα κατ' αὐτοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς Τυροφάγου (13 Φεβρουαρίου 1081) καὶ νὰ φθάσῃ τὴν πρωΐαν τῆς Δευτέρας (15 Φεβρουαρίου) εἰς Τζουρουλὸν τῆς Θρᾴκης, ὅπου ἡνώθη μετ' αὐτῶν συναποστατῆσαν τὸ στράτευμα.

Δυσκόλως δ' ὅμως ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν ἐλευθέραν παράφρασιν τῆς Ἀλεξιάδος ἡ λέξις τοῦ δημώδους ᾀσματίου. Τὸ *ὕπα καλῶς*, παραδιορθωθὲν μάλιστα εἰς *εἶπα*, ἐφαίνετο ἀκατανόητον, ἀλλ' ὀρθῶς ὁ Παπαδημητρίου ἀνεγνώρισεν ὅτι εἶναι β΄ πρόσωπον τῆς προστακτικῆς τοῦ ὑπάγω, καὶ ὅτι καὶ τὸ ἀντιστοιχοῦν *ἀφίπτασο* τῆς Ἀλεξιάδος εἶναι προστακτικῆς ἐγκλίσεως. Ὁ Maas ἀντικατέστησε διὰ τοῦ τύπου τούτου *ὕπα* τὸ ἐν τῇ δημώδει βοῇ τῶν Βενέτων πρὸς τὸν Φωκᾶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου τοῦ Σιμοκάττα καὶ τοῦ Θεοφάνους παραδεδομένον *ὕπαγε* (IV,4) καὶ σημειώνει ὁμοίαν φράσιν τοῦ Λεοντίου ἐν τῷ βίῳ Συμεῶνος τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ (τ. σ. 1717 Α Migne): «ὕπαγε καλῶς». Ἀπαράλλακτον σχεδὸν τὴν φράσιν τοῦ ᾀσματίου ἔχομεν ἐν ᾄσματι τοῦ λεγομένου Ἀλφαβήτου τῆς ἀγάπης (ἀρ. 29 σ. 20 Wagner): «Ὕπα καλῶς, πετρίτη μου». (Τὸ ᾆσμα εἶναι ὡς ἀπὸ μέρους κόρης πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα ἐρώμενον). Τὸ *ὕπα* εὑρίσκομεν προσέτι καὶ παρὰ τῷ Βρυεννίῳ[2]) καὶ πολλάκις καὶ κατὰ διαφόρους τύπους ἐπαναλαμβανόμενον ἐν τῷ Λόγῳ παρηγορητικῷ

[1]) «Τὸ δὲ ᾀσμάτιον αὐταῖς λέξεσιν εἶχεν οὕτως· Τὸ Σ.—γεράκιν μου».

[2]) Ἐν *Παπαδοπούλου Κεραμέως* Varia sacra graaca σ. 294.

περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας.[1]) Τὸ δ' ἀνεξήγητον *χαρεὶς* εἶναι ἐπιρρηματικὴ ἐπευφημία καλῶς ἀποδιδομένη διὰ τῆς παραφράσεως τῆς Ἀλεξιάδος *ὑπέρευγέ σοι*. Εὑρίσκομεν αὐτὴν καὶ ἐν τῇ Ἐσκωριαλείῳ διασκευῇ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη 1457 (βλ. ἀνωτέρω σ. 594): «χαρῆς καὶ ἂς δευτερώσῃς». Ἄλλοι τύποι εἶναι «Νὰ πιχαρῇς» (Ἀλφαβ. ἀγ. 64 σ. 38 Wagner) καὶ «χαρίσου το».[2]) Σήμερον κοινότατος τύπος εἶναι *χαρῶ σε*.[3])

Τὸ δεύτερον ἐκ δύο διμέτρων ἰαμβικῶν ᾀσμάτιον διασύρει τὴν ἧτταν τοῦ Ἀλεξίου ἐν μάχῃ τινὶ κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Πατζινάκας πόλεμον (1090-1091). Κατέχων ὁ αὐτοκράτωρ τὴν Δρίστραν, πόλιν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν, συνῆψεν ἀκαίρως μάχην πρὸς αὐτοὺς ἀτυχῆ· κατατροπωθέντων τῶν στρατευμάτων του, αὐτὸς τραυματίας μόλις διεσώθη φεύγων διὰ νυκτὸς εἰς Γολόην, ὁπόθεν μεθ' ἡμέρας τινὰς μετέβη εἰς Βερόην. *Ἀπλῆκτον* εἶναι ὁ καταυλισμός, ὅθεν τὸ ᾀσμάτιον χλευάζει τὸν βασιλέα, ὅστις κατέχων τὴν πόλιν Δρίστραν ἠναγκάσθη διωκόμενος νὰ καταυλισθῇ εἰς τὴν Γολόην.

Παρατρέχοντες τἆλλα παρὰ Maas ᾄσματα (VIII. IX 1-17), διότι, ὡς εἴπομεν, νομίζομεν ταῦτα λογίας προελεύσεως, ὀλίγα τινὰ μόνον θὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ τελευταίου ᾄσματος τῆς συλλογῆς αὐτοῦ. Διεσώθη τοῦτο διὰ λατινικῶν χαρακτήρων μεταγεγραμμένον ἐν χειρογράφῳ τοῦ ΙΒ' αἰ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Cambrai (κῶδ. 512) καὶ ἐν Βαλ-

[1]) Ἐκδοθέντι ὑπὸ Λάμπρου, Romans grecs σ. 289 κέ. ἐκ κώδ. τῆς Ὀξφόρδης (Ο) καὶ ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τ. Γ' σ. 407 κέ. ἐκ κώδικος τῆς Λιψίας (Λ): ὕπα καλῶς (στ. 190 194 369. 412 Λ) ὕπαε καλῶς (στ. 190. 377 Ο) ὕπαγε καλῶς (στ. 318 Λ. 367 Ο)· καλῶς ὑπάγεις (στ. 244. 248 Λ. 249. 253 Ο)· καλῶς ὑπάγαινε (στ. 422 Ο).

[2]) *Πρόδρομ.* Γ' 325. 326 no (σ. 63 Hesseling et Pernot): 'ς τὴν γλῶσσαν μου γυρίζεται, δαῖμον ἀνάθεμά σε, | *χαρίσου το*, ὑδρόλικον, μόλις ἐπέτυχά το! Δ Γ. «συγχάρισε, τὸ δρόλικον».

[3]) Π. χ. Κρήτης ᾀσμάτιον: «κ' ἄσπρα λουλούδια κρέμουνται, *χαρῶ σε*, 'ς τὴμ ποδιά σου» (Λαογρ. Α' 290,46). «Ἐν Κύπρῳ ὁ σύζυγος καλῶν τὴν σύζυγόν του, δὲν καλεῖ ποτὲ αὐτὴν ὀνομαστί, ἀλλὰ διὰ τοῦ χαριεντισμοῦ *χαρῶ σε*, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του, καὶ ὅταν ζητεῖ παρ' αὐτῆς πρᾶγμά τι, πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ χαριεντισμοῦ ζητεῖ τοῦτο, οἷον χαρῶ σε, φέρε μου ἕνα λαμπρόν». (Ὁ ἐν Κ/πόλει σύλλ. τ. Η' σ. 495).

λικελιανῷ κώδ. F 73 τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, ἐξεδόθη δὲ καὶ ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ ἐνὸν εἰς τὸν ἑλληνικὸν τύπον αὐτοῦ ὑπὸ *P. Fabre* (Le polyptyque de chanoin Benoît ἐν Travaux et mémoires des facultés de Lille τ. I, Lille 1889) καὶ ὑπὸ *V. Tommasini* (Sulle laudi greche conservate nel *Liber politicus* del canonico Benedetto ἐν τόμῳ ἐκδοθέντι ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ernesto Monachi ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν Ῥώμῃ 1901 σ. 377-388). Συμβολὰς δ' ἀξιολογωτάτας πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ ἑρμηνείαν αὐτοῦ παρέσχον ὁ *Krumbacher* (Byz. Litteraturg.[2] 256-7 § 108 καὶ ἐν Byz. Zts. 1902 XI 587-8) καὶ ὁ *Maas*.

Τὸ ᾆσμα τοῦτο ἐψάλλετο ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ παίδων ψαλτῶν κατὰ τὴν λεγομένην ἑορτὴν τῶν κεράτων (Cornomannia). Κατά τινα εἰκασίαν, ἡ ἑορτὴ αὕτη ἤγετο ἤδη ἀπὸ τοῦ Θ΄ ἢ Ι΄ αἰῶνος, πάντως δὲ τὸ ᾆσμα εἶναι πολὺ παλαιόν, ἀφοῦ εὑρίσκεται ἐν χειρογράφῳ τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, καὶ εἶναι ἐν αὐτῷ παρεφθαρμένον καὶ πολλὰ ἔχει χάσματα ἐκ παραλείψεως στίχων καὶ συγχωνεύσεως εἰς ἓν δύο ἢ τριῶν ᾀσμάτων. Ἔχει δὲ τὸ κείμενον τοῦτο μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, διότι ἀποτελεῖται ἐξ ᾀσματίων φερομένων μέχρι τοῦ νῦν διὰ στόματος εἰς πολυαρίθμους παραλλαγὰς καὶ διότι τὸ ἓν τούτων, τὸ χελιδόνισμα, εἶναι πολύτιμον ἐκ παραδόσεως περίλειμμα ἀρχαιοτάτων ἐθίμων καὶ ᾀσμάτων. Ἀλλὰ μὴ ἔχοντες πρόχειρα τὰ ἔργα τοῦ Fabre καὶ τοῦ Tommasini,[1]) καὶ ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεξετείνετο εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκ τῆς συνεξετάσεως τῶν σημερινῶν εἰς πολλὰς δεκάδας ἀνερχομένων παραλλαγῶν, ὧν αἱ τοῦ χελιδονίσματος μάλιστα εἶναι ἄξιαι λεπτομερεστέρας μελέτης, περιοριζόμεθα νῦν εἴς τινας μόνον παρατηρήσεις.

Τὰ χειρόγραφα παρέχουσιν ἀτελὲς καὶ κολοβὸν κείμενον χελιδονίσματος ἢ ᾠδῆς εἰς τὸ ἔαρ, ἐν συμφυρμῷ μετ' ἀποσπασμάτων ἄλλων ᾀσμάτων συγγενῶν, ὧν τινὰ καὶ εἰς τὰς σημερινὰς παραλλαγὰς τῶν χελιδονισμάτων συγχωνεύονται μετὰ τοῦ κυρίου ᾄσματος, ἓν δέ, τὸ

[1]) Ὡς βάσιν πάσης περαιτέρω μελέτης τοῦ ᾄσματος ὁ Krumbacher (Byz. Zts. XI σ. 588) ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν χρῆσιν τελείων πανομοιοτύπων τῶν χειρογράφων, διότι εἰς τὰς ἐκδόσεις ὑπάρχουσι πολλὰ τἀμφίβολα.

ἀλφαβητάριον, οὐδεμίαν συνάφειαν ἔχον πρὸς τὸ χελιδόνισμα, παρ' ἡμῖν ἐνίοτε συνάπτεται μόνον πρὸς τοὺς θρήνους τῆς μεγάλης ἑβδομάδος. Ἀτελῆ ἀποσπάσματα τῶν διαφόρων τούτων ᾀσμάτων, χαλαρῶς συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατάληπτα, ἐφ' ὅσον δὲν συμπληροῦνται καὶ ἐπεξηγοῦνται ὑπὸ σημερινῶν δημωδῶν παραλλαγῶν, παρέχουσιν εἰς τὸ κείμενον ἔμφασιν παντελοῦς ἀσυναρτησίας. Εἶναι δὲ τᾄσματα ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται τοῦτο: α') εὐχετικά, οἷα τὰ συναπτόμενα εἰς τὰ σημερινὰ ᾄσματα τῶν καλάνδων καὶ τἆλλα ἑορταστικὰ (στ. 1-14. 37-42: 59-62) β') Πολυχρονισμοὶ (77-82 ἢ 87). γ') Ἀλφαβητάρια (21-29) [Α—Δ] 65-74 [Α-Ι]. δ') Χελιδόνισμα (22. 32-36. 43-52). ε') Χαιρετισμοὶ εἰς τὸ ἔαρ (55. 88-90) καὶ ς') Ἐπῳδαὶ πρὸς δίωξιν τοῦ χειμῶνος, ἢ τοῦ ἐκπροσωποῦντος αὐτὸν Φεβρουάρη (15-20. 53-54).

Κοινὸς χαρακτὴρ πάντων τῶν ᾀσμάτων τούτων εἶναι τὸ τροχαϊκὸν μέτρον αὐτῶν, ὅπερ διετήρησαν καὶ πᾶσαι αἱ σημεριναὶ παραλλαγαὶ τῶν χελιδονισμάτων, ἐν μέρει δὲ καί τινα τῶν ὁμοίων ἀλφαβηταρίων. Τάσις τις πρὸς μετατροπὴν τῶν βραχέων τροχαϊκῶν στίχων εἰς πολιτικοὺς ἐξεδηλώθη μὲν ἐνωρίς, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσεν. Εἰς ἓν τῶν ἀλφαβηταρίων ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι τοῦ ΙϚ' αἰῶνος (θεολ. ἑλλην. 244 φ. 103) παρετήρησεν ἤδη ὁ Krumbacher (Byz. Litt.[2] 257) ὅτι ὁ πρῶτος στίχος, πολιτικὸς δεκαπεντασύλλαβος, δυσαρμοστεῖ πρὸς τοὺς ἑπομένους βραχεῖς στίχους. Ὁ στίχος ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀρχὴ τοῦ κόσμου γέγονεν ὁ κτίστης τῶν ἁπάντων.

Ὁμοίως καὶ εἰς δημῶδες ἀλφάβητον, προστεθειμένον εἰς τὸ τέλος κορινθιακοῦ θρήνου τῆς μεγάλης Παρασκευῆς οἱ δύο πρῶτοι στίχοι (44-45) εἶναι πολιτικοί, οἱ δὲ λοιποὶ (46-62) δίμετροι τροχαϊκοὶ καταληκτικοί, ὡς καὶ οἱ τῶν δύο ἀλφαβηταρίων τοῦ προκειμένου χελιδονίσματος.

Ἄλφα εἶναι ὁ οὐρανὸς καὶ βῆτα βασιλεύει,
γάμμα, γεννειέται ὁ Χριστὸς καὶ δέλτα δι' ἀγγέλου. [1])

[1]) *Λελέκου* Δημοτικὴ ἀνθολογία. Ἀθ. 1868 σ. 15. (Τὸ πρῶτον κῶλον εἶναι προδήλως ἐσφαλμένον, ὄχι μόνον διὰ τὰς δύο χασμῳδίας, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἔχει κἂν λέξιν ἀπὸ τοῦ Α ἀρχομένην.) — Εἰς τἀλφαβητάρια τῶν κωδ. τοῦ Κάμβραὶ καὶ τοῦ Βαλλικελιανοῦ παρεκκλίνουσι μικρὸν τοῦ μετρικοῦ τούτου σχήματος οἱ στ. 65.67.70.72.

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν παραλλαγῶν τοῦ χελιδονίσματος μία μόνον ἔχει τὸν πρῶτον στίχον πολιτικόν, ἐνῷ οἱ λοιποὶ εἶναι δίμετροι τροχαϊκοὶ καταληκτικοί.

Χελιδονάκι μου γοργό, γοργό μου χελιδόνι,
ποῦ ρθες ἀπ' τὴν ἔρημο,
τί καλά μας ἤφερες; [1])

Πρόδηλον δ' ὅτι ὁ στίχος οὗτος μετεβλήθη διὰ παλλιλογίας, καὶ ὅτι ὁ ἀδιάφθορος εἶναι:

Χελιδόνι μου γοργό,
ποῦ ρθες ἀπ' τὴν ἔρημο κτλ.

ὡς ἔχει ἐν παραλλαγῇ τοῦ αὐτοῦ τόπου. [2])

Ἄλλο κοινὸν γνώρισμα τοῦ χελιδονίσματος τῶν δύο κωδίκων καὶ τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν εἶναι ὅτι ᾀδόμενα ὑπὸ παιδίων, ἀναφέρουσι τὰ πλεῖστα τὸ σχολεῖον καὶ τὰ μαθήματα αὐτῶν καὶ παραγγελίας τοῦ διδασκάλου των, τὰς ὁποίας ὑποχρεοῦνται νὰ ἐκτελέσωσιν. Εἰς πολλὰς γίνεται χρῆσις τῶν αὐτῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐκείνας παραλλαγὰς τῶν χειρογράφων. Ἀναφέρομέν τινα παραδείγματα· «πέντε πέντε, | ἄλλα πέντε, | δεκαπέντε» (στ. 34-36). Ὁ Maas παρετήρησε τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ παρὰ Passow ἀρ. 309· «δός μ' ἐμένα πέντ' αὐγὰ | καὶ ἄλλα πέντε κόκκινα» φέρονται δ' ὅμοια καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγάς. [3]) — «μὴ μὲ δείρῃς | εἰς τὰς χεῖρας | καὶ 'ς τὸ τρῆμα.» Πρβλ. *Passow* ἀρ. 309 «Ἂν ἀργήσω δέρνει μας | πάλι μεταδέρνει μας» κλπ. [4])—«'ς τὸ σχολεῖον τρέχοντες | γράμματα μανθάνοντες» (στ. 45). Πρβλ. *Λευκίου* Ἀνατροπὴ σ. 26 «Ποῖον

[1]) *Χασιώτου*, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημ. ᾀσμ. σ. 191,2. *Passow* ἀρ. 306 (ὅστις διορθώνει τὸν παρὰ Tommaseo στίχον). Ὁ στίχος προῆλθεν ἐκ τοῦ ἄλλου ᾄσματος παρὰ *Passow* 306, ὅπερ δὲν εἶναι χελιδόνισμα, ἂν καὶ οὕτω τὸ ἐπιγράφει ὁ ἐκδότης

[2]) *Ἀραβαντινοῦ*, Ἆσμ. δημ. σ. 261 ἀρ 442 (ἐνταῦθα ὁ ταράττων τὸ μέτρον ἐσφαλμένος τύπος χελιδονάκι). Πρβλ. καὶ τὸ κερκυραϊκὸν παρὰ *Passow* ἀρ 406.

[3]) Παρνασσὸς τ. Γ' σ. 957 (Δοξάτου Μακεδονίας). *Γουσίου* Ἡ κατὰ τὸ Πάγκαιον χώρα σ. 43 (Λακκοβικίων). Βυζαντ Χρονικὰ Γ' 205. Πρβ. *Passow* ἀρ 307.

[4]) Βλ. καὶ *Ἀναγνώστου* Λεσβιακὰ σ 212. *Δ. Ἀγγελίδου* Φιλολογικά, Ἀθ. 1897 (Ναυπάκτου) «κι' ἂν ἀργήσω δεῖρε με | πάλε μεταδεῖρε με» *Λευκίου*, Ἀνατροπὴ σ. 26 — Πανδώρ. ΙΑ' σ. 450 (Στενιμάχου).

δρόμον δείξετε | τῶν γραμμάτων τῶν καλῶν». Παρνασσ. τ. Γ' σ. 957. *Γουσίου* ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 43: «Πόσον δρόμον ἔκαμες | κ' ἔμαθες τὰ γράμματα, | γράμματα βασιλικά» (Δοξάτου καὶ Λακκοβικίων). Πανδώρ. τ. Κ' σ. 112 «τῶν γραμμάτων οἱ σοφαῖς, | τῶν σχολίτων οἱ χαραῖς». (Μάνης).—Περὶ τῆς ἐπὶ λέξει δ' ὁμοιότητος τῶν παραλλαγῶν προκειμένου, ἃς σημειωθῶσι καὶ οἱ περὶ τῆς χελιδόνος στίχοι: «διὰ ὕδωρ καὶ πηλοῦ | *πύργον* οἰκοδόμησα» (στ. 28. 29). Πρβλ. *Γουσίου* ἔνθ. ἀν. «Θάλασσα μᾶς πέρασε, | *πύργον* μᾶς θεμέλιωσε (ἡ χελιδόνα)». Βλ. καὶ Βυζαντινὰ χρονικά, Πετρουπ. τ. Γ' 205. Παρὰ δὲ τῷ Passow ἀρ. 305 ἡ αὐτὴ ἔννοια: «Θάλασσαν ἐπέρασε, | *τὴ φωλιὰ* θεμέλιωσε» ὅπερ μᾶς δεικνύει πῶς ἕνεκα τῆς μεταβολῆς μιᾶς λέξεως θὰ ἦτο δύσκολον νὰ διαγνωσθῇ ἡ στενὴ συνάφεια δύο παραλλαγῶν, ἂν δὲν ἦσαν γνωσταὶ αἱ βεβαιοῦσαι ταύτην ἄλλαι παραλλαγαί.

Ὁ χαιρετισμὸς τοῦ ἔαρος, ὃν αὐτοτελῆ καὶ εἰς ἴδιον ᾆσμα διατυπωμένον, ἔψαλλον οἱ κράκται καὶ ὁ λαὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τοῦ βασιλέως,

Ἴδε τὸ ἔαρ τὸ γλυκύ, πάλιν ἐπανατέλλει,
φέρον ὑγείαν καὶ χαρὰν καὶ τὴν εὐημερίαν κτλ.

ὁ χαιρετισμὸς οὗτος συνάπτεται πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν χελιδόνισμα· εἰς δὲ τὰς πλείστας τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν τούτου πολλαχῶς ἐκδηλοῦται ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ ἔαρος καὶ τῇ ζωογονήσει τῆς φύσεως.[1])

Αἱ δὲ παρεμβαλλόμεναι εἰς τὸ μεσαιωνικὸν χελιδόνισμα ἐπῳδαὶ πρὸς δίωξιν τοῦ χειμῶνος[2]) ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ᾄσματος δὲν ἦτο ὁ ἑορτασμὸς τῆς ἐπανόδου τῶν χελιδόνων, ἀλλ' ἡ ἀποτροπὴ τῶν κακῶν τοῦ χειμῶνος, ὅτι ἄρα καὶ τὸ ἔθιμον καὶ τὸ ᾆσμα ἀνήκουσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς μαγικὰς τελετάς, τὰς εἰς τακτοὺς

[1]) *Ἀραβαντινοῦ* σ. 261 ἀριθ. 442 (Ἠπείρου). Πανδώρ. ΙΑ' 450 (Στενιμάχου) 451 (αὐτόθεν). Κ' 112 (Μάνης). Θρᾳκικὴ ἐπετηρὶς 1896 σ. 167 (Μετρῶν Θρᾴκης). Παρνασσὸς Γ' 957 (Δοξάτου Μακεδονίας). *Γουσίου* σ. 43 (Λακκοβικίων). *Passow* 305. Βυζαντ. Χρονικὰ Γ' σ. 205.

[2]) Στ. 53 «ἔξω Φεβρουάρης».—Στ. 15 «φύγε, φύγε, Φεβρουάρης» (γρ. Φεβρουάρη, οἱ κώδ. februarie) κτλ. καὶ στ 17.

καιροὺς γινομένας πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀγαθῶν καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τῶν κακῶν, αἵτινες τοσοῦτο συνήθεις εἶναι εἰς διαφόρους λαούς, καὶ δὴ καὶ παρὰ τῷ ἀρχαίῳ καὶ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Εἴς τινας τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν ὁ Φεβρουάρης χαρακτηρίζεται φοβερός, βροχερός, λασπερός, [1]) πολλαὶ δὲ περιέχουσιν ἐπῳδὰς κατὰ τῶν ἐντόμων καὶ ἄλλων φθοροποιῶν ζώων καὶ ἐπικλήσεις ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ὁ τύπος «Ὄξω-μέσα, ὑγεία καὶ χαρά», ἢ «ἥλιος καὶ χ.» κττ.[2]) εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος: «ἔξω βούλιμον, ἔσω δὲ πλοῦτον καὶ ὑγίειαν».

Ἐν τέλει πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συλλογῆς τοῦ Maas προσθέτομεν ἓν ᾀσμάτιον παραλειφθὲν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὰς ᾀδομένας ἐπιβοήσεις ἢ τᾀσμάτια, τἀναφερόμενα εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἀτελῶς ἐν περιφράσει ἢ ἐν περιλήψει διασωθέντα ὑπὸ συγγραφέων.

Τὸ παραλειφθὲν ᾀσμάτιον εἶναι τὸ συντεθὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ τοῦ Στρατιωτικοῦ (Σεπτ. 1056) πρὸς χλευασμὸν τοῦ στασιάσαντος ἐξαδέλφου τοῦ προκατόχου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, ὀνόματι Θεοδοσίου. Βλ. *Ζωναρᾶν* ΙΗ', 1,14 (τ. ΙΙΙ σ. 655 Bonn.). «Εἰς τοῦτο δὲ τέλους τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῷ καταστήσαντος, ὁ δημώδης ὄχλος ἐπιγγελῶντες αὐτῷ ῥήματά τινα συνθέντες ἐπῆδον αὐτῷ· τὰ δ᾽ ἦσαν·

Ὁ μωρὸς ὁ Μονομάχος,
εἴ τι ἐφρόνει ἐποίησε.»

Ὁ πρῶτος στίχος εἶναι δίμετρος τροχαϊκός, ὁ δ' ἕτερος δίμετρος τροχαϊκὸς καταληκτικός.

Περιλήψεις δ' ᾀσματίων εὕρομεν εἰς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τὰς ἑπομένας.

1. Τῷ 558. «ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ δῆμος, τοῦ ἔργου σφίσιν ἀπηγ-

[1]) *Βρετοῦ,* Ἐθν. ἡμερολ. 1868 σ. 109 (Θεσσαλίας). Βυζαντ. Χρον. Γ' 205. *Passow* ἀρ. 305, 5-6. 21-2. 307.

[2]) *Βρετοῦ* αὐτ. Πανδώρ. ΙΑ' 451 (Στενιμάχου) *Χασιώτ* σ. 191 (Ἠπείρου). *Ἀναγνώστου* Λεσβικὰ σ. 212. 213 *Λευκίου* Ἀνατροπὴ σ. 28. Θρᾳκικὴ ἐπετηρὶς σ. 168. *Σταματιάδου* Σαμιακὰ τ. Ε' σ. 380 1. Βυζαντ. Χρον. ΙΙΙ 205. *Passow* ἀρ. 307. 309. *Ἑστία,* Δελτίον 1883 ἀρ 336 σ. 2. *Παρνασσὸς* Γ' 957. *Γουσίου* σ 43.

γελμένου, ᾖδόν τε αὐτὸν (Βελισσάριον) καὶ ἀνύμνουν κατὰ ξυλλόγους, ὡς ὑπ' ἐκείνου περιφανέστατα σεσωσμένοι.» (*Ἀγαθίας* Ε' 20 σ. 322 Bonn.)

2. Τῷ 581, ἐπὶ τῇ διαδοθείσῃ φήμῃ, ὅτι ὁ χαγᾶνος τῶν Ἀβάρων πολιορκῶν τὴν Ἀδριανούπολιν ᾐχμαλώτισε τοὺς στρατηγοὺς Κάστον καὶ Ἀνσιμούθ. «Ἐλοιδορεῖτο δ' ὁ αὐτοκράτωρ (Τιβέριος) εἰς τὸ φανερώτατον ἀπό τινων τῶν τοῦ πλήθους ἀσυνέτων καὶ στωμύλων ἀνδρῶν, ὧν τὰ τῆς γνώμης ἀζήλωτα· καὶ βλασφήμους ᾠδὰς κατ' αὐτοῦ συντιθέντες διέσυρον κωμῳδοῦντες ἐμμελῶς τὸ ἀπαίσιον, οὐ τύχῃ ἀλλ' ἀνοίᾳ τὸ δυσχερὲς περιάπτοντες.» (*Θεοφύλακτ. Σιμοκάττ.* Α' 17,5 σ. 103 Bonn.).

3. 602-610. «Φωκᾶς... οὗ δὴ ἄρξαντος ἐπὶ τοιοῦτο κακώσεως Χριστιανοῖς ἤλασε τὰ πράγματα ὡς παρὰ πολλοῖς ᾄδεσθαι, ὅτι Πέρσαι μὲν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐκτὸς κατεπήμαινον, Φωκᾶς δὲ ἔνδον χείρω τούτων ἔπραττε.» (*Νικηφόρου Κ/πόλεως* Ἱστορία σ. 3 Bonn,).

4. 1091. Ἐπὶ τῇ πανωλεθρίᾳ τῶν Πατζινακῶν κατὰ τὴν μάχην τῆς 29 Ἀπριλίου, ὅτε «ὅλον ἔθνος μυρίανδρον κατὰ μίαν καὶ μόνην ἠφανίσθη ἡμέραν». «Ἔνθεν τοι καὶ παρῴδιόν τι οἱ Βυζάντιοι ἐπῇδον φάσκοντες, Διὰ μίαν ἡμέραν οἱ Σκύθαι τὸν Μάιον οὐκ εἶδον». (*Ἄνν. Κομν.* Η' 5 II 15, 27 Reiffersch. Δ Γ: διὰ μίαν ἡμέραν τὸ Μάιον, οἱ Σκύθαι τὸν Μάιον).

5. 1104. Κατὰ τὴν διαπόμπευσιν τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν. «Ῥαβδοῦχοι ἔμπροσθεν τούτων ἐφαλλόμενοι καὶ ᾀσμάτιόν τι γελοῖον καὶ κατάλληλον τῇ πομπῇ προσᾴδοντες ἀνεβόων, λέξει μὲν ἰδιώτιδι διηρμοσμένον, νοῦν δὲ ἔχον τοιοῦτον. Ἐβούλετο γὰρ τὸ ᾆσμα πάνδημον πᾶσι παρακελεύεσθαι* τε καὶ ἰδεῖν τοὺς τετυραννηκότας τούτους κερασφόρους ἄνδρας, οἵτινες τὰ ξίφη κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἔθηξαν». (*Ἄνν. Κομν.* ΙΒ' 6 II σ. 161 Reifferscheid).

6. 1344. Ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς στρατοπεδεύων παρὰ τὴν μακεδονικὴν πολίχνην Κουμουτζηνοὺς ἔπεσε ν' ἀναπαυθῇ περὶ τὴν μεσημβρίαν ὑπὸ μέγα δένδρον· ἰδὼν δὲ ὄνειρον, ἠγέρθη τεταραγμένος ἐκ τοῦ ὕπνου· «καί τις ἐκεῖ παρὼν ᾀσμάτων δημιουργὸς λύραν τε ἡρμόσατο ἐξεπίτηδες καί, οἷον πείθειν ἅπαντας ἀνέχειν ἐπ' αὐτοῦ, ᾆσμα ἀνεκρούσατο. Καὶ ἦν τὰ τοῦ ᾄσματος: Ἄνδρες (φησὶν) οἱ τῷδε τῷ

δένδρῳ καὶ τῇδε τῇ σκιᾷ προσεοικότες ἀτεχνῶς παρόσον νῦν μὲν ὥρας μετέχοντες φαίνεσθε, ὅσον δ' οὔπω ἀωρίας ἐπιδραμούσης οἰχήσεσθε πρὸς μαρασμόν τε καὶ φθοράν, δεῦρο δὴ χαίρωμεν, καὶ ἐντρυφῶμεν τῇ νεότητι, πρὶν τὸν θάνατον αὐτῆς κατορχήσασθαι». (*Νικηφ. Γρηγορ.* ΙΔ΄ 4, 6 σ. 705-6 Bonn. Πρβλ. *Ἰωάνν. Καντακουζην.* Γ΄ 70 τ. II σ. 429 Bonn.) Ἦτο δὲ τοῦτο προοιώνισμα τῆς ἐπικειμένης αἰφνιδίας ἐπιθέσεως τοῦ Μομιτζίλου καὶ τῆς ἥττης τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Τὸ ἐν παραφράσει ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ ἀναφερόμενον ᾀσμάτιον φαίνεται ὥς τις παραλλαγὴ τοῦ ὀρχηστικοῦ ᾄσματος, τὸ ὁποῖον ἀπεστρογγυλισμένον μὲν καὶ διωρθωμένον ἐξέδωκεν ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον εἶναι γνήσιον δημοτικόν, διότι τὰ πλεῖστα μέρη αὐτοῦ συνελέχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς διαφόρους συλλογάς[1]).

ΤΑ ΚΑΛΑΝΔΑ ΕΝ ΣΙΦΝΩ

ΥΠΟ

Γ. ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ

Τὰ κάλανδα ἐν Σίφνῳ ψάλλονται μόνον κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὰ Φῶτα, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἐκτὸς δ' ὅμως τούτου, ἐνῷ εἰς τὰς ἄλλας νήσους καὶ τὰ πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος μέρη ὑπάρχει ὡρισμένος τύπος καλάνδων, ὅστις κατ' ἔτος ἐπαναλαμβάνεται, ἐν Σίφνῳ συντάσσονται κατ' ἔτος νέα καὶ πολλάκις ὑπὸ ἀγραμμάτων ἀνθρώπων, οἵτινες ἀληθῶς δεικνύουσι μεγάλην πρὸς τοῦτο δεξιότητα. Ταῦτα παῖδες ἢ ἄνδρες μετὰ μουσικῶν ὀργάνων περιερχόμενοι τὰς οἰκίας ᾄδουσι. Πάντες δὲ ἀνυπομόνως ἀναμένουσι νὰ ἀκούσωσι τὰ νέα κάλανδα. Διὰ τούτων ἢ

[1]) *Σπ. Ζαμπελίου* Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, Ἀθ. 1859 σ. 48. 49.— *Λελέκου* Δημοτ. Ἀνθολ. σ. 132. 136. 138. Ἐπιδόρπιον σ. 158. 165. *Ἀραβαντινοῦ* σ. 369. Ξενοφάνης 1896 τ. Γ΄ σ. 478 (Κρώμνης). *Σπ. Π. Λάμπρου* Κατάλογος βιβλ. Ἁγ. Ὄρος τ. Α΄ σ. 404 (Χερ. ΙΘ΄ αἰ. μονῆς Διονυσίου).

ητεῖται συνδρομὴ πρὸς ἀνέγερσιν ναοῦ, διακόσμησιν ἢ ἐπιδιόρθωσιν ὑτοῦ ἢ διακωμῳδοῦνται πρόσωπα γνωστὰ ἢ ἄλλο τι κατὰ τὴν πεἰστασιν ἐκτίθεται.

Κατωτέρω παραθέτομέν τινα καὶ ἄλλων μὲν ἐτῶν, ἀλλὰ πρὸ πάνων τοῦ 1910, διότι τοῦ ἔτους τούτου εὕρομεν περισσότερα.

Κάλανδα τοῦ Συντάγματος (1844)

1. Ἡ κυριακὴ ἡ ἑορτὴ
μεγάλη εἶναι καὶ φρικτή,
πρώτη Ἰανουαρίου
τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

2. Συνήθεια ἐπικρατεῖ
νὰ δίδῃ πᾶς τις ἕνα τι,
ὁ φίλος πρὸς τὸν φίλον
ἢ πολὺ ἢ καὶ ὀλίγον.

3. Νὰ ἑορτάζουν μὲ τιμὴ
Κυρίου τὴν περιτομή,
νὰ φιλοδωροῦν παιδία
μὲ εὐχάριστη καρδία.

4. Ἕνεκα τούτου καὶ ἡμεῖς
στέφανον δόξης καὶ τιμῆς
καὶ ἀγαθὰς εἰδήσεις
σᾶς προσφέρομεν ἐπίσης.

5. Τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικὸ
μόνο πολὺ γεννητικὸ
ἔκαμεν ἀνδραγαθία
χωρὶς αἱματοχυσία.

6. Σύνταγμα νὰ παγιωθῇ,
αἷμα ποσῶς νὰ μὴ χυθῇ,
δύο ἄκρα ἐναντία
σᾶς ὀμνύω μὰ τὸν Δία!

7. Εὐρώπη καὶ Ἀμερική,
Ἀσία καὶ ἡ Ἀφρικὴ
ἐκπλήττονται ὡς θαῦμα
τοῦ Καλλέργη μας τὸ τάγμα.

8. Ζήτω ὁ συνταγματικὸς
στρατὸς καὶ ὁ πολεμικός.
Ζήτω ὁ Βασιλεὺς ὁ Ὄθων
κατὰ τὸν Ἑλλήνων πόθον.

Κάλανδα τοῦ 1873.

Σπουδαία εἶν' αὐτὴ ἡ νύξ, καθ' ἣν κυοφορία
τελεῖται γιὰ νὰ γεννηθῇ τὸ ἑβδομῆντα τρία·
καὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἡ φήμη διεσπάρη
εἰς ὅλην τὴν ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἕκαστος ἐχάρη,
καὶ τῆς χαρᾶς ἀγγέλματα, 'ςτοὺς φίλους του κομίζει,
παρ' ὧν ὑποδεξίωσιν ἐγκάρδιον ἐλπίζει.
Ἰδοὺ λοιπόν, ὦ φίλτατοι, 'ςτὸν οἶκόν σας ὁποία
αὐτὴν τὴν ὥραν ἔκαμε νὰ ἔλθωμεν αἰτία.
Ἤλθομεν ἓν μεθ' ἑαυτῶν κομίζοντες καὶ μόνον,
τὰς ἐγκαρδίους μας εὐχὰς διὰ τὸν νέον χρόνον.

Ἀλλὰ τὸ στάδιόν του πῶς ὁ παρελθὼν διέβη;
Μνήμης καὶ λόγου ἄξιον ἓν γεγονὸς συνέβη
θρησκευτικοπολιτικὸν σχέσιν ἔχον μεγίστην
μὲ τὴν γνησίαν κ' εὐκλεᾶ τῶν ὀρθοδόξων πίστιν.
Τὸ δένδρον τὸ ἀειθαλὲς αὐτῆς ἕν' ἔσχε κλῶνον
τὴν καχεξίαν φέροντα 'στὸ στέλεχος πρὸ χρόνων.
Τοῦ δένδρου δὲ οἱ κηπευταὶ εἶπον «γιὰ νὰ προκόψῃ
τὸν σεσηπότα κλάδον του ἀνάγκη τις νὰ κόψῃ.»
Κι' ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ὁ κλάδος ἀπεκόπη
ἐφ' ᾧ ἐχειροκρότησε σύμπασα ἡ Εὐρώπη.
Τοῦ κλάδου δὲ τί ὄνομα; Βούλγαροι ἀποστάται,
κι' αὐτῶν οἱ Ρῶσοι φαίνονται οἱ μόνοι των προστάται
Καὶ οὕτως ἐθριάμβευσεν Ἑλληνισμὸς καὶ Πίστις·
ἡ Ἐκκλησία δέδεικται κτίσμα καὶ ὄχι κτίστης,
πρὸς ἣν πᾶν ἄλλο, ἀλλ' οὐχὶ πίστιν ὁμολογοῦμεν,
ὅθεν μὲ τοῦ Βαλέττα μας τὴν γνώμην συμφωνοῦμεν.
Ἀλλὰ διὰ τὸ παρελθὸν ἂς γράψ' ἡ ἱστορία·
ἡμεῖς τὸ βλέμμ' ἂς ῥίψωμεν 'στὸ ἑβδομηντατρία.
Ὁ αἴθριος ὁ οὐρανὸς κ' ἡ φύσις ἡ γελῶσα
χαρᾶς ὑπάρχει ἄγγελος καὶ εὐτυχίας γλῶσσα.
Τὸ νέον ἔτος ἔρχεται τὴν εὐτυχίαν φέρον,
κι' ὅλα πρὸς τὸ ἡμέτερον θὰ τείνωσι συμφέρον.
Εἴθε ν' ἀρχίσῃ μὲ χαρὰν καὶ μὲ χαρὰν νὰ λήξῃ,
τῆς εὐτυχίας τὰς πηγάς, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀνοίξῃ.

Κάλανδα ἐκλογικὰ τοῦ 1903

1. Ἂν θέλετε ἐκλογικὰ
τοῦ Ἀρτεμῶνος μερικά,
εἶν' ἀξέχαστα συμβάντα
ποῦ θὰ ἐνθυμοῦνται πάντα.

2. Τοῦ Ἀρτεμῶνος μερικοί,
πῆτε μου Προβελεγγικοί,
πῶς προῆλθεν ἡ αἰτία
τόση πλειονοψηφία;

3. Ὁ Ὑψηλάντες λοχαγὸς
ἐφάνηκεν ὡς ἀρχηγός,
κατονείκοσι βαδίζουν,
μαυροκοῦκκι τοὺς δωρίζουν

4. Αὐτόνο ποῦ σᾶς γλύτωσε,
κι' Ἀπέργης ποῦ σᾶς ἔσωσε,
φανερὴ καταφορά σας,
δώσετε πλιὸ 'στὰ μαλλιά σας

5. Τηλεγραφῆτε 'στὸ Μηλιό,
τρέξε μᾶς ἔφαγε θεριό,
πρόλαβε γιατ' εἶναι κρῖμα,
σῶσε μας ποῦ χεις τὸ χρῆμα

6. Δὲν πέφτουν δῶ δραχμὲ [Μηλιές
μάθετε, 'στοῖς δημαρχικές
μὲ ψυχὴ καὶ μὲ ἀγῶνα

θὰ τὸ δείξῃς Ἀρτεμῶνα.
7. Σαράντα ὀκτὼ μᾶς φεύγετε,
μ' ἄλλο μπουλοῦκι ἔρχεται
καὶ ὡς χείμαρος ὁρμήσῃ
καὶ θὰ σᾶς καταποντίσῃ.
8. Καλὲ ξετρόμαξ' ὁ Σιφνιὸς
εἶδε κι' αὐτὸς πῶς εἶναι νέος
καὶ ἐλεύθερος νὰ δώσῃ
τὸ μπαλάκι του μὲ γνώσῃ.
9. Φθάνουνε πλιὸ φοβερισμοί,
κι' ἂς καταντήσωμε γυμνοί·
μὲ μεγάλη ἡσυχία,
φθάνει πλιὸ ἡ μοναρχία.
10. Πρεζανικοί, Κουλουρικοὶ
τὸ αἴσθημά σας ὅλοι ἐκεῖ,
καὶ 'στὴν κάλπη θὰ φροντίσω
'στὸ ἐκεῖ νὰ ξεψυχήσω
11. Σαρρῆς κι' ὁ Λάμπρος ὁ [Καννῆς
εἶναι γιὰ νὰ γελᾷ κανείς,
στοίχημα τὰ δυὸ λεοντάρια
βάλαν' εἰκοσιπεντάρια.
12 Αὐτὸ λοιπὸ τὸ στοίχημα,
τοῦ Λάμπρου τὸ δυστύχημα,
νὰ θωρῇ Σαρρῆ μπροστά του
μὲ παλτὸ ἀπ' τὰ λεπτά του

Κάλανδα τῶν παιδίων 1908

1. Μὲ τὴν παιδίστικη φωνή,
ποῦ κάθε μάννα συγκινεῖ,
γιὰ τὸ νέον ἔτος πάλι
ἡ καρδιά μας εὐχὲς ψάλλει.
2 Ἀπ' τὴν καρδιὰ τὴν παιδική,
ποῦ μόν' ἡ ἀγάπη κατοικεῖ,
κ' ἡ κακία δὲν λερώνει
σᾶς εὐχόμεθα, γειτόνοι.
3. Ὅλα τοῦ κόσμου τὰ καλὰ
ἀπ' τὰ οὐράνια ψηλὰ
κι' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι
ὁ νέος χρόνος νὰ σᾶς φέρῃ.
4. Κι' ὅ τι ὁ καθεὶς ἐπιθυμεῖ,
πλούτη καὶ δόξα καὶ τιμὴ
κ' ἡ χαρὰ ἡ τιμημένη
μέσ' 'στὸ σπίτι σας νὰ μένῃ.
5. Δεχθῆτε ἤδη τὴν εὐχή,
νὰ δῆτε ἔτη εὐτυχῆ,
νὰ διέλθητε εὐδαιμόνως
νά ναι εὐτυχὴς ὁ χρόνος.

Διὰ τὸν Σουλτᾶνον ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ συντάγματος (1909) [1]

1. Ἔθνη, φυλαί, γλῶσσαι, λαοί,
πᾶσα φωνή, πᾶσα πνοὴ
μετ' ᾀσμάτων καὶ ὀργάνων
ἀνυμνοῦσι τὸν Σουλτᾶνον.
2. Ἀβδοὺλ Χαμὶτ τὸν δεύτερον,
ὡς δῆθεν φιλελεύτερον,
πρῴην τύραννον δεσπότην,
ἤδη συνταγματοδότην.
3. Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν τὸν ὑμνῶ,
ἀλλ' οὔτε καὶ τὸν προσκυνῶ,
τεμενὰ ἐγὼ δὲν κάνω
'ς τῆς Τουρκίας τὸ Σουλτᾶνο.
4. Ἐχθρὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ
μέχρι τυφλοῦ φανατισμοῦ,
ἄνδρα τῶν ἀνομημάτων
δόλιον καὶ τῶν αἱμάτων.

[1]) Στιχούργημα Ι. Σαραντινοῦ, πεντηκοντούτου κτηματίου.

5. Πρὸ χρόνων δέκα καὶ τριῶν
ἕνα ὁλόκληρον λαόν,
τὸν λαὸν τῶν Ἀρμενίων
ἔσφαξεν ὡσὰν ἀρνίον.
6. Είς τοῦ Βοσπόρου τὰ νερὰ
ἔχει κρυφὰ καὶ φανερὰ
βυθισμένους ἀμετρήτους
ὑπηκόους του προκρίτους.
7. Χρόνους τριάκοντα καὶ τρεῖς
ἡ δουλωμένη μας πατρὶς
μὲ καρδίας μέγα πόνον
τὸν ἀνέχεται 'στὸν θρόνον
8 Παλαιολόγων, Κομνηνῶν
καὶ τῶν Ἰουστινι.ανῶν,
Βασιλείων, Νικηφόρων,
κραταιῶν αὐτοκρατόρων.
9. Ἔτη ἀρίθμητα πολλὰ
βρώμιο ποδάρι Τουρκαλᾶ
ὅσον κι' ἂν τὸ ξεροπλύνῃ
τὴν Ἁγιὰ Σοφιὰ μολύνει.
10. Καὶ 'ς ἐκκλησιά μας κάθε μιὰ
ποῦ εἶναι σήμερα τζαμιὰ
τοῦ Χριστοῦ πατεῖ τὴ χάρη
Τούρκου βρωμερὸ ποδάρι.
11. Δὲν ἔχει τὸ κοράνιον
χάρισμα τὸ οὐράνιον·
εἶναι ψεύτικο βιβλίον
κι 'είς τὰ πάντα του γελοῖον.
12. Ἐν ᾧ τὸ εὐαγγέλιον
εἶναι βιβλίον τέλειον,
περιέχει πράξεις θείας,
καὶ διδάσκει ἀληθείας.
13. Ὁ Τοῦρκος συνταγματικός
εἶναι ἀπολυταρχικός·
ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημαίνει,
Τοῦρκος ἦτο, Τοῦρκος μένει.
14. Ὁ ἄπιστος Ἀγαρηνὸς
ὁ πάλαι κι' ὁ σημερινὸς
δὲν ὑπῆρξε ποτὲ φίλος
πρὸς τὸν Ἕλληνα ὁ σκύλος.
15. 'Σ τὸν θρόνον τῶν Βυζαντινῶν
ὅταν ἰδῶ χριστιανὸν
ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων
τότε θὰ ὑμνῶ ἐκεῖνον.

Κάλανδα τῶν παιδίων τοῦ 1910.

1. Περάσαμε καὶ τὸ ἐννεὰ
καὶ 'στὴν καινούργια τὴ χρονιά,
τὴν ἀθῴα μου τὴ μούρη
δέξου την, κερά, γιὰ γοῦρι.
2. Παλληκαρόπουλο κ' ἐγὼ
ἔρχομαι καὶ σᾶς κυνηγῶ,
μιὰν εὐχὴ νὰ σᾶς χαρίσω,
τὸ πουγγί μου νὰ γεμίσω.
3. Ποῦ ξέρεις ἂν καμιὰ φορὰ
μὲ κάμ' ἡ τύχη ταλαρᾶ,
καὶ τὴν κόρη σου πλανέσω
καὶ γιὰ νύφη τὴ γυρέψω.
4. Ἀπ' τὰ προικιά της τὰ πολλὰ
δῶσε μου μερικὰ ψιλά.
Κι' ὅταν παντρεφτῶ,τί γλύκα!
τ' ἀφαιροῦμ' ἀπὸ τὴν προῖκα.
5. Σοῦ εὔχομαι ἔτη πολλὰ
καὶ ταΐζέ την ε καλά,
γλήγορα νὰ μεγαλώσῃ
νὰ τὴν πάρω νὰ γλυτώσῃ

Κάλανδα Ἀντωνίου Διακῆ διανομέως (σπανοῦ) 1910.

1. Εἶμ' ὁ Ἀντώνης ὁ σπανός,
ὁ ἔνδοξος καὶ ὁ τρανός,
φίλος ἐκ τῶν πρώτων φίλων
μ' ἀφοσίωσιν καὶ ζῆλον.

2. Μέσα 'ς αὐτὸ τὸ πατιρδί,
κ' ἐγὼ τ' ἀμούστακο παιδί,
ψάλλω τὸν ἅη Βασίλη
κ' εὔχομαι νὰ ζοῦν οἱ φίλοι.
3. Ὁ κόσμος ἔχει νὰ εἰπῇ,
τὸ λέγει δὲ χωρὶς ντροπή,
ὅτι εἶμαι πλέον γέρος
καὶ 'ς τοὺς νιοὺς δὲν ἔχω μέρος.
4. Αὐτὸ τὸ λέγουν οἱ ἐχθροί,
ὅλοι μεγάλοι καὶ μικροί,
μ' ἂς γυρίσουν νά με δοῦνε
κ' ὕστερα ἂς τὸ εἰποῦνε.
5. Μὴ βλέπετε, μωρὲ παιδιά,
ποῦ μοῦ ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά!
δὲν κυτάζετε λιγάκι
ποῦ μ' ἀμούστακο παιδάκι;
6. Μοῦ ἄσπρισεν ἡ κεφαλὴ
ἀπ' τοῖς μπελᾶδες τοῖς πολλοί!
ποῦ μ' εὑρῆκαν τὸ καημένο
καὶ μὲ ἔχουν σκλαβωμένο.
7. Τί θέλετε νὰ σᾶς εἰπῶ;
σὰν νέος ποῦ μαι ἀγαπῶ,
καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς ἔρως
μ' ἔκαμε σὰν νά μαι γέρος.
8. Ὅπ' ἀγαπήσω ὁ φτωχὸς
—ἂς εἶμαι μόνος μοναχὸς:—
πανταχοῦ μὲ κυνηγοῦνε
καὶ δὲν θέλουν νά με ἰδοῦνε.
9. 'Αλλοῦ μοῦ λέγουν: Μακρυμά!
εἶσαι μικρὸς γιὰ παντρειμά·
καὶ ἀλλοῦ μὲ λένε γέρο
τί νὰ κάμω δὲν ἠξέρω.
10. Τέλος μοῦ ἦλθε 'ς τὸ μυαλὸ
σχέδιο ἕνα καὶ καλὸ
νά χω πομονὴ λιγάκι,
νὰ φυτρώσῃ τὸ μουστάκι.

Κάλανδα τοῦ ἰδίου 1710

1. 'Εσβύσαμε καὶ τὸ ἐννεά
καὶ μὲ ὀρθάνοικτα παννιά
ἀρμενίζομε καὶ πάλι
τὸ ἀμέτρητο κανάλι
2. Καὶ 'ςτὴν καμποῦρα μου κρατῶ
χρόνια περίπου ἑκατό,
χωρὶς κόπο, χωρὶς βάρος,
ποῦ νὰ καύγεται ὁ Χάρος!
3. Ὡς καὶ αὐτὸς μὲ συμπαθεῖ
καὶ χαμηλώνει τὸ σπαθί·
βλέπει τὴ σπανή μου ὄψη
καὶ λυπᾶται νά με κόψῃ.
4. «Ἔλα μωρέ, ψυχὴ κακή,
μὴν τὸν λυπᾶσαι τὸ Διακῆ·»
τοῦ φωνάζω νύκτα μέρα,
«ἔλα κόψε με τὴ λέρα.»
5. Πᾶρε με νά χῃς συντροφιά,
ποῦ μοιάζομε 'ς τὴν ὀμορφιά,
καὶ μουστάκια δασωμένα
καμαρώνεις σὰν καὶ μένα.
6. Πᾶρ' τὸ κεφάλι μου, μωρέ,
ἀσχημομούρη μοχθηρέ,
πᾶρ' το κάμε το ῥεγάλο
'ς τὸν 'Αφέντη τὸ μεγάλο.
7. Καὶ πές του λίαν εὐγενῶς·
Σοῦ τὸ χαρίζει ὁ Σπανός,
'ςτὸν 'Αφέντη καὶ Θεό του,
νὰ κρατῇς τὸ σχέδιό του.
8. 'Αδίκως τὸν παρακαλῶ·
αὐτὸς περνᾷ γιαλὸ γιαλό,
μὲ θωρεῖ καί με χαδεύει
καὶ σὰν ὄρνεο μὲ παιδεύει.
9. Τώρα τ' ἀστεῖα παραιτῶ
καὶ τὸν 'Αφέντη χαιρετῶ,
προσκυνῶ καὶ τὴν Κυρία
ποῦ χει τόση θεωρία.
10. Ὅλοι νὰ ζήσωμε καλῶς,
ἀλλὰ νὰ ζῇ καὶ ὁ Σπανός,

ὁ Ἀντώνης ὁ Μαθήσης,
ποῦ κομίζει τὰς εἰδήσεις.
11. Καὶ τρέχω ἄνεμος φωτιὰ
μὲ ὅλα μου τὰ γερατεια,
μέσα 'ς τὰ ξενητεμένα
θυμηθῆτε μου καὶ μένα.

Κάλανδα ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (1910)

1. Ἀκούσετ' ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ
τοῦ Θεολόγου τὴ φωνή,
ποῦ τὰς εὐλογίας στέλλει
καὶ τὴν σύμπραξίν σας θέλει.
2. Πάλιν προστρέχει ταπεινῶς
καὶ σᾶς προτείνει εὐγενῶς
τὴν θερμὴν παράκλησίν του
γιὰ τὴν ἐξωραϊσίν του.
3. Εἶν' ὁ ναός του ὁρατὸς
'ς τὴν Σίφνον μας καμαρωτός·
'ς τὸ Πετάλι σελαγίζει
κι' ὅλο τὸ χωριὸ στολίζει.
4. Ὁ ὀβολὸς τῶν χριστιανῶν
μέγα ἐπλήρωσε κενόν,
καὶ ἡ συνδρομὴ ἐν γένει
τῶν ἀπόντων ἐν τῇ ξένῃ.
5. Χαίρετε, τέκνα ἀγαπητά,
ἀπὸ τὸν κόσμ' ἐπαινετά,
ποῦ μὲ κόπους καὶ θυσίας
κτίζετε τὰς ἐκκλησίας.
6. Ἂς εὐλογήσῃ ὁ Θεός,
ποῦ ναι τῶν πάντων κραταιός,
ὅλας σας τὰς ἐργασίας
γιὰ νὰ κάμετε θυσίας.
7. Τὰ ἔργα σας, ὦ εὐσεβεῖς,
ἐπὶ τῆς μητρικῆς μας γῆς
ὁμιλοῦσι κάθε μέρα
εἰς τὴν Σίφνον ἕως πέρα.
8. Εἰς σᾶς ἀνήκει ἡ τιμὴ
ποῦ κάμνετε τὴ συνδρομή,
διὰ πᾶν καλὸν τοῦ τόπου
γιὰ τοῦ εὐγενοῦς σας τρόπου.
9. Ἡ Σίφνος σᾶς εὐγνωμονεῖ,
καὶ δι' ἡμῶν σᾶς προσφωνεῖ,
εὖγε τέκνα δοξασμένα,
ποῦ στολίζετε καὶ μένα.
10. Πάλιν ἀνάγκη τὸ καλεῖ,
γι' αὐτὸ θερμῶς παρακαλεῖ
ὅλη ἡ Σίφνος ἡνωμένη
γιὰ μιὰ ἔλλειψη ποῦ μένει.
11. Κάμετ' αὐτὴν τὴν συνδρομή.
ποῦ ὁ ναὸς ἐπιθυμεῖ,
γιὰ νὰ λαμπρυνθῇ ἀκόμη
καὶ ζητοῦμεν τὴν συγγνώμη.
12. Ποῦ πάντοτε ἐν προσευχῇ
δι' ὅλους πέμπει τὴν εὐχὴ
εἰς τὸν Ὕψιστον προστάτη,
γιὰ νὰ σᾶς διαφυλάττῃ.
13. Ὑγείαν, πλούτη καὶ χαρὰ
τοῦ νέου ἔτους ἡ φορὰ
νὰ μᾶς φέρῃ πέρα πέρα
εἰς τὴν οἰκουμένη σφαῖρα.

Κάλανδα ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καμαρῶν
(λιμένος τῆς Σίφνου) 1910

1. Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ποῦ περνᾷ
σὰν ἀστραπὴ καὶ κυβερνᾷ
τὸ ἀρχοντικό του ἄτι
καὶ θαμπώνει κάθε μάτι;
2. Τὸ ἀγγελόμορφο κορμὶ
μεσα 'ς τῆ, νεότης τὴν ὁρμή,
μέσα 'ς τὸ χρυσάφι λάμπει
καὶ ἀστράφτουνε οἱ κάμποι.

3. Εἶν' ἀρχοντόπουλο τρανό,
σὰν ἄστρο ἀπ' τὸν οὐρανό,
εἶν' ἡ ἰδική σου χάρη,
ἅη Γεώργη καβαλλάρη.
4. Καὶ τρέχεις ὄρη καὶ βουνὰ
καὶ πᾶς νὰ λάβῃς ταπεινὰ
ἀπ' τὰ νύχια τοῦ θηρίου
τὸν καρπὸ τοῦ μαρτυρίου.
5. Καὶ στέκεις βράχος ἐμπροστὰ
'ς τὸν τύραννο μὲ τὰ πιστά,
καὶ κηρύττεις τὸν ὡραῖο,
τὸν φτωχό σου Ναζωραῖο.
6. Καὶ ψήνεσαι δέκα φορὲς
μέσα σὲ πίσσες φλογερές,
'ς τὴ φωτιὰ καὶ 'ςτὸν ἀσβέστη
κράζοντας «Χριστὸς ἀνέστη».
7. Βλέπε μὲ βλέμμα ἱλαρὸ
τὸ οἴκημα τὸ ἱερό,
χάριζε τὴ δύναμή σου
'ς τὴ μικρὴ οἰκοδομή σου.
8. Ποῦ τὸ χωριό μας γιὰ τιμὴ
σοῦ κτίζει μὲ καρδιὰ θερμὴ
καὶ σοῦ κάνει ἅγιο βῆμα
μέσ' τῶν Καμαρῶν τὸ κῦμα.
9. Ποῦ σ' ἔχομε παρηγοριὰ
σὲ θάλασσα καὶ σὲ στεριά,
Μεγαλώνυμε προστάτη
τοῦ φτωχοῦ καὶ τοῦ ἐργάτη.

Κάλανδα ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας (1910).

1. Θείᾳ δυνάμει καὶ ἐγώ,
ἥτις τὸν κόσμον ὁδηγῶ,
ἔρχομαι μὲ ἱκεσίαν,
νὰ ζητήσω προστασίαν.
2. Πρὸ χρόνων φλέγομαι μὲ πῦρ
κ' ἰδοὺ ἐφάνη θεία χείρ,
ἀντιλήπτωρ βοηθός μου,
ἄγγελος καὶ ὁδηγός μου
3. Ἐντὸς ναΐσκου τοῦ γνωστοῦ
κεῖμαι εἰς τ' ὄμμα τοῦ πιστοῦ,
συγκινεῖτ' ὁ διαβάτης
καὶ δακρύει ὁ ἀναβάτης
4. Πρόκειται ν' ἀνακαινισθῶ,
ὀλίγον νὰ εὐπρεπισθῶ·
εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου
νά ναι ὁρατὸν τὸ φῶς μου.
5. Εἰς προηγούμενον καιρὸ
ἄφθονον ἔτρεχε νερὸ
ἀπὸ τὴν δεξαμενήν μου
καὶ δι' εὐχαρίστησίν μου.
6. Τώρα μὲ λύπην μου θωρῶ,
ὅτ' ἔπαυσε καὶ τὸ νερό.
στείρευσ' ἡ δεξαμενή μου
καὶ πρὸς θλῖψιν ἰδική μου.
7. Καὶ δι' αὐτὸ παρακαλῶ
νὰ καμετ' εἰς ἐμὲ καλό,
τοὺς πιστούς μου νὰ ὑδρεύσω
ὕδωρ νὰ μετοχετεύσω.
8. Ὦ τέκνα σεῖς θεοσεβῆ,
τῶν καλῶν ὅλων ἡ πηγή,
δότε χεῖρα βοηθείας
'ςτὸν ναὸν τῆς Παναγίας.
9. Εἶναι ἀνάγκη προφανής,
δὲν τὸ φιλονικεῖ κανείς,
πρέπει ἡ βρύσις ν' ἀναβλύζῃ,
τοὺς πιστούς μας νὰ ποτίζῃ.
10. Ἀγαπητοί μου χριστιανοί,
σᾶς προσφωνῶ μιᾷ φωνῇ,
βοηθήσετε καὶ μένα
ποῦ χω χείλη διψασμένα.
11. Καμιὰ ἡμέρα δὲν περνᾷ,
'ς ἐμένα στρέφει καὶ γυρνᾷ
πάντοτε ὁ διαβάτης
καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιβάτης.

12. Κοντά μου θ' ἀνακουφισθῇ,
ὅταν προσέλθῃ ν' ἀσπασθῇ
Ἀρτεμῶνας καὶ τὸ Κάστρον,
ποῦ μαι τὸ κοινόν των ἄστρον.

13. Τὰ δυὸ χωρία συνενῶ
καὶ τ' ὄνομά των τὸ ὑμνῶ,
δι' αὐτοῦ λέγω τοῦ δρόμου
καὶ τἀγίου Χρυσοστόμου

14. Καλοὶ προστάται τοῦ ναοῦ,
νὰ ἔχετε παρὰ Θεοῦ
καὶ παρὰ τῆς Παναγίας
τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας.

15. Χάριτας τώρ' ὁμολογῶ,
καὶ τ' ὄνομά των εὐλογῶ,
Τσιριγώτη καὶ Ζαμπέλη,
τὸ κηρύττω 'ς ὅποιον θέλει.

Κάλανδα τῆς Χρυσοπηγῆς (1908).

1. Ἐξοχική μου Παναγιά,
ἐλπίδα καὶ παρηγοριά,
'ς τῆς Χρυσοπηγῆς τὸ βράχο
στυλωμένη τὸ μονάχο.

2 Ἀπερηφάνευτη, γλυκειά,
χωρὶς στολίδια καὶ προικιά,
μὲ ἀπαίτηση καμία,
λάμπεις μεσ' 'ς τὴν ἐρημία.

3. Μὲ δούλου τρόπο ταπεινὸ
λατρεύω Σε καὶ προσκυνῶ,
καὶ 'ς τὸ θόρυβο ποῦ τρέχω
πάντα μέσ' 'στὸ νοῦ μου σ'
[ἔχω.

4. Τὸ κῦμα σ' ἔχει ἀγκαλιὰ
καὶ σὲ χαδεύει μὲ φιλιά,
καὶ ἡ ὀμορφιά του πέφτει
'στὸν ἀθάνατο κατρέφτη.

5 Ἡ τρικυμία σὲ ὑμνεῖ
μὲ τὴ μεγάλη της φωνή,
καὶ τὰ γόνατά της κλίνει
ἐμπροστά σου ἡ γαλήνη.

6. Σὲ σὲ τὸ πρῶτο της φιλὶ
χαρίζει ἡ ἀνατολή,
καὶ μὲ τὴ γλυκειά του χάρη
σὲ στολίζει τὸ φεγγάρι.

7. Γιὰ σένα, νύφη τοῦ γιαλοῦ,
τὸ ᾆσμα τοῦ κορυδαλοῦ
ἀπ' τὸ λόφο κατεβαίνει,
Παναγιά χαριτωμένη.

8. Καὶ ὁ χωριάτης τὸ πρωὶ
μέσα 'στὴν ἄπειρη ζωὴ
μὲ τὸ μάτι σ ἀνταμώνει
καὶ 'στὸν κόπο δυναμώνει.

9. Καὶ κάθε θλῖψι σκοτεινή,
ποῦ τὴν καρδιὰ καταπονεῖ,
καὶ παρηγοριὰ δὲν ἔχει,
εἰς τὸ ἔλεός σου τρέχει.

10. Ὦ φτωχική μου ἐκκλησιὰ
μὲ τὴν ἁπλῆ σου φορεσιά,
ποῦ μὲ θάρρος σοῦ προσφέρει
ὁ φτωχὸς τὸ ἁγιοκέρι.

11. Μέσ' 'στῶν κυμάτων τὴ βοή
βλέπεις τοῦ ναύτη τὴ ζωὴ
μὲ ἀγάπ' ἰδιαιτέρα,
γλυκυτάτη μας μητέρα.

12. Ἕνα κερὶ σοῦ χρεωστῶ
νά λθω σὰν τέκνο σου πιστό,
νὰ σ' ἀνάψω κάθε χρόνο
'στὸν περίλαμπρό Σου θρόνο.

Κάλανδα ἀστεῖα τοῦ 1908

1. Θωρεῖτέ με μὲ προσοχὴ
τώρα 'ς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ
δῆτε καὶ ἐφέτος πάλι
νέοι ποῦ χει τὸ Πετάλι. [1])

[1]) Χωρίον τῆς Σίφνου.

2. Ἀντώνιος πάει ἐμπροστὰ
καὶ τὴν παρέα του βαστᾷ,
αὐτὸς κάνει τὸ μεσίτη
καὶ γυρίζει σπίτι σπίτι.

3. Καὶ κάθε νέα τοῦ γροικᾷ,
γιατί εἶναι ὅλα του γλυκὰ
εἶναι τέτοιο τὸ σκαρί του,[1]
ποῦ νὰ τοῦ κοπῇ ταὐτί του.

4. Ἄς ποῦμε τώρα κι' ἀλλουνοῦ
τὰ γέβεντά του[2] κι' αὐτουνοῦ.
Εἶν' τὸ Γιώ[3]) τὸ Καπελλάκι,
αὐτὸ σκιάζεται[4]) λιγάκι.

5. Τσακπίνης εἶναι μιὰ σταλιά,
μὰ δὲν πειράζει βρὲ παιδιά·
αὐτὸς εἶν' τὸ φυσικό του
νὰ γελᾷ τὸ σύντροφό του.

6. Ἕνα παράξενο θωρῶ
καλὲ κι' αὐτὸ τὸ Παναγιώ,
κι' αὐτουνοῦ τὰ φυσικά του
κάτι θέλει ἡ καρδιά του.

7. Θωρεῖτέ το ποῦ δὲ μιλεῖ,
μὰ εἶν' ἡ ῥάτσα του καλή·
μόνου[5]) δῇ γυναῖκα τρέμει,
ἔ[6]) θὰ τοῦ περάσῃ ἡ θέρμη.

8. Εὖγε ἱππέχ Παντελῆ,
ποῦ ἔχεις κεφαλὴ καλή·
ἦλθες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα,
καὶ σὺ τσόχα εἶσαι φίνα.

9. Ποτὲ δὲν εἶχα ξαναδεῖ
ὡσὰν αὐτόνο τὸ παιδί,
αὐτὸς πάλι ἄλλο σοΐ
τὰ μουστάκια του τὰ τρώει.

10. Ἔλα Φρατζὲ τοῦ Λεμονῆ,
βάλε κ' ἐσὺ ὑπομονή,
ποῦ θ' ἀκούσῃς τὰ δικά σου,
μὴ χαλάσῃ ἡ καρδιά σου.

11. Δὲν ἔχει νοῦ νὰ κοιμηθῇ
οὔτε 'ς τὸ σπίτι νὰ σταθῇ·
ἦρχε μιὰ 'π' τὴ Βουργαρία
κ' ἔχει τώρα φασαρία.

12. Ἕνα παιδὶ ἀπ' τὰ παιδιά,
σὰν γέρος εἶναι μιὰ σταλιά·
ὅλη νύκτα λαονεύγει,[7])
τὴν ἡμέρα δὲν σαλεύγει.

13. Τώρα 'ς τὸ ἐνεκκόσ' ὀκτὼ
θὰ τὸν ἰδῆτε καὶ αὐτό,
ἂν σηκώσῃ τὰ φτεράτου
θά βρῃ πάλι τὰ νερά του.

14. Συγγνώμη ὅμως τοῦ ζητῶ
ἐγὼ ποῦ γράφω θὰ τοῦ πῶ,
πάτησε καὶ σὺ τὸ ῥοῦδι,
ὦ Καλο-Γιάννη πλεὸ λουλοῦδι.

[1]) Πλάσις, φύσις, χαρακτήρ. [Ἐκ τοῦ ἐσχάριον].

[2]) Κατηγορίας.

[3]) Γεώ=Γεώργιος, Γεώργιε. Ἐν Σίφνῳ κρατεῖ συνήθεια νὰ μεταχειρίζωνται ὀνόματα συγκεκομμένα καὶ μάλιστα τῶν παίδων, ὡς καὶ τῶν νέων, τῶν μὴ ὑπερβάντων τὸ 20ὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Οὕτω λέγουσι τὸ Κώ=ὁ Κωνσταντῖνος, τὸ Γιά=ὁ Γιάννης, Ἰωάννης, τὸ Θεμί=ὁ Θεμιστοκλῆς, τὸ Δημή=ὁ Δημήτριος, τὸ Παναγιώ=ὁ Παναγιώτης, τὸ Κολό — τὸ Κολά=ὁ Νικολός, ὁ Νικόλαος. — Βεβαίως καὶ ἀλλαχοῦ γίνεται συγκοπή· ἀλλ' οὐδαμοῦ, νομίζομεν, ἔχει προχωρήσει τοσοῦτον, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος νὰ λέγηται τὸ Κώ. Μετὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἀντὶ τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου μεταχειρίζονται οὐδέτερον.

[4]) Φοβεῖται.

[5]) Μόνου=ὅταν

[6]) ἔ=δέν.

[7]) Κυνηγεῖ, ὅπως τοὺς λαγωοὺς ὁ λαγωνικὸς κύων.

15. Ἕνα παιδὶ ἀπ' τὰ καλὰ
ἀπὸ τὸν Κάτω μαχαλᾶ· [1])
μικρὸ εἶναι τὸ καμένο,
μὰ διαβολοτυλιγμένο
16. Εἶν' ὁ Δημήτρης τοῦ Κουφοῦ,
Εἰς ὅλα εἶναι πανταχοῦ,
μὲ τὸ Γιάννη τοῦ Σταμάτη
αὐτοὶ τρῶνται σὰν τὸ γάτη.
17. Ὦ Μαγκανιέρη Μερακλῆ
γειά σου καὶ σὲ μουστακαλῆ,
μόν νὰ βλέπῃς ποδογῦρι
νὰ μὴν πέφτῃς μὲ τὴ μούρη.
18. Ἔλα Βασίλισσα καὶ σὺ
νὰ μὴ χορτάσῃς πλιὰ κρασί,
μὲ τὴν λωλοκεφαλή σου
ὅλοι τσὲ τραυμᾶς μαζί σου.

[Τὰ κάλανδα τῶν Σιφνίων, οἵτινες μεταξὺ πάντων τῶν νησιωτῶν τῶν Κυκλάδων διακρίνονται διὰ τὴν δεξιότητα αὐτῶν περὶ τὴν αὐτοσχέδιον στιχουργίαν, εἶναι ἄξια σπουδῆς καὶ ὡς παραδείγματα ᾀσμάτων στενοῦ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐμφαίνοντα ἐνίοτε τὴν ἀντίληψιν καὶ τὰς σκέψεις τῶν στιχουργῶν περὶ γενικωτέρων ἐθνικῶν ζητημάτων· προπάντων δ' ὅμως ἑλκύουσι τὴν προσοχὴν ὡς γλωσσικὰ μνημεῖα. Ἐνῷ οἱ ποιήσαντες αὐτὰ εἶναι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ἡ γλῶσσά των εἶναι μικτὴ καὶ ἀνώμαλος, ἔν τισι μᾶλλον εἰς τὴν τῶν λογίων ἀποκλίνουσα ἢ εἰς τὴν δημώδη Ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ ἐξαιρετικὸν τοῦτο φαινόμενον, εἰμὴ ἐκ τῆς ῥοπῆς, ἣν ἔσχον εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν στιχουργημάτων τὰ συνήθη καὶ εἰς ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας διαδεδομένα παλαιότατα κάλανδα, τὰ πιθανῶς ὑπὸ μοναχῶν ἢ ἄλλων λογίων εἰς μακαρονικὴν γλῶσσαν συντεταγμένα.— Σ. τ. Δ.]

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

Ματινάες ἐκ Κάσου.

1. Ἀνοίξετε τὸ κλήονα 'στ' ἄη Γιαννιοῦ τὴν χάρη,
τσ' ὁποῦ ναι καλορρίζικος τὸ μῆλο του νὰ βγάλῃ.
2. Κλείσετε τὰ παράθυρα νὰ μὴν ἐμπῇ τ' ἀγιάζι,
νὰ μὴ σκονίσῃ τὰ χαρτιὰ ποῦ κάεται καὶ γράφει.
3. Στρώσετε τὶς σπαναριστιὲς μὲ τὸ μαργαριτάρι,
καὶ κάμετέ τον τὸ γκαβὲ τοῦ μοσχοκανακάρη.
4. Ὅσ' εἶν' ὁ μιναρὲς ψηλὸς χτισμένος μὲ χαλίκια,
ἔτσι τσαὶ σὲ τὸ μπόϊ σου γεμᾶτο τσεριφλίκια
5. Μερτά μου χρυσοπράσινη, τὰ μέρτα φορτωμένη,
τὰ μέρτα καὶ τὰ λούλουδα καὶ τὰ φλουριὰ ζωσμένη.
6. Βάστα καλά, κράτει καλὰ τὶς σκάλες π' ἀνεβαίνεις,
βασιλικὰ χαρτιὰ βαστᾷς τσ' ὅπου τσι' ἂν πᾷς τσερδεύεις.
7. Ὅντες σταθῇς 'στ' ἀναλογιὸ τσαὶ μπιάνῃς τὸ ψαρτῆρι,
τσαὶ πῇς τσαὶ τὸν ἀπόστολο τρέμει τὸ μοναστῆρι.
8. Μῆλο μου κατακότσινο ποὺ τὴ χρυσὴ μηλέα,
τσαὶ διαμαντένιο δαχτυλὶ τοῦ Ῥούσου βασιλέα.

[1]) Συνοικία.

9. Ἐσύ σαι πύργος μὲ γυαλιά, κατρέφτης μὲ σεντέφτσια,
τσ' ἐσύ σαι ὁ καλύτερος ἀπὸ οὖλα σου τ' ἀδέρφια.
10. Κασσέλα μου σταμπαωτὴ μὲ τὸ μαργαριτάρι,
ἑφτὰ πασσάες ῥιζικὸ ἔχει ποῦ θὰ σὲ πάρῃ.
11. Παπόρι τῆς Ἀμεριτσῆς, φρεγάδα τῆς Ἀγγλίας,
χρουσέ μου πολυέλαιε, στολὴ τῆς ἐκκλησίας.
12. Ωσὰ θάρθῃς εἰς τὴ Μακρὰ νὰ ῥήξῃς μπαταρίες,
Τοῦρτσοι, Ρωμιοὶ σὲ τρέμουσι, τῆς θάλασσας ἀφρίες.
13. Χίλιες χιλιάες φουντουκλιὰ τσαὶ τάλαρ' ἀσημένια,
χίλιοι νὰ ξαναεννηθοῦ δὲν εἶναι σὰν ἐσένα.
14. Μακρὺ σουμποῦτσι τὸ βαστᾷς, μόσχο καπνὸ τὸ πίνεις,
τσ' ἂν ἔχῃς ἄλλους ἀδερφοὺς ὀπίσω τοὺς ἀφήνεις.
15. Κάτω 'ςτὸ Πορτοσάϊτο τσ' εἰς τὸ ἀραποχῶρι
ἐτσεῖ σε περιμένουσι μπιλότοι τσαὶ δρογόροι.
16 Λίρες τσαὶ τοῦμπλες τσαὶ φλουριὰ ἐστρῶσα τὴν αὐλή σου
καὶ σέναν ἀλιμένουσι νὰ 'ώσῃς τὴ βουλή σου.
17. Σενdέφτσια ἦτο τὸ χαρτὶ τσαὶ διαμαντέν(η) ἡ πέννα,
τσαὶ χάριν εἶχε ἀπὸ τὸ θιὸ ἡ μάννα ποῦ σ' ἐγέννα.
18. Ἄντζελος ἐκατέβηκε μὲ προσταγὴ τσυρίου
καὶ σοῦ δωσε τὴν ὀμορφιὰ τσαὶ λάμψη τοῦ ἡλίου.
18. Ὅσ' ἄστρα ἔχει ὁ οὐρανός, λίρες εἰς τὸ μπουγγί σου,
τόσα ψιλὰ ποκάμισα νὰ λειώσῃ τὸ κορμί σου.
20. Σὰν ἄντζελος πατεῖς 'ςτὴ γῆ, σὰ ῥήας κατεβαίνεις,
σὰ χρυσοπράσινος ἀιτὸς μέσα 'ςτὸ σπίτι μπαίνεις.
21. Σὰν ἄντζελος πατεῖς 'ς τὴ γῆ, σὰν ἀητὸς 'ς τὴ σέλλα,
τσαὶ σὰ σγουρὸς βασιλικὸς κάεσαι 'ςτὴ καρέκλα.
22. Τὴ μίαν ἄκρα τοὐρανοῦ νὰ πάῃ ὡς τὴν ἄλλη
μὲ τὸ μεάλο βασιλιᾶ συμπεθεριὸ νὰ κάμῃς.
23. Ὁ οὐρανὸς ἐσείστηκε τσ' ἦβγε χρυσὸ καντάρι,
τσ' ἐζύασε τὰ κάλλη σου μὲ τὸ μαργαριτάρι.
24. Γιά 'ε κορμὶ γιὰ φράντζικα, τσαὶ μέση γιὰ πιστόλες,
τσ' ὄμορφα ῥιζοσφέντυλα γιὰ τὶς καρνάες βιόλες.
25. Κάτω 'ςτὴ ῥίβα τοῦ γιαλοῦ ὁλόχρυσο τσαντῆρι
καράβι ξετιλεύγουσι νὰ μπῇς καραβοκύρης.
26. Μοναχογιὲ τῆς μάννας σου τσαὶ ῥήα τοῦ τσυροῦ σου,
τσ' ἀρχοντονεθρεμμένε μου μέσα 'ςτὶς εἴκούς σου.
27. Ἄλογο πεταλώνουσι εἰς τοῦ πασσᾶ τὴ πόρτα
τσ' ἐσέναν ἀλιμένουσι νὰ πᾷ νὰ κάμῃς βόρτα.
28. Ἀνεσκομπώσου τούρτσικα τσαὶ ζῶσου Κομιανᾶτα
τσ' ἀνέα 'ςτὴ κουβέρτα σου τσαὶ μέτρα κολοννᾶτα.

Ἐγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς κ. Εὐγενίας Ἀνεμοπούλου ἐκ Κάσου.

Ν. ΜΠΕΡΤΟΣ
Δ. φ. Καθηγητὴς

Ἐπῳδαὶ ἐκ Καστρίου τῆς Κυνουρίας. [1])

1. Διὰ τὸ πυρὸ (ἐρυσίπελας).

Ἠλί, Ἠλὶ λαμὰ σαβαχθανὶ τουτέστι ἱνάς τινάς, θεέ μου, θεέ μου, τί μὲ ἐγκατέλιπες τὸν δοῦλον σου [2]) (. . . . ὄνομα τοῦ πάσχοντος).

Γράφονται ταῦτα ἐπὶ χάρτου, ὅστις καίεται κατόπιν ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέρους, τὴν δὲ κόνιν αὐτοῦ κρατεῖ ἐπάνω του ὁ ἀσθενὴς 24 ὥρας, ὕστερον δὲ τὴν πίνει καὶ θεραπεύεται. Ἵνα μὴ ἐπανέλθῃ τὸ νόσημα τοῦ λοιποῦ γράφει τὰ ἀνωτέρω ἐπὶ ἑτέρου χάρτου καίει αὐτὸν καὶ ἀφοῦ φέρῃ τὴν κόνιν αὐτοῦ τρία σάββατα, πίνει κατόπιν αὐτήν.

2. Διὰ τὴν θέρμην (πυρετούς).

Ἅγιε Ἰωάννη, προφήτη καὶ πρόδρομε, τὰ ποίμνιά σου καὶ λέγεις ἐπὶ πινάκοις κειμέναις (;) ἔγραψα καὶ ἔλεγας ῥιγῷς (;) τρίτος τέταρτος φάγε καὶ καθημερινῶς ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ θεοῦ (ὄνομα τοῦ πάσχοντος). Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ τὰ πάντα.

Τὰ ἀνωτέρω γράφονται ἐπὶ χάρτου, καίουν εἶτα αὐτὸν καὶ τὴν κόνιν αὐτοῦ φέρει ἐπάνω του ὁ ἀσθενὴς τρία σάββατα. Μετὰ ταῦτα θὰ πίῃ τὴν κόνιν καὶ οὕτω θεραπεύεται.

3. Διὰ τὸ φίδι.
(κατὰ τοῦ δήγματος ὄφεως).

Ἀγὰ καὶ τόκα μιόρα ἀγὰ τόκα χρέπα καὶ ἐξὸν πουρία σουρία σουριδιὰ νὰ καὶ λουγεὺς νὰν καὶ ἀρμενικὸ τὸ τὸ καὶ γαρὸ μὴ ἐντιφιτὶς μποὺ μπὰ μπὰ φοῦ ντεντεμὲκ μοῦ παρὲκ πάρλα καὶ μὴ τόκα ἄστοζα μόραγα ντοὺκ ἄστοζα ἀγὰ ντοὺκ χατζὶ μπιτὶ ἀνά γαντοὺκ χάρμα ἰνὸς ὅρα σκαζὸν ντουβρὰν ντουβρὶν Χριστὸς κοιμᾶται μπιναρὰ ἵν τιβρὶν ἄρε νίρι σαμισὸν πουρίαν πουρίον πουρὰν ἀρακὶν σαρακὶν τοτοκὶν ἁγιόρεμα ντίφτι.

Ὁ ἐξορκίζων κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ποτήριον πλῆρες ὕδατος καὶ διὰ τῆς ἑτέρας σουγιὰν λέγει τρὶς τὴν ἄνω ἐπῳδὴν καὶ συγχρόνως χαράσσει ἐπὶ τοῦ χώματος ἔνθα εὑρίσκονται κύκλον, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου σταυρὸν καὶ ἐξακολουθεῖ ποιῶν το σημεῖον τοῦ σταυροῦ μέχρις ὅτου εἴπῃ τρὶς τὴν ἐπῳδήν. Λαμβάνει εἶτα χῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ σταυροῦ καὶ ῥίπτει ἐντὸς τοῦ ποτηρίου.

Φυσᾷ τὸ ὕδωρ τοῦ ποτηρίου, σταυρώνει τρὶς διὰ τῆς χειρός, λέγει τρὶς τὴν ἐπῳδὴν ἐξακολουθῶν τὸ σταύρωμα, ἀφ' οὗ δὲ πτύσῃ ἐντὸς δίδει εἰς τὸν παθόντα τὸ ὕδωρ, ὅπερ πίνει.

Μετὰ τοῦτο λύει τὸ δεδηγμένον μέρος σταυρώνει λέγων ἅπαξ τὴν ἐπῳδὴν καὶ μετ' ὀλίγον ὁ δηχθεὶς ἀπαλλάσσεται τῶν πόνων, ὁ δὲ ὄφις ἀποθνήσκει

[1]) Ἀνακοινωθεῖσαί μοι ὑπὸ Ἰω. Γριτσώνη.

[2]) [Ματθ. κζ' 46].

ἐντὸς 24 ὡρῶν ἐπὶ τοῦ τόπου ἔνθα ἔδηξε τὸν παθόντα. Διὰ τῆς αὐτῆς μαγικῆς ἐπῳδῆς τρὶς λεγομένης οἱ συλλαμβανόμενοι ὄφεις τιθέμενοι ἐντὸς τοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους χαρασσομένου κύκλου ἀδυνατοῦσι νὰ ἐξέλθωσιν αὐτοῦ ἐπὶ 24 ὥρας μεθ' ἃς ἡμεροῦνται τελείως ἢ ἀποθνήσκουσιν.

4. ***Διὰ τὸν σπλῆνα.***

Καλό 'στο τὸ φεγγάρι,
τὸ καλὸ τὸ παλληκάρι,
κάθε μῆνα γεννημένο,
κάθ' αὐγὴ χαιρετημένο,
τὸ δικό σου κεφάλι δεμένο,
τὸ δικό μου σιδερένιο
Ἔχω τρία κομμάτια σπλῆνα
στεῖλε πᾶρε μου τὸ ἕνα
καὶ ἄσε μου τὰ δύο.
Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ τὰ πάντα

Τὰ ἀνωτέρω λέγει καθ' ἥν στιγμὴν χαράσσει διὰ ξυραφίου σταυροειδῶς τὸ μέρος τῆς κοιλίας ἔνθα κεῖται ὁ σπλήν.

Κατ' ἄλλην ἀνακοίνωσιν, ὁ γιγνώσκων τὴν ἐπῳδὴν λαμβάνει τὸ ὑπόδημα τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τοῦ πάσχοντος καὶ θέτων αὐτὸ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ συκῆς, ἀφαιρεῖ ἐκ τοῦ φλοιοῦ αὐτῆς ὅσον μέρος καταλαμβάνει τὸ πέλμα, λέγει δὲ ταυτοχρόνως τὴν ἐπῳδήν. Εἶτα καίει τὸν φλοιὸν καὶ ὑποχρεοῖ τὸν πάσχοντα νὰ πίῃ τὴν τέφραν αὐτοῦ ἐπὶ τρία σάββατα καὶ οὕτω ἀπαλλάσσεται τοῦ σπληνός.

5. ***Τῶν λειχήνων.***

Βρέχει τὸν δάκτυλον, τὸν πιτίζει 'στὴ στάχτη καὶ θέτει ἐπὶ τοῦ λειχῆνος ἑκάστην πρωΐαν καὶ ἑσπέραν λέγων τὴν μίαν πρωΐαν τὰ ἑξῆς. «*Καλησπέρα σου λειχῆνα κ' ὅσο εἶναι τώρα καλησπέρα, τόσο νὰ σ' εὕρ' ἡ ἄλλ' ἡμέρα.*» ***(τρίς).*** τὴν δ' ἑσπέραν «*Καλημέρα σου λειχῆνα, κι' ὅσο τώρα εἶναι καλημέρα, τόσο νὰ σ' εὕρ' ἡ ἄλλ' ἡμέρα.*» ***(τρίς).***

6. ***Τῆς κριθαρήθρας.***

Καλεῖ ὁ ἔχων τὴν κριθαρήθραν ἕνα πρωτότοκον, ὅστις τὴν βαυίζει ὡς ἑξῆς:

Σιταρήθρα, κριθαρήθρα,
φεῦγ' ἀπὸ τοῦ παιδιοῦ τὸ μάτι,
εἶμαι πρῶτος θὰ σὲ φάου, βάου βάου βάου ***(τρίς).***

Ὁ ἀνακοινώσας μοι ταῦτα δὲν παρέλειψεν, ἐννοεῖται, νὰ μοὶ ἀναφέρῃ πλείστας περιπτώσεις θεραπείας διὰ τῶν ἄνω ἐπῳδῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς τοῦ ὄφεως, ἣν ἤκουσε παρὰ γέροντος, μαθόντος ταύτην παρὰ φίλου του Ἄραβος.

Θ. Ι ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μῦθοι Τρικάλων Κορινθίας.

1. Ὁ γούμενος κ' ἡ ἀλήθεια.

'Σ ἕνα χωριὸ ἕναν ἄνθρωπο, γιατὶ ἔλεγε πάντα τὴν ἀλήθεια, τὸν κυνήγαγ οὖλο τὸ χωριὸ σὰν τὸ λυσσιάρικο σκυλί. Εἶδε κι ἀπόειδε ὁ ἄνθρωπος, μούν τζωσε τὸ χωριό, ἀρατίστη [1]) καὶ πάει, ὅπου ἰδοῦν τὰ μάτια του. 'Στὸ δρόμο ποῦ πάγαιν' ὁ χωριάτης, ἀπανταίν' ἕνα γούμενο καβάλλα 'ς τ' ἄλογο, καὶ δὲ τὸν χαιρετάει. Ὁ γούμενος ποῦ ἦταν συνηθισμένος νὰν τὸν χαιρετᾶνε πρῶτ οὖλος ὁ κόσμος, νὰ βγάνουν τὴ σκούφια τους, νὰ κάνουν μετάνοια καὶ νὰν το φιλοῦν τὸ χέρι, ἐξαφνίστη, ἐκράτησε τ' ἄλογό του, καὶ λέει τοῦ χωριάτη. «Βρ τέκνο μου, γιατὶ δὲ χαιρετᾷς»; ὁ χωριάτης ἔκαμε πῶς δὲν ἄκουσε, καὶ πάει τ δρόμο του. Ὁ γούμενος, παραξενεύτηκε, βαρεῖ τ' ἄλογό του, φτάνει τὸ χωριάτ καὶ τοῦ λέει. «Βρέ, εὐλοημένε. Κουφὸς εἶσαι; Γιατὶ δὲ λὲς καλημέρα; — Ἄ 'ς τὸ καλὸ γέροντα» τοῦ λέει ὁ χωριάτης Τ' ἀνοίγει κουβέντα ἀπὸ περιέργει ὁ γούμενος γιὰ νὰ μάθῃ τί ἄνθρωπος εἶναι. 'Απ' τὰ πολλὰ ὁ χωριάτης γιὰ ν ξεφορτωθῇ τὸ γούμενο, τοῦ λέει. «Τό καὶ τό, γούμενε. Λέω τὴν ἀλήθεια, κα τὸ χωριό μου μὲ κυνηγάει σὰ λυσσιάρικο σκυλί. Ἔφυγ' ἀπ' τὸ χωριὸ καὶ πά ὅπου ἰδοῦν τὰ μάτια μου. — Ἂν εἶναι κατὰ ποῦ λές, τοῦ λέει ὁ γούμενος, ἔρ χεσαι νὰ σὲ πάρω 'ς τὸ μαναστῆρι, καὶ νὰ σὲ βάλλω σκουτέρη; [2]) — Ἔρχουμαι τοῦ λέει ὁ χωριάτης, μὰ νὰ λέω πάντα τὴν ἀλήθεια! — Σύμφωνος,» γυρίζει κα τοῦ λέει ὁ γούμενος. Ὁ γούμενος γύρισε 'στὸ μαναστῆρι μὲ τὸ χωριάτη κι' ὁ χωριάτης ἔγινε σκουτέρης. Τὸν ρώταγε καμιὰ φορά, ὁ γούμενος ἢ κανένα καλόγερος, πῶς εἶν' τὰ πράματα [3]) τοῦ μαναστηριοῦ, τοὺς ἔλεγε. «Καλά ναι μὲ τ βοήθεια τοῦ θεοῦ.» Μιὰ φορὰ τοῦ λέει ὁ γούμενος κατὰ τὴ συνήθεια «Πῶς εἶ ναι τώρα, τέκνο μου, τὰ πράματα τοῦ μαναστηριοῦ; — Καλά εἰν', ἅγιε γούμενε Μονάχα ἕνα βόιδι, εἶν' ἀκαμάτικο, [4]) ἕνα μουλάρι κάθε δύο μήνους κατεβάζε καὶ βγάνει τὸ καρακοῦσι, [5]) κ' ἓν ἄλογο δὲ λέπ' ἀπ τὸ δεξιό του. — Πάρτα τέκνο μου, τοῦ λὲ ὁ γούμενος, καὶ σύρτα 'στὸ πανηγύρι νὰν τὰ πουλήσῃς» Ὁ χωριάτης πῆγε 'στὸ πανηγύρι μὲ τὰ ζᾶ, τοὺς ἔβαλε κλαρί, ἔμεινε δύο τρεῖς ἡμέ ραις, πῆρε πάλι τὰ ζᾶ καὶ γύρισε 'στὸ μαναστῆρι. Εἶδ' ὁ γούμενος τὸ χωριάτη μὲ τὰ ζᾶ καὶ τοῦ λέει. «Γιατὶ δὲν τὰ πούλησες, τέκνο μου; Δὲν εὑρέθηκαν ἀν θρῶποι νὰν τὰ πάρουν, ἢ δὲ σοῦ δωκαν τὴν τιμή τους; — Εὑρεθήκανε, ἅγιε γούμενε, καὶ τὴν τιμή τους τὴν ἐδίνανε μὰ σὰν μ' ἐρώταγαν, ἂν ἔχουν κανένα ζαράρι, [6]) καὶ τοὺς ἔλεγα, πῶς τὸ βόδι εἶν ἀκαμάτικο, τὸ μουλάρι βγαίνει τὸ

[1]) [Ἀρατίζομαι ἀπομακρύνομαι δρομαίως, ἔγινε ἄρατος πύλατος = ἐξηφανίσθη διωκόμενος. Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς λέξεως βλ. Πολίτου Παροιμ. Α' 363-4]

[2]) Διευθυντὴς τοῦ ποιμνίου.

[3]) Τὰ ζῶα ἐν γένει.

[4]) 'Ακατάλληλον πρὸς ἄροσιν.

[5]) Νόσος τῶν ποδῶν

[6]) Νόσημα.

ιαρακοῦσι, καὶ τ' ἄλογο πῶς δὲ λέπ' ἀπ' τὸ ἕνα, ἕνας ἕνας ἔφευγε. — Μὰ γιατὶ ιὰν τοὺς εἰπῇς τὰ σακατιλίκια τους: [1]) τοῦ λέ' ὁ γούμενος. — Δὲν ἔχομε συφωνία, τοῦ λέει ὁ χωριάτης, νὰ λέω πάντα τὴν ἀλήθεια;» Ὁ γούμενος δὲ βάσταξε καὶ μὲ θυμὸ εἶπε 'στὸ χωριάτη. «*Ὄχι τέτοιαις ἀλήθειαις θεοκατάρατε*»

[Παραλλαγὴ τοῦ μύθου τούτου ἐν *Δ. Κ. Χ. Ἀσλάνη Βυζαντίου*, Μῦθοι, μυθιστορίαι καὶ διηγήματα ἠθικὰ καὶ ἀστεῖα. Ἀθ 1861 σ. 50-2: ὁ φιλαλήθης σταλεὶς ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τοῦ προσλαβόντος αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του διὰ τὴν ἀρετήν του ταύτην νὰ πωλήσῃ ζῶα ἄχρηστα εἰς τὸ μοναστήριον, τρεῖς ὄνους καὶ ἕνα ἡμίονον, ἐπανέρχεται ἄπρακτος, διότι δὲν ἀποκρύπτει τὰ ἐλαττώματα τῶν ζώων, καὶ ἀποπέμπεται ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, μὴ ἀνεχομένου νὰ λέγεται ἡ ἀλήθεια ἐπὶ ζημίᾳ του. Ὅμοιος μῦθος ῥουθηνικὸς ἐν Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde 1899 σ. 408-9. — Σ. τ. Δ.].

2. *Ὁ Χριστὸς κι' ὁ Διάολος.*

Ὁ Διάολος πῆγε 'ς τὸ Χριστό, καὶ τοῦ λέει· «Δὲ μοῦ λές, γιὰ χριστιανὸ τὸν περνᾷς τὸν τάδε ζευγολάτη; — Γιὰ χριστιονό, τοῦ λέει ὁ Χριστός. — Λάθος κάνεις, τοῦ λέει ὁ Διάολος· εἶναι κατὰ δικός μου. [2]) κι' ἂν δὲν μοῦ πιστεύῃς, πάμ' τὴν αὐγὴ 'ς τὸ χωράφι του ποῦ θὰ σπείρῃ, καὶ θὰ ἰδῇς πῶς εἶναι κατὰ δικός μου.» Αὐγὴ αὐγὴ τὴν ἄλλη μέρα ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Διάολο πῆγαν 'ς τὸ χωράφι τοῦ ζευγολάτη, καὶ κρυφτήκανε σὲ κάτι κλαριά. Πῆγε ὁ ζευγολάτης, μάνι μάνι καὶ χωρὶς νὰ κάνῃ τὸ σταυρό του, ἔζεψε τὰ καματερά, [3]) ἔσπειρε τὸ σπόρο, κι' ἀρχίνησε τὸ σπαρτό «Τὸ λέπεις, λέ ὁ Διάολος τοῦ Χριστοῦ Εἶναι δικός μου! ἂν ἤτανε δικός σου, θελὰ κάμῃ τὸ σταυρό του πρὶν ἀρχίσῃ τὴ δουλειά του! — Βιάζετ' ὁ ἄνθρωπος, τοῦ λέ ὁ Χριστός, νὰ τελειώσῃ τὸ σπαρτό του. Καρτέρα νὰ ρθῇ τὸ γιόμα, θὰ καθίσῃ νὰ φάῃ, καὶ θὰ ἰδῇς πῶς θὰ κάνῃ τὸ σταυρό του.» Ἦρθε τὸ γιόμα, ἄρχισε νὰ γιοματίζ' ὁ ζευγολάτης χωρὶς νὰ κάνῃ πάλι τὸ σταυρό του «Τὸ λέπεις; λέ ὁ Διάολος πάλι τοῦ Χριστοῦ· ἂν ἤτανε δικός σου, ἔπρεπε νὰ κάνῃ τὸ σταυρό του, πρὶν ἀρχινήσῃ τὸ φαΐ του. Δὲν ἔχεις νὰ μοῦ εἰπῇς τίποτα τώρα. Εἶναι κατὰ δικός μου! — Ἄσε νὰ ἰδοῦμε, τοῦ λέει ὁ Χριστός, ἅμα τελειώσῃ τὸ φαΐ του, καὶ δὲν κάνῃ τὸ σταυρό του, πᾶρ τον». Ὁ ζευγολάτης ἔφαγε κάλα, ἤπιε τὴ φορά του, σταυρὸ δὲν ἔκανε κ' ἔρρηξε κ' ἕναν. [4]) Τώρα, τοῦ λέει ὁ Χριστὸς «Πᾶρ τον! — Ὄχι πᾶρ τον καὶ σύ,» τοῦ λέ ὁ Διάβολος.

Σημ. Ἐκ τοῦ μύθου τούτου προῆλθε πιθανῶς ἡ παροιμία «*Δὲν τὸν θέλει οὔτ' ὁ Χριστὸς οὔτ' ὁ Διάβολος*».

Ἐν Ξυλοκάστρῳ

Ι. Π. ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΗΣ

[1]) Χωλότητες. [*Σακατλίκι*, πήρωσις, σωματικὸν ἐλάττωμα, λ. τουρκ. *σακατλίκ*, ἐκ τοῦ *σακὰτ* (ἑλλ. σακάτης) ἀνάπηρος.]

[2]) Καθ' ὁλοκληρίαν ἰδικός μου.]

[3]) Τἀροτριῶντα κτήνη.

[4]) Ἔπαρδε.

Εὐτράπελος διήγησις.

(Πάτραι - Αἴγιον)

Μιὰ φορὰ ἕνας χασάπης ἐχάρισ' ἑνοῦ φτωχοῦ μιὰ πατσά. Ὁ φτωχὸς ἐκ τέβηκε στὴ θάλασσα νὰ τὴν πλύνῃ, κ' ἐκεῖ ποῦ τὴν ἐσηκωπίθωνε,[1]) ἐπέρνα ἕνα καράβι καὶ καθὼς εἶδε ὁ καραβοκύρης τὸ φτωχὸ νὰ σηκωπιθώνῃ τὴν πατσ ἐνόμισε ὅτι τοῦ ἔκανε σημάδι μὲ τὸ μαντῆλι του νὰ πάῃ νὰ τὸν πάρῃ. Ὄντ ἐπῆγε τὸ καράβι καὶ ἔμαθε τί ἔτρεχε, τὸν πιάνει ὁ καπετάνιος τὸ φτωχὸ ν τὸ δίνει ἕνα ξύλο καλὸ καὶ τοῦ λέει «Ἄλλη φορά, ὄντας ἀπαντᾷς ἢ καράβι ἄλλονε νὰ λές·

Ὥρα καλὴ στὴμ πρ ύμη σου κι' ἀέρας 'στὰ παννιά σου
μήτε πουλὶ πετούμενο νὰ μὴ βρεθῇ μπροστά σου».

Ὁ φτωχὸς τό δεσε 'στὸ νοῦ του μετὰ τὸ ξύλο ποῦ ἔφαγε καὶ καθὼς ἐπ γαινε τὴ στράτα ἀπήντησ' ἕναν κυνηγό· δὲ χάνει καιρό, τὸν χαιρετάει καὶ τ λέει·

Ὥρα καλὴ 'ς τὴμ πρύμη σου κι' ἀέρας 'ς τὰ παννιά σου,
μήτε πουλὶ πετούμενο νὰ μὴ βρεθῇ μπροστά σου.

Ἀκούγοντας ὁ κυνηγὸς ἔτσι, τόν πιάνει καὶ τοῦ δίνει ἄλλο ξύλο ἐκεῖνος κι τοῦ λέει· «Βρὲ κερατᾶ, τί εἶν' ἐφτοῦνα ποῦ μοῦ λές; — Ἀμ' πῶς νὰ λέου; τι λέει ὁ φτωχός.— Νὰ λές, τοῦ λέει ὁ κυνηγός,

Πέντε δέκα τὴν ἡμέρα κ' ἑκατὸ τὴν ἑβδομάδα.»

Προχωρῶντας τὸ δρόμο του ὁ φτωχὸς φτάνει 'ς ἕνα χωργιό Μπαίνει 'ς ἕν σπίτι καὶ βλέπει ποῦ κλαίγαν ἕναν πεθαμένον. Τοὺς χαιρετάει καὶ τοὺς λέε «Πέντε δέκα τὴν ἡμέρα κ' ἑκατὸ τὴν ἑβδομάδα». Ἀκοῦνε οἱ χωργιανοὶ τὸ λόγ τούτονε, τὸν πιάνουν καὶ τοῦ κόβουν ἄλλο ξύλο καὶ τοῦ λένε ἄλλη φορὰ νὰ λέ «Τοῦτος κι' ἀπομόναχος ἄλλο τέτοιο κακὸ νά μὴν πάθετε.» Φεύγει καὶ ἀπ ἐκεῖ καὶ πάει 'ς ἄλλο χωργιὸ καὶ βλέπει ποῦ γινόταν ἕνας γάμος. Πάει 'ς τ γάμο, τοὺς χαιρετάει καὶ τοὺς λέει. «Τοῦτος κι' ἀπομόναχος· ἄλλο τέτοιο κακ νὰ μὴν πάθετε». Τὸν πιάνουν κ' ἐκεῖνοι καὶ τοῦ ῥήχνουν ἄλλο ξύλο καὶ το λένε νὰ λές. «Πάντα τέτοια νὰ χαιρώσαστε μὲ γειὰ καὶ μὲ χαρὰ νὰν τὰ φάτ ὅσα ἐκάματε». Πηγαίνει παρέκει, βρίσκει ἕναν ποῦ ἔχεζε, τὸν χαιρετάει καὶ το λέει, πάντα τέτοια νὰ χαίρεται, μὲ γειὰ καὶ μὲ χαρὰ νὰν τὰ φάῃ ὅσα ἔκαμε Σηκώνεται ἐκεῖνος τὸν πιάνει καὶ τοῦ τινάζει ἄλλο ξύλο. «Βρὲ ἀδερφέ, τοῦ λέει ἐσεῖς οὖλοι μὲ ἐτσακίσατε 'ς τὸ ξύλο· δὲν ἠξέρω κ' ἐγὼ τί νὰ λέου.— Νὰ λές τοῦ λέει ἐκεῖνος: «Φτού, σκατὰ εἶναι καὶ βρωμᾶνε». Φεύγει καὶ πηγαίνει 'ς ἕνα χωργιό, βρίσκει τὴν ἐκκλησιὰ ποῦ ἐλειτρούγαγε ὁ παπᾶς καὶ μπαίνει μέσα Ὄντας πῆγε ὁ παπᾶς νὰ τὸν θυμιατίσῃ: «Φτού, σκατὰ εἶναι καὶ βρωμᾶνε» τοῦ λέει. Τὸν ἁρπάζει ὁ παπᾶς καὶ οἱ χωργιανοὶ καὶ τοῦ λύσανε τὸν ἀφαλὸ 'ς τὸ

[1]) [*Σηκωπιθώνω* ῥ. ἐσχηματισμένον ἐκ τῆς παροιμιώδους φράσεως *σήκα πίθω* = ἔγειρου, κάθου (*σηκώνω* + ἀπιθώνω). *Ἐσηκωπίθωνε* λοιπὸν σημαίνει ὕψωνε καὶ ἀπέθετε τὴν γαστέρα, πλύνων αὐτήν.— Σ. τ. Δ.]

ω. Τότες ἐπῆρε τὰ μάτια του καὶ ἐγύρισε 'ς τὸ χωργιό του καὶ ἔτσι ἐγλύτωσε ὸ τὸ ξύλο.

[Περὶ τῶν διαφόρων παραλλαγῶν τῆς εὐτραπέλου διηγήσεως περὶ τῶν ἀκαί- ν προσαγορεύσεων βλ. Λαογραφ. Γ' 199-200].

Χ. Π. ΚΟΡΥΛΛΟΣ

Τὸ Στοιχειὸ τοῦ Γκούρα. [1])

(Παράδοσις τοῦ χωρίου Μάρκαση τῆς Κορινθίας).

Περὶ τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Μάρκαση κεφαλαριοῦ, οὗτινος τὰ ὕδατα δι' ου τοῦ ἔτους καὶ ἄνευ προφανοῦς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως ἀνὰ πᾶν εἰκοσιτε- ιωρον καὶ ἐπὶ μίαν ὥραν διαλείπουσι κατὰ τὸ πλεῖστον, μετὰ δὲ τὴν πάρο- ν τῆς ὥρας, ἡ ἐκροὴ βαθμιαίως ἐπανέρχεται εἰς τὸ ἄρτιον μυθεύουσιν οἱ ͅιοικοι τὰ ἑπόμενα.

"Ησανε δυὸ στοιχειὰ σὰν ἄλογα, τὸ ἕνα κόκινο καὶ τ' ἄλλο ψαρὶ [2]) καὶ θε ἡμέρα ἐπαλεύανε ποιὸ νὰ νικήσῃ τὸ ἄλλο. 'Εκεῖ κοντὰ ἤτανε κ' ἕνας βρι- λος [3]) μὲ τὰ βόδια του. Μιὰ ἡμέρα τὸ ἕνα στοιχειὸ βρίσκει τὸ βρικόλο καὶ ὺ λέει· «Βόηθα με νὰ κάμω ζάπι [4]) τ'ἄλλο στοιχειό. Σφάξ' τὴ μαρμαρογε- δα, βγάλ' τὸ ξύγκι [5]) κάν' το τόπια [6]) καὶ τὴν ὥρα ποῦ θὰ παλεύω μὲ τ' ἄλλο ιχειό, ἐσὺ θὰν τὸ χτυπᾷς μὲ τὰ τόπια, τὸ στοιχειὸ θὰ φυλάγετ', ἐγὼ θὰ τρῶ ξύγκι θὰ δυναμώνω καὶ θὰν τὸ ζαπίσω. "Αν κάμῃς κατὰ ποῦ σοῦ λέω ἐγὼ γελάδια σου θὰν τὰ κάμω πολλά». "Εκαμ' ὁ βρικόλος κατὰ ποῦ τοῦ εἶπε τὸ ιχειὸ καὶ τὸ ἕνα στοιχειὸ ἐνίκησε τ' ἄλλο. Τώρα τὸ στοιχειὸ βάνει τὸ πόδι προστὰ κι' ἀμποδίζει τὸ νερὸ νὰ βγαίνῃ. Σηκώνει τὸ πόδι του ἀπολυέται τὸ ρό.»

Ἡ παράδοσις ἐνῷ προσωποποιεῖ τὰ δυὸ στοιχειὰ εἰς ἵππους, διαφόρου ωματισμοῦ, ὧν τὸ ἕτερον διαλέγεται μετὰ βουκόλου, ζητεῖ τὴν συνδρομήν του, ὶ ὑποδεικνύει τὸν τρόπον ταύτης, εἶναι ἀτελής, διότι δὲν διευκρινεῖ ἂν τὸ κόκ- ο ἄλογο ἢ τὸ ψαρὶ ἐνίκησε. Τὰ δυὸ στοιχειὰ εἰκάζω ὅτι ἐκπροσωποῦσι δύο ραλάρια παρακείμενα, ὧν τὸ ἓν ἐστείρευσε, τῶν διὰ τούτου ἐκρεόντων ὑδά- ν, ἐκρεόντων διὰ τοῦ ἑτέρου. Πιθανῶς τὸ κόκκινο ἄλογο ἐκπροσωπεῖ πη- ν ὑδάτων ἐρυθροβαφῶν, ἕνεκα τῆς ἐρυθρᾶς ἀργίλου ἧς μόρια πιθανῶς ρέσυρε κατὰ τὴν ὑπόγειον διαρροήν του, τὸ δὲ ψαρὶ ἐφαντάσθησαν οὕτω διὰ ν φαινομενικὴν χροιὰν τοῦ ὕδατος κατὰ τὸ στόμιον τῆς ἐκροῆς.

[1]) Βλ. Λαογραφ. Α' σ. 330-1.

[2]) Ἔχον τρίχωμα ἀνάμικτον ἐκ λευκῶν καὶ μελαίνων τριχῶν.

[3]) Βουκόλος.

[4]) [Νὰ ὑποτάξω. Λ. ἀραβ. καὶ τουρκ. zabt = διοίκησις, κατάσχεσις, μευσις.]

[5]) Λίπος, κυρίως ἡ διπλόη, ἥτις λέγεται καὶ ξυγκιὰ ἢ μαντῆλι. [Λατ. ungium.]

[6]) [Τόπι = σφαῖρα. Λ. τουρκ. *τόπ.*]

Περὶ τῶν στοιχειῶν ἐν Τρικάλοις τῆς Κορινθίας, φέρεται καὶ τὸ ἑξῆς παραμῦθι: Μιὰ φορὰ ἦσαν δυὸ ἀδέρφια φτωχὰ καὶ σὰν φτωχὰ ποῦ ἦσαν, ἐβάλαν ψωμὶ 'στὸ ταγάρι καὶ πάνε 'στὴν ξενιτειὰ γιὰ νὰ βροῦν δουλειά. Πήγανε πήγανε κ' ἕνα μεσημέρι ἐκαθήσανε 'στὸν ἥσκιο σὲ κάτι κλαριὰ κοντὰ σὲ μιὰ ποταμιὰ ὅσο νὰ περάση τὸ μεσημέρι. Ἐφάγαν ὅτ' εἴχανε, ὁ τρανύτερος ἔπεσε κοιμήθη κι' ὁ ἄλλος ὁ μικρότερος πῆγε κεῖ ποῦ γούρνιαζε τὸ ποτάμι κι' ἄκουγε τοὺ φορδάκους.[1]) Ξυπνάει ὁ τρανύτερος καὶ τοῦ λέει. «Σήκω, ρὲ κουτέ, νὰ πάμε δουλειά μας. — Δὲν ἔρχουμαι, τοῦ λέει ὁ μικρότερος ποῦ ἦταν καὶ κουτός. — Τί θὰ κάνῃς ἐδῶ; τὸν ρωτάει ὁ τρανύτερος. — Θὰ κάτσω νὰ μάθω τὴ γλῶσσα τῶν φορδάκων.» Τοῦ εἶπε τοῦ ξανάειπε ὁ τρανύτερος καὶ σὰν δὲν ἄκουσ' ὁ μικρότερος, τὸν ἐμούντζωσε καὶ πάει δουλειά του· ὁ ἄλλος ἔμεινε 'ς τὸ ποτάμι. Πῆγε πῆγε ὁ τρανός, καὶ μιὰ βραδειὰ σὰν ἐνύχτωσε καὶ δὲν εἶχε ποῦ νὰ κοιμηθῇ, εἶδ' ἕναν πύργο σὲ μιὰ ἐρμιὰ καὶ πῆγε. Τὸν ρωτᾶνε, ποιὸς εἶναι, ποῦθ' ἔρχεται καὶ τί δουλειὰ ξέρει, τοὺς εἶπε κοντὰ 'στ' ἄλλα πῶς εἶναι γιατρός. «Ὁρίστ' ἀπάνω, τοῦ λένε. Εἶναι κι' ὁ ἀφέντης μας ἄρρωστος.» Λέπει τὸν ἄρρωστο, τὸν ρωτάει τί ἔχει. «Τί νά χω; τοῦ λέει ὁ ἄρρωστος· ἔχω ἕνα φόρδακο 'στὴν κοιλιά μου· μπορεῖς νὰ μὲ κάνῃς καλά; — Μπορῶ καὶ παραμπορῶ,» τοῦ λέει, χωρὶς νὰ ξέρῃ πῶς ὁ ἄρρωστος ἤτανε στοιχειό, «Νὰ βρῇς ἕναν ἄνθρωπο νὰ τὸν φᾶς καὶ θὰ γίνῃς καλά.» Τὸ στοιχειὸ χωρὶς νὰ χάση καιρό, τοῦ λέει. «Καὶ ποῦ θὰ βρῶ ἄλλονε ἀπὸ σένα;» καὶ χάπ τὸν ἔκαμε μιὰ χαψιά. Ἔτσι τὴν ἔπαθε τὸ νοητάκι καὶ πάει. Τ' ἄλλο τὸ μικρότερο τ' ἀδέρφι, σὰν ἔμαθε καλὰ τὴ γλῶσσα τῶν φορδάκων, ἔφυγ' ἀπ' τὸ ποτάμι· καὶ δρόμο, τί ἔγιν' ὁ ἀδερφός του. Κατὰ τύχη πέρασε τὸν ἴδιον πύργο, ποῦ ἦταν τὸ στοιχειὸ ἄρρωστο χωρὶς νὰ ξέρῃ πῶς 'στὸν πύργο κάθετο στοιχειό. Τὸν ρωτᾶνε ἀπ' τὸν πύργο ποιὸς εἶναι, ποῦθ' ἔρχεται καὶ τί τέχνη ξέρει, καὶ τοὺς λέει μὲ λὲν ἔτσι, ἔρχομ' ἀπτὸ ποῦ, καὶ ξέρω καὶ κουβεντιάζω μὲ τοὺς φορδάκους.» Τὸν ἀνεβάζουν 'στὸν πύργο, καὶ τὸν πάνε 'στὸ στοιχειὸ ποῦ ἤτανε ἄρρωστο. Τὸ ρωτάει τὸ στοιχειό, τί ἔχει; Τὸ στοιχειὸ τοῦ λέει. «Ἔχω τὸ καὶ τό. Μπορεῖς νὰ μὲ γιατρέψῃς; — Μπορῶ καὶ παραμπορῶ,» ἀρχινάει νὰ μιλῇ τὴ γλῶσσα τῶν φορδάκων, τοῦ μιλάει ὁ φόρδακας ποῦ ἦταν μέσα 'στὴ κοιλιὰ τοῦ στοιχειοῦ. «Ἔλα ὄξω» τοῦ λέει, ὁ φόρδακας ἐβγῆκε καὶ τὸ στοιχειὸ ἔγινε καλά. Ἔτσ' ἐγλύτωσ' ἀπ' τὸ στοιχειό, τὸν φόρτωσε τὸ στοιχειὸ μὲ φλωριὰ κ' ἐκαθήσανε κεῖνος καλὰ κ' ἐμεῖς καλύτερα.»

Γενικώτερον δὲ ἐν Τρικάλοις καὶ τοῖς περιχώροις κρατεῖ ἡ δημώδης πρόληψις, ὅτι τὰ στοιχειὰ ἔχουν ὡρισμένην περιφέρειαν διαμονῆς· εἰς ἐρημιαῖς, σπηλιαῖς, εἰς ρεματιαῖς, λαγκάδια, ρουμάνια, σπίτια ἀκατοίκητα ἢ πύργους, δι' ὃ καὶ λέγουσι «κρατεῖ τὸ λάβωμα, ὁ ὀξαποδός, ἢ ὁ τρισκατάρατος». Ὅτι τὰ στοιχειὰ βγαίνουν τὰ πέρουρα τῆς νύχτας, καὶ χάνουνται ἅμα κράξουν τὰ κοκόρια. Τὸ στοιχειό, πότε μπουγαλίζει σὰν βόιδι, πότε βελάζει σὰν γίδα ἢ κατσίκι, πότε φαίνεται σὰν ἀλποὺ ἢ λαγός, πότε κλαίει σὰν μικρὸ παιδί. Εἰδικώτερον τὸ στοιχειὸ ἔν τινι ρεύματι εἰς τὸ ἄκρον τῆς μεσαίας συνοικίας τῶν Τρικάλων (φαίνεται σὰν *πατερὸ* ἐπιμήκης δοκός)· καὶ εἰς τὴν παρὰ τὰ πρόθυρα τῶν Τρικάλων

[1]) Τοὺς βατράχους.

ἔσιν Σπηλιαῖς· πολλοὶ τὸ εἴδανε νὰ πίνῃ τσιγάρο. Τὸ στοιχειὸ ὅποιος τ' ἀπαντήσῃ, ἂν βαστάει ἄρμα πρέπει νὰν τοῦ ρήξῃ μὲ τὸ ζερβὶ καὶ τότε φεύγει τὸ στοιχειό. Ἂν τοῦ ρήξῃ μὲ τὸ δεξὶ τίποτα δὲν τοῦ κάνει καὶ θὰν τὸν ξεράνῃ. Τὸ στοιχειὸ εἰς τὰ σπίτια καὶ τοὺς πύργους γίνετ' ὄντας ὁ πρωτομάστορης ποῦ θὰ κτίσῃ τὸ θεμέλιο, καρφώσῃ τὸν ἴσκιο τοῦ νοικοκύρῃ ἢ τῆς νοικοκυρᾶς· στέκουν κοντὰ στὸ θεμέλιο, πέφτ' ὁ ἴσκιος 'ςτὰ θεμέλια, τότ' ὁ πρωτομάστορης ἂν θέλῃ νὰ κάμῃ τὸ κακό, πετάει ἕνα λιθάρι ἀπάνω 'ςτὸν ἴσκιο καὶ τὸν καρφώνει.

Δένδρα μεμονωμένα καὶ πελώρια, οὐχὶ τὰ παρὰ ναοῖς ἢ ἐρημοκκλησίοις, λέγουν πῶς εἶναι στοιχειωμένα, καὶ οὐδεὶς τολμᾷ νὰ τὰ κόψῃ, γιατ' ὅποιος τὰ κόψῃ θὰν τὸν πινίξῃ τὸ στοιχειό.

Ἐπίσης ἐν Τρικάλοις πιστεύεται παρὰ τοῦ λαοῦ, ὅτι «ὅποιος φυτέψει 'ςτὸν κῆπο του μηλιά, καρυά, κερασιά, καὶ τὸ κλαρὶ μεγαλώσῃ πολύ, καὶ ἀρρωστήσῃ καὶ κεῖνος ποῦ τὸ φύτεψε, κόβουν σύρριζα τὸ κλαρὶ γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ ὁ ἄρρωστος, γιατὶ τὸ κλαρὶ ποῦ φύτεψε ἐστοίχειωσε.»

Τὰ στοιχειὰ ἐν γένει ὁ λαὸς τῶν Τρικάλων δὲν συγχέει μὲ τοὺς Ἀράπηδες, τοῖς Νεράιδες, τοῖς Μπουμπούλαις, τοῖς Καλαμοδόντες, ἂν καὶ ὅλα ὀνομάζει γενικῶς *Ξωτικά*.

Ἐν Ξυλοκάστρῳ

Ι. Π. ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΗΣ

[Παραλλαγὴν τῆς παραδόσεως περὶ τῆς πάλης τῶν στοιχειῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου Μάρκαση ἐδημοσίευσα ἐν Παραδόσ. ἀρ. 495. Βλ. καὶ ὅσα ἐσημείωσα περὶ τῆς πάλης τῶν στοιχειῶν καὶ τῆς διὰ στεατίνων σφαιρῶν βαλλομένων ὑπὸ ἀνθρώπου καταπολεμήσεως τοῦ ἀντιπάλου αὐτ. σ. 1117 κέ. καὶ Λαογραφ. Β' σ. 698. Περὶ τῆς κατοικίας τῶν στοιχειῶν βλ. Παραδόσ. σ. 1115. Περὶ τῶν μορφῶν αὐτῶν αὐτ. Περὶ τοῦ πυροβολισμοῦ τῶν στοιχειῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς αὐτ. ἀρ. 496.500. Παράδοσιν τῶν Τρικάλων περὶ ἐπιφανείας 'ς *τὸ μεσανὸ παζαλὰ* τῶν Τρικάλων Ἀράπη βαστάζοντας εἰς τὸν ὦμον *ἕνα μεγάλο δοκάρι* βλ. αὐτ. ἀρ. 433. Περὶ τῶν στοιχειωμένων δένδρων βλ. αὐτ. σ. 916 - 7. Περὶ τοῦ συνδέσμου τῆς ζωῆς τοῦ φυτεύσαντος δένδρον καὶ τῆς ἀναπτύξεως τούτου βλ. τὴν παράδοσιν τῶν Τρικάλων αὐτ. ἀρ. 325 καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν σ. 918.— Τὸ παραμύθιον τῶν Τρικάλων φέρεται εἰς πολλὰς παραλλαγὰς καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς (*Antti Aarne* Märchentypen ἀρ. 671). Τὸ ἰδιάζον εἰς τὴν παραλλαγὴν ταύτην εἶναι ὅτι ὁ ἀσθενὴς εἶναι στοιχειό. — Σ. τ. Δ.]

Ἡ Λάμια τῆς βρύσης.

(Παράδοσις Σοποτοῦ Ἀροανίας)

Ἡ ἐν Λαογρ. Γ' σ. 501 δημοσιευθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ παράδοσις, ἥτις ἐκ Κυνουρίας σταλεῖσα ὑπελήφθη ὡς κυνουριακή, ἐπιχωριάζει ἐν Σοποτῷ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων.

Περὶ τῆς αὐτῆς κρήνης φέρεται αὐτόθι καὶ ἡ ἑπομένη παράδοσις.

Μία νύχτα ἐπέρναγε ἕνας χωργιανὸς ἀπὸ τὴ βρύση καὶ εἶδε μιὰ γυναῖκα νὰ στέκεται 'ς αὐτή. Τὴν ἐχαιρέτησε καὶ ἐπλησίασε νὰ ντῆς κουβεντιάσῃ, γιατὶ τοῦ

εφάνη πῶς ἤτανε ἡ ἀγαπητικιά του. Ἐκείνη ὅμως δὲν τοῦ ἔδινε ἀπάντηση. ἀλλὰ ὕστερ᾽ ἀπὸ λίγη ὥρα ἔσκασ᾽ ἕνα μεγάλο γέλοιο κ᾽ ἔγινε ἄφαντη ἀπὸ ἐμπρός του. Ἀπὸ τὴν ὥρα ἐκείνη ἐγύρισε ᾽ς τὸ σπίτι του ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔπεσε ἄρρωστος. Τὸ κορμί του ὅλο ἐπέταξε πετάλαις σὰν αἷμα καὶ ἐθερμαινότανε ἕνα χρόνο.

Ἐν Καστρίῳ Κυνουρίας.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης.

Προσωπικὰ ὀνόματα ζῴων.

Εἰς τὸν δῆμον Ἀσκληπιείου τῆς Ἀργολίδος προσωπικὰ ὀνόματα τῶν βοϊδιῶν συνηθίζονται τὰ ἀκόλουθα, ποῦ τὰ περισσότερα σημαίνουν τὸ χρῶμα τοῦ ζῴου. *Καλόγρι* (τὸ) τὸ κατάμαυρο βόιδι (καὶ γελάδα *Καλογρίτσα*). *Μελίσσι* τὸ μελισσό. *Φλαμποῦρι*. τὸ φλαμπουρό, δηλ. ποῦ ἔχει κάτι βουλίτσαις ἄσπραις. *Κονιάρι* τὸ κονιαρό, σταχτερό. *Τρυγόνι* τὸ κάτασπρο. *Βέσ'ικο* κεῖνο ποῦ κοκκινοφέρνει. *Μποῦζι* τὸ μπουζερό, δηλ. σκοτειδερό, μισομαῦρο. *Ῥόιδι* τὸ κόκκινο (πό χει τὸ χρῶμα τοῦ ῥόιδου). *Γαλάνι* τὸ κόκκινο καὶ ἄσπρο. *Κοντοῦλι* = τὸ κοντό. *Περδικοῦλι* = τὸ περδικὸ δηλ. τὸ κόκκινο ποῦ ἔχει γαϊτάνια ᾽ς τὸ κεφάλι. *Μέτσο* λένε τὸ πρῶτο ἀνάστημα βόιδι, ποῦ εἶναι σταχτερὸ κ᾽ ἔχει μαῦρο ᾽ς τὶς πλάτες. Τὰ φωνάζουν καὶ μὲ τὸ ἀρσενικὸ δηλ. ὁ Καλόγρης, ὁ Μελίσσης, ὁ Ῥόιδης, ὁ Φλαμπούρης κτλ. καὶ ὁ *Κοκκίνης*, ὁ *Ξανθούλης*, ὁ *Ἀράπης*. ὁ *Γκιουζέλης* (τουρκ. λ. = ὡραῖος) ὁ *Τραχήλης*. Κ᾽ οἱ γελάδες ἐκτὸς καλογρίτσα ποῦ εἴπαμε παραπάνω λέγονται: *Γαϊτάνα*, *Τσεμπέρω* (ἡ κόκκινη), *Πελιστέρα* (περιστέρα = ἡ ἄσπρη). *Νεράντζω*, *Τρυγόνα*, *Κονιάρα*, *Ῥόϊδα*, *Μελίσσα*, *Φλαμπούρα*, *Ἀραπίτσα*, *Κανέλω*.

Οἱ ἀρνάδες ἀπὸ τὸ χρῶμα τους ἔχουν καὶ λογιῶν λογιῶν ὀνόματα. *Βάκραινα* ἡ ἄσπρη ἀρνάδα ποῦ ἔχει μαῦρες βοῦλες ᾽ς τὰ μοῦτρα. *Βάκλεσα* ἡ ἄσπρη ποῦ ἔχει μαῦρα τὰ μοῦτρα. *Μπούτσικα* κείνη πό χει ἐδῶ κ᾽ ἐκεῖ κόκκινα τὰ μοῦτρα. *Λάγια* ἡ μαύρη. *Κρούτα* ποῦ ἔχει ξύλα (= κέρατα). *Κάτσαινα* ἄσπρη ποῦ ἔχει τὰ μοῦτρα κόκκινα. *Μούσκουρη* κείνη ποῦ ἔχει τὰ μοῦτρα ἄσπρα καὶ τὸ κορμὶ ῥοῦσο.

Οἱ γίδες ἔχουν ὀνόματα:

Γκιόσα ἡ μαύρη μὲ γαϊτανάδια ἄσπρα ᾽ς τὰ μοῦτρα. *Λιόπρα* κείνη ποῦ κοκκινοφέρνει. *Ῥούσσα*, *ῥουσσόγκισσα*, *γκάλμπα*, *λιαρόγκαλμπα*, *ντρένια* κείνη πό χει τὴ ῥάχη μαύρη καὶ τὸ κορμὶ καστανό. *Παλιβὴ* ἡ κατάσπρη μ᾽ ἕνα μαυράδι ᾽ς τὸ σβέρκο. *Πισωκέρα* ποῦ ἔχει τὰ ξύλα πίσω (ξύλα = τσέπια = κέρατα. Τὸ κέρατο τό χουν κακὸ λόγο). *Μπάρτζα* ἡ μισὴ κόκκινη μισὴ μαύρη. (Πρβλ. τὴ ῥούσα γίδαν ἔπαρε, τὴ μπάρτζα μὴν ἀφήσῃς, | τὸ παλιβό του τὸ τραΐ νὰ μὴν τ᾽ ἀλησμονήσῃς). Καὶ *κούκια*.

Προβατάρης εἶναι ὁ τσομπάνης ποῦ βόσκει πρόβατα καὶ κρατάει *κλίτσα*, *βουκόλος* ποῦ βόσκει βόϊδια καὶ γελάδια καὶ κρατάει *κλόκα* καὶ *γιδάρης* ποῦ βόσκει γίδια καὶ κρατάει *ῥαβδὶ* ἢ *μαγκούρα*.

Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
Ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων.

[Τὰ προσωπικὰ ὀνόματα τῶν βοῶν καὶ τῶν ἀγελάδων παρ' ἡμῖν λαμβάνονται ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ζώου, [1]) τῶν δὲ προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν ἐκ τοῦ χρώματος καὶ ἐξ ἄλλων ἰδιοτήτων. Παρατηρητέον δὲ ὅτι τὰ μὲν πρῶτα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκραιφνῶς ἑλληνικά, τὰ δὲ τῶν ἀμνάδων καὶ τῶν αἰγῶν συνήθως εἶναι ξενικά. Ἐπιχωριάζουσι δὲ τὰ ἐν τῷ δήμῳ Ἀσκληπιείου συνηθιζόμενα ὀνόματα ταῦτα καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι. — Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν κατοικιδίων ζώων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι πραγματεύεται ὁ *F. Jeschonnek* (de nominibus quae Graeci pecudibus domesticis indiderunt. Diss. in. Reg. 1885). - Σ. τ. Δ.]

Ὁ δημόσιος βίος ἐν Καρδαμύλοις τῆς Χίου.

Ἐν Καρδαμύλοις ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ Χίῳ ὑπὸ τοὺς Τούρκους ὑπῆρξε καθαρὸς ἑλληνικὸς δημόσιος βίος ὡς τῆς νήσου τηρησάσης αὐτοδιοικησίαν μεγαλυτέραν τῆς τῶν ἄλλων νήσων.

Ἡ Χίος ἅπασα δὲν διῳκεῖτο ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς. Τὰ Μαστιχόχωρα ἀπετέλουν ἰδίαν ἀρχήν. Οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκαλοῦντο *Ἄρμπιτες* ἢ *Βεκίληδες*. (Ἡ μὲν πρώτη λέξις εἶναι ἡ ἰταλικὴ arbitro, σημαίνουσα τὸν διαιτητήν, ἡ δὲ δευτέρα τουρκικὴ τὸν ἐπίτροπον.) Ἐβουλεύοντο δ' ἐν Πύργῳ κειμένῳ ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρίων, ὅστις σῴζεται μέχρι σήμερον. Ἡ δὲ ἄλλη νῆσος διῳκεῖτο ὑπὸ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ Δημογεροντίας, ἥτις ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ κατοίκων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων. Δημογέροντες ὑπεδεικνύοντο μόνον ἐξ ὡρισμένων γενῶν, ἅτινα ἐκαλοῦντο τῶν *Μισέδων* δηλαδὴ κυρίων.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τόπους ὑπῆρχον ἴδιαι ἀρχαί. Οὕτως ἐν Καρδαμύλοις ἐκλέγονται κατ' ἔτος τέσσαρες *Γέροντες*, εἷς ἐξ ἑκάστου γένους τῶν Πονηράδων, τῶν Ἀσπιώτηδων, τῶν Κυμινάδων, τῶν Νικολούδων. Τινὰ τούτων τῶν γενῶν ἀπώλεσαν τὴν παλαιάν των δύναμιν, ἐξακολουθοῦσι δ' ὅμως νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ ὄνομα των εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν κατοίκων. Ἕκαστον δὲ τῶν πρωτευόντων γενῶν διατηρεῖ εἰς τὸ νεκροταφεῖον ὑπόγειον οἰκίσκον, ὅστις καλεῖται *κιβοῦρι*, εἰς ὃν ῥίπτονται τὰ ὀστᾶ τῶν γεννητῶν. Οἱ ὅλοι γέροντες καλοῦνται *Γεροντειό*, ὁ δὲ πρόεδρος τούτων ὀνομάζεται *Πρωτογέροντας* ἢ *Γεροντομάννα*. Συσκέπτονται δ' εἰς ἴδιον οἴκημα καλούμενον *Ὀνθᾶς* (τουρκικὴ ἡ λέξις σημαίνουσα τὸ δωμάτιον). Ἡ ἐξουσία των εἶναι ἡ διανομὴ τῶν φόρων, δηλαδὴ τοῦ στρατευσίμου, τοῦ δημοτικοῦ καὶ τοῦ δρόμου. Διανέμονται δὲ οἱ φόροι ἐν κοινῇ συνεδρίᾳ (*συνέλειψη*), ἐν ᾗ παρίστανται οἱ ἄνθρωποι καὶ τῶν δύο κομμάτων. Ἄλλο ἔργον τῶν Γερόντων εἶναι ἡ φυλακὴ τῆς χώρας ἀπὸ τῆς παραβιάσεως τῶν γειτόνων χωρικῶν ἢ διὰ τῶν ποιμνίων των ἢ διὰ καλλιεργίαν, προσέτι ἡ φυλακὴ τῶν δένδρων, τῶν καρπῶν τῶν ἰδίων χωρικῶν. Ὁ παραβαίνων τὰ τοιαῦτα ποιμὴν ἢ γεωργὸς τιμω-

[1]) Ἐν Γερμανίᾳ συνήθως τὰ μὲν ὀνόματα τῶν ἀγελάδων λαμβάνονται ἐκ τοῦ χρώματος, οἱ δὲ βόες δὲν ἔχουσιν ἴδια ὀνόματα (Zeitschrift d. Vereins f. Volksk. 1900 σ. 49). Ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὰς ἀγελάδας δίδονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀνόματα γυναικῶν (Archivio per lo studio delle trad. popol. τ. IV σ. 195).

ρεῖται διὰ προστίμου ὁριζομένου καὶ εἰσπραττομένου ὑπὸ τῶν Γερόντων. Ὑπηρέται τῶν Γερόντων εἶναι οἱ *Δραγάται*. Ἅμα ἐκλεχθῇ τὸ Γεροντειὸ περιέρχεται τὴν χώραν δι' ἐποπτείαν. Ἔπειτα διὰ τοῦ κήρυκος (*Ντελάλη*) ἀναγγέλλει εἰς τοὺς χωρικοὺς τὰς προθέσεις του Μία ἐκ τούτων «κατὰ διαταγὴν τοῦ Γεροντοσυμβουλίου δὲν ἔχει κανεὶς ἄδειαν ἀπαύριον νὰ παίρνῃ μαζίν του τὸ ζῶν του ἀλλιῶς θὰ πλερώνῃ πρόστιμον πέντε γρόσια.»

Ἄλλοτε ἐτιμώρουν καὶ τὴν ἀνηθικότητα Γυνὴ ἀκολασταίνουσα περιεφέρετο ἀνὰ τὰς ὁδούς, ἀφοῦ πρότερον διὰ τῶν κωδώνων τῶν ἐκκλησιῶν ἐκαλεῖτο τὸ πλῆθος εἰς θέαν. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ κλέπτων καὶ ἡ κλέπτουσα ἐπομπεύετο περιβαλλομένη περὶ τὸν λαιμὸν τὰ κλοπιμαῖα. Εἰς ἄλλα χωρία τῆς Χίου διατηρεῖται τοῦτο ἀκόμη. Ἕτερον δικαίωμα τῶν γερόντων εἶναι νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν ἀκρίβειαν τῶν σταθμῶν, νὰ ὁρίζωσι τὴν τιμὴν τοῦ κρέατος, νὰ ἐνοικιάζωσι τὰ βουνὰ καὶ νὰ διορίζωσι τὰς μικροτέρας αὐτῶν ἀρχάς, τοὺς ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐφόρους τῶν σχολείων.

Δι' ὅλην αὐτὴν τὴν δημοσίαν ἐνασχόλησιν λαμβάνουσιν ἐλαχίστην ἕκαστος ἐτησίαν προσφοράν, περὶ τὰ χίλια γρόσια. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι τὰ φανερά· τὰ τυχερὰ δὲ εἶναι πολλά, ἀνάλογα πρὸς τὴν τιμιότητα ἑκάστου. Διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι Γέροντες καλοῦνται *χαραμοφᾶδες, ἄδικοι, κλέφτες ἀλύπητοι*· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἶναι τοιοῦτοι, ὀλίγιστοι δὲ εἶναι οἱ θεοφοβούμενοι, ποῦ προσκυνοῦσιν εἰκονίσματα, ποῦ κάμνουσιν τὸν σταυρόν των, ποῦ βλέπουσιν γιὰ τὰ ὑστερνά των. Τῶν πρώτων τὰ καλὰ εὔχονται οἱ ἀγαθοὶ χωρικοὶ «νὰ γίνουν καπνὸς ἀφ' τὰ πουγγιά των», «νὰ μὴν ἀφήκουν κληρονόμον ὀπίσω των.» «νὰ μείνουν ἄλειωτοι» τῶν δευτέρων «νὰ δοῦν γειὰν αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιά των», «νὰ ζιοῦν σὰν καὶ τὰ βουνά», καὶ «νὰ ἀναγαλλιάσουν τὰ κόκκαλα τῶν γονιῶν ἐκεῖ κάτω»

Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς των δίδουσι λογαριασμὸν ἐνώπιον τῶν νέων γερόντων καὶ τῶν προκρίτων. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται εὐθῦναι εἶναι τυπικαί. Ἡ ἐκλογὴ δὲν εἶναι γενική. Ψηφίζουσι μόνον οἱ πληρώνοντες κτηματικὸν φόρον ἀπὸ πεντήκοντα γροσίων καὶ ἄνω· ἐκλέξιμοι δὲ οἱ πληρώνοντες ἄνω τῶν ἑκατόν. Οὗτοι πάντες καλοῦνται τιμητικῶς *Πάροικοι*. Οἱ τὰ ἄλλα ἐπιτηδεύοντες ὡς καὶ οἱ ναυτίλοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα οὔτε ἐκλογέως οὔτε ἐκλεξίμου, ἐκτὸς ἐὰν ἔχωσι γῆν. Περὶ τῆς καταλήψεως τῆς ἀρχῆς γίνεται ἀληθὴς πάλη καὶ γεννᾶται ὡς ἐκ τούτου πολιτικὸς βίος τέλειος. Ὑπάρχουσιν ὠργανωμένα κόμματα μὲ ἴδιον ἀρχηγόν, ὑπαρχηγούς, μ' ἐπώνυμα, τὸ μὲν ἀριστοκρατικὸν *φουντούκικον* καλούμενον, τὸ δὲ λαϊκὸν *κουρελιάρικον*. Γίνεται προεκλογικὴ ἐνέργεια μεγάλη καὶ ἀμφότερα τὰ κόμματα συναθροίζονται ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς *χωριοπαναγιᾶς*. Γράφονται δὲ τῶν ὑποψηφίων τὰ ὀνόματα ἐν καταλόγῳ καὶ ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν ἐκλογέων ἐν δυσὶ στήλαις.

Ὑπὲρ πάσας δ' ὅμως τὰς ἀρχὰς ἵστανται οἱ *Προεστοὶ* ἢ *Προύχοντες* ἢ *Πρόκριτοι*· εἶναι μὲν οὗτοι ἄναρχοι, ἀλλ' ἡ θέλησις των διευθύνει τὰ πάντα. Ἡ παρουσία των ἀμαυροῖ πάντων τῶν ἄλλων τὰς τιμὰς καὶ αὐτοὶ οἱ γέροντες *προσηκώνονται*. Παντοῦ ἐν τοῖς ναοῖς, ἐν ταῖς πανηγύρεσιν, ἔχουσι τὴν πρώτην ἕδραν. Οἱ λόγοι των ἀκούονται μετὰ προσοχῆς Αἱ κινήσεις, τὸ βάδισμά των εἶναι ἐπιτετηδευμένα· αἱ οἰκίαι των εἶναι εἰς θέσιν περίβλεπτον, ἀπομεμακρυσμέναι τῶν ἄλλων καὶ μεγαλύτεραι, σπανίως ἐξέρχονται ἐξ αὐτῶν καὶ καθ' ὅλου

ἀναδεικνύουσιν ἑαυτοὺς ἄρχοντας, βασιλέας, ἀφοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνυπάρχει ἡ αὐτὴ ψυχὴ τοῦ βουληφόρου κοιράνου καὶ πάντων τῶν πρωτογόνων Ἀγῶν καὶ Ταγῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΔΙΑΣ
Καθηγητής.

Συνήθια τοῦ θέρου καὶ τῆς σπορᾶς

(*Ἐπίδαυρος, δῆμος Ἀσκληπιείου*).

Ὅταν ἀποθερίσουν, ἀφήνουν 'σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ ἕνα κομμάτι τετράγωνο ἀθέριγο καὶ ἔχουν τὸ συνήθιο νὰν τὸ *σταυρώνουν*. Στέκονται 'ς τὶς τέσσερις ἄκρες τοῦ τετραγώνου τέσσερις σταχολόγοι, ἄντρες, κ' ἐκεῖνος ποῦ τὸ σταυρώνει πέντε. Ἕνας σταχολόγος ἀρχινάει καὶ κόβει πρῶτα μιὰ γραμμὴ ἀπὸ τὴ μιὰ ὥς 'ς τὴν ἄλλη ἄκρη καὶ πάει θερίζοντας 'ς τὴν ἄλλη κ' ἔτσι οἱ θερισμένες ἀράδες εἶναι σὰ σταυρός. Αὐτὰ τὰ στάχυα τὰ κάνουν ἕνα χερόβολο καὶ τὸ λένε *σταυρὸ* καὶ λένε πῶς εἶναι τ' ἀφεντικοῦ τὰ γένεια, ἐπειδής, ὅταν ἀρχινᾶν τὸ θέρο, ξουριζόνται καὶ κόβουν τὰ μαλλιά τους κι' ὅσο νὰ τελειώσουν δὲ ματαξουριζόνται. Μονάχα ἅμα κόψουν τὸ σταυρό, πάει νὰ πῇ τὰ γένεια τ' ἀφεντικοῦ, τότες κι' αὐτοὶ ξουριζόνται.

Ἅμα κάμουν τὸ *σταυρὸ* οἱ ἄλλοι τέσσερις σταχολόγοι ἁρπάζουν ὅλοι ἀντάμα τὸν ἀφεντικὸ καὶ τὸν σηκώνουν ψηλὰ φωνάζοντα: τάξε! τάξε! κι' ὁ ἀφεντικὸς τάζει εἴτε μιὰ κόττα εἴτε κρασὶ εἴτε ὅ τι ἄλλο θέλει.

Κείνη τὴ χεράδα λοιπὸν ποῦ κόψανε τὴν πάνε 'ς τὸ σπίτι καὶ τὴν κρεμᾶνε 'σὲ μιὰ γωνιὰ ἢ 'ς τὸ κεντρὶ (τὸ μεσοχῶρι, τὸ μεσότοιχο) [1]) τοῦ σπιτιοῦ ὥς 'ς τὴν παραμονὴ τοῦ Σταυροῦ. Τότες, τὶς 13 τοῦ Τρυγητῆ στουμπᾶνε τὴ χεράδα καὶ τὸ στάρι τὸ βαίνουνε σὲ μιὰ πετσέτα καὶ τὸ λένε μαζὶ *βαγιούλι*. Τὸ πρωῒ τοῦ Σταυροῦ καθεμιὰ νοικοκυρὰ μὲ τὸ βαγιούλι της σημαδεμένο γιὰ νὰν τὸ γνωρίζῃ ἀπὸ τῶν ἀλλωνῶν πάει 'ς τὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸ βαίνει μέσα 'σ' ἕνα πανέρι μπροστὰ 'ς τὸν ἅγιο δῆμο. Ἅμα τὸ βλογήσῃ ὁ παπᾶς, τὸ παίρνουν καὶ τὸ ἀνακατεύουν μὲ τὸ σπόρο. Κείνη τὴν ἡμέρα ποῦ θὰ σπείρουν κατόπι, βαίνουν μέσα 'ς τὸ σακκὶ τὸ σπόρο ἕνα ῥόϊδο ἀλάκερο καὶ πρωῒ πρωΐ, γιὰ νὰ μὴν κάμουν κακὸ ἀπάντημα, πάνε 'ς τὸ χωράφι. Ζεύουν τὰ βόιδια καὶ πρὶν ἀρχινήσουν τὸ σπόρο παίρνουν τὸ ῥόϊδο καὶ τὸ βαρᾶν ἀπάνω 'ς τὸ *ἐνὶ* τοῦ ἀλετριοῦ, [2]) ἀνακατεύουν κάμποσα σπειριὰ ῥόϊδο μὲ τὸ σπόρο 'ς τὴν ποδιά τους καὶ τὸν πετᾶνε λέγοντα: καλὰ μπερκέτια! Ἅμα ῥήξουνε μιὰ σποριὰ δηλ. ἕνα στρέμμα, κάθουνται καὶ τρῶνε τ' ἄλλο ῥόϊδο κ' εὐκειῶνται.

Ὅταν φύγῃ ὁ ζευγολάτης καὶ πάει 'ς τὸ χωράφι γιὰ τὸ σπόρο, ἡ νοικοκυρὰ τὸ παρατηράει ποιὸς θὰ ῥθῇ 'ς τὸ σπίτι κείνη τὴν ἡμέρα καὶ τὸν καλοκαρτεράει, κόβει ῥόϊδα, βαίνει σταφίδα, τραγάλια καὶ ἐκεῖνος εὐκειέται καὶ λέει: χρόνια πολλά, καλὰ μπερκέτια, χίλια κουβέλια ἢ χίλια μόδια.

[1]) Στὸ Ἀδάμι, ἕνα χωριὸ τοῦ δήμου Ἀσκληπιείου τὸ κεντρὶ τὸ λένε *ἀφαΐτη*.
[2]) Ἡ ὕνις.

Τὴν ἴδια τὴν ἡμέρα ποῦ βγαίνουνε 'ς τὸ σπόρο δὲ δίνουνε τίποτες ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι, κι' ὅσο νὰ τελειώσουν πάλε τὸ σπόρο δὲ δίνουν φωτιὰ ὄξω, γιατί, λέει, βγαίνει τὸ στάρι δαυλίτη. Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθια ποῦ τά χουν οὖλον τὸν καιρό, ὅπως ὅταν τὸ βράδυ δώσουν καρβέλι ὄξω, δὲν τὸ δίνουν ἀλάκερο, ἀλλὰ κόβουνε μιὰ μπουκιὰ καὶ τὴ βαίνουν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα 'ς τὸ παραστάτη ἢ 'ς τὶς τέμπλες (*Τέμπλες* εἶναι πῆχες ἀπὸ πελεκημένη βένια (δέντρο) ποῦ τὶς βαίνουν 'ς τὴ σκεπὴ κάτου ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Κι' ἀφοῦ τὸ ἤφερε ὁ λόγος, ἂς ποῦμε ὅτι τὰ κεραμίδια ἐκεῖ ποῦ τρέχουν τὰ θεϊκὰ νερὰ (τὰ νερὰ τῆς βροχῆς) τὰ λένε *ρεῦτες* (ὁ *ρεύτης*) καὶ ὅταν σταλάζῃ τὸ σπίτι λένε πῶς κάπου κάπου εἶναι μιὰ ρέψα.)

Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
Ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων.

Παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐθίμων τοῦ θέρους καὶ τῆς σπορᾶς.

Τἀγροτικὰ ἔθιμα τοῦ θερισμοῦ καὶ τῆς σπορᾶς, ἂν καὶ πολλὴν ἔχουσι σπουδαιότητα τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἔχοντα τὴν προέλευσιν καὶ εἰς ἰδέας καὶ παραστάσεις πρωτογενεῖς καὶ ἀξέστους βασιζόμενα, δὲν ἠξιώθησαν παρ' ἡμῖν τῆς προσηκούσης προσοχῆς. Σποράδην μόνον εὑρίσκονται δημοσιευμέναι ἀτελεῖς τινες περὶ τούτων εἰδήσεις, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων. Ὅθεν πολλὰς χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Εὐαγγελίδην, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν διαμονήν του ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ παρατηρήσας περιέγραψε πιστῶς τοιαῦτα ἔθιμα, καὶ προθύμως δημοσιεύομεν τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ, ἐλπίζοντες ὅτι αὕτη θὰ παράσχῃ ἀφορμὴν καὶ εἰς ἄλλους τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν νὰ μᾶς ἀποστείλωσιν ὁμοίας ἀνακοινώσεις ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν τόπων.

Αἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ συνήθειαι ἀναφέρονται προπάντων εἰς τὰ τελευταῖα δράγματα τῶν σταχύων, ἐξ ὧν κατασκευάζουσι δέσμην καλουμένην *σταυρόν*. Παρόμοιαι συνήθειαι ἐπικρατοῦσι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Λέσβῳ ἐκ τῶν πρώτων σταχύων πλέκουσι δέσμην (*ψάθαν*), τὴν ὁποίαν ἀναρτῶσιν εἰς τὰ εἰκονίσματα. [1]) Ἐν Ῥόδῳ μετὰ τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ «ἕκαστος γεωργὸς ἐκλέγων δέσμην ἐκλεκτῶν σταχύων ἀναρτᾷ ταύτην εἰς τὴν μεγάλην δοκὸν τῆς οἰκίας, τὴν συγκρατοῦσαν τὰς λοιπὰς δοκούς» (*μεσιά.*)[2]) Ἐν Κῷ ὁμοίως κατασκευάζουν δέσμην ἢ πλέκουν πλεξίδας ἐκ σταχύων σίτου ἢ κριθῆς καὶ τὰς ἀναρτῶσιν εἰς τὰ εἰκονοστάσια ὡς *ἁγιοτικὰ*[3]) (ὡς ἔχοντα δηλ. θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὡς καθιερωμένα).

Τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς ἐπιστέφεται διὰ πα-

[1]) *Rouse* ἐν Folk-lore, London 1896 σ. 147 μετ' εἰκόνος. (Ὁ Rouse προσθέτει ὅτι ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ *ψάθα* λέγεται *σιτάρι.*) — *Georgeakis* et *Pineau* le folk-lore de Lesbos σ. 310 (ὅτι ἡ δέσμη τῶν σταχύων διατηρεῖται μέχρι τοῦ ἐπιόντος θέρους ἀνηρτημένη παρὰ τὰ εἰκονίσματα.)

[2]) Ῥοδιακὸν ἡμερολόγιον 1912 ἐν Ῥόδῳ σ. 226.

[3]) *Ι. Ε. Ζαρράφτου*, Θαλύσια τῆς Κῶ, ἐν Σάμῳ 1906 σ. 37.

ραπλησίων ποικιλωτάτων τελετῶν, τῶν ὁποίων πλουσίαν συναγωγὴν ἀπεταμίευσεν ὁ W. Mannhardt. Πολλαχοῦ εἰς τὴν τελευταίαν ἅμαξαν τῆς συγκομιδῆς τοῦ νέου καρποῦ ἐπιτίθεται ὁ λεγόμενος Μάϊος τοῦ θερισμοῦ, τουτέστι δένδρον ἢ κλάδος δένδρου, κοσμούμενος προπάντων μὲ στάχυς καὶ ταινίας· οὗτος φέρεται εἰς τὴν οἰκίαν, στήνεται εἰς τὴν στέγην ἢ εἰς τὴν καπνοδόχον ἢ εἰς τὸν σιτοβολῶνα καὶ ἀφήνεται ἐκεῖ ὁλόκληρον τὸ ἔτος. [1]) Ἐνιαχοῦ τῆς Ῥωσίας ἀντὶ τῶν τελευταίων οἱ πρῶτοι ἀμηθέντες στάχυες (ὡς ἐν Λέσβῳ) θεωροῦνται ἱεροί. Αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα τοὺς θερίζει, τοὺς φέρει εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τοὺς θέτει παρὰ τὰς ἁγίας εἰκόνας, γίνεται δὲ χρῆσις αὐτῶν, ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ, καὶ εἰς τὴν σποράν. Διότι οἱ στάχυες οὗτοι ἀλωνίζονται χωριστά, καί τινες τῶν κόκκων αὐτῶν ἀναμιγνύονται μὲ τοὺς κόκκους τῆς προσεχοῦς σπορᾶς. [2])

Ὡς βάσις τῶν συνηθειῶν τούτων, καθὰ εἴκασεν ὁ Mannhardt, ὑπόκειται ἡ παράστασις, ὅτι ὁ δαίμων τοῦ σίτου, ἐκδιωκόμενος ἐκ τῶν τελευταίων θερισθέντων ἢ ἀλωνισθέντων σταχύων, παραμένει καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον εἰς τὸν σιτοβολῶνα, μὲ τὴν νέαν δὲ σποράν ἐπανέρχεται εἰς τοὺς ἀγροὺς ὅπως ἐκ νέου ἡ ζωποιὸς δύναμις ἐπιδράσῃ εἰς τοὺς ἀναβλαστάνοντας στάχυς. [3]) Παραλλαγαὶ δὲ τῆς παραστάσεως ταύτης εἶναι ὅτι εἰς τὸν θεριζόμενον ἀγρὸν ἢ εἰς τὸ ἁλώνιον ὁ ξένος ἢ ὁ διαβάτης ἢ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος τοῦ ἀγροῦ ὑπολαμβάνονται ὡς προσωποποιία τοῦ σίτου, ὡς ὁ δαίμων τοῦ σίτου· καὶ οἱ θερισταὶ προσποιοῦνται ὅτι θὰ τὸν μεταχειρισθοῦν ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν σῖτον, ὅτι δηλ. θὰ τὸν θερίσουν, θὰ τὸν δέσουν καὶ θὰ τὸν ἀλωνίσουν. [4]) Ὡς ἀρχαιότατον τύπον τῶν τοιούτων παραστάσεων ἀνεγνώρισεν εὐστόχως ὁ Mannhardt τὸν ἑλληνικὸν μῦθον περὶ τοῦ Λιτυέρσου καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦτο ἴσως ἡ μυθικὴ διάπλασις παρομοίων ἀγροτικῶν συνηθειῶν τῆς Φρυγίας

Καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ τῆς Ἐπιδαύρου διαφαίνονται ἀμυδρῶς τὰ ἴχνη τῆς μυθικῆς παραστάσεως τοῦ Λιτυέρσου. Τὸν ἀθέρα τῶν σταχύων ταὐτίζουσι πρὸς τὰ γένεια τοῦ δεσπότου, τοῦτον δὲ συλλαμβάνουσιν οἱ θερισταὶ καὶ μετέωρον αἴροντες ἀπαιτοῦσι λύτρα. Πρὸς τὰ γένεια τοῦ ἰδιοκτήτου ταὐτίζουν τοὺς στάχυς καὶ ἐν Ῥωσίᾳ, ὅπου ἀφήνεται μικρὸν τεμάχιον τοῦ ἀγροῦ ἀθέριστον, ἐκ δὲ τῶν σταχύων κατασκευάζουν πλέγμα, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἡ πλεξίδα τῶν γενείων τοῦ Βόλου. [5]) Ἄλλα δὲ ὅμοια ἔθιμα εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς συνταυτίσεως τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ διαβάτου πρὸς τὸν δαίμονα τοῦ σίτου Ἐν τῷ καντονίῳ Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας οἱ θερισταὶ περιδένουν τὸν ἐρχόμενον ἢ διαβαίνοντα οἰκοκύρην τοῦ ἀγροῦ μὲ στάχυς, ἐπίσης καὶ εἰς τὸν διερχόμενον ξένον θέτουν βρόχον ἐκ σταχύων εἰς τὸν τράχηλον ἢ δένουν αὐτὸν μὲ στάχυν ἀπὸ τὸ κομβίον τοῦ ἐνδύματός του καὶ δὲν τὸν ἀφήνουν ἂν δὲν πληρώσῃ λύτρα. Ἐν Hasling τῆς Κάτω Βαυαρίας ἂν διέλθῃ κατὰ τὸ ἁλώνισμα ὁ οἰκοκυρης οἱ ἐρ-

[1]) *W. Mannhardt* Wald-u. Feldkulte τ. I σ. 190 κέ.

[2]) *Ralston*, Songs of the Russian People σ. 249 κέ.

[3]) *W. Mannhardt* Mythologische Forschungen σ. 25 κέ.

[4]) *Mannhardt* αὐτ. σ. 44 κέ. *Frazer* the golden Bough [2] τ. II σ. 235 (μεταφρ. Toutain τ. III σ. 285).

[5]) *Ralston*, ἔνθ. ἀν. σ. 251 παρὰ *Frazer* ἔνθ. ἀν. τ. II σ. 236.

γάται ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτοῦ, τὸν δένουν μὲ στάχυς καὶ τὸν κρατοῦν μέχρις ὅτου τοὺς κεράσῃ ζύθον. Ἐνιαχοῦ τοῦ Danzig ἂν τὴν πρώτην ἢ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ θερισμοῦ (πρὸ πάντων δὲ ταύτην) ἔλθῃ εἰς τὸν ἀγρὸν ὁ οἰκοκύρης ἢ ξένος τὸν δένουν μὲ στάχυς. [1]) Ἐν Anhalt ὅταν ὁ οἰκοκύρης ἢ εἷς τῶν οἰκείων του, ἢ ὁ ἐπιστάτης ἢ καὶ ξένος ἔλθῃ τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀγρὸν μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ θερισμοῦ, ἡ σύζυγος τοῦ ἀρχιεργάτου *τὸν δένει* μὲ στάχινον σχοινίον ἢ μὲ στέφανον σταχύων καὶ ἀνθέων, δηλ. δένει τὸ σχοινίον ἢ τὸν στέφανον εἰς τὸν βραχίονά του καὶ δὲν τὸν λύνει, ἂν δὲν πληρώσῃ λύτρα. [2]) Ἐν Κρακοβίᾳ τῆς Γαλικίας ὅταν μεταβῇ ὁ οἰκοκύρης εἰς τὸν ἀγρόν του κατὰ τὸν θερισμόν, ἂν εἶναι ἄγαμος, θέτουν τὰ ὡραιότερα τῶν κορασίων (τῶν ἐργατριῶν) βρόχον ἀπὸ στάχυς εἰς τὸν λαιμόν του. [3]) Ἐν Solör τῆς Νορβηγίας ὅστις ἤθελεν ἔλθῃ εἰς τὸν ἀγρόν, οἰκοκύρης ἢ ξένος, δένεται μ' ἕνα στάχυν καὶ πρέπει νὰ πληρώσῃ διὰ νὰ λυθῇ. Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τοῦ Soest ὁ οἰκοκύρης τὴν πρώτην φορὰν ποῦ ἔλθῃ εἰς τὸν τόπον τῆς κατεργασίας τοῦ λιναριοῦ περιτυλίσσεται ὅλος μὲ λινάριον. [4]) Ἐν Putanges τῆς Νορμανδίας δένουν τὸν οἰκοκύρην εἰς τὸ τελευταῖον δράγμα τῶν σταχύων. Πρὸς τοῦτο αἱ ἐργάτιδες ἐπιπίπτουν κατ' αὐτοῦ, τὸν ἁρπάζουν ἀπὸ τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας, τὸ ἄλλο σῶμα, τὸν ῥίπτουν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἐξαπλώνουν ἐπὶ τοῦ δράγματος τῶν σταχύων, ἔπειτα δὲ προσποιοῦνται ὅτι τὸν δένουν καὶ τοῦ ὁρίζουν τί φαγητὰ θὰ παραθέσῃ εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐργασίας. Μόνον δ' ὅταν δεχθῇ τὸν ἀφήνουν ἐλεύθερον. [5])

Ἄξια πολλῆς προσοχῆς, μὴ παρατηρηθέντα ἀλλαχοῦ, εἶναι τῶν ἐθίμων τῆς Ἐπιδαύρου τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ σίτου τοῦ τελευταίου δράγματος μετὰ τοῦ σπόρου, καθὼς καὶ τὸ τῶν καταχυσμάτων. Ὁ προσωποποιούμενος δαίμων τοῦ σίτου συνεχίζει τὴν ἐνέργειάν του εἰς τὴν νέαν βλάστησιν, διαιωνιζόμενος διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν κόκκων τοῦ τελευταίου δράγματος, εἰς τοὺς ὁποίους πιστεύεται ὅτι ἐνοικεῖ, μετὰ τῶν κόκκων τῆς τελευταίας σπορᾶς. Ἡ δὲ συνήθεια τοῦ νὰ ῥαίνῃ διὰ καταχυσμάτων ἡ σύζυγος τὸν γεωργὸν ἐπανερχόμενον ἐκ τῆς σπορᾶς μᾶς ὁδηγεῖ εἰς κατανόησιν τῆς ἐν ἀρχῇ ἐννοίας τῶν καταχυσμάτων. Ταῦτα γινώσκομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐσυνήθιζον κατὰ τὴν πρώτην εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν οἰκίαν νεωνήτου δούλου. Παρ' ἡμῖν δὲ σήμερον συνηθίζονται κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς βαπτίσεις. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις, τοῖς Ἰνδοῖς, τοῖς Ἰουδαίοις καὶ πλείστοις ἄλλοις λαοῖς εἶναι ἔθιμον κοινότατον εἰς τὴν τέλεσιν τῶν γάμων [6]). Νῦν ἐκ τοῦ ἐθίμου τῆς Ἐπιδαύρου μανθάνομεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν σπορὰν συνηθίζονται τὰ καταχύσματα. Ὅθεν εὐλόγως δυνά-

[1]) *Mannhardt* Mythologische Forschungen σ. 33

[2]) Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1897 σ. 153-4.

[3]) *Mannhardt* ἔνθ. ἀν. σ. 34.

[4]) Αὐτ. σ. 35-6.

[5]) *J. Lecœur*, Esquisses du bocage Normand, 1887 τ. II σ. 240 κέ. παρὰ *Frazer* the golden Bough² τ. II σ. 232.

[6]) Βλ. συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν παρὰ *Mannhardt* ἔνθ. ἀν. σ. 354 κέ. Ἄλλας πλείστας μαρτυρίας ἔχομεν περισυλλέξῃ, τὰς ὁποίας κρίνομεν περιττὸν

μεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ καταχύσματα δὲν εἶναι, ὡς εἴκασεν ὁ Samter,[1]) θυσία πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀποτροπὴν τῆς ἐπηρείας αὐτῶν ἀπὸ τῶν νεονύμφων καὶ τοῦ παιδίου, ἀλλὰ μᾶλλον πρᾶξις τῆς συμπαθητικῆς μαγείας, σκοποῦσα τὴν εὐόδωσιν τῆς σπορᾶς ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς ἐργασίαις, τὴν γονιμότητα τοῦ ἀνδρογύνου ἐν τοῖς γάμοις καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν παίδων ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῇ βαπτίσει. Ἡ γεωργικὴ ἐργασία τῆς σπορᾶς καὶ ἡ τῆς παιδοποιίας εἶναι ἔννοιαι συναφεῖς καὶ πολλάκις ταὐτίζονται, μετὰ πολλῆς δὲ πιθανότητος ὁ Mannhardt[2]) ὑπεστήριξεν ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων ὁ συνειρμὸς τῶν ἰδεῶν τούτων ἦτο εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐναργής.

Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα τινὰ ἔθιμα ἑλληνικὰ κατὰ τὸν θερισμὸν ἐθιζόμενα, φέροντα ἐπίσης τύπον πολιᾶς ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα ἐκ διαφόρων δημοσιευμάτων γινώσκομεν. Ταῦτα δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, ὅπως συμπληρωθῶσι, βεβαιωθῇ δὲ καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας δι' ἀνακοινώσεων τῶν ἑταίρων τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ ἐκ τοῦ νέου σίτου ἄρτου. Εἰς τὰ Λακκοβίκια τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς νέας ἐσοδείας τὸν Ἰούλιον κατασκευάζουν τὸν πρῶτον ἄρτον μέγαν καὶ λεπτόν, φέρουν δὲ τοῦτον αἱ γυναῖκες εἰς τὴν βρύσην ἢ εἰς φρέαρ. Ἐκεῖ δὲ ἀφοῦ τὸν βρέξουν μὲ νερὸν τῆς βρύσης τὸν διανέμουν εἰς τοὺς τυχαίως διαβαίνοντας ἐκεῖθεν. Ὁ ἄρτος οὗτος λέγεται *τσιτζιρόκλικου*, ἤτοι *κολλίκι* (ἀρχ. κόλλιξ) τοῦ τέττιγος,[3]) διότι θεωρεῖται τρόπον τινὰ ὡς ἀφιερωμένος εἰς τὸν τέττιγα, ὅστις ὑποτίθεται διὰ τοῦ ᾄσματος αὐτοῦ ζητῶν μοῖραν ἐκ τῆς συγκομιδῆς.[4]) Τὸ ᾆσμα ἑρμηνεύεται ὡς ἑξῆς: «Αλωνίζετε, θερίζετε | καὶ μένα κλίκι κάμετε, | καὶ ῥῆξτε το 's τὴ βρύση | νὰ πάω νὰ τὸ πάρω, | νὰ κάτσω νὰ τὸ φάω | μαζὶ μὲ τὰ παιδιά μου | νὰ πέσω νὰ πεθάνω.»[5])

ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, διότι ὁ προσήκων τόπος αὐτῶν εἶναι ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν γαμηλίων ἐθίμων.

[1]) *E. Samter* Geburt, Hochzeit u. Tod, Lpz. 1911 σ. 171 κέ.

[2]) *Mannhardt* ἔνθ. ἀν. σ. 372. Τὴν γνώμην τούτου ἀσπάζεται καὶ ὁ *Van Gennep* ἐν Revue de l'hist, des religions 1910 τ. 62 σ. 205.352, ἀντικρούων ἐπίσης τὴν γνώμην τοῦ Samter.

[3]) *Τσίντζιρας* ὁ τέττιξ (ἴσως ἐκ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ τσιντζεαρε = ζώσιμον). Συνηθεστέρα ἡ λ. *τζίτζικας* (σλοβ. τζούτζικα = μηλολόνθη).

[4]) *Γουσίου*, ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 47 ἐκ τούτου *Abbott* Macedonian Folklore σ. 60 καὶ ἐξ ἀνακοινώσεως πρός με Ι. Πρωΐου — Ἡ παρὰ τὴν βρύσιν διανομὴ τοῦ ἄρτου ἴσως εἶναι λείψανον προσφορᾶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρτου εἰς τὴν πηγήν. Ἐπὶ ἄλλων περιστάσεων διετηρήθησαν παρ' ἡμῖν πολλὰ ἔθιμα προσφορῶν ἢ θυσιῶν εἰς πηγὰς καὶ φρέατα.

[5]) *Γούσιος* αὐτ. (Τὸ ᾆσμα εἶναι παρεφθαρμένον διὰ γλωσσικῶν παραδιορθώσεων). Ἐν Ὑδροῦντι τὸ ᾆσμα τοῦ τέττιγος ἀναφέρει τὰς αὐτὰς γεωργικὰς ἐργασίας χωρὶς τὴν αἴτησιν τοῦ ἄρτου: «Θερίετε τσαὶ ἀλωνίετε, | τί ὁ χειμῶνας ἔρκεται.» (*Morosi* ἐν Archivio glottologico italiano 1870 σ. 96). Ἐν Στενιμάχῳ τὸ ᾆσμα τῆς χελιδόνος περιέχει τοιαύτην αἴτησιν, ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν ἔχει αὕτη πρὸς τὸν θερισμόν· ἡ χελιδὼν ἐρχομένη τὴν ἄνοιξιν πρὸ τοῦ Πάσχα ὑποτί-

Ἡ βρῶσις τοῦ πρώτου ἄρτου συνδέεται παρὰ πλείστοις λαοῖς πρὸς μαγικὰς τελετάς· πολλαχοῦ ἐκ τοῦ τελευταίου δράγματος κατασκευάζεται πίττα, ἐνίοτε ἀνθρωπόσχημος, τὴν ὁποίαν τρώγουν οἱ τοῦ οἴκου.[1]) Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ὁ πρῶτος ἐκ τῆς συγκομιδῆς γενόμενος ἄρτος ἐλέγετο *θάργηλος*[2]) ἢ *θαλύσιος*,[3]) καὶ αἱ ἑορταὶ τῶν ἀρχαίων, αἱ ἐκ τούτων ἔχουσα τὰ ὀνόματα, πρώτην ἀφετηρίαν εἶχον πιθανῶς τοιαύτας τελετάς. Περὶ μὲν τῶν Θαλυσίων εἶναι βέβαιον ὅτι ἤγοντο ἐπὶ τῇ συγκομιδῇ τοῦ σίτου,[4]) ἂν δὲ τὰ Θαργήλια εἶχον τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἐν ἀρχῇ ἢ ἂν τοὐναντίον ἀνέκαθεν ἤγοντο πρὸ τοῦ θερισμοῦ πρὸς ἐξιλασμὸν καὶ ἀποτροπὴν πάσης ἐπηρείας ἀπὸ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν εἶναι ζήτημα ἀμφιλεγόμενον·[5]) πάντως δὲ ἡ σημασία τῆς λ. θάργηλος μαρτυρεῖ τὴν συνάφειαν τῆς ἑορτῆς πρὸς τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον.

Εἰς τὸ Ζ' εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, τὸ ἐπιγραφόμενον Θαλύσια, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐν τῇ νήσῳ Κῷ ἑορτὴν τῶν Θαλυσίων, μνημονεύεται ἔθιμόν τι κατὰ τὸ πέρας τοῦ ἀλωνίσματος ἐθιζόμενον, τοῦ ἐμπηγνύειν πτύον εἰς τὸν συναθροισθέντα σωρὸν τοῦ λικμηθέντος σίτου· «ἆς (Δάματρος ἁλφάδος) ἐπὶ σωρῷ | αὖθις ἐγὼ πάξαιμι μέγα πτύον» (στ. 155 - 6). Οἱ σχολιασταὶ βεβαιώνουν, ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦτο παλαιότατον, ἀνάγοντες τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Τριπτόλεμον.[6]) Ἐν Κῷ παρέμεινεν ἡ συνήθεια αὕτη μέχρι τῆς σήμερον. «Ὅταν τελειώσῃ ὁ γεωργὸς τὸ ἁλώνιόν του καὶ σωρεύσῃ τὸν ἀλωνισμένον καὶ καθαρισμένον καρπόν του, εἴθισται νὰ κάμνῃ ἕνα σταυρὸν μεγάλον ἐπὶ τοῦ σωροῦ μὲ τὸ πτυάριόν του καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ νὰ ἐμπήγῃ τοῦτο μὲ τὴν εὐχήν· *Κι' ἀπὸ χρόνου καλύτερα!* ἢ *Χίλια μόδια*! Πρὸ πεντήκοντα μάλιστα ἐτῶν ἐν τοιαύτῃ ἀκμῇ σωρῶν ἁλωνίων ἀνέμενον καὶ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἱερέως μετὰ τοῦ ἀρχιερέως ἢ τοῦ διάκου αὐτοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον τότε πρῶτον ἔδιδον ἀπὸ τὸν ἡγιασμένον σωρὸν ποσόν τι κεκανονισμένον δι' ἐπιχορήγησιν ἀρχιερατικὴν ὡς ἀπαρχήν.»[7])

θεται ζητοῦσα μέρος τῶν κατασκευαζομένων διὰ τὴν ἑορτὴν ἄρτων: «Ζυμώνετε καὶ πλάνετε | καὶ μένα τσιορεκάκι· | χωρίζετε καὶ ῥάπτετε | καὶ μένα γελεκάκι.» (Πανδώρ. τ. ΙΑ' σ. 450 καὶ τὸ ᾆσμα τοῦτο δὲν ἀποδίδει πιστῶς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα).

[1]) *W. Mannhardt* Wald-u. Feldkulte τ. I. σ. 205. 218. *Frazer* the golden Bough[2] τ. II σ. 318 κέ. (γαλλ. μετάφρ. Toutain τ. II σ. 75 κέ.)

[2]) *Κράτης παρ' Ἀθην* Γ' 114 Α.

[3]) *Εὐσταθ.* εἰς Ἰλ. I 530.

[4]) *M. P. Nilsson* Griechische Feste σ. 330 κέ.

[5]) Βλ. *Mannhardt* Mytholog. Forschungen σ. 124 - 138. *A. Mommsen* Feste der Stadt Athen σ. 468 κέ. *Harrison* Prolegomena σ. 76 κέ. *Nilsson* ἔνθ. ἀν. σ. 105 κέ.

[6]) «Εἰώθασι γὰρ ἐκτρίψαντες τοὺς καρποὺς καὶ σωροὺς ποιήσαντες τὸ πτύον πήσσειν.» «Ὅταν δὲ λικμῶνται καὶ σωρεύωσι τὸν πυρόν, κατὰ μέσον πηγνύουσι τὸ πτύον καὶ τὴν θρινάκην κατέθεντο. Τὴν δὲ αἰτίαν εἶχον, ἐκ Τριπτολέμου.» (Σχολ. Θεοκρ. Ζ' 155.156.)

[7]) *I. E. Ζαρράφτου*, Θαλύσια ἐν Κῷ σ. 37.

Περὶ τὸν σωρὸν τοῦ ἁλωνίου καὶ ἄλλη μαγικὴ τελετὴ γίνεται ἐν τῷ χωρίῳ ούβας τοῦ δήμου Ἱστιαίων τῆς Εὐβοίας Μετὰ τὸ πέρας τῆς περισυναγωγῆς οῦ *λειώματος* εἰς ἐπιμήκη καὶ ὑψηλὸν σωρόν, *λαμνὶ* καλούμενον, «ἡ οἰκοδέσποινα ρατοῦσα λάγηνον προσφέρει ὕδωρ εἰς ἕνα ἕκαστον ἵνα νιφθῇ. Κ' ἐκεῖνος νιπτό-ενος ῥαντίζει τὸ γένημα καὶ τὸ ἁλώνιον κύκλῳ, εὐχόμενος *καὶ τοῦ χρόνου*! Ἐν έλει δ' ἡ οἰκοδέσποινα πλαγίως κρατοῦσα τὴν λάγηνον δρομαίως περιτρέχει ὸν σωρὸν χωρὶς νὰ πέσῃ οὐδὲ σταγὼν ὕδατος κατὰ γῆς, εὐχομένη καὶ αὐτὴ νὰ ίνῃ τοῦ χρόνου τόσος ὁ σωρός, ὅσος εἶναι ὁ κύκλος, τὸν ὁποῖον ἔκαμεν. [1])

Τελευταῖον ἀναγράφομεν περίεργον συνήθειαν τῆς Λέσβου ἥτις συμφωνεῖ ρὸς μυθικὰς παραστάσεις κοινὰς εἰς πλείστους λαούς. Ὅταν θερίζωνται δύο αρακείμενοι ἀγροί, οἱ θερισταὶ ἁμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους πότεροι νὰ τελειώ-ωσι τὸ ἔργον πρῶτοι διὰ νὰ κυνηγήσουν *τὸ λαγὸ* εἰς τὸν ἄλλον ἀγρόν. Πιστεύουν ὲ ὅτι τὸ προσεχὲς ἔτος ἡ συγκομιδὴ θὰ εἶναι ἀφθονωτέρα. [2]) Ἐκ ποικίλων υνηθειῶν καὶ ἐκ φράσεων πλείστων εὐρωπαϊκῶν λαῶν συνάγεται ὅτι ὑπῆρχεν δοξασία ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ σίτου ἐπιφαίνεται ὑπὸ τὰς μορφὰς διαφόρων ζώων αὶ συλλαμβάνεται ἢ φονεύεται εἰς τὸ τελευταῖον δράγμα τῶν σταχύων. [3]) Ὑπὸ ὴν μορφὴν δὲ λαγωοῦ φαντάζονται ἐπίσης ἐπιφαινόμενον τὸ πνεῦμα τοῦτο ολλαχοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ, Ὁλλανδίᾳ, Σουηδίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ λέγουσι περὶ οῦ θερίζοντος τοὺς τελευταίους στάχυς, ὅτι *σκότωσε τὸ λαγό.* [4]) Ἐν Anhalt ταν ἐλάχιστοι ἀπολείπονται πρὸς ἀποθέρισιν, οἱ θερισταὶ λέγουν «Τώρα θάρθῃ λαγός» ἢ «κύττα πῶς πηδᾷ ὁ λαγός,» [5]) καὶ καθόλου ἐν Γερμανίᾳ *λαγὸς* εἶναι ν τῶν πολλῶν ὀνομάτων, δι' ὧν δηλοῦται τὸ τελευταῖον δέμα. [6]) Ἐν Galloway ῆς Σκωττίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ ἀφήνουν ἀθέριστον μικρὸν μέρος, τὸ ποῖον λέγουν *κόψιμο τοῦ λαγοῦ* καὶ διαγωνίζονται οἱ θερισταὶ τίς ν' ἀποκόψῃ οὺς στάχυς, ῥίπτων ἐξ ἀποστάσεώς τινος τὸ δρέπανόν του· καὶ ἐν τῇ νοτίῳ yrshire τὸ τελευταῖον δράγμα καλεῖται λαγὸς καὶ θερίζεται καθ' ὃν καὶ ἐν alloway τρόπον. [7]) Ἐν τοῖς Βοσγίοις τῆς Γαλλίας λέγουν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τῆς γυναικὸς ποῦ ἐθέρισε τὸ τελευταῖον δράγμα ὅτι *ἔπιασε τὸ λαγό.* [8]) Ἐν ορβηγίᾳ κατὰ τὸν ἀποθερισμὸν διανέμεται οἰνόπνευμα, τὸ ὁποῖον λέγεται αἷμα οῦ λαγοῦ (Hareblod) ἀπὸ τοῦ τελευταίου θερισθέντος δράγματος. [9]) Ἐν Birk

[1]) *Γ. Δροσίνη*, Ἀγροτικαὶ ἐπιστολαί, Ἀθ. 1882 σ. 59-60. — Παραπλήσιον θιμον αἰτωλικὸν θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς ἑπόμενον τεῦχος.

[2]) *Georgeakis* et *Pineau* Folk-lore de Lesbos σ. 310.

[3]) *Mannhardt* Die Korndämonen. Τοῦ αὐτοῦ, Roggenwolf und Roggenhund, Danzig 1865 (2 ἔκδ. 1866). Τοῦ αὐτοῦ, Wald-kulte τ. II σ. 318 κέ. οῦ αὐτοῦ Mythologische Forschungen σ. 29 κέ. 103 κέ. *Frazer* the golden ough [2] τ. II σ. 261 κέ.

[4]) *Mannhardt* Myth. Forsch. σ. 29.

[5]) Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1897 σ. 154.

[6]) *Mannhardt* die Korndämonen σ. 3.

[7]) *Frazer* ἔνθ. ἀν. 269.

[8]) *Sauvé* Folk-lore des Hautes-Vosges σ. 191 παρὰ *Frazer* αὐτ.

[9]) *Mannhardt* Myth. Forsch. 29. Kornd. 5.

τῆς Τρανσιλβανίας οἱ θερισταὶ ὅταν φθάσουν εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἀγρο φωνάζουν *Ἔχουμε τὸ λαγό.* [1]) Ἐν Aurich τῆς Ἀνατ. Φρεισίας ὁ θερίζων τοὺ τελευταίους στάχυς λέγεται ὅτι *κόβει τὴν οὐρὰ τοῦ λαγοῦ.* [2]) Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Γαλ λίας τὸ μὲν πνεῦμα τοῦ σίτου ὑπονοεῖται ἐπιφαινόμενον ὑπὸ τὴν μορφὴν ἄλλο ζώου, καὶ δὴ ἀλώπεκος, ἀλλ' αἱ θεριστικαὶ συνήθειαι εἶναι παρεμφερέστατε πρὸς τὴν λεσβικήν. Οἱ θερισταὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου φιλοτιμοῦνται ποῖος νὰ τι λειώσῃ πρῶτος διὰ *νὰ στείλῃ τὴν ἀλεποῦ* εἰς τὸν παρακείμενον ἀγρόν. Ὁ θε ριστής, ὅστις θερίζει τὸ τελευταῖον δράγμα λέγεται ὅτι *ἔχει τὴν ἀλεπού.* [3])

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Δημώδεις δοξασίαι περὶ νεκρῶν.

(*Καστρίου Κυνουρίας*)

Ἡ πολλαχοῦ ἐπικρατοῦσα δοξασία, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος δὲν ἀπέρ χεται ἀμέσως, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ παραμένουσα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆ καὶ περιπολοῦσα ἀνὰ τὰ προσφιλῆ αὐτῇ μέρη, διατηρεῖται ἱκανῶς ζωηρὰ κα ἐν Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας. Ἀπόρροια τῆς τοιαύτης δοξασίας εἶναι τὸ ἔθιμον, ν θέτωσιν εἰς τὸ μέρος, ἔνθα ἐξέπνευσεν ὁ νεκρός, εἴτε τὴν πρώτην νύκτα, εἴτ ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς νύκτας, λαμπάδα ἢ κανδήλαν ἀνημμένην, λιβάνιον καὶ ποτή ριον οἴνου, σημειώνοντες ἀκριβῶς ἕως ποῦ φθάνει ὁ οἶνος· τὴν δὲ πρωίαν ἐξε τάζουσιν ἐπιμελῶς, ἵνα ἴδωσιν, ἂν ἐπέρασε τὴ νύχτα ἡ ψυχὴ καὶ ἔπιε. Αὐτ τοῦτο συνηθίζεται, ὡς μ' ἐπληροφόρησαν, καὶ ἐν Βερζοβᾷ τῆς Μαντινείας κα Βρουλιᾷ τῆς Σελλασίας. Ἐν Μασκλίνῃ δὲ τῆς Κυνουρίας ἀντὶ οἴνου θέτουσι ἐντὸς τοῦ ποτηρίου ὕδωρ καὶ ποιοῦνται τὴν αὐτὴν ἐξέτασιν.

Ὑπάρχουσι δ' ὅμως πλεῖστοι οἱ πιστεύοντες ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς γῆς διαμονὴ τῶ ψυχῶν παρατείνεται ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καθ' ἃς αὗται περιφερόμενα ἐπισκέπτονται πάντα τὰ μέρη, δι' ὧν διῆλθεν ὁ ἀποθανών. Συναφὴς τῇ δοξασία ταύτῃ εἶναι καὶ ἑτέρα, καθ' ἣν τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας δὲν διαλύεται, ἀλλὰ «πρήσκεται ἡ κοιλιά του καὶ 'ς τοῖς σαράντα ἡμέ ραις 'π' ὅτι τὸν θάφτουν κατεβαίνει ὁδηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ἕνα φίδι μεγάλο κα τοῦ σπάζει τὴν κοιλιὰ καὶ ἀπὸ τότες ἀρχινάει νὰ λειώνῃ». Καὶ τοῦτο διότ ἴσως φρονοῦσιν, ὅτι ἐφ' ὅσον περιφέρεται ἡ ψυχὴ εἶναι χρεία νὰ διατηρῆτα ἀδιάλυτον καὶ τὸ γήϊνον αὐτῆς σκήνωμα. Εἰς δὲ τὰς λεχώνας, ἅμα ἀποθάνωσ τὰς ῥήχνουν 'στὸν τάφο σαράντα ἡμέραις νερὸ γιὰ νὰ πλένουνται. Τοῦτο ἔμαθον ὅτι συνηθίζεται καὶ ἐν Ἀνδρίτσῃ τῆς Ἀργολίδος.

Γενικῶς δὲ πιστεύεται, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς διαλύσεως τοῦ σώματος κάμνου οἱ ὄφεις καὶ διὰ τοῦτο ἐν Μασκλίνῃ αἱ μητέρες ἀπαγορεύουν εἰς τὰ τέκνα των νὰ εὑρίσκωνται ἐν καιρῷ θυέλλης ἐπάνω εἰς τὰ μνήματα, διότι πίπτουσιν

[1]) *G. A. Heinrich,* Agrarische Sitten u. Gebräuche unter den Sachsen Siebenbürgers σ. 21 παρὰ *Frazer* αὐτ. σ. 270.

[2]) *Frazer* αὐτ. σ. 260.

[3]) Revue des traditions populaires 1887 τ. II σ. 427 (Bourgogne) 500 (Bresse). *L. Pineau,* Le folk-lore de Poitou σ. 500-1 (Poitou).

π' αὐτῶν οἱ κεραυνοί, οἵτινες καταδιώκουσι τοὺς ἐσθίοντας τοὺς νεκροὺς φεις.[1]) Συγγενὴς τῇ πίστει ταύτῃ εἶναι καὶ ἡ διήγησις, ἣν ἤκουσα, ὅτι δηλ. ιερχόμενός ποτέ τις τοῦ νεκροταφείου εἶδε ἕνα φίδι μὲ δυὸ κεφάλια νὰ τρώῃ ὰ μάτια τῶν πεθαμμένων.[2])

Καὶ μετὰ τὴν πάροδον τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν δὲν ἀποχωρίζονται διὰ αντὸς αἱ ψυχαὶ τῶν οἰκείων, ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ἐπισκέπτονται τὰς οἰκίας των. Ἡ τοιαύτη ἐπίσκεψις γίνεται κατὰ τὰ δύο ψυχοσάββατα τῶν ἀπόκρεων. Σχετιῶς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην ἤκουσα παρὰ γυναικός, ὅτι παρέλαβε παρὰ τῆς ητρός της τὸ ἔθιμον, τὸ βράδυ τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατον νὰ σκεάζῃ καλὰ τὴ φωτιὰ μὴν περάσουν οἱ ψυχαῖς τοῦ σπιτιοῦ καὶ καοῦν. Ἐπίσης ατὰ τὰ αὐτὰ Σάββατα πολλαὶ γραῖαι ἀπαγορεύουσιν αὐστηρῶς πᾶσαν ῥαπτικὴν ργασίαν, διότι βγάνουν τὰ μάτια τῶν πεθαμένων. Τινὲς ὅμως ἀπαγορεύουσι οῦτο δι' ἕτερον λόγον, ἵνα δηλ. μὴ βγάλουν τὰ φίδια τὰ μάτια ἐκείνου ποῦ άφτει, ὅταν πεθάνῃ.

Καὶ τὴν νύκτα τῆς τυροφάγου πιστεύουν, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐπισκέπτονται τὴν ἰκίαν των. Διὰ τοῦτο τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἑσπερινοῦ φαγητοῦ οὔτε ἀπορρίπτουιν, οὔτε διπλώνουσιν, ἀλλ' ἀφήνουσιν ἐκτεθειμένα διὰ «νὰ εὕρουν καὶ οἱ ψυαῖς τοῦ σπιτιοῦ νὰ φάνε». Λέγουσι μάλιστα κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην, ἂν ετὰ πολλῆς ὀρέξεως φάγουν καὶ δὲν ἀφήσουν ὑπολείμματα τῶν τροφῶν: «Ἐφάαμε οὗλοι καὶ δὲν ἔμεινε οὔτε γιὰ τοῖς ψυχαῖς».

Ὁμοίως δοξάζουσιν, ὅτι ἐξέρχονται αἱ ψυχαὶ τοῦ τάφου καὶ περιφέρονται λευθέρως καὶ καθ' ὅλον τὸ πεντηκονθήμερον διάστημα ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι οῦ Σαββάτου τῆς Πεντηκοστῆς. Τότε δὲ πλέον «κατακλειῶνται οἱ ψυχαῖς» καὶ ιὰ τοῦτο καταρῶνται τὸ Σάββατον ἐκεῖνο διὰ τοῦ ἑξῆς διστίχου:

Ὅλα τὰ Σάββατα νὰ πάν, κι' ὅλα νὰ διαγυρίσουν,
τῆς Πισκοπῆς τὸ Σάββατο οὔτε νὰ πάῃ οὔτε νάρθῃ.[3])

Λόγου γενομένου περὶ τῶν τοιούτων δοξασιῶν καὶ ἐθίμων μνημονεύω καὶ ύο ἑτέρων ἐπικηδείων ἐθίμων, ἀνακοινωθέντων μοι ὑπὸ τοῦ ἐν Καστρίῳ ἐφηερεύοντος αἰδεσιμωτάτου Ι. Παπαγεωργίου.

Ὅταν σχίζωσι τὸ σάβανον τοῦ νεκροῦ ἐξάγουσιν ἐξ αὐτοῦ μίαν νηματοκλω-

[1]) [Περὶ τῆς δοξασίας ὅτι ὁ κεραυνὸς διώκει τοὺς ὄφεις βλ. *Πολίτου* Παραδόσεις σ. 839-844].

[2]) [Βλ. Λαογρ. Γ' 478-480].

[3]) Ὡς ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, λέγεται τῆς Πισκοπῆς τὸ Σάββατον εἴτε ιότι κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν γίνεται ἑορτὴ μετὰ ἐμπορικῆς πανηγύρεως ἐν Τριόλει, ἕδρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς, εἴτε διότι πολλὰς τοιαύτας πανηγύρεις λέγουσι Πικοπὰς λαβούσας τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῆς ἐπισημοτέρας πανηγύρεως τῆς Ἐπισκοπῆς εγέας (15 Αὐγούστου). Ἐν Γορτυνίᾳ τὸ Σάββατον τοῦτο ὀνομάζουσι τῶν Ρουιλιῶν τὸ Σάββατον. — [Περὶ τῶν δοξασιῶν περὶ τῆς ἐξόδου ἐκ τῶν τάφων τῶν υχῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς βλ. *Ν. Γ. Πολίτου*, Ῥουσάλιοῦ 'Ανατ. Ἐπιθεωρ. 1873 τ. Α' σ. 97-101].

στὴν καὶ δι' αὐτῆς δένουν τὸ Χάρο 'ς τὸ πατερὸ γιὰ νὰ μὴμ πάρῃ κι' ἄλλον ἀπ τὸ σπίτι.

Εἰς ἕτερον χωρίον τοῦ δήμου Τανίας, ὅταν ἐξάγωσι τὸν νεκρόν, χύνουσιν ἐ ὅσων οἰκιῶν διέλθῃ ὁ νεκρὸς εἰς τὸν δρόμον ὡς μία ὀκᾶ νερό, ἄγνωστον δι τίνα λόγον.[1])

ΘΕΟΔ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης.

Θεραπεία τῆς κοκκύτιδος.

'Εν Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας, ὅταν ἐνσκήψῃ ἐπιδημία κοκκύτιδος (*κακαρίστρας* αἱ μητέρες, ἵνα προλάβωσι τὴν ὑπὸ ταύτης προσβολὴν τῶν τέκνων των ποτί ζουσιν αὐτὰ αἷμα κουκουβάγιας, ἄλλαι δὲ ψήνουσι καὶ τὸ κρέας αὐτῆς, ὅπε δίδουσιν εἰς τὰ μικρὰ νὰ φάγωσιν Κάμνουσι τοῦτο, διότι τὰ πάσχοντα μικρ κακαρίζουν ὅπως ἡ κουκουβάγια.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Εἴδη τινὰ μαντικῆς

α' Διὰ τῆς θηλειᾶς τῆς ὄρνιθος.

'Εν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων, ὅταν θέλωσι νὰ μαντεύσωσιν, ἂν ἔγκυός τι γυνὴ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν ἢ θῆλυ θέτουσι τὴν θηλειὰν τῆς ὄρνιθος (ὀστοῦν τοξο ειδὲς ἔμπροσθεν τοῦ στέρνου) μὲ τὰ σκέλη ἀνεστραμμένα ἐπὶ τῆς θερμῆς τέφρο ἔναντι τῆς καιομένης πυρᾶς καὶ μελετᾶνε τὸ ὄνομα τῆς ἐγκύου. "Αν τὰ σκέλ τῆς θηλειᾶς συμπλησιάσωσι, τὸ τεχθησόμενον θὰ εἶναι ἄρρεν, ἂν δὲ ἀπομα κρυνθῶσι, θὰ εἶναι θῆλυ.

β' Διὰ τοῦ σφαλαγγίου.

'Εν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων καὶ Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας, ἵνα δοκιμάσως τὴν ἀγάπην διαφόρων προσώπων ἀποσπῶσι τοὺς πόδας τοῦ σφαλαγγίου μνη μονεύοντες δι' ἕκαστον πόδα καὶ τὸ ὄνομα ἑνὸς δοκιμαζομένου. 'Εκ τῆς διαρ κείας καὶ τῆς ζωηρότητος τῶν κινήσεων τῶν ἀποσπασθέντων ποδῶν κρίνουσ τὴν ἀγάπην τῶν μνημονευθέντων προσώπων

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

[1]) [Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου ὅσα ἐγράψαμεν ἐν ἀνακοινώσει εἰς τὴν ἀν θρωπολογικὴν ἑταιρείαν τοῦ Λονδίνου δημοσιευθείσῃ ἐν Journal of the Anthro pological Institute 1893 καὶ ἐν Παρνασσῷ τ. ΙΖ' σ. 81-7 Καὶ περὶ τῆς κλωστῆ ἢ λωρίδος τοῦ σαβάνου βλ. ὁμοίαν συνήθειαν τῆς Μαντινείας αὐτ. σ. 86 σημ. 1 —Σ. τ. Δ.]

Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων

[Βλ. Λαογραφ. Γ΄ 3 κέ. 510 - 3.]

Ἡ διὰ τῶν κολλύβων μαγικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων γίνεται ἐν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων παρὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον (Λαογρ. Γ΄ 511) καὶ ὡς ἑξῆς·

Εἰς τὸν ἑσπερινὸ τῶν ἁγίων Θεοδώρων στέλνουν τὰ κορίτσια μία γυναῖκα πρωτοστέφανη ποῦ νὰ ντὴ λένε Μαρία καὶ τὸν ἄντρα της Θοδωρῆ καὶ κλέφτει κρυφὰ μερικὰ κόλλυβα καὶ τὰ δίνει 'ςτὰ κορίτσια ποῦ τὴν ἔστειλαν. Τὸ βράδυ τὰ κορίτσια, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι ἢ τρία ἢ πέντε παίρνουν μαζί τους κ' ἕνα παιδὶ ἀρσενικὸ καὶ μοιράζουνται μαζὶ μὲ τὸ παιδὶ τὰ κόλλυβα. Ἅμα νυχτώσῃ καλά, παίρνουν ἕνα πιάτο μὲ νερὸ καὶ ἕνα δρεπάνι καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια καὶ τὸ παιδὶ 'σὲ ῥιζιμιὸ λιθάρι. Βάνουν κάτου τὸ πιάτο μὲ τὸ νερὸ καὶ τὸ δρεπάνι καὶ ἕνα ἕνα σπέρνει τὴν ἀναλογία του τὰ κόλλυβα καὶ κατόπιν κάνει πῶς θερίζει μὲ τὸ δρεπάνι καὶ λέει «*κριθάρι σπέρνω, σιτάρι θερίζω, κι' ὅποιος εἶν' τῆς μοίρας μου νὰ ντὸν ἰδῶ 'ςτὸν ὕπνο μου*». Αὐτὸ τὸ κάνουν μὲ τὴ σειρὰ τὰ τρία ἢ πέντε κορίτσια καὶ τὸ παιδι. Ὕστερα βγάνει κάθε κορίτσι τὸ ἀσημικό του ἢ ὅ τι ἄλλο ἔχει ἀπάνου του καὶ τὰ ἀφήνουν ἀπάνου 'ςτὸ ῥιζιμιό. Τὴ νύχτα βλέπουν 'ςτὸν ὕπνο τους ποιὸν θὰ πάρουν. Τὸ πρωῒ πηγαίνουν καὶ παίρνουν τ' ἀσημικὰ τὸ πιάτο καὶ τὸ δρεπάνι.

Πολλάκις τὰ προκαλούμενα ὄνειρα δὲν ὑποδηλοῦσι σαφῶς τὸν μέλλοντα σύζυγον, ἀλλ' εἶναι καὶ τελείως ἄσχετα πρὸς τὸ θέμα τοῦ γάμου, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καταφεύγουσιν εἰς ὡρισμένας γυναῖκας, αἵτινες ἐξηγοῦσαι τὰ ὄνειρα προλέγουσιν οὐχὶ τίς θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγος, ἀλλ' ὁποῖος, δηλ. ἂν θὰ εἶναι πλούσιος ἢ πτωχός, νέος ἢ γέρων ἢ χῆρος, ἀρτιμελὴς ἢ ἀνάπηρος καὶ τὰ ὅμοια.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης

Τὸ αὐγὸ 'ςτοὺς γκρεμισμένους

Ἐν Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας, ὅταν πέσῃ τις ἔκ τινος δένδρου πολλάκις εἴτε οἱ γειτονεύοντες τῷ δένδρῳ, εἴτε οἱ οἰκεῖοι τοῦ πεσόντος θραύουσιν εἰς τὸ μέρος, ἔνθα ἔπεσεν, ἓν ᾠὸν καὶ καίουσιν ὀλίγον λιβάνιον.

Τοῦτο γίνεται κατ' ἄλλους μὲν διὰ νὰ φύγουν ἀπὸ κεῖ οἱ Νεράιδαις, κατ' ἄλλους δὲ γιὰ νὰ πάρῃ ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ γκρεμισμένου τὸ αὐγό.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

'Αρκαδικαὶ προλήψεις καὶ δοξασίαι

(Ζευγαλατειὸ τοῦ δήμου Κορυθίου τῆς Μαντινείας)

1. Γιὰ νὰ ζήσῃ τὸ παιδὶ πρέπει νὰ τὸ περάσῃς ἀπὸ τρούπιο λιθάρι

2. Τὰ παιδιὰ ἅμα δὲν περπατοῦν ἐνωρὶς τὰ βάνουν 'ςἕνα κοφίνι καὶ τὰ γυρίζουν 'στὴ γειτονιὰ καὶ τὰ διακονεύουν (ζητοῦν ἐλεημοσύνην ψωμὶ κ.τ.λ.) γιὰ νὰ πάρουν ξένη δύναμη.

3. Ἂν εἶναι βαριὰ κανένας ἄρρωστος φωνάζουν οἱ δικοί του. «*Ποῦλος* εἶναι τὄνομά του! *Ποῦλος* εἶναι τὄνομά του!» Ἂν ζήσῃ τοῦ μένει αὐτὸ τὸ ὄνομα (*Ποῦλος*) καὶ ὄχι τὸ βαφτιστικό.

4. Τοῦ ἐπιληπτικοῦ ὅταν εὑρίσκεται εἰς παροξυσμὸν δὲν τοῦ μιλοῦν τὄνομά του.

5. Μνιανῆς τῆς πέθαν' ὁ ἄντρας· ὅταν βγῆκαν ὅλοι ἔξω μὲ τὸ λείψανο ἔσπασε τὸ κεραμίδι μὲ τὰ κάρβουνα καὶ τὸ λιβάνι καὶ *κατούρησε* ἀπάνου.

6. Στὸ Ζευγαλατειὸ εἶναι νιὰ πέτρα ποῦ δὲν κοτάει κανεὶς νὰ τὴ μετακινήσῃ, γιατὶ τοῦ ψοφᾶν τὰ ζῷα ἢ παθαίνει ἄλλο κακό. Στὰ παλαιὰ χρόνια τὰ ζῷα ψόφαγαν καὶ τὸ χωργιὸ δὲν ἔβλεπε προκοπὴ ἀπὸ τὸ στοιχειὸ πό βγαινε κεῖ ποῦ εἶναι ἡ πέτρα. Κάποιος τοὺς εἶπε κ' ἔζεψαν δύο μικρὰ δαμαλάκια 'ς ἕνα μικρὸ ἀλετράκι καὶ ὤργωσαν τὸ χωργιὸ τριγύρω τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα σταμάτησαν κεῖ ποῦ εἶναι ἡ πέτρα. Ἄνοιξαν τότε ἕνα λάκκο κ' ἔθαψαν μέσα ζωντανὰ τὰ δαμαλάκια μὲ τἀλέτρι κ' ἔβαλαν ἀπάνου τὴν πέτρα.

Κάποιος τώρα προχτὲς πῆγε νὰ μετακινήσῃ τὴ πέτρα καὶ τοῦ ψόφησε τὸ ἄλογο.

(Τἀνωτέρω μοὶ ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου μου Ι. Θ. Χριστοπούλου.)

ΕΠ. Γ. ΠΑΠΠΑΜΙΧΑΗΛ
Δημοδιδάσκαλος

[1. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης, ἥτις καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς ἐπικρατεῖ, θὰ διαλάβωμεν εἰς τὸν ὑπομνηματισμὸν τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει δημοσιευθέντος κεφαλαίου νομοκάνονος. Πρβλ. Λαογραφ. Γ' σ. 385,17: «ἢ περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τρύπαις ὁποῦ ταῖς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς.»

2 Ἡ συνήθεια εἶναι ἀπόρροια τῆς δοξασίας, ὅτι τὰ δι' ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουσι πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν τὴν δοξασίαν ταύτην ἔχουσι καὶ οἱ Γερμανοὶ (*Wuttke,* Der deutsche Aberglaube[3] § 203 σ 146). Καθόλου δὲ πάντα τὰ πράγματα, τὰ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον προσκτώμενα πιστεύεται ὅτι προσλαμβάνουσι καὶ ἐξαιρετικὴν δύναμιν, οἷον τὰ κλεπτόμενα (πρβλ. Λαογραφ. Γ 18 κέ). Ἐν Βοημίᾳ πρὸς θεραπείαν τῶν ἀτροφικῶν παιδίων ἐπαιτοῦσιν ἀπὸ ἐννέα σπίτια ἄλευρον, κάμνουν πίτταν καὶ τὴν ἐκθέτουν εἰς σταυροδρόμι. (*Wuttke* αὐτ. § 545 σ. 361). Προπάντων δὲ εἰς τὸν ἄρτον ἀποδίδεται μεγάλη δύναμις, διότι εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τροφή, ὅθεν καὶ ὁ συνήθης παρ' ἡμῖν ὅρκος, ὃν λέγουσιν ἁπτόμενοι ἄρτου: «Μὰ τὴ δύναμή του!» [1]) Ἡ δύναμις ἑκάστου

[1]) Ἐν Κεφαλληνίᾳ: Νεοελλ. ἀνάλ. Β' σ. 403, καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

ιστεύουν ὅτι εἶναι συναφὴς πρὸς τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν τροφήν, διὸ ὁ παέχων εἰς ἄλλον ἐκ τῆς τροφῆς του ὑποτίθεται ὅτι παρέχει καὶ μέρος τῆς δυάμεώς του. Ὅλη δὲ ἡ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ὑποτίθεται ὅτι συγκεντροῦται ἰς τὴν τελευταίαν *μπουκιὰν* τοῦ ψωμίου αὐτοῦ, τούτου δ' ἕνεκα ἂν ἄλλος τις άγῃ αὐτὴν *παίρνει τὴ δύναμή του* ἢ τοῦ ἀφαιρεῖ τὸν νοῦν [1]) Ἀπήχησις τῆς εισιδαίμονος ταύτης δοξασίας εἶναι ἡ συνηθεστάτη προτροπὴ εἰς τὰ παιδία: Φάε τὴ μπουκιά σου, νὰ μὴ σοῦ πάρῃ κανεὶς ἄλλος τὴ δύναμή σου.» Καὶ ἐν ρανδεμβούργῳ πιστεύουν ὅτι ἡ τελευταία *μπουκιὰ* ἔχει τὴν μεγαλυτέραν δύαμιν. (Zeitschrift d. Vereins f. Volksk. 1891 σ. 189).

3. Τὸ ὄνομα θεωρεῖται στενῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ φέροντος αὐτό, ἀνρώπου, ζώου ἢ πράγματος, ἐκπροσωποῦν πάντοτε τὸν φέροντα, [2]) καὶ διὰ οῦτο κατὰ τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας πολλῶν λαῶν μεταβάλλεται ἢ ἀποκρύπτεαι. πρὸς ἀποφυγὴν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν. [3]) Κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ Ἰουδαῖοι ἰς βαρείας ἀσθενείας ἤλλασσον τὰ ὀνόματά των· [4]) καὶ νῦν πολλοὶ Ἰουδαῖοι ξακολουθοῦσι νὰ μεταβάλλωσι τὸ ὄνομα τοῦ ἑτοιμοθανάτου πρὸς παραπλάησιν τοῦ ψυχοπομποῦ ἀγγέλου. [5]) Οἱ Ἰάπωνες ὁσάκις ἀσθενεῖ παιδίον ἐπιβάλουν εἰς αὐτὸ ἄλλο ὄνομα, ὅπως τὸ προφυλάξουν δι' ἀποπλανήσεως τῶν πονηρῶν νευμάτων. [6]) Οἱ δὲ Μογγόλοι τῆς Καμτσαδάλεν ἐν ἀσθενείᾳ μεταβάλλουν ἐπίσης ὸ ὄνομα τοῦ νοσοῦντος πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ δαίμονος τῆς νόσου. [7]) Ἐν Σιὰμ ὰν ἔχῃ ὁ νοσῶν ὡραῖον ὄνομα τὸ ἀντικαθιστῶσι δι' ἀσχήμου, ὅπως φοβηθῇ ἢ δελυχθῇ ὁ δαίμων. [8]) Οἱ Δαϊάκοι τοῦ Βόρνεο ὁμοίως καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοτὸν τῆς ἀποτροπῆς τοῦ πονηροῦ πνεύματος μεταβάλλουν τὸ ὄνομα τοῦ νοσοῦντος παιδίου. [9])

Παρ' ἡμῖν ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος συνάπτεται μὲ τὴν δεισιδαίμονα πρᾶξιν τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως τοῦ ἀσθενοῦς, ἕνεκα δὲ τούτου ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πάντοτε εἶναι τὸ ἐπιτιθέμενον νέον ὄνομα, *Ποῦλος* ἐκ τοῦ *πουλῶ* (θηλ. ἡ *Πούλω*). Ἡ μεγάλη χρῆσις, ἐν Πελοποννήσῳ ἰδίως, τοῦ ὀνόματος τούτου (ὅπερ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὴν πατρωνυμικὴν κατάληξιν — *πουλος*) μαρτυρεῖ τὴν εὐρεῖαν διάδοσιν τῆς συνηθείας. Ἡ πώλησις ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπωλείας τῶν δικαιωμάτων τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πωληθέντος καὶ τῆς διαρρήξεως παντὸς

[1]) *Μ. Π. Βρετοῦ* Ἐθνικὸν ἡμερολόγιον 1863 σ. 54 (Λέσβου;)

[2]) Βλ. *Gruppe* Griech. Mythol. σ. 883.

[3]) *Abt*, die Apologie des Apuleius σ. 23.45 (Religionsgesch. VV. IV,2)

[4]) *C. Meyer* Aberglaube des Mittelalters σ. 229 (παρὰ *Abt* αὐτ. σ. 23). *Eisenmenger* I σ. 489 (παρὰ *F. Nork* Real-Wörterbuch f. Bibelforscher etc. 1845 τ. III σ. 243).

[5]) Mittheilungen d. anthropologischen Gesellschaft in Wien, Sitzungsberichte 1895 σ. 2.

[6]) *Klemm*, Allgemeine Culturgesch. τ. III σ. 78.

[7]) *H. Ploss* Das Kind ² τ. I σ 175.

[8]) *Bastian* Siam σ. 219 (παρὰ *Ploss* αὐτ.)

[9]) *Ploss* αὐτ. — *S. Reinach*, Cultes, mythes et religions 1905 τ. I σ. 119. *R. Andree*, Ethnographische Parallelen 1878 σ. 176. 1889 σ. 109-110.

συνδέσμου μετ' αὐτοῦ, μεταβιβαζομένου εἰς ἄλλην οἰκογένειαν καὶ διαφεύγοντο οὕτω τὴν δίωξιν τοῦ ἀλάστορος δαίμονος τοῦ πατρῴου οἴκου. Πρὸς τὸν αὐτὸ σκοπὸν γίνεται καὶ ἡ βάπτισις ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀναδόχου, ἀναδόχου δηλ. μὴ ἐκλεγομένου ὑπὸ τῶν γονέων τοῦ βαπτιζομένου, τοῦ παιδίου, τοῦ ὁποίου τὰ προη γηθέντα ἀδέλφια ἀπέθανον ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ κα πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἐπιζῶντος, ῥίπτεται τοῦτο εἰς τὴν ἐκκλησίαν, [1]) ὅπου ὁ βουλόμενος τὸ ἀναλαμβάνει, γινόμενος ἀνάδοχος αὐτοῦ κατὰ τὴν βάπτισιν. Ἡ πρᾶξις ἔχει προδήλως τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα ἀπορρίψεως τοῦ παιδίου ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἐκθέσεως, εἰσποιήσεως δὲ τοῦ ἐκθέτου εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀναδόχου.[2]) Ἐν Ἠπείρῳ, ὡς ἀνέγραψα εἰς τὰς ἐμὰς Παραδόσεις σ. 1288-9, ἡ μαῖα ἤ τις συγγενὴς τῆς μητρὸς παραλαμβάνει τὸ νήπιον εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν καὶ τὸ ἐκθέτει εἰς τρίστρατον, αὕτη δὲ κρύπτεται ἐκεῖ που πλησίον. Τὸν πρῶτον δὲ διαβάτην ὃν ἴδῃ καλεῖ «Στάκα, νουννέ!» καὶ ἐκεῖνος ἀποκρίνεται. «Νὰ σταθοῦν τῆς μάννας τὰ παιδιά. »Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρίς. Καὶ ὁ διαβάτης ὀφείλει νὰ βαπτίσῃ τὸ παιδίον· ἂν δ' εἶναι τυχὸν ἀλλόθρησκος, μουσουλμᾶνος ἢ Ἰουδαῖος ἐκλέγει οὗτος ἀνάδοχον χριστιανόν, καταβάλλων αὐτὸς τὰς δαπάνας τῆς βαπτίσεως. Ἐνιαχοῦ ἡ βάπτισις συνάπτεται μετὰ τῆς πωλήσεως Οὕτως εἰς τὴν Μάνην, ὡς ἐπίσης εἰς τὰς Παραδόσεις ἀναφέρω, «ὁ πατέρας ποῦ τοῦ πεθαίνουν τὰ παιδιά, παίρνει ἐκεῖνο ποῦ τοῦ μένει καὶ εἶναι ἀβάφτιγο καὶ τὸ γυρίζει 'στοὺς δρόμους διαλαλῶντας: «Πουλῶ τὸ παιδί μου, | γιὰ κοῦρα καὶ γιὰ προκοπή μου.» Ὅποιος θέλει νὰ τ' ἀγοράσῃ παίρνει μιὰ φοῦχτα ῥύζι ἀζύγιστο ἀπὸ τὸν μπακάλη, καὶ τοῦ δίνει γι' αὐτὸ μιὰ δραχμὴ ἀσημένια. Αὐτὸ τὸ ῥύζι τὸ βράζει, παίρνει καὶ μία φέτα ψωμί, βάνει ἀπάνω μιὰ δραγμὴ καὶ τὰ δίνει τοῦ πατέρα." Ὕστερα παίρνει

[1]) Ἡ φράσις εἶναι «τό ρηξε τὸ παιδὶ 'στὴν Παναγιὰ» ἢ ἄλλο οἱονδήποτε ὄνομα ἁγίου, εἰς ὃν εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία.

[2]) Ὁ ἀνάδοχος ἐπέχει θέσιν πατρὸς καὶ παιδαγωγοῦ τοῦ ἀναδεκτοῦ καὶ πνευματικὸς πατὴρ αὐτοῦ καλεῖται. (Βλ. καὶ *Κ. Μ. Ῥάλλη*, Περὶ τῶν ἀναδόχων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀνατ. Ἐκκλησίας ἐν Ἐπιστημον. ἐπετηρ. Δ΄ σ. 163 κέ.). Ῥητῶς δὲ ὡς υἱοθεσία χαρακτηρίζεται ὑπὸ βυζαντινῶν συγγραφέων ἡ βάπτισις: *Προκόπ.* Ἀνέκδ. 1 σ. 281 Βεν. 14 Βόνν. «ἔλουσε μὲν ὁ Βελισσάριος τὸ θεῖον λουτρὸν καὶ χερσὶν ἀνελόμενος ἐνθένδε οἰκείαις *εἰσποιητὸν* ἐποιήσατο ξὺν τῇ γυναικὶ *παῖδα*». (Ὁ Ῥάλλης ἔνθ. ἀν. σ. 165 ὑπολαμβάνει ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικῆς υἱοθεσίας· ἀλλ' ὅτι περὶ τοῦ βαπτίσματος μόνον πρόκειται, ὡς εἰσποιήσεως χαρακτηριζομένου, σαφῶς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐπαγομένων: «ᾗπερ εἰσποιεῖσθαι Χριστιανοῖς νόμος» καὶ «ἅτε παῖδα ὄντα *ἱερῷ λόγῳ*». Βλ. καὶ *Νικηφόρ. Κ/πόλεως* Ἱστορ. σύντ. σ. 6 Bonn. «σκήπτεται δὲ Ἡράκλειος τῷ θείῳ λουτρῷ τὸν υἱὸν καθαγνίζειν, *υἱοθετεῖσθαι* δὲ αὐτὸν ὑπὸ Κρίσπου». (Ὅπως προσελκύσῃ δηλ. ὁ Ἡράκλειος τὸν Κρίσπον τὸν ἐκάλεσε διὰ νὰ βαπτίσῃ τὸν υἱόν του. περὶ υἱοθεσίας τοῦ πορφυρογεννήτου παιδὸς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κρίσπου κατάδηλον εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται). — Περίεργος εἶναι δοξασία τις τῶν χωρικῶν τῶν Κάτω Ἄλπεων περὶ τῆς ἐπηρείας τοῦ ἀναδόχου ἐπὶ τοῦ ἀναδεκτοῦ, ὅτι ὁ ἀνάδοχος μεταδίδει εἰς τοῦτον τὰ φυσικὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ. (*Nore*, Coutumes, mythes et traditions des provinces de France σ. 6).

τὸ παιδὶ καὶ τὸ βαφτίζει· καὶ τὸ ψωμὶ τὸ βάνουν 'ςτὸ προσκέφαλο τοῦ παιδιοῦ.» Ἐν Λακκοβικίοις τῆς Μακεδονίας ἡ πώλησις γίνεται ὕστερον, ἂν ἀποδειχθῇ ἀτελεσφόρητος ἡ ἐνέργεια διὰ τῆς βαπτίσεως τοῦ παιδίου ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀναδόχου. Ἡ μαῖα ἐκθέτει τὸ νεογνὸν πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας. Ὁ πρῶτος δὲ ὅστις θὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν καὶ θὰ εὕρῃ αὐτὸ ὑποχρεοῦται νὰ γίνῃ ἀνάδοχος. Ἂν δὲ καὶ μετὰ τοῦτο τὰ τέκνα ἀποθνήσκουν ἐπιβάλλεται εἰς τὴν μητέρα ὅταν θὰ εἶναι ἑτοιμόγεννος νὰ μεταβῇ εἰς ξένην οἰκίαν καὶ ἐκεῖ νὰ γεννήσῃ. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν τοκετὸν ἡ μαῖα παραλαβοῦσα τὸ νεογνόν, θέτει αὐτὸ ἐντὸς μεγάλου μανδηλίου καὶ τὸ περιφέρει πρὸ τῶν συνηγμένων εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς λεχοῦς συγγενῶν γυναικῶν, λέγουσα «παιδὶ πουλῶ». Τότε μία τις τῶν παρισταμένων γυναικῶν τὸ ἀγοράζει ἀντὶ ἀργυρῶν τινων παράδων καὶ τὸ ἀποδίδει εἰς τὴν μητέρα. [1])

Εἰς τὰς Παραδόσεις σ. 1289 ἐσημείωσα ὅτι ἡ συνήθεια τῆς βαπτίσεως τοῦ παιδίου, ἐκτιθεμένου εἰς τρίστρατον, πρὸς σωτηρίαν του ὑπὸ τοῦ πρώτου διαβάτου ἐπιχωριάζει καὶ παρὰ Βουλγάροις, ὡς δ' ἔκ τινος σερβικοῦ παραμυθίου συνάγεται ἦτο γνωστὴ καὶ εἰς τοὺς Σέρβους. Ὁ δ' Abbott ἀναφέρει ὅτι ἡ αὐτὴ συνήθεια ὑπῆρχεν ἄλλοτε καὶ ἐν Σκωτίᾳ. Τὴν δὲ συνήθειαν τῆς πωλήσεως, ὡς παρετήρησα αὐτόθι, εὑρίσκομεν καὶ ἐν Κούβᾳ. Ἡ ἔγκυος γυνή, ἥτις πολλὰς ὑπέστη ἐκτρώσεις, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου νέας ἐκτρώσεως, πωλεῖ τὸ μέλλον νὰ γεννηθῇ παιδίον εἰς φίλην της ἀντὶ ἑνὸς βασιλικοῦ σολδίου. Ἐν Βοσνίᾳ δὲ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ πρὸς προφύλαξιν τοῦ παιδίου ἀπὸ θανάτου (ἐννοεῖται πιθανῶς ἂν τὰ πρὸ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπέθανον) ἡ μήτηρ πωλεῖ αὐτὸ εὐθὺς μετὰ τὸν τοκετὸν εἰς ἄλλην γυναῖκα ἀντὶ ἑνὸς κερματίου. Τὸ νόμισμα ῥάπτεται εἰς τὴν σκούφιαν τοῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον πολλάκις φέρει αὐτὸ μέχρις ἥβης· προσαγορεύει δὲ τὸ ἀγορασθὲν τὴν ἀγοράσασαν, μητέρα καὶ αὕτη τὸ ἀγαπᾷ καὶ τὸ περιποιεῖται ὡς ἴδιον τέκνον. [2])

Ἡ ἀφιέρωσις τοῦ νοσοῦντος πρὸς σωτηρίαν εἴς τινα ἅγιον γίνεται ἐν Θρᾴκῃ κατὰ περίεργον τύπον, τὸν τῆς πωλήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον. [3]) Πρὸς θεραπείαν ἀσθενείας τοῦ παιδίου ἢ πρὸς πρόληψιν ταύτης, ἢ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἂν οἱ γονεῖς ἔχουν τὸ ἀτύχημα ν' ἀποθνήσκουν τὰ τέκνα των, ἢ καὶ ἁπλῶς ὅπως τύχουν τῆς προστασίας τῆς Παναγίας, φέρουν τὰ παιδία (ἐνίοτε δὲ καὶ ἐνηλίκους) εἰς τὴν μεγάλην πανήγυριν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖ δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ περιφέρει αὐτοὺς ὁ νεωκόρος πρὸς πώλησιν διαλαλῶν: *Ὁ δεῖνα σκλαβάκι τῆς Παναγίας*. Ὁ ἀγοραστὴς καταβάλλει ποσόν τι εἰς τὸ *παγκάρι* τῆς ἐκκλησίας, [4]) καὶ

[1]) *Γουσίου* ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 75 Ἐκ τούτου *Abbott*, Macedonian Folklore σ. 138.

[2]) Zeitschrift f. österr. Verein τ. VI σ. 207.

[3]) Αἱ συνηθέσταται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰκονικαὶ πωλήσεις δούλων ἢ ἀνάθεσις αὐτῶν εἰς ναοὺς εἶχον ἄλλον σκοπόν. (Βλ. *K. F. Hermann* Griech. Antiqu. τ. II τμ. I *Thalheim* Rechtsaltertümer[4] σ. 26 καὶ τοὺς αὐτόθι ἀναγραφομένους συγγραφεῖς.) Ὅθεν δὲν φαίνεται ἔχον συνάφειαν πρὸς ταύτας τὸ σημερινὸν ἑλληνικὸν ἔθιμον.

[4]) Ὁ περιγράφων τὰ κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦτο δὲν διευκρινεῖ ὑπὸ τίνος κατα-

τότε περιβάλλουσι τὸν λαιμὸν τοῦ πωληθέντος διὰ λεπτοῦ μεταλλικοῦ σύρματος, ὅπερ ἀφαιρεῖται ὑπό τινων τῶν γονέων τὴν αὐτὴν ἑσπέραν καὶ ἀναρτᾶται εἰς τὰ εἰκονίσματα, καὶ ἐπιστρέφεται κατὰ τὴν ἐξαγόρασιν· ὑπὸ ἄλλων δ' ἀφίεται ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, περὶ τὰς τεσσαράκοντα. Ὁ χρόνος πρὸς ἐξαγόρασιν τοῦ πωληθέντος ἐκ τῆς ἐκκλησίας δὲν ὁρίζεται, καὶ ἄλλοι μὲν ταχέως ἐξαγοράζουν ἑαυτούς, ἄλλοι δὲ καὶ μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν, οὕτω μία νεᾶνις, πωληθεῖσα κατὰ τὴν παιδικήν της ἡλικίαν, ἐπεζήτει πάντοτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μεταβῇ εἰς Σηλυβρίαν διὰ ν' ἀποτίσῃ τὸ πρὸς τὴν Παναγίαν χρέος της· ἄλλος δέ τις νέος ἐπερίμενε νὰ κερδήσῃ πολλὰ χρήματα διὰ νὰ ἐξαγοράσῃ ἑαυτόν.[1])

Ἀντὶ τῆς πωλήσεως, ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος *τάσσονται* εἰς τὸν ἅγιον ἤτοι ἀφοσιοῦνται εἰς αὐτὸν κατ' εὐχὴν *(τάμα)*, ἀναλαμβάνοντες νὰ δουλεύωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὰ κτήματα αὐτῆς· οἱ οὕτω ἀφοσιούμενοι λέγονται ἐν Πελοποννήσῳ *ταματάρηδες* ἢ *ταματαραῖοι*, καὶ θεωροῦνται ὡς δοῦλοι τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἁγίου εἰς ὃν ἀφωσιώθησαν (ἐν Κύπρῳ μάλιστα *σκλάβωμα* καλεῖται ἡ τοιαύτη ἀφοσίωσις) καὶ ἐργάζονται ἀμισθὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἐφ' ὅσον ηὐχήθησαν χρόνον. Τῶν δὲ παιδίων, ἀνικάνων ὄντων πρὸς ἐργασίαν, ἡ ἀφοσίωσις συνίσταται εἰς τὴν ἀμφίεσιν καλογερικῶν ῥάσων. Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου διέλαβον ἐκτενῶς ἐν Παροιμ. τ. Γ' σ. 490-1, εἰς ταῦτα δὲ προσθέτω καὶ τὰ ἑξῆς: Ὅτι καὶ ἐν Ἄρτῃ «ὅταν οἰκογενείας τινὸς ἀσθενήσῃ τὸ ἄρρεν τέκνον καὶ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ του κινδυνεύσῃ, μετονομάζουσιν αὐτὸ οἱ γονεῖς καλόγηρον, ἀφιερώνοντες οὕτως αὐτὸ εἰς τὸν θεόν.»[2]) Ἐν Λέσβῳ δὲ ὁσάκις ἀσθενήσῃ τις τῶν τῆς οἰκογενείας βαρέως ἡ μήτηρ καὶ αἱ θυγατέρες τάζουν νὰ φορέσουν μαῦρα ἐπὶ ἔτους ἢ ἐπὶ ἓξ μῆνας καὶ νὰ νηστεύσουν ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἑβδομάδας [3])

4. Ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος εἶναι ἐπιβλαβής, διότι παραδίδει ὁ ἐκφωνῶν τὸν πάσχοντα εἰς τὰ πονηρὰ πνεύματα. Πρβλ. *Frazer*, The golden Bough² τ. 1 σ. 410 κἑ.

5. Σκοπὸς τῆς μαγικῆς ταύτης πράξεως εἶναι, ὡς πιστεύουν ἐν Μαντινείᾳ, ἡ ἀποτροπὴ καὶ ἐκφόβησις τοῦ Χάρου. (Βλ. ὅσα παρετηρήσαμεν ἐν Παρνασσῷ τ. ΙΖ' σ. 85).

6. Ἡ πέτρα τοῦ Ζευγολατειοῦ εἶναι βεβαίως ἱδρυμένη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἔγινεν ὁ κατάδεσμος τῆς ἐπιζωοτίας διὰ τῆς περιφερικῆς ἀροτριάσεως τοῦ χωρίου καὶ τῆς καταχώσεως τῶν τελεσμάτων. Ἡ κίνησις τοῦ ἐπικειμένου εἰς τὸν

βάλλεται τὸ τίμημα, ἂν δίδεται πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία δὶς εἰσπράττει τοῦτο, κατὰ τὴν πώλησιν δηλ. καὶ κατὰ τὴν ἐξαγοράν. Ἐπίσης δὲν καθορίζεται ἂν τὸ κατὰ τὴν ἐξαγορὰν καταβαλλόμενον εἶναι προαιρετικὸν ἢ ἴσον πρὸς τὸ τῆς πωλήσεως.

[1]) Θρακικὴ ἐπετηρὶς 1896 σ 67-8

[2]) *Σεραφεὶμ Βυζαντίου* μητροπ. Ἄρτης, Δοκίμιον ἱστορικῆς περιγραφῆς τῆς Ἄρτης, Ἀθ. 1884 σ. 187. Οὗτος παρατηρεῖ ὅτι τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, καλούντων τὸν ἀσθενῆ παῖδα *δερβίσην*· Πρβ. πρὸς ταῦτα ὅσα περὶ ὁμοίου μουσουλμανικοῦ ἐθίμου ἐσημείωσα ἐν Παροιμ. Γ' σ. 491.

[3]) *Georgeakis* et *Pineau* Le folk-lore de Lesbos σ. 348.

κατάδεσμον λίθου πιστεύεται ὅτι ἐπιφέρει πάντοτε συμφοράς. (Βλ. τὴν πραγματείαν ἡμῶν περὶ ἀσθενειῶν ἐν Δελτίῳ ἱστορ. έταιρ. 1883 τ. Α΄ σ 10 κέ — Σ.τ.Δ.].

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ — ΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

'Η λαογραφία ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν 'Ανατολιστῶν.

Εἰς τὸ ἀπὸ τῆς 7-14 'Απριλίου (25 Μαρτίου-1 'Απριλίου) συνελθὸν ΙϚ΄ συνέδριον τῶν 'Ανατολιστῶν ἐγένοντο καί τινες λαογραφικαὶ ἀνακοινώσεις καὶ ἐξηνέχθησαν γνῶμαι ἄμεσον ἢ ἔμμεσον συνάφειαν ἔχουσαι πρὸς τὴν λαογραφίαν. 'Η λαογραφία ὑπήγετο εἰς το Β΄ τοῦ συνεδρίου τμῆμα. (Συγκριτικὴ ἱστορία τῶν θρησκειῶν τῆς 'Ανατολῆς. Συγκριτικὴ μυθολογία καὶ λαογραφία. Σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαί)·ἀλλ' αἱ λαογραφικαὶ ἀνακοινώσεις πᾶσαι. εἰδικώτερον ἔχουσαι χαρακτῆρα, ὡς ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν λαογραφίαν, ἐγένοντο εἰς συνεδρίας τοῦ ΙΑ΄ τμήματος ('Ελλὰς καὶ 'Ανατολή). Περίληψιν τῶν ἀνακοινώσεων τούτων παρέχομεν ὧδε.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 8 'Απριλίου (26 Μαρτίου) ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Leiden Πανεπιστημίου κ. **D. C. Hesseling** ὡμίλησε *περὶ τῆς διασκευῆς τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτου κατὰ τὸ χειρόγραφον τῆς Μαδρίτης.* 'Ο χαρακτήρ, εἶπε, τῆς ἀνεκδότου διασκευῆς τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτου ἐν τῷ 'Εσκωριαλείῳ χειρογράφῳ εἶναι ἀκραιφνῶς δημώδης. Καὶ ὑπέλαβεν μὲν ὁ Κρουμβάχερ ὅτι ἡ νέα αὕτη διασκευὴ προσήγγιζε περισσότερον πρὸς τὸν ἀρχικὸν τύπον τοῦ ἔπους ἀπὸ τὰς διασκευὰς τῆς Κρυπτοφέρρης καὶ τῆς Τραπεζοῦντος· ἀλλ' ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τῆς 'Εσκωριαλείου διασκευῆς καταδεικνύει ὅτι ὁ συντάκτης αὐτῆς μετέβαλε κείμενον εἰς λογίαν γεγραμμένον γλῶσσαν, τὸ ὁποῖον ἐν πολλοῖς παρενόησεν. Ὅθεν πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτου ἐγράφη εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων, καὶ μόνον τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ ἐλήφθη ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων (Βλ. τὴν πραγματείαν τοῦ κ. Hesseling περὶ τοῦ ἔπους ἀνωτέρω σ. 537 κέ.)

Κατὰ δὲ τὴν συνεδρίαν τῆς 11 'Απριλίου (29 Μαρτίου) ὁ κ. **Hubert Pernot** ὑπέβαλεν εἰς τὸ συνέδριον τὰ πορίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ κ. Hesseling συνήγαγον ἐκ νέας ἐκδόσεως, τυπουμένης νῦν, τοῦ ὑπὸ τοῦ W. Wagner τῷ 1879 ἐκδοθέντος *'Αλφαβήτου τοῦ ἀγάπης*, ἐνδιατρίψας ἰδίως εἰς τὸ ᾆσμα τῶν 'Εκατολλόγων. Εἰς τὸ ᾆσμα τοῦτο ἄγνωστος ποιητὴς συνεχώνευσεν ἐρωτικὰ ἀλφάβητα μετὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως τῶν ἀριθμητικῶν αἰνιγμάτων, τῶν ὁποίων παράδειγμα εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸν περὶ Οἰδίποδος μῦθον. Τὸ κείμενον τοῦ χειρογράφου τοῦ Λονδίνου πολλὰς ἔχει ὑποστῇ ἀλλοιώσεις· ἐν ἀρχῇ αἱ στροφαὶ αὐτοῦ, ἐν τῷ περιλαμβάνοντι τοὺς ἀριθμοὺς τμήματι. ἀπετελοῦντο ἐξ ἁπλῶν διστίχων ἀνομοιοκαταλήκτων. 'Ορμώμενος δ' ἐκ παρατηρήσεων εἰς ἃς ὡδηγήθη ἐκ τῆς μελέτης τοῦ κειμένου, ὁ κ. Pernot διέλαβε καὶ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν δημωδῶν ἑλληνικῶν ᾀσμάτων καὶ περὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν,

ἥτις φρονεῖ ὅτι εἶναι λογία, καὶ περὶ τῆς βλαβερᾶς ἐπηρείας τῆς ὁμοιοκαταληξίας εἰς τὴν ἀπαράφθορον διατήρησιν αὐτῶν.

Ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ ὁ καθηγητὴς κ. ***Ν. Γ. Πολίτης*** διέλαβε *περὶ τῆς σημασίας τῶν μαγικῶν χαρακτήρων ἐν ταῖς σηθιαναῖς ἐπιγραφαῖς, τοῖς περιάπτοις καὶ τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις*. Οἱ ἐν Ῥώμῃ εὑρεθέντες καὶ ὑπὸ τοῦ R. Wünsch δημοσιευθέντες κατάδεσμοι διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν παλαιοτέρων ἀττικῶν καταδέσμων καὶ ἐν ἄλλοις τισίν, κυριώτατα δὲ διὰ τὴν χρῆσιν σχημάτων τινῶν καὶ χαρακτήρων, τεκμηριούντων ὅτι ἐχαράσσοντο κατὰ τὰς ὑποδείξεις μαγικῶν βιβλίων. Περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς σημασίας τῶν χαρακτήρων τούτων, τοὺς ὁποίους ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφάς, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς περίαπτα, καὶ εἰς μαγικὰ ὄργανα, ἀλλὰ καὶ εἰς χειρόγραφα, μάλιστα δ' εἰς Σολωμονικὰς μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων (ΙΗ' ἑκατ.), πολλὴ κρατεῖ ἀμφιλογία, διάφοροι δὲ ἐξηνέχθησαν εἰκασίαι ἀπὸ τοῦ Montfaucon μέχρι τοῦ Wünsch. Οἱ χαρακτῆρες δ' ὅμως οὗτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ποικιλοτρόπως διεστραμμένα διὰ νὰ καταστῶσι δυσδιάγνωστα, συμβολίζουσι δὲ τοὺς πλανήτας καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἔχουσι τὴν μαγικὴν δύναμιν αὐτῶν τῶν πλανητῶν, πάντως δὲ μείζονα τῶν ἐπίσης τοὺς πλανήτας συμβολιζόντων ἑλληνικῶν φωνηέντων. Ἐν τοῖς παπύροις διατηροῦσιν εὐδιάκριτον τὸ σχῆμα τῶν ἑλληνικῶν κεφαλαίων γραμμάτων, μὲ μόνην τὴν χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν διὰ κυκλίσκων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν, ἥτις διακόσμησις εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα αὐτῶν εἰς πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ μνημεῖα. Ἐπίσης εὐδιάκριτοι ὡς γράμματα εἶναι οἱ μαγικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες εἰς θεσσαλικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Β' ἢ Γ' αἰ. μ. Χ. (IG. IX, 2 ἀρ. 232). Τὴν σημασίαν καὶ τὴν δύναμιν τῶν χαρακτήρων τούτων διαφωτίζουσι τὰ νεώτερα ἑλληνικὰ μαγικὰ βιβλία, αἱ Σολωμονικαί, κατὰ τρόπον οὐδεμίαν καταλείποντα ἀμφιβολίαν. Τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὰ μαγικὰ κείμενα μυστικὰ σημεῖα ὑπάγονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: α') εἰς *σημεῖα*, β') εἰς *χαρακτῆρας*, γ') εἰς *ἀλφαβήτους*. Καὶ *σημεῖα* μὲν εἶναι αἱ ἄτεχνοι εἰκόνες καὶ σχήματα, *χαρακτῆρες* δὲ τὰ ἐκ διαστρόφων γραμμάτων ἐμβλήματα τῶν πλανητῶν (ἐννέα δι' ἕκαστον), ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ σημαίνοντα τοὺς πλανήτας φωνήεντα, καὶ *ἀλφάβητοι* στεγανογραφικοὶ ἀλφάβητοι, ἴδιοι δι' ἕκαστον πλανήτην, δι' ὧν ἐγράφοντο οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ αἱ ἐπῳδαὶ τοῦ κυριαρχοῦντος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαγικοῦ ἔργου πλανήτου.

Εἰς τὰς ἐκδόσεις μαγικῶν κειμένων συνήθως τὰ μυστικὰ ταῦτα σημεῖα παραλείπονται, τῶν ἐκδοτῶν μὴ κρινόντων ἀξίαν τοῦ κόπου καὶ τῆς δαπάνης τὴν δημοσίευσιν πανομοιοτύπων αὐτῶν. Πρὸς ἀκριβῆ δ' ὅμως μελέτην αὐτῶν ἀναγκαία εἶναι ἡ πλήρης περισυναγωγὴ αὐτῶν, αὕτη δὲ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ δυσχερειῶν, ἂν κατὰ τὴν δημοσίευσιν κειμένων περιορισθῶμεν εἰς ἀπεικόνισιν μόνων τῶν ἀγνώστων ἄλλοθεν σημείων, τὰ γνωστὰ δηλοῦντες δι' ἀριθμοῦ ἕκαστον, καὶ τὰς ἀσημάντους παραλλαγὰς τούτων διὰ γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου παρὰ τὸν ἀριθμόν· (π. χ. ἂν τὸ διὰ κυκλίσκων ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ κοσμούμενον Ο δηλωθῇ διὰ τοῦ 1, τὸ κόσμημα ἀκτίνων φέρον ἐν τῇ περιφερείᾳ Ο νὰ δηλώνεται διὰ τοῦ 1α τὸ σταυρὸν ἐντὸς τοῦ κύκλου ἔχον διὰ τοῦ 1β καὶ οὕτω καθεξῆς.)

Ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν ὁ διδάκτωρ τῆς φιλοσ. κ. ***Φαίδων Κουκουλὲς*** ἐποίησεν ἀνακοίνωσιν *περὶ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου ὡς λαογράφου*,

Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος οὐ μόνον τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἐσπούδασε καὶ κατενόησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σύγχρονόν του βίον μετ' ἀκριβείας πολλῆς ἐμελέτησεν. Ἔχων οὗτος ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῶν λαογραφικῶν ἐρευνῶν, ἃς πολλάκις ἐπαινεῖ, ἐφρόντισε νὰ συλλέξῃ καὶ πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων του παρενείρῃ πλείστας πληροφορίας περὶ τῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν μεταξὺ Πόντου καὶ Κρήτης κειμένων. Ἡ ποικιλία τῶν μνημονευομένων τόπων, ὡς καὶ ἡ ἀφθονία τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς πάντα σχεδὸν τὰ κεφάλαια τῆς περὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον πραγματείας ἀναδεικνύουσι τὰ συγγράμματα τοῦ κλεινοῦ ἱεράρχου μίαν τῶν σπουδαιοτάτων πηγῶν πρὸς γνῶσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντίνων κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα.

Τὴν δ' ἑπομένην συνεδρίαν τῆς 12 Ἀπριλίου (30 Μαρτίου) ὁ καθηγητὴς κ. **Ν. Γ. Πολίτης** ὑπέβαλε τὴν *περὶ τῶν ἑλληνικῶν λαογραφικῶν ἐρευνῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους* πρότασιν ἥτις δημοσιεύεται ἀνωτέρω μετὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ τμήματος καὶ τῆς ὁλομελείας τοῦ Συνεδρίου (βλ. σ. 605 κ. ἑ.).

Εἰς τὸ αὐτὸ τμῆμα ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. *Ἀδαμαντίου Ἀδαμαντίου* πρότασις περὶ συλλογῆς καὶ διατηρήσεως τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς μικροτεχνίας, τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἐνέκρινε τὸ τμῆμα καὶ ἡ ὁλομέλεια τοῦ συνεδρίου. Ἡ εὐχὴ τὴν ὁποίαν διετύπωσε τὸ συνέδριον, ἀποδεχθὲν τὴν πρότασιν τοῦ κ. Ἀδαμαντίου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ βυζαντινὸν τμῆμα τοῦ ις' Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν, συνειδὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καταβαλλομένην μέριμναν πρὸς συντήρησιν τῶν μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαίωνος, καὶ ἐπιθυμοῦν τὸ καθ' ἑαυτὸ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν βυζαντινῶν μνημείων, εὔχεται νὰ ἱδρυθῇ ἐν Ἀθήναις μουσεῖον τῆς βυζαντινῆς μικροτεχνίας πρὸς περισυλλογὴν καὶ ταξινομίαν τῶν μνημείων τούτων ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν.» [1])

Π.

Ἡ κάλυψις τῶν ἐκφερομένων νεκρῶν.

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐξέδωκε τὴν 1 Φεβρουαρίου 1912 διαταγὴν περὶ κηδειῶν, ἐγκριθεῖσαν διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς 7 Ἀπριλίου. Εἰς τὴν ἀστυνομικὴν ταύτην διαταγὴν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι διατάξεις περὶ καλύψεως τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐπικήδειον πομπήν:

«Ἄρθρον 4ον. Πρὸ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, ὑποχρεοῦνται οἱ συγγενεῖς νὰ καλύψωσιν αὐτὸν διὰ τοῦ καλύμματος τοῦ φερέτρου, οὕτω δὲ κεκαλυμμένος θὰ

[1]) «La section byzantine du XVIe Congrès des Orientalistes, connaissant l'intérêt que porte le Gouvernement hellénique à la conservation des monuments du moyen-age grec, et désireuse d'aider pour sa part à la conservation des monouments byzantins d'art mineur, exprime le voeu qu'il soit creé à Athènes un Musée d'art byzantin où ces monuments seraient recueillis et classés, pour le plus grand profit des études byzantines.»

μένῃ μέχρι τοῦ νεκροταφείου, ἀπαγορευομένης τῆς περιαγωγῆς τούτου καθ' ὁδὸν ἀκαλύπτου.

«Ἄρθρον 5ον. Πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην ὀφείλουσι νὰ συμμορφωθῶσι καὶ τὰ νοσοκομεῖα καὶ πάντα τὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα ὡς καὶ αἱ κλινικαί, ἐξ ὧν κηδεύονται νεκροί.»

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις ἀφωρμήθη εἰς τὴν διαταγὴν ἐκ λόγων ὑγιεινῆς, ὡς λέγει, ἐπειδὴ «ἡ ἀκάλυπτος περιαγωγὴ νεκρῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατὰ τὰς κηδείας. καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐξ ἐπιδημικῶν καὶ μολυσματικῶν νόσων ἀποθνησκόντων, παραβλάπτει τὴν δημοσίαν ὑγείαν,» καὶ στηρίζει τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς εἰς τὰ βασιλικὰ διατάγματα «περὶ ληπτέων μέτρων πρὸς πρόληψιν τῆς μεταδόσεως μολυσματικῶν νοσημάτων κτλ».

Ἀλλὰ προπάντων συνετέλεσαν ἴσως εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς διαταγῆς ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας γνώμης, καταδικάζουσαι τὴν συνήθειαν διὰ λόγους καλλαισθητικοὺς μᾶλλον ἢ ὑγιεινούς. Πολλάκις κατὰ καιροὺς ἀνεπτύχθησαν γνῶμαι χαρακτηρίζουσαι ὡς ἄτοπον καὶ βάρβαρον τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, καὶ ἐζητεῖτο ἡ κατάργησις ταύτης, ὑπὲρ ἧς οὐδεὶς ἐφαίνετο συνηγορῶν Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς διαταγῆς, πᾶσαι αἱ ἐφημερίδες ἐπεδοκίμασαν τὸ ἀστυνομικὸν μέτρον, ἀναγνωρίζουσαι ὅτι ἐπλήρου κοινὴν ἐπιθυμίαν. Μία δὲ τούτων, ἡ *Ἑστία*, ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 10 Ἀπριλίου, παρετήρησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ τὸ ἔθιμον καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι νεώτερον, ἐπιβληθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, πρὸς παρεμπόδισιν δῆθεν τῆς λαθραίας διὰ τῶν φερέτρων μετακομίσεως ὅπλων. [1])

Πρὸς ἀνασκευὴν τῆς τοιαύτης εἰκασίας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθίμου, τὴν ὁποίαν πολλάκις καὶ ὑπὸ ἄλλων ἤκουσα ἐκφερομένην, ἐπέστειλα εἰς τὴν *Ἑστίαν* τὴν ἑπομένην σημείωσιν, ἐν ᾗ διὰ βραχέων ἐξετάζεται καὶ ἡ προέλευσις τοῦ ἐθίμου. (Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ *Ἑστίᾳ* τῆς 11 Ἀπριλίου).

Κύριε Συντάκτα τῆς «Ἑστίας»,

Ἀγνοῶ τίς πρῶτος ἐπενόησε τὴν αἰτιολογίαν τοῦ ἀκαλύπτου τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνετε χθὲς ἐν τῇ «Ἑστίᾳ»: ὅτι δῆθεν τὸ ἔθιμον χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δουλείας, προελθὸν ἐξ ἀπαγορεύσεως τῶν δυναστῶν, φοβουμένων μὴ διὰ τῶν σκεπασμένων φερέτρων μετακομισθῶσι κρυφίως ὅπλα. Τοῦτο εἶναι αὐτοσχεδίασμά τινος, προσπαθοῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παράδοξον συνήθειαν, μὴ στηριζόμενον εἰς μαρτυρίαν τινὰ καὶ προδήλως ἀπίθανον.

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις εἶναι παλαιοτέρα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, θέλει ἀκάλυπτον τὸν νεκρόν. Τοῦτο σαφῶς ἐμφαίνουσι τὰ ψαλλόμενα ἐπὶ τῷ λειψάνῳ στιχηρά: «Δεῦτε τελευταῖον ἀσπα-

[1]) «Ἱστορικῶς εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἀπετέλει ἓν ἀπὸ τὰ θλιβερώτερα ἀπομεινάρια τῆς δουλείας. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν διετάχθη παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὅταν οἱ δυνάσται ἐφοβοῦντο ὅτι εἰς τὰ σκεπασμένα φέρετρα ἦτο δυνατὸν νὰ κρύπτονται ὅπλα.»

σμὸν δῶμεν ἀδελφοὶ τῷ θανόντι», «Ὁρῶντες με ἄφωνον καὶ ἄπνουν προκείμεμενον» κτλ. Ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνων τὸ ἐνδόσιμον ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, συγκρίνει τὸ ἑλληνικὸν ἔθιμον πρὸς τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κρατοῦντα καὶ διαγινώσκει ὑπέροχον μεγαλεῖον εἰς αὐτό. «Καλύπτουσιν ἀλλαχοῦ, λέγει, τὸν νεκρὸν χάριν κοσμιότητος δῆθεν καὶ εὐπρεπείας. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἔχει λόγους ἀνωτέρους τοιαύτης μικροπρεποῦς ὑποκρισίας. Ἐνῷ παρ' αὐτοῖς ὁ θάνατος, ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος τῆς ζωῆς, ἐνεισάγεται ἐπὶ σκηνῆς ὑπὸ προσωπεῖον, ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία τὸν θέλει ἀσκεπῆ, ἀποκεκαλυμμένον· τὸν ἐνεισάγει ἀπερικάλυπτον, καθὼς ἀπερικάλυπτος ἡ ψυχὴ μέλλει νὰ προσέλθῃ τῷ Πλάστῃ κτλ.»

Ταῦτα δ' ὅμως εἶναι ῥητορικὴ κενολογία, ἐστερημένη θετικῆς βάσεως, διότι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν δὲν ἐπέβαλον θρησκευτικοὶ λόγοι, ἀλλ' ἡ δύναμις μακραίωνος συνηθείας. Ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων οὕτως ἐγίνετο ἡ τῶν νεκρῶν ἐκφορά. Εἰς τὰ παλαιότατα ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου, τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουσι παραστάσεις κηδειῶν, ὁ νεκρὸς ἀπεικονίζεται ἀκάλυπτος τὸ πρόσωπον. Καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ πρόθεσιν ὁ νεκρὸς ἔμενεν ἀκάλυπτος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκφοράν. Ὡρίζετο δ' αὕτη νὰ γίνεται «πρὸ ἡλίου ἀνίσχοντος», ὅπως μὴ μιανθῶσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου προσπίπτουσαι ἐπὶ νεκροῦ σώματος (καίτοι πολλοὶ τῶν ἀρχαιολογούντων, παρεξηγοῦντες τὸ πρᾶγμα, πιστεύουσιν ὅτι ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἀποδιδομένης εἰς τὸν Σόλωνα, ἐμφαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἐκαλύπτετο ὁ νεκρός.)

Πιθανώτατον εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλλήνων πολλοὶ θὰ ἦσαν οἱ δυσφοροῦντες διὰ τὴν διατήρησιν ἀπειροκάλου ἐθίμου, κληροδοτήματος παρῳχημένων χρόνων, ὑπὸ δοξασιῶν δ' ἀλόγων ὑπαγορευθέντος. Ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν τὸν περὶ τῶν καταφθιμένων νόμον τῆς Ἰουλίδος, πόλεως τῆς νήσου Κέω, ὅστις ἐτέθη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. πρὸς περιστολὴν ἀτόπων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν κατὰ τὰς κηδείας καὶ τὰ πένθη. Μία διάταξις τοῦ νόμου τούτου παραγγέλλει νὰ φέρωσι τὸν θανόντα μέχρι τοῦ τάφου «κατακεκαλυμμένον». Ἂν παρόμοιαι διατάξεις ἐνομοθετήθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων, δὲν γινώσκομεν. Βέβαιον δ' ὅμως εἶναι ὅτι δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσι συνήθειαν βαθύτατα ἐρριζωμένην εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὡς ἀποδεικνύει ἡ μέχρι τῆς σήμερον διατήρησις αὐτῆς.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 10 Ἀπριλίου 1912.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ[1])

Περί τινος παροιμίας

Ἐν τῇ Συμβολῇ εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ζ' 1910—11 σ 25) ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς περὶ τῆς παρὰ *Πολίτῃ*

[1]) Αἱ γνῶμαι τοῦ Ζαμπελίου, τὰς ὁποίας ἀναφέρω ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι, ἐκτίθενται εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος» (Κερκύρ. 1852 σ. 156 κἑ.) Ὁ δὲ νόμος τῆς Ἰουλίδος σῴζεται ἐν ἐπιγραφῇ, ἀποκειμένῃ ἐν τῷ ἐπιγραφικῷ μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, δημοσιευθείσῃ δ' ὑπὸ πολλῶν. (Βλ. *Roehl* Inscr. Gr. antiquissimae 395α. *Dittenberg* Sylloge² ἀριθ. 877.)

(Παροιμ. τ. Α΄ σ. 444) παροιμίας: *Μπᾶτι μύλι ἀλέσιτε τσ' ἀλεστικὰ μὴ πάριτε*: «ἀλλ' οἱ *μύλοι* δὲν ἐμβαίνουν οὐδαμοῦ ἵν' ἀλέσωσι, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς μύλους οὐδὲ λαμβάνουσιν οἱ εἰσερχόμενοι ἀλεστικά, ἀλλ' ὁ μυλωθρός, διὰ τοῦτο οὕτως ἡ ἐκφερομένη παροιμία φαίνεται διαστροφὴ ἄλλης ἐκφορᾶς γνωστῆς καὶ σαφοῦς οἷον *ἐμπᾶτε, σκύλλοι, ἀλέσατε κι' ἀλεστικὰ μὴ δώσετε.*»

Βεβαίως οἱ μύλοι δὲν ἐμβαίνουν ἵν' ἀλέσωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ σκύλλοι οὔτε ἄλεσμα φέρουσιν εἰς τὸν μύλον, οὔτε ἀνάγκην αὐτοὶ ἔχουσιν.

Ἐν Σκύρῳ ἡ παροιμία ἔχει οὕτω: *Ἐμπᾶτε χίλ̮ ἀλέσετε τσ' ἀλεστικὰ μὴ δώσετε.* ἐπὶ τῶν ἀδιαφόρων καὶ ὀλιγωρούντων λεγομένη.

Ἐν Σκύρῳ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ εἶναι γνωστὸν τὸ περὶ ῥόας λεγόμενον αἴνιγμα «χίλ̮ μύλ̮ καλογέροι 'ς'ἕνα ράσο τυλιγμένοι» ἢ ς'ἕνα ράσο ναι ραμμένοι. Κατὰ τοῦτο ἡ παροιμία «ἐμπᾶτε μύλ̮ ἀλέσετε κ.λ.π. ἔχει ὀρθῶς, διότι δὲν ἐννοεῖ νὰ εἰσέλθωσιν οἱ μύλοι ἵνα ἀλέσωσιν, ἀλλὰ μύλ̮ = μύριοι = ἀπειράριθμοι, ἀναρίθμητοι.

Δ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Γυμνασιάρχης

[Ὁ τύπος *χίλιοι μύλιοι* δὲν ἀκούεται ἐν Σκύρῳ μόνον· παραλλαγαὶ τοῦ περὶ ῥοϊδίου αἰνίγματος φέρονται ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον, ἀντὶ τοῦ ἐπίσης συνήθους *χίλιοι μύριοι*, καθ' ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γινώσκω, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐν Ἠπείρῳ (Δωδώνη, ἡμερολ. Β΄ 158), Μακεδονίᾳ (*Γουσίου* Ἡ περὶ τὸ Πάγγαιον χώρα σ 104. *Abbott* Macedonian Folklore σ. 314), Λευκάδι (ὁ ἐν Κ/πόλει σύλλογος τ. Η΄ σ. 400,6), Ῥογδιᾷ Κρήτης (αὐτ. τ. ΛΑ΄ σ. 192), Αἴνῳ (αὐτ. τ. Θ΄ 350), Λέσβῳ (*Σπ. Ἀναγνώστου* Λεσβιακὰ σ. 208), Κύπρῳ (*Λουκᾶ* Φιλολογ. ἐπισκέψεις σ. 157), Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας (*Ἀρχελάου* Σινασὸς σ. 188) καὶ ἀλλαχοῦ (*Sanders* Das Volksleben d. Neugr. σ. 236)· παραλαγὰς ἀνεκδότους ὁμοίας ἔχομεν καὶ ἐκ Κορινθίας (παρὰ Δ. Χ. Δουκάκη), ἐξ Ἀγρινίου (παρὰ Κ. Σταθοπούλου, ἐκ Μισενικόλα τῆς Καρδίτσης (παρὰ Α. Λαδιᾶ), ἐκ τοῦ Πηλίου (παρὰ Α. Π. Ἀγγελίδου), ἐκ Δράκιας τοῦ Πηλίου (παρὰ Χ. Σταμούλη), ἐκ Πάρου (παρὰ Φ. Σαρρῆ) καὶ ἐκ Τήνου (παρὰ Στ. Καραλῆ). Καὶ εἰς θηλυκὸν δὲ καὶ οὐδέτερον γένος παρουσιάζουσι τὸν αὐτὸν τύπον μακεδονικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ ἰδίου αἰνίγματος: *χίλις μύλις κερατσοῦδες* καὶ *χίλια μύλια Γινιτσάρια* (*Γούσιος* καὶ *Abbott* ἔνθ. ἀν.)

Οὕτω διὰ τῆς εὐστόχου παρατηρήσεως αὐτοῦ ὁ κ. Παπαγεωργίου καθοδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρώτης καὶ ἀδιαφθόρου ἐκφορᾶς τῆς κοινοτάτης ἐκείνης παροιμίας, ἥτις ἀκριβῶς διὰ τὴν εὐρυτάτην χρῆσιν αὐτῆς πολλαχῶς παρεφθάρη. Ἦτο δ' αὕτη προφανῶς: «*Χίλιοι μύριοι ἀλέσετε κι' ἀλεστικὰ μὴ δώσετε.*» Τραπέντος δ' ἐκ συνεκδρομῆς πρὸς τὸ *χίλιοι* τοῦ *μύριοι* εἰς *μύλιοι*, καὶ ἀντὶ τοῦ *χίλιοι* τεθέντος ὕστερον ἐν παραλλαγῇ τινι τοῦ *ἐμπᾶτε*, τὸ *μύλιοι* χωρισθὲν τοῦ χιλιοι κατέστη δυσληπτον καὶ ἀντικατεστάθη διὰ συνηθεστέρας παρεμφεροῦς τὸν ἦχον λέξεως, τῆς λέξεως *σκύλοι*. Ἡ παροιμία οὕτω καθίστατο σαφεστέρα κατ' ἐπίφασιν, καίτοι πράγματι ἐκ τῆς παραφθορᾶς πολλὴ ἐπήρχετο σύγχυσις. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἴσως ἐθεώρει εὐνόητον τὴν εἰκόνα, παραπλανώμενος ἐξ ἄλλων παροιμιῶν, αἵτινες παριστῶσι τοὺς σκύλους ὡς συχνάζοντας εἰς τοὺς μύλους· οἷον

Όταν ὁ σκύλος γλυκαθῇ 'ς τὴ πάσπαλη ἢ τὸ σκύλο σκότωσε ἢ τὸ μύλο χάλασε καὶ *Ἢ τὸ μύλο χάλασε ἢ τὸ σκύλο σκότωσε* κττ. Τοιαῦτα δὲ συγχύσεως παραδείγματα τάμπολλα παρουσιάζονται ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς παροιμίαις.

Ὅθεν ἡ ἐκφορά, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Χατζιδάκις ὑποδεικνύει ὡς σαφῆ, συμβαίνει νὰ εἶναι σκοτεινὴ καὶ διάστροφος, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ὑπ' αὐτοῦ καταδικαζομένη, μᾶλλον ἀδιάφθορος οὖσα, ἠδύνατο νὰ καθοδηγήσῃ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὀρθῆς καὶ γνησίας ἐκφορᾶς.—Σ. τ. Δ.]

Ἐπίτιμοι διδάκτορες τῆς φιλοσοφίας

Κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς ἑβδομηκονταετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ ἀπένειμε τιμῆς ἕνεκα τὸν τίτλον ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τοὺς ἑπομένους ἐπιτίμους ἑταίρους τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς ἑταιρείας: τὸν κ. *D. C. Hesseling*, καθηγητὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Leiden· τὸν βαρῶνον *Friedrich Hiller von Gaertringen*, καθηγητήν, μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου· τὸν κ. *Paul Kretschmer*, καθηγητὴν τῆς γλωσσολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης· τὸν κ. *Wilhelm Roscher*, μέλος τῆς σαξονικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὸν κ. *Richard Wünsch*, καθηγητὴν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Königsberg.

Πλὴν δὲ τούτων ὠνόμασεν ἐπίσης ἐπιτίμους διδάκτορας καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς φιλολόγους, ὧν οἱ ἑπόμενοι εἶναι ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων καὶ εἰς λαογραφικὰς μελέτας:

Domenico Comparetti μέλος τῆς ἐν Ῥώμῃ ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, συγγραφεὺς τοῦ Virgilio nel medio evo, τοῦ Edipo e la mitologia comparata, τῶν Researches respecting the book of Sindibâd κτλ.

Otto Crusius, καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, ἐκδότης τῶν μυθογράφων, τῶν παροιμιογράφων κλπ.

A. Ehrhardt πρύτανις τοῦ ἐν Στρασβούργῳ Πανεπιστημίου, γνωστὸς διὰ τὰς μελέτας αὐτοῦ περὶ τῶν Ἑλλήνων ἁγιογράφων.

Angelo de Gubernatis κόμης, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ῥώμῃ Πανεπιστημίου, συγγραφεὺς τῆς Zoological mythology, τῆς Mythologie des plantes καὶ πολλῶν λαογραφικῶν πραγματειῶν.

Eduard Kurtz καθηγητὴς ἐν Ῥίγᾳ, ἐκδότης τῶν δημωδῶν παροιμιῶν τοῦ Μαξίμου Πλανούδη καὶ πολλῶν βυζαντινῶν κειμένων.

Π.

Ἐρώτημα περὶ τῶν εἰς τὸν ὀμφαλὸν ἀναφερομένων νεοελληνικῶν δοξασιῶν

Ἀσχολούμενος εἰς συγγραφὴν ἔργου περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ καθόλου καὶ τῶν περὶ τούτου θρησκευτικῶν παραστάσεων (*ὀμφαλὸς γῆς* κτλ.), ἐπεθύμουν νὰ γινώσκω ἂν καὶ παρὰ τοῖς *σημερινοῖς* Ἕλλησι φέρονται ἀκόμη δοξασίαι περὶ τοῦ ὀμφα-

λοῦ καὶ τοῦ ὀμφαλίου λώρου (πρβλ. *Ploss* Das Kind² I 15 κέ. II 199 κέ. *Wuttke* Aberglaube § 579 κλπ.) [1] καθὼς ἐπίσης καὶ ἂν ὁ ὀμφαλὸς θεωρεῖται πάντοτε ὡς τὸ κέντρον τοῦ σώματος καὶ ἂν διεσώθησαν ἴχνη τῆς ἀρχαίας παραστάσεως περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς (οἷα ἡ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς κλπ.).

Ἐν Δρέσδῃ.

W. H. ROSCHER

[Ἀναγράφομεν ὧδε ὅσα γινώσκομεν τῶν παρ᾽ ἡμῖν περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ ἀναγνῶσται τῆς *Λαογραφίας* θὰ συμπληρώσωσι ταῦτα διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν παρατηρουμένων εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας.

Α΄. Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ὀμφαλίου λώρου γίνεται, ὡς εἰκός, εὐθὺς κατὰ τὸν τοκετόν, οὕτω δὲ καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐγίνετο. Κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ὁ Ψελλὸς (Ἐπιστ. 157 παρὰ *Σάθα* Μεσ. βιβλιοθ. τ. Ε΄ σ 409) διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς πατρὸς ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος, ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν διὰ νὰ τὸ περιπτυχθῇ οὗτος ἀνέμενε νὰ καθάρῃ πρότερον καὶ σπαργανώσῃ αὐτὸ ἡ ὀμφαλοτόμος (μαῖα). Ἐπικρατοῦσι δὲ νῦν διάφοροι κατὰ τόπους συνήθειαι. Ἐν Ἀθήναις ὁ διὰ ψαλίδος ἀποκοπτόμενος ὀμφάλιος λῶρος ἀπορρίπτεται ὁμοῦ μὲ τὸ *ὕστερο* (τὴν ὑστέραν)· ἀλλὰ κατ᾽ ἐξαίρεσιν ὁ τοῦ πρωτοτόκου νομίζεται, ὅτι πρέπει νὰ διατηρηθῇ καὶ φυλάττεται μὲν ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν ἀλλ᾽ ὅμως χωρὶς νὰ λαμβάνεται μέριμνά τις περὶ διατηρήσεως αὐτοῦ, οὕτω δὲ μετά τινας ἡμέρας ἀπορρίπτεται ἐπερχομένης τῆς σήψεως. Ἐν Κύπρῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Σακελλαρίου* (Κυπριακὰ τ. Α΄ σ. 734), εὐθὺς κατὰ τὸν τοκετὸν ἡ μαῖα «καινούργιον ψαλίδιον ἢ μαχαίριον λαβοῦσα κόπτει δι᾽ αὐτοῦ ὡς παρ᾽ ἡμῖν [2]) τὸ ἔντερον τοῦ ὀμφαλοῦ τοῦ βρέφους· τοῦτο δὲ [ὄχι βεβαίως ὁ λῶρος, ἀλλὰ τὸ ψαλίδιον] μετὰ πολλῶν ἄλλων δώρων ἔκτοτε γίνεται κτῆμα τῆς μαίας.» Ἐν Λέσβῳ περιτυλίσσουν τὸν ἀποκοπέντα ὀμφάλιον λῶρον εἰς παννίον καὶ τὸν ῥίπτουν εἰς τὸ σχολεῖον ἢ τὴν ἐκκλησίαν ἢ τοὺς ἀγρούς, πιστεύοντες ὅτι τὸ παιδίον θὰ γίνῃ ἂν εἰς τὸ σχολεῖον ἔπεσεν ὁ λῶρος διδάσκαλος, ἂν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παπᾶς, ἂν εἰς τοὺς ἀγροὺς γεωργός. Διὰ τοῦτο ὅταν παιδίον τι συχνάζῃ πολλάκις εἴς τινα τόπον ἡ μήτηρ του τῷ λέγει θυμωμένη «Τοὺν ἀφαλό σ᾽ ῥῆξαν

[1]) [Ἐκ τῶν μνημονευομένων συγγραφέων, ὁ πρῶτος διαλαμβάνει (I σ. 15-8) περὶ ἀποκοπῆς τοῦ ὀμφαλίου λώρου παρὰ πολλοῖς λαοῖς μετὰ δεισιδαιμόνων ἐνίοτε τελετῶν, περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ τῶν δεισιδαιμόνων χρήσεων αὐτοῦ, καταδεικνύων ὁπόσον συμφωνοῦσιν αἱ παραστάσεις διαφόρων λαῶν περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ῥοπῆς, ἣν νομίζουσιν ὅτι ἔχει εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ὁ μόνον πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἐμβρύου χρησιμεύων ὀμφάλιος λῶρος· ἐν δὲ τ. II σ. 199-200 προσθέτει καὶ ἄλλα τινὰ συμπληρωτικά, ἐν οἷς καὶ ὅτι οἱ Ἀρμένιοι κατὰ τὴν τομὴν τοῦ ὀμφαλίου λώρου διὰ μαχαίρας κρατοῦσι κάτωθεν τεμάχιον ἄρτου ἢ νόμισμα. Ὁ δὲ Wuttke ἀναγράφει τὰς δεισιδαίμονας συνηθείας τῶν Γερμανῶν. — Σ. τ. Δ.]

[2]) Ὁ Σακελλάριος, Κυνουριεὺς ὤν, ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὰ ἐν Κυνουρίᾳ συνηθιζόμενα.

ιὐτοῦ;»[1]) Ὁμοίως ἐν Βουρδουρίῳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «ὁ ὀμφαλὸς καταπίπτων ἔπρεπε νὰ ῥίπτηται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως τὸ παιδίον ἀγαπᾷ αὐτὴν καὶ γίνῃ εὐλαβής, ἢ ἐθάπτετο εἰς γωνίαν τινὰ τῆς οἰκίας διὰ νὰ μὴ ἔχῃ *τὸ μάτι ἔξω*, ἀλλὰ νὰ ἀγαπᾷ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονήν.[2]) Ἐν Σινασῷ δὲ τῆς Καππαδοκίας «ἀφοῦ πέσῃ ὁ ὀμφάλιος λῶρος λαμβάνεται καὶ φέρεται ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν τῇ σχολῇ καὶ κρύπτεται εἰς ὀπήν τινα, διότι πιστεύουσιν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ παῖς καθίσταται εὐσεβὴς ἢ φιλομαθής.»[3])—Ἐν Σύμῃ ὁ ὀμφαλὸς κόπτεται, τιθέμενος ἐπὶ τοῦ σκληροῦ τοῦ ἄρτου[4]) (*πανωπέτσι* ἐν Σύμῃ, ἡ κοινῶς διὰ σλαβικῆς λέξεως λεγομένη *κόρα*). Ἐν Ζακύνθῳ τὸν ὀμφάλιον λῶρον, ἀλλὰ μόνων τῶν ἀρρένων «φυλάττει ἡ μήτηρ, ζυμώνει δὲ μετ' ἀλεύρου καὶ δίδει εἰς σκύλλον ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου διὰ νὰ κάνῃ ἀρσενικά.»[5])

Β'. Περί τινων γαστρικῶν νόσων, μάλιστα δὲ τῆς διαρροίας, πιστεύουν ὅτι προέρχονται ἐκ χαλαρώσεως τοῦ ὀμφαλοῦ, καὶ λέγουν περὶ τοῦ πάσχοντος ὅτι «τοῦ λύθη ὁ ἀφαλός του.» Συνήθως πρὸς θεραπείαν προσφεύγουσιν εἰς γραΐδια, τὰ ὁποῖα ἠξεύρουν «νὰ βάνουν τὸν ἀφαλό.»[6]) Ὁ ἰατρὸς Κ. Μαυρογιάννης περιγράφει τὸν τρόπον τοῦτον τῆς θεραπείας ὡς ἑξῆς: «Τὸ γραΐδιον εἰσάγον τὸν λιχανὸν τῆς δεξιᾶς εἰς τὴν οὐλὴν τοῦ ὀμφαλοῦ, τὴν εἰσστρέφει, ὡς ἀνατρέπεται δάκτυλος χειροκτίου, καὶ περιενδύουσα οὕτω τὸν δάκτυλόν της μὲ τὴν σάρκα τοῦ παιδός, περιστρέφει κύκλον δεξιόθεν καὶ κύκλον ἀριστερόθεν ἐντὸς τῆς κοιλίας· ἰδοὺ ὁ ὀμφαλὸς δεδεμένος καὶ ἐστρεμμένος. Ἡ ἐγχείρησις αὕτη εἶναι κοινοτάτη· τὴν ἐκτελοῦσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ἐφ' ἑαυτῶν, συνθλῶντες οὕτω τὰ σπλάγχνα τῆς κοιλίας, ὥστε νὰ προξενήσωσι διαφόρους βλάβας, τῶν ὁποίων βραδέως συναισθάνονται τὰ ἀποτελέσματα.»[7])— Ἐπὶ γαστρικῶν δὲ πόνων σφοδρῶν ἐπιθέτουν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ σικύας, ὅθεν καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις «Περιπατεῖ μὲ τὸ καυκὶ (ἢ μὲ τὸ γυαλὶ) 'ς τὸν ἀφαλό,» λεγομένη ἐπὶ φιλασθένου ἢ τοῦ περιελθόντος εἰς ἔνδειαν.[8])

[1]) *Georgeakis et Pineau* Le folk-lore de Lesbos σ. 331-2. (Τὴν φράσιν τῶν μητέρων, γαλλιστὶ μεταφρασμένην ἐν τῷ κειμένῳ, ἐσημείωσα κατὰ πληροφορίαν τοῦ φιλτάτου συναδέλφου κ. Γρ. Ν. Βερναρδάκη.) Δεικνύει δ' ἡ φράσις αὕτη τὴν πίστιν περὶ τοῦ μυστηριώδους συνδέσμου τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀποκοπὲν μέλος αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ ἡ παροιμιώδης κεφαλληνιακὴ φράσις: «Σοῦ φαίνεται καὶ κεῖ τοῦ κόψανε τἀφάλι.» (*Πολίτου* Παροιμ. Α' 663 λ. ἀφαλὸς 2) συχνάζει δηλ. εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον.

[2]) Ξενοφάνης, Ἀθ. 1906 τ. Γ' σ. 275. Καὶ ἐνταῦθα ὑπόκειται ἐπίσης ἡ δοξασία περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ ὀμφαλίου λώρου πρὸς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου.

[3]) *Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου*, Ἡ Σινασός, Ἀθ. 1899 σ 68.

[4]) Ζωγράφ. ἀγὼν σ. 211.

[5]) ΑΟΔΟ ['Απ' ὅλα δι' ὅλους] Ἀθ. 1904 ἀρ. 46 σ. 755.

[6]) *Πολίτου* Παροιμίαι Α' 663, ὅπου καὶ περὶ τῆς μεταφορικῆς χρήσεως τῆς φράσεως «Τοῦ λύθη ἀφαλός». Ἐν Σιατίστῃ *ξινουφαλίζουμι*=ξεκαρδίζομαι ('ς τὰ γέλοια) Βλ. *Μπουτώνα*, Μελέτην περὶ τοῦ γλωσ ἰδιώμ. Βελβεντοῦ σ. 76.

[7]) Εὐρωπαϊκὸς ἐρανιστής, Ἀθ. 1841 Ἔτ. Α' φυλλ. Γ' σ. 234.

[8]) Π. Π. Α' 663.

Γ'. Ὁ ὀμφαλὸς δεικνύει τὸ μέσον τοῦ σώματος. «Ἡ Γοργόνα ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω ἤτανε ψάρι» καὶ «ἡ φώκια ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ καὶ κάτω ἦταν ψάρι» λέγονται πρὸς δήλωσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος.[1])

Δ. Ἴχνη τῆς ἀρχαίας παραστάσεως περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς, ἀκραιφνῶς δημώδη, διετηρήθησαν ἐν τῇ παραδόσει περὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς θαλάσσης. Εἰς τὸ κέντρον τῆς θαλάσσης, 'ς τὸν ἀφαλὸ τῆς θάλασσας, ὑπάρχει δίνη, καὶ ἐκεῖ εὑρίσκεται ἡ Φώκια, ἡ μήτηρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. [2]) Τοὐναντίον λογία φαίνεται ἡ προέλευσις τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Γολγοθᾶ, καὶ δὴ περὶ τοῦ τόπου ὅπου ἐπήχθη ὁ σταυρός, ὡς ὀμφαλοῦ τῆς γῆς. Ἂν καὶ ἀναφέρουσι ταύτην συγγραφεῖς, οἵτινες φαίνονται ἐπαναλαμβάνοντες λαϊκὰς δοξασίας, ὡς ὁ Ἰωαννίτης στιχουργὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Μάνθος Ἰωάννου [3]) καὶ ὁ Προυσαεὺς Χρύσανθος, [4]) ἀλλ' ὅμως ἀνευρίσκομεν αὐτὴν εἰς παλαιοτέρους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς Ἕλληνας καὶ Λατίνους. [5]) Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ παρὰ τούτοις ἐστηρίχθη εἰς παλαιοτέραν ἰουδαϊκὴν παράστασιν. [6]) Ὁ δὲ παρὰ Νικηφόρῳ τῷ Καλ-

[1]) *Πολίτου,* Παραδόσεις σ. 307.309.310.

[2]) Αὐτ. σ. 310 ἀρ. 554: «Σ τὸν ἀφαλὸ τῆς θάλασσας, ἐκεῖ ποῦ τὸ νερὸ γυρίζει γύρω γύρω καὶ γίνεται μιὰ τρῦπα μέσ' 'ς τὴ μέση.»

[3]) *Μάνθου Ἰωάννου,* Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Μωρέως (Βενετ. 1820 σ. 50): «ἐκεῖ ναι ὀμφαλὸς τῆς γῆς».

[4]) *Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Προύσης,* Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ. Ἔκδ. β' (ἡ πρώτη ἔκδοσις ἔγινεν ἐν Βιέννῃ 1780) 1837 σ. 57: «Ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὸ ἅγιον κουβούκλιον καὶ ὁδεύοντες κατὰ ἀνατολὰς βήματα εἴκοσι τρία, εἶναι κάγκελα σιδηρᾶ μὲ πόρταν, ὑποκάτω μιᾶς μεγάλης καμάρας, ἀπὸ τὴν ὁπαίαν βαστάζονται οἱ δύο κουμπέδες τοῦ θείου ναοῦ· τὴν ὁποίαν καμάραν βασιλικὴν ὀνομάζουσι· καὶ εἰσερχόμενοι αὐτοῦ εἶναι τὸ καθολικὸν καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ὀρθοδόξων. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἓν μάρμαρον τετράγωνον, ἀπὸ δύο σπιθαμαῖς ἡ κάθε πλευρὰ αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν μίαν τρυπημένον, ὑπερέχει καὶ ἀπὸ τὸ ἔδαφος δάκτυλα πέντε· *αὐτὸς ὁ τόπος λέγεται ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς.*» Βλ. καὶ Ἀνωνύμου Ἀπόδειξιν περὶ τῶν Ἱεροσολύμων 1 ἐν *Migne* Patr. gr. τ. 133 στ. 976: «καὶ ἀποκάτω τῆς τρούλλας εἰς τὸ ἔδαφος εἶναι *ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς, ἡ μέση τοῦ κόσμου* καὶ κρέμεται πολυκάνδηλον.»

[5]) *Σωφρόν. Ἱεροσολυμίτ.* (Ζ' ἐκ.) Ἀνακρεόντειον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἐν *Christ* et *Paranikas,* Anthol. carm. christ. σ. 46: «Ζάθεον *μεσόμφαλόν* τε πέτραν... ὅθι τὸ ξύλον πεπήγει» *Περδίκα* Ἔκφρασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν *Migne* Patr. gr. τ. 133 στ. 965: «Καὶ τόπος βόμβον ἐξηχῶν, ὡς λόγος, *γῆς τὸ μέσον,* | ἄλλοι δὲ φάσκουσιν αὐτὸν κολάσεως τὸν χῶρον, | καὶ τὸ τῆς γῆς μεσαίτατον τοῦ βήματος ἐν μέσῳ.» *Tertullian.* Adv. Marc. II «Hic (ἐν Γολγοθᾷ) medium terrae est.»

[6]) Ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων, (Δ' ἐκ.), ἂν γνήσιον ἔργον τούτου εἶναι αἱ Κατηχήσεις, τοιαύτην ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὸ ψαλμικὸν ρητὸν «εἰργάσω σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς» λέγων: «Τῆς γὰρ γῆς τὸ μεσώτατον ὁ Γολγοθᾶς οὗτός ἐστιν· οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, προφήτης ἐστὶν ὁ φήσας, εἰργάσω κτλ.» (Κατήχ. ιγ' 28 τ. Β' σ. 84 ἔκδ. Δ. Κλεόπα, ἐν Ἱεροσολ. 1868). Ἀλλ' ὅτι εἶναι ἰουδαϊκὴ ἡ παράστασις τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ὀμφαλοῦ τῆς γῆς συνάγεται ἐκ τοῦ Ἰωσήπου.

ίστῳ (ΙΒ' ἑκατ.) χαρακτηρισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ὀμφαλοῦ τῆς ῆς εἶναι προδήλως ῥητορικὴ μεταφορικὴ ἔκφρασις [1]) — Σ. τ. Δ.]

Ἐρώτημα περὶ τῆς φράσεως «σείω τὰ μανίκια μου».

Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, κατὰ τὸ ἔπος, πολλοὺς ἀποκτείνας ἐχθρούς, καὶ εἶτα ίψας τὸ ῥόπαλον καὶ τὴν ἀσπίδα του ἐπανέρχεται εἰς τὴν τένταν *σείων τὰ μανίκια του*. (Διασκευὴ τῆς Κρυπτοφέρρης VI 158, τῆς Τραπεζοῦντος 2048, τῆς Ἄνδρου 3011, πρβλ. τὴν τοῦ Ἐσκωριάλου στ. 1185). Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ἥρως ινάσσει τὰ μανίκια του διὰ νὰ ἀποβάλῃ τὸ ἐκ τοῦ φόνου μόλυσμα· τὴν γνώμην αύτην ἐνισχύει καὶ ἡ φράσις τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκωριάλου (*ἔχυσα τὰ μανίκια μου*).

Εἶναι γνωστὰ ἐν Ἑλλάδι ἄλλα παραδείγματα τῆς συνηθείας ταύτης;

Ἐν Leiden κατὰ Μάιον 1912

D. C. HESSELING

[Ἀντίστοιχοι παροιμιώδεις φράσεις εἶναι συνήθεις παρ' ἡμῖν: «Νὰ τινάξῃς τὸ σκουτί σου» (Πελοποννήσου), δηλοῦσα τὴν βδελυγμίαν, τὴν πάσῃ δυνάμει προσπάθειαν πρὸς ἀποφυγὴν ἐξώλους ἀνθρώπου. «Ἐτίναξε τὰ ῥοῦχα του» (*Ἀραβαντινοῦ*, Παροιμιαστήριον σ.75,20 ἑρμηνευόμενον ὑπὸ τούτου «διέλυσε τὰς σχέσεις, ἀπηλλάγη τῆς εὐθύνης.» *Βενιζέλ.* Παροιμ. δημ. σ. 84,274). Τὴν προέλευσιν τῶν φράσεων τούτων καὶ τὴν περιεχομένην ἔννοιαν εἰς τοιαύτας συμβολικὰς πράξεις ἐμφαίνουσι τὰ γραφικά: «Ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, *ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια*, εἶπε πρὸς αὐτούς... καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν» (Πράξ. ιη' 6). Βλ. καὶ Λουκ. ι' 11 «καὶ *τὸν κονιορτόν*, τὸν κολληθέντα ἡμῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, *ἀπομασσόμεθα* ὑμῖν.» Πρβλ. Ματθ. ι' 14 «Καὶ ὃς ἂν μὴ δέξηται ὑμας... ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, *ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν* τῶν ποδῶν ὑμῶν.» Βλ. καὶ Λουκ. θ' 5. Μᾶρκ. ς' 11. Πράξ. ιγ' 51.

Ἂν φέρωνται παρ' ἡμῖν ἄλλαι παραπλήσιαι φράσεις ἢ ἂν συνηθίζωνται τοιαῦται συμβολικαὶ πράξεις ἀγνοοῦμεν. Παρακαλοῦμεν δὲ τοὺς ἀναγνώστας τῆς *Λαογραφίας* ν' ἀνακοινώσωσιν εἰς ἡμᾶς ἂν γινώσκωσί τι σχετικόν.— Σ. τ. Δ.]

Ἐρωτήματα διὰ τὰ Ῥουσάλια.

Παρακαλῶ τοὺς ἀναγνώστας τῆς Λαογραφίας νὰ μοὶ ἀνακοινώσωσιν ὅσα γινώσκουσι περὶ ἐθίμων καὶ δοξασιῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ *Ῥουσάλια* ἢ τὸ *Σάββατο τοῦ Ῥουσαλιοῦ*. Προπάντων δὲ περὶ τῶν ἑξῆς ἐρωτημάτων:

[1]) *Νικηφ. Καλλίστου Ξανθοπούλου* (ΙΒ' ἑκατ.) περὶ συστάσεως τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς ἐν Κων)πόλει Ζωοδόχου πηγῆς, 1802 σ. 3: «Τίς οὐκ οἶδε τὸν τῆς οἰκουμένης *ὀφθαλμόν*, τὴν Κωνσταντινούπολιν φημί, *τὸν ὀμφαλὸν τῆς γῆς*, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν καρδίαν ταύτης, τὸ καιριώτατον.» — Περὶ τῶν δοξασιῶν δυτικῶν συγγραφέων τῶν μέσων χρόνων περὶ τῶν Ἱεροσολύμων ὡς κέντρου τῆς γῆς, καθὼς καὶ περὶ τῶν δοξασιῶν ἄλλων λαῶν περὶ ὀμφαλοῦ τῆς γῆς βλ. *F. Liebrecht* Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia σ. 54.

Ποῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν γίνονται τὰ 'Ρουσάλια τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου καὶ τίνα ἡμέραν ταύτης; Εἶναι δὲ πανήγυρις ἐκ τῶν συνήθων, ἢ ᾄδονται κατ' αὐτὴν καὶ ἴδια ᾄσματα καὶ ἐπικρατοῦσιν ἔθιμα ἰδιάζοντα;

Ποῦ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς λέγεται τοῦ *'Ρουσαλιοῦ*, καὶ ποῦ ἑορτάζεται; Εἶναι διαδεδομένη πολλαχοῦ ἡ δοξασία περὶ ἀνόδου τῶν ψυχῶν ἐκ τῶν τάφων κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τοῦ Σαββάτου ἐκείνου χρόνον καὶ τραγουδοῦνται ᾀσμάτια ὡς τὸ ἑξῆς;

Οὖλα τὰ Σάββατα νὰ πὰν καὶ πίσω νὰ γυρίσουν,
τοῦ 'Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο νὰ μὴ ματαγυρίσῃ.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

'Απαντήσεις εἰς τὰ περὶ θεοκρισιῶν ἐρωτήματα.

Μαθητὴς ὢν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἢ τοῦ γυμνασίου, ἤκουσα παρὰ φίλου τῆς οἰκογενείας μου (καταγομένου ἀπὸ τὴν ἐν Ζακύνθῳ κώμην Γαϊτάνι), ὅτι ἐσκέπτετο νὰ δώσῃ εἰς τὰ τέκνα του κατὰ τὴν τότε ἐπιστράτευσιν *Τίμιο ξύλο* (μικρὸν τεμάχιον ἐκ τοῦ τιμίου σταυροῦ). 'Ελέγετο δὲ κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν συγγενῶν μου συζήτησιν, ὅτι θὰ ἐδοκιμάζετο ἡ γνησιότης τοῦ μικροῦ τούτου τεμαχίου, ὅπερ μετὰ περισσῆς δυσχερείας κατώρθωσε νὰ προμηθευθῇ, κατὰ τὸν ἐν Λαογραφ. Γ' 522 μνημονευόμενον τρόπον, ἢ κατὰ τὸν ἀκόλουθον: Τὸ τεμάχιον τοῦτο θὰ ἐτίθετο ἐπ' ὄρνιθος, ἂν δ' αὕτη τουφεκιζομένη ἔμενεν ἀβλαβής, θὰ ἐβεβαιοῦτο ἡ γνησιότης αὐτοῦ.

'Εν Μεσολογγίῳ.

Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΤΣΟΣ
γυμνασιάρχης

Α') Τὴν διὰ τοῦ κοσκίνου δοκιμασίαν τῆς νύμφης, ἐξετάσας ἔμαθον, ὅτι δὲν συνηθίζουσιν οὔτε ἐν Καστρίῳ τῆς Κυνουρίας, οὔτε ἐν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων.

'Εν τῷ δήμῳ Γόρτυνος τῆς 'Αρκαδίας ἔμαθον παρὰ φίλου δημοδιδασκάλου, ὅτι ὑποχρεώνουσι τὴν νύμφην εἰσερχομένην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ νυμφίου νὰ πατήσῃ ἐπὶ κανατίου πλήρους ὕδατος καί, ἂν κατορθώσῃ νὰ καταβῇ χωρὶς νὰ χυθῇ τὸ ὕδωρ, σημαίνει, ὅτι ἡ τύχη της θὰ εἶναι καλή· δὲν ἐλέγχεται δ' ὅμως δι' αὐτοῦ ἡ ἁγνεία της. Ἔν τισι χωρίοις τοῦ αὐτοῦ δήμου πατεῖ κυδώνιον ἡ νύμφη καί, ἂν δὲν σπάσῃ, δὲν ἔχῃ καλὴν τύχην.

Β') 'Ως πρὸς τὸ δεύτερον ἐρώτημα γνωρίζω, ὅτι διὰ τοῦ ἀλεύρου δοκιμάζουσιν ἐν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων τὴν γνησιότητα τῶν κωνσταντινάτων, ἅτινα θέτουσιν ἐντὸς ἀλεύρου μεμιγμένου μεθ' ὕδατος ἄνευ προζυμίου, καί, ἂν φουσκώσῃ τὸ φύραμα, θεωρεῖται γνήσιον τὸ κωνσταντινᾶτον· ἀποδίδουσι δὲ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα εἰς θείαν δύναμιν, ἣν ἔχει τὸ ἐν λόγῳ νόμισμα.

Τὴν γνησιότητα καὶ θείαν δύναμιν τοῦ τιμίου ξύλου ἐδοκίμαζον ἐν Καστρίῳ ὡς μοι διηγήθη τις, ἀναρτῶντες αὐτὸ εἰς τὸν ἀλέκτορα καὶ πυροβολοῦντες κατόπιν αὐτόν. Τὰ σφαιρίδια ἐκτύπουν ἐπὶ τοῦ ἀλέκτορος καὶ κατόπιν ἔπιπτον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀφίνοντα αὐτὸν ἀβλαβῆ. Μετὰ καιρὸν εἰσελθόντες κρύφα εἰς

τὴν οἰκίαν τοῦ ἔχοντος τὸ τίμιον ξύλον ἐκλέψαν αὐτό. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου τὸ σπίτι τοῦ κλέπτου ἐξωλοθρεύθη τελείως.

Ἐν Σοποτῷ τῶν Καλαβρύτων διηγοῦνται περί τινος Σοποτινοῦ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἔφερε ἐπάνω του τίμιον ξύλον καὶ οὐδέποτε ἐπληγώθη εἰς τὰς διαφόρους μάχας.

Ἔχω δὲ ἀκούσει καὶ ἀλλαχοῦ λ. χ. ἐν Γορτυνίᾳ ὅτι δὲν κολλᾶνε αἱ σφαίραις ἐκεῖνον ποῦ ἔχει ἀπάνω του τίμιο ξύλο, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀσημένιο βόλι.[1] Ἀμυδρῶς πως ἐνθυμοῦμαι διήγησιν καθ' ἣν ληστὴν ἔχοντα τίμιον ξύλον ἐφόνευσαν ἀφ' οὗ ἔθεσαν ἐντὸς τοῦ ὅπλου ἀντὶ σφαιριδίου κομβίον ἀργυροῦν.

Ἐν παρόδῳ ἀναφέρω καὶ περίεργον δοκιμασίαν, τῶν *σπασμένων* (κηλητῶν), συνηθιζομένην ἐν Βελιμαχίῳ τῆς Γορτυνίας. Ὑποχρεώνουσιν αὐτοὺς νὰ καθήσωσι πλησίον καιομένων ξύλων συκῆς. Ἡ πάθησίς των, ὡς λέγουσι, καθιστᾷ ἀφόρητον τὴν ὀσμὴν τοῦ καπνοῦ καὶ ἐκ τούτου ἐλέγχεται τὸ ἐπιμελῶς κρυπτόμενον πάθος των.

Θ. Ι. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ
Σχολάρχης

Ὁ *Ploss* (Das Weib 7te Aufl. von Bartels 1902 τ. Ι' σ. 484) ἀναφέρει ὡς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπιχωριάζον τὸ ἔθιμον τοῦ νὰ πατῇ ἡ νύμφη ἐπὶ δερματίνου κοσκίνου προτοῦ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν γαμήλιον κλίνην, πρὸς δοκιμασίαν τῆς ἁγνείας αὐτῆς· διότι ἂν τὸ κόσκινον διαρρηχθῇ ἀποδεικνύεται ἄσπιλος. Ἐπάγεται δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Pouqueville, χωρὶς νὰ σημειώνῃ ποῦ λέγει τοῦτο ὁ Γάλλος περιηγητής, ἀλλ' οὐδ' εἰς τὸν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου πίνακα τῶν βοηθημάτων αὐτοῦ ἀναφέρει ποῖον σύγγραμμα τοῦ Pouqueville εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. Εἰς τὴν Β' ἔκδοσιν τοῦ Voyage de la Grèce (1826-7) ματαίως ἀνεζητήσαμεν μνείαν τοῦ ἐθίμου τούτου ὁ κ. Ἀδαμαντίου καὶ ἐγώ. Ἀλλ' ὅμως εὑρίσκεται ἐν παλαιοτέρῳ ἔργῳ τοῦ Pouqueville (Voyage en Morée 1805 σ. 314)[2] ἐκ τούτου δὲ παρέλαβον καὶ οἱ *Ida u. Otto v. Reinsberg-Düringsfeld*, Hochzeitsbuch. Brauch u. Glaube der Hochzeit bei der christlichen Völkern Europas (Leipzig 1871 σ. 57).

Πλὴν τούτου δ' ὅμως τὸ ἔθιμον ἀναφέρει ὡς ἑλληνικόν, χωρὶς νὰ ὁρίζῃ τὸν τόπον, ὁ *Guys* (Voyage littéraire de la Grèce, 3 éd. Par. 1783 τ. I σ. 249): «à la porte du mari il se fait une autre cérémonie aussi ridicule que le passage du seuil qu'il ne faloit pas toucher. Dès que la mariée arrive, on étend un tapis sur un crible, et on la fait marcher dessus, en entrant chez son mari. Si le crible, sur lequel elle ne manque pas de s'appuyer fovtement, ne crevoit pas sous ses pieds, on auroit contre elle des soupçons qui alarmeroient son epoux; mais il est tranquille et content après l'épreuve du crible.»

Μνημονεύει ἐπίσης τὸ ἔθιμον τοῦτο καὶ ὁ *Fr. Sylv. North Douglas* (An Essay on certain points of resemblance between the ancient and modern

[1]) [Βλ. Λαογρ. Β' 678-680].

[2]) «Avant de se metre au lit, elle est admise à l'épreuve de sa virginité, qu'elle doit prouver en enfonçant un crible en peau sur lequel elle monte».

Greeks, 3d éd. London 1813 σ. 112): «in some parts of Greece the honour of the husband obliges her (the bride), before she enters, to tread upon a sieve of leathen. Should not yield to the pressure, no explanation, no riches, no former character, will induce him to receive as his wife, one whose previous misconduct has been proved by so infallible a test.» Εἰς τὸν Guys καὶ τὸν Douglas ἀναφέρεται καὶ ὁ *Curt. Wachsmuth* (Das alte Griechenland im neuen, Bonn. 1864 σ. 97), κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπανέλαβε τὴν περιγραφὴν τοῦ Guys ἐν τῇ περιηγήσει του εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ *C. S. Sonnini* (Voyage en Grèce et en Turquie, Par. 1801 τ. III σ. 136-7).

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι πάντες οἱ μνημονεύοντες τὸ ἔθιμον πηγὴν ἔχουσι τὸν Guys. Ἡ διαφορὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ Pouqueville, ὅστις θέτει τὴν δοκιμασίαν ὄχι εἰς τὴν ὥραν τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς κατακλίσεως τῶν νεονύμφων, ἴσως προέρχεται ἐκ συγχύσεως πρὸς τὴν συνήθη δοκιμασίαν τῆς ἁγνείας κατὰ τὴν πρώτην νύκτα. Ἡ δὲ παρὰ τῷ Pouqueville λεπτομέρεια (ἣν ἔχει καὶ ὁ Douglas) ὅτι τὸ κόσκινον εἶναι δερμάτινον δὲν φαίνεται σπουδαία, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χωρίοις τὰ κόσκινα τοῦ σίτου συνήθως εἶναι δερμάτινα.

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Τὸ ὕδωρ τῆς ἐλέγξεως.

Εἰς τὴν ἀξιόλογον καὶ πρωτότυπον ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν μελέτην «περὶ ἁγνείας πείρας τοῦ ἐλλογίμου ἀρχαιοδίφου κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἑξῆς θεολογικὴ διευκρίνησις εἰς δυσξύμβλητόν τι ἀναγραφόμενον χωρίον.

Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως (Λαογραφ. Β΄. σ. 545), ὅτι αἱ πρῶται αἱρέσεις ἤρχισαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄. αἰῶνος (ὅτε *αὐτὸς* ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησίας Ἐπιφάνιος *ἐδέχθη* τὴν Μαρίαν γεγεννημένην «οὐχ ἑτέρως παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἀλλὰ καθὼς πάντες ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ μήτρας γυναικός»). Ἐκ τούτων δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος ἐξαιρετικῶς *οὗτος* δέχεται τὴν Θεοτόκον ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς καὶ μήτρας γυναικὸς γεγενημένην, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές. Ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ ἱερὰ παράδοσις τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας γενικῶς ἀποδέχεται ὑπὲρ φύσιν ἀνέκφραστον καὶ ἀκατάληπτον τὸν τόκον τῆς Θεοτόκου τὸν ἐνανθρωπίσαντα Θεον καὶ ἀμέτοχον ἁμαρτίας. Πάντας ὅμως τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἁγίους τε καὶ δικαιους καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ πάσης τάξεως ἀποδέχεται ὡς κατὰ φύσιν γεγενημένους, καὶ ὡς μετέχοντας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος μὴ ἐξαιρουμένης τῆς Θεοτόκου, ὡς ὁμιλεῖ περὶ πάντων ἀνθρώπων καὶ ὁ Παῦλος «ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου (τοῦ Ἀδὰμ ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως *εἰς πάντας ἀνθρώπους* ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ *πάντες* ἥμαρτον» (Ῥωμ. Ε. 18). Ἐκλήθη δὲ ἡ Μαριὰμ Θεοτόκος ὡς Θεὸν ἀληθῶς γεννήσασα, καὶ οὐχὶ ὡς παρὰ Θεοῦ γεννηθεῖσα πνευματικῶς. ὡς ὁ Νεστόριος ἔλεγεν.

Τὸ ἄσπιλον τῆς Θεοτόκου εἴτε ὅτι ἐγεννήθη ἄνευ σπορᾶς ὑπὲρ φύσιν, εἴτε ὅτι ἐκ κοιλίας δὲν μετεῖχε τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος εἶναι νεωτέρα ἐφεύρεσις τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας, ἄγνωστος ἐντελῶς εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἥτις πρε-

σβεύει «ὅτι ἐν τῷ 'Αδὰμ πάντες ἥμαρτον» καὶ ὅτι αἱ ἐξ ἐπαγγελίας γεννήσεις καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιασμέναι ὡς τῆς Θεοτόκου, τοῦ Προδρόμου κ.τ.λ. προέρχονται «οὐχ ὅτι ἄνευ συζυγίας», ἥτις φέρει τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα (πρβλ. 'Επιφανίου παρὰ Migne τ. 42 σελ. 748).

Καὶ ἕτερον δὲ ἐπιπροσθέτω εἰς τὴν πλουσίαν τοῦ ἔργου βιβλιογραφίαν. ὅσα ὁ πολύς Φώτιος ἀναφέρει περὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως τῆς παρθενίας τῆς Θεοτόκου (Τὰ 'Αμφιλόχια ἔκδοσις Σ. Κ. Οἰκονόμου, 'Αθῆναι 1858 σ. 243) Ὁ ἅγιος Φώτιος τὸ γραφικὸν ῥητὸν «Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία» (Λουκ. Β'. 35), ἑρμηνεύων, θεωρεῖ ὡς ῥομφαίαν ἥτις θὰ διέλθῃ διὰ τῆς ψυχῆς τῆς Θεοτόκου οὐχὶ τὴν ὀδύνην ἐκ τοῦ πάθους τοῦ κυρίου, ἀλλὰ τὴν κατὰ τῆς παρθενίας αὐτῆς συκοφαντίαν «ἡ συκοφαντία ῥομφαίας οὐκ ἔλαττον τὴν σὴν ψυχὴν δάκνουσά τις καὶ κατατιτρώσκουσα διελεύσεται». 'Επάγεται δ' ὅτι οἱ διαλογισμοὶ οὗτοι ἀπεκαλύφθησαν διὰ τοῦ *ὕδατος τῆς ἐλέγξεως* ὅπερ εἶχε τὰς πηγὰς περὶ τὸ Παλαιστίνιον ὄρος Γάβη «καὶ γὰρ συκοφαντουμένης τῆς Θεοτόκου ἠνέσχετο παρασχεῖν ἑαυτὴν τῇ κρίσει τοῦ ὕδατος καὶ τούτου τὸ καθαρὸν αὐτῆς καὶ ἄσπιλον λαμπρῶς ἐπιδειξαμένου, αἰσχύνῃ μὲν δοθῆναι τοὺς συκοφάντας, τοὺς δὲ πρὶν διστάζοντας τὴν παρθενίαν καὶ τὸν ἄφθορον τόκον ἀναντιρρήτοι μαρτυρίαις βεβαιωθῆναι, καὶ τὴν παρθένον ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ καὶ ταῖς διαβολαῖς δυσθυμίας τε καὶ λύπης.»

'Εν Τεργέστῃ.

'Αρχιμ. ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Εἰς Λαογραφίαν Γ σ. 519.

Διὰ τὰ χωρία τοῦ 'Αχέλη, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ Χριστιαν. Κρήτῃ (σελ. 292) ὑπέδειξα ὡς ὁμοιάζοντα πρὸς χωρία τοῦ 'Ερωτοκρίτου, δὲν εἶπον ὅτι ὁ 'Αχέλης τὰ ἐμιμήθη ἐκ τοῦ 'Ερωτοκρίτου· ἁπλῶς ἐσημείωσα «καὶ ὅσα χωρία τοῦ 'Ερωτοκρίτου καὶ τοῦ 'Αχέλη παρετήρησα προχείρως ὡς ἀντιστοιχοῦντα,» καὶ τοῦτο ἵνα ἔχω ἐλευθερίαν γνώμης νὰ ἐξετάσω τὸ ζήτημα ἀκριβέστερον ἐν τῇ παρασκευαζοδένῃ ἐκδόσει τοῦ 'Ερωτοκρίτου πότερος ἐμιμήθη τὸν ἕτερον, ἢ ἂν ἀμφότεροι εἶχον ὑπ' ὄψιν των ἀρχαιότερον πρότυπον.

Ἡ διαθήκη, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τῆς Λαογραφίας, δὲν εἶναι τὸ αὐτόγραφον κείμενον τοῦ διαθέτου Μάρκου Παπαδοπούλλου, ἀλλ' ἀντίγραφον νεώτερον, ἔχον μάλιστα ἐντὸς παρενθέσεων καὶ ἑρμηνείας τοῦ ἀντιγραφέως οὐχὶ πάντοτε ὀρθὰς (Χριστ. Κρήτη σ. 280).

Τὰ συμβόλαια τοῦ 'Αρετίου δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ μοναχῶν κατὰ τὰ ἔτη 1640-3, ἀλλ' εἶναι ἀντίγραφα συμβολαίων ληφθέντα ἐκ τῶν βιβλίων τῶν νοταρίων («κόπια ἀπὸ τὸ λίμπρον τῆς νοταρίας...» πολλαχοῦ) ἀπὸ τοῦ 1575-1643. 'Εταξινομήθησαν δὲ μόνον ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου Γερμανοῦ Συναδηνοῦ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, καὶ συνετάχθη καὶ τὸ εὑρετήριον (Χριστ. Κρήτη 279).

Εὐμένιος καὶ οὐχὶ Εὐγένιος καλεῖται ὁ Μητροπολίτης Κρήτης.

'Εν 'Ηρακλείῳ Κρήτης 2 'Απριλίου 1912.

ΣΤΕΦ. Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Πολυδ. Παπαχριστοδούλου. Τὸ ἔργον τοῦ λαογράφου. Σμύρνη 1912 (Ἐκδόσεις Λυκείου Σμύρνης) 8ον μικρ. σ. 8.

R. Wunsch Zur Geisterbannung im Altertum (Ἀπόσπ. τοῦ Festschrift zur Jhuntertfeier d. Universität Breslau im Namen d. Schlesischen Gesellschaft f. Volkskunde 1911 σ. 9-32.).

Atti Aarne Verzeichnis der finnischen Unsprungssagen (FF Communications No 8) 8ον σ. 23.

— Variantenverzeichnis der finnischen Deutungen von Tierstimmen und anderen Naturlauten. Hamina 1912 (FF Communications No 9) 8ον σ. 17.

Μαριάννας Γρ. Καμπούρογλου. Παραμύθια ἐπιθεωρηθέντα καὶ συμπληρωθέντα δημοσιεύονται τὸ δεύτερον ὑπὸ Δ. Γρ. Καμπούρογλου. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 154 δρ. 1.50.

Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ζ′ 1911. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 230.

— Η′ Μέρος πρῶτον Ἀθ. 1912 8ον σ. ρις′ 125.

— Τὰ κατὰ τὴν πρυτανείαν *Κυπαρίσσου Στεφάνου.* Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 444.

Ξένια Hommage international à l'Université national de Grèce à l'occasion du soixante-quinzième anniversaire de sa fondation (1837-1912). I partie. Ath. 1912 8ον σ. 120.

Σπ. Π. Λάμπρου Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Λόγος πρυτανικός. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 46.

Ὁ ἐν Κ/πόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος σύγγραμμα περιοδικόν. Τόμος ΛΒ′. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1911 4ον σ. κδ′ 183 φρ. 10.

Γουλ. Pecz Συμβολαὶ εἰς τὴν συγκριτικὴν τροπικὴν τῆς ποιήσεως. Μέρος Γ′. Οἱ τρόποι τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας. Μέρος Δ′. Οἱ τρόποι τοῦ Πινδάρου (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Egyetemes Philologiai Közlöny 1911-1912).

Σκεύου Ζερβοῦ Ἡ ἀνέκδοτος γυναικολογία-μαιευτικὴ τῆς Μητροδώρας Κλεοπάτρας. Συμβολὴ τρίτη. Ἐν Ἀθ. 1912 (Ἀπόσπασμα τῆς Ἀθηνᾶς ΚΔ′ σ. 401-3).

Γρ. Ν. Βερναρδάκη Ἀπάντησις πρὸς ὅσα ἐγράφησαν ἐν τῇ Ἀθηνᾷ κατὰ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ λεξικοῦ. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 68.

Th. East Lones Aristotles Researches in natural science. London, West, Newman and Co. 1912 8ον σ. VIII 274, 6 σελίνια.

Πλάτωνος Φαῖδρος. Μετάφρασις Κ. Σ. Γούναρη. Ἐν Ἀθ. 1912 (Βιβλιοθήκη Φέξη ἀρχαίων συγγραφέων) 8ον σ. 109.

Σπ. Μαγγίνα. Ἀνασκευὴ τῆς ὑπὸ Μαχάφφυ προτεινομένης μεταβολῆς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Περικλέους. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ 14.

G. Robert Zu den Epitrepontes des Menander. (Ἀποσπ. τῶν Sitzungsber. d. kgl. preuss. Akad. d. Wiss. Berlin 1912 τ. 23 σ. 404-432) Μ. 1.

Μ. Τυλλίου Κικέρωνος Ὁ ὑπὲρ Τ. Α. Μίλωνος λόγος διορθωθεὶς καὶ ἑρμηνευθεὶς ὑπὸ Θεοφάνους Κακριδῆ. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 304.

Γουλιέλμου Pecz Κάρολος Krumbacher καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία. (Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Egyetemes Philologiai Közlöny 1911 σ. 175).

Σ. Τραχίλη Δύο τοῦ Σοφοκλέους χωρία (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς τ. ΚΓ σ. 431-7).

Κ. Ν. Γιαννούτσου Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Ε τῆς Ἰλιάδος. Ἐν Ἀθ. 1912 (Ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Παιδαγ. δελτίου Ϛ' 8ον σ. 12).

Φαίδ. Ι. Κουκουλὲ Ἑλληνικοὶ πάπυροι. Ἐν Ἀθ. 1912 (Ἀπόσπ. τῆς Μελέτης) 8ον σ. 15.

Ψυχάρης Στὸν ἴσκιο τοῦ πλατάνου. Ἀθήνα 1911 8ον σ. 286 δρ. 5.

Στεφ. Στύγας Ἀστραπὲς κι' αἵματα. Ἐν Σάμῳ 1912 8ον σ. 65.

Γεωργ. Ἀποστολίδου Ἀνάλεκτα. Εὐδαιμονικά. Ἠθικὰ καὶ κοινωνικά. Διηγήματα. Κριτικά. Ποιήματα. Ἐν Κ/πόλει 1909 8ον σ. 256.

Δ. Γ. Κούρνια· Παληὰ ἱστορία. Ἐν Ἀθ. 1912 16ον σ. 15.

Ῥοβέρτου Κάμπου, Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Κ. Π. Καβάφη. Κάιρο 1912. 4ον σ. 20.

Γιάννη Βλαχογιάννη, Τὸ Σοῦλι, ἔκδ. Β'. Ἀθ 1912 4ον σ. 14 λ. 60.— Τ' ἅρματα. Ἀθ. 1912 4ον σ. 14 λ. 60.

Λεάντρου Παλαμᾶ, Ἡ φοινικιά. Ἀθ. 1912 4ον σ. 19 δρ. 1.—Τὰ τραγούδια τοῦ Λοριάνου. Ἀθ. 1912 4ον σ. 30 δρ. 1.

Ἀνδρ. Α. Ἀβούρη, Ζακυνθινοὶ τύποι. Σειρὰ πρώτη. Ζάκυνθ. 1912 16ον σ.64.

Χρ. Α. Θούα Πίστις καὶ πατρίς. Ποιήματα. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 31.

Ἰεζ. Βελανιδιώτου Ὠδὴ πρὸς τοὺς ἥρωας. Ἐν Ἀθ. 1912 16ον σ. 4.

Ἡμερολόγιον «Πινακοθήκης» «Ἑλληνικῆς ἐπιθεωρήσεως». Ἔτος Α' 1912 ἐν Ἀθήναις. 8ον μικρὸν σ. 240 δρ. 3.

Murko Zur Kritik der Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Laibach 1911 8ον σ. 36.

Em. Legrand Bibliographie albanaise. Description des ouvrages publiés en Albanais ou relatifs à l'Albanie du quinzième siécle à l'année 1900. Oeuvre posthume complétée et publiée par Henri Gûys. Paris Athènes 1912 8ον σ. VIII 228.

Π. Κ. Ξινοπούλου Τὸ Αἴγιον διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 112.

Ch. Diehl Βυζαντιναὶ φυσιογνωμίαι μεταφρασθεῖσαι ὑπὸ Στ. Α. Ῥήγγου. Ἀθ. 1912 8ον σ. 88 δρ. 1. 50.

C. F. Lehmann-Haupt Solon of Athens the Poet, the Merchant and the Statesman. Liverpool 1912 8ον σ. 56 σελίν. 1.

Δ. Π. Πετροκοκκίνου, Χῖοι, Ἑβραῖοι καὶ Γενοβέζοι. Ἀθ. 1912 (Ἀπόσπ. τῆς Μελέτης) 8ον σ. 13.

Antiquités crétoises. Première série. 50 planches par G. Maraghiannis, texte de *L. Pernier* et *Caro* 2me éd. Candie 1912 4ον.

Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀγορᾶς. (Ἀποσπ. Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1911 σ. 222-242).

Πέτρου Μ. Παπαγεωργίου Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 23.

— Ἐργατῶν σήματα καὶ ὀνόματα ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ θεάτρου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀθ. (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἀρχ. ἐφ. 1911) 4ον σ. 168-173.

— Zu makedonischen Inschriften. (Ἀπόσπ. ἐκ τῶν Athen. Mitt. 1912 σ. 278-280).

Στ. Α Ξανθουδίδης, Εὐνομία (Ἀπόσπασμα τῆς Revue des études grecques 1912 σ. 10).

Σκεύου Ζερβοῦ. Ἡ μαιευτικὴ-γυναικολογία κατὰ τὴν προϊπποκρατικὴν ἐποχήν. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 40.

Ἰωακ. Βαλαβάνη Σύντομος γενικὴ ἀνασκοπὴ τῆς δυνάμεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Λόγος πανηγυρικός Ἐν Κ/πόλει 1912 8ον σ. 16.

Ἐπιτροπὴ τοῦ λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀνακοίνωσις πρώτη ἐπιμελείᾳ *Π. Ν. Παπαγεωργίου*. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον μέγα σ. 30.

Ἀθ. Μπούτουρα ὁ ὑπολανθάνων νόμος τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ ου εἰς ι. Besprochen von *G. N. Hatzidakis*. Berlin 1912 (8ον 14).

Γ. Ν. Χατζιδάκι Ἀνακοίνωσις περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λεξικοῦ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀνατολιστῶν. Ἀθ. 1912 (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς τ. ΚΔ'.) σ. 373-384.

Ἀθ. Μπούτουρα Θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ δράσις. Ἐν Ἀθ. 1912. 4ον σ. 7.

— Ἀνακοινώσεις ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Ἀνατολιστῶν. Α' περὶ νεοελληνικῆς γραμματικῆς καὶ διαλεκτολογίας. Β' περὶ τσιτακισμοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ (Ἀπόσπασμα τῶν Ἀθηνῶν, Ἀπρ. 1912 4ον σ. 12.

— Ἀπολογία περὶ τῶν κατὰ τὸ νεοελληνικὸν λεξικὸν καὶ τὰς κριτικάς. (Ἀπόσπασμα τῶν Ἀθηνῶν, Μάρτ. 1912, 4ον σ. 13.

— Ἔλεγχος ἐπὶ τῆς πρώτης ἀνακοινώσεως Π. Ν. Παπαγεωργίου. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 15 λ. 30.

Φ. Ι. Κουκουλέ Παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τὸ Corpus glossariorum latinorum. (Ἀπόσπασμα τῆς Byz. Zts. 1911 XX σ. 388-419).

Γ. Ν. Χατζιδάκι φιλολογικὰ σύμμεικτα. Ἀθ. 1912 (Ἀπόσπ. τῆς Ἀθηνᾶς ΚΔ' σ. 303-344).

P. Kretschmer Sprache (Ἀπόσπ. τῆς Einleitung in die Altertumswiss. hsg. v. Gercke u. Norden I Bd. 2 Aufl. σ. 463-564).

Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου Ἑβραϊκὴ γραμματική. Ἐν Λιψίᾳ 1912 8ον σ. κβ' 134.

Χρ. Ἀνδρούτσου Αἱ θεωρίαι τῆς προσοχῆς. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 19.

Ι. Καλιτσουνάκι Φιλοσόφικὰ παιδαγωγικά. (Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς τ. ΚΓ' σ. 438-449).

Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου Ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ (ᾀσματολογία) Ἐν Τεργέστῃ 1912 8ον μικρ. σ. 24.

Actes de l'Athos. V. Actes de Chilendar publiés par *Louis Petit* et *B. Korablev*. Sankt Petersburg 1917 (Βυζαντινὰ Χρονικά, παράρτ. τοῦ ΙΖ' τόμου) 4ον σ. 368.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Ἐκλογαὶ ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Κ. Ι. Δυοβουνιώτου. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον 47.

Δ. Σιμ. Μπαλάνου Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Μελέτης 1912.

Ι. Β. Κατσουροῦ Οἱ τρεῖς μεγάλοι ἱεράρχαι. Λόγος πανηγυρικός. Ἐν Σύρῳ 1912 8ον σ. 15.

Λεοντίου Δ. Μελᾶ Τὰ νόθα τέκνα καὶ ἰδίᾳ ἡ ἀναζήτησις τῆς πατρότητος ἐν τῷ ἑλληνικῷ δικαίῳ Μετὰ προλόγου ὑπὸ Ι. Εὐκλείδου. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. η' 188 δρ. 6.

Κ. Α. Βασιλείου Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος. Μελέτη. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 189 δρ. 4.

Κ. Δ. Σπυρίδη Τὸ σωφρονιστικὸν σύστημα. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 35.

Ἀντ Γ. Μομφεράτου Παυλιανὴ Ἀγωγή. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 180.

— Ἐκτελεσταὶ διαθηκῶν. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον σ. 75.

Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη Ὁ θησαυρὸς τῶν ἐλαιώνων τῆς Κρήτης. Ἐν Χανίοις 1912 8ον σ. 34.

Κ. Α. Βασιλείου Ἡ ἐξέλιξις τῆς δικονομικῆς ἐπιστήμης. Ἐ. Ἀθ. 1912 8ον σ. 22.

Ι. Κ. Σημαντήρα Ἡ ἐπιστημονικὴ κίνησις καὶ αἱ σύγχρονοι νομοθετικαὶ τάσεις ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πολιτικῆς δικονομίας. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 43.

Alb Metin Πολιτικὴ οἰκονομία μετὰ προσθηκῶν διὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Ἰω. Δημοσθ. Φαραντάτου. Ἐν Ἀθ. 1911 8ον μικρ σ. 267 δρ. 3.

Κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου ὁ φαλκίδιος νόμος ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ. Ἀθ. 1912 8ον σ. VII 96.

Δημ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου Ἡ γεωργία πλοῦτος τοῦ λαοῦ. Ἐν Ἀθ. 1912 8ον σ. 80.

W. Liebknecht Τὰ κατὰ καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Μεταφρασμένο καὶ μετασκευασμένο ἀπὸ τὸν Ν. Γιαννιόν. 1912 16ον σ. 61 λ. 20.

ΠΙΝΑΞ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ

ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ἄσματα Α 23.26.124-5.139 κἑ. 169 κἑ. 225-6.227.231-2.242-4.255.265-6.269. 383-7. Β 149-158. Γ 234-5.—*Εὐχαὶ καὶ κατάραι* Β 167-171.— *Αἰνίγματα* Β 202-6. 370-384.— *Παροιμίαι* Α 22 693-4. Β 163.548-556. Γ 274.497-8.696.—*Μῦθοι* Α 324. — *Εὐτράπελοι διηγήσεις* Β 164-5.—*Παραμύθια* Α 78 κἑ. Β 172.— *Παραδόσεις* Α 345. 279-380. Β 165-6.172-3.198-201.479-481.557 κἑ. Γ 172-180.—*Γλῶσσα* Α 681-3. Γ 611-4.701.—(*Ὀνόματα*) Β 304-6.506-9.698-9.707-8.Γ672-3.—(Τοπωνυμίαι) Α 340-1. 422-6 —*Ἔθιμα κατὰ τὴν τελευτὴν* Γ 693-5.—*Βίοι* Β 482-3. Γ 676-681.—*Δίκαιον* Γ 521-2.701-3.—*Δημώδης ἰατρικὴ* Γ 699.—*Λατρεία* Α 27.343-5.461-453. Β 125-130. 483.521 κἑ Γ 51 κἑ. 390 κἑ. 701-2.702-5.—*Ψυχολογία* Γ 480-1 484-5.697 κἑ.— *Μαντικὴ* Γ 3 κἑ. 345-357.511-2.—*Ἀστρολογία καὶ μετεωρολογία* Α 674-7.— *Δεισιδαίμονες συνήθειαι* Γ 478-485.701-3.—*Χοροὶ* Α 365.—*Καλλιτεχνία* Α 24-7.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἄσματα Α 138.149.564-7. Γ 622-652.—*Αἰνίγματα* Α 574-8. Β 121-4.—*Παραμύθια* Α 107-8.567-573. Β 195-8. —*Παραδόσεις* Α 127-9. —*Δίκαιον* Γ 73 κἑ. —*Λατρεία* Α 343-4. Γ 381 κἑ.—*Μαντικὴ* Α 578-581. Β 240-6. Γ 381 κἑ.—*Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι* Α 122-3.346-7. Γ 381 κἑ.—*Ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα* Α 66-8.700.—*Καλλιτεχνία* Β 210 κἑ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΠΟΥΣ

ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ—ΑΤΤΙΚΗ (Ἀθῆναι) *Ἄσματα* Α 23. *Παραδόσεις*—Α 22. *Ὀνόματα* Α 21. — (Μαρκόπουλον Κρωπίας) *Ἄσματα* Β 119-120.—(Αἴγινα) *Ἄσματα* Γ 491-2.—(Μέγαρα) *Ὀνόματα* Α 411.

— ΦΘΙΩΤΙΣ *Ἐπῳδαὶ* Β 464-5.

— ΦΩΚΙΣ (Ἄμφισσα) *Δραματικαὶ παραστάσεις* Α 329.—(Χρυσό.) *Ὀνόματα* Α 411.—(Ἀγόργιανη) *Παραδόσεις* Α 402-4.

— ΑΙΤΩΛΙΑ. *Εὐτράπελοι διηγήσεις* Β 194-5.—*Παραμύθια* Β 385-398.—(Ναύπακτος). *Δραματικαὶ παραστάσεις* Α 29.—(Γρανίτσα Εὐρυτανίας) *Δραματικαὶ παραστάσεις* Α 269-270.—(Κορίκιστα Εὐρυτανίας) *Ὅρκοι* Α 417.—(Κεφαλόβρυσον) *Παραδόσεις* Α 696.—(Μακρύνεια) Μαγικαὶ συνήθειαι Β 446-7.

— ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ *Ἄσματα* Α 151-2.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

α΄) Νεοελληνικαὶ λέξεις

ΣΗΜ. Οἱ πίνακες οὗτοι τῶν ἑρμηνευομένων ἐν τῇ Λαογραφίᾳ λέξεων κατηρτίσθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου. Τῶν δὲ πινάκων τῶν πραγμάτων ἀναγκαζόμεθα ν' ἀναβάλωμεν τὴν ἔκδοσιν εἰς ἑπόμενον τόμον. ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως αὐτῶν.

Ὀνόματα

β') Ἀλβανικαὶ λέξεις

γ΄.) Λέξεις βλαχικαί.

ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Τόμος Β΄ σ. 333 (στ. 27) ἀντὶ 54 γρ. 55. — Σ. 335 (στ. 4) ἀντὶ 48 γρ. 49.—Σ. 337 (σημ. 1) ἀντὶ κοινειῶνται γρ. κουνειῶνται. — Σ. 338 (στ. 10 κάτωθεν) ἀντὶ 89 γρ. 90. — Σ. 339 (στ. 14) ἀντὶ τὸ κ. γρ. τὸν κ. (στ. 8 κάτωθι μετὰ τὸ Βλ. ἀρ. πρόσθες 112. — Σ. 340 στ. 12) ἀντὶ 16 γρ. 17. (στ. 10 κάτωθι) πρόσθες: (ἡ βελόνα). — Σ. 344 (στ. 14 κάτωθι) ἀντὶ τῶν γρ τοῦ (στ. 4 κάτωθι) ἀντὶ ἀρ. 88 γρ. ἀρ. 89. — Σ. 345 (στ. 8) ἀντὶ νεὸ γρ. νερό. — Σ. 346 (στ. 8 κάτωθι) ἀντὶ 77 γρ. 78 (στ. 7 κάτωθι) ἀντὶ τέσσαρ' γρ. τέσσερ'. (στ. 3 κάτωθι) ἀντὶ 36 γρ. 37. — Σ. 350 (στ. 5 κάτωθι) ἀντὶ τέσσαρες γρ. τέσσε΄ρες. — Σ. 355 (στ. 5 κάτωθι) ἀντὶ τέσσαρα γρ. τέσσερα. — Σ. 357 (στ. 8) ἀντὶ δίβερα γρ. δίβεργα. — Σ. 359 (στ. 12) μετὰ τό: τέταρτον πρόσθες: κ' ἕν ἀκόμα. — Σ. 360 (στ. 2 κάτωθι) ἀντὶ ἄνδρας γρ. ἄντρας — Σ. 365 (στ. 1 καὶ 2) ἀντὶ σκεφτόντουνε γρ. σκεφτόντουσε. — Σ. 368 (στ. 11) ἀντὶ μαγερέτζῃ γρ. μαγερέψῃ. (στ. 17) ἀντὶ ἀνέβηνε γρ. ἀνέβηκε. — (στ. 27) ἀντὶ ἀπεθαμένου γρ. ἀποθαμένου. — Σ. 369 (στ. 8) ἀντὶ τῆς γρ. τσῆ (στ. 11) ἀντὶ ὁ διάλος γρ. ὁ διάολος (στ. 15) ἀντὶ ἴσο γρ. ἴσα.

Τόμ. Γ΄ σ. 622 στ. 12 ἀντὶ καὶ καὶ ἀ., γρ. καὶ ἀ. — σ. 633 στ. 14 γρ. οὐ χρηματίζει. — σ. 634 στ. 7 (κάτωθι) ἀντὶ ὅλον γρ. ὅλους. — στ. 1 (κάτωθι) ἀντὶ συ-κοφαντῶν γρ. συκοφαντεῖν.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ ΚΑΘ' ΥΛΗΝ

Γενικά

Δημώδη βιβλία

Ἄσματα

Ἐπῳδαὶ

Αἰνίγματα

Εὐχαὶ καὶ κατάραι

Παροιμίαι

Μῦθοι

Εὐτράπελοι διηγήσεις

Παραμύθια

Παραδόσεις

Γλῶσσα

Κοινωνικὴ ὀργάνωσις

Ἔθιμα κατὰ τὴν τελευτὴν

Βίοι

Δίκαιον

Λατρεία

Δημώδης φιλοσοφία. Φυσιολογικαὶ δοξασίαι

Δημώδης ἰατρική

Μαντική

Ἀστρολογία, μετεωρολογία

Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι

Μουσική

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ἐξεδόθη τὴν 16 Ἰουλίου 1912

